

FACULTADE DE CIENCIAS DA COMUNICACIÓN
UNIVERSIDADE DE SANTIAGO DE COMPOSTELA

TESE DE DOUTORAMENTO

A PRENSA DEPORTIVA EN GALICIA

Historia, modelos e tipoloxía (1909-2009)

Autor: Gerardo Vázquez Morandeira

FACULTADE DE CIENCIAS DA COMUNICACIÓN
UNIVERSIDADE DE SANTIAGO DE COMPOSTELA

TESE DE DOUTORAMENTO

A PRENSA DEPORTIVA EN GALICIA

Historia, modelos e tipoloxía (1909-2009)

Tese de doutoramento dirixida polo profesor Dr. D Luís Álvarez Pousa

V. B.

Santiago de Compostela, abril de 2012

Don Luis Álvarez Pousa con DNI 34.587.567-Y, profesor titular do Departamento de Ciencias da Comunicación da Universidade de Santiago de Compostela, como director da tese de doutoramento *A prensa deportiva en Galicia. Historia, modelos e tipoloxía (1909-2009)*, do alumno D. José Gerardo Vázquez Morandeira con DNI 53.166.673-B.

CERTIFICA

Que a presente tese de doutoramento está concluída e autoriza a súa presentación ante a Comisión de Doutoramento, posto que reúne os requisitos necesarios para a súa posterior defensa pública perante o tribunal correspondente.

Como director da tese, valora como moi boa a orixinalidade da investigación, os obxectivos, a metodoloxía, a relevancia do traballo e os resultados, e a discusión-conclusións.

E para que así conste aos efectos oportunos, asina

En Santiago de Compostela, a de abril de 2012

Dr. Luis Álvarez Pousa

Director da tese

Quiero dedicarle la realización y defensa de esta tesis doctoral a mi familia, especialmente a mi Cristina.

Fueron ellos los que sufrieron y lucharon conmigo en el transcurrir de los días, los meses y los años, ayudándome a ver la luz donde únicamente surgían las sombras.

Hacer una tesis doctoral es un trabajo poco agradecido, en el que a corto plazo sólo ofrece esfuerzo sin recompensa. El presente no es nada gratificante, quedando las esperanzas y los resultados para el largo plazo.

Con el deseo de que esta tesis sea el preludio de un futuro dichoso, pero no para mi, si no, fundamentalmente, para los que me acompañaron y apoyaron en esta ardua tarea. Porque ellos se lo merecen todo.

CAPÍTULO I

Corpus

1.	Introdución e definición do obxecto de estudo	5
2.	Estado da cuestión	6
3.	Xustificación e pertinencia	15
4.	Obxectivos e hipóteses	17
5.	Metodoloxía	24
5.1.	Revisión documental	24
5.2.	Triangulación metodolóxica	28
5.2.1.	Técnicas cuantitativas	30
5.2.2.	Técnicas cualitativas	33
5.3.	Estrutura do traballo	37

CAPÍTULO II

Fundamentos teóricos

1.	O deporte	41
1.1.	Clasificacións e xustificacións necesarias para abordar a investigación	41
1.2.	Deporte: concepción, teorización e evolución	44
1.3.	O deporte como proceso socializador	49
1.4.	O deporte como un sistema aberto	50
1.5.	Definicións de deporte	53
2.	Comunicación e deporte	57
2.1.	A historia dunha relación simbiótica	59
2.2.	Consumir deporte a través dos medios	62
2.3.	Comunicación deportiva e sociedade	64
3.	O xornalismo especializado e o deporte	67
3.1.	Algunhas reflexións sobre xornalismo	67
3.2.	A especialización xornalística	71

3.2.1. O xornalismo como un sistema aberto	73
3.3. Prensa e xornalismo especializado	75
3.3.1. Principios e límites da especialización xornalística	81
3.3.2. O xornalismo especializado: evolución histórica	84
3.3.3. Os obxectivos do xornalismo especializado	87
3.3.4. As características do xornalista especializado	88
3.3.5. A especialización en deportes	90
3.4. O xornalismo deportivo: definición, actores e papel do xornalista	95
3.4.1. A linguaxe no xornalismo deportivo	97
3.4.2. Os xéneros no xornalismo deportivo	104
3.4.3. O xornalista deportivo	109
3.4.4. A prensa deportiva e o seu mercado	111
3.4.5. Veracidade e localismo na prensa deportiva	115

CAPÍTULO III

Panorama da prensa en España e da prensa diaria deportiva no mundo

1. Apuntes sobre a historia e evolución da prensa española no século XX	121
1.1. Crise da Restauración e rexeneración xornalística (1898-1930)	121
1.2. Os contrastes da Segunda República (1931-1936)	123
1.3. A Guerra Civil (1936-1939)	125
1.4. Da represión á apertura na ditadura de Franco (1939-1975)	126
1.5. A transición xornalística cara a democracia (1975-1982)	128
1.6. O sistema democrático e o nacemento de grandes grupos de comunicación (1982-)	129
2. Apuntes sobre a historia e a evolución da prensa galega no século XX	132
2.1. A nova centuria ata 1936	133
2.2. Da Guerra Civil ata a morte de Franco	136
2.3. Consolidación da democracia e creación de empresas multimedia	138
2.4. Principais diarios de Galicia	141
2.4.1. La Voz de Galicia	141
2.4.1.1. La Voz de Galicia. Área de deportes	143
2.4.2. Faro de Vigo	146
2.4.2.1. Faro de Vigo. Área de deportes	147

2.4.3. El Progreso	150
2.4.4. La Región	151
2.4.5. El Correo Gallego	152
2.4.6. Outros xornais	153
2.4.7. Hoja del Lunes	155
3. Historia, temática e modelos da prensa deportiva	158
3.1. A prensa deportiva en Europa	160
3.1.1. A prensa deportiva no sur de Europa	161
3.1.1.1. España	161
3.1.1.2. Italia	166
3.1.1.3. Francia	171
3.1.1.4. Portugal	173
3.1.1.5. Grecia	176
3.1.1.6. Turquía	177
3.1.1.7. A antiga Iugoslavia	177
3.1.2. A prensa deportiva na Europa do leste	179
3.1.2.1. Rusia	180
3.1.2.2. Romanía	181
3.1.2.3. Polonia	182
3.1.2.4. Outros países	183
3.1.3. A prensa deportiva nas Illas Británicas e no norte de Europa	183
3.2. A prensa deportiva en América	187
3.2.1. Arxentina e Brasil	187
3.2.2. México	188
3.2.3. Outros países latinoamericanos	189
3.3. A prensa deportiva no resto do mundo	190
3.3.1. Asia	190
3.3.2. África	191

CAPÍTULO IV

Historia da prensa deportiva en Galicia

1. Do nacemento á desilusión (1909-1936)	195
1.1. A aparición do deporte e da prensa deportiva. O contexto internacional	195

1.2. Aparición da publicacións deportivas en España e de noticias deportivas en Galicia	199
1.2.1. O ciclismo como primeiro deporte de relevancia xornalística	202
1.3. O fútbol, Vigo e Letras y Deportes	204
1.4. A modernización da sociedade de masas. A prensa deportiva tras 1914	210
1.5. Consolidación da prensa deportiva galega. Da ditadura de Primo de Rivera ata 1936	216
1.5.1. El Balón	220
1.5.2. Sprint, Hércules e a rivalidade Vigo-Coruña	222
1.5.3. A prensa e a Volta a Galicia de ciclismo	229
1.5.4. A prensa deportiva na antesala da Guerra Civil	232
2. Censura e retroceso. Prensa e xornalismo deportivo durante o franquismo	240
2.1. A Guerra Civil durante a prensa deportiva (1936-1939)	243
2.2. A prensa deportiva ata o fin da autarquía e a aparición da Lei Fraga	247
2.2.1. A censura na prensa e no deporte	248
2.2.2. Imán, Meta e Balón	254
2.2.3. O avance cara a profesionalización do xornalista deportivo	258
2.2.4. <i>Riazor</i> e <i>Faro Deportivo</i>	266
2.2.5. A consolidación da prensa diaria deportiva en Barcelona e Madrid e a súa repercusión en Galicia	274
2.3. A prensa deportiva no tardofranquismo	278
2.3.1. Galicia Deportiva. Un illote durante a Transición	282
2.3.2. A crise dos soportes deportivos	285
3. O xornalismo deportivo como espectáculo tras a consolidación da democracia	291
3.1. Copa Mundial de Fútbol e Xogos Olímpicos en España. Renovación da prensa deportiva española	296
3.2. A eclosión do xornalismo deportivo amateur. As cabeceiras locais	301
3.3. A prensa coruñesa e o Superdepor. O xerme para un diario deportivo na cidade de A Coruña	304
3.4. As revistas galegas. Busca dunha visión supralocal	307
3.4.1. Terceiro Tempo. O galego como lingua no xornalismo deportivo	309
3.5. Publicacións públicas. Subvencións e revistas das federacións	312
3.6. O século XXI. As cabeceiras locais substitúen o papel pola rede	315
4. A prensa deportiva en Galicia e o fracaso do supralocal	321

4.1. A prensa diaria deportiva española na actualidade e panorama en Galicia	324
4.2. Dxt Campeón. Orixes e fracaso dun xornal para toda Galicia	326
4.2.1. Dxt Campeón como xornal rexional do fútbol modesto coruñés	329
4.2.2. Dxt Campeón e RC Deportivo. Do amor ao enfrontamento	330
4.2.3. A difícil subsistencia	332
4.3. Meta Sport. Outro fracaso dun xornal deportivo para toda Galicia	334
4.4. Depor Sport. Antecedentes e orixes dun xornal propio do RC Deportivo	338
4.4.1. Exclusivas e enfrontamentos directos	341
4.4.2. Segunda etapa. Un xornal coruñés para un público coruñés	347
5. Representación gráfica da prensa deportiva en Galicia (1909-2009)	350

CAPÍTULO V

Conclusións

Conclusións	361
-------------	-----

BIBLIOGRAFÍA

Bibliografía	369
--------------	-----

“Si nos acercamos a un medio de comunicación, pronto apreciaremos la importancia que este tiene en el deporte: páginas y páginas en la prensa escrita, periódicos y revistas; horas y horas en las radios, programas de tres o cuatro horas ocupando los primeros lugares en todas las estadísticas (...) el deporte nos gobierna, somos buenos súbditos.

Hasta hace unos años se hablaba del deporte con cierto desprecio: reflejaba la ignorancia de una sociedad, de una masa irracional e instintiva (...) hoy, el país más desarrollado también ama los espectáculos deportivos. El intelectual (...) asiste como espectador y lo estudia como algo trascendente a nuestro tiempo.

Los políticos saben de su importancia, el empresario aprovecha su tirón, el publicista (...) El deporte diseña nuestra ropa y dicta los latiguillos de nuestra manera de hablar y hasta de escribir (...) En nuestros días, dinero y deporte caminan de la mano y todos estamos invitados a su boda”.

Néstor Hernández Alonso en ‘El lenguaje de las crónicas deportivas’

“Con só media hora de xogo podemos descubrir mellor a unha persoa ca nun ano de conversa”.

Platón

CAPÍTULO I

Corpus

1. Introducción e definición do obxecto de estudo

Ao ámbito da prensa deportiva, e ao que dende a teoría e a práctica ten que ver coa Teoría da Comunicación aplicada ao deporte e co xornalismo deportivo, non se lle deu prestado a atención investigadora que se merece. Esta carencia investigadora e académica veu tendo o seu correlato deficitario tanto na demora coa que se foi producindo o proceso de profesionalización da área deportiva nos medios tradicionais, como na secundarización da figura do xornalista deportivo en comparación coa preeminencia que se lles acabou dando aos doutras especialidades, tanto nas redaccións como na rúa.

Gran Bretaña, como berce do deporte moderno, Alemaña, como berce da ximnasia moderna, ou Francia, a gran impulsora das competicións deportivas continentais, contan dende a década de 1970 cunha importante obra de estudo tanto do deporte como da comunicación deportiva. Non é por casualidade. Países sen tradición de prensa diaria especializada en deportes (Alemaña e Gran Bretaña) apostan por unha educación deportiva de calidade impulsada dende as universidades. Isto tradúcese en numerosos estudos sobre historia, socioloxía e práctica do deporte. Mentres, en España, os máis de cinco millóns de lectores de prensa deportiva, as máis de 100 horas de radio semanais ou os millóns de espectadores televisivos parecen non ser causa suficiente para que agromen investigacións e estudos específicos sobre a comunicación deportiva, a prensa e o xornalismo especializado no ámbito do deporte. Subliñando as aportacións xeradas nos centros universitarios, cómpre destacar especialmente o papel de Cataluña – nomeadamente Barcelona– na investigación. Trátase dun labor impulsado dende os Xogos Olímpicos¹ de 1992 que se traduce, entre outras cousas, nun centro de estudos, unha biblioteca e un museo do deporte.

Se en España a bibliografía sobre deporte, e máis especificamente sobre a historia da prensa deportiva, non é moi numerosa, en Galicia podería definirse como moi escasa. É por iso que se fai sumamente complexo o traballo do investigador á hora de atopar antecedentes e datos ao respecto. No caso galego, os atrancos son

¹ A denominación oficial é Jeux Olympiques d'été (Xogos Olímpicos de Verán) é Jeux Olympiques d'hiver (Xogos Olímpicos de Inverno). Utilizaremos a forma Xogos Olímpicos para referirmos a calquera das dúas alternativas.

considerables para localizar documentación. Ten que ser o investigador o que en ocasións abra por vez primeira ese itinerario practicamente dende cero.

A prensa deportiva en Galicia. Historia, modelos e tipoloxía (1909-2009) é un traballo de investigación pioneiro neste campo en Galicia. Ao noso modo de ver, abre un itinerario que poderá ser completado no futuro dende perspectivas moi diversas e complementarias. Este é, polo demais, o compromiso intelectual deste doutorando. Coa esperanza de que a comunicación deportiva adquira maior dimensión de estudo nos vindeiros anos.

Esta investigación centrarase na evolución histórica da prensa deportiva na Galicia do século XX e comezos da presente centuria, fenómeno comunicativo que se fraguou en paralelo coa evolución do deporte como materia de estudo e como práctica social ao longo dos últimos cen anos. Ao facelo será inevitable constatar e dar conta de como o deporte entrou pouco a pouco nas redaccións dos medios e nas súas axendas, correspondéndose cos modelos de xornalismo e cos diferentes niveis de profesionalidade que se deron nas sucesivas etapas históricas. En Galicia, que é o ámbito territorial ao que se aplica esta investigación, pero tamén no resto do Estado.

2. Estado da cuestión

Durante a maior parte do século XX, o estudo da prensa deportiva estivo escasamente desenvolvido no ámbito académico. Coas excepcións de rigor, as investigacións e publicacións que se levaron acabo ata agora ou son parciais ou carecen da profundidade científica requirida. Tan só nas últimas décadas o deporte pasou a ser obxecto de investigación nas facultades de Ciencias da Comunicación. A conversión en titulación universitaria dos estudos de educación física contribuíu moito neste aspecto. Tamén influíu a valoración positiva que a sociedade lle acabou concedendo ao deporte en xeral, e a determinadas especialidades deportivas en particular, dependendo da tradición dos diferentes países do noso contorno. Deste xeito, o deporte gaña presenza nas axendas dos medios, facendo imprescindible o seu estudo científico con achegas a

modelos de prensa deportiva, e a modelos e prácticas xornalísticas relacionadas con esta temática.

As causas deste atraso na toma e consideración do deporte e da súa gradual introdución nas cabeceiras da prensa tradicional e nas redaccións son moi variadas. Na historia do século XX español, foi a longa etapa da ditadura franquista a que máis influíu negativamente nesa evolución. A partir de 1936, a relación entre asociacionismo, cultura, modernidade e deporte foi quebrada, e o franquismo tentou instrumentalizar social e politicamente o feito deportivo en beneficio propio. As consecuencias sobre a existencia mesma da prensa deportiva e sobre os modelos de xornalismo significaron durante bastantes anos unha volta atrás. Tamén sobre todo iso pivotou o control do réxime sobre os medios e sobre a información.

Estudos sobre deporte

Será entre 1970 e 1980 cando comecen, principalmente no mundo anglosaxón, a facerse estudos centrados na dinámica do deporte contemporáneo, dende perspectivas sociais, económicas ou xornalísticas. Mais, fora uns anos antes, cando o francés Magnane (1964) abriña a espita para o inicio deste tipo de investigacións ao subliñar a inexistencia de traballos sobre o deporte dende unha perspectiva social. Mostrábase sorprendido da escasa dedicación científica a esta realidade, tendo en conta o volume e a importancia do consumo deportivo, principalmente en Estados Unidos.

É a partir de entón que o deporte comeza a ser estudado dende diferentes vertentes sociais e culturais. Os primeiros traballos de referencia inciden no papel do deporte na formación do Estado-Nación e na construción dunha ideoloxía nacional. Weber (1971) considera que non sen pode entender a nacionalización dos franceses de finais do século XIX e comezos do XX sen o deporte, e nomeadamente sen o Tour de France. Thompson (2006) corroborou a incipiente investigación de Weber cun estudo máis exhaustivo catro décadas máis tarde. Esta corrente tamén será tratada en Gran Bretaña en artigos coma os de Baker (1979) ou de Wheler (1978), nos que vinculan o fútbol coa formación do movemento obreiro e o seu valor no proceso de integración e identificación no mundo urbano. Son estes traballos os que darán pé a que anos máis tarde aparezan investigacións sobre o papel do deporte na formación do Estado

británico. É o caso dos realizados por Birley (1993) ou por Lowerson (1993). Este último constrúe un relato da formación das clases medias no proceso de consolidación deportiva da Inglaterra de finais do século XIX e de comezos do século XX.

Unha das primeiras organizacións que se introduciu no estudo do deporte foi a North American Society for Sports History (NASSH). Esta sociedade creou varias revistas entre as que destaca o *Journal Sport of History* vixente dende 1974. A través destas páxinas, o norteamericano Allen Guttman levou a cabo varias investigacións sobre a aparición do deporte nos Estados Unidos. Destacan os seus traballos sobre a conversión do xogo no deporte ritualizado e mitificado da actualidade.

Unha vez que o mundo académico anglosaxón demostra o seu interese por abordar dende unha nova perspectiva o deporte, o resto de Europa occidental decide facer o propio a partir da década dos 80. Isto é especialmente rechamante no sur de Europa, polo carácter pexorativo que ten o deporte nas súas sociedades, en boa medida debido á imaxe simplista da prensa deportiva. Velaí como a finais desa década comezan a aparecer estudos en Francia, e nomeadamente en Italia, que tratan sobre a historia do deporte, e especialmente do fútbol. Panico e Lanfranchi (1992) teñen abundantes traballos sobre a materia, destacando o seu libro conxunto no que tamén participan Papa ou Pivato.

Seguramente é a socioloxía a que mellor e máis abundantemente se ten ocupado do deporte. Esta disciplina introduce a idea de que o fenómeno deportivo inflúe na construción da civilización do século XX, e só así se pode entender o xurdimento da cultura deportiva. Elias (1991) é un firme defensor desta liña que tamén fora esbozada por Mandell (1984), quen elaborou unha análise exhaustiva da historia do deporte e da súa importancia na cultura universal, facendo fincapé nos Xogos Olímpicos.

Son Dunning e Elías os que máis bibliografía teñen ao respecto. Ambos autores consideran o deporte como un proceso dinámico e cambiante socialmente, idea que tamén é recollida en España por García Ferrando, M., & Puig Barata, N., & Lagardera Otero, F. (1998) e moi especialmente por Xavier Pujadas. Son estes últimos, os investigadores españois que máis teñen publicado sobre deporte nos últimos 25 anos, conectándoo coa economía, a sociabilidade ou os medios de comunicación. Algúns

destes traballos son recollidos pola Asociación Española de Investigación Social Aplicada al Deporte (AEISAD) que dende 1992 celebra bianualmente congresos sobre a investigación social aplicada ao coñecemento do deporte.

É evidente que se fai imprescindible unha análise dos contextos históricos para poder interpretar feitos sociais. É nesta perspectiva na que conseguiremos focalizar a corrente sociohistórica do deporte. Nestes parámetros podemos interpretar as investigacións de Beck (1999) en relación á aparición do fútbol como fenómeno de masas moderno, e o seu papel na política internacional inglesa dende comezos do século XX ata o inicio da II Guerra Mundial. Ou as investigacións de Guilianotti (1999), publicadas nunha obra que hoxe é referencia para calquera estudo sobre o fútbol e a súa repercusión social.

Nesta corrente da historia social, apenas hai referencias en España, salvo as xa citadas centradas en Cataluña². Localizada en Euskadi está a obra conxunta dirixida por Capistegui & Walton (2001), na que se tratan as identidades nacionais de diferentes comunidades europeas e a importancia do fútbol nas súas reivindicacións. No que nos atinxe, destaca o estudo feito sobre o Athletic Club de Bilbao entre 1911 e 1932³. Obra de referencia en España, tamén é a do vigués Domínguez Almansa (2009), o único historiador que abordou a historia social do deporte en Galicia nunha exhaustiva investigación que recolle a aparición, evolución e consolidación do fenómeno deportivo nun período de 70 anos (1850-1920).

² Xavier Pujadas é o responsable principal de Grup de Recerca i Innovació sobre Esport i Societat (GRIES). Entre os proxectos que están abordando actualmente neste grupo de investigación da Universitat Ramon Llull podemos destacar a tese doutoral de Núria Cervelló co título '*El poder dels Esports i el procés d'esportivització a Catalunya en els orígens de la cultura de masses (1895-1914)*'. Pujadas é coordinador de '*Atletas y ciudadanos. Historia social del deporte en España*' de recente aparición.

³ Na presente investigación manteranse, na medida do posible, os nomes orixinais de institucións, organismos ou clubs deportivos. En todo caso, para facilitar a comprensión do lector, utilizarase unha fórmula mixta cando se considere necesario. A modo de exemplo, no caso do Athletic Club, denominación oficial do equipo vasco, consideramos imprescindible engadir o seu lugar de procedencia para unha mellor aclaración. Queda entón como Athletic Club de Bilbao, xa que así é coñecido por gran parte dos afeccionados.

Prensa e xornalismo deportivo

Todos estes traballos permítennos coñecer a importancia e evolución do deporte na sociedade, pero non abordan a súa dimensión comunicativa, e moito menos a súa conexión coa xornalística.

No entanto, dende a súa aparición, o deporte mantivo unha estreita relación coa prensa. Non se pode entender o desenvolvemento do mesmo sen incidir no labor de propagación dos medios. Foi este un labor interesado, xa que tamén repercutiu no beneficio, primeiro da prensa, e logo dos outros medios de comunicación, caso da radio ou da televisión. A simbiose entre deporte e prensa é tal, que as axendas son compartidas para obter un maior beneficio mutuo.

Dende os anos 80 xorden en Estados Unidos algunhas propostas teóricas que contextualizan a realidade do deporte e a súa presenza nas axendas dos medios. Destaca a obra de Koppett (1994), profesor e xornalista estadounidense especializado en béisbol, subliñando a utilización do deporte con fins puramente mercantís. Crear unha ilusión no afeccionado que permita gañar audiencia, aumentar as vendas e obter publicidade.

A finais desa década nace *SPORTS*, unha revista especializada no estudo do deporte e dos medios, momento no que diversos académicos deciden profundar na investigación da comunicación deportiva. Entre este grupo destacan os alemáns Bizer e Muckenaupt, teóricos de prestixio que abordan o estudo deste tipo de prensa. A eles se deben as primeiras investigacións. Porén, tratábanse aínda de estudos máis cuantitativos que cualitativos. En todo caso, os seus informes estatísticos aportan importante documentación.

Horky (2001) baseouse nestes traballos para elaborar un estudo sobre a reconstrución da realidade que fan os medios a partir da maneira que teñen de cubrir a información deportiva. Valéndose desta investigación, outros autores, entre eles Wipper (2003), indagaron nos cambios que historicamente se viñeran producindo ao respecto da información deportiva na prensa escrita, sinalando tres dos seus máis significativos defectos: o sensacionalismo, o culto aos ídolos e o crecente nacionalismo.

Estes problemas tamén son percibidos nos estudos estadounidenses. A colosal obra dos doutores de Ciencias da Comunicación da Universidade de Alabama, Bryant & Raney (2006), é unha exhaustiva investigación sobre o xornalismo deportivo nos Estados Unidos. Comeza esgrimindo as causas polas que a prensa tivo a necesidade de informar sobre deporte, e acaba analizando os problemas actuais da comunicación deportiva coincidindo *grossa modo* co apuntado por Wipper. Tamén detectan estes problemas os europeos Cucci & Germano (2003), ou Horky (2009), quen realizou o primeiro estudo comparativo internacional entre prensa deportiva, demostrando a importancia do fútbol sobre o resto de deportes e o predominio das informacións sobre ídolos deportivos. Tamén apunta a tese segundo a cal Europa é o eixe a través do que se move o xornalismo deportivo no mundo.

A pesar de ese predominio europeo apuntado por Horky, hai que resaltar varias iniciativas en Sudamérica. Destaca especialmente o labor do grupo de investigación Comunicación y Deporte, dirixido polo profesor arxentino Sergio Ricardo Ortega. Fundado en 1996, e encadrado dentro do Centro de Estudios Olímpicos José Benjamín Zubiaur de San Luís, realizan traballos relacionados coa educación física. No que nos atinxe, son de relevancia as súas investigacións sobre medios de comunicación e olimpismo, e sobre a relación entre xornalismo deportivo e sociedade de consumo. Pola súa banda, a Universidade Federal de Santa María de Brasil tamén conta cun grupo de investigación dirixido pola profesora María Hatje. Baixo o nome Comunicação, movimento e mídia na Educação Física, contan con traballos sobre o xornalismo deportivo no Brasil e a influencia da selección brasileira de fútbol nas axendas dos medios.

A nivel global, destaca a presenza da International Association for Media and Communication Research (IAMCR). Fundada en Londres no 1957, é unha organización mundial para a investigación da comunicación. Entre os seus diversos grupos de traballo conta cun denominado Media and Sport. Dirixido por Alina Bernstein e coa presenza de investigadores dos cinco continentes, entre eles os españois Xavier Ginesta, Joaquín Marín, Fernando Olabe, José Luís Terrón e Miguel Vicente Mariño, dende 2002 reúnen anualmente para tentar analizar a realidade da comunicación deportiva. Os temas nos que fan especial fincapé son os conceptos de nacionalización a través do

deporte, as conexións entre medios, deporte e política e o estudo do desenvolvemento da industria deportiva.

En todo caso, co que non contamos é cunha obra de referencia a nivel europeo sobre a historia dos xornais deportivos. Certamente é comprensible. A meirande parte dos estudos sobre comunicación deportiva proveñen do mundo anglosaxón, países que non contan con este tipo de soportes.

Si que contamos con algunhas investigacións nos países do Sur de Europa. Portugal e Italia teñen unhas dinámicas moi semellantes ás de España. Deste xeito podemos destacar as investigacións de Cucci & Germano (2003) e de Longhi (2004) en relación á historia da prensa deportiva transalpina. En Portugal, Pinheiro (2005) fixo unha análise sobre os inicios do xornalismo deportivo, aínda que soamente ata mediados do século XX.

España e as investigacións sobre a prensa deportiva

Ata o de agora vimos como nas últimas décadas o deporte cada vez está a adquirir maior importancia como obxecto de estudo para ás Ciencias da Comunicación. Porén, observamos que, a pesar dos avances científicos, o estudo da prensa deportiva ocupa un lugar secundario nestas iniciativas. Non debemos esquecer que ese é o campo de estudo principal da nosa tese, e só secundariamente, e por lóxica investigadora, o xornalismo deportivo.

En España non existe unha obra de referencia histórica coa conseguinte descrición cuantitativa e cualitativa das cabeceiras. Non contamos a día de hoxe cun estudio pormenorizado sobre a historia da prensa deportiva en España, aínda que si existen estudos de carácter rexional. O máis salientable é o dos cataláns Pujadas i Martí & Santacana i Torres (1997), no que atoparon e clasificaron as cabeceiras deportivas existentes en Cataluña, valorando as máis salientables. Pola súa banda, Altabella (1987) fixo o propio sobre a prensa deportiva madrileña dende as súas orixes ata o inicio da Guerra Civil. Da mesma maneira, Berasategui (2000) tamén introduciu no debate a

evolución da prensa deportiva en Cataluña, complementando o traballo de Pujadas & Santacana.

Porén, son numerosas en España as publicacións sobre a historia dos clubs deportivos, aínda que a maioría son puramente anecdóticas e sen valor académico. Cabe destacar, polo seu rigor historiográfico e pola utilización dun método de investigación científico, a historia do Club Atlético de Madrid de Sánchez Postigo (2005), así como a obra do historiador Bahamonde Magro (2002) en relación ao Real Madrid CF e a súa significación durante o século XX na historia política, social e deportiva de España.

Polo que respecta a Galicia, son inexistentes as investigacións especificamente centradas na concreción e descrición do que deu de si a prensa deportiva, nas súas moi diversas tipoloxías, nos tempos históricos de referencia. É terreo ermo.

Non sen ten feito unha recompilación deste tipo nin se teñen estudado as súas características, nin a súa evolución dentro das dinámicas xornalísticas no contexto do sistema galego de medios, dos modelos de produción informativa e da progresiva introdución do tratamento temático especializado nas redaccións e nos contidos xornalísticos. É tal vez por iso que tamén existen esas lagoas nas obras dos historiadores da prensa deportiva en España. Así, no listado que Sánchez Postigo (2005) fixo baseándose en autores como Altabella ou Alcoba aparecen as publicacións deportivas que entre 1906 y 1915 xurdiron en España e en ningún momento fai referencia a revistas galegas. Tal e como describiremos e valoraremos nesta tese, a viguesa *Letras y Deportes* (1909) ou a coruñesa *Arte y Sport* (1911) formaban parte do catálogo da prensa escrita nacional. Ademais, este autor non fai referencia a ningunha publicación deportiva galega ata 1944, data na que nace *Balón*, e a 1947 cando fai o propio *Estadio* en Ferrol. Como se verá, existen numerosas cabeceiras de anterior aparición ás citadas.

A diferenza do estudo da prensa deportiva, atopamos un maior volume científico no tratamento do xornalismo deportivo. Foron os Xogos Olímpicos de Barcelona os que deron pé ao nacemento de diversas investigacións sobre o estudo do deporte en España. O Centro de Estudios Olímpicos, dirixido polo doutor Miquel de Moragas, destaca neste aspecto. Así, dende a última década do século XX están a aparecer libros e traballos

doutorais sobre deporte e medios. Son varios os aspectos xornalísticos a tratar deste tipo de investigacións e poderíamos clasificalos en tres:

1. Formulación teórica: O investigador español, que mellor e maior número de investigacións e publicacións ten sobre cales son as pautas e as características propias do xornalismo deportivo, é Antonio Alcoba. Na súa obra '*Como hacer periodismo deportivo*' (1993) mostra un panorama sobre a situación actual do xornalismo, a necesidade da especialización, e ditamina cales son os fundamentos que os futuros licenciados deben posuír para realizar correctamente o seu traballo profesional. A través de exhaustivas clasificacións sistemáticas ordena os tipos de deportes, e determina cales son as fontes e os recursos estilísticos a utilizar para informar correctamente sobre cada disciplina. Pola súa banda, Paniagua Santamaría (2002) tamén ten traballado sobre a teoría do xornalismo deportivo defendendo a necesidade dunha especialización. Ademais, ao igual que fai Alcoba, elabora un libro que serve de guía para xornalistas deportivos, aínda que cun estudo máis reflexivo e metódico có do madrileño. Destaca a súa exhaustiva análise das cinco fases para a elaboración da información: recollida, interpretación, selección, valoración e redacción. Alcoba estuda o xornalismo deportivo dende a perspectiva do deporte, mentres que Paniagua o fai tendo en conta as características xerais do xornalismo e abordando a necesidade da especialización do xénero deportivo.
2. Linguaxe deportiva: A linguaxe propia do xornalismo deportivo e o seu traslado tanto á sociedade coma a outros xéneros informativos foi amplamente estudada por Hernández Alonso (2003). Con anterioridade, Castañón Rodríguez (1991) afrontara unha análise do léxico do fútbol a través da prensa ao longo de 50 anos. Máis recente é a investigación de Rojas Torrijos (2010) quen considera que existe unha linguaxe e estilo propios do xornalismo deportivo, o que fai necesaria e recomendable a elaboración dun libro de estilo válido para calquera medio, sección de deportes ou medio dixital deportivo. Tamén Nomdedeu (2004) entrou nese campo da linguaxe, completando un diccionario de termos futbolísticos para facilitarlle ao gran público a comprensión das expresións deportivas.

3. O deporte como motor do xornalismo ao longo da historia: Existen varios estudos que cuantifican e cualifican a importancia do fenómeno deportivo nos medios incidindo na súa crecente importancia. A tese doutoral de Gil Gañán (2004) realiza unha análise do proceso evolutivo das distintas disciplinas deportivas no período de entreguerras a través da súa aparición nas páxinas da prensa escrita. Máis recente é o estudo de Núñez Romero Olmo (2009), quen constrúe un relato sobre a evolución do deporte na axenda dos medios a través do xornal *El Debate*. Segundo este autor, trataríase do primeiro rotativo de tirada nacional en crear unha sección deportiva. Anteriormente Jones (1994) describiu nun traballo cal era o panorama da prensa deportiva a comezos da década de 1990. Na súa opinión, o auxo que se estaba a vivir naquel entón era froito da progresiva e implacable entrada do deporte nas redaccións e nas axendas dos medios durante todo o século XX.

3. Xustificación e pertinencia

A investigación sobre *A prensa deportiva en Galicia. Historia, modelos e tipoloxía. (1909-2009)* encádrase no campo de estudo das Ciencias Sociais, e máis especificamente nos das Ciencias da Comunicación e da Xornalística. Porén, o noso campo de estudo está ligado á comunicación deportiva. E, dentro dela, á historia e modelos da prensa deportiva, así como á xornalística ou a comunicación xornalística de temática deportiva. Xa que logo, ten un carácter forzosamente multidisciplinar. Polo dito, faise necesario abordar esta investigación atendendo a tres grandes indicadores:

1. O deporte como tal. A evolución da súa presenza na sociedade e nas axendas dos medios.
2. A prensa deportiva. O soporte escrito con temática exclusivamente deportiva, perspectiva histórica e estrutural.

3. O xornalismo deportivo, ou a práctica xornalística, atendendo tanto aos modelos que historicamente se foron desenvolvendo, como aos niveis de profesionalidade e de especialización dos seus contidos.

Sen obviar estes axiomas fundamentais para a tese, non debemos nunca desviarnos do núcleo central desta investigación, a prensa deportiva. Falamos dunha investigación interdisciplinar, porque ten que ser abordada dende a perspectiva propiamente deportiva -a ciencia do deporte-, dende a perspectiva histórica -a historia do deporte en Galicia e España-, e especialmente dende as perspectivas das Ciencias da Comunicación e da Xornalística. Neste último caso apoiándose na historia da prensa e nos modelos de xornalismo en cada época ou en cada tempo histórico e mediático, para contextualizar así a evolución, profesionalización e grao de especialización tanto do soporte prensa escrita como do xornalismo deportivo.

A tese está centrada na evolución histórica e estrutural da prensa deportiva en Galicia. Facéndose tamén inevitable contextualizala na evolución do deporte e o papel social e político que xogou ao longo do tempo que abarca a investigación.

Mais en concreto, a investigación pretende determinar cantas e cales son as publicacións deportivas editadas en Galicia dende 1909 a 2009. Este exercicio de pescuda levaranos a ponderar que cidades ou bisbarras tiveron ou teñen un forte peso deportivo e informativo no país. Isto serviranos para comprobar se as realidades socioeconómicas das distintas rexións galegas se corresponden co volume de información e coas dinámicas deportivas. Do mesmo xeito, coñeceremos o grao de permanencia e de estabilidade dunha publicación cuantificada en meses e anos, e así constataremos se as iniciativas tiveron longo percorrido ou se foron de curto alcance.

Unha vez recollidos e analizados eses datos, poderemos determinar os parámetros de calidade da prensa deportiva nas diversas etapas históricas, sociais e políticas do ámbito de referencia, Galicia, tendo en conta os diferentes factores que permiten esa constatación. Os máis relevantes serán os ligados ao universo de recepción, a estrutura de redacción, a participación ou non de profesionais nos procesos de produción e a construción de contidos en todas e cada unha das publicacións

localizadas. Todo o cal pode darnos en correspondencia os niveis de profesionalización e de especialización acadados nos sucesivos períodos sometidos a estudo.

Este traballo de pescuda permitiranos, ademais, cuantificar e valorar as diferentes iniciativas privadas en relación á prensa deportiva e determinar, á súa vez, a importancia que elas tiveron fronte ás ligadas a entidades ou agrupacións socioculturais, non estritamente empresariais. Todo isto permitirannos avaliar a consideración social do deporte, a súa entrada na axenda dos medios, e tamén o tratamento xornalístico dos contidos deportivos.

En definitiva, propoñémonos abordar cuantitativa e cualitativamente o que deu de si en prensa deportiva (monotemática) a Galicia dos últimos cen anos, percorrendo, para iso, á análise comparativa en relación co que nese período de tempo sucedía ao respecto nos modelos e tipoloxía no resto de España, dentro dun contexto europeo.

4. Obxectivos e hipóteses

Tendo en conta todo isto, podemos sintetizar en dous os obxectivos principais:

1. Localizar, clasificar e analizar cantas e cales son as publicacións deportivas editadas en Galicia dende 1909 ata 2009.
2. Coñecer a tipoloxía segundo temática, periodicidade e réxime empresarial das publicacións deportivas localizadas e a correspondencia coa realidade sociocultural e deportiva dos lugares de edición tendo en conta, tanto os modelos existentes no resto de España, coma os hipotéticos receptores, e tamén os contidos, neste caso identificando niveis de cualificación, con niveis de especialización e niveis de profesionalización.

A resolución destes dous obxectivos fará posible concretar cal foi a evolución da prensa deportiva nas sucesivas etapas históricas, e tamén os factores socioculturais e políticos que a impulsaron en cada unha delas. Así mesmo, permitirá observar como esa

evolución, e os diversos modelos nos que esa prensa tomou corpo ao longo de todo un século - entre 1909 e 2009 -, se produciu en paralelo cos altibaixos que por razóns fundamentalmente políticas, pero tamén socioculturais e tecnolóxicas, houbo de superar nese mesmo período de tempo a prensa xeneralista. Da mesma maneira que se vai poder constatar como esa evolución da prensa deportiva, e a dos sucesivos modelos nos que se exprese, se produciu tamén en paralelo coa valoración social que progresivamente veu acadando o deporte, e no interese político e educativo do mesmo.

Para abarcar un período de tempo tan amplo e, pese a todo, non deixar nada sen detectar na investigación en curso, fíxose necesario afrontala a través de catro grandes etapas ou tempos históricos, nos que se pode localizar, describir e contextualizar a prensa deportiva que tivo e ten presenza e difusión na Galicia desa centuria. Tendo en conta, para a súa valoración, os cambios e transformacións que en paralelo se deron en España e na mesma Galicia ao largo de practicamente todo o século XX e a primeira década do século XXI.

Porén, o que eses dous grandes obxectivos poden dar de si a ese respecto non impide que esta investigación contemple e desenvolva outros obxectivos complementarios que derivan daqueles. Uns e outros xustifican a estrutura definitiva desta tese de doutoramento, que se compón de catro grandes capítulos, conclusións e anexos. Vexamos:

A. Contextualización teórica.

1. É preciso contextualizar teoricamente os conceptos de comunicación e deporte. Partindo do que o deporte representou e representa, antes e agora, para a sociedade, e de maneira especialmente singular para a denominada cultura do ocio. Aportando as causas que fan que, a partir diso, o deporte traspase o seu específico ámbito de actuación para establecer un sistema de ligazóns con outros ámbitos orixinariamente ben distintos, pero que por factores diversos acaban tendo co deporte unha relación operativa: os da economía, a política, a cultura e a comunicación (comunicación mediática e/ou xornalística, en particular).

2. En consecuencia, faise necesario establecer e describir de maneira específica o sistema de relación entre deporte e comunicación, valorando todas e cada unha das dimensións, nas que un e outro concepto intercambian funcións e proxección social, nas sucesivas etapas que ten en conta esta investigación.
3. Comunicación e prensa escrita, ou o ecosistema da información nos períodos de tempo estudados en función da propiamente deportiva - prensa monotemática de temática deportiva por contraposición coa prensa xeneralista ou pluritemática -, para establecer o seu estatus nos contextos comunicacionais deses meses períodos, e tamén os modelos xornalísticos que teoricamente estuda a Xornalística en xeral, e a Teoría do Xornalismo Especializado, en particular.
4. Panorámica da prensa deportiva en España e en Europa, co obxecto de entender mellor as dinámicas seguidas pola prensa deportiva galega, cotexándoas nos contextos nacional e internacional. Facéndoo tamén en relación coa evolución da prensa xeneralista galega, para contextualizar de maneira máis completa a da aparición das cabeceiras de prensa deportiva localizadas.

B. Pasos da investigación.

Aínda que no último apartado deste capítulo abordaremos con maior exactitude a estrutura da investigación, cómpre facer referencia ás seguintes directrices, que coinciden, basicamente, cos contidos dos restantes capítulos da tese:

1. A prensa deportiva galega no proceso histórico/temporal que seguiu a súa aparición ao longo dun século –dende a primeira á última cabeceira localizada-, para determinar as causas, razóns ou necesidades que as motivaron e urxiron en cada época. Non só no que ten que ver co propiamente deportivo, e comercial, tamén como produto educativo e mesmo cultural.

2. Evolución da prensa deportiva galega ata o inicio da Guerra Civil, analizándoa nos contextos sociais e locais en función da orixe e patrocinio das respectivas cabeceiras. E, de maneira especialmente destacada, os semanarios que proliferan como consecuencia, sen dúbida, do crecente afianzamento da sociedade moderna, que responde, así mesmo, a un progresivo, aínda que ralentizado, proceso de urbanización, asumindo a existencia e práctica do deporte como sinal de modernidade.
3. O retroceso que sufriu esa evolución, tanto cuantitativa como cualitativamente, durante o longo período do franquismo, e as causas específicas que o motivaron. Unhas, comúns ás sufridas polos demais medios, derivado da censura imposta pola ditadura que cercenou as liberdades de expresión, de información e prensa. Outras, específicas, ligadas á instrumentalización que o réxime fixo do deporte.
4. Niveis de resistencia e reaparición da prensa deportiva galega no tardofranquismo, e en democracia. Concretando en que medida propiciou esta última a caracterización das novas cabeceiras, e tamén como contribuíu a celebración das grandes competicións deportivas en España.
5. Clasificación e caracterización das cabeceiras deportivas galegas que tiveron vida propia nas diferentes etapas históricas, resaltando nas últimas das analizadas a aparición do primeiro diario deportivo en Galicia.

Con todos estes obxectivos por diante, fíxose imprescindible na práctica investigadora un dobre proceso:

1. Clasificación e baleirado das numerosas publicacións deportivas que con vontade exhaustiva, e non sen numerosas dificultades derivadas da ausencia de bibliografía e da escasísima subsistencia de cabeceiras orixinais, foron localizadas e datadas. Tanto para facilitar a comprensión do que elas mesmas comportaron ao encadralas nos contextos social e mediático das

etapas acoutadas, como para determinar os parámetros de estudo que sirvan, non só para a compresión e validación global deste traballo de investigación, senón tamén para futuros proxectos de investigación ligados a esta mesma temática.

2. Avaliación dos resultados obtidos e redacción de conclusións xerais, comprobando que se cumpren as hipóteses de partida.

Hipóteses da investigación

Consideramos que a prensa deportiva galega é un modelo perfectamente homologable. Tal e como afirmamos, o noso obxectivo esencial é localizar e clasificar todas as publicacións deportivas na historia da prensa galega. Mais, alcanzar este fin comporta coñecer e analizar as circunstancias socioculturais, políticas e propiamente mediáticas nas que naceron estas publicacións. Desta maneira, podemos establecer unha serie de hipóteses de carácter xeral:

1. As publicacións deportivas galegas son unha ferramenta perfectamente homologable en formatos, contidos e temporalidade tanto coa prensa xeneralista galega e española como coa prensa deportiva xurdida no resto de España.
2. A meirande parte das publicacións son de carácter amateur. Pese a todo, esta ausencia xeral de profesionalidade, non impediu que, condicionadas polas diferentes etapas históricas, naceran cabeceiras monotemáticas de relevancia.
3. As publicacións deportivas galegas son maioritariamente de carácter local e comarcal, principalmente polas características do mercado de prensa galego, moi atomizado e no que o local ten forte arraigo, mais tamén debido a que son soportes dirixidos a un público moi concreto. Se temos en conta a actual existencia de prensa diaria, pódese considerar como exitosa a traxectoria das cabeceiras deportivas en Galicia, pero, en principio, a inexistencia de

publicacións que traspasen a fronteira do local determinan unha ausencia de homoxeneidade xeográfica neste proceso.

4. Dende o nacemento deste tipo de prensa, o castelán foi o idioma escollido na meirande parte das publicacións. O galego ocupa un lugar secundario, tanto antes de 1936, a pesar de que si acadou un lugar destacado noutros ámbitos sociais e culturais e noutras publicacións xeneralistas, como tras a aprobación do Estatuto de Autonomía de 1981, a pesar da drástica redución do analfabetismo e a instauración da escolarización en lingua galega.

Do mesmo xeito, podemos enumerar unha serie de hipóteses máis específicas, que están concatenadas en función das distintas etapas históricas:

1. O auxe do fútbol como gran deporte de masas e o forte crecemento industrial e comercial de Vigo a comezos do século XX, son os acicates principais para que sexa na cidade olívica onde xurda a primeira publicación deportiva galega. Aínda que Galicia é unha rexión periférica tanto en Europa como dentro do Estado Español, as conexións cos principais portos europeos e americanos do eixo Coruña-Vigo son unha plataforma excepcional para introducir na sociedade galega as novidades do momento, nomeadamente as deportivas.
2. A renovación da prensa escrita, tanto en cuestións estilísticas como tecnolóxicas e empresariais, e a consolidación do deporte como construtor simbólico da modernidade e da cultura de masas, provocan que na década de 1920 se dea unha manifestación explícita de publicacións de temática deportiva que se mantén inalterable ata 1936 con independencia dos diferentes réximes políticos.
3. As restricións á profesión xornalística, ligadas á liberdade de información e prensa, e mesmo ao sistema de censura previa e de control sobre empresas e medios e xornalistas durante os anos da ditadura franquista, fixeron decrecer abruptamente a cantidade das publicacións deportivas en Galicia en comparación cos anos anteriores á Guerra Civil.

4. Ao igual que a prensa, tanto os clubs e organismos deportivos como a propia práctica do deporte estiveron regulados polas autoridades franquistas. En todo caso, a prensa deportiva existente, aínda que escasa, mantivo fortes niveis de independencia respecto a outro tipo de publicacións. En boa medida, isto explica que durante o tardofranquismo exista un baleiro de cabeceiras deportivas, quedando este tipo de prensa á marxe dos cambios sociais e políticos reflectidos noutros soportes comunicativos e que culminarán coa instauración da democracia.
5. A nova política deportiva da democracia española e o crecente interese pola práctica activa do deporte son caldo de cultivo para a aparición de numerosas publicacións de carácter amateur nas décadas de 1980 e 1990. Son de baixo custe de produción e polo xeral efémeras, ligadas a un club social ou a unha disciplina deportiva concreta.
6. Os grandes resultados futbolísticos do RC Deportivo a partir de 1992 fixeron agromar unha gran cantidade de publicacións deportivas na bisbarra coruñesa que deron pé á aparición do primeiro diario deportivo galego.
7. O xurdimento de internet a nivel de usuario a finais do século XX e a súa consolidación na primeira década do século XXI fixo declinar substancialmente a aparición de novas iniciativas en papel en relación ás décadas precedentes.
8. Galicia ocupa un lugar privilexiado nas dinámicas de prensa diaria deportiva en España. Porén, rivalidades locais, empresariais e persoais, minimizan a importancia destes xornais que quedaron circunscritos á cidade da Coruña e cunha marxe de crecemento e actuación moi reducida.

En resumo, a historia da prensa deportiva en Galicia segue unha evolución lóxica, tendo en conta os cambios acontecidos no período estudado tanto na prensa escrita como no deporte e noutros ámbitos sociais, xa fora en Galicia ou en España.

Mais, posúe unha serie de características singulares que son aquelas que destacamos e nas que faremos maior fincapé.

5. Metodoloxía

Coma xa se apuntou, o labor de investigación no campo do xornalismo deportivo está dando os seus froitos dende hai apenas dúas décadas. Porén, aínda queda moito que facer, nomeadamente no tocante ao estudo e recompilación dos seus soportes. Polo mesmo, e con máis razón tratándose dunha tese que localiza o seu obxecto de estudo no sistema mediático galego, hai que subliñar o que ten de novo. Xa que logo, comporta presentar campos de análise e pescuda máis abertos. Dende a Xornalística, hai excelentes traballos históricos sobre a prensa galega, pero no tocante a área deportiva tan só hai breves apuntamentos e citacións de publicacións⁴. O mesmo sucede nas obras de historia contemporánea de Galicia, onde a prensa é tratada con interese na súa conexión coa política, quedando á marxe a prensa deportiva⁵. Eses ocos son os que pretenden ser cubertos a través desta tese.

5.1 Revisión documental

Unha vez trazado o panorama actual do noso obxecto de estudo, e localizadas as fontes bibliográficas necesarias para abordalo, cómpre indagar nos lugares onde podemos atopar as fontes documentais indispensables para elaborar a investigación propiamente dita.

Dado o que ten de novidade a investigación houbo que rastrexar dende cero en diferentes bibliotecas e centros, así como indagar en diferentes arquivos municipais. Así, rastrexouse información nos centros culturais das comarcas galegas e nas concellerías de cultura ou de deportes dos 315 concellos galegos. Por outra banda,

⁴ Quizais, o máis salientable en termos cuantitativos é o de Santos Gayoso (1990) e (1995). Aínda que moi discutida, é unha obra básica para elaborar un panorama global das publicacións xornalísticas galegas ao longo da súa historia. Entre os centos de soportes catalogados, atópanse un bo número de publicacións deportivas de gran axuda á hora de abordar esta investigación.

⁵ Para a elaboración desta tese mantivéronse dúas conversas con Xosé Ramón Barreiro Fernández e Xosé Antonio Durán. Ambos investigaron sobre a historia da prensa en Galicia e ambos coinciden na necesidade de estudos en relación á prensa deportiva.

tamén foron consultados os arquivos das diferentes federacións deportivas, xa fose de forma directa ou grazas á colaboración dos distintos responsables. Do mesmo xeito, tamén houbo contacto coa Consellería de Cultura e Turismo da Xunta de Galicia, aínda que con resultado insatisfactorio. Tampouco foi frutífera a consulta a outros centros culturais nos que, ou ben non se atopou publicación algunha, ou ben atopáronse, mais neste último caso, foron descartadas ao non cumprir cos requisitos esixidos⁶.

No que se refire ás publicacións, algunhas delas foron localizadas persoalmente grazas á inestimable colaboración de clubs e asociacións deportivas. Porén, a maioría delas foron atopadas nos seguintes centros:

- Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago de Compostela (USC).
- Biblioteca da Facultade de Ciencias da Comunicación da USC.
- Centro da Emigración do Consello da Cultura Galega.
- Biblioteca Pública Miguel González Garcés de A Coruña.
- Biblioteca de Estudios Locais de A Coruña .
- Biblioteca Nodal de Lugo.
- Biblioteca Pública de Pontevedra.
- Biblioteca do Museo de Pontevedra.
- Biblioteca Penzol de Vigo.

⁶ Podemos citar entre os mais salientables: Arquivo do Reino de Galicia, Biblioteca Nodal de Ourense, Real Academia Galega, Instituto Padre Sarmiento, Biblioteca de Catalunya e Hemeroteca de Madrid.

- Colección histórica de periódicos del museo La Voz de Galicia.
- Centro de Estudos do século XX en Galicia.

En todo caso, á hora de falar de prensa deportiva non é suficiente con outorgar esta consideración a calquera publicación que teña este tipo de contidos. É necesario que exista razón social e unha periodicidade, así como vontade por reproducir no proceso de produción as técnicas e os xéneros propios do xornalismo.

Aínda que a meirande parte das publicacións analizadas ao longo destes cen anos de estudo cumpren unicamente cos criterios de especialización por soporte, é innegable que posúen características propias da xornalística. Son numerosas as publicacións de carácter amateur con éxito na difusión de información deportiva, aínda que non teñan estrutura de redacción algunha ou non estean especializadas a nivel de contidos.

É importante subliñar que unicamente falamos de prensa monotemática, quedando á marxe da presente investigación a información deportiva en medios xeneralistas. O noso traballo indaga nos soportes, deixando a análise de contidos nun segundo plano. Xa que logo, a existencia de textos comúns, dicotómicos ou especializados será irrelevante, sempre e cando o soporte estea especializado en deportes.

Traballamos sobre prensa monotemática e non sobre a información deportiva que se ten feito en Galicia, obviando desta maneira as páxinas das áreas de deportes dos xornais xeneralistas galegos. Tampouco forman parte desta tese as delegacións e correspondentes que a prensa deportiva de Madrid e Barcelona teñen nas principais cidades galegas.

A pesar de todo o indicado debemos clarexar, coa maior exactitude posible, que entendemos por publicación deportiva e cales formarán parte desta tese. Polo tanto, débese facer un labor de selección que permita establecer con fidelidade unha

separación entre as diversas publicacións que integran esta investigación e as que foron descartadas. Para o descarte, seguíronse os seguintes criterios:

1. Non están no rexistro do depósito legal: O considerable número de follas e revistas deportivas de carácter non profesional ligadas a un club ou asociación amateur fan necesario buscar un parámetro de clasificación para este tipo de publicacións. Deste xeito, terase en conta soamente a aquelas que estean rexistradas no depósito legal e que estean dispoñibles para consulta.
2. Non son publicacións estritamente deportivas, aínda que o deporte sexa a súa temática principal: Nesta investigación tan só se terán en conta as cabeceiras que contemplan e integran a temática deportiva en toda a súa extensión redaccional. Serán eliminadas aquelas publicacións nas que coexisten temáticas de diferentes áreas de coñecemento.
3. Son publicacións técnicas referidas á práctica deportiva pero non ao deporte: Considérase que información deportiva é aquela que trata sobre temas, deportistas e competicións relacionadas coa disciplina. Na presente investigación foron excluídas todas aquelas publicacións nas que se fala da práctica deportiva na súa rama de saúde, coñecemento ou teoría.
4. Por ser memorias ou anuarios: Os anuarios e as memorias (salvo en diversos casos que serán explicados ao longo da investigación) serven como resumo de contas e resultados dun club ou organismo deportivo durante un ano. A pesar de conter información deportiva (competicións e resultados), non podemos falar da existencia de xéneros xornalísticos.
5. Non son publicacións xornalísticas: Trátase de follas ou publicacións de dúas ou catro páxinas que funcionan como taboleiro de resultados pero nas que non hai texto escrito, e, por suposto, ningún contido xornalístico, abundando a publicidade.

Tras realizar este labor de despece, foron seleccionadas 141 cabeceiras. Todas elas conforman o mapa da historia da prensa deportiva en Galicia. Ora ben, determinamos que aínda que todas cumpren cos requisitos para ser consideradas publicacións deportivas débense seguir outros criterios que permitan realizar clasificacións máis exhaustivas. Xa que logo, non podemos outorgar a mesma relevancia a unha publicación amateur, gratuíta e realizada por unha asociación deportiva que a unha impulsada por un grupo de comunicación con fins lucrativos e cun amplo equipo de redacción.

Deste xeito, esas 141 cabeceiras que foron recollidas serán a súa vez reclasificadas en múltiples variables que nos permitiran seleccionar aquelas máis salientables para o xornalismo deportivo galego. Ao final da investigación dividirémolas segundo patróns económicos, de propiedade, lingüísticos, temáticos ou de periodicidade.

5.2. Triangulación metodolóxica

O desenvolvemento desta investigación nas súas diferentes etapas implica a utilización de varios métodos. Non é suficiente coa recolección de libros e teses, máis aínda ante a pouca abundancia de material específico, polo que é necesario un estudo cuantitativo e cualitativo. Non na modalidade de excelencia, pero si de complemento. Este procedemento é coñecido como triangulación metodolóxica ou método mixto.

A triangulación metodolóxica consiste en utilizar múltiples puntos de referencia para indagar no estudo dun mesmo obxecto. O interesante é envolvelo de variedades de datos, teorías e metodoloxías. A combinación pode ser interpretada de varias maneiras, máis o método mixto implica o uso de polo menos dous métodos, usualmente cualitativo e cuantitativo, para indagar no mesmo problema de investigación. A triangulación usase para asegurar que se toma unha aproximación máis comprensiva na solución do problema de investigación.

O valor científico da investigación susténtase na mestura destas técnicas aplicadas para recoller a información. A técnica da investigación documental marca o

inicio do proceso para logo usar técnicas cuantitativas como o muestreo, centrando a fonte cualitativa na observación non participante ou entrevistas en profundidade.

A combinación de ambas técnicas incrementa e facilita a comprensión do universo que nos rodea. No noso caso é indispensable. Por un lado necesitamos unha análise cuantitativa que vén esixida polos obxectivos da tese. Falamos dunha investigación sobre prensa deportiva e as súas cabeceiras. Por outra banda, precisamos unha análise cualitativa, xa que temos que profundar nas características para descubrir as referencias que permitan coñecer a súa evolución.

A combinación tamén é necesaria porque se unicamente usáramos técnicas cuantitativas ou cualitativas desvirtuaríamos na súa totalidade a investigación:

1. Problemas das técnicas cuantitativas: Os seus críticos consideran que unha maior frecuencia non ten por que mostrar unha maior tendencia. Refírense fundamentalmente ás opinións nunha enquisa.
2. Problemas das técnicas cualitativas: Carecen de validez externa porque soen estar baseadas en mostras pequenas con resultados que non se poden xeneralizar. Por outra banda, cuestiónase a súa obxectividade por mor da interferencia do investigador.

É por iso que aínda que a metodoloxía fundamental na investigación será a cuantitativa mediante o muestreo e a observación, precisaremos das entrevistas para ter unha visión cualitativa complementaria. Será a través deste traballo como poderemos resolver a nosa investigación.

Debemos recalcar que este proceso e se cabe máis necesario tendo en conta a interdisciplinaridade desta investigación, xa que a presente tese aborda diferentes áreas de coñecemento.

5.2.1. Técnicas cuantitativas

Para levar a cabo a investigación foi necesario realizar unha proposta de ficha hemerográfica para o estudo da prensa deportiva. Consideráronse todos os axiomas válidos mediante unha ficha que previamente foi testada. Ante a inexistencia dun estudo semellante no marco da prensa deportiva galega, tivéronse en conta a clasificación proposta por Pujadas i Martí & Santacana i Torres (1997), así coma a utilizada por Berasategui (2000), que en gran medida está influenciada pola anterior. Deste xeito, debemos ter en conta cinco puntos para elaborar a nosa ficha:

1. Datos descritivos:

A. Título: Nome comercial.

B. Subtítulo: Soe indicar características ou temática da publicación.

C. Cidade: Lugar de edición da cabeceira.

D. Edita: Editorial ou particular que se encarga da edición da publicación. No caso de existir máis dun editor ao longo do período de vida da cabeceira, será debidamente separado. Do mesmo xeito, procederase a sinalar correctamente os traslados a un novo domicilio dunha mesma editorial.

E. Imprenta: Lugar e empresa ou particular que se encarga da impresión da cabeceira. Ao igual que no caso anterior serán indicados os cambios tanto de empresa como de dirección.

F. Redacción e administración: Domicilio da redacción. Tamén serán indicados os cambios de sede no caso de producirse.

G. Periodicidade: Distinguindo entre diario, semanal, decenal, quincenal, mensual, bimensual, trimestral, cuatrimestral, bianual e anual.

H. Cronoloxía: Tempo en circulación. No caso de coñecerse tamén se engadira cando se publicou o primeiro e o último número.

2. Datos técnicos:

A. Formato: Saba ou tabloide, revista (A4 ou media cuartilla).

B. Páxinas: Indicando unha oscilación entre o número máis baixo e o máis alto no caso dun cambio na paxinación.

C. Ilustracións: Indicarase se o rotativo conta con fotografías en branco e negro ou a cor. No caso de non contar con elas, non se fará ningún tipo de indicación.

D. Prezo: Valor da publicación na moeda correspondente.

E. Difusión: Datos de tiraxe en caso de ser coñecidos. Tamén serán difundidos aqueles que sexan estimativos.

3. Datos analíticos:

A. Director: No caso de existir máis dun director, aparecerán debidamente separados.

B. Redactores e colaboradores: Relación daqueles xornalistas que traballaron na publicación. En primeiro lugar aparecerán aqueles con

presenza continuada nas cabeceiras, ante a imposibilidade de distinguir entre redactores e colaboradores na meirande parte dos casos.

C. Lingua que utiliza: Galego ou castelán. No caso de non coñecerse, aínda que se poida deducir, optouse por non cubrir a ficha.

D. Deporte ao que dedica máis atención: Disciplina deportiva á que está dirixida a publicación. No caso das cabeceiras plurideportivas, sinalarase que é unha publicación global pero apuntarase cal é o deporte con trato preferente se o caso o demanda.

4. Datos históricos e xornalísticos:

A. Significación histórica: Referencia histórica ou xornalística daquelas cabeceiras que ocupen un papel principal dentro do panorama de medios deportivos galegos ou que posúan algunha característica singular e diferenciadora respecto ás demais.

5. Fondos:

A. Localización dos fondos ou bibliografía: Lugar e dispoñibilidade das cabeceiras. Constancia da existencia ou non de exemplares para consulta.

NOME DA CABECEIRA	
Subtítulo	
Cidade	
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	
Periodicidade	
Formato	
Páxinas	

Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	
Difusión	
Significación histórica	

5.2.2. Técnicas cualitativas

Tamén se realizaron 13 entrevistas coa intención de profundar e contextualizar boa parte dos contidos da investigación. Foi este un labor indispensable para a tese debido a escaseza de material bibliográfico ao respecto. Deste xeito, tivemos que entrevistar a profesionais de distintas épocas que tiveron, ou seguen a ter, relación directa ou indirecta coas publicacións analizadas na investigación. Así, podemos dividir as entrevistas en dous grandes apartados:

Entrevistas a xornalistas (por orden alfabética):

- Boga Sánchez, Juan Carlos: Director de *Dxt Campeón* -primeiro diario deportivo de Galicia- dende 1999 ata a súa renuncia ao cargo en 2009.
- Fernández Santander, Carlos: Traballou principalmente en *La Voz de Galicia* con ampla traxectoria en diversas áreas temáticas, entre elas a deportiva. Tamén é autor de numerosos libros, sendo os de maior interese para a nosa investigación as historias dos xornais *La Voz de Galicia* e *El Ideal Gallego*, así como títulos que teñen como fío condutor o fútbol.
- Fernández Sobrino, José Manuel: Xornalista ourensán ligado á información deportiva a través de diferentes medios de comunicación. Destaca o seu traballo no xornal *La Región*, así como na delegación de *Faro Deportivo* en

Ourense e as súas colaboracións para o barcelonés *Dicen*. Tamén formou parte da redacción de deportes da *Cadena COPE*.

- Gallego Arzuaga, Fernando: Membro da redacción de *Faro de Vigo* dende 1959 ata a súa xubilación en 1996. En 1978 asumiu a xefatura de deportes tras case dúas décadas na redacción. Tamén formou parte do organigrama dos semanarios *Faro Deportivo* e *Galicia Deportiva*, ademais de ocupar o posto de correspondente do barcelonés *Sport* en Vigo.
- Guillín Varela, Juan: Ex director da Federación Gallega de Prensa Deportiva (FGPD) estivo ligado ao semanario deportivo *Riazor* e a *El Ideal Gallego*, ocupando o posto de xefe de deportes. Tamén estivo relacionado á información deportiva a través da radio. Dende 1970 forma parte de *Marca* na súa delegación da Coruña, e aínda que xubilado, segue colaborando de forma esporádica.
- Leirachá Aneiros, Vicente ‘Vituco’: Membro de *La Voz de Galicia* dende 1947, alcanzou a xefatura de deportes en 1962 cargo que desempeñou ata a súa xubilación en 1988. Dende 1983 compaxinouese posto co de subdirector do xornal. Participou na fundación do semanario deportivo *Riazor*, do que sería subdirector ata o seu peche en 1971. Tamén foi correspondente de *As* na Coruña dende a súa creación en 1967 ata finais da década de 1980. Actualmente segue colaborando puntualmente en *La Voz de Galicia* así como en *Radio Voz*.
- Luca de Tena, Gustavo: Xornalista de ampla traxectoria, a súa relación coa información deportiva está vencellada a súa pertenza á redacción do semanario *Galicia Deportiva*. Tamén foi director da *Hoja del Lunes* de Vigo dende 1981 ata o seu peche.
- Muñoz Portabales, José Luis: Primeiro director de deportes de *Televisión de Galicia (TVG)* tras a súa fundación en 1985. Anteriormente formou parte da redacción do semanario *Galicia Deportiva*.

- Orgaz Blanco, Basilio: Xornalista e empresario, foi o máximo responsable das publicacións deportivas *Gallia* e *Patín Sport*. Dende 1992 edita e dirixe *Tododeporte Coruña*. Na actualidade tamén é vicepresidente da Asociación de la Prensa de La Coruña.
- Rivera Cela, Francisco: Xornalista lucense ligado á información deportiva radiofónica nomeadamente a través da *Cadena COPE*. É fillo do tamén xornalista Francisco Rivera Manso, un dos pioneiros do xornalismo deportivo en Lugo a través das páxinas de *El Progreso*.

Optouse por realizar unha estrutura de entrevista aberta, aínda que seguindo un cuestionario predeterminado. É o que se denomina entrevista semiestructurada ou clínica, na que as preguntas están elaboradas pero na que poden xurdir outras debido a que as respostas son abertas.

A selección dos suxeitos estivo determinada por:

1. Tiveron experiencia directa con algunha publicación das estudadas.
2. Como líderes de opinión deportiva, a súa visión dos feitos e de sumo interese para a nosa investigación.

O patrón seguido para realizar as entrevistas foi o seguinte:

1. Traxectoria e comezos no mundo da prensa deportiva.
2. Situación laboral. Condicións de traballo, horarios, remuneracións.
3. Situación profesional: Labor do xornalista deportivo. Lugar dentro da sociedade. Lugar dentro das redaccións.

4. Evolución da profesión: Deportes máis seguidos, relacións cos deportistas, relacións coas autoridades.
5. A prensa deportiva en Galicia: rivalidades locais, preponderancia do fútbol, dificultades empresariais.
6. A profesión: presente e futuro, xornalistas destacados.

Entrevistas a especialistas (por orden alfabética):

- Barreiro Fernández, Xosé Ramón: Catedrático emérito de Historia Contemporánea pola Universidade de Santiago de Compostela e ex presidente da Real Academia Galega (RAG). En relación ao xornalismo destacan, entre a súa extensa bibliografía, o seu libro *‘Historia de la imprenta en Galicia’* (1992) e *‘Colección histórica de periódicos del Museo de La Voz de Galicia’* (2001).
- Domínguez Almansa, Andrés: Doutor en Historia dende 2006 coa tese *‘O desenvolvemento da cultura deportiva nunha sociedade en transformación. Galicia 1850-1920’*. Historiador especializado na historia social do deporte.
- Durán, José Antonio: Escritor, documentalista e historiador, para o interese desta tese, destaca o libro *‘Cesáreo González: el empresario espectáculo’* (2003), biografía do que fora produtor de cine e presidente da Federación Galega de Fútbol e do RC Celta, e o documental *‘La futbolización de Galicia’* (2000), que narra a aparición do fútbol no país. Entre a súa extensa bibliografía, tamén podemos salientar que foi o coordinador dos suplementos especiais de *La Voz de Galicia* con motivo do seu centenario en 1982.

Neste caso falamos novamente de entrevistas semiestruturadas, pero coa diferenza de que cada cuestionario tivo que ser elaborado especificamente para cada interlocutor, xa que os tres procedían de campos de investigación distintos. Optouse por elixilos por que tiveron acceso a fontes ou a información e documentación a través de

terceiras persoas que nos é de interese. Xa que logo, teñen coñecemento sobre o noso obxecto de estudo.

5.3. Estrutura do traballo

Elixido o tema, exposto e xustificado o problema, formulados os obxectivos e as hipóteses e creados os instrumentos necesarios para verificar a información, podemos estruturar a nosa investigación.

- A. Adopción dun obxecto de estudo histórico e xeográfico concreto: Galicia de 1909 a 2009. A investigación abrangue un século dende a edición da primeira revista deportiva coñecida en Galicia (*Letras y Deportes*, 1909), ata 2009. Nun primeiro intre pensouse en rematar o proxecto no 2000, tendo como marco teórico o século XX. Porén, considerouse máis atractivo cerrar un ciclo de cen anos na investigación, coa segunda intención de facer o máis actual posible a pescuda.
- B. Delimitación das publicacións a analizar: Ante a numerosa cantidade de publicacións deportivas de carácter amateur, a indagación céntrase naquelas que teñen rexistro legal. Tamén foron descartadas aquelas que son pluritemáticas, aínda que o deporte sexa o tema de maior peso na publicacións. Por último, foron descartadas as revistas que non teñen contidos xornalísticos e si propagandísticos. Referímonos principalmente aos anuarios e publicacións con forte peso institucional.
- C. Método de actuación: Análise cuantitativa e cualitativa de 214 publicacións deportivas mediante a operacionalización de conceptos. Desas 214, foron descartadas 73 por non cumprir cos requisitos mínimos, sendo consideradas como válidas 141.

Os pasos elaborados para conseguir os nosos obxectivos pódense sintetizar en catro:

1. Presupostos teóricos: Unha vez definido o obxecto de estudo debemos valernos da base teórica necesaria para poder contextualizar todo o que ao respecto se ten avanzado ao longo do período temporal que abrangue esta investigación. A finalidade é obter unha preparación teórica adecuada para determinar cales son os problemas aos que nos enfrontamos e coñecer todas as fontes documentais ás que acudir para satisfacer axeitadamente as hipóteses planeadas.
2. Elaboración do proxecto: Deseño dos instrumentos metodolóxicos necesarios e selección das técnicas de interpretación de datos. Execución e introdución no corpo da investigación.
3. Análise e interpretación: Unha vez elaborada a investigación analízase e interprétase dende múltiples puntos de vista para indagar se se corroboran ou refutan as hipóteses propostas. Tamén se observa a aparición de novos aspectos non previstos ao inicio e que son introducidos no conxunto da investigación.
4. Conclusións: Presentación dos resultados obtidos, extrapolando datos para a súa maior comprensión. É un indicador para coñecer o que aporta de novidoso a investigación.

CAPÍTULO II:

Fundamentos teóricos e conceptuais

1. O Deporte

Por deporte enténdese aquela actividade física e lúdica que require un esforzo físico. Ora ben, o deporte de competición debe ser estudado ademais como un fenómeno múltiple que pouco ten que ver con esa concepción matriz e idealizada. Segundo os datos presentados por Otero Moreno (2002: 181-189), a importancia do deporte como industria na economía europea oscila entre o 1,5 e o 3% do PIB no conxunto dos países, o que significa unha porcentaxe de empregos directos de similar envergadura (1-2%). Xa que logo, no 2005 representaba o 2% do PIB galego e o 3% no gasto dos consumidores, segundo as contas da Secretaría Xeral para o Deporte. Son datos acordes cunha sociedade que demanda a práctica deportiva. Tal e como sinala Blanco Pereira (2007:17-26), o parque deportivo galego conta con 5.216 instalacións, nun continuo crecemento. Argumenta que as instalacións son necesarias, considerando que o 33,3 % dos galegos fai regularmente exercicio físico. Dese terzo da poboación, 222.066 fano a través dos 6.000 clubs deportivos do país.

1.1. Clasificacións e xustificacións necesarias para abordar a investigación

A gran complexidade e ramificacións do feito deportivo provocan que *“todavía nadie haya podido definir con general aceptación en qué consiste el deporte”* (Cagigal, 1981:24). Ante a dificultade e a multitude de propostas diversas para poder restrinxir o que pode ser considerado deporte, existen varias clasificacións que permiten crear un marco cognitivo de estudo para a presente investigación⁷.

Segundo Bouet hai cinco disciplinas deportivas diferentes atendendo ao tipo de vivencia que o deporte aporta ao individuo:

⁷ O Dicionario das Ciencias do Deporte, editado en 1992 por *Unisport*, explica na súa introdución que é imposible delimitar con precisión a noción de deporte, debido ó seu uso diverso. Advirte que a comprensión do concepto está sometida a modificacións históricas, xa que logo é imposible facer unha única definición. As únicas características comúns en toda definición son: performance, competición e regras.

TIPOS DE DISCIPLINAS DEPORTIVAS		
1. Deportes de combate	Con implemento	Existe contacto físico. O corpo como referencia
	Sen implemento	
2. Deportes de balón ou deportes de pelota	Colectivos	O balón como factor relacional co deporte
	Individuais	
3. Deportes atléticos e deportes ximnásticos	Medición obxectiva	Refire posibilidades do ser humano
	Medición subxectiva	
4. Deportes na natureza	A referencia común é que se realizan no medio natural e levan aparelados un grave risco	
5. Deportes mecánicos	Caracterízanse polo emprego de máquinas que xeran enerxía. O home contrólaas	

Cadro 1. Tipos de disciplinas deportivas. Recollido por Robles Rodríguez a partir da clasificación realizada por Bouet (1968) en <http://www.efdeportes.com/efd138/concepto-y-clasificaciones-del-deporte-actual.htm> (Consultado o 10 de febreiro de 2010).

Por outra banda, Blázquez e Hernández propoñen unha clasificación atendendo á forma de utilizar o espazo e á participación dos xogadores⁸:

1. Deportes psicomotrices ou individuais: Aqueles nos que se participa individualmente sen a presenza de compañeiros nin adversarios que poidan influenciar na execución do xesto.
2. Deportes de oposición: Aqueles deportes nos que nos enfrontamos a outro contrincante, segundo o espazo (separado ou común) e a participación (simultánea ou alternativa).
3. Deportes de cooperación: Aqueles deportes nos que hai dous ou máis compañeiros sen a presenza de adversarios. Divídense segundo o espazo (separado ou común) e a participación (simultánea ou alternativa).

⁸ Citado polo profesor Robles Rodríguez en <http://www.efdeportes.com/efd138/concepto-y-clasificaciones-del-deporte-actual.htm> (Consultado o 10 de febreiro de 2010).

4. Deportes de cooperación-oposición: Aqueles deportes nos que un equipo de dous ou máis xogadores enfróntanse a outro de similares características. Tamén cómpre clasificalos segundo o espazo (separado ou común) ou a participación (simultánea ou alternativa).

A tenor destas dúas clasificacións, podemos establecer un marco que nos permita decidir que actividades poden ser consideradas deporte. Para facelo non debemos esquecer a flutuación do termo, o que provoca que toda clasificación sexa discutible. Así, disciplinas en controversia coma o xadrez, o tiro ou o montañismo entrarán na presente investigación, sempre e cando exista unha competición regulada ou/a busca do récord⁹.

Porén, outras disciplinas de notable relevancia social foron descartadas para a presente investigación. Atendendo ás clasificacións citadas, e tamén ás obras doutros expertos no mundo do deporte coma Matviev ou Almond, non se pode considerar deporte nin aos touros, nin á caza nin á pesca. Ningunha das clasificacións anteriores se axustarían a estas disciplinas que deben ser consideradas pseudodeportivas. Ademais, podemos engadir catro razóns a maiores para facer esta aseveración:

1. O animal non pode ser considerado un adversario porque non está en igualdade de condicións ca o presunto deportista.
2. A finalidade é a morte. A concepción do deporte moderno é a da vitoria a través do xogo e a competición.
3. No son nin un xogo nin unha competición, a pesar de que existan probas puntuais que sigan certas regras. A Constitución Española de 1978 e a Real Academia Española de la Lengua (RAE), ofrecen distintas definicións que corroboran esa diferenza¹⁰.

⁹ O xadrez é un deporte de oposición común e alternativo, o tiro é un deporte mecánico, mentres que o montañismo é un deporte da natureza.

¹⁰ José Ignacio Nudi, director do Club de Caza de España, fala do artículo 148.1 da Constitución, o cal posibilita ás autonomías asumir competencias, entre outras, de deporte, caza e pesca. Nudi critica que a caza sexa regulada por unha consellería de deporte ou de cultura: *“La caza no es un juego ni una competición. No quiero, como cazador, tener como organismo o edificio dentro de la administración*

4. Ausencia do azar. Existe un gañador seguro antes de comezar a actuar. Aínda que existen diversos condicionantes que modifican o modo de chegar á vitoria final, esta sempre se produce, ou, canto menos, o adversario nunca resulta vencedor.

1.2. Deporte: concepción, teorización e evolución

O fenómeno do deporte pode ser considerado como un dos aspectos máis salientables e característicos do século XX e, quizais, o máis sobranceiro da cultura do ocio. Verga (1965:28) xa sinalaba hai medio século que son as actividades deportivas as que maior volume de interese teñen na sociedade, por riba das culturais e as económicas. Hai quen incluso non dubidou en cualificar a centuria pasada como a do deporte, caso do humanista deportivo José María Cagigal. Porén, compre distinguir entre o deporte como xogo, como representación da cultura e da tradición dun lugar e dunha sociedade, e o deporte regulado, cunhas normas e uns feitos seriados. Liberdade contra imposición obrigatoria.

Dorothy V. Harrys manifestou unha teoría en 1976 que aínda non foi rebatida¹¹. Segundo esta profesora, o corpo (*soma*) foi quen puxo en movemento á mente (*psique*), coa intención de concentrarse en buscar a maneira de poñerse en pé ao xurdir o *homo-erectus*. Tendo en conta isto, é evidente que o corpo ten tanta relevancia, ou incluso máis, como a mente na evolución da especie. Ambas as dúas coexisten e permiten a perfección do ser humano. A invención do lume conséguese coa capacidade mental de comprender o fenómeno da fricción, pero tamén coa colocación das mans e coa forza física. Camiñar, correr ou lanzar obxectos son a posta na práctica do que quere facer o intelecto.

(Consejo Superior de Deportes) que me ampare, reconozca y me trate como un deportista, que no influya donde se legisla la caza; que hable de clubs deportivos (registros, estatutos, etc...) de modalidad deportiva (fútbol, tenis); de árbitros y jueces; y sus puertas hablen de eso, de deportistas de élite, federaciones, competiciones y campeonatos deportivos. Ese no es el organismo o el edificio que quiero para la caza, y es el que ahora hay”, explica no editorial da revista *Trofeo* de xaneiro de 2010 baixo o título ‘*La caza no es un deporte*’.

¹¹ Citado por Alcoba (2005:13).

O concepto de xogo, do deporte como *ludens*, e o máis aceptado entre os estudosos do deporte. En todo caso, existen distintas tipoloxías clasificatorias. Mandell (1984:2-4), clasifica as teorías en relación ao nacemento do deporte en catro:

- A. O deporte como xogo: Baséase nas investigacións de John Huizinga (1938) e Roger Caillons (1958), os cales consideran que as orixes dos nosos logros máis prezados (liturxia, literatura e dereito) poden remontarse a un impulso lúdico. Baixo este punto de vista, os deportes constitúen unha das máis espléndidas creacións do impulso lúdico transespecífico e intemporal.
- B. O deporte como manifestación cultural: A natureza do home aparece como dinamicamente adaptable, sen excluír a posibilidade de que unha persoa poida ter o seu destino marcado. Para Gerhard Lucas (1969) as actividades sociais e culturais dun home dependen en todo momento da súa tecnoloxía. Dende esa óptica, o deporte non é un xogo, é unha manifestación cultural; a preparación dun traballo e o reflexo das necesidades de supervivencia. O lanzamento de xavelina sería o deporte máis antigo¹².
- C. O deporte na teoría tradicional: É a teoría na que se basearon os impulsores dos Xogos Olímpicos modernos. Non conta con ningún sustento, polo que é unha mera hipótese. Afirmen que o deporte xurdiu espléndida e espontaneamente durante a época dourada da Grecia clásica, para desaparecer despois súbita e traxicamente. Esa devoción polo deporte foi o que impulsou os éxitos gregos en arte, filosofía e educación.
- D. O deporte como traballo: Para Bero Rigauer (1969), Henning Eichberg (1973) e Allan Guttmann (1978), o deporte non é máis ca unha mostra máis de adaptación á vida moderna. Para estes autores é unha forma de traballo disfrazado e desmoralizado. Rigauer cita algunhas das características do deporte moderno -disciplina, autoridade, iniciativa, perfección, destreza, finalidade, racionalidade, organización e burocracia- como probas do mimetismo e a dependencia existentes entre o deporte e o capitalismo industrial.

¹² Alcoba (2005:15) considera que probablemente o primeiro xogo inventado fose o lanzamento dunha pedra. Tras lanzar a primeira, o home deuse conta de que algo lle fixo reaccionar e traballar ao intelecto.

É a partir destas investigacións cando as perspectivas para o estudo do deporte ampliáanse e na historiografía xorden tres correntes distintas: funcionalismo, marxismo e socioloxía figuracional:

1. Funcionalismo

Considera ao deporte como un elemento de integración que axuda á adaptación do home ante os profundos cambios da vida contemporánea. Trátase dun feito institucionalizado característico dun modelo cultural no que se inclúen valores, normas, sancións, coñecementos e posición social. Leonard (1984) foi o primeiro en abordar esta perspectiva. Destacan tamén os traballos de Braislford (2001) en relación á influencia do deporte na sociedade británica e como se utiliza para fomentar o sistema burocrático e a vida na cidade. Isto tamén fora abordado, aínda que non en profundidade, por Holt (1981), no seu caso tendo a Francia como foco de estudo. Pola súa banda, Robert Merton¹³ diferencia entre as funcións manifestas do deporte (as consecuencias buscadas e recoñecidas polos participantes) e as funcións latentes (as non buscadas e recoñecidas, como por exemplo a violencia ou o mercantilismo).

2. Marxismo

Para os marxistas o deporte é un elemento de dominación propio da burguesía que ten como finalidade adoutrinar e controlar ao traballador. Na actualidade, esta perspectiva foi totalmente desbotada. Partindo do marxismo, construíronse novas visións. Jones S. (1992) subliña que hai unha evolución do deporte dende a burguesía ata instalarse no conxunto da sociedade. Grazas a ese avance, adquire unhas características propias da clase traballadora.

3. Socioloxía

É quizais a teoría que mellor e máis abundantemente se ten ocupado do deporte. Como xa comentamos, Elias (1991) introduce a idea de que o fenómeno deportivo inflúe na construción da civilización do século XX e só así se pode

¹³ Citado por García Ferrando, M., & Puig Barata, N., & Lagardera Otero, F. (1998:22).

entender o xurdimento da cultura deportiva. Esa idea tamén fora esbozada por Mandell (1984), quen elaborou unha análise exhaustiva da historia do deporte e da súa importancia na cultura universal facendo fincapé nos Xogos Olímpicos. En todo caso son Dunning e Elias os que máis bibliografía teñen ao respecto, desa visión do deporte coma un proceso dinámico e cambiante. En España estas investigacións tiveron continuidade nos traballos de García Ferrando, M., & Puig Barata, N., & Lagardera Otero, F. (1998) e nos artigos de investigación de Pujadas & Santacana.

É esta última teoría a que máis se adapta á concepción moderna do deporte. A corrente socio-histórica é o campo máis axeitado de estudo para poder interpretar o fenómeno deportivo dende as ciencias sociais. Porén, topa con moitas trabas para aqueles que dirixen o seu estudo ao deporte como actividade física.

Hai outros aspectos que avalan a teoría do deporte na súa vertente social. Os inventos (cronómetro, roupa elástica, balóns máis lixeiros), a comunicación de masas (a televisión, os xornais deportivos), as regras e eventos (campionatos, estatutos), son engadidos á evolución do deporte. Tampouco se debe esquecer a contribución do deporte noutros aspectos da sociedade contemporánea, como son a ensinanza gratuíta ou o progreso social. Non é casualidade que o *sport* teña a súa orixe en Inglaterra na época da Revolución Industrial. Na actualidade, o fenómeno da globalización provoca que os deportes sexan os mesmos independentemente das manifestacións culturais de cada pobo. O fútbol é unha mostra disto. Por iso é difícil tomar un deporte na actualidade como manifestación dunha única cultura, a pesar de que cada especialidade ten un arraigo diferente segundo o lugar.¹⁴

Existen outras teorías complementarias en relación ao estudo do deporte, pero todas elas coinciden en que os cambios sociais e industriais dos últimos 150 anos

¹⁴ Un dos casos máis paradigmáticos é o da Unión de Repúblicas Socialistas Soviéticas (URSS). Nin na Rusia zarista nin na primeira etapa da Rusia soviética existiu nunca unha cultura do deporte. Tras a II Guerra Mundial, o Estado Soviético deuse conta do nivel propagandístico do deporte e instaurou unha estrutura de creación de grandes atletas. Deste xeito, nos primeiros Xogos Olímpicos nos que participou a URSS, celebrados en Helsinki en 1952, os soviéticos lograron ser o segundo país no medallero, para alzarse co primeiro posto catro anos despois en Melbourne. Tanto os soviéticos, como os seus países satélites, pasaron en apenas un lustro de non ter tradición en especialidades como o atletismo e a ximnasia a ser os dominadores e referentes mundiais.

determinaron a transformación do xogo en deporte. Consideran que a súa forza expansiva provoca que sexa un dos maiores catalizadores da sociedade postindustrial e de ocio, o que determina que teña unhas características ligadas tanto á realidade económica coma á cultural¹⁵.

Polo tanto, podemos afirmar que o deporte constitúe unha das manifestacións máis sobranceiras do sistema social imperante na actualidade. Ademais, axuda á formación das identidades individuais e colectivas e serve para proxectar e regular tensións do mesmo xeito que o fai a política. En todo caso, sexa como exemplo vivo de organización social integradora ou dos problemas do sistema, parece claro que o deporte e fiel reflexo da sociedade contemporánea. Caracterízase polo seu secularismo, por ofrecer igualdade de condicións e oportunidades para competir e por unha especialización e organización burocrática na busca do récord. Son trazos totalmente comúns aos da sociedade postindustrial, tal e como apuntan García Ferrando, M., & Puig Barata, N., & Lagardera Otero, F. (1998:20). Só comprendendo que o fenómeno deportivo inflúe na construción da civilización contemporánea, poderemos entender que este é o camiño máis axeitado para abordar a nosa investigación.

É a partir desta concepción do deporte sobre a que vamos a cimentar a nosa tese:

Cadro 2. O estudo do deporte. Perspectiva usada na investigación. Elaboración propia.

¹⁵ García Ferrando, M., & Puig Barata, N., & Lagardera Otero, F. (1998:22-31) engaden ás xa citadas a perspectiva estruturalista do deporte, o interaccionismo simbólico e a perspectiva feminista.

1.3. O deporte como proceso socializador

O deporte entróncase nun proceso de socialización, civilización e deportivización, no que pode ser considerado a primeira maneira de integración da *civitas*. Pódese afirmar que está presente nas tres formas de socialización:

1. O xogo na infancia.
2. O traballo na sociedade capitalista mediante o deporte profesional.
3. O ocio na idade adulta, sexa de forma activa ou pasiva.

Entendido na súa concepción moderna, xorde dun proceso de regulamentación de pasatempos, provocado pola humanización da Revolución Industrial. A Escola de Frankfurt inscribe o deporte nun proceso de socialización con catro fases:

1. Consolida o Estado moderno no S. XVIII: Controla como se divirten os cidadáns a través dunha maior centralización política e administrativa. Ten como pedra angular a creación dos impostos. Weber divide o control do Estado en:
 - A. Desencantamento do mundo: Secularización. A vida non defrauda pero deixa de ser mística ao perder o control a natureza. Prodúcese un déficit de heroes e lendas nas que xorde o deporte como busca de emocións perdidas. O deporte ofrece heroes e o Grial son os trofeos.
 - B. O Estado ten o monopolio da violencia: O deporte serve como fórmula de ocio para que a cidadanía se desafogue.
2. División do traballo e especialización: No capitalismo, cada sector social dedícase a un labor concreto. O deporte é unha regulamentación da sociedade do espectáculo.

3. Refinamento de costumes e normas sociais: Existe unha regulamentación da conduta, dos sentimentos e das emocións. Nos totalitarismos pódese dar unha unión contra un inimigo ou unha imaxe de falsa felicidade¹⁶.
4. Superego social: Freud define o superego social co que te reprime. Neste caso sería o árbitro. O deporte establece premios e sancións. O superego da deportivización transforma as prácticas lúdicas en cuestións socioculturais, provocando que o deporte sirva como identificación social. O exemplo máis clarificador prodúcese cando nun país estranxeiro se utiliza o nome do equipo do que se é seareiro para identificarse.

1.4. O deporte como un sistema aberto

Puig & Heinemann (1991:124) aceptan todas as teorías citadas en relación co deporte pero consideran que na actualidade é unha realidade cada vez máis difícil de pechar. Ante a súa crecente diversificación, considéranos coma un 'sistema aberto'. Ambos autores cren que o deporte tradicional, como unidade homoxénea e entidade autónoma, xa non pode explicar a complexa realidade do fenómeno deportivo moderno.

A historiografía considera que é no século XIX cando as prácticas da aristocracia e da burguesía inglesa, e que despois pasaron ao resto de Europa, transformaron o xogo en deporte. As metas claramente definidas, o ámbito das regulamentacións e o asociacionismo eran pezas centrais dese cambio. Porén, Puig & Heinemann (1991:125-128) rachan con esta liña temporal e dividen a vida do deporte nestes 150 anos en dúas etapas:

1. Deporte tradicional: A disciplina e a preparación sistematizada dan lugar á consecución dos logros buscados. A camaradería, o espírito comunitario ou a solidariedade combinábanse coa identificación co equipo, a diversión, a competición ou o afán de logro. Deporte significaba competitividade e

¹⁶ Abundan os exemplos, pero quizais o máis carismático sexa o acontecido durante a FIFA World Cup (a partir de agora Copa Mundial de Fútbol) celebrada en Arxentina en 1978. Á mesma hora que máis de 70.000 espectadores animaban aos albicelestes na final celebrada en Bos Aires ante Holanda, centos de apresados polo réxime do Xeneral Vilela eran asasinados a escasos metros.

orientación cara os resultados concretos da vitoria. Segundo estes autores, todo isto lográbase¹⁷:

- A. No marco do club deportivo.
 - B. Estructurado en base do traballo voluntario.
 - C. Toma de decisións asemblearias.
 - D. Independente de terceiras partes.
 - E. Símbolos identificadores particulares.
2. Deporte como sistema aberto: Prodúcese unha ruptura co modelo tradicional. Xa non é posible adoptar un só modelo explicativo que agrupe as características cada vez máis complexas e diferenciadas do deporte contemporáneo. Ambos autores propoñen que se adopten como dimensións constituíntes da diversidade de actividades deportivas na actualidade catro factores: 1) forma na que se organizan, 2) o modo no que se lexitiman, 3) as motivacións dos participantes e 4) os impactos que producen. Partindo disto, suxiren catro modelos configuradores do deporte contemporáneo:
- A. Competitivo.
 - B. Expresivo.
 - C. Instrumental.
 - D. Espectáculo.

¹⁷ Elaboración propia. Os clubs deportivos eran “*coto cerrado para jóvenes varones de las clases media y alta. Más atractivo para jóvenes que para adultos, para hombres que para mujeres*” (Puig & Heinemann, 1991:126).

Esta categoría basease no que Weber denominou ‘tipos ideais’, unha tipoloxía unicamente metodolóxica pois non se dan na realidade en estado perfecto. Porén, consideran que os catro modelos, como tipos ideais, serven para dar conta da complexa realidade do deporte contemporáneo aínda que existan mesturas entre os diversos modelos:

1. Modelo competitivo do deporte: É o herdeiro do deporte tradicional.
2. Modelo expresivo: Engloba as prácticas deportivas pouco organizadas e sometidas a procesos constantes de innovación e diversificación. Refírense aos chamados deportes californianos ou ás actividades físicas de aventura na natureza.
3. Modelo instrumental: Vai asociado a empresas comerciais que dispoñen de maquinarias sofisticadas coas que se facilita o culto ao corpo de acordo con concepcións estéticas e hixiénicas.
4. Modelo espectáculo: Aínda que non é novo, agora está suxeito ás regras de mercado propias dunha sociedade de masas. Alcanza cotas insospeitadas de influencia económica, social e política.

Seguindo esta concepción múltiple do deporte, Lagardera¹⁸ apunta que a complexidade que caracteriza ao cambio social de finais do pasado século, provocou que se realzasen as características dos subsistemas que estiveron presentes no sistema deportivo moderno dende a súa configuración. Por iso, este autor subliña que fronte ao sistema federativo (o cal aglutinou ao maior número de persoas e institucións) e ao sistema asociativo (parcela da realidade que xira en torno a clubs e asociacións non vinculadas de forma directa coas asociacións), nacen dous novos subsistemas:

1. Subsistema grupal non asociativo: Estaría integrado por grupos de deportistas non organizados institucionalmente que utilizan instalacións deportivas que non

¹⁸ Citado por García Ferrando, M., & Puig Barata, N., & Lagardera Otero, F. (1998:36).

pertencen aos clubs deportivos tradicionais. É o caso de escolas, municipios ou empresas privadas.

2. Subsistema individual: Deportistas que realizan prácticas que son susceptibles de levarse a cabo de modo individual. É o caso da natación o ciclismo ou os paseos¹⁹.

En resumo, o carácter aberto do fenómeno deportivo actual faino especialmente sensible ao cambio social, sendo un dos principais motores do devandito cambio. Así, é frecuente a aparición de novas formas deportivas, pero tamén é máis notoria a consolidación das prácticas deportivas tradicionais e a súa diversificación noutros ámbitos da vida como a economía, a política ou a comunicación.

1.5. Definicións de deporte

Como vimos no apartado anterior, o carácter aberto do fenómeno deportivo fai difícil que se poida sustentar nunha única e cerrada definición²⁰. En todo caso o deporte é unha actividade física exercida dentro dunha competición que está sustentada polo adestramento e a subxección a unhas normas. Ademais da recreación, o que diferencia o deporte do xogo é a busca do rendemento.

Alcoba define o deporte como *“la actividad física, individual o colectiva, practicada en forma competitiva”* (2005:28). Un feito no que interveñen múltiples variables que parten de sentimentos que van dende o de obter diversión voluntaria a establecerse en traballo obrigatorio.

No mesmo senso, a Carta Europea do Deporte, considera que deporte é todo tipo de actividades físicas que mediante unha participación organizada ou doutro tipo, teñan por finalidade a expresión ou a mellora da condición física e psíquica, o

¹⁹ Non obstante, segundo autores como Domínguez Almansa (2009:127-128) o paseo está considerado un protodeporte propio do século XIX e non como un subsistema nado na sociedade globalizada.

²⁰ Alcoba (2005:27-28) considera que é moi difícil definir deporte con poucas palabras ante todo o que representa. Apunta que no *‘Cantar de Mío Cid’* aparece a palabra deporte e cun par de acepcións: diversión e pracer amoroso.

desenvolvemento das relacións sociais e o logro de resultados de competicións de todos os niveis²¹.

Muñoz Guillén²², profesor costarricense e director dos Juegos Universitarios Costarricenses, recolleu os textos de Cagigal, Pila Teleña, Stoner e Martín Andrés, para elaborar cinco definicións distintas de deporte:

1. Deporte de alto rendemento: A súa finalidade é a realización de feitos ou fazañas deportivas, como bater marcas ou conseguir triunfos, que sexan considerados como récord. O fin é vencer ao adversario. Este tipo de deporte é exclusivo e discriminatorio, e incluso inhumano, xa que os menos capaces non son aceptados. A vía de expresión é ‘deporte en competición’.
2. Deporte profesional: Basease no modelo de deporte de alto rendemento. A diferenza substancial está no feito de que os practicantes viven do deporte. Caracterízase en que produce espectáculo, gusta ao público, obtéñense ganancias, é rendible, e comercializa en esencia ao deporte.
3. Deporte formativo: A súa finalidade é adquirir unha formación motriz que capacite ao individuo para responder mellor aos estímulos físicos que impón a vida diaria. Está ligado a idades temperás, cando o cativo aprende os xestos, habilidades e destrezas comúns que lle permitirán ir descubrindo as súas capacidades funcionais. Actúa como educador físico da nenez, polo que nesta modalidade non se debe especializar o cativo en ningún deporte en concreto.
4. Deporte para todos: A súa finalidade é mellorar a saúde e divertirse. Alcanzar o maior nivel de benestar e calidade de vida. O deporte para todos xermina na idea de que a actividade física controlada e mesurada é beneficiosa para a saúde, está ao alcance de todos e a súa práctica resulta pracenteira. Xustamente, ante os excesos do deporte de alto rendemento, neste caso o importante é participar e practicar.

²¹ Aprobada polo Consello da Unión Europea tras a sétima conferencia de ministros responsables do deporte celebrada o 14 e o 15 de maio de 1992 na illa de Rodas (Grecia).

²² www.tiquicia.com/columnas/deportes/016q20501.asp (consultado o 25 de xaneiro de 2010). Da revista on-line Tiquicia: Costa Rica en internet.

5. Deporte instrumento: É aquel promovido por unha organización ou institución, sendo a súa finalidade máis próxima a estas organizacións e non ás do deporte. Ademais, caracterízase por obter logros para a imaxe social deses organismos e así atraer os usuarios dos servizos que as organizacións promotoras levan a cabo.

Por último, Domínguez Almansa (2009:26-27) sintetiza as obras de Guttmann, Dunning e Sheard e Elias e Dunning para singularizar e definir ao deporte como fenómeno contemporáneo en once puntos distintos:

1. Secularización. Os acontecementos deportivos non enaltecen ás divindades nin están suxeitos a un calendario relixioso. En todo caso, o deporte evoluciona coma unha sorte de ritual laico, con días e períodos propios de celebracións.
2. Regras escritas, lexitimadas pola nova racionalidade. Pódense por en práctica e se non dan o resultado apetecible cámbianse.
3. Control e sanción da violencia física. Incluso en competicións cun elevado nivel de agresividade, caso do boxeo, abólese determinado tipo de golpes, utilízanse luvas, limítase o tempo de combate e, no transcurso deste, insírense períodos de recuperación.
4. Deben quedar claramente definidos o tempo de duración da proba, o terreo de xogo e o número de participantes, sendo o mesmo en cada un dos equipos enfrontados.
5. Estreita diferenciación entre os participantes e os espectadores, que poden tomar parte na competición de forma emotiva, pero nunca interrompendo espontaneamente nela.
6. Institucións e burocratización dende o nivel local até o internacional.
7. Minimización das diferenzas sociais. Téndese paulatinamente á libre participación dos individuos independentemente do seu sexo, credo, cor e situación socioeconómica ou laboral.

8. Eliminación das diferenzas naturais. Na procura de que as condicións do escenario onde se celebre o acontecemento deportivo sexan o máis similares posibles, independentemente das características propias de cada territorio.
9. Tendencia á equiparación física entre os contendentes. Nos deportes de loita corpo a corpo, e incluso noutros como o remo, establécense categorías en función do peso dos participantes, propiciando a igualdade de oportunidades entre eles.
10. Máis importancia da habilidade, ou si se quere da técnica, que da simple forza física.
11. Busca do récord. O rival xa non só é un ser humano, senón un tempo ou unha distancia.

Con todo isto, pódese achegar unha definición de deporte propia: actividade física e intelectual, practicada de xeito amateur ou profesional e de forma individual ou colectiva, que segue unhas regras preestablecidas e na que se busca a excelencia por divertimento, saúde, traballo ou por afán competitivo.

Ademais, tamén podemos achegar unha definición de deporte tendo en conta ao espectador: permite que xente anónima e burocratizada sinta excitación, medo, odio, violencia, paixón, compaixón, celos, dor, vinganza, humillación e angustia. É dicir, é un apoio psicolóxico que rebaixa as tensións da estresante vida laboral con efectos liberadores e catárticos e batallas ficticias readaptadas a un mundo civilizado.

2. Comunicación e deporte

A comunicación é un elemento inherente á actividade humana. Para o deporte moderno é unha parte esencial do seu crecemento, xa que necesita da comunicación para expandirse en todos os seus aspectos. O binomio entre deporte e comunicación constitúe un escenario rico e complexo, onde os medios de masas teñen gran importancia para o seu entendemento. A comunicación xoga un papel esencial entrelazando as funcións e símbolos compartidos do deporte.

Moragas (2008:15-17) identifica en catro os grandes actores modernos do deporte:

1. O sector da comunicación, coa dobre compoñente dos medios de masas e as novas Tecnoloxías da Información e Comunicación (TIC).
2. O sector do patrocinio e os negocios asociados.
3. Administración e política deportiva.
4. Organización deportiva: clubs, federacións e atletas.

Resalta, iso si, que no deporte de elite e competición é onde os medios focalizan o maior interese. Xa que logo, falaríamos de deporte mediático, no que o sector da comunicación e o patrocinio son os que teñen forte peso. Neste senso, Moragas equipara deporte e comunicación nun mesmo eixe e sinala que as novas tecnoloxías abren un novo campo de oportunidades á mediatización do deporte: *“Ya no es suficiente referirse a los mass media (...) hay nuevas oportunidades de negocio, como la industria de los juegos interactivos, las apuestas o las informaciones en línea, por Internet o en el teléfono móvil. Por su parte, el sector de negocios amplía también sus actividades más allá de los tradicionales patrocinadores, para extenderse a otras formas de explotación como el merchandising y los licenciarios, pero sobre todo con la implicación de las entidades financieras o de grandes grupos económicos”* (2008:18).

Moragas (1996:11-16) argumenta que máis ca un matrimonio de interese, a relación entre deporte e medios de comunicación é unha sinerxía cooperativa. Podemos sintetizar o sinalado a través das ideas deste autor, que indica que é o que aporta o deporte aos medios de comunicación. Resumímolos en tres apartados:

1. A programación: Os acontecementos deportivos determinan e modifican as axendas dos medios. O deporte é fonte inacabable de noticias de grande interese popular.
2. A economía e o prestixio: O deporte é relativamente económico, tendo en conta a alta rendibilidade publicitaria e a súa grande audiencia. Esta última dálle grande notoriedade pública ao medio.
3. A tecnoloxía: A introdución e consolidación dos cambios técnicos das empresas informativas está intimamente ligada aos eventos deportivos.

O propio Moragas tamén explica o que na súa opinión aportan os medios ao deporte. Sintetízase en:

1. Coautores da actividade deportiva: Ao igual que o deporte determina as axendas dos medios, estes poden modificar os tempos e as características dunha disciplina para adaptala aos seus obxectivos²³.
2. Televisibilidade: Sen espectacularidade non se entende ao deporte. A necesidade de líderes e heroes fai cada vez máis importantes aos deportistas individuais. A televisión tamén incide na iconografía dos estadios.
3. Incremento dos aspectos culturais do deporte: Increméntase o triunfalismo e o dramatismo a través da narración deportiva.

²³ No baloncesto actual modificouse o regulamento para introducir os chamados 'tempos mortos da televisión', nos que se fai un parón obrigatorio no encontro para emitir os anuncios que a canle teña contratados.

RELACIÓN DEPORTE-MEDIOS E MEDIOS-DEPORTE	
Achegas do deporte aos medios	Achegas dos medios ao deporte
Programación	Coautores da actividade deportiva
Economía e prestixio	Televisibilidade
Tecnoloxía	Incremento de aspectos culturais

Cadro 3. Relación deporte-medios e medios-deporte. Elaboración propia a partir da clasificación de Moragas (1996).

2.1. A historia dunha relación simbiótica

Edouard Seidler²⁴ afirma que as relacións entre prensa escrita e deporte dende o comezo dos tempos pódense definir como unha historia de amor. A influencia dos medios de comunicación, nomeadamente da televisión, é decisiva no salientable aumento da práctica deportiva nas últimas décadas. Os nenos acceden ao deporte como un xogo, pero tamén como unha fórmula de futuro baseada no esforzo e na superación, buscando parecerse ao ídolo deportivo ao que tanto admiran. Ese aspecto económico, e especialmente ese recoñecemento social dos deportistas, dificilmente é entendible sen analizar aos medios de comunicación, alt falantes e focos deses éxitos deportivos.

Para Castañón Rodríguez, en España “*la comunicación deportiva ha evolucionado, durante el siglo XX, de la lectura personal de los practicantes a la comunicación del grupo y de carácter social. Todo un fenómeno social en el que han intervenido factores históricos, comunicativos, políticos, sociales y lingüísticos*” (1991:36). O rango que o deporte ten alcanzado no ámbito da comunicación tamén é salientable por outro teórico como Hernández Alonso: “*Si nos acercamos a cualquier medio de comunicación, pronto apreciaremos la importancia que en este tiene el deporte: páginas y páginas en la prensa escrita, periódicos y revistas; horas y horas en las radios, programas de tres o cuatro horas ocupando los primeros lugares en todas las estadísticas (...) el deporte nos gobierna, somos buenos súbditos. Hasta hace unos años se hablaba del deporte con cierto desprecio: refleja la ignorancia de un pueblo, de la masa irracional e instintiva (...) hoy, el país más desarrollado también ama los espectáculos deportivos. El intelectual (...) asiste como espectador y lo estudia como algo trascendente a nuestro tiempo. Los políticos saben de su importancia, el*

²⁴ Citado por Pujadas i Martí & Santacana i Torres (1997:9).

empresario aprovecha su tirón, el publicista (...) El deporte diseña nuestra ropa y nos dicta los latiguillos de nuestra manera de hablar y hasta de escribir (...) En nuestros días dinero y deporte caminan de la mano y todos estamos invitados a su boda” (2003:11-12).

A prensa deportiva é o xerme a través do cal diversos deportes comezaron a ser de masas. Porén, aínda que tiveran nas súas orixes un carácter formativo e informativo, non se debe esquecer que tamén son, ou pretenden ser, un negocio de éxito, no que os intereses económicos, e en moitos casos os políticos, están presentes. A prensa busca provocar o acontecemento, é dicir, a través do feito tirar do fío para crear novos elementos noticiosos.

Santi Nolla, director de *El Mundo Deportivo* dende 1992 e profesor do Postgrado en Periodismo Deportivo na Universidade Internacional de Catalunya (UIC), sinala en moitas das súas editoriais que o seu xornal non é un produto deportivo, senón un estandarte. O certo é que este tipo de prensa non pode ser híbrida e búscase, ademais de informar, dramatizar e distraer. De feito, unha das maiores diferenciacións entre prensa xeneralista e prensa deportiva é que nesta última sabemos de antemán cal vai a ser a nosa portada, mentres que na xeneralista dependerá do que ocorra o día anterior.²⁵

Na prensa, Hernández Alonso (2003:37) sinala que un xornal xeneralista ten un 9% de información deportiva todos os días, coa excepción do luns, na que a porcentaxe aumenta ata o 50%. Tamén subliña que a prensa especializada é moito máis sentimental que a prensa xeneralista, o que fai que economicamente sexa máis forte e supere mellor as épocas de crise. “*La prensa deportiva es un tipo de prensa económicamente fuerte por lo que resulta duradera*” (Hernández Alonso, 2003:37).

O grande exemplo da simbiose entre prensa e deporte prodúcese no ciclismo, nomeadamente no Tour de France. A proba nace en 1903 baixo o auspicio do diario parisino *L’Auto* e inmediatamente vaise producir unha avalancha de subscricións procedentes dos donos dos talleres mecánicos e dos usuarios de bicicletas franceses. O

²⁵ Segundo a Oficina de Justificación de la Difusión (OJD), *El Mundo Deportivo* logrou o seu maior número de vendas en 1996. Aquele ano, das 362 portadas do xornal, 200 foron para Ronaldo, xogador do FC Barcelona, sen ter en conta o tipo de noticia.

Tour créase no mes de xullo, debido á boa climatoloxía, pero tamén para converterse en fonte de noticias no verán, unha vez finalizada a tempada futbolística, idea corroborada por Thompson (2006). Os medios son conscientes de que o deporte incrementa a atención e as vendas ao lector, o cal é facilmente apreciable nas portadas dos diarios xeneralistas con fotografías inherentes ao deporte. A aparición dun número elevado de lectores de clase media foi crucial para aumentar os ingresos en publicidade.

Deixando á marxe ao fútbol, o ciclismo é unha das escasas disciplinas capaces de conseguir portadas nos medios xeneralistas, xerar horas de información radiofónica e orixinar unha grande cobertura televisiva. De feito, as tres grandes roldas ciclistas de tres semanas, Tour, Giro e Vuelta naceron a través da iniciativa de tres xornais (*L'Auto*, *La Gazzetta dello Sport* e *Informaciones*). No caso da rolda francesa e italiana, o líder da clasificación luce un *maillot* ou camisola de cor amarela e rosa, respectivamente, que se corresponde coas cores das follas dos citados diarios²⁶.

Na radio, o cronista deportivo convértese na voz do equipo. É quizais o medio que máis lle debe ao deporte. A programación xira arredor del, de tal xeito que é o tema estrela e paraliza o percorrido habitual da grella de programación. As retransmisións deportivas son o único momento radiofónico no cal podemos asegurar que o receptor é oínte sincero. Para Blanco (2001) trátase dun xénero espectacular e dramático, de tal xeito que a simpatía e afinidade cos gustos do oínte son máis relevantes que a espectacularidade ou as innovacións tecnolóxicas.

Se o deporte foi un dos grandes causantes de darlle valor en directo á radio, o desenvolvemento da televisión acabou por levar ao deporte a unha nova dimensión. A combinación de imaxe, cor e son enriquece a percepción do evento e convérteo nun espectáculo que tamén é positivo para o medio televisivo.

Realmente ata a década de 1970 existía unha relación común pero independente entre xornalismo escrito e deporte. Dende entón a proliferación da televisión provocou que os campos de xogo se convertesen nun sucedáneo de estudio televisivo. Isto é palpable en multitude de aspectos, que van dende a programación ou os avances

²⁶ No caso do italiano *La Gazzetta dello Sport* aínda se corresponde coa realidade. Pero en Francia mantense a cor amarela por tradición, xa que *L'Equipe* –continuator de *L'Auto*– está paxinado en branco.

tecnolóxicos ata as fusións empresariais ou a economía, sendo un aspecto fundamental das estratexias de competitividade das empresas de comunicación²⁷.

Nesta nova fisionomía, a prensa tamén vive a remolque da televisión, a cal impón os horarios que máis lle interesan e marca as pautas de que deporte pasa a ser de masas segundo os resultados de audiencia. Antes era labor dos xornais, os cales eran os encargados de dar a coñecer os éxitos e as novas disciplinas deportivas ao público.

Sen negar a primacía da televisión nas relacións dos medios de comunicación co deporte, compre subliñar a influencia que representan, e representaran, as TIC nas futuras sinerxías entre ambos factores. A xeneralización de Internet permite unha xestión global da relación deporte, medios e negocios e a posibilidade de que os axentes deportivos (clubs, federacións, atletas) interactúen directamente coa sociedade sen necesidade dun intermediario.

2.2. Consumir deporte a través dos medios

O universo mediático que conforma ao fenómeno deportivo fai posible que o afeccionado actual poida consumir deporte continuamente sen asistir nunca a unha competición en vivo. Segundo Billings (2010:24-25) estamos na era dos “megadeportes” no que para ser unha persoa culta en deportes débese entender o “proceso, análisis y evaluación de los mensajes dentro de los medios de comunicación multimodales”. Para este autor, “la historia del deporte la escriben aquellos que tienen derechos televisivos”. Dado que o afeccionado é pasivo, os medios cada vez teñen maior poder para decidir que historias contar e determinar a quen consideran como un novo heroe deportivo. O deporte modela a historia, da mesma forma que a historia modela ao deporte, e todo é contado a través do prisma dos medios de comunicación.

²⁷ “Los deportes ofrecen, pues, numerosas ventajas y atractivos a los programadores de televisión. Por una parte le ofrecen productos audiovisuales altamente competitivos, algunos de ellos incluso de bajo coste en la producción, es el caso de los eternos culebrones sobre fichajes, estado de ánimo de los jugadores, especulaciones sobre arbitrajes, exclamaciones patrióticas sin fin. Por su parte los programas más costosos, adquiridos a partir de complicadas redes de intermediarios, tienen como contrapartida importantes retornos para la ‘imagen’ y posición de las cadenas de televisión” (Moragas, 2008:19-20).

Neste proceso pasivo, o receptor perde o contacto parcial coa realidade e coñece o deporte a través dos medios. Os seguidores en primeira persoa, aqueles que acoden aos campos de xogo para ver *in situ* o espectáculo, seguirán buscando nos medios unha información complementaria. Porén, cada vez son máis os seareiros pasivos que unicamente seguen a competición dende a súa casa, a través da prensa, radio, televisión e, cada vez máis, internet.

Os medios de comunicación deportivos existen porque existen os seareiros. Hai un ansia por acaparar información que se traduce na infinidade de estatísticas que manexa a prensa deportiva. Bryant & Raney (2006:313-329) definiron en oito as motivacións que ten un seareiro en informarse sobre deporte aínda que non sexa practicante:

1. Fidelidade e lealdade a un equipo: Non existen seareiros que vaian por libre.
2. Diversión: O deporte é a peza de entretemento de maior envergadura para os medios de comunicación de masas.
3. Control do estado de ánimo: A sociedade elixe as opcións que ofrecen os medios de comunicación masivos para controlar o seu ánimo. Búscase o máximo divertimento no tempo libre, o que implica seleccionar os equipos e deportistas vitoriosos. Noutros casos escóllese aos perdedores, coa esperanza dunha vitoria inesperada.
4. A motivación do stress positivo: A xente desexa estar sumamente entusiasmada e emocionada, especialmente cando a vida persoal é monótona ou pouco atractiva. O inesperado do deporte é moito maior ca no cine ou na música.
5. Alicientes na vida: Moitos seareiros elixen consumir deportes para aumentar a autoestima. Escollen unha opción coa que gardan un parecido tanxencial á espera de obter unha vitoria.
6. Evasión: Perda de contacto coa realidade. Busca de novos amigos cos que noutras circunstancias non te relacionarías.

7. Sentido da comunidade: Necesidade de pertenza para non sentirse excluído socialmente. O aumento das formas de ocio individuais a través dos novos aparellos tecnolóxicos, fai máis necesario o consumo de deporte para manter ese sentido de comunidade.
8. Incentivos económicos: As apostas, legais e ilegais, fan do deporte unha forma máis de conseguir un sobresoldo. A afección pasa a un segundo plano.

Aínda que Bryant & Raney presentan un panorama moi beneficioso para os medios de comunicación, a hipermediatización do deporte pode provocar que o afeccionado menos fanático se evada. O exceso temporal, competitivo e comercial incide no seareiro. Así, pode esixir maiores resultados e unha información de maior calidade aos medios, algo que non todos poden cumprir. Por outra banda, pode provocar unha fartura informativa. Nese caso progresivamente irá abandonando o seu interese polas noticias deportivas.

A actividade deportiva converteuse en espectáculo grazas aos medios de comunicación de masas. O deporte ten máis importancia no ámbito da representación ca no da presenza. Trasládouse do ámbito da acción ao da contemplación buscando a fascinación e o entusiasmo a través dos medios

2.3. Comunicación deportiva e sociedade

O deporte ten múltiples formas de facerse visible ante a sociedade. Tendo en conta o apuntado por Llano (2008:587-590), hai cinco actores deportivos que son capaces de atraer o interese social en cada un dos seus actos:

- A. Organismos deportivos públicos.
- B. Organismos deportivos privados.
- C. Competicións.

D. Clubes.

E. Grandes deportistas.

Na súa maioría contan co seu propio gabinete de prensa ou cun responsable de comunicación. O interese social marcará a súa aparición nos medios e estará fundamentado no éxito e na relevancia tanto do deporte, como do deportista e a competición, tres factores estreitamente ligados. *“La alta competición deportiva, es decir, aquella en la que participan los profesionales, es la que genera la mayor parte de la información que se ofrece en esta sección, en diarios de circulación nacional. Hay de hecho una gran diferencia, por no decir absoluta, entre el ‘número uno’ en cualquier deporte y, en todo caso, entre los tres primeros, y todo el resto. El primero, porque gana; el segundo, porque habría podido ganar, el tercero, porque habrá que tenerle en cuenta para el futuro. En alta competición, la noticia la da el pódium; el resto, es otra cosa”* (Llano, 2008:586).

Que o deporte se comunique de forma directa cos seareiros mediante diferentes canles é mostra do seu poder de identificación social. Os medios de comunicación tamén cumpren en boa medida con esa premisa, de aí que se estableza unha relación entre ambos.

Deporte e comunicación son considerados como plataformas de sentimentos identitarios. Dende a súa aparición, o deporte serviu como fórmula de identificación social a través de clubs e organismos deportivos. Mentres, os medios (nomeadamente a prensa escrita) sempre estivo considerada adscrita a unhas determinadas ideas políticas. Aínda que na actualidade os medios son empresas independentes respecto aos partidos políticos, seguen adscribíndose a un ideario social. As identidades persoais tentan formar parte dunha identidade colectiva para comprender a nosa forma de entender o mundo. Os medios conforman en gran medida esa identidade colectiva, xa que basean o significado do resultado deportivo segundo o sentido que eles lle outorgan, e, por outro lado, sopesando o que o lector quere percibir.

Billings (2010:34-41) considera que as características identitarias son diferentes por divisións demográficas, culturais, económicas e políticas. Sinala que o deporte -a través dos medios- é unha das poucas vías que ten boa parte da sociedade para decatarse da existencia doutra xente notablemente diferente a ela. *“Los medios deben interpretar el evento deportivo, no sólo desde el punto de vista de los ganadores, perdedores y un resultado o tiempo final, sino también desde el punto de vista analítico. Determinan las historias que deberían contarse acerca de ciertos deportistas, equipos y naciones-estados y moldean estas historias basándose en sus propias ideas sobre las divisiones sociales”*. Xa que logo, a través dos deportes os seareiros poden informarse doutros aspectos coma o nacionalismo, o sexismo ou a segregación racial, aos que seguramente non prestarían atención se non aparecesen edulcorados a través dunha competición deportiva.

O deporte configúrase a través de individuos mediante as relacións sociais, e dicir, mediante a comunicación. Para González Ramallal & Ramos Benítez (2008:105-115) isto provoca que o deporte actue como axente estruturador dos imaxinarios colectivos no proceso de *nation building* ou *state building*. O deporte é susceptible de ter participación neste proceso e dende os medios de comunicación e a literatura deportiva en xeral aliméntase esta idea onde o estereotipo é a norma²⁸.

E aquí onde se debe discutir o papel dos medios e xornalistas deportivos na eterna disputa sobre se deben analizar unicamente as competicións e resultados, ou indagar nas conexións que o deporte ten con múltiples cuestións sociais.

A meirande parte dos teóricos coinciden en que se lles debe de reclamar aos medios de comunicación é ás organizacións deportivas responsabilidades culturais. Os primeiros deben denunciar as disfuncións nas xestións dos clubs e asociacións, sen que existan prebendas nin privilexios para o deporte, respecto a outras institucións sociais. Os medios teñen tamén a responsabilidade cultural e moral na cobertura do deporte

²⁸As seleccións de fútbol acaban converténdose en pivote da construción nacional ou incluso deportes tradicionais, caso da pelota vasca ou a loita canaria, tamén poden cumprir esta función. Estes autores tamén recollen os datos dun estudo realizado por o World Values Society no que se especifica cal é o sentimento identitario nas distintas rexións que conforman o mundo. É no sur de Europa onde a identidade local (64%) e claramente superior á identidade do Estado- Nación (23%). Son porcentaxes moi superiores ao resultado global (47-35 %).

como espectáculo. É por iso, que aínda coincidentes en intereses, debe existir unha clara diferenciación entre ambas realidades.

3. O xornalismo especializado e o deporte

Tal e como estamos a ver, os intereses comúns entre deporte e comunicación fan que a análise da prensa deportiva e da práctica xornalística centrada no deporte se resolva como indispensable para entender a evolución e fortalecemento desa relación. A evolución dunha e doutra no tempo foi configurando pouco a pouco modelos e públicos receptores deste tipo de información. Tanto no referido ás publicacións que dende un principio acotaron cun sentido de totalidade ese ámbito temático, primeiramente de forma moi espontánea e amateur e máis tarde con vocación profesional, como no referido á utilización de xéneros e linguaxe que contribúen a remarcar, andando o tempo, a necesidade de entender esa práctica como especialización.

3.1. Algunhas reflexións sobre xornalismo

Entre as diversas definicións que existen, poderíamos considerar xornalismo como aquela actividade consistente en recoller informacións, seleccionalas, procesalas e presentalas a un público receptor. Debe satisfacer unha función social, adaptada en cada tempo histórico ás características socioculturais do modelo de sociedade nas que se teña que cumprir. Neste sentido, entendémolo cumprindo unha dobre función; a propiamente informativa e a de mediación. Esta última require dunha maior cualificación na medida en que as esixencias dos públicos son maiores, chegando ao seu grao mais alto tratándose de sociedade e de públicos, que, como os actuais, se organizan en función duns coñecementos especializados. Núñez Ladevéze subliña esa mediación cando di que *“la publicación y difusión de noticias permite que todo el mundo acceda a la información que le interese sin tener que dedicar un tiempo del que no disponen para adquirirla por su cuenta”* (1995:16).

Para Timoteo Álvarez (2004:26-27) o xornalista é un home do Renacemento. Considera en seis os trazos básicos que o xornalismo mantén dende a aparición das ‘fogli a mano’ ata os nosos días:

1. Opera con informacións e comentarios (interpretacións das propias informacións).
2. Debe ter trazos rechamantes, incluso escandalosos, para suscitar o interese do público, de compradores e de patrocinadores.
3. Afecta á vida pública, ao poder, aos xogos e ao seu reparto, e ten a capacidade de entremeterse neses intereses e aproveitarse deles.
4. Elabórase proporcionalmente en forma de produtos concretos e en soportes tecnoloxicamente viables.
5. Véndese de modo regular e periódico a compradores e patrocinadores.
6. Ten a capacidade de promover ideas, persoas, servizos e bens.

O xornalismo é en gran medida unha historia de intereses. Os do poder político para exercer formas de control, e os intereses dos axentes económicos, culturais ou deportivos para que as súas actividades sexan coñecidas. O xornalismo tamén serviu e serve como altofalante para os intelectuais e para as reivindicacións dos propios lectores, que fan uso del para educarse e aprender, pero tamén para divertirse. En opinión de Timoteo Álvarez pode considerarse un produto de primeira necesidade: *“Cumplen, (os medios) en las sociedades occidentales, funciones de primer orden, de supervivencia, de fijación de códigos de comportamiento, de justificación del poder, de intermediación económica, de territorio de evasión y ocio, funciones tan necesarias e importantes como lo han sido el pan o la sal”* (2004:28).

Núñez Ladevéze (1995:17-18) pregúntase que é susceptible de converterse en noticia e, xa que logo, en formar parte das axendas dos medios. Considera que os

xornais guíanse polo interese público, mais as necesidades informativas son polo xeral moi diversas. Apunta tres tipos:

1. Interese público: Enténdese que condiciona a vida das persoas aínda que estas non sintan nin curiosidade nin interese persoal nestas accións. A información política constitúe unha peza fundamental nas axendas dos medios.
2. Interese social: Aquel que sen ser de natureza política, forma parte da vida en común e non da vida particular ou privada de cada individuo. Esta clase de interese é predominante en acontecementos que son socialmente públicos, caso dos Xogos Olímpicos, por exemplo.
3. Interese do público: É de máis difícil delimitación, xa que se basea en que todas as persoas teñen unha estrutura psicolóxica uniforme que causa que certos temas as conmovan aínda que non lles afecten obxectivamente. Son as chamadas noticias de interese humano que poden non ter ningún tipo de natureza pública nin social.

O xornalismo é sumamente complexo, xa que se ben é certo que hai múltiples intereses detrás del, o seu fin máximo é servir aos cidadáns. Aínda que na actualidade está sometido a múltiples presións, non se debe esquecer que o xornalismo naceu como instrumento de control cidadán ante os poderes públicos. De aí que sexa coñecido como o cuarto poder.

Ao longo da historia da profesión xornalística, unha das mellores maneiras de captar a atención dos receptores foi creando seccións e especializando contidos. Xa no século XVII buscábase un mercado propio a través da creación de revistas ou magazines. Co tempo nacerían os diarios, as revistas, as axencias e a prensa especializada, na que ten cabida a deportiva.

Para Timoteo Álvarez (2004:35-37) existen catro grandes nichos históricos de mercado a través dos cales se configura o xornalismo actual:

1. Mercado de cidadáns: Configúrase entre 1600 e 1800 na loita contra o absolutismo e consolídase entre 1800 e 1880 coa transición dos vellos estados modernos a estados nacionais. Son os responsables das liberdades de expresión. Son cidadáns identificados cunha cultura laica, antipopular, urbana e lóxica, pero conscientes ao mesmo tempo de establecer sistemas de control. Na actualidade conforman os lectores dos denominados medios de elite, que agrupan os xornais máis influentes do mundo.
2. Mercado popular e de masas: Nace ao longo do século XIX e consolídase a comezos da pasada centuria. Inicialmente son publicacións que queren formar un individuo e unha sociedade nova e radical. Esa intención política e revolucionaria manterase nos réximes totalitarios. Despois, cando se desenvolven os grandes xornais de masas de finais do século XIX en Estados Unidos, transfórmanse en xornais de atención e servizos para as grandes multitudes de inmigrantes. Na fase actual, son os lectores de soportes que buscan atraer o interese das multitudes a través da expectación, o sensacionalismo, a demagogia, os escándalos e as paixóns.
3. Mercado de espectadores: Naceu no século XIX ao carón das revolucións políticas e sociais. Tratábanse de xornais que buscaban educar e alfabetizar, principalmente aos inmigrantes que se trasladaban do campo á cidade. Folletos, libros e novelas seriadas pasaron a ser de uso habitual. Paralelamente, hai unha revolución na educación, inducida en boa medida pola aparición do deporte e o coidado do corpo e do espírito. O deporte é fomentado a través da prensa, do mesmo xeito que o teatro, a música e todo tipo de actividade cultural. Na actualidade eses ávidos consumidores de cine, moda, música ou deporte convértense nun mercado de espectadores atractivo para os xornais, creando uns nichos de mercados moi concretos.
4. Mercado de consumidores: É o mercado máis moderno xa que nace no século XX. A sociedade de masas é urbana, non dispón dos produtos básicos e necesita comprar todo, o imprescindible e o superfluo. A concentración de produción e distribución en grandes corporacións, leva aparelado a creación dun gran mercado de consumidores. Esa estrutura social organizada baseada no

marketing, é imposible de crear e soste sen os medios de comunicación de masas.

3.2. A especialización xornalística: fundamentación científica

A especialización no xornalismo ten como principal obxectivo levar a cabo unha función de sistematización estrutural e de síntese dos contidos informativos. Os teóricos botan man para explicalo da Teoría Xeral de Sistemas proposta polo vienés Ludwig von Bertalanffy²⁹, que a profesora Mar Fontcuberta define como *“la primera respuesta sistemática y científica a la creciente especialización y a su consiguiente pérdida de contacto interdisciplinario. Se trata de la creación de una nueva ciencia que sistematiza el paralelismo de principios cognoscitivos generales en diferentes campos de la actividad científica y social”* (1997:19).

Con ese instrumento de análise, Bertalanffy descubre que entre os distintos campos da especialización -entre os distintos campos sociais especializados- existen relacións isomórficas, así como unha analoxía de conceptos, métodos e problemas, facéndoo pensar na posibilidade real dunha teoría xeral multidisciplinaria que fose compatible coa autonomía das distintas disciplinas. Desa maneira, cada unha das ciencias podería impulsar e multidisciplinar os niveis de coñecemento propios, ao tempo que os ofrece para que outras ciencias fagan o mesmo cos seus.

Podemos concebir o xornal ou a publicación de actualidade, así como o xornalismo, como un sistema. Este é un complexo de partes interrelacionadas e tamén mutuamente interactivas, organizadas de tal maneira que compoñen un todo funcional, neste caso, interrelacionándose e interactuando coa finalidade de producir a función xornalística de seleccionar, interpretar, valorar, codificar e comunicar mensaxes e relatos ou comentarios de interese social.

Fundaméntase así cientificamente a Teoría Xeral do Xornalismo Especializado, da que partiremos tamén para establecer líneas de análise a propósito das diferentes áreas de coñecemento nas que se pode encadrar toda a actualidade informativa. E de

²⁹ Aínda que a teoría e de mediados de século, utilizouse para esta tese unha tradución ao castelán de 1976 baixo o título *‘Teoría general de los sistemas: fundamentos, desarrollos y aplicaciones’*.

maneira específica todo o que na práctica entra a formar parte do que conforma os diferentes ámbitos temáticos do Xornalismo Deportivo, no que emborca esta tese o seu interese prioritario.

Do que se trata é de utilizar esa proposta teórica para chegar a ter unha visión sistémica e organizada da actualidade posible -tódolos supostos teóricos que xustifican e delimitan a contextualización científica da disciplina do xornalismo especializado-, e que posteriormente medios e xornalistas saiban estruturar os contidos informativos nesa mesma dirección sistémica a partir, iso si, da actualidade real. Deste xeito, trátase de que mediante a aplicación dos principios sistémicos, se poidan estruturar os contidos informativos en función dos distintos parámetros que interveñen na selección de noticias de actualidade, ofrecendo así unha imaxe metódica e global da realidade.

Aplicando esta teoría ao xornalismo, o profesor Héctor Borrat (1993) avanza unha proposta máis elaborada, da que se deducen tres niveis de especialización, que outros teóricos do Xornalismo Especializado terán en conta tanto na delimitación dos seus fundamentos científicos como nas pautas de análise sobre medios, audiencias e contidos informativos:

1º nivel: En función do medio de que se trate. Así, a Teoría Xeral do Xornalismo Especializado estudará os medios de información xeral en tanto que produtores de información xornalística especializada. Neste caso, o medio terá que ser analizado como un sistema complexo de partes interrelacionadas e interactivadas, tendo por finalidade a produción de mensaxes especializadas de actualidade. Teremos, xa que logo, a teoría da comunicación xornalística especializada aplicada aos medios.

2º nivel: Tendo en conta as audiencias posibles e reais, asumindo entón as propostas da Teoría Xeral do Sistema Social. Dacordo con elas, o tratamento informativo das noticias relacionará os feitos de actualidade cos diversos actores sociais que interveñen neles, aportando distintos enfoques que complementan a información final. Neste sentido, a disciplina do xornalismo especializado estuda a realidade contemporánea como actualidade social, política, económica e cultural, acerca da cal vai constituir a actualidade xornalística correspondente.

3º nivel: Delimitado polos contidos, nos que se terá que dar o máximo nivel de especialización. É a perspectiva resultante da interacción das dúas anteriores. O que sucede na práctica é que o xornalista, reunindo os elementos que proceden das dúas perspectivas anteriores, organiza, estrutura e elabora contidos especializados. Neste senso, a disciplina do xornalismo especializado estudará a produción de contidos ligados ás diversas áreas de especialización xornalística³⁰.

En definitiva, valéndonos de considerar a Teoría Xeral de Sistemas como unha ciencia xeral da totalidade, entenderemos a relevancia que adquire a especialización xornalística como resposta á excesiva parcelación do coñecemento, facilitando así a profundización na realidade e a codificación de mensaxes sobre a mesma cunha envolvente multidisciplinar que optimiza a súa necesaria contextualización. Os fenómenos sociais han ser considerados como un sistema múltiple, xa que os acontecementos non só se deben a accións e decisións individuais, senón que están determinados por sistemas socioculturais.

3.2.1. O xornalismo como un sistema aberto

Da definición que demos de sistema, e do que se pode traducir da triple perspectiva coa que encaramos a fundamentación teórica do xornalismo especializado, dando nos tres niveis segundo a apliquemos ao campo dos medios, ao campo das audiencias e ao campo dos contidos, deducimos que calquera análise sobre a información xornalística especializada esixe que a situemos no contexto teórico e práctico dun sistema social determinado. Este, a súa vez, comprenderá diversos subsistemas (deportivo, político, social...) e ao mesmo tempo nun sistema de medios concreto.

O mesmo Bertalanffy avanzou unha clasificación dos modelos de sistemas anos despois de universalizar a súa teoría xeral. Farémolo ubicando o xornalismo no modelo que o vienés describe como de base aberta. Seguindo co que segundo el caracteriza aos sistemas abertos, chegaremos á conclusión de que o xornalismo non poderá desenvolver

³⁰ En definitiva os teóricos apuntan tres niveis de especialización; por medios ou soportes, por audiencias, por contidos, sendo este último o de máxima gradación. Outros autores como Berganza engaden unha cuarta: a especialización de quen escribe o texto. Citado por Isasi Varela (2006:13).

a súa función de producir e comunicar información de actualidade fóra do seu propio ámbito social, fóra do sistema ou macrosistema social ao que el mesmo pertence. Precisa, xa que logo, estar permanentemente relacionado co ambiente que o rodea. Influirá nel, pero á súa vez será obxecto de influencia por parte dese ambiente, é dicir, o sistema social circundante.

Ese intercambio permanente co ambiente que o rodea é, ademais, un factor esencial tanto para a súa viabilidade como sistema como para a súa capacidade produtiva. Do que deducimos que, en base a todo o dito, o xornalismo evoluciona amosando unha diferente configuración segundo as distintas etapas históricas. Responderá pois a modelos, xéneros e tipos de relato que mellor se adapten ás tendencias e demandas propias de cada unha das épocas, que evidencian modelos cambiantes de sociedade.

Explícase tamén ese fenómeno recurrido ao que se lle atribúe cientificamente a un sistema aberto. Por selo, o xornalismo tende ao crecemento cualitativo, á segregación ou fragmentación dos subsistemas. Na medida en que se amplía e se fai máis complexa esa función de informar, adaptándose ao que dela agardan os sistemas maiores que a involucran e condicionan, explícase tamén a evolución das modalidades xornalísticas. Pasamos da simplemente informativa á explicativa e interpretativa, e desta última (tamén evolucionada na que outros investigadores denominan de profundidade) á especializada.

Podemos identificalas máis polo miúdo segundo ás modalidades xerais aceptadas polo xeral polos teóricos:

- A. A modalidade ideolóxica. Dende mediados do século XIX ata o fin da I Guerra Mundial, respondendo a un tempo de grandes convulsións partidarias e ideolóxicas.
- B. A modalidade informativa. Dende 1914 en adiante, mesmo coexistindo co ideolóxico, coincidindo coa tecnificación, industrialización e profesionalización dos medios.

- C. A modalidade explicativa e/ou interpretativa. Dende finais da década de 1940, e máis concretamente nas décadas dos 50 e 60 do século pasado, véndose acuciada a prensa escrita pola presenza e progresiva influencia da radio e da televisión, optando por diferenciarse a través da análise, a interpretación e a opinión.
- D. A modalidade do xornalismo en profundidade e especializado. Entendéndoo nesta última acepción como:

1. O resultado de avanzar, a partir do modelo interpretativo, ao ritmo en que tamén avanzan as novas tecnoloxías que se aplican á produción xornalística (profundizando na maneira de produci-la).
2. O resultado de avanzar, a partir do modelo interpretativo, ao ritmo en que dende as décadas dos 70 e 80 do século pasado se vai segmentizando a sociedade, tendo que especializar os medios as súas estruturas (áreas ou seccións, xornalistas especializados nas mesmas para cubrilas), os seus métodos (rebelándose contra o xornalismo de rutinas) e os seus contidos.

O feito de estender esta investigación aos últimos cen anos fai pensar na dependencia que as publicacións deportivas han ter -con maior ou menor fidelidade, pois que ofrecen unha miscelánea de iniciativas non sempre homologables coas de corte xeneralista- a respecto dos sucesivos modelos de prensa e de xornalismo que identificamos e singularizamos nas distintas épocas da centuria. Quedará de manifesto nos capítulos posteriores da tese, que terá como ámbito de investigación o que os teóricos citados ligan aos medios ou soportes (o primeiro nivel de especialización), deixando para pescudas posteriores o relacionado coas audiencias e cos contidos (segundo e terceiro niveis de especialización).

3.3. Prensa e xornalismo especializado

Faise necesario incidir no rol da especialización, para achegármonos de maneira máis precisa ao concepto de xornalismo especializado, e a canto ten na especialización

temática un campo de especial relevancia no estudo da comunicación social e da xornalística. A este respecto, malia contarmos con iniciativas de variada prensa temática ao longo da centuria (1909-2009) que conforma o tempo ao que acoplamos a nosa investigación sobre a prensa deportiva en Galicia, é na avanzada social do último cuarto do século XX cando, por causas de raíz económica, política, tecnocientífica, cultural e propiamente mediática, se dan as circunstancias que motivan e xustifican, tanto no ámbito teórico da academia como no ámbito práctico da comunicación xornalística, a especialización mediática.

A nova sociedade e as súas características definitorias -o aumento de coñecemento e da investigación a nivel científico- provocan unha fragmentación da sociedade e a súa constante evolución. Para Fernández del Moral & Esteve (1993:13-24), o saber está determinado polo que eles chaman “*ciclos de conocimiento*”. Primeiro hai unha profundización de saberes de forma individualizada sen que exista unha conceptualización conxunta dos mesmos. Despois hai unha etapa de síntese cognoscente na que se ofrece unha explicación única e global, unificando os saberes fragmentarios construídos na primeira etapa. Segundo esta teoría, o home vive hoxe en día nun período no que se detecta a fragmentación do coñecemento, polo que se fai necesaria unha síntese que facilite a súa comprensión científica e práctica. Para romper o nivel de incomunicación entre os saberes e a sociedade á que inevitablemente conduce esa fragmentación.

Velaí a función vítrea do xornalismo especializado: romper esa incomunicación, facendo comunicables na sociedade de pertenza coñecementos ou saberes que doutra maneira nunca serían accesibles para a maior parte da sociedade. Algo que esixe cambios moi importantes nos procesos de produción mediática. Ao profesional dos medios e do xornalismo esíxeselle que posúa coñecementos teóricos e técnicos que o capaciten como experto nunha área temática concreta da información (Fontcuberta, 1993:133). Como experto e como gatekeeper, ancheando así a actualidade, pois que está preparado e facultado para facer xornalísticos fenómenos da realidade que non alcanzaran ata agora esa categoría.

Os cambios e transformacións ocorridos no corazón das sociedades fixo que se dera nelas unha mutación de gran transcendencia: de vivirmos durante a etapa do

industrialismo nun modelo de sociedade que chamamos de masas, pasamos a outro que en boa lóxica debera ser denominado de colectivos. Esa mutación tería a súa correspondente réplica no ámbito da comunicación, pasando do que entendiamos como comunicación de masas -audiencia de masas- ao que poderíamos definir como comunicación de colectivos -audiencias segmentadas, fragmentadas-. Exprésao no campo de análise propiamente xornalístico Quesada Pérez (1998:12), para quen o concepto de audiencia de masas quedou obsoleto, tendo por iso que ter en conta a aparición de audiencias selectivas, cos seus respectivos sistemas de intereses, pois que son as que coas súas novas e diversificadas demandas fan que experimentemos unha crise de contidos, á que só se lle poderá facer fronte dende a especialización. Isto é o que está comportando para os medios problemas de credibilidade.

A especialización, segundo se vai afianzando na fundamentación da Teoría Xeral do Xornalismo Especializado, está nos contidos. Para Fernández del Moral & Esteve Ramírez (1993:180) serían *“aquellos mensajes que reciben una determinada configuración en función de su temática específica”*. Deste xeito, a especialización prodúcese a través de todas e cada unha das fases do proceso de produción xornalística, dende a de selección á da codificación da mensaxe ou contido, que ha ter na comunicación co receptor o último chanzo do itinerario. O xornalismo especializado enlaza este proceso coa teoría da tematización. É dicir, colocar un tema en primeiro plano para a atención do público e para subliñar a súa significatividade respecto á información non tematizada. Tal e como subliña Fontcuberta (1992:54), ese temario non só obedece aos intereses dos medios e das audiencias, senón ás demandas de sectores da sociedade que queren dar a coñecer feitos concretos a través dos medios. É este último punto o que está directamente relacionado coa especialización.

Porén, malia dar por ben planteado que é nos contidos onde se dá o máximo nivel de especialización, é preciso significar, como xa quedou apuntado anteriormente, que tanto as audiencias como os soportes tamén predispoñen, e contribúen, a elo. É polo que se fai necesario establecer pautas que permitan identificar niveis de especialización a través dos medios ou soportes de contidos. Botamos man para iso dunha proposta moi clarexadora do profesor Borrat (1993:79-84), grazas a cal poderemos axustar correctamente conceptos e iniciativas que teñen, como sucede coas que constitúen o

obxectivo central desta tese de doutoramento, en temáticas e audiencias selectivas a súa razón de ser.

É por iso que é necesario botar man dunha proposta do profesor Borrat (1993:79-84) a respecto do grao de especialización que en función dos soportes mediáticos e dos contidos que ocupan os seus correspondentes espazos redacionais, podemos atopar nas distintas publicacións:

1. Segundo a presenza de información/contidos especializados na superficie redaccional do xornal:

A. Prensa especializada (toda a superficie redaccional con textos especializados).

B. Prensa dicotómica (mestura de textos de información especializada e de información non especializada).

C. Prensa común (non hai textos especializados en toda a superficie redaccional do medio en cuestión).

2. Segundo as áreas que aparecen na publicación:

A. Prensa de información xeral (aparecen todas as áreas socialmente relevantes na actualidade).

B. Prensa de información selectiva (non están todas as áreas).

3. Entrecruzando as distintas tipoloxías, teremos:

A. Tanto a prensa de información xeral como de información selectiva (ou monotemática) pode producir actualidade xornalística segundo os canóns da prensa común, da prensa dicotómica ou da prensa especializada.

B. Non se pode identificar sen máis prensa de información selectiva e prensa especializada (por exemplo no caso da prensa deportiva). Do contrario teríamos que todo o que non é información xeral xa é especializado.

Finalmente, o doutor Borrat (1993:81) determina as características que necesariamente se teñen que cumprir para que poidamos falar de contidos especializados no xornalismo:

1. Coherencia interna dos textos.
2. Correspondencia desas afirmacións coa realidade.
3. Pertinencia dos conceptos, as categorías e os modelos de análise aplicados, independentemente do tipo de texto e o tipo de linguaxe escollida, o tipo de xornal onde eses textos se publican e ao tipo de audiencia ao que preferiblemente se dirixen.

Dado que as dúas primeiras características son as esixidas para todo tipo de texto ou relato xornalístico, considérase que é a terceira a que singulariza aos especializados. Xa que logo, é na pertinencia temática, teórica e metodolóxica, onde descansa basicamente a especialización, independentemente de cal sexa o ámbito temático de referencia. No caso desta tese, o que está relacionado co deportivo. As publicacións deportivas, segundo a clasificación diferenciadora e aclaratoria de Borrat, son prensa monotemática, pero non por iso poden ser calificadas sen máis como prensa especializada, por máis que na linguaxe vulgar se as teña sen outras esixencias teórico/metodolóxicas como tales. Deste xeito, a prensa deportiva será monotemática

pero non necesariamente contará con textos de carácter especializado. Que o sexa vai depender dos seus contidos, que deben ser construídos en base a unha estratexia global de produción e nun cadro de traballo multidisciplinar e multicausal.

Por todo o que queda explicitado, a especialización xornalística pode encontrarse, como corrobora o propio Borrat, en calquera tipo de texto (narrativo, descritivo e argumentativo), de linguaxes (de alto nivel teórico, de divulgación ilustrada, de divulgación popular), de xornais (información xeral, selectiva, comercial, militante, académica), de circulación (transnacional, nacional, rexional, local) e de audiencias (de masas, de elites, de especialistas).

É o momento de prefixar unha definición de xornalismo especializado, tendo en conta as aportacións realizadas polos teóricos e expertos na materia, coincidentes todos eles en facer dos contidos o obxecto preferente da especialización a través dos medios. Por se tratar dunha definición de converxencia e posuír unha descrición exhaustiva de canto caracteriza os procesos de produción de contidos especializados, así como dos obxetivos perseguidos mediante a modalidade do xornalismo especializado, suscribimos a dada por Álvarez Pousa con motivo do seu proxecto docente: *“Aquella disciplina científica que estudia el proceso de selección, valoración y producción de mensajes informativos de actualidad que, estructuradas en un contexto de causalidad múltiple e interdisciplinar, y valiéndose de un discurso coherente, objetivado, comprensible e interesante, divulgan a través de un medio de comunicación y a públicos amplios las distintas especialidades del saber humano, con el fin de dotar de sentido a la realidad y satisfacer, aquí y ahora, a la demanda de aquellos conocimientos que sirven para interpretar con visión de futuro la complejidad del mundo actual”*. (1999:36).

Non obstante, aínda asumindo que son os contidos e non os seus soportes mediáticos os que obxetivan a especialización, hai autores que a avalían en relación a unha gradación que establecen atendendo a unha tipoloxía de medios nos que se insertan e difunden. Leopoldo Seijas (2004:117-119) concrétalos en tres, diferenciando así entre eles tres graos de especialización:

1. Na prensa diaria cualificada, a través das súas distintas áreas de especialización e as revistas de información xeral. A división de áreas obedece á utilización dun procedemento racional de parcelar a universalidade, posibilitando un tratamento eficaz. O destinatario deste grao de especialización é o público en xeral e, en canto ás características profesionais do suxeito emisor, é dicir, o xornalista especializado, o coñecemento da técnica xornalística debe primar sobre o coñecemento específico da materia da área, aínda que este coñecemento ten que estar moito máis desenrolado que o xornalismo tradicional.
2. O constituído, en xeral, por certas revistas máis selectivas na súa temática pero sen contidos de alta divulgación. Son, na súa maior parte, revistas de divulgación ou suplementos especiais dedicados a diferentes materias. En canto ao suxeito emisor, sería unha mestura entre xornalista e investigador (un xornalista con profundos coñecementos do tema ou un investigador con dotes especiais para interesar a tódolos públicos). Trátase en xeral dunha información correcta e suficientemente profunda, pero desprovista de técnicas e excesos de erudición.
3. O propio daquelas revistas consideradas como de profesionais destinadas a profesionais. Predomina unha linguaxe técnica e o emisor é normalmente un erudito ou gran especialista na materia.

Desta maneira, Seijas considera que á hora de falar de información especializada fundamentalmente debemos referirnos ao primeiro e ao segundo nivel.

3.3.1. Principios e límites da especialización xornalística

É así que temos que falar dunha disciplina teórico e práctica superadora das correntes profesionalistas, que todo o resolverían aplicando os saberes profesionais a casos concretos, á marxe do que suceda ao seu redor en ámbitos interdisciplinares relacionados con outras parcelas do saber. A práctica necesita da teoría para gañar en calidade.

O estudo da metodoloxía especializada, debedora da das Ciencias Sociais, e máis en liña coa tradición da Xornalística, debe ser enfocada a través de todas e cada unha das fases do proceso de produción, atendendo aos diferentes enfoques ou perspectivas disciplinares –a multidisciplinariedade- desde as que se lle pode dar vida e sentido global á realidade investigada, froito do cal emerxen as causas -a multicausalidade- que a explican, interpretan e valoran.

Individualizados os subsistemas e especializadas as funcións no xornalismo, non por iso pode deixar de responder ás catro características intrínsecas coas que o definiu Otto Groth, asumidas dende entón pola comunidade científica: a) actualidade, b) proximidade, c) universalidade, d) periodicidade e difusión. As tres primeiras, esenciais, e a última de carácter formal³¹.

Urxe responder unha pregunta a respecto da aparente contradición entre a característica esencial da universalidade e canto presupón, segundo o que levamos dito, a especialización. De entrada, a especialización comportaría unha limitación da universalidade. Ora ben, como sinala Álvarez Pousa: *“A primera vista, esta característica hace inviable, por contradictoria, la especialización periodística. Pero si la analizamos más profundamente, tendremos que concluir que ella misma comporta demasiados límites, y desde esa limitación puede acabar asumiendo sin graves contradicciones la producción de información periodística especializada”* (1999:86).

O xornal -a publicación- nunca poderá ser omnicompreensivo, pero é ese elemento subxectivo o que fai que cada individuo vexa o mundo á súa medida. Deste xeito, a universalidade non a poderemos entender como o conxunto dos acontecementos que son susceptibles de converterse en noticia, senón aqueles que ofrecen un interese público e, como tales, loitan por converterse en noticia. Especializarse é profundar sobre a realidade e os acontecementos de interese público.

É nese marco interpretativo da característica da universalidade onde podemos medir mellor os alcances da especialización. Así, aínda que Groth elabora cinco principios de especialización:³²

³¹ Citado por Álvarez Pousa (1999:86).

³² Citado por Álvarez Pousa (1999:88-89).

- A. Principio xenérico: A especialización prodúcese ao limitar o campo informativo a un aspecto concreto da actividade ou do saber. Diferenza dous grupos: 1) revistas que serven a intereses especiais e teñen por iso un destinatario reducido, e 2) revistas que serven a intereses individuais (deportivo, por exemplo) e van destinadas a un público xeral.
- B. Principio espacial: As revistas dedicadas a unha determinada rexión ou zona xeográfica, así como as dirixidas a un determinado campo de acción (as técnicas).
- C. Principio persoal: Revistas especializadas en función de causas naturais ou formais (para a muller, para a xuventude...) e tamén revistas concretas referidas a localidades ou a clases sociais.
- D. Principio institucional: Revistas promovidas por diferentes institucións (Estado, federacións...), en base á responsabilidade de formación social que contraeron.
- E. Principio ocasional: Revistas ou publicacións de variedade moi plural que aparecen con motivo de acontecementos concretos (torneos, festivais...).

Álvarez Pousa considera que os límites de Groth “*se van reduciendo poco a poco, en la medida en que las revistas de los propios especialistas se van haciendo más periodísticas, y en la medida en que se van haciendo más especializados los contenidos de las revistas de información general*”. (1999:86). Isto mesmo é aplicable aos contidos que configuran as áreas dos xornais de información xeral. Nesa fronteira é na que se deben poñer os puntos activos ou álxidos da intercomunicación, segundo Fernández del Moral & Esteve (1993:146).

3.3.2. O xornalismo especializado: evolución histórica

Aínda que autores como Pilar Diezhandino sitúan no século XVII tendencias de especialización incipientes, por caso no campo da crítica literaria, coinciden os investigadores en considerar como as primeiras iniciativas ligadas a medios e modelos de produción informativa as levadas a cabo polas revistas *Time* (1923) e *Newsweek* (1933)³³. Polo que se refire á prensa deportiva, á que se vai aludir con amplitude no capítulo IV desta tese, constátase no século XIX a aparición de publicacións deportivas, malia que tamén sexa con trazos ou características de especialización moi incipientes. En Gran Bretaña destaca *Bell's Life and Sporting Chronicle* (1821), considerada a primeira publicación deportiva da historia. En España aparecerán a finais dese século *La Ilustración Gimnástica* (1886), *Crónica del Sport* (1885) ou *El Sport Español* (1887), sen dúbida as máis significativas.

De calquera maneira, e á marxe da cuantificación de publicacións temáticas como as citadas, a evolución da especialización nos medios e na práctica do xornalismo irá en paralelo coas modalidades ou tendencias que se manifestan e poñen en práctica nas diferentes etapas da historia contemporánea. É a partir do modelo explicativo cando toman corpo os primeiros intentos, buscando antes que adeptos, gañar lectores, para o que se fixo imprescindible traspasar o modelo puramente informativo e obxectivista.

Para Llano (2008:72-73), máis alá da teima polo “*puramente objetivo*”, o que nos anos vinte do século pasado se requería era “*la aparición y desarrollo progresivo de una práctica profesional complementaria, la del llamado periodismo explicativo*”. Considera que son os semanarios de información política nados nos Estados Unidos os primeiros en utilizar as técnicas que o farían posible. O máis acaído para satisfacer as necesidades interpretativas das clases dirixentes, políticas e empresariais, tras a II Guerra Mundial. Aludindo ao de temática deportiva, Levinsky (2002:50) sostén que é precisamente o xornalismo deportivo un dos que máis contribuíría ao nacemento e máis tarde á posta de largo do xornalismo especializado.

³³ A idea de publicar unha vez á semana (caso de *Time* e *Newsweek*) é para Llano (2008:72-73) unha clara manifestación de interpretar e contextualizar os datos e dar unha opinión argumentada.

En todo caso, a maioría de autores consideran que o arranque definitivo da especialización nos medios e na práctica profesional do xornalismo pódese situar nos últimos anos da década de 1960, cando se entrecruzan factores de cambio, tanto sociais como culturais, tecnocientíficos e propiamente mediáticos, que o demandan. Isto polo que se refire aos países de tradición democrática ben asentada, porque non asentaría en España ata finais da década seguinte, xa en democracia.

O modelo aséntase aproveitando o que xa deran de si o xornalismo de investigación, -no tocante á metodoloxía utilizada nos procesos de produción sobre a actualidade-, e o Novo Xornalismo -no tocante á capacidade creativa para narrala-. Llano (2008:76-78) afirma que o xornalismo especializado está intimamente ligado ao xornalismo de investigación e ao Novo Xornalismo. O primeiro deles porque, como corrobora Quesada Pérez, proporcionalle unha base metodolóxica moi segura ao propiamente especializado, razón pola que Álvarez Pousa (1999) o define como unha modalidade do xornalismo especializado. Máis en concreto, tal como o detalla Llano (2008:75), o xornalismo de investigación é abordable en tres fases: a recollida de información in situ por parte do xornalista, sen darlle a exclusividade ás fontes oficiais; sempre que teña relevancia pública o feito a investigar e non fose posible poñer ao descuberto por outra vía o que alguén quería manter oculto.

Polo que se refire ao denominado Novo Xornalismo, de natureza explicativa, o propio Llano aduce que é a modalidade coa que se pretendía “*buscar la relevancia humana de sus temas, aunque fueran secundarios (...) el colorismo, lo atípico, lo sensacional (...) Su límite venía determinado por el peligro de caer en la sensiblería*”. O cine, o cómic ou a novela aportaron as técnicas narrativas que utilizou esta corrente xornalística, na que se detecta un enfoque abertamente subxetivo.

Porén, fora en 1947 cando a modalidade explicativo/interpretativa recibiu a súa lexitimación institucional, cortando de raíz as controvertidas disputas que puñan en garda aos ortodoxos contra o que entendían que era unha perversión, establecendo unha homologación absoluta entre interpretación e xuízos de valor. Sucedeu cando a Comisión para a Liberdade de Prensa reclama “relatos verdadeiros, amplos e interesantes dos acontecementos do día, nun contexto que lles dea significado”.

Para Álvarez Pousa (1999:78) a evolución do xornalismo especializado está “condicionada por la práctica profesional, aunque ha sido también el despegue doctrinal y académico el que lo ha impulsado durante los últimos 25 años”. Dende o ámbito académico, a conversión da profesión xornalística en titulación universitaria fixo posible a teorización dunha teoría xeral do xornalismo especializado. Neste sentido cómpre destacar o pioneiro traballo de Orive e Fagoaga (1974) sobre a idea de profundidade, ou o dos profesores Fernández del Moral e Esteve Ramírez (1993) abrindo a espita da súa configuración científica, e avogando pola necesidade de darlle unha visión global á disciplina. Por outra banda, cómpre tamén destacar á escola catalá formada por autores como Borrat (1993), Tuñón (1993), Fontcuberta (1992) e Quesada Pérez (1996), na porfía por establecer niveis vítreos de especialización, que terían na construción metodolóxica dos contidos a súa máxima expresión, estado no que é factible e real a dotación de sentido, na que Muñoz Torres (1997) sintetiza os obxectivos buscados.

Dotar de sentido á realidade. Esa debeu ser sempre o obxectivo a perseguir pola práctica do xornalismo. Se o foi sempre, é na actualidade cando se fai absolutamente imprescindible, dada a complexidade na que se manifesta a contemporaneidade. Con maior razón cando todo se pon ao servizo da estratexia coa que a globalización económica, e a ideoloxía neoliberal que a lexitima e fai operativa, desafia principios e normas, desactivando o valor de utilidade social que até o de agora viñera caracterizando o papel xogado polos medios e polos xornalistas. Trastocado en valor se uso mercantil, a práctica xornalística dos medios non só se abstrae de proceder en base a darlle sentido á realidade, tamén a banaliza ata facela irrecoñecible. Xa que logo, temos a necesidade de reinventar un modelo que reverte nun xornalismo de significación, por oposición ao de mera expresión (Álvarez Pousa, 2004: 63-80). Sen que ningunha área temática quede fóra dese desafío. Ao tempo, incentivaranse os procesos de democratización informativa. As áreas non funcionarían unicamente como organizadores e distribuidores de contidos, senón con afán reequilibrador, para o que, en contra da fuxida cara adiante que hoxe en día se advirte nos medios ao terse que enfrontar coa complexidade do mundo, sería preciso un modelo de xornalismo que a integre no seu discurso, rexeitando un pensamento simplificador e apostando por un pensamento complexo. Ese que lle acabe dando sentido ás verdades contraditorias da sociedade.

3.3.3. Os obxectivos do xornalismo especializado

Para Fernández del Moral & Esteve o obxectivo básico é o de *“hacer posible al periodismo su penetración en el mundo de la especialización, no para formar parte de ese mundo, no para convertir a nuestros profesionales en falsos especialistas, no para obligar al periodismo a parcelarse, a subdividirse, a compartimentarse, sino al contrario: para hacer de cada especialidad algo comunicable, objeto de información periodística, susceptible de codificación para mensajes universales”* (1993:11). Xa que logo, por paragórico que poida parecer, podíamos sintetizar que o obxectivo do xornalismo especializado é *“convertirse en instrumento contra los efectos malsanos de la especialización”*. (Álvarez Pousa, 1999:91).

A profundización no coñecemento do feito informativo é a función básica da especialización. Tendo en conta todo isto, Álvarez Pousa (1999:94) sintentiza as obras de Fernández del Moral, Borrat, Quesada Pérez, Diezhandinho, Tuñón, Fontcuberta e Muñoz-Torres, para enunciar os dous obxectivos fundamentais do xornalismo especializado, na que coinciden todos os investigadores citados:

1. Interracionalizar e comunicar saberes que doutra maneira nunca poderían ser socializados, contribuíndo así á democratización cultural. O xornalismo servirá así de intermediario entre as elites especializadas e os receptores, facendo de cada especialidade algo comunicable.
2. Facilitar a comunicación entre os especialistas que traballan nos distintos ámbitos de coñecemento ou do saber. Deste xeito posuirán unha visión máis ampla que lles permita comprender e valorar os achados dos demais.
3. Facer xornalísticos fenómenos da realidade social que non eran considerados como tales, ampliando así o concepto de actualidade xornalística.
4. Profundizar, redimensionar e asentar os modelos organizativos por áreas no produto unitario do xornal, telexornal, informativo radiofónico ou prensa electrónica, asumindo así os medios a súa función vertebradora.

Do mesmo xeito, o xornalismo especializado ten como obxectivos a revalorización dos valores xornalísticos:

1. Reconstruír unha xerarquía de información, revalorizando as áreas e os xéneros.
2. Poñer en cuestión a ideoloxía da transparencia, que impón a falacia de que ver é o mesmo que coñecer, e tamén a da inmediatez, que converte en criterio principal e único de selección informativa a ultimísima actualidade.
3. Ser un antivirus contra o mimetismo (ver é igual que comprender), a chantaxe emocional (os feitos falan por sí mesmos) ou as falacias (unha imaxe vale máis que mil palabras).
4. Desbanalizar a información dotándoa de sentido, o que equivale ao restablecemento dos valores que viñeron dándolle vida aos conceptos esenciais do xornalismo; o da información propiamente dita, o da actualidade, o do tempo de información e o da veracidade.
5. Frear o proceso de apropiación doutros actores externos das funcións que máis e mellor contribuíron a definir e avalar o papel mediador do xornalista.

3.3.4. As características do xornalista especializado

Subliña Borrat (1993:79-84) que o profesional debe ter unha formación dual: nos coñecementos e técnicas propias do xornalismo e nos das disciplinas que dan base teórica e metodolóxica ás correspondentes áreas de especialización. É así como o xornalista asume a súa condición de experto, converténdose no máis eficaz dos gardabarreiras (*gatekeeper*) contemporáneo. Velaí a necesidade de reivindicalo como profesional -de reivindicar a profesión do xornalismo-, quérese dicir, a súa función de intermediario necesario entre a realidade e a sociedade á que se debe. Con moita maior insistencia agora, cando todo tende a facelo prescindible, o que sería tanto como subtraerlle á cidadanía o único aval que lle queda para poder ver cumprido o seu dereito a producir e recibir información veraz, de calidade.

Do que se trata é, como apunta a profesora Quesada Pérez (1998: 26), de “*dotar al público –y este es el objetivo principal del Periodismo Especializado- del mayor número posible de elementos de juicio que le permita formarse una conciencia crítica sobre lo que acontece en el mundo*”. Ou tal e como sentencia Fontcuberta “*ao profesional xa non lle chega con cubrir as 6 W’s da información, senón que necesita posuír uns coñecementos teóricos e técnicos que o capaciten como experto nunha área concreta da información*”.

Quesada Pérez (1998:39-44) sintetiza en cinco características as diferenzas que existen entre o xornalista xeneralista e especializado:

DIFERENZAS ENTRE XORNALISTA XENERALISTA E ESPECIALIZADO		
Cualidades	XENERALISTAS	ESPECIALIZADOS
Formación	Licenciado en xornalismo	+ outros estudos temáticos
Actitude	Rapidez informativa Scoops ou exclusivas Receptiva xenérica	Rigor informativo Información en profundidade Selectiva cos contidos
Relación con fontes	Os xornalistas buscan ás fontes	As fontes buscan aos xornalistas
Metodoloxía	Declaracións Roldas de prensa Contrastación da información Axenda-setting Textos informativos e interpretativos	Documentación Entrevistas persoais Contrastación das fontes Axenda de expertos Textos interpretativos e argumentativos
Obxectivos	Informar ás masas Ser un bo xornalista Informar do que pasa (6W’s)	Informar e formar ás audiencias Ser un experto na área Enfatizar qué, cómo e por qué pasa e tamén o que non pasa

Cadro 4. Diferenzas entre xornalista xeneralista e especializado. Quesada Pérez (1998).

Ante unha información superabundante e desorganizada, é fundamental o papel do mediador, do gardabarreiras, quen debe xustificar os feitos, xa que eles, por si mesmos, non teñen valor. Tal e como veremos máis adiante, debe superarse o concepto de obxectividade e ser substituído polo de veracidade. A clave da especialización non é

ser especialista nunha materia. O xornalista debe ter os instrumentos necesarios para entrelazar un acontecemento cos distintos saberes, e transmitir ás audiencias a súa complexidade de maneira descifrable e amena.

Borrat (1989:113) sintetiza en dúas as características do xornalista especializado:

1. Trátase dun informador que traballa sobre un área ou un temario para o que foi preparado profesionalmente, normalmente mediante titulación universitaria, e á que soe engadir unha intensa experiencia no campo desa especialización.
2. Grazas a esa formación académica e a esa experiencia específica, o xornalista especializado e capaz dunha finura analítica ou causal dos fenómenos moito maior ca da xeneralista. Indagará nas fontes máis especializadas para chegar a facerse unha idea máis exacta das relacións causais entre o fenómeno do que quere informar e os seus orixes e as súas consecuencias, antes de ofrecerllo ao público.

3.3.5. A especialización en deportes

Tanto Paniagua como Alcoba aseguran que a área deportiva é, xunto coa económica, unha das áreas informativas de maior nivel de especialización. Débese buscar un equilibrio na información capaz de satisfacer as demandas dos seareiros pero baixo criterios profesionais, sen chegar a utilizar un punto de vista usado polo afeccionado. En opinión de Paniagua Santamaría (2002:12), o grao ideal de especialización prodúcese cando o xornalista está suficientemente capacitado como para satisfacer á audiencia especializada, pero non tanto como para non ser capaz de cubrir un acontecemento alleo a súa superespecialización (o seu deporte), ou a súa especialización (a sección de deportes en xeral).

Débese ter en conta a diferenciación entre monotemático e especializado. Que un soporte se dedique en exclusiva á temática deportiva e teña na súa redacción xornalistas deportivos non quere dicir que nin o soporte nin os profesionais teñan a categoría de especializados. *“Al género deportivo han accedido periodistas sin*

necesidad de especialización alguna, incluso los más torpes, debido a la creencia en las antiguas redacciones de que el deporte era algo así como un género menor sin trascendencia y podía ser desarrollado y tratado por cualquiera” (Alcoba, 1993:43).

O xornalismo deportivo ten gañado en negocio e aumentado a súa difusión ao longo do tempo. Pero á súa calidade está posta en seria dúbida pola falta de miradas independentes e por estar condicionado a factores externos, segundo subliña Levinsky (2002:116). O que é evidente é que dende o momento no que se configura a información deportiva ata a actualidade, ningún xornal decidiu prescindir deste tipo de contidos. É máis, na maioría dos casos, foron incrementándose progresivamente. A sección de deportes tende a ser un suplemento independente do resto do xornal, como se salvagardara do resto de contidos para asegurarlle o éxito ao diario en caso de que non gusten o resto de seccións.

Esta autonomía do xornalismo deportivo é a que permite afirmar que foi o primeiro xornalismo especializado, non no sentido de tratamento de contidos, senón no da primeira monotemática con regras propias e independentes. Se aceptamos como válidos os criterios mínimos de especialización do profesor Benito Jaén (2004:121) o xornalismo deportivo é dende o seu nacemento especializado³⁴. Polo tanto, o que se pon en cuestión é o nivel da calidade, se hai veracidade e se hai interpretación. En definitiva, o que está en debate é se o xornalismo deportivo é un xornalismo de significación e non se está especializado dende o senso da división de contidos. Máis alá da especialización técnica, dende finais do século XIX foise configurando un xornalismo deportivo especializado, se entendemos este como un ámbito temático perfectamente definido³⁵.

A información deportiva pode ser considerada como unha área que conta con tantas subáreas como tantos deportes existen. Isto implica máis de cen disciplinas diferentes, dende olímpicos a federados, pasando por xogos de carácter rexional. Nas primeiras clasificacións de áreas de especialización feitas na década de 1970 o deporte nunca aparecía como unha área independente. A pesar de que autores como Orive &

³⁴ Benito Jaén (2004:121) identifica cinco posibilidades comúns do xornalismo especializado: 1) Por principios xenéricos; 2) Por principios espaciais; 3) Por especialización persoal; 4) Por principios institucionais; 5) Por especialización ocasional.

³⁵ Alcoba (1988:54) determina como unha das primeiras mostras de especialización cando o magnate Hearst contratou a decenas de campións deportivos para facer información de deportes no *New York Journal* a finais do século XIX.

Fagoaga (1974:86) inclúen o deporte dentro da área recreativa e outros como Fontcuberta (1992:95) inclúeno na área de sociedade, e coa década de 1990 cando o deporte adquire independencia dentro destas clasificacións. Esteve & Fernández del Moral (1999:281) consideran que os deportes poden clasificarse xornalisticamente segundo seis criterios³⁶:

1. En razón da súa preparación: De alta competición e deportes populares.
2. En razón da súa participación: Deportes selectivos e de espectáculo.
3. En razón do público: Deportes minoritarios e de masas.
4. En razón dos participantes: Infantís, xuvenís, para adultos, masculinos, femininos, para discapacitados, escolares e universitarios.
5. En razón da modalidade deportiva: Unha por disciplina.
6. En razón dos acontecementos internacionais: Xogos Olímpicos, campionatos mundiais e grandes acontecementos deportivos.

Como se indica ao longo da presente investigación, xornalismo deportivo non é sinónimo de especialización se o que temos en conta son os contidos. Para iso é necesario tanto unha coherencia temática como un tratamento específico da información e unha metodoloxía de investigación. É evidente que estas son características indispensables para facer un xornalismo de calidade. Porén, dende que a finais do século XIX xurdiran as primeiras publicacións de carácter deportivo realizadas por xornalistas/deportistas amateurs, irán nacemento distintas asociacións para consolidar a figura do xornalista dedicado en exclusiva á información deportiva³⁷. As aptitudes

³⁶ Consideran que hai 18 áreas de especialización diferentes entre as que se encontra a área de información deportiva, considerándoa como unha superárea. Cada deporte forma unha subárea propia, necesitando cada disciplina un grao de especialización específico.

³⁷ En 1924 xorde a International Sports Press Association (AIPS) co obxecto de facilitar a labor dos profesionais dedicados á información deportiva. En España, créase a Agrupación Española de Periodistas Deportivos (AEPD) en 1950. En 1989 fundouse a Asociación Española de Periodistas Olímpicos (AEPO). En Galicia, a Federación Galega de Prensa Deportiva (FGPD) data de 2001.

mínimas que deben posuír son cinco segundo Esteve & Fernández del Moral (1999:287-288):

1. Coñecementos sobre lexislación e regulamentos: Débese ter capacidade para entender o deporte do que se vai informar, así como coñecer a súa historia. Non se debe usar unha linguaxe demasiado técnica nin sobrecargar a información con anécdotas e chascarrillos.
2. Obxectividade e seneridade: Entendendo que o tratamento da información deportiva non debe ter concesións partidistas, sen terxiversar a realidade.
3. Práctica do deporte: Non é indispensable, pero si recomendable, que o xornalista practique ou teña practicado algún deporte, o que facilitará a súa comprensión.
4. Documentación: A actividade deportiva fai agromar moita información, polo que se require unha actualizada documentación.
5. Afección deportiva: Ao igual que a práctica dun deporte, é recomendable un interese e entusiasmo pola actividade deportiva para transmitir unha crónica atractiva aos lectores.

En opinión de Alcoba (1988), os teóricos pretenderon formalizar a estrutura do xornalismo e con ese sentido crearon os xéneros xornalísticos que non se refiren á esencia do xornalismo, senón á faceta literaria da súa comunicación. Os xéneros impiden visualizar e comprender a realidade da actividade xornalística. Para o doutor madrileño, o deporte é un xénero específico do xornalismo que a súa vez se divide en subxéneros referidos a cada deporte. Cada área temática (política, local, economía...) debería estar igualmente dividida e deste xeito obteríamos unha perfecta especialización. Incluso argumenta que para unha especialización perfecta cada subxénero debería estar dividido segundo a información tratada –aquí e onde entran os xéneros literarios-. Deste xeito, e poñendo por caso o fútbol, nunha redacción teríamos que ter un xornalista especializado na normativa legal do xogo, outro no seguimento diario dun equipo, outro na recopilación de datos históricos e anécdotas que permitan

elaborar reportaxes, outro especializado en competicións e estatística, e así cantos máis profesionais fosen posibles³⁸.

Esta proposta, case idílica de Alcoba, dista moito do pamorama actual da profesión. O principal problema que ten a especialización deportiva deriva das conexións empresariais e políticas que ten este tipo de información. As publicacións diarias familiares pasaron a ser un gran negocio empresarial. Na actualidade son grupos multinacionais con importantes conexións tanto a nivel horizontal coma vertical. O negocio e a obtención de poder e notoriedade son dous lastres que imposibilitan a especialización. Un dos debates máis en voga na profesión é en que medida existe censura invisible, é dicir, control por parte das empresas e dos partidos políticos, o cal converte os xornalistas en asalariados invalidando a súa faceta de controlador social.

A aprobación da Constitución e a derogación da Ley 14/1966³⁹ provocou que non se debatera ata onde se encamiñaban uns medios que estaban destinados a converterse en grandes grupos empresariais. Este tipo de censura invisible está ligada á consolidación da democracia. De feito, en 1972 o Sindicato de Xornalistas Deportivos de Francia respondeu á opinión pública, que lles recriminaba a manipulación que sufrían os seus comentarios e informacións, argumentando que non eran heroes senón traballadores contratados por empresas que impoñían a súa liña editorial. Así, a dependencia laboral imposibilita a especialización deportiva e os xornalistas pasaron de ser considerados defensores da liberdade a encubridores do poder político e económico.

As presións externas e a competencia extrema por mor das tiradas e das audiencias, fan que informar sobre deporte sexa unha tarefa moi dificultosa na actualidade. Quizais isto explique os motivos polos que moitos profesionais se resistan a unha especialización e manifesten que o deporte tan só é un espectáculo que debe ser tratado coa vella tradición de minusvalía informativa. É dicir, limitando en coñecemento de resultados e clasificacións, as virtudes do xornalista considerado un experto en deporte.

³⁸ Citado en Alcoba (1993:137-138).

³⁹ Aprobada o 18 de marzo é coñecida popularmente como Lei Fraga, xa que o político vilalbés era o responsable da súa aprobación. De agora en adiante usaremos o termo coloquial para referirnos á lei.

Deste xeito, a necesidade de especialización xornalística e aínda se cabe máis importante, pois precísase un tratamento informativo que sexa capaz de conectar o deporte con outras áreas de coñecemento. Con vistas de ser non o primeiro, senón o mellor dos especializados, o xornalismo deportivo ten que sopesar que hai de serio no espectáculo, verificar que hai detrás do mesmo, procurar creatividade antes que esaxeración e asumir os exercicios dun compromiso xornalístico competente.

3.4. O xornalismo deportivo. Definición, actores e papel do xornalista

Autores como García Ferrando, M., & Puig Barata, N., & Lagardera Otero, F. (1998:69-71) consideran que o deporte se foi difundindo na vida social de practicamente todas as sociedades ao longo do século XX. Así, a finais da pasada centuria xa era unha industria lucrativa grazas á influencia dos medios de comunicación, particularmente da televisión. Os intereses comerciais da industria deportiva e da comunicativa embeleceron tanto ás competicións coma ao deporte mediante a promoción e a creación de heroes. Foi a televisión comercial a que se encargou de reforzar esta conexión. Dende os anos 50 en Estados Unidos, cara os anos 60 en Europa Occidental, e no resto do mundo de forma xeneralizada a partir da década de 1970⁴⁰.

Koppett (1994:246-248) sinala que o obxectivo do xornalismo deportivo é encontrar formas para crear e manter a ilusión de que o resultado do xogo non importa. Tras esta idea xira o gran negocio e espectáculo do deporte. Destaca, tamén, que nos Estados Unidos o deporte é o entretemento de masas máis barato que existe, idea que podemos trasladar ao mundo occidental⁴¹.

Alcoba (1993:44-45) apunta que o xornalista deportivo non é un simple narrador da realidade. Tamén é un informador que non só debe contar o que sucede, senón que está na obriga de buscar situacións concretas e interesantes. Subliña Alcoba que é recomendable que o xornalista sexa un amante do deporte e que fose ou sexa

⁴⁰ Cabe sinalar que en 1979 comezou a emitir de xeito regulado, e as 24 horas do día, a canle *Entertainment and Sports Programming Network (ESPN)*, sendo a primeira especializada en deporte.

⁴¹ Koppett apunta que de cada 100 dólares gastados en recreo e ocio, soamente dous se gastan directamente na compra de entradas deportivas. Só con eses cartos se mantén a continuidade e regularidade dun espectáculo deportivo que é facilmente comprensible e accesible para o gran público.

practicante, pois da súa experiencia pode extraer a base para redondear a súa información. *“La rapidez con la que se producen las noticias en las grandes competiciones y la diligencia con la cual hay que servirla a los medios de comunicación exigen una preparación adecuada, máxime si el deporte se desglosa en muchas especialidades y modalidades”* (Alcoba, 1980:152).

O xornalismo deportivo naceu como área a partir da necesidade de reflectir canto se producía nos escenarios de xogo para, posteriormente, encontrarse cos problemas creados coa expansión do deporte. Alcoba (1993:22) tamén considera que a importancia do xornalismo deportivo foi crescendo co paso do tempo, de xeito que pasou de ser considerado irmán pobre da profesión a ser a base do sistema xornalístico actual

O marco de interese común no que o deporte se introduce na prensa escrita, e a súa posterior evolución e relación co paso do tempo, demostran que existe unha conxugación natural ente información e entretemento. Non sería ata que a Escola de Frankfurt comezara a criticar ás industrias culturais como mecanismo para controlar e manipular as masas cando se discutiría esta relación harmónica. Na actualidade, a magnitude do fenómeno deportivo e o seu conxunto de intereses fai que esa relación de amor se poña en evidencia cando o xornalista deportivo ten que tratar asuntos delicados. A corrupción política dentro dos organismos deportivos, os beneficios e intereses económicos entre os grandes clubs e as multinacionais comerciais, os delitos e os enganados nos que incorre unha figura deportiva e as vantaxes colectivas de ocultalo, ou a censura das empresas xornalísticas para manter unha relación amigable cos grandes deportistas, poden servir como exemplos.

Esteve & Fernández del Moral (1999:282) sinalan en sete os trazos característicos da información deportiva en relación a outras áreas:

1. Tendencia ao sensacionalismo.
2. Extensión de contidos proporcionalmente maior ao resto de áreas.
3. Importancia da cor e da infografía.

4. Crónica, reportaxe e comentario como os xéneros máis utilizados.
5. A crónica ten subaspectos: aliñación, labor arbitral, incidencias, cambios...
6. Numerosos subaspectos: resultados, opinións, estatísticas, ambiente...
7. Ligazón con outras áreas, especialmente económica, política e espectáculos.

É evidente que se queremos informar sobre deporte non podemos separar o feito deportivo da múltiple cantidade de intereses que o rodean, xa que como ben indica Alcoba: *“Los resultados ayudan a ofrecer una visión de la importancia de la competición, pero no sirven para analizar el porqué de los mismos”* (2005:68). É innegable que o xornalismo deportivo ten gañado en negocio, incrementando a súa difusión nun mercado receptivo e cada vez máis puxante. Ora ben, quizais non gañou en calidade nin en especialización, sobrepasado, non polas múltiples especialidades deportivas, senón polos factores económicos, xurídicos e políticos que converten ao deporte en algo máis ca deporte.

3.4.1. A linguaxe no xornalismo deportivo

Ante a continua necesidade de espectacularización á que está sometido o xornalismo deportivo, búscase a utilización dunha linguaxe que non só comunique, senón que a maiores excite e conmova. O que se pretende é contar non só o que sucedeu. Tamén se busca captar as emocións mediante un vocabulario rico e cheo de adxectivos e ornamentos de todo tipo. O recordo emotivo de antecedentes históricos, a esaxeración e a oposición entre termos, a atribución de características inusitadas, o uso de belicismos, a invitación de celebridades a exercer de xornalistas ou a participación do público, inciden fortemente na construción do discurso xornalístico. A finalidade é crear un ambiente para narrar un suceso⁴².

Cada área de información posúe unha linguaxe propia que continuamente se converte en obxecto de debate por parte dos académicos. O deporte naceu en Inglaterra

⁴² Por exemplo; Recordo de antecedentes históricos (rememorando aquela final de 1988 na que se logrou a vitoria). Esaxeración e oposición (técnica contra forza). Características inusitadas (o máis grande de todos os tempos). Belicismos (comeza a batalla). Invitación de celebridades (comentarios emotivos de ex xogadores).

nunha época na que o Imperio Británico dominaba unha quinta parte do mundo e Londres era considerada a cidade máis emblemática por prestixio, cultura e economía. Deste xeito, a comezos do século XX, os vocábulos ingleses foron recibidos en España como propios. Só coñecendo o contexto histórico poderemos entender porque os estranxeirismos son a característica máis frecuente no xornalismo deportivo. Tendo en conta a profusión de vocábulos ingleses, podemos falar de cinco peculiaridades propias dentro desta área informativa:

1. Estranxeirismos: Abundan as palabras de procedencia inglesa como *sprint*, *derby*, *goal average*, *corner* ou *handicap*. Tamén existen palabras de orixe francesa como *debacle* ou *amateur*, ou termos italianos como *libero*.
2. Linguaxe belicista: Cando o deporte moderno xorde no século XIX, o referente que marca a vida da xuventude que comeza a practicar o *sport* é a guerra. Ao igual que acontece na actualidade co fútbol, que serve de pozo de linguaxe para actividades tan diversas coma a política ou a economía, a guerra facía esa función de pozo lingüístico no século XIX, e en boa parte do século XX. Contraataque, disparo ou inimigo son mostras deste tipo de linguaxe.
3. Tecnicismos: Existen multitude de tecnicismos na información deportiva, ao igual que acontece noutras áreas coma a económica ou a científica. Porén, dado que o lector de prensa deportiva soe ser practicante e coñece as regras e a terminoloxía do deporte, asimila rapidamente os vocábulos. Así, os tecnicismos son, polo xeral, comunmente aceptados.
4. Tópicos: O uso de tópicos e xerga propia é abundante na información deportiva. Especialmente nas disciplinas minoritarias, nas que o descoñecemento por parte dos xornalistas fai necesario botar man deste tipo de palabras.
5. Utilización de acrónimias: Proliferación do uso de alcumes en relación a estereotipos (p:ex: Di Stéfano ‘La Saeta Rubia’, Beckenbauer ‘Káiser’, Eusebio ‘La Pantera Negra’). Hai tamén unha excesiva adxectivación e uso de siglas.

A pesar destas peculiaridades, Rojas Torrijos (2010:335) comprobou que tan só *El Mundo Deportivo* e o semanario *El Balón* posúen libro de estilo propio. No que se refire aos xornais xeneralistas, ningún ten un apartado específico dedicado á información deportiva nos seus libros de estilo, aínda que se admita que esta ten unhas características propias⁴³. Desta forma, no dicionario de palabras conflitivas que cada diario manexa, unha alta porcentaxe está dedicada aos vocábulos do mundo do deporte, principalmente aos estranxeirismos. Esta linguaxe distinta contribúe a ensanchar os usos lingüísticos do idioma aportando novas palabras e significados que son recollidos polos académicos. Por outra banda, e ao igual que o deporte fai súas expresións doutras áreas, os vocábulos deportivos tamén son extrapolados a outras áreas informativas e sociais. Para Paniagua Santamaría (2003:112) isto non é máis ca unha mostra de que as características e valores do deporte están presentes nas accións cotiás das persoas e de que se trata dunha linguaxe técnica amplamente difundida.

O propio Paniagua considera que a información deportiva ten unha serie de trazos lingüísticos definitorios, como son a innovación, os anglicismos, a linguaxe figurada e o fondo épico. Porén, considera que a meirande parte das acusacións en torno á linguaxe do xornalismo deportivo deben ser consideradas comúns á outras áreas da información. Deste xeito, descarga de responsabilidade á información de deportes. Paniagua Santamaría (2003:117-118) sinala tres características comúns a todas elas:

1. Información xeral: Moitas das incorreccións atribuídas con carácter exclusivo á información de deportes son propias doutras parcelas da información. Martínez Albertos subliña que dende o punto de vista léxico e gramatical, o xornalismo deportivo non ten máis erros e violacións lingüísticas ca outras áreas especializadas en España⁴⁴.
2. Fala xeral: O xornalista deportivo está envolto por un vocabulario que, dalgún xeito, condiciona o propio. As críticas son cuestións de mala fama e

⁴³ Unicamente o xornal *El Mundo* dedica dúas páxinas ao tratamento da información deportiva no seu libro de estilo. Rojas Torrijos (2010:354).

⁴⁴ Citado por Paniagua Santamaría (2003:118).

de mala imaxe. Para Martínez Albertos os xornalistas son unha especie de chibo expiatorio dos defectos comúns da sociedade en relación ao idioma⁴⁵.

3. Viveza: Para que a linguaxe do xornalismo deportivo sexa atractiva de cara ó afeccionado, é necesario unha linguaxe atractiva e áxil, que en ocasións deixa nun segundo plano a corrección gramatical. Isto é especialmente necesario nas crónicas e nas retransmisións en directo. Diversos académicos, caso de Lázaro Carreter ou Rodríguez Adrados, xustifican, en certa forma, este tipo de incorreccións, asumindo a retórica particular da información deportiva⁴⁶.

Isto non é motivo para que o xornalismo deportivo se escude nelas para cometer erros. Que sexa acusado de sucio e incompresible, ás veces ten a súa razón de peso. Paniagua Santamaría (2010:188) clasifica en catro as xustificacións usadas dentro das redaccións de deportes para que unha incorrección sexa aceptada:

1. Incorrección como modernidade: Considerando erroneamente a linguaxe académica coma trasnoitada.
2. Incorrección debida aos entrevistados: A incorrección non só é culpa deles, tamén dos xornalistas.
3. Incorrección debido ao tempo: Aínda que é certo que o tempo é escaso, o uso de abundantes circunloquios dificulta a compresión e tampouco axuda a unha maior rapidez.
4. Incorrección coma claridade: O incorrecto non é nin máis sinxelo, nin máis democrático, nin máis entendible.

⁴⁵ Citado por Paniagua Santamaría, (2003:118).

⁴⁶ Paniagua Santamaría (2003:118-119) cita a Lázaro Carreter cando indica que *“todo acto de lenguaje que no se limita a comunicar, sino también a excitar y conmover, obedece a una retórica peculiar”*. Pola súa banda, Manuel Alvar sinala que *“en buena parte la función del periodista deportivo es crear un ambiente y luego narrar los acontecimientos. Su lector sabe el desenlace del argumento, pero, sin embargo, vuelve a él sintiéndose protagonista de los hechos cumplidos”*.

Por último, podemos sintetizar as características da linguaxe deportiva, a través da proposta de libro de estilo para a prensa deportiva de Rojas Torrijos (2010:309-333). Son nove as máis salientables:

1. Linguaxe técnica: Aínda que nunha aparente contradición, a linguaxe deportiva é común e ao mesmo tempo especializada. Isto débese a que con naturalidade o xornalismo deportivo foi quen de chegar a cada vez máis público facendo comprensibles os tecnicismos. Porén, e tal como sinalan Esteve & Fernández del Moral (1999:283-284), isto varía en función da popularidade que alcanzara unha disciplina determinada.
2. Estranxeirismos: O feito de que a meirande parte dos deportes modernos naceran nas Illas Británicas provoca que a linguaxe estea chea de estranxeirismos. A RAE optou por castelanizar termos (galeguizar no caso da RAG) pero noutras ocasións asimiláronse, principalmente nos deportes minoritarios. Para Hernández Alonso (2003:83) é o éxito de cada disciplina o que determinará se hai unha asimilación. Ora ben, para os académicos da lingua, caso de Lázaro Carreter, hai outros factores máis salientables. Destaca a posibilidade do calco cando hai un parecido fonético⁴⁷.
3. Neoloxismos: A capacidade de conxugar linguaxe técnica con linguaxe común fai que moitos dos neoloxismos se institucionalicen. Desta maneira, o xornalista deportivo contribúe a formar unha lingua estándar, propia das clases medias.
4. Metáforas e linguaxe figurada: A necesidade da orixinalidade e da transmisión de expresividade provoca un abundante número de figuras retóricas como a metáfora, a hipérbole ou a metonimia.
5. Formas coloquiais: Utilizadas para captar á audiencia, tamén son comúns as formas coloquiais para efectuar a narración. Estas expresións, máis propias do rexistro falado ca do escrito, en ocasións poden resultar negativas, xa que

⁴⁷ Citado por Rojas Torrijos (2010:311-312).

nunca se debe confundir a linguaxe común, coa linguaxe vulgar ou pobre. Para Grijelmo *“el informador no puede permitir que le contagien las palabras que usan sus amigos o su entorno”*⁴⁸. A responsabilidade social do xornalista debe impoñerse a estas tendencias.

6. Sensacionalismo: A ausencia deste tipo de prensa, tan común na meirande parte de Europa, provoca que en España se asocie sensacionalismo con prensa deportiva. O sensacionalismo contamina o discurso informativo manexando, de xeito interesado, as paixóns humanas e relegando a un segundo plano a fiabilidade. Esta técnica é común á prensa nos últimos anos e consecuencia da espectacularización da prensa deportiva. Ten dúas características:

- 6.1.Futbolización: A preeminencia do fútbol provoca que palabras propias deste deporte se utilicen indistintamente noutras disciplinas de xeito erróneo.

- 6.2.Trivialización dos contidos: A necesidade puramente mercantilista da información induce á proliferación de contidos máis triviais e lixeiros. A necesidade de que prime máis a cantidade que a calidade determina que forcen as declaracións dos entrevistados e que as preguntas e respostas obedezan a un cliché previamente preconcebido.

7. Linguaxe belicista e incitación á violencia: Os termos procedentes da guerra e do exército son moi útiles para a exaltación épica dos acontecementos. Para moitos teóricos isto provoca un aumento da violencia. Para outros non é máis ca unha consecuencia natural do enfrontamento físico entre dous contendentes. Porén, tanto uns coma outros coinciden en que é o xornalista deportivo o encargado de non converter o uso dese tipo de linguaxe en sensación de violencia para o lector.

⁴⁸ Citado por Rojas Torrijos (2010:311).

8. Confusión entre información e opinión: A excesiva proximidade, e, en ocasións, dependencia das fontes (deportistas, clubs...) implica que en moitas ocasións a narración dunha información sexa substituída por unha opinión. Isto non só confunde ao receptor, senón que aumenta a carga emocional da linguaxe e diminúe o seu punto de vista crítico. É nos titulares onde mellor se percibe a mestura entre información e opinión.
9. Sexismo: Os tópicos e os estereotipos en relación ao sexo feminino son comúns no xornalismo deportivo, ao igual que noutras áreas informativas. *“El sexismo lingüístico se produce cuando las palabras o las estructuras empleadas degradan, o simplemente, invisibilizan a las personas por razón de su sexo”*, segundo Ayala, Guerrero e Medina⁴⁹.

Por outra banda, tanto Hernández Alonso como Paniagua Santamaría ou outros autores que teñen afondado no estudo da linguaxe do xornalismo deportivo, non teñen analizado o que poderíamos chamar linguaxe visual. Non só na escrita podemos ver patróns de comportamento, tamén nas temáticas e nas fotografías vemos unhas características propias. Isto é fácil de observar se analizamos a prensa deportiva como un elemento de predominio masculino. Pese á crecente inclusión das mulleres, os homes seguen a constituír o público maioritario de lectores deste tipo de información. En correspondencia con isto, as mulleres forman parte da linguaxe visual da prensa deportiva a través de modelos en traxe de baño, noivas de deportistas ou animadoras. No tocante ás mulleres que se dedican profesionalmente ao deporte, destacan tanto polas súas aptitudes dentro coma fóra da pista ou do terreo de xogo⁵⁰.

En todo caso, a linguaxe deportiva segue a ser considerada por moitos teóricos como un foco permanente de problemas lingüísticos. Rojas Torrijos afirma que institucións coma a RAE ou o Instituto Cervantes cren que o xornalismo deportivo *“es un ámbito de urgente intervención y vigilancia para el uso del idioma (...) organizando congresos generales y específicos sobre el idioma en los medios deportivos y han*

⁴⁹ Citado por Rojas Torrijos (2010:326).

⁵⁰ A asociación de Mulleres Deportistas Galegas (MUDEGA) presentou un informe no I Curso de Xornalismo Deportivo da USC (2010) no que demostraba a escasa presenza da muller nos medios deportivos e como a súa aparición estaba ligada aos criterios masculinos de beleza. O campo está aberto para un estudo de xénero sobre a prensa deportiva.

publicado obras que recogen la terminología más utilizada en las principales disciplinas” (2010:308).

3.4.2. Os xéneros no xornalismo deportivo

A raíz dunha precaria especialización do xornalismo deportivo, empezaron a exercer subespecialidades informativas a carón da aparición de novos deportes. Isto fixo necesaria a incorporaron de diversas ferramentas xornalísticas. Realmente, esa pseudoespecialización, existiu dende o mesmo momento en que aparecía esa nova disciplina. O xornalista era cronista, explicaba en que consistía ese novo deporte e daba a súa opinión como deportista que tamén era. Así, ante a múltiple cantidade de perspectivas posibles faise necesaria a aparición dos xéneros.

Para autores como Domínguez Pérez (2009:9) pódese considerar que o xornalismo deportivo é unha das expresións informativas máis conservadoras, no sentido de que os xéneros que o conforman xa estaban presentes nos seus inicios e se manteñen na actualidade. O seu éxito comercial é inalterable ao longo do tempo, polo que non se considera necesario acometer novas estratexias. Poderán aparecer xornalistas máis preparados e especializados, pero dificilmente poderán xurdir novas técnicas⁵¹.

Á hora de abordar un esbozo sobre os distintos xéneros xornalísticos que teñen incidencia na información deportiva, cómpre sinalar que a meirande parte deles se centran na crónica. Efectivamente, sen crónica non podemos entender un tipo de información que ten como *lev motiv* contar o que aconteceu nun encontro deportivo, tendo como punto de partida da análise un resultado. José Miguel Larraya, que fora defensor del lector en *El País*, subliña: *“La información sobre deportes debe atenerse a las normas generales, aplicables a cualquier sección. Es obvio que la mayor presencia de crónicas en Deportes que en otras secciones del diario, dan a esas páginas un carácter más personal e interpretativo (...) hoy la tendencia de los periodistas deportivos es apurar al máximo la libertad de interpretar, comentar y valorar los acontecimientos que narran (...) en las crónicas no se deben olvidar los datos fundamentales de los hechos para que los lectores que no los hayan presenciado o*

⁵¹ Consultado na versión on-line do ensaio: www.razonypalabra.org.mx/N/n69/index.html (consultado o 26 de marzo de 2011)

*escuchado, en caso de que fueran transmitidos por radio o televisión tengan una información completa*⁵²”.

Na teoría existen tres clasificacións distintas que serven de punto de partida para definir os xéneros; a interpretación, a opinión e a información. Porén, é moi fácil traspasar estas fronteiras imaxinarias e converter un xénero nun híbrido. Isto ten especial incidencia na información de deportes, xa que conta cun gran compoñente emocional. Unha mestura de xéneros que se observa con maior claridade no audiovisual. Deste xeito, os xéneros puros son cada vez máis difíciles de encontrar no xornalismo. Na actualidade compren unha función orientadora e lexisladora, para que esa mestura non supere nunca a liña que separa a información da opinión.

Autores como Juan Cantavella consideran que se está a producir unha busca permanente de novas formas, orixinais e máis produtivas de comunicación cos lectores. Para este autor as formas puras están deixando paso a unha mestura atractiva e enriquecedora, na que a vontade de renovación e introdución dun estilo persoal provoca unha énfase na busca da creatividade⁵³. Para Sunkel (2002:124) a crónica é o referente fundamental no xornalismo deportivo. Permite asocialo co sensacionalismo, co obxectivo de impresionar emocionalmente ao lector. A crónica tamén é unha ferramenta útil para reescribir o xa sucedido de forma que existan dúas realidades, a do deportista e a do cronista. En opinión de Paniagua Santamaría (2002:130-132), a crónica é noticia pola inmediatez dos feitos, reportaxe pola súa recreación de ambientes, e opinión polos seus xuízos subxectivos. E subliña que a diferencia doutros tipos de crónica “*es imposible hacer una crónica deportiva si no se está muy metido en ese mundo*”.

Tendo en conta esta tendencia, é evidente que as reportaxes interpretativas e as análises impregnadas de opinión adquiren gran relevancia na actualidade, e aínda máis na prensa deportiva. O predominio do audiovisual e a tendencia a esquematizar a información está a contribuír no empobrecemento da crónica e o no resto de xéneros.

⁵² Citado por Rojas Torrijos (2010:171).

⁵³ Tamén sinala que a infografía, ou calquera outra representación gráfica, é imprescindible en todo xénero como documentación e como acompañamento para a exposición dunha información complexa. Citado por Sobrados León (2005:189).

Agora ben, ese aumento da interpretación non ten porque estar ligado coa especialización. Sobrados León (2005:190) incide nesta idea, ao sinalar que o xornalismo deportivo é, máis ben, lixeiro, moi visual e espectacular, polo que a profundidade dos relatos é escasa⁵⁴. Debemos ter en conta, como ben apunta Gómez Calderón (2010:329), que na especialización créanse estruturas textuais propias que, na maior parte dos casos, son moldes que resultan da derivación de xéneros anteriores. Xa que logo o que se pretende é explicar e trasladar conclusións e non xulgar ou opinar. Así, para a especialización só existirá a crónica se hai interpretación, mentres que a noticia quedaría descartada nesta realidade.

Sen esquecer o que a especialización determina en relación aos xeneros, Sobrados León (2005:192-200) realiza unha clara e exhaustiva clasificación dos cinco xéneros que podemos atopar de forma habitual na información deportiva, sexa ou non especializada:

1. Crónica: É o xénero máis utilizado e tamén o que máis espazo de texto soe acaparar. Aparece como un xénero ambivalente, no que o relato do feito mestúrase co xuízo do cronista, o cal, precisamente, debe xustificar e explicar o acontecido con total veracidade⁵⁵. Na crónica deportiva o xornalista é observador directo do que sucede e non necesita doutras fontes para construír o seu relato, polo que cada crónica é un reflexo fidedigno de cada autor. Unha característica propia da crónica en deportes é a ficha técnica, co resultado, aliñación e incidencias do encontro. A estrutura naceu na década de 1970 e mantense inalterable.
2. Reportaxe: É un texto persoal e libre que vai máis alá da estrita noticia. Para a autora é o segundo xénero máis utilizado na información deportiva. Poderíamos falar de dous tipos de reportaxes: En base á persoa e en base á estatística. As primeiras son máis comúns na prensa de información xeral, nas que se aproveita

⁵⁴ Isto é evidente na escasa especialización da información deportiva, que está baseada fundamentalmente no día a día das competicións, obviando todo o que xira arredor doutras actividades fortemente ligadas á realidade do deporte como pode ser a economía, a política ou os cambios sociais.

⁵⁵ Sobrados León sinala que o titular se presenta como informativo e o texto como valorativo, excepto cando hai pouco espazo para a crónica. Nese caso acontece ao revés. Porén, na prensa monotemática, tanto titular como texto son valorativos polo xeral, deixando os subtítulos para a información. Ademais, a proliferación de eventos deportivos na televisión está a provocar un aumento da valoración, deixando como espazo para a información unicamente o recadro co resultado final do encontro.

un suceso ou unhas declaracións para construír unha historia. As segundas son máis frecuentes na prensa monotemática e están relacionadas cos resultados, antecedentes e coa documentación histórica.

3. Noticia: É un relato simple dos acontecementos que segue unha estrutura piramidal da información. É común nas roldas de prensa e nas notas de gabinete que envían os clubs deportivos. En todo caso, considera que en deportes hai poucas noticias puras e que se ten maior liberdade noticiosa ca en calquera outra área xornalística.
4. Crónica previa: É propia do xornalismo deportivo, e defínese como un relato que da a coñecer as novidades dos equipos antes de disputar un encontro. Dá as claves informativas dun evento que vai a suceder para que o lector conte con todos os medios necesarios para comprender o suceso e, incluso, intuír o seu desenlace. Ao igual que acontece coa crónica, conta cunha ficha técnica, neste caso coa posible aliñación, hora do encontro, climatoloxía prevista, xogadores lesionados e sancionados ou canle de televisión que retransmitirá o encontro. É un xénero indispensable, nomeadamente da prensa especializada. Require dun profundo coñecemento do suceso por parte do xornalista, que debe especular co que vai a acontecer⁵⁶.
5. Opinión: Está inxerida no resto de xéneros, pero aínda así ten un espazo propio, especialmente na prensa monotemática. No último lustro, o aumento das columnas de opinión en deportes é desmesurado para intentar facer fronte á competencia da televisión⁵⁷.

Ademais dos cinco xéneros xa citados, Sobrados León (2005:200) cre que existen catro formas propias do xornalismo deportivo que non se reproducen en ningunha outra área informativa. Estas son máis frecuentes nos soportes especializados que nos de información xeral:

⁵⁶ A crónica previa tende a ser máis valorativa canto máis importante é o encontro e máis informativa se é de menor importancia. Para Sobrados León na crónica previa a creatividade cobra sentido. E aí onde está a supervivencia do xornalismo deportivo escrito.

⁵⁷ As ten coma regra publicar polo menos unha columna de opinión cada tres páxinas.

1. Noticia explicativa: Noticia con numerosos datos antecedentes sen intención de formular unha interpretación. Son informacións que falan de datos estatísticos.
2. Noticia reportaxeada: A liberdade estilística da paso a un relato que narra o acontecido con altas doses de creatividade, feito extraordinario para un relato corto. É dicir, basease no estilo e non nas fontes para converter esa noticia en reportaxe.
3. Comentario do partido: É a evolución da crónica ao artigo. A valoración dos feitos supera a narración do acontecido.
4. Artigo anecdótico ou intranscendente: Pezas totalmente valorativas, con excesiva adxectivación, pero sen xuízos conclusivos nin argumentacións. Incluso as formas son enganosas. Son textos que se presentan como artigos e en realidade non o son⁵⁸.

Porén, independentemente do xénero utilizado, e tal e como acontecía nos inicios da profesión, todo escrito está baseado na información sobre un resultado deportivo. A relevancia dos datos estatísticos tan só ten tanta importancia no xornalismo económico, onde o que ao final importa é un conxunto de indicadores numéricos. Os resultados e as probabilidades son os parámetros a analizar. Son espremidos e interpretados de maneira interesada. De maneira sensacionalista, en opinión de Sunkel.

⁵⁸ Unha noticia sobre o próximo partido entre RC Deportivo e Getafe CF na que se indica que o club madrileño nunca gañou na Coruña e se citan as tempadas e os distintos resultados ao longo da historia é unha noticia explicativa. Noticia reportaxeada sería aquela na que a través da rolda de prensa dun xogador lesionado, e sen entrar en detalles sobre a lesión, se fai unha noticia sobre o lesionado dándolle unha forma literaria. Explícase o mal que o debe estar a pasar e as ilusións que tiña por xogar un partido importante que por culpa da lesión non vai poder xogar. Comentario do partido (véxase os textos de Tomás Roncero en As), tamén chamada contracrónica, é un relato do encontro tendo en conta os factores ambientais e externos ao que sucedeu no terreo de xogo. Por último, un artigo anecdótico ou intranscendente sería cando o xornalista aproveita unha derrota do equipo afín para realizar unha noticia que fala do duro golpe que significa para o equipo ese mal resultado. Utilízanse elementos valorativos persoais pero sen ningún tipo de investigación nin consulta ás fontes.

3.4.3. O xornalista deportivo

Ás contribucións sinaladas na construción do xornalismo deportivo débese engadir unha característica que, en ocasións, é moito máis prexudicial que positiva: a conversión da información en entretemento. Este último é integrante do xornalismo e forma parte dos seus campos programáticos. Porén, a tradición decimonónica da información e a súa preocupación polos acontecementos serios de interese público determina que exista unha tradicional negación cara o entretemento. Hai unha crecente preocupación entre os teóricos ante unha disciplina que aposta forte polos contidos atractivos e pola diversión, deixando á información en segundo termo, para obter maiores réditos en vendas e en publicidade. Levinsky considera que isto é o caldo de cultivo para que os xornalistas deportivos sexan minusvalorados polos seus compañeiros debido a que actualmente este tipo de información *“es un show de declaraciones absurdas y réplicas en muchos casos idiotizantes y a la vez útiles para llenar espacios”* (2002:150).

O profesional da prensa deportiva está sometido a un fanatismo irracional e a unha pobre valoración da súa profesión en termos culturais. Durante séculos o corpo estivo sometido á mente, e ata hai ben pouco os intelectuais consideraban o deporte como algo banal e afastado das artes. Aínda hoxe séguese a considerar como tal cando se fala con esaxerado entusiasmo da materia.

A transcendencia social, económica e política na sociedade contemporánea corrompen ao xornalista deportivo. O contorno é complexo, e o profesional debe ser capaz de manexar moitas outras realidades ademais da estritamente deportiva. Felipe Bianchi considera que gran parte da subvaloración á que está sometida a disciplina non é soamente produto destes factores. Para este autor, gran parte da culpa está no baixo nivel de formación do xornalista deportivo, que cataloga en catro casos típicos⁵⁹:

1. Como a temática deportiva é de fácil comprensión e, ademais, é entretida e chega a un gran número de persoas, ao xornalista cústalle impoñerse freos. O

⁵⁹ En Cuadernos de Comunicación, nº7, 1991. Facultad de Comunicaciones de la Universidad Católica de Chile. www.fcom.altavoz.net/prontus_fcom/site/artic/20050620/pags/20050620193605.html (consultado o 2 de febreiro de 2010). Felipe Bianchi é profesor da Universidade Católica de Chile e gurú do xornalismo deportivo en Sudamérica.

comentario e as opinións pouco profundas abundan na prensa. Ademais son rimbombantes, en especial cando o xornalista toca campos que non coñece.

2. Como o deporte nunha primeira ollada non é excesivamente complexo, o xornalista deportivo non se especializa. Considérase que se pode traballar facilmente con conceptos básicos. Isto determina que na actualidade as fontes, e nalgúns casos os propios lectores, teñan máis coñecementos que o xornalista, polo que é común atopar erros nas informacións.
3. Por outra banda, a necesidade de obter noticias con rapidez e de producir información de forma diaria, en especial nos medios diarios deportivos, incita á aparición do rumor. Búscase o impacto directo sen ter en conta o contraste de información e sen reparar na calidade da mesma. En ocasións chégase á invención.
4. Para o profesor chileno, é na área de deportes onde existe maior nivel de intrusismo dentro da profesión. Destaca que nos xornalistas veteranos é algo comprensible, pero que nas novas xeracións non se podería permitir. Considera que é o maior problema dentro do xornalismo deportivo.

Non obstante, Bianchi tamén apunta catro propostas para mellorar a calidade e capacidade do xornalista deportivo:

1. Darlle ao tema a súa verdadeira dimensión. Establecer parámetros para que informacións de escasa relevancia non sexan as guías nas dinámicas do medio. Non engrandecer espazos informativos que non se corresponden coa realidade nin coas necesidades do público.
2. Propiciar un maior traballo de investigación e solidez ética que impida converter os rumores en situacións consumadas. Desterrar a idea de que canto máis

espectacular, maior será a venda. Substituíla pola de que a maior credibilidade, maior será a recepción do público.

3. Perfeccionarse co contacto exterior e co coñecemento de diversas materias que inciden na práctica deportiva. O xornalista que logre manexarse con acerto nestas áreas non debería, por formación, caer en xuízos vans.
4. Ao mesmo tempo, é absolutamente necesario entender o deporte na súa transcendental relación con outras disciplinas. Sen entendelo na súa dimensión real córrese o risco de simplificalo. Ese é o primeiro paso para caer na mediocridade. O deporte camiña cóbado con cóbado coa problemática social, económica e política.

3.4.4. A prensa deportiva e o seu mercado

Non é disparatado afirmar que a información deportiva é o segmento xornalístico con maior forza e peso do aparato comunicativo galego e español. Dos dez diarios máis seguidos en España, catro son deportivos, ocupando a primeira posición o madrileño *Marca* con cerca de tres millóns de lectores⁶⁰. Segundo o colombiano Daniel Samper entre a prensa especializada e as páxinas da prensa xeneralista, hai máis de 800 follas diarias deportivas en España, sendo o país que máis volume de material deportivo impreso produce⁶¹. Con estes datos é comprensible que sexa visto por moitos como o elemento estrela do xornalismo.

Sotelo González asegura que o mercado da prensa deportiva é o que mellor resiste a perda de lectores, e iso a pesar de que a información de deportes cada vez está

⁶⁰ Segundo os datos do Estudio General de Medios (EGM) de decembro de 2009 -o último que temporalmente formaría parte da investigación-, *Marca* contaba con 2,8 millóns de lectores. Entre os dez primeiros estaban os madrileños *Marca* e *As* e os cataláns *El Mundo Deportivo* e *Sport*, sumando entre os catro 5,4 millóns de lectores, incrementados a 6,7 millóns no caso de usuarios únicos ao mes na internet. Por outra banda, *Radio Marca*, única de temática deportiva a nivel nacional, conta con 330.000 oíntes (oitava posición) e os programas deportivos de fin de semana son os máis seguidos tras os de variedades e información matinais. A supremacía deportiva é total na televisión, onde os 15 espazos máis vistos de 2009 foron partidos de fútbol, sendo o primeiro o encontro da final da UEFA Champions League entre o FC Barcelona e o Manchester United FC con 13,3 millóns de telespectadores, un 62 % de cota de pantalla.

⁶¹ Citado por Rojas Torrijos (2010:301).

máis presente en todo tipo de medios. *“Cada vez está más al alcance de todos de forma ‘gratuita’: en la televisión, en la radio, en Internet y en las nuevas cabeceras de información general de distribución gratuita. El hecho de que haya más deporte ‘en todas partes’ no sólo no perjudica sino que tiende a favorecer a la prensa del género”* (2008:334-335).

Ante este panorama, os xornais deportivos incrementaron na última década as prácticas promocionais. Ofréceselle ao comprador do xornal unha serie de produtos gratuitamente ou a baixo prezo relacionados, principalmente cun club de fútbol. Precisamente, a identificación do xornal cun determinado equipo converteuse noutra forma de diferenciarse da competencia. Converter o xornal nun produto emocional está a dar grandes resultados, aínda que en contraposición exista unha maior banalización nos contidos.

Para Sotelo González, unha vez asumido que os xornais deportivos teñen enganchados aos seus lectores -co cal aguantan mellor as épocas de crise- o seu seguinte gran reto é *“conseguir una facturación publicitaria acorde con su audiencia”* (2008:336). De feito, mentres que na prensa xeneralista o 75% dos ingresos provén da publicidade e o 25% da venda directa, na prensa deportiva acontece xusto ao contrario. Isto débese a que os anunciantes consideran que este tipo de rotativos son lidos por un grupo de poboación de clase media e baixa. Porén, tendo en conta que cada vez hai máis información deportiva nos xornais xeneralistas, e que o deporte é o tema principal nos medios audiovisuais, este axioma parece anticuado. Sotelo González subliña que na actualidade o xornal deportivo é *“interclasista”* e que todo se debe a prexuízos de tempos pasados.⁶²

Porén cabería indagar se sería correcto falar de información deportiva ou unicamente de información futbolística. O propio Sotelo González (2008:336) indica que o 75% dos contidos na prensa deportiva están dedicados ao fútbol. Aínda que esta porcentaxe diminúe nas seccións de deportes da prensa xeneralista, é indiscutible que o

⁶² Alfredo Relaño, director de As, considera que *“hace unos 30 años teníamos un lector de prensa con una capacidad de consumo inferior, apenas había publicidad y los anuncios eran siempre de furgonetas, coñac o puros, Ahora nuestro público es muy diferente”*. Por outro lado, Manuel Saucedo, ex director de Marca, opina que a clave para obter maior pastel publicitario é *“atraer a más mujeres”*. Recollido por Sotelo González (2008:337).

fútbol é o motor deste tipo de información. Os outros deportes deben buscar o seu oco nas revistas especializadas e técnicas.

Pódese considerar que a prensa deportiva configura unha das máis sobranceiras formas de distracción na actualidade. O entretemento no xornalismo pasou por varias etapas. Dos relatos e novelas por entregas do século XIX, pasouse á aparición da fotografía e das ilustracións nunha segunda etapa. Na actualidade o que predomina como fonte de entretemento é a información de deportes froito da súa capacidade de distracción e de ser fonte incansable de noticias diarias. Se ben é certo que o xornalismo deportivo atrae a lectores con intereses moi específicos, pode afirmarse que a súa relevancia en termos de información xornalística esténdese ao valor universal do espectacular.

Con todo o sinalado anteriormente, atrevémonos a sinalar unha serie de características comúns á prensa deportiva e o seu mercado na actualidade:

1. A prensa deportiva está adoptando formatos da prensa popular con titulares asolagados de interxeccións, en clara imitación aos tabloides británicos.
2. Simbiose co xornalismo deportivo audiovisual, nun discurso moito máis espectacular e utilizando unha linguaxe moi influenciada polo directo en radio e televisión.
3. A pesar disto, a competencia do audiovisual esixe á prensa deportiva unha aposta clara pola análise e a reportaxe en profundidade, mediante un aumento da profesionalización e a especialización do xornalista deportivo.
4. Saturación da información deportiva en radio, televisión e internet e aumento das páxinas deportivas na prensa xeneralista. Aumento tamén das cabeceiras especializadas nun único deporte, provocando que a prensa deportiva xire arredor de declaracións e entrevistas, e non da realidade.

5. O xornal deportivo depende moito máis da compra en quiosco e das subscricións ca da publicidade, en comparación cos xeneralistas. Conta tamén cun baixo nivel de lectoras nesa comparación.
6. Dependencia económica de grandes grupos empresariais ligados ao interese dos clubs. Progresiva tendencia a defender a individualidades baixo a bandeira do colectivo (p:ex, o diario *Marca* con Florentino Pérez na actualidade ou *Sport* con Joan Gaspart na década de 1990).

A todo isto, atrevémonos a engadir catro axiomas que deben ser tidos en conta para entender a actual espectacularización da prensa deportiva:

1. O acontecemento deportivo é espectáculo de por si. Sae da norma, e ten unha serie de características ao redor que marcan a diferenza entre deporte amateur e profesional. Este último é o que aparece nos medios. Tal é como sinala Alsina (2007:155-157), o acontecemento conta cun inicio e un final. A súa temporalidade é limitada e, aínda que está rexido por unhas regras, pode haber unha variación do sistema e imprevistos que cambian o seu funcionamento. Deste xeito, informar de deporte profesional e informar dun espectáculo.
2. O espectáculo é máis atractivo ca o deporte: Alcoba afirma que o deporte contemplando dende fóra “*genera un interés asimilado al que hoy provoca el espectáculo*” (2005:21). Isto significa que o obxecto da información xa non é o deporte, senón o espectáculo. Podería ser definido como a execución dun acontecemento deportivo que se volve atractivo para o receptor, non polo que sucede dentro dos límites do xogo, senón polo que está a suceder ao seu redor (himnos, afección, personalidades que asisten ao mesmo, declaración dos protagonistas...). Deste xeito, o propio Alcoba (2005:92) non dubida en relacionar os deportistas cos artistas do circo.
3. O mellor é o máis espectacular: As habilidades extraordinarias, a superación dun desafío e a consecución dunha proeza mobilizan o público. É o xornalista

deportivo o árbitro que debe decidir quen son os mellores. Para conseguilo o deportista non só ten que ser o primeiro, senón facelo de forma espectacular mediante esforzo e dedicación. Sen afán de superación e sen esforzo non hai noticiabilidade. De aí a necesidade de buscar un opoñente para destacar as virtudes dun deportista (Nadal e Federer, Lakers e Celtics, Contador e Schleck). Se non é posible verificar ningunha destas características é necesario que o xornalista se converta nun especialista da crónica social e do corazón no que se detallen as circunstancias sociais e non a práctica do xogo⁶³.

4. O dramatismo como información espectacular: Mediante a construción da noticia deportiva o xornalista tamén contribúe a espectacularizar a información. A prensa deportiva está planeada e estruturada para atraer a atención dos lectores fronte aos outros soportes e á competencia. A través da instrumentalización do espectáculo dosifica tensións, dramas e consolos.

3.4.5. Veracidade e localismo na prensa deportiva

Unha das características máis salientables da prensa deportiva é a do seu carácter sesgado. Aínda que o resto de cabeceiras estean ligadas dunha ou doutra forma a unha ideoloxía en relación a unha serie de intereses empresariais e políticos, na prensa deportiva esa bandeira érguese con total impunidade. Tal e como vimos anteriormente, incluso é considerada coma un valor engadido do produto informativo.

A falta de veracidade na información deportiva está ligada en boa medida ao localismo. A era da aldea global, tal e como anunciaba McLuhan, está a provocar a crise do Estado-Nación, o que repercute na busca de novas identidades globais, pero tamén no afianzamento das locais. O localismo é unha actitude de defensa ante unha agresión externa na que se busca unha potenciación do propio para existir dentro dun todo.

⁶³ Caso do futbolista arxentino Diego Armando Maradona, considerado por moitos o mellor de todos os tempos. Ante a supremacía técnica e a aparente falta de esforzo para xogar, a prensa destaca as súas orixes sociais e as dificultades extradeportivas coas que tivo que convivir ao longo da súa carreira.

Convén diferenciar entre información local e localismo. A primeira consiste en proporcionar noticias próximas xeograficamente, reforzando a identidade entre a prensa e o cidadán e creando, na medida do posible, órganos de participación comúns. Mentres, o localismo sería o uso do local de xeito interesado. Consiste en informar da identidade dun lugar con interese desmesurado. Isto dá pé a unha tratamento sesgado e mísero da realidade.

O localismo na prensa nace cando nun lugar xeográfico determinado se concentran multitude de medios que informan sobre os mesmos feitos. As grandes empresas copan os mercados locais e as publicacións pequenas deben ofrecer un discurso máis enraizado no propio. Xa que logo, enalécese o localismo deixando de lado o concepto de veracidade.

Dende este punto de vista, o local debe ser entendido como un instrumento necesario. Por exemplo, se o RC Deportivo perde ante o Real Zaragoza en Riazor con dous goles de penalti, o xornal *Dxt Campeón*, que se dirixe aos seareiros do club coruñés, pode simpatizar co club coruñés e interpretar os feitos en ton local (neste caso, explicar se os penaltis foron xustos, como incidiron na reestruturación do encontro, como afectou aos ánimos dos futbolistas coruñeses...). Mais, o error común é realizar unha crónica de maneira localista, é dicir, analizando de forma sesgada o acontecemento e criticando as decisións contrarias ao equipo que se está a defender (culpando ao árbitro da derrota, calificando de decisivas as influencias externas ao RC Deportivo...). O problema do xornalismo deportivo prodúcese cando se oculta a veracidade para contentar aos lectores.

Domínguez Almansa comenta que o localismo “*nace nas parroquias e aínda existe, e eu creo que o deporte é unha manifestación disto. A través do localismo constrúese o deporte. Estas rivalidades son primeiro entre equipos dentro das cidades cunha concepción de construción desas cidades distintas. Despois será cidade contra cidade e iso fomenta os desprazamentos, o coñecemento doutros lugares e o mesmo tempo a idea de pertenza a un sitio común. Eu creo que a rivalidade Vigo-Coruña provoca tamén unhas dinámicas de unión e contacto que antes non existían*”⁶⁴. Esas

⁶⁴ Entrevista a Andrés Domínguez Almansa. As palabras deste historiador, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

dinámicas de contacto inducen a que a información sexa sesgada, e que se busque a verdade que interese unicamente ao público local. Deste xeito, faise difícil soste un produto xornalístico deportivo a nivel rexional (neste caso galego), obrigando ás cabeceiras galegas a facer edicións propias en cada cidade, como comentaremos no seguinte capítulo.

Para Juan Carlos Boga, ex director de *Dxt Campeón*; *“La práctica deportiva es la que acentúa el localismo porque a la hora de competir, es normal que tanto a nivel individual como colectivo se enfrenten equipos de norte y sur de Galicia, ya que se suelen dividir así las competiciones en las distintas federaciones. Afortunadamente, creo que poco a poco estos localismos se centran en aspectos puramente deportivos, lejos de rivalidades que provocaban incidentes debido a una forma totalmente errónea de entender la rivalidad en el deporte. La rivalidad debe ser bien entendida, sin caer en excesos a veces, por desgracia, incentivados desde los propios medios de comunicación⁶⁵”*.

Podemos afirmar que a obxectividade mal entendida (obxectividade de ritual) e o localismo son dous dos maiores males da prensa deportiva. Isto provoca que as publicacións sexan parciais e tan só aquelas especializadas poidan ser capaces de ofrecer un discurso adecuado ao que necesita o seareiro deportivo que busca unha información ecuánime.

⁶⁵ Entrevista a Juan Carlos Boga. As palabras deste xornalista, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

CAPÍTULO III

Panorama da prensa deportiva na actualidade

1. Apuntes sobre a historia e evolución da prensa española no século XX

A prensa deportiva nace no último terzo do século XIX en España e non o fará ata a primeira década do século XX en Galicia. Xa que logo, interésannos os distintos niveis de prensa e a súa evolución dentro do Estado durante a pasada centuria. Tomando como base as consideracións de Barrera (2004:285-316), podemos dividir a historia da prensa en España durante o século XX en seis grandes etapas:

1.1. Crise da Restauración e rexeneración xornalística (1898-1931)

As melloras tecnolóxicas e un incipiente afán de profesionalización dos xornalistas deron lugar a un progresivo renacemento da importancia da prensa nas dúas primeiras décadas do século. Xa antes, en 1895, nacera a primeira Asociación de la Prensa en Madrid (en 1904 fai o propio a da Coruña). Exceptuando os sete anos de ditadura de Primo de Rivera, as publicacións periódicas viviron un ascenso continuado, nun crecemento que afectou á prensa política, pero, en gran medida, aos semanarios literarios, profesionais, artísticos, relixiosos e deportivos. O eixe Coruña-Vigo forma parte dos mercados en forte crecemento. Barrera sinala en dous os aspectos fundamentais nesta época:

- A. Grandes modelos de novos xornais: A comezos de século nacen *ABC*, *El Debate* e *El Sol*. Dende un punto de vista político, e aínda que respondían a correntes diferentes, procuraron representar modelos críticos aos dos rotativos da Restauración. Imitaron e adaptaron tendencias e fórmulas xornalísticas estranxeiras e dignificaron e elevaron a consideración social do xornalista. Mentres *El Sol* e *ABC* aumentaron os salarios esixindo unha dedicación completa ao xornal, *El Debate* creou a primeira escola de xornalismo en 1926 e introduciu a pirámide invertida e a técnica das 6 W's en España. Sinala Schneider (2004:182-183) que nos anos 20 do pasado século aparecen os “*grandes reportajes, juegos, novelas por entregas y encuestas a los lectores. No descuidaron tampoco el mecenazgo de eventos deportivos, sobre los que luego se publicaba abundante información*”.

Aínda que esta autora se refire a Francia, estas tendencias son asumidas con rapidez en España.

- B. Crise da prensa tradicional: A aparición de novos modelos fixo que os grandes diarios do último terzo do s.XIX desaparecesen ou tivesen que reorientarse. A prensa de mercado, como *El Imparcial*, mantívose con grandes dificultades ata os anos 30. Mentres, a prensa de partido perdeu influencia na vida pública. A excepción foi a prensa católica, aínda que esta tiña moita máis semellanza co xornalismo moderno e comercial que co de partido. Era esencialmente un tipo de prensa destinada a convencer ideoloxicamente máis que a presentar noticias.

Paralelamente ao que acontecía en España, Schneider (2004:170) considera que a comezos do século XX a prensa de masas era a que dominaba o mercado europeo (Gran Bretaña, Francia e Alemaña) e norteamericano. A creación de axencias de publicidade, o desenrolo do ferrocarril e o telégrafo e a necesidade dos traballadores das cidades dun referente social, fixeron que aparecese a prensa de masas. *“Ya no estamos hablando de iniciativas editoriales fuertemente significadas en lo ideológico y habitualmente ruinosas que se ofrecen a las élites de una sociedad, sino de unos negocios fabulosos provenientes de los anunciantes y de las ventas diarias en la calle”* (Llano, 2008:54-55).

Os xornais e revistas facíanse eco dos grandes debates políticos intentando gañar á opinión pública para a súa postura. Schneider afirma que é a época na que os grandes xornalistas se converteron en *‘the people’s champions’*, caso de Scripps ou Hearst en Estados Unidos, ou Harmsworth en Gran Bretaña. Aínda que estes magnates proclamaban defender á democracia dos poderes públicos e do fraude e da corrupción, iso non foi obstáculo para que se convertesen en millonarios con profundos intereses políticos. Tratábase dunha prensa sensacionalista, con noticias breves e ilustradas.

Por exemplo, en Gran Bretaña, a creación do *Daily Mail* en 1896 deu paso á unha nova forma de facer xornalismo. Ata entón, os xornais ingleses logran ser considerados o cuarto poder grazas á súa belixerancia contra os poderes políticos. A aparición da prensa de masas fixo que se abandonasen a imparcialidade política ante a

necesidade dun mecenas. Segundo Schneider (2004:177) *“la clave de su éxito fue el sacrificio de un exceso de temas políticos a favor del entretenimiento de los lectores”*. Neses novos temas de interese estaba o deporte, tal e como afirma Gomis⁶⁶, que considera que o éxito do *Daily Mail* deriva do seu baixo custe, a presentación vistosa das páxinas e dos titulares e a atención prestada tanto á información de sucesos como á deportiva.

Eran baróns que se vían a si mesmos como políticos e xornalistas capaces de deseñar e organizar a propaganda do país. Eran os ‘Lord Press’, que tiñan o seu contrapunto en Francia, onde eran os políticos os que daban o salto cara o xornalismo, xusto ao contrario do que sucedía nas Illas Británicas.

É nos anos 20 cando se busca o valor engadido entre os xornais populares. É o momento no que se organizan concursos e promocións co obxectivo de vender antes que de informar. Deste xeito, en Alemaña xorden os ‘generalanzeiger’. *“Estos ‘anunciantes generales’ eran políticamente neutros y se dirigían a las masas populares con reclamos como historias de interés humanos, novelas por entregas (...) y contenidos pensados especialmente para las mujeres, como recetas culinarias y consejos de todo tipo”* (Schneider, 2004:189).

Porén, a prensa de elite sobreviviu, xa que estaban dirixida a unha selecta audiencia que costeaba maioritariamente o custe do xornais a través da publicidade. A tecnoloxía moderna nas rotativas e a escolarización impulsada dende o século anterior, facilitaba por un lado a creación dun produto de calidade, e, por outro, o interese de gran número de lectores. En Gran Bretaña este tipo de prensa era coñecida como ‘quality press’, destacando especialmente o *Times*.

1.2. Os contrastes da Segunda República (1931-1936)

Aínda que houbo un importante incremento do número de publicacións, a censura previa foi máis común que a liberdade informativa. Neste lustro, a politización

⁶⁶ Citado por Llano (2008:55).

da prensa é notoria e demóstrase no elevado número de xornalistas que tamén exercían de deputados:

- A. Multiplicidade de cabeceiras e aumento da difusión: O interese político e os cambios sociais da época fixeron aumentar a difusión e a aparición de cabeceiras de todas as ideoloxías políticas. Estímase que xornais tan dispares como *La Vanguardia*, *ABC*, *Heraldo de Madrid*, *Ahora* ou *El Diluvio* superaron con creces os 100.000 exemplares de tiraxe.
- B. Radicalización da prensa e represión do poder político: A Ley de Defensa de la República (1931) e a Ley de Orden Público (1933), permitiron aos distintos gobernos decretar suspensión masivas de cabeceiras. Practicamente o único rotativo que non sufriu represalias foi o madrileño *Ahora*. Nado en 1930, cun ton moderado republicano, outorgoulle gran importancia á fotografía e o grafismo, ao igual que facía *ABC*. No resto de xornais, os límites entre a prensa de empresa e a de partido tenderon a diluírse ante o clima de axitación política do momento.

No resto de Occidente, é unha época na que os xornais teñen gran influencia tanto en circulación como en contidos e prestación de servizos. O cine, a fotografía e a radio supuxeron un grande desafío para os xornais que tiveron que ofrecer información e diversión a baixo esforzo. As revistas ilustradas aumentaban, mentres retrocedían os textos longos e complexos. Na ampliación de contidos tiña lugar destacada a información deportiva destinada principalmente aos homes. Isto provocou a perda de compromiso político de moitos xornais. A evolución do sensacionalismo deu lugar ao nacemento do primeiro diario tabloide en 1919, o *New York Daily News*. Para (Schneider, 2004:194) os temas presentados eran máis escabrosos ca nunca, preferentemente relacionados co sexo, os crimes violentos e a vida íntima dos persoeiros famosos. A prensa seria tivo que ampliar o seu espazo para fotografías e reducir a información política. A necesidade de capital fixo que entrara un gran volume publicitario procedente de casas comerciais. Ata entón a publicidade estaba dirixida a un público determinado. Agora pasaba a estar dirixida á gran masa de compradores, creando un vínculo de dependencia. A competencia e a necesidade de audiencias cada

vez maiores fixo que a prensa se desviara cara un estilo sensacionalista, que, en certo modo, aínda se mantén na actualidade.

A censura tamén afectou á prensa europea. En Alemaña o proceso foi evidente coa chegada de Hitler ao poder, pero en Francia ou Gran Bretaña a concentración de cabeceiras e o crecente patriotismo dos medios tamén afectaron ás liberdades de expresión. (Schneider, 2004:202-203) considera que a intervención política nos medios e o fervor nacionalista puxo fin ao cártel das axencias informativas. Tras anos de acordos sobre áreas de influencia, en 1934 estableceuse unha libre circulación de informacións. Iso era na teoría, xa que na práctica cada Estado delimitaba que axencia tiña preponderancia nos medios.

1.3. A Guerra Civil (1936-1939)

A Guerra Civil supuxo nos medios a adopción dun modelo no que a información se identificou coa propaganda. Os medios, voluntaria ou obrigatoriamente, escolleron un bando. Dentro de cada un, había características comúns e distintas:

- A. Características comúns e diferenzas: En ambos bandos os xornais pretendían elevar a moral dos combatentes e da poboación civil, desprestixiar ao rival e proxectar unha imaxe positiva cara o exterior. Porén, no bando franquista os falanxistas crearon unha ampla cadea de medios a través das incautacións. Foi a chamada Prensa del Movimiento que cohabitaba coa prensa conservadora de provincias. Pola súa parte, no bando republicano, a amalgama de partidos e ideas fixo que a concentración fose imposible. As cabeceiras repartíronse entre os distintos partidos, sendo administrados, en moitos casos, polos propios traballadores e comités obreiros.
- B. Publicacións máis destacadas en cada bando: O bando republicano puxo especial empeño na prensa de guerra, elaborada nas fronteiras, caso de *Milicia Popular* ou *No Pasarán*. Tamén destacaban revistas culturais como *El Mono Azul*, así como a prensa de partido. No bando franquista, tras o Decreto de Unificación de abril de 1937, tomouse a decisión de concentrar na fronteira francesa o groso das publicacións ante a imposibilidade de tomar Madrid. Moitos xornalistas

escaparan da zona republicana polos Pirineos e agora refuxiábanse no País Vasco. En Pamplona naceu *Arriba*, mentres que en San Sebastián fixo o propio *Vértice*. En Burgos, foi promulgada a Ley de Prensa de 22 de abril de 1938 e tamén alí se creou a *Agencia EFE*. A diferenza do acontecido na zona republicana, apenas se creou a prensa de guerra, coa notoria excepción de *El Alcázar*.

1.4. Da represión á apertura na ditadura de Franco (1939-1975)

Aínda que foron case que corenta anos de ditadura e o modelo de prensa mostrouse inalterable, existiu unha evolución e cambio dentro do franquismo:

- A. Dous modelos de control e dirixismo informativo: O modelo instaurado en 1938 xiraba en torno á censura previa, as consignas, o acceso á profesión e nomeamento de directores e licencias para crear empresas xornalísticas. O Estado estaba presente en todas as fases do proceso informativo. Significativo é a creación da Escuela Oficial de Periodismo e do Registro Oficial de Periodistas. A Lei Fraga fixo desaparecer as consignas, a censura previa e permitiu o libre nomeamento de directores. Porén, podía esixir o depósito previo de exemplares, o secuestro administrativo da publicación, a inserción de notas, a concesión de EFE en exclusiva para noticias internacionais ou a denegación de inscrición dunha empresa xornalística no rexistro. O feito de que moitas destas prácticas se fixeran de forma oral por un membro do goberno, fixo que se lle chamara ‘censura telefónica’. Aínda así, moitos xornais ampliaron as súas marxes de liberdade. A pesar das sancións, a corrente do cambio tornouse en imparable.
- B. A avaliación cuantitativa da prensa: De 1936 a 1943 o número de xornais descendeu de 233 a 101, dos cales tan só 56 se editaban antes da Guerra Civil. Este panorama permaneceu practicamente inamovible ata a década de 1960 cando xurdiron outras iniciativas de corta vida. *ABC*, *Informaciones*, *Ya*, *La Vanguardia Española*, *Diario de Barcelona*, *Pueblo* ou *Arriba* estaban entre os máis salientables. *ABC* alcanzaba cifras próximas aos 200.000 exemplares de tiraxe, ao igual que o barcelonés *La Vanguardia Española*.

- C. O novo rol da prensa no tardofranquismo: Tras 1966, a prensa puido xerar o diálogo público necesario para preparar o camiño cara a Transición. Converteuse nun limitado, pero privilexiado altofalante político. O labor de cabeceiras como *Madrid*, *Cuadernos para el Diálogo*, *Triunfo* ou o *Informaciones* dos anos 70, fixo que a prensa escrita recobrase un interese que apenas tiña.

Pola súa banda, unha guerra, neste caso a nivel mundial, tamén determinou a evolución da prensa occidental a mediados do século XX. (Schneider, 2004:209) considera que aínda que a censura foi común a todos os países durante a II Guerra Mundial, a prensa de Estados Unidos beneficiouse notablemente da fin de conflito grazas a unha forte concentración empresarial con intereses no crecente negocio da radio e no incipiente da televisión. Fronte a esta concentración, a década de 1950 contemplou o nacemento de institucións destinadas a salvagardar a liberdade de prensa no clima de democratización que seguiu á fin da guerra.

Países como Francia ou Alemaña necesitaron de subvencións públicas para poder crear unha prensa de calidade tras 1945. Nun principio isto fixo aparecer numerosas cabeceiras, pero a mediados da década seguinte tan só sobrevivían as de maior éxito. Aínda que o seu punto de inicio era distinto ao da prensa británica e americana, finalmente o que se estaba a albiscar era a necesidade de grandes recursos financeiros para encarar os novos retos da competencia e do desenvolvemento dos medios audiovisuais. As empresas familiares, pequenas e pouco rendibles, terían escasa posibilidade de éxito.

É neses anos cando se afirma a existencia dun xornalismo de responsabilidade social do xornalista e do Estado. A superación dos excesos do sensacionalismo extremos xa se iniciara no período de entreguerras, máis e tras a II Guerra Mundial cando se desenrola a idea. Llano (2008:59) considera que se fixo mediante tres mecanismos:

- A. Leis relativas á actividade xornalística: Respecto ao Estado existe o dilema de regular o que poden ou non poden dicir os xornalistas. Algúns crearon estatutos ou leis específicas da profesión, mentres que outros consideran que é suficiente coa lexislación común (caso de España e a Constitución de 1978).

- B. Códigos deontolóxicos e consellos de prensa: En países como Suecia a autoregulación xa existía antes de 1920, pero é principalmente tras a II Guerra Mundial cando se impulsan de forma xeneralizada este tipo de organismos.
- C. Do reporterismo ás Ciencias da Información: Xa fora mediante iniciativa privada como en Estados Unidos, ou por demanda social, caso de España, os estudos de Xornalismo alcanzaron rango universitario, deixando de considerarse un oficio artesanal.

1.5. A transición xornalística cara a democracia (1975-1982)

Barrera cre que tras a morte de Franco, en apenas un lustro, a prensa española deu o salto necesario para asemellarse as dinámicas informativas e empresariais do resto do mundo occidental:

- A. Principais factores de cambios na prensa: Ata 1977 a prensa actuou como o parlamento de papel da nova democracia española. As grandes cabeceiras, lideradas por xoves profesionais xurdidos da nova licenciatura en Ciencias da Información (1971), optaron polas reformas aceptando pacificamente a conversión democrática. Xurdiron xornais máis áxiles e dinámicos como *El País*, o máis imitado, e que en Cataluña tivo o seu alter-ego en *El Periódico de Catalunya*. Mentres, os xornais máis veteranos tiveron que adaptarse a un novo contexto ideolóxico e tecnolóxico en medio dunha crise económica xeral provocando que entre 1975 e 1984 pecharan 60 cabeceiras.
- B. O progresivo desmantelamento da tutela informativa: Tras a modificación da Lei Fraga co decreto do 1 de abril de 1977, o artigo 20 da Constitución de 1978 decretou a liberdade de comunicar e recibir libremente información veraz por calquera medio de difusión. En abril de 1977 a Prensa del Movimiento converteuse en Medios de Comunicación Social del Estado (MCSE), a través da cal serían pechadas ou vendidas a totalidade das cabeceiras. O proceso tería o

seu punto final coa poxa pública de 1984, xa baixo o goberno de Felipe González.

- C. Novos diarios nun novo escenario político: *El País*, situado, nunha posición de centro-esquerda, rupturista pero non revolucionaria, converteuse nun éxito xornalístico e comercial. Baixo a dirección de José Luís Cebrián superou a *ABC* en 1978, e alcanzou os 300.000 exemplares de vendas diarias en 1982. Pola súa banda, *Diario 16* tentou facer o propio aproveitando o éxito do semanario *Cambio 16*. Ora ben, non tiña a estrutura sólida empresarial de *El País* e ademais saíu á rúa cinco meses despois. A súa liña populista e combativa non alcanzaba os resultados esperados, polo que en 1980 apostouse por un novo director, Pedro J. Ramírez. Baixo a súa dirección duplicáronse as vendas, converténdose en sería alternativa con 120.000 exemplares. Estes novos diarios bebían dos grandes xornais norteamericanos do momento como *The New York Times* ou *The Washington Post*. Rotativos de gran prestixio, grazas a súa forma de comunicar con honradez e co máximo afán de obxectividade. A reportaxe, a investigación e as grandes firmas de opinión pasaban a ter un oco relevante nos rotativos.

1.6. O sistema democrático e o nacemento de grandes grupos de comunicación (1982-)

A entrada de España na Unión Europea, unido ó proceso de globalización comercial e xornalística, supuxo un grande cambio para a prensa española nun proceso de concentración audiovisual aínda non finalizado:

- A. Evolución dos principais xornais: En 1992 a prensa diaria española conseguiu por vez primeira superar o índice de 100 exemplares por 1000 habitantes, nivel que sinala a UNESCO para definir un país desenvolvido. A través dun proceso de crecemento lento pero continuado, España conseguiu entrar nas dinámicas europeas. *El País* mantivo a hexemonía, chegando aos 450.000 exemplares de venda en 1998 e xa constituído nun poder fáctico en España. Por outro lado, a orixinalidade, creatividade e notoriedade de *Diario 16* foi trasladada a *El Mundo*, unha vez que Pedro J. Ramírez foi destituído por Juan Tomás de Salas,

propietario do diario, tras as presións recibidas por parte do goberno a raíz das informacións sobre a loita antiterrorista. Mentres que *El Mundo* chegou ata os 325.000 exemplares en 1995 e se converteu no segundo gran diario de España, *Diario 16* acabou desaparecendo en 2002. *ABC*, dirixido por Luís María Ansón, tivo unha frutífera etapa nos 80 cunha notable belixerancia antisocialista e aproveitando moi ben as posibilidades gráficas e expresivas do seu peculiar formato. Tras a chegada do Partido Popular (PP) ao poder, experimentou problemas de adaptación que aínda non foron solucionados polo grupo *Vocento*, novo propietario do rotativo. En Cataluña, aínda que *El Periódico* chegou a superar a *La Vanguardia* captando a un público urbano, xove e catalanista, no último lustro da centuria perdeu novamente a hexemonía.

- B. Fitos no proceso de concentración: A década de 1980 viu o nacemento e consolidación de grandes grupos multimedia caso de *Prisa (El País)*, *Correo (El Correo Español)*, *Godó (La Vanguardia)*, *Recoletos (Marca)*, *16 (Diario 16)* ou *Zeta (El Periódico de Catalunya)*. Empresas fora do ámbito da comunicación tamén quixeron formar parte desta nova realidade. Foi a poxa de 1984, a integración na Unión Europea e a aparición da televisión privada os detonantes desta nova situación. Xa que logo, en 1993, o 71,3% da difusión de prensa en España era controlada por nove grupos de comunicación.

Estes cambios, que xa estaban iniciados en Estados Unidos, chegaron progresivamente a Europa dende comezos de 1980. O capital privado e as concentracións foron numerosas. A continua privatización e a globalización informativa creou unha maior dependencia dos recursos publicitarios. “*La persecución del máximo beneficio condiciona, necesariamente, el modo de hacer periodismo, su diseño, su estilo y sus contenidos (...) La prensa se ha convertido en un objeto de consumo sujeto al mandato del mercado financiero*” (Schneider, 2004:209).

É o momento dos xornais lixeiros, cunha presentación colorida e un estilo informal, coa intención de captar lectores das revistas e atraer a un público acostumado á televisión. As audiencias redúcense ao mínimo e establécense nichos de mercado de menor tamaño. Os suplementos, as publicacións especializadas e as edicións dominicais

adquieren forza. Quizais, o máis salientable é *USA Today*, xurdido en 1982 cunha forte aposta pola infografía e a cor.

Os xornais tradicionais tiveron que aceptar a necesidade de facerse máis audiovisuais, especialmente co desenvolvemento de internet. A posibilidade de ofrecer maior cantidade de información non é ápice para que non se deban repensar e seleccionar os contidos. Pero esta selección é conxunta, xa que o lector tamén forma parte dela. Ante eses novos retos as edicións dixitais pasan a ser complemento indispensable da edición en papel, e cada vez en maior medida, no motor principal desa publicación⁶⁷. A clave está en buscar a influencia social, máis que o beneficio económico directo.

Segundo o informe do '*Libro Blanco de la Prensa Diaria 2010*', entre 2008 e 2009 os xornais sufriron a peor crise da súa historia cun retroceso do 41 % na venta bruta de publicidade e un recorte do 25,4 % nos ingresos de explotación. Sinala que o punto álxido da década tivo lugar en 2006, mais a partir de entón o sector entrou en caída libre. España segue a manter un dos índices de difusión de prensa diaria máis baixos da Unión Europea con 85 exemplares por cada 1.000 habitantes.

Curiosamente, este informe sinala un incremento no número de lectores, nos que a prensa deportiva funciona como o principal motor deste aumento. Ora ben, aínda que aumenta o número de lectores descende a difusión, cunha caída do 5,64% no 2009. Con este descenso, a difusión estimada sitúase por vez primeira dende o comezo de século por debaixo das catro millóns de exemplares.

A pesar dos esforzos acometidos polas cabeceiras para adaptarse á rede, no formato papel teñen outra seria ameaza; os xornais gratuítos. Ata agora, a diferenza de calidade das cabeceiras de pago compensaba a diferenza de prezo fronte aos gratuítos, mais estes últimos están a aumentar o seu prestixio nos últimos anos grazas a un maior número de reportaxes e á adquisición de importantes firmas de opinión. De feito, nas grandes cidades xa se empeza a aprezar un descenso de difusión nas cabeceiras

⁶⁷ En España a meirande parte de xornais deron o salto á rede en 1996. Entre eles as edicións dixitais dos deportivos *Marca*, *As* e *El Mundo Deportivo* (Cabrera, 2004:411). A evolución dos xornais na rede parece imparable. En 2008 rexistráronse por primeira vez máis usuarios diarios na rede ca lectores diarios na prensa escrita.

tradicionais. Isto leva aos vellos editores a mudar a súa posición inicial de rexeitamento, para se converter en accionistas e promotores de diarios gratuítos.

Pérez (2008:94) sinala en catro os modelos posibles de actuación que ten a prensa no futuro se os mercados e as audiencias seguen os patróns actuais:

1. Prensa en papel de pago: Especialidade e de calidade, dirixida a sectores moi concretos.
2. Prensa en papel gratuíta: De distribución masiva e baixos custes de produción e distribución. Semellantes aos actuais, pero con maior densidade de contidos.
3. Prensa en rede de pago: Semellante ás actuais edicións ‘premium’ pero con máis contidos e servizos. Moi especializada pero cunha audiencia global.
4. Prensa en rede gratuíta: Semellante ás edicións actuais dixitais das cabeceiras de papel. Escasamente especializada e con pouca información propia.

2. Apuntes sobre a historia e a evolución da prensa galega no século XX

A evolución da prensa en Galicia segue unhas pautas similares á evolución da prensa en España. Se cabe, un dos aspectos máis salientables é o predominio da prensa local. Diversos autores teñen sinalando os motivos, que van dende a peculiar dispersión da poboación en Galicia, ao predominio das empresas familiares, ou ao uso do local para fomentar un galeguismo oculto⁶⁸.

⁶⁸ Entre os máis destacados está Xosé López García, catedrático da Universidade de Santiago de Compostela. Para máis información sobre a prensa local pódense consultar as súas obras.

Ante a inexistencia dunha exhaustiva obra que aglutine e clasifique en etapas a historia da prensa galega durante o século XX, dividirémola nas mesmas etapas nas que o faremos en relación á prensa deportiva. Eses tres grandes períodos serían:

2.1. A nova centuria ata 1936

A invención da linotipia e da rotativa a finais do século XIX outorgáronlle un gran salto á prensa diaria. Máis tarde, a aparición de novas técnicas, caso da fotografía, fixo máis atractivos os xornais. Isto, unido ao incremento demográfico, unha progresiva alfabetización e á participación na vida sindical e política, fixo que a prensa se expandirse. De feito, entre 1875 e 1931 concéntrase o 50% dos títulos das cabeceiras galegas ao longo da historia (Mourelle de Lema, 1997:15). Agora ben, aínda que as novas técnicas permitían aumentar a tiraxe e reducir os prezos de venda, tamén eran custosas. Gran parte das publicacións foron de curta vida, xa que non eran capaces de asumir o alto custe económico.

Trátase dunha prensa moi local con cabeceiras destinadas a un público moi próximo xeograficamente. Almuíña recolle os datos de timbre a nivel provincial para o ano 1920. Observa que ningunha provincia está entre as 10 primeiras de España. Concretamente, Ourense ocupa o último lugar nesta clasificación. Sinala que existían cabeceiras, porén “*no utilizaban para nada el correo público en su distribución; es decir, no iban más allá del núcleo donde se imprimía, para lo cual contaba con repartidores propios*” (2001:144). Xorden numerosos xornais destinados a recoller as noticias das vilas, caso de *La Voz de Ortigueira* ou *La Voz de Valdeorras*. En todo caso, os rotativos máis importantes naceran no século XIX. Trátase de *Faro de Vigo*, fundado en 1853 aínda que non sería de periodicidade diaria ata 1897, *El Correo Gallego* (1878) e *La Voz de Galicia* (1882). Os tres seguen en circulación na actualidade.

Almuíña (2001:143-144) argumenta que nas dúas primeiras décadas do século XX, a prensa española viviu un período de crecemento que foi quebrado coa Ditadura de Primo de Rivera. A tenor dos datos das estatísticas de prensa, Almuíña determina que A Coruña segue as dinámicas da meirande parte do Estado. Porén, as outras tres provincias galegas móstranse inmutables aos cambios no réxime político. Incluso obsérvase que Ourense segue unha evolución inversa á media española. É por iso que

aínda admitindo un salto a nivel cuantitativo, comparados cos datos do resto de España o crecemento é reducido.

Á altura de 1927, os datos serían os seguintes:

NÚMERO DE CABECEIRAS EN GALICIA (1913-1927)

Provincia	1913	% Galicia	1920	% Galicia	1927	% Galicia
A Coruña	31	31,3	44	39,6	40	38,4
Pontevedra	32	32,3	31	27,9	31	29,8
Lugo	26	26,2	26	23,4	20	19,2
Ourense	10	10,1	10	9	13	12,5
TOTAL Galicia	99	100	111	100	104	100

NÚMERO DE CABECEIRAS EN ESPAÑA (1913-1927)

	1913	% España	1920	% España	1927	% España
Galicia	99	5	111	4,8	104	4,7
TOTAL España	1980	100	2289	100	2210	100

Cadro 5 e 6. *Número de cabeceiras en Galicia (1913-1927)*. Elaboración propia a partir dos datos recollidos por Almuíña (2001).

Sempre tendo en conta que os datos desa época son moi imprecisos, Almuíña (2001:144-145) apunta que a meirande parte das publicacións oscila entre os 1.000 e os 2.000 exemplares de tirada. Segundo as estatísticas recollidas por este autor, só sete cabeceiras superan estas cifras no primeiro terzo do século XX:

DATOS DE TIRAXE DA PRENSA GALEGA ANTES DE 1930

XORNAL	TIRAXE
<i>Faro de Vigo</i>	12.000 – 15.000
<i>La Voz de Galicia</i>	13.000
<i>El Ideal Gallego</i>	6.000 - 10.000
<i>El Correo Gallego</i>	5.000 - 6.000
<i>La Concordia</i>	2.000

DATOS DE TIRAXE DA PRENSA GALEGA ANTES DE 1930

PRENSA NON DIARIA	TIRAXE
<i>Vida Gallega</i>	20.000 - 40.000
<i>A Nosa Terra</i>	2.000

Cadro 7 e 8. *Datos de tiraxe da prensa galega antes de 1930. Elaboración propia a partir dos datos recollidos por Almuíña (2001).*

Na década de 1920 ven a súa aparición catro importantes xornais; *El Compostelano* (1920), *La Zarpa* (1920), *Galicia* (1922) e *El Pueblo Gallego* (1924). A pesar da súa corta duración, o vigués *Galicia* foi unha das experiencias xornalísticas máis relevantes do momento. Dirixido por Valentín Paz Andrade, tratábase dun xornal moderno, aberto ás novas correntes ideolóxicas e culturais e atento ao que sucedía no mundo. En opinión de Mourelle de Lema (1997:16) foi o apoio ás reivindicacións socioeconómicas de Galicia e a defensa da autonomía o que motivou que Primo de Rivera decidira clausuralo definitivamente o 15 de setembro de 1926.

Nos anos 20 obsérvase como o peso da prensa política vai cedendo paso á prensa de información. Iso si, aínda que a noticia vai gañando importancia nas páxinas dos xornais, o sentimento político segue latente, aínda que non de maneira explícita. A clasificación entre liberais e conservadores irá deixando paso á prensa favorable aos republicanos, socialistas e católicos.

Para Almuíña o máis destacable é o crecemento da prensa católica, que ten o seu exemplo máis claro en *La Región* “por el monopolio informativo y la influencia que ejerce en su respectivo ámbito de cobertura” (2001:145). Ora ben, máis aló do catolicismo, dúas das notas máis distintivas da prensa galega neste período son a preocupación polos dereitos do campesiñado e a defensa da identidade de Galicia. O agrarismo combinaba un galeguismo difuso ou pouco comprometido politicamente na meirande parte dos casos. Destaca neste sentido o tamén ourensán *La Zarpa* (1920).

Durante a II República pódense establecer dúas grandes clasificacións de xornais. Por un lado os que asumen a necesidade de facer reformas na sociedade e que apoian ou non obstaculizan o autogoberno de Galicia. Por outro, estarían os xornais que proclaman a orde tradicional na sociedade e eran contrarios ou inimigos da República.

Para Mourelle de Lema (1997:17) entre os primeiros estarían *La Voz de Galicia*, *El Noroeste*, *La Zarpa*, *El País*, *La Vanguardia Gallega* e *El Pueblo Gallego*. Entre os segundos *Faro de Vigo*, *El Progreso*, *La Región*, *El Correo Gallego* e *El Ideal Gallego*.

Almuíña (2001:146) cre que unha vez é instaurada a II República non se aprecia diferenza nas cabeceiras dende o punto de vista cuantitativo. O que si se verifica é un aumento no número de exemplares tirados. Aumenta tamén a presenza dos xornais estatais en Galicia, de todas as tendencias políticas.

Xunto aos xa tradicionais *Faro de Vigo* e *La Voz de Galicia*, seguramente *El Pueblo Gallego* (1924) é o rotativo máis significativo do momento. Fora fundado en 1924 pola Liga de Defensores de Vigo, pero tres anos máis tarde é adquirido polo republicano Portela Valladares. Con tiradas de máis de 30.000 exemplares, pasa por diversas fases segundo os intereses políticos do seu propietario. Tal e como conta Almuíña (2001:147) “*es un caso revelador, por la tirada y el impacto social consiguiente, de la subordinación del galleguismo a alianzas de convivencia, lo cual en el fondo deja al descubierto parte de su debilidad, arraigo social y divisiones internas*”. Na época foi o xornal que máis atención lle dedicou a Galicia no seu conxunto. Co estalido da Guerra Civil, numerosas publicacións como o pontevedrés *El País* ou o ourensán *La Zarpa* foron clausuradas, mentres que o novo goberno franquista decidiu manter a cabeceira de *El Pueblo Gallego*, aproveitando a súa notable implantación social.

2.2. Da Guerra Civil ata a morte de Franco

A parte da Prensa del Movimiento, que *grosso modo* se dividía entre católica e falanxista, en Galicia mantéñense en pé aquelas empresas xestionadas de xeito familiar. Estas publicacións inciden nos temas da vida local, xa que é a única materia na que se poden diferenciar do resto de cabeceiras españolas inundadas de consignas e uniformidade de estilo. No referente aos contidos, durante o franquismo argumentábase que lido un xornal xa estaban lidos todos. É aí onde adquire sentido a información máis próxima. Segundo Álvarez Pousa (1999:31) a prensa familiar ten ao seu favor que serve de nexo de unión para grupos e espazos territoriais e culturais moi definidos. Pola

contra, corre o risco de ser absorbida e non pode acometer grandes inversións por falta de crédito.

Entre as publicacións familiares destaca o traslado en 1938 de *El Correo Gallego* de Ferrol a Santiago, tras a súa fusión con *El Eco de Santiago*. Na cidade departamental tiveron que esperar ata 1969 para ver o nacemento dun novo xornal, *Ferrol Diario*. Este último foi o único diario de información xeral fundado en Galicia durante o franquismo grazas a iniciativa da familia Outeiriño, propietaria de *La Región*.

Os grandes xornais galegos seguían a ser *Faro* e *La Voz*, con lixeira vantaxe do vigués sobre o coruñés, aínda que nas primeiras dúas décadas de ditadura ambos foron superados por *El Ideal Gallego*. Son tempos de fervor patriótico e relixioso, o que explica que o rotativo de *Editorial Católica* sexa o máis solicitado do país⁶⁹.

No tocante á cuestión idiomática, o franquismo fai desaparecer o galego da prensa escrita salvo para cuestións puntais. Ben é certo que antes de 1936 o seu uso era limitado, pero as repercusións desta prohibición traspasan a creación dunha identidade que estaba en formación. Deste xeito, *El Pueblo Gallego* quedará convertido nun xornal franquista, afastado das súas conviccións iniciais.

Durante os case 40 anos de ditadura non xurdirá ningunha publicación salientable. Falange tentou crear diversos xornais como o ferrolán *Fuero* (1938) ou o tudense *13 de julio* (1937). Este tipo de publicacións tivo escaso éxito dentro da sociedade galega. Si tiveron máis éxito as *Hojas del Lunes*, publicacións implantadas pola iniciativa das asociacións da prensa de varias cidades galegas. Funcionaban dentro do esquema informativo implantado polo réxime, pero tiveron moito éxito especialmente polas páxinas que recollían as noticias e clasificacións deportivas de cada fin de semana.

Dentro deste panorama, existen algunhas publicacións que intentan saírse das pautas oficiais establecidas. Almuíña (2001:148) destaca ao vespertino santiagués *La*

⁶⁹ Álvarez Pousa (1999:47) recolle os datos de difusión de 1968 segundo o Anuario Español de Publicidad. O primeiro posto é ocupado por *Faro de Vigo*, con 37.561 exemplares, seguido moi de cerca por *La Voz de Galicia* con 34.400 exemplares. *El Ideal Gallego*, o hexemónico décadas atrás, tan só tira 15.465 exemplares.

Noche (1946), que inserta seccións en galego aínda que cun toque máis ben costumista. En 1967 acabaría fusionándose con *El Correo Gallego*. Xa nos últimos anos da ditadura xurdiran semanarios e boletíns galeguistas na clandestinidade, tendo a súa maioría máis valor simbólico ca real.

DIARIOS GALEGOS VIXENTES ENTRE 1936 E 1975

ANO	CABECEIRA	PROPIEDAD (1936-1975)	CIDADE
1853	<i>Faro de Vigo</i>	Familia Lema	Vigo
1878	<i>El Correo Gallego</i>	Editorial Compostela	Santiago
1882	<i>La Voz de Galicia</i>	Familia Fernández Latorre	A Coruña
1908	<i>El Progreso</i>	Familia Cora	Lugo
1910	<i>La Región</i>	Familia Outeiriño	Ourense
1917	<i>El Ideal Gallego</i>	Editorial Católica	A Coruña
1924	<i>El Pueblo Gallego</i>	Prensa del Movimiento	Vigo
1962	<i>Diario de Pontevedra</i>	González de Haz / Cooperativa	Pontevedra
1969	<i>Ferrol Diario</i>	Familia Outeiriño / Enrique Botas	Ferrol

Cadro 9. *Diarios galegos vixentes entre 1936 e 1975*. Elaboración propia. *Diario de Pontevedra* pechou en 1967 e cando volve aos quioscos en 1968 faíno nas mans dos traballadores. Botas adquire a propiedade de *Ferrol Diario* en 1971.

2.3. Consolidación da democracia e creación de empresas multimedia

Mourelle de Lema (1997:20) enumera en nove os cambios que se producen no panorama da prensa galega unha vez asentada a democracia a comezos da década de 1980:

1. Reconversión tecnolóxica.
2. Cambios de propiedade en *El Ideal Gallego* e *Faro de Vigo*.
3. Mellora das condicións profesionais dos xornalistas ao dispoñer dun maior abanico de posibilidades para a súa consulta.

4. Desaparición das *Hojas del Lunes* e publicación dos xornais os sete días da semana.
5. Aumento da competencia na conquista de lectores.
6. Reestruturación e lanzamento de *El Correo Gallego*, cabeceira que se beneficia de ter a súa redacción en Santiago, onde reside a Xunta de Galicia, e dicir, onde se centraliza a actividade política.
7. Gran expansión de *La Voz de Galicia* grazas as súas edicións locais. O aumento da tiraxe fíxolle ser un dos diarios máis vendidos en España.
8. Venta nos quioscos galegos dos principais diarios de Madrid e Barcelona.
9. Participación das empresas noutros soportes: radio, editoriais, televisión...

É na década de 1980 cando se inicia un proceso de concentración de cabeceiras. Ademais, a rexionalización dos diarios nacionais fixo que o número de rotativos diminuíse paulatinamente en Galicia. O momento máis baixo prodúcese con tan só nove cabeceiras en 1988, aínda que no 2009 ascendían a 14⁷⁰. Poderían parecer elevadas, pero débese ter en conta que núcleos como Ourense ou Lugo teñen o monopolio da información local e rexional en tan só un diario. Almuña (2001:148) subliña que isto se produce en gran medida pola pervivencia en Galicia da empresa familiar e a escasa penetración do capital foráneo. Isto non impediu que xornais como *La Voz de Galicia* se sitúen entre os máis destacados de España a nivel tecnolóxico.

Nos primeiros anos da democracia prodúcese unha lóxica transformación nos contidos froito da recuperación da liberdade de prensa. Paralelamente a eses primeiros anos de cambio democrático, as empresas danse conta de que tamén é necesaria unha revolución tecnolóxica para poder competir nun mercado que se estaba a globalizar, e no que España e Galicia ían tomar parte. Esa revolución acometida entre a década de

⁷⁰ No momento de finalización desta investigación o número era de 12. Dende 2009 pecharon *Xornal de Galicia* e *Galicia Hoxe*. Ambos mantéñense na rede. Antes, pechara *Ferrol Diario* (1969-1981), o vigués *Diario de Galicia* (1988-1989), *Ourense Diario* (1990) e o pontevedrés *Xornal Diario* (1991-1992). Este último tentou resucitar en 1993 como *Xornal de Pontevedra* pero a iniciativa tan só durou catro meses.

1980 e a de 1990, obrigou a dar un salto cualitativo que moitas empresas familiares non foron quen de asumir.

Aínda así, e exceptuando a *Faro de Vigo*, na actualidade a prensa en Galicia segue a estar dominada polos medios familiares. Ó éxito destes xornais provén da súa tradición e dunha especialización de contidos na información local e rexional. Hai unha identificación moi forte coa realidade xeográfica entre cabeceira e lector. Nos últimos anos, tamén se observa unha maior preocupación polo deseño con continuos cambios gráficos e de tipografía.

DATOS DE DIFUSIÓN DOS PRINCIPAIS XORNAIS GALEGOS (1979-2009)

CABECEIRA/DIFUSIÓN	1979	1989	1999	2009
<i>La Voz de Galicia</i>	72.794	95.053	108.841	100.664
<i>Faro de Vigo</i>	34.497	30.199	42.278	39.154
<i>El Progreso</i>	11.182	13.167	15.104	15.402
<i>La Región</i>	11.688	12.107	12.433	11.324
<i>El Correo Gallego</i>	5.760	14.413	18.126	¿?
<i>El Ideal Gallego</i>	15.383	8.089	9.358	¿?
<i>Diario de Pontevedra</i>	4.590	4.890	5.190	6.917
<i>La Opinión</i>				5.928
<i>Atlántico Diario</i>		5.143	4.146	4.088

Cadro 10. *Datos de difusión dos principais xornais galegos (1979-2009)*. Elaboración propia a partir dos datos recollidos por López García (2001:79-89) e das estatísticas da OJD.

Como se observa, na última década a prensa escrita está a sufrir un retroceso no número de lectores, principalmente pola aparición da rede como axente informativo. Ante este panorama, rotativos como *La Voz* ou *Faro* están enfrascados nunha liorta pola difusión con acusacións mutuas de manter datos ficticios de distribución repartindo en bloques os seus exemplares. Aínda que o reparto en centros cívicos, empresas ou escolas non é un suceso actual, Pérez (2008:93) apunta que nos últimos anos están a alcanzar proporcións importantes.

Un dos desafíos que aínda non superou a prensa galega e o uso da lingua vernácula nas cabeceiras. En 1994 xurdiu *O Correo Galego* (dende 2003 *Galicia Hoxe*) como o primeiro diario en galego. A pesar de permanecer nos quioscos durante máis de 15 anos nunca conseguiu penetrar na sociedade nin acadar unhas cifras de venda que lle permitiran converterse nun dos principais rotativos de Galicia.

Esta tendencia pareceu cambiar coa entrada do século XXI. Sinalaba López García (2007:61) que “*nos últimos dous anos o galego gaña posición grazas a novas cabeceiras*”. Deste xeito, a *Galicia Hoxe* uníanse o gratuíto de *Luns a Venres* e o de pago *Xornal de Galicia*. Este último converteuse nunha forte aposta empresarial que combinaba o galego co castelán nun pretendido bilingüismo. Máis alá de cuestións políticas, tampouco conseguiu callar, demostrando que o galego segue a ser de uso secundario na prensa rexional.

2.4. Principais diarios de Galicia na actualidade

Dous son os xornais que dominan o panorama galego a comezos do século XXI; *La Voz de Galicia* e *Faro de Vigo*. Ambos foron promotores de varias publicacións deportivas ao longo do século pasado e contan cunha longa tradición nesta área informativa. A eles debemos engadir pola súa relevancia en Lugo e en Ourense a *El Progreso* e *La Región* respectivamente. Polo seu peso histórico e por ser o xornal da capital de Galicia tamén compre destacar a *El Correo Gallego*.

2.4.1. *La Voz de Galicia*

Segundo os datos do Estudio General de Medios (EGM) é o xornal máis seguido de Galicia con 597.000 lectores. Para a Oficina de Justificación de la Difusión (OJD) tamén é o de maior circulación con máis de 100.000 exemplares de tiraxe. Actualmente está dirixido por Xosé Luís Vilela Conde.

Foi fundado o 4 de xaneiro de 1882 por Juan Fernández Latorre, José Manuel Martínez Pérez e Antonio Prieto Puga, aínda que será Latorre quen asumirá a dirección

e a propiedade en totalidade só tres anos despois. Autodefiníase como defensor dos intereses de Galicia, dos valores democráticos (republicanos) e de defender os ideais do Partido Democrático Progresista (Román Portas, 1997:29).

Constituído en Sociedade Anónima en 1910, dous anos despois José María Ozores de Prado é elixido presidente do Consello de Administración tras a morte de Latorre. Elixirá como director a Alejandro Barreiro, que converterá a *La Voz* nun dos xornais máis importantes de Galicia nas seguintes décadas.

A pesar de ser firme defensor da República, a familia Fernández Latorre consegue manter a propiedade de *La Voz* tras a Guerra Civil. A partir de entón inicia unha pronta recuperación e unha progresiva expansión rexional cara Santiago e Ferrol. Sería baixo a xerencia de Santiago Fernández Rey-Latorre, cando dende 1962 comeza unha expansión técnica e xeográfica que o leva a crear edicións por toda Galicia e a dobrar as súas cifras de vendas en poucos anos. Neses anos, o xornal non dubida en informar das revoltas universitarias de 1968, sendo unha anomalía dentro do panorama da prensa galega (Luca de Tena, 2004:28).

Tras a morte de Franco, *La Voz* aposta decididamente polo Estatuto. En 1977 crea a sección ‘Galicia’, nun período no que o xornal deu o salto do coruñesismo ao galeguismo⁷¹, e no que empezou a facer o traballo con sentido máis profesional e cun xornalismo máis crítico e de máis nivel estilístico (García González, 2009:320). Enmárcase entón nun proceso de crecemento sostido que nos últimos 35 anos o levou a ser con claridade o primeiro diario de Galicia e un dos primeiros de España. Nembargante, López García & Neira Cruz (2001:14) aclaran que o 70% dos exemplares son vendidos na provincia da Coruña, sendo, por exemplo, irrelevante as cifras de difusión na provincia de Ourense.

Para Pérez (2008:94) a tenor dos resultados acadados con esta expansión dedúcese que *La Voz de Galicia* é unha empresa sobredimensionada. Malia ser o xornal máis lido de Galicia, non é un gran negocio, xa que para vender 100.000 exemplares

⁷¹ A pesar deste cambio, *La Voz de Galicia* monstrouse pro-coruñesista no debate sobre a elección da capital de Galicia tras a aprobación do Estatuto de 1981. Para máis información pódese consultar o traballo fin de máster de Juiz Fernández (2011).

necesita unha estrutura de comerciais, xornalistas e distribuidores semellante aos dos grandes diarios estatais. E, evidentemente, o seu atractivo publicitario é moito menor ca o de *El País* ou *El Mundo*.

Actualmente, a *Corporación Voz de Galicia* é unha empresa multimedia. Ademais das 16 edicións coas que conta o xornal, tamén posúe a emisora *Radio Voz* (oito emisoras que ofrecen información propia) e a única canle privada de televisión a nivel autonómico. Baixo a dirección de Santiago Rey tamén se puxo en marcha un museo, estudos postuniversitarios ou o Estudio de Institutos Sociolóxicos Galegos (Sondaxe). Moito antes, en 1885, creárase a editorial *Biblioteca Gallega* para difundir as principais obras dos escritores galegos.

Tal e como subliña López García (2007:76)⁷² conta tamén coa empresa *Voz Audiovisual* destinada ao desenvolvemento e produción de series de ficción, programas de entretemento, tvmovies, películas e documentais. No 2005 tamén puxo en marcha o diario gratuíto *ADN*, xunto ao *Grupo Planeta* e outras cabeceiras rexionais a través da editorial *Página Cero*.

2.4.1.1 . La Voz de Galicia. Área de deportes

Cando en 1909 nace a primeira publicación deportiva galega, o deporte era un contido esporádico en *La Voz de Galicia*. Falábase de ‘notas de foot-ball’ ou ‘de sport’ cando se facía referencia a algún evento deste tipo. As noticias xorden principalmente cando hai partidos ou competicións atléticas ou ciclistas. En caso contrario non se fai necesario falar de deporte, non hai a necesidade dunha información constante.

En 1921 *La Voz de Galicia* aumenta a súa paxinación a oito páxinas, facéndoo ao mesmo tempo a información deportiva. Comeza a ocupar dúas columnas e publícanse crónicas sobre partidos celebrados no resto de España que chegan á Coruña a través do teléfono. Nesas crónicas non aparece a aliñación. Unicamente é motivo de publicación cando o encontro é de grande importancia. É en outubro de 1926 cando ‘de sport’ pase a ser unha sección diaria no xornal. Normalmente trátase dun breve, que nos domingos e martes pasa a ocupar dúas columnas coa introdución doutros deportes

⁷² Segundo este autor, a *Corporación Voz* facturou 103.152.109 euros en 2006.

ademaís do fútbol. Tras uns meses, a información deportiva pasará a ocupar un lugar fixo na quinta folia do xornal.

Botando unha ollada ás páxinas deportivas deses anos obsérvase unha especial inxenuidade polos grafismos con pictogramas de todos os deportes (tamén en *El Pueblo Gallego*) e pola ampliación de noticias sobre disciplinas como o boxeo ou o tenis. O deporte pasa a ocupar espazo na portada de *La Voz*, en moitos casos acompañado de fotografías⁷³.

Tras a Guerra Civil, a sección de deportes pasa a estar formada por breves notas. O fútbol convértese practicamente na única disciplina informativa e obsérvase un aumento de crónicas de España e tamén do estranxeiro firmadas pola *Agencia EFE*. Pouco a pouco o deporte recupera o seu status anterior e os martes a sección de deportes pasará a ocupar unha ou dúas páxinas enteiras, introducíndose, xa de maneira habitual, as entrevistas a deportistas.

A pesar de que a información segue impregnada de opinión, na década de 1950 aparece de forma independente o comentario tras o partido do RC Deportivo. Iso si, os titulares, tanto das crónicas como nas opinións, son informativos. É neses anos cando se empezan a recoller as palabras de xogadores e adestradores tras os encontros, e a ficha do partido adquire o seu aspecto actual.

1963 é un ano de grandes cambios na sección de deportes do xornal herculino. Santiago Rey ordena cambiar a tipografía e aparecen unhas cinco páxinas deportivas o martes para un rotativo que oscila entre as 16 e as 24. O aumento na paxinación trae unha maior oferta deportiva internacional e información sobre os grandes atletas do momento, con abundantes fotografías e exhaustivas crónicas. Unha sección celebre aqueles anos é 'Tribuna Libre'. Os lectores enviaban as súas dúbidas sobre o regulamento futbolístico, que eran contestadas por un xornalista como se fosen cartas ao director.

⁷³ *La Voz de Galicia* (12-IV-1927). Con motivo do partido entre o RC Deportivo e o Colo-Colo chileno aparecen dúas fotografías do partido en portada cos seus respectivos pés de foto.

La Voz tiña cerca dun século ás súas costas e máis de medio século informando habitualmente sobre deporte, polo que en 1970 decide inaugurar unha sección de efemérides deportivas. A mediados desa década, a información será ampliada a catro páxinas diarias con amplo espazo para deportes minoritarios e polideportivos. Os pictogramas tornaranse en habituais (algo que non acontecía dende a década de 1930) así coma a inserción dos escudos dos distintos equipos. É en 1973 cando fai a súa aparición a sección ‘uno por uno’ na que se lle pon nota aos once xogadores do RC Deportivo (ou do equipo máis representativo de cada cidade onde se edite *La Voz*) tras un encontro. A información deportiva perderá peso tras a morte de Franco, aínda que se mantén o suplemento deportivo dos martes e se introduce a guía de deportes televisados.

Unha vez asentada a democracia, o deporte recupera a súa importancia informativa cunha media de seis páxinas diarias e estreando suplemento os luns, dunhas 12 páxinas, tras a abolición do privilexio das *Hojas del Lunes*. Obsérvase un aumento das entrevistas que son máis directas e abertas e cun especial interese polo aspecto humano do deportista.

Tras os cambios tecnolóxicos de comezos da década de 1990 hai unha transformación no deseño. Declaracións, opinións e crónicas preséntanse claramente diferenciadas tipograficamente. A introdución da infografía permite unha maior calidade nas reportaxes e a aparición de novos tipos informativos como o ‘minuto a minuto’ no que se detalla con imaxes e con texto cada xogada dun encontro. O espectáculo tamén chega á prensa, e aparecen as contracrónicas, reportaxes sobre o que sucede arredor dun terreo de xogo.

XORNALISTAS DEPORTIVOS DE LA VOZ DE GALICIA

DÉCADA	XORNALISTAS DESTACADOS
1910	Derby
1920	Febus
1930	Harry, Santiago
1940	Ponte Patiño, Orestes Vara, Eduardo Teus
1950	Orestes Vara, Vituco Leirachá

1960	Orestes Vara, Vituco Leirachá, Del Valle. Manuel Fernández Trigo
1970	Vituco Leirachá, Lestón, Eusebio Álvarez, Del Valle, José María Guimeraens, Manuel Fernández Trigo, J. Ruíz, Sarmiento Birba, Jaime Cros, Antonio Bermúdez, Xulio Vázquez, F.R. Ojea
1980	Vituco Leirachá, Lestón, José Luís Gómez, José María Guimaraens, Xulio Vázquez, F.R. Ojea
1990	Alexandre Centeno, Rubén Ventureira, Alfonso Andrade, Jesús Naya, Naso Calvo, José Antonio Bravo, Ángel Varela, Rafael Carpacho, Luis Ventoso
2000	Fernando Hidalgo, Pedro Barreiros, Rubén Ventureira, Alfonso Andrade, Víctor López, Iván Antelo, Pablo Gómez

Cadro 11. Principais xornalistas deportivos de La Voz de Galicia. Elaboración propia.

2.4.2. Faro de Vigo

Segundo os datos da *OJD* de 2009 tira unha media 46.100 exemplares, o que en número de lectores da como resultado 273.000 (*EGM*), polo que é o segundo rotativo de Galicia. O seu actual director é Juan Carlos da Silva.

Foi fundado por José Carvajal y Pereira, coa axuda do seu primo José María Posada y Pereira e de Joaquín Yáñez Rodríguez o 3 de novembro de 1853. Xorde nun Vigo que era unha pequena vila e faino como bisemanario mercantil, agrícola e industrial. Para sacar adiante o proxecto, Carvajal ten que chegar a un acordo con Ángel de Lema, propietario dunha imprenta. Éste converterase en socio capitalista e encargárase da súa impresión, ata que en 1861 faise coa propiedade da cabeceira e asume a súa dirección. Será baixo a dirección do seu fillo cando *Faro de Vigo* pase a ser de periodicidade diaria (Armesto Faginas, 2009:199).

Faro de Vigo tivo un marcado conservadorismo dende os seus inicios, propio dos ideais da familia Lema. Subliña Veiga (2002:165) que aínda sen perder nunca a súa vocación comercial e apolítica, *Faro* sempre foi un firme defensor da monarquía, do exército e da Igrexa. Antes da Guerra Civil, mantivo unha forte rivalidade na comarca de Vigo con *El Pueblo Gallego*. As diferenzas eran notorias, non só nos contidos, senón

tamén no deseño e na imaxe, sendo *Faro* un xornal clásico e sen grandes alardes tipográficos.

Na década de 1960, baixo a dirección de Álvaro Cunqueiro e dunha nova xeración de xornalistas, viviu unha época de esplendor. A súa antigüidade e o seu arraigo social fai que neses anos se acuñe na comarca de Vigo a expresión un ‘Faro’ cando se quere solicitar o xornal nun quiosco. En 1964 decide montar un sistema de delegacións por toda Galicia, pero conflitos internos dentro da familia propietaria fan por invalidar o proxecto. En opinión de Álvarez Pousa, *Faro de Vigo* quedou en mans dos membros da familia que querían “*reforzar o viguismo informativo e comercial*”, sepultando as intencións dos membros perdedores que pretendían “*convertelo no periódico rexional galego*” (1999:130).

En 1986 o xornal foi adquirido por *Prensa Ibérica*, editorial con numerosas cabeceiras por toda España, entre elas a coruñesa *La Opinión*. É nesa década cando crea unha edición en Ourense, nun proceso de expansión e modernización que se traducirá na creación doutras catro edicións na provincia de Pontevedra. É nesta última provincia onde se concentra máis do 90% da súa distribución⁷⁴.

2.4.2.1. Faro de Vigo. Área de deportes

Á altura de 1909, a información deportiva estaba reducida, fundamentalmente, ao anuncio de probas deportivas e aos seus resultados ao día seguinte. En *Faro de Vigo* tiñan a denominación ‘de foot-ball’ cando se trataban de fútbol e ‘notas deportivas’ cando se referían a probas atléticas, ciclistas ou náuticas.

Igual que acontece con *La Voz*, e no ano 1926 cando esas notas se convertan en sección diaria. Xa dende comezos desa década o deporte pasa a ocupar dúas columnas, que aumentan a catro nos martes. Non se distingue a opinión da crónica e faise especial referencia ao campionato galego de fútbol. Para a información nacional e internacional utilízase o servizo de axencia *Notisport*.

⁷⁴ López García (2001:34).

Aínda que durante a década de 1930, a sección de deportes de *Faro* aposta polos grafismos, estes practicamente desaparecen tras a Guerra Civil. A sección ‘los deportes’ pasa a ocupar un lugar moi reducido nun xornal que en 1941 apenas conta con dúas páxinas. As crónicas facíanse de forma cronolóxica e sen utilizar a pirámide invertida. É dicir, os goles ou o resultado non tiñan relevancia na orde do texto.

Nas seguintes dúas décadas *Faro de Vigo* irá recuperando paxinación e o deporte o seu lugar informativo. Á altura de 1960 xa contamos cun suplemento deportivo de calidade tanto cuantitativa como cualitativamente todos os martes. Característico do xornal da familia Lema é a abundante información polideportiva, nomeadamente de baloncesto e balonmán, en comparación con outros xornais galegos do momento. Destaca tamén unha sección denominada ‘retos’, que xa existía antes da Guerra Civil, e na que se vaticinaba sobre cales poderían ser os resultados da xornada futbolística.

Nese anos os deportes ocupaban unhas oito columnas diarias distribuídas en dúas páxinas. En 1973, *Faro de Vigo* salta ata as 44 páxinas, das que cinco soen ser deportivas. Os martes aumentan ata oito, no suplemento ‘los deportes en Faro de Vigo’. Quizais a innovación máis destacada deses anos é a introdución dunha revista de prensa cun resumo das crónicas dos partidos do RC Celta publicadas por outros rotativos.

Durante a Transición, o deporte queda relegado a un segundo plano, redúcese a paxinación e tamén minimízase a aparición das fotografías⁷⁵. En todo caso, en poucos anos o deporte recupera o seu sitio e aumenta a calidade gráfica coa introdución de pictogramas para cada disciplina. Aínda así, é suxerinte que durante o Copa Mundial de Fútbol celebrada en España en 1982, non se aposte decididamente pola información propia e sexa a *Agencia EFE* quen proporcione a maior parte das crónicas dos encontros.

Faro de Vigo apostou polo deporte unha vez que se permitiu publicar os luns. A comezos da década de 1990 dedica unhas sete páxinas a este tipo de información que se multiplican en 20 ou máis nos suplementos dos luns. Apréciase unha continúa aparición

⁷⁵ Por exemplo, vemos como os deportes non aparecen no sumario de portada o martes 14-XII-1974, día por excelencia para a información deportiva (non de publicaba os luns). Do mesmo xeito, o domingo 18-VI-1978 só atopamos unha fotografía en catro páxinas deportivas. O venres 30-VI-1978 non se publicará imaxe algunha noutras catro páxinas de deportes.

do RC Celta na portada do xornal e un estilo actual nas crónicas, con menos texto e máis ladillos, e unha maior preocupación polos antetítulos e subtítulos.

Dende entón, o aumento das fotografías e das declaracións foi constante nun proceso similar ao seguido polo resto dos xornais, que apostan por unha deprezación do texto escrito. Dúas seccións características nas páxinas de deportes de *Faro* a comezos do século XXI eran as efemérides e a recolleita de frases destacadas de deportistas ao longo da semana.

XORNALISTAS DEPORTIVOS DE *FARO DE VIGO*

DÉCADA	XORNALISTAS DESTACADOS
1910	Manuel de Castro 'Handicap', Camilo Bernárdez 'Thedy'
1920	Manuel de Castro 'Handicap', Camilo Bernárdez 'Thedy', Cross
1930	Manuel de Castro 'Handicap', Perroquet, A. Tiza
1940	Manuel de Castro 'Handicap', Rienzi, Mencheta
1950	Rienzi, Celso González Villar, Pivot, Zaguero, Interino
1960	Manuel Tourón, M.R. Varela, Eugenio Eiroa, Laureano Domínguez 'Derviche', Enceste
1970	M. R. Varela, Fernando Gallego, Eugenio Eiroa, Laureano Domínguez 'Derviche', Marsal, Ramón Parente, Seijo, Junior, Flick
1980	Fernando Gallego, Laureano Domínguez 'Derviche', Marsal, Juan Barro, Ángel Magdaleno, Ricardo Rodríguez Vicente, J. Veloso, G. Reyes
1990	Fernando Gallego, José Luís Marcos, Félix Rodríguez, Juan Carlos Redondo, Benigno de la Torre, Julio Bernardo, Manuel Iglesias
2000	Juan Carlos Álvarez, Gerardo Méndez, Pablo Galán, Armando Álvarez, Raúl Rodríguez, J. Conde

Cadro 12. Principais xornalistas deportivos de *Faro de Vigo*. Elaboración propia.

2.4.3. *El Progreso*

Dirixido dende o ano 2000 por Luís Rodríguez García, é o xornal máis lido na provincia de Lugo. Segundo os datos do *EGM* de 2009 conta con 104.000 lectores diarios e a OJD asígnalle unha tiraxe de 18.353 exemplares para ese mesmo ano.

El Progreso nace en 1908 como portavoz dunha coalición do partido liberal dirixido na provincia de Lugo por Avelino Montero. Segundo documenta Rodríguez Rivas (2005:78), a primeira actuación do xornal é pedir unha liña de ferrocarril que una Pontevedra e Lugo baixo o auspicio do liberal Canalejas, presidente do Goberno.

Tratábase dunha publicación editada por Fernando Pardo Suárez e Purificación de Cora y Mas-Villafuerte. A familia Cora mantivo sempre a propiedade do diario, pertencendo na actualidade aos seus herdeiros.

El Progreso foi o único xornal lucense que sobreviviu á Guerra Civil, aínda que afastado da súas tendencias liberais. Tras 1936 foi etiquetado como xornal católico. Rodríguez Rivas (2005:167-168) recorda que tivo que aceptar esta etiqueta para poder sobrevivir no panorama de medios do franquismo, aínda que nos anos previos ao conflito bélico xa fora cambiado progresivamente a súa liña editorial. Xa que logo, quedou como o único xornal de toda a provincia.

O rotativo da familia Cora caracterízase por unha fidelidade acusada dos seus lectores, o que lle permite ter un mercado moi asentado con apenas variacións nas súas vendas. Apunta López García (2001:30) que o 40% dos xornais que se venden na provincia de Lugo son de *El Progreso*.

Tras comprar *Diario de Pontevedra* en 1999, o *Grupo El Progreso* decidiu crear un gratuíto galego que se distribúe nas sete principais cidades de Galicia dende 2007. *De Luns a Venres* –así se chama o xornal- ten a súa sede en Santiago e vén a completar a oferta dun grupo que tamén é dono da axencia de noticias *AGN*. Esta última fora fundada en 1990 con participación de *La Región*.

2.4.4. *La Región*

Para a OJD tiraba unha media de 13.425 exemplares no 2009, o que converte a *La Región* no xornal hexemónico de Ourense. Ten un público lector de características similares ao que ten *El Progreso* en Lugo, polo que as súas vendas tamén se manteñen estables.

Foi fundado o 15 de febreiro de 1910 por Acción Social Católica, sendo o seu primeiro director Manuel Cambón Fraga. Como se deduce polo nome da sociedade propietaria, trátase dun xornal conservador que salvagarda os intereses da Igrexa. En 1932 é adquirido polos irmáns Outeiriño, sendo dirixido por Ricardo, ata que en 1968 o seu irmán Alejandro lle compra todas as accións (Valladares Fernández, 1996:88-90).

Tras a Guerra Civil, Ricardo Outeiriño mantén a liña catolicista no xornal, ata que en 1973 *La Región* deixa de pertencer á *Editorial Católica* e a familia Outeiriño crea *La Región S.A.* Aínda así, para Valladares Fernández (1996:101-102) a liña segue a ser conservadora, aínda que cunha relativa indefinición ideolóxica, xa que aglutina aos lectores de toda a provincia.

Aspecto salientable polo que tivo de innovador, foi a creación de *La Región Internacional* en 1966. Tiña como destinatarios aos emigrantes españois en Europa e, a partir de 1976, tamén en América. Valladares Fernández (1996:376-386) salienta que esta edición aérea foi pioneira en España e nunca foi imitada. O xornal nutríase de noticias de axencia e tiña delegacións en Madrid, París e Bonn. En todo caso, a iniciativa nunca podería ter lugar sen o apoio do Instituto Nacional de Emigración e da Confederación de Cajas de Ahorro (Álvarez Pousa, 1999:129).

Na actualidade o xornal está dirixido por Xosé Pastoriza Martínez, pero segue pertencendo á familia Outeiriño. O *Grupo La Región S.A.* conta coa canle local de televisión *Telemiño*, e ten a maioría accionarial do vigués *Atlántico Diario* a través da empresa *Rías Baixas Comunicación S.A.* Pola súa banda, *La Región Internacional* mantense na rede e tamén edita a publicación cultural *Auria* (López García, 2007:79)⁷⁶.

⁷⁶ Segundo este autor, *La Región S.A.* facturou 17.907.250 euros no ano 2006.

2.4.5. *El Correo Gallego*

Os datos do EGM de 2009 outórganlle 93.000 lectores, o que fai que *El Correo Gallego* se sitúe entre os cinco rotativos máis seguidos de Galicia.

O capitán da armada José Manuel Abizanda y San Martín fundou *El Correo Gallego* o 1 de agosto de 1878 en Ferrol. Alí convivía cos rotativos *Democracia* e *Monarquía*. Posteriormente a familia Barcón Orta comprou *El Correo Gallego* a Abizanda. Tratábase dun xornal comprometido e progresista, do que sería director o socialista e galeguista Xaime Quintanilla⁷⁷.

O xornal foi desmantelado unha vez comezada a Guerra Civil. En 1938 foi trasladado a Santiago tras a súa fusión con *El Eco de Santiago*, sentando as bases da constitución da *Editorial Compostela*. En 1964 entra na sociedade editora, mediante unha ampliación de capital, Feliciano Barrera Fernández, quen desde a década dos 90 preside o consello de administración, unha vez desaparecida a xunta de fundadores (Álvarez Pousa, 1999:132-133).

El Correo Gallego buscaba ser un xornal interprovincial, pero mantívose nunhas cifras de venda que limitaron esa pretendida expansión. Aínda que mantivo a vocación de xornal galego, veuse moi favorecido polo nomeamento de Compostela como capital de Galicia. Dende entón, experimenta un constante crecemento que o levou a cuadruplicar a súa difusión en 20 anos (López García, 2001:81).

Dende o 1 de xuño de 2001 véndese conxuntamente co madrileño *El Mundo*, polo que as súas cifras de difusión son enganosas. Conta cun público lector na súa maioría pertencente ás clases medias e altas de Santiago (El Correo Gallego, 2007:17). Asentado xa como o xornal comarcal de Compostela, recentemente fixo unha forte aposta pola cor e un cambio radical no seu deseño, obtendo diversos premios.

Na actualidade o *Grupo El Correo Gallego* conta con diferentes ámbitos de actuación. Ademais de *El Correo*, a *Editorial Compostela* conta co semanario *Tierras*

⁷⁷ *El Correo Gallego* (31-VII-2008).

de Santiago. No sector audiovisual conta con *Radio Obradoiro*, *Correo Televisión* e a produtora *Telecable Compostela*. No momento de elaborarse esta investigación, Barrera segue a ser o editor, mentres que José Manuel Rey encárgase da dirección de *El Correo Gallego*⁷⁸.

2.4.6. Outros xornais

El Ideal Gallego

El Ideal Gallego foi fundado o 1 de abril 1917 polo sacerdote Toubes Pego ao que se lle foi asignada esa tarefa ante a necesidade de crear un xornal católico na Coruña, segundo relata Fernández Santander (1993:7-9). O seu primeiro director foi Alfredo García Ramos.

Tras manterse baixo o auspicio de *Editorial Católica* durante o franquismo, veu practicamente reducida á metade a súa tiraxe nos 20 primeiros anos da democracia, chegando ao seu punto máis baixo en 1984 (López García & Neira Cruz, 2001:12). Iso, a pesar de que durante a Transición se introduciu de cheo no debate político cun forte dinamismo informativo.

No seu momento estableceu un sistema de edicións, pero actualmente está moi ligado á actualidade da capital coruñesa intentando converterse na primeira cabeceira local. Para remedialo, a editorial *La Capital*, actual dono do diario, posúe as cabeceiras *Diario de Ferrol*, *Diario de Bergantiños* e *Diario de Arousa* coa intención da facerse con cadanseu mercado local para incidir no día a día da franxa atlántica de Galicia.

Antes da compra por parte do empresario Florencio Aldrey e a constitución da editorial *La Capital*, *El Ideal Gallego* pasou por diversas mans que estiveron a piques de facelo desaparecer. Quizais o momento máis duro se produciu en 1988, cando o comité de empresa presenta unha querela criminal ante o grupo francés *Hersant* (naquel

⁷⁸ Tamén forman parte deste grupo de comunicación *Edicións Correo* (actividades de artes gráficas e composición de texto) e Anova Multiconsulting (servizos de feiras, congresos, accións formativas, folletos e estudos de mercado e opinión). Segundo López García (2007:77) facturou 28.266.210 euros no ano 2006.

momento propietario) acusándoos de apropiarse das retencións de cotización á Seguridade Social⁷⁹.

La Capital está presidida por Florencio Aldrey Iglesias, mentres que o director de *El Ideal* é Manuel Ferreiro Regueiro. *Diario de Bergantiños* (1994) faise dende A Coruña e mantén en boa medida a súa estrutura de redacción. Pola súa contra, *Diario de Arousa* e *Diario de Ferrol* teñen director e estrutura propia.

Atlántico Diario

O vigués *Atlántico Diario* foi fundado o 14 de xuño de 1987 polo sociedade anónima *Rías Baixas Comunicación*. Esta era unha empresa dependente do grupo *La Región* –aínda que os socios fundadores foron 115- e tiña como intención captar ao numeroso grupo de emigrados ourensáns que viven na comarca de Vigo. Foi o primeiro diario de Galicia en incorporar a cor. López García (2001:35) conta que se trata dun xornal cunha elevada porcentaxe de distribución gratuíta o que fai que os seus datos se tornen en irreais. No momento da realización desta tese encóntrase nun proceso de renovación no deseño que está sendo guiado por Julio Rodríguez González, o seu director.

Diario de Pontevedra

Diario de Pontevedra é o rotativo local da cidade do Lérez dende o 2 de abril 1968, e recolle o seu nome doutras cabeceiras que houbo na cidade. A última etapa iniciárase en 1962 cando unha comisión promotora comandada por Santos Villar, Moldes Pereira, Vázquez González e Olmedo Limeses se entrevista co industrial Eugenio González de Haz, propietario de *Meta*. Segundo referencia García González (1997) o acordo cerrouse rapidamente xa que era unha saída para os traballadores de *Meta*, que ía pechar. González de Haz viu positivo o acordo dado que os tiña que indemnizar.

⁷⁹ En 1982 faise cargo do xornal a *Editorial Celta* que traslada as instalacións do diario ao polígono de Pocomaco. Tres anos mais tarde a empresa declara suspensión de pagamentos e en 1987 véndelle o 75 % das accións ao grupo francés *Hersant*. Tras os conflitos laborais xa comentados, o empresario galego afincado en Arxentina Florencio Aldrey adquire todas as accións da empresa o 25 de novembro de 1988 (Álvarez Pousa, 1999:134-135).

González de Haz posuía o 94% das accións, pero ten que deixar o xornal en mans dos traballadores cando ve que non o pode soste en 1967. Tras un paréntese de varios meses, refúndase como cooperativa en 1968, un caso atípico na prensa española. (Álvarez Pousa, 1999:135-136).

Rivas Fontenla era a cabeza visible deste proxecto, ata que en 1999 os cooperativistas aceptaron a oferta realizada por *El Progreso*. Aínda que se imprime en Lugo e o seu deseño é idéntico ao do rotativo lucense, trátase dun xornal eminentemente local. No momento da realización desta investigación estaba dirixido por Antón Galocha López.

La Opinión

La Opinión sae á rúa na Coruña o 4 de outubro de 2000. Trátase dun xornal de *Prensa Ibérica*, grupo de comunicación con numerosas cabeceiras en toda España, incluída a viguesa *Faro de Vigo*. Dende o seu inicio pretende converterse no xornal de referencia na área metropolitana da Coruña. Na actualidade está dirixido por Isidora Nicieza, aínda que a responsable a nivel español é Carmen Merelas.

2.4.7. Hoja del Lunes

Capítulo aparte no transcorrer da prensa galega debe ser ocupado polas *Hoja del Lunes*. Eran estes semanarios que durante os anos da ditadura do Xeneral Franco contaron co privilexio de editar os luns, xa que logo, funcionaban en boa medida como xornal deportivo.

Mediante un Real Decreto, en 1926 aprobouse a creación destas publicacións a través das asociacións de prensa de cada cidade para atender ás necesidades económicas destes organismos, que tiñan entre outros labores, auxiliar ás viúvas dos xornalistas e aos xornalistas xubilados.

As dúas principais asociacións de prensa galegas son xa centenarias. En 1904 nacía a coruñesa, coa participación entre outros de Fernández Florez. Cinco anos máis tarde facía o propio a viguesa, coa firma de once membros fundadores entre os que se

encontraban, entre outros, Enrique Pereira Borrajo, presidente de *La Concordia*, ou Miguel de Zárraga, secretario e redactor de *Faro de Vigo* e impulsor de *Letras y Deportes*, primeira publicación deportiva galega.

É durante o franquismo cando estas asociacións, con apoio gubernamental e co privilexio de publicar os luns, adquiren profunda relevancia. En todo caso, se debe recalcar que o labor das diferentes asociacións non pode quedar minimizado pola aparición das *Hojas del Lunes*. As diferentes asociacións levaban a cabo numerosas actividades, tanto antes como despois da creación dos semanarios. “*Continuó (fala da década de 1940) entonces la entidad algunas actividades que había iniciado más de veinte años atrás, como los bailes de prensa (...) conciertos musicales, corridas de toros, novilladas o partidos de fútbol. También concursos de misses (...) también se hacía teatro*” (Asociación de la Prensa de Vigo, 2009:36).

Durante a Guerra Civil nacía a *Hoja Oficial del Lunes* coruñesa, concretamente o 22 de febreiro de 1937, permanecendo en circulación ata o 14 de febreiro de 1983. Santos Gayoso (1990:649) sinala que se imprimía nos talleres de *La Voz de Galicia* ata que en 1940 a falla de papel obrigou a cancelala. En 1945 retomouse, xa nos talleres de *El Ideal Gallego*, alcanzado un notable éxito e difusión baixo a dirección de Enrique María Santos Bugallo e Emilio Merino Losada.

Tamén durante a contenda nacía a *Hoja Oficial del Lunes* de Ourense, o 13 de decembro de 1937. Tal e como documenta Valcárcel López (1987:217) estaba controlada polos falanxistas e vendíase en toda Galicia, nomeadamente nas provincias de Lugo e Ourense. Apenas estivo dous anos en circulación e contaba con varias seccións fixas entre as que estaba a información deportiva, da que se ocupaba Bóveda.

Non obstante, en 1950 reaparecía a *Hoja del Lunes* en Ourense, fortemente ligada a *La Región*, tanto na dirección (a familia Outeiriño) como no proceso de redacción e de impresión. Do mesmo xeito, a *Hoja del Lunes* lucense (1962-1986) tamén contaba na súa maioría cos redactores de *El Progreso*, e utilizaban os seus talleres para maquetar e imprimir nas noites dos domingos. Á publicación editada en Lugo cábelles a honra de ser a última en pechar das galegas e unha das derradeiras en

toda España, xa que no momento do cese unicamente seguían publicando as de Xixón, Oviedo, Valencia e Murcia.

Todas elas, aínda que contaban con diferentes contidos, tiñan como temática principal a información de carácter deportivo. Algunhas, caso da ourensá, apostaron nos primeiros anos por un marcado acento cultural, pero acabaron decantándose pola información deportiva. Habitualmente esta representaba a metade da paxinación do semanario, aínda que nalgúns, como o de Lugo, as súas páxinas estiveron dedicadas case por completo a noticias deportivas.

Seguramente é a *Hoja del Lunes* de Vigo a máis interesante polas diversas vicisitudes polas que tivo que pasar ao longo dos seus máis de 40 anos de vida. Segundo explica a Asociación de la Prensa de Vigo xa antes de 1936 tentara publicar un xornal pero non lle fora permitido, ata que o 4 de maio de 1936 consegue facelo co obxectivo de “*subvenir a las atenciones de asistencia sanitaria de nuestra Asociación y dar trabajo a los periodistas republicanos*” (2009:89). A segunda parte desta declaración de intencións é motivo para que o director, Manuel Lustres Rivas, sexa ‘paseado’ aos poucos meses do inicio da Guerra Civil.

Os falanxistas, que tamén controlaban *El Pueblo Gallego*, deciden volver a publicar a partir do 2 de novembro dese ano (número 26) “*al servicio del ejército y de España*”, ata que en 1937 a asociación viguesa, unha vez depurada, volve a facerse co control do semanario.

Baixo a dirección de Gonzalo Rey Alar (1953-1977), a *Hoja del Lunes* levou a cabo varias iniciativas relacionadas coa difusión do deporte. Entre outras a entrega da ‘Antorcha de Oro’ a deportistas destacados, ou a celebración a partir da década de 1960 do ‘Día del Deporte’. Tras a morte de Franco, a *Hoja del Lunes* viguesa caracterizouse por un progresivo abandono na temática deportiva e unha posición comprometida co galego, rompendo coa tradición de circunscribilo a seccións culturais e políticas⁸⁰.

⁸⁰ Sobre este e outros temas relacionados coas *Hojas del Lunes* trataremos no Capítulo IV, recollendo as palabras de Gustavo Luca de Tena y de Haz, último director da publicación.

CABECEIRAS CREADAS POLAS ASOCIACIÓN DE PRENSA GALEGAS

ANO	CABECEIRA	LUGAR
1936-1940	<i>Hoja Oficial del Lunes (1)</i>	Vigo
1940-1952	<i>Hoja Oficial del Lunes (2)</i>	
1952-1953	<i>Vigo (3)</i>	
1953-1981	<i>Hoja del Lunes (4)</i>	
1937-1940	<i>Hoja Oficial del Lunes (1)</i>	A Coruña
1945-1983	<i>Hoja del Lunes (2)</i>	
1937-1939	<i>Hoja Oficial del Lunes (1)</i>	Ourense
1950-1985	<i>Hoja del Lunes (2)</i>	
1951-1953	<i>Hoja del Lunes de Santiago</i>	Santiago
1962-1986	<i>Hoja del Lunes</i>	Lugo

Cadro 13. Cabeceiras creadas polas asociacións de prensa galegas. Elaboración propia.

3. Historia, temática e modelos da prensa deportiva

García Candau (2004:453-455) considera de relevancia observar os escasos cambios dunha disciplina baseada en relatar resultados. Para este autor, ao igual que para outros xa referenciados, dáse o paradoxo de que sendo o deportivo a primeira expresión acabada do xornalismo especializado, constitúe unha das modalidades xornalísticas que menos teñen evolucionado co paso do tempo. Cando a prensa deportiva xorde a finais do século XIX faíno para dar a coñecer os beneficios e as regras do exercicio físico. Ata entón só a elite socioeconómica era depositaria deses secretos. Sotelo González (2008:323) apunta que o que os historiadores aínda non resolveron é se foron as capas humildes da poboación as que espontaneamente dirixiron a súa mirada cara ao fenómeno deportivo, ou se, pola contra, foi froito do interese das clases acomodadas para ter unha arma coa que poder controlar ás masas enfervorizadas. En realidade, esta discusión chega ata os nosos días a través daqueles que cren que o deporte é un instrumento de control do poder. Porén, historiadores como Domínguez Almansa (2009) para o caso galego, apuntan que a correcta é a primeira opción, e defenden o valor do deporte como un xesto cultural de liberdade e democratización.

Dunha forma ou outra, o que é innegable é que deporte e medios de comunicación forman unha comunión perfecta tal e como sinalamos en capítulos anteriores. Porén, aínda que o fenómeno deportivo é común en todo Occidente, a maneira de plasmarse nos medios será diferente segundo o país. Podemos elaborar tres grandes tipos de soportes en relación á información deportiva:

- A. Prensa diaria: Os xornais deportivos triunfaron nos países da conca mediterránea. De feito, as grandes cabeceiras europeas como son a francesa *L'Equipe* (nunha primeira época *L'Auto*) e a italiana *La Gazzetta dello Sport*, están fortemente ligadas á creación de eventos deportivos. Estes dous rotativos forman parte da 'prensa deportiva de calidade', pero aínda así non chegan ao éxito dos xornais deportivos en España, Portugal ou Grecia, con contidos moito máis sensacionalistas⁸¹. Tamén conta con gran tradición en prensa diaria Xapón. O país oriental ten uns niveis de lectura moi elevados, e isto tamén se observa nos rotativos deportivos, que se sitúan entre os máis lidos do mundo.
- B. Revistas: En América o mercado de revistas deportivas ten moito máis éxito que o da prensa diaria. En Brasil ou Arxentina, considerados dous dos países nos que o fútbol ten maior calado social, son as revistas semanais as hexemónicas entre os lectores. De feito, Brasil non tivo un diario deportivo de carácter estatal ata 1997 coa creación de *Lance* -baixo o auspicio dun empresario deportivo español-, mentres que o semanario *El Gráfico* é o medio deportivo máis lido en Arxentina e tamén en toda Latinoamérica. En Estados Unidos acontece algo similar, xa que o semanario *Sports Illustrated*, con máis de 25 millóns de lectores, é o máis seguido entre os estadounidenses. Pola súa contra, os diversos intentos de lanzar diarios deportivos para toda a nación fracasaron⁸².

⁸¹ Marrone Otero (2010) estudou a importancia das portadas na venda dos xornais deportivos. Concretamente demostrou como o crecente sensacionalismo e as técnicas agresivas de publicidade teñen relación co significativo aumento de número de lectores no diario *Marca*.

⁸² Sotelo González (2008:324) documenta que en 1991 o magnate mexicano Emilio Azcárraga lanzou *The National*, o primeiro diario deportivo para a totalidade de Estados Unidos. A pesar de que en Norteamérica o fútbol americano, o hóckey, o béisbol e o baloncesto son seguidos por amplas capas da poboación, *The National* acabou desaparecendo 16 meses despois do seu lanzamento.

C. Sen prensa deportiva específica: Alemaña e Inglaterra, os dous países sobre os que se asentou a eclosión do deporte moderno a finais do século XIX, non contan con prensa deportiva en sentido estrito. Porén, xornais sensacionalistas como o alemán *Bild* ou o inglés *The Sun*, dedican gran parte dos seus contidos e da súa portada ao deporte. En inglés este tipo de prensa é coñecida como a das tres S: *scandal, sex and sport* (escándalo, sexo e deporte). Para os seareiros do norte de Europa e as Illas Británicas, os tabloides son o medio de obter información deportiva diaria, aínda que existen semanarios de éxito. *Sunday Sport* (Inglaterra), *Kicker* (Alemaña), *Voetbal* (Holanda) ou *Sport* (Suíza) son varios dos exemplos de maior relevancia.

3.1. A prensa deportiva en Europa

DIFUSIÓN DE PRENSA DEPORTIVA DA UNIÓN EUROPEA (2000)

Nº	TÍTULO	CIDADE	PAÍS	DIFUSIÓN
1	<i>La Gazzetta dello Sport</i>	Milán	Italia	456.000
2	<i>Marca</i>	Madrid	España	403.046
3	<i>L'Equipe</i>	París	Francia	401.051
4	<i>Il Corriere dello Sport</i>	Roma	Italia	285.000
5	<i>As</i>	Madrid	España	158.780
6	<i>Paris-Turf</i>	París	Francia	106.629
7	<i>Sport</i>	Barcelona	España	106.504
8	<i>Tuttosport</i>	Turín	Italia	102.419
9	<i>El Mundo Deportivo</i>	Barcelona	España	100.407
10	<i>Record</i>	Lisboa	Portugal	90.859
11	<i>A Bola</i>	Lisboa	Portugal	90.000
12	<i>Racing Post</i>	Londres	Reino Unido	76.487
13	<i>Sport day</i>	Atenas	Grecia	46.000
14	<i>Fos Ton Sport</i>	Atenas	Grecia	34.000
15	<i>O Jogo</i>	Oporto	Portugal	33.213
	Outros xornais europeos			120.000
Total Unión Europea				2.610.395

Cadro 14. Datos de difusión da prensa deportiva da Unión Europea (2000). Elaboración propia a través dos datos recollidos polo catedrático Bernardo Díaz Nosty na súa plataforma web <http://www.infoamerica.org>.

3.1.1. A prensa deportiva no sur de Europa

Para Papathanassopoulos (2007:192) o clientelismo no sur de Europa está intimamente ligado á ausencia de democracia durante un longo período de tempo. O aparato xudicial está politizado. Deste xeito, os medios mediterráneos son os menos profesionalizados e aqueles onde o xornalista está máis indefenso. Existe unha gran dependencia financeira do Estado que se demostra na grande cantidade de subvencións que recibe a prensa. Subliña que o proceso de apertura nos países liberais europeos está ligado ao de profesionalización do xornalista. Esta é feble nos países mediterráneos, onde o xornalismo non foi considerado unha profesión ata hai ben pouco.

3.1.1.1. España

España é o país de Europa no que se le máis prensa deportiva xunto con Italia (tanto Portugal como Grecia non son comparables polo reducido número de habitantes en comparación cos dous primeiros). Este fenómeno, unido ao éxito da prensa rosa, é entendido coma o equivalente para o resto do mundo occidental da prensa sensacionalista. Ao igual que nesta, na prensa deportiva apélase a factores tan diversos como o inmediato, a emoción e a linguaxe directa para captar ao lector.

Á hora de facer unha historia da prensa deportiva en Galicia é inevitable falar do sucedido no resto do territorio español, debido a que non se pode entender a primeira sen tratar a evolución da segunda. Ao longo da investigación (o seguinte capítulo) faremos referencia a esta conexión, mais antes compre referenciar brevemente as principais cabeceiras diarias deportivas en España. Xa que logo, coñeceremos as súas orixes e o papel que ocupan no panorama nacional na actualidade.

Marca

Segundo os datos da OJD de 2009 ten unha media de tiraxe de 413.252 exemplares e 2.749.000 lectores, segundo o EGM. É o xornal máis lido do país e o segundo xornal deportivo de toda Europa.

Foi fundado como semanario en San Sebastián o 21 de decembro de 1938 polo pediatra e xornalista Manuel Fernández Cuesta Merelo, coa axuda de Bobby Deglané e

Pedro Sardina. En 1942, e xa con sede en Madrid, converteuse en diario. Segundo relata Toro (2008:17), Cuesta expuxo a súa idea á Delegación de Prensa del Movimiento e contou coa axuda do seu irmán Raimundo, secretario xeral de Falange, para montar o semanario sen atopar ningún tipo de trabas políticas.

Coa posta en marcha do diario, *Marca* conta cunha redacción de 26 xornalistas, aínda que a restrición do papel e a lentitude das rotativas fai que non poida saír en ocogravado e teña que facelo en offset. Baixo o apoio do aparato mediático do franquismo, *Marca* consegue tiradas récord en España como os 225.000 exemplares do 3 de xullo de 1950, cando a selección española de fútbol derrotou á inglesa na Copa Mundial de Fútbol de Brasil, ou os 375.000 coa vitoria de Bahamontes no Tour de France de 1959 (Toro, 2008:83) e (Jones, 1996:30).

En 1977 a Delegación de Prensa del Movimiento foi substituída polos Medios de Comunicación Social del Estado, ata que en abril de 1984 *Espacio Editorial* compra *Marca* por 80 millones de pesetas (Toro, 2008:12). A privatización foi executada por un grupo de empresarios encabezados por Juan Pablo Villanueva, Juan Kindelán e José María García-Hoz. En todo caso, non sería ata a chegada de Luís Infante á dirección de *Marca* en 1987 cando o rotativo madrileño traspasará a barreira do millón de lectores, converténdose en 1992 no diario máis lido de España, posición na que se mantén dende entón. Ademais da súa decidida aposta pola infografía e a cor, coa dirección de Infante *Marca* converteuse no xornal líder en España ao ser o primeiro en iniciar o percorrido da impresión remota e a distribución de rotativas por todo o territorio nacional. Desta forma conseguiu chegar aos 500.000 exemplares diarios.

Co nacemento do século XXI foi *Recoletos* quen se fixo cargo do rotativo, ata que o grupo foi adquirido por *Unedisa*, creándose *Unidad Editorial* en 2007. Ao peche da presente investigación, o director era Óscar Campillo. Actualmente ten 15 edicións diferentes, 11 rexionais e tres uniprovinciais, ademais da nacional. Conta cunha plataforma de radio dende 2001 e recentemente abriu outra televisiva.

As

Segundo os datos da OJD de 2009 tira unha media de 217.263 exemplares, o que en número de lectores da como resultado 1.395.000 (EGM), polo que é o segundo rotativo deportivo de España.

As foi fundado o 6 de decembro de 1967 por Luís Montiel, quen xa en 1932 fundara un semanario gráfico deportivo co mesmo nome, que se mantivo en circulación ata que estalou a Guerra Civil. Tamén durante a II República fundara as revistas *Estampa* e *Semana* e o xornal *Ahora*. A pesar de ter xa 83 anos, a entrada da Lei Fraga, permitiu que Montiel culminara o seu soño de botar a andar un xornal deportivo. Tratábase dun diario de gran calidade, feito en ocogravado e de tamaño reducido para que fose fácil de ler tanto no metro coma no autobús (Diario AS, 2008:10). Montiel confiou a dirección do diario a Luís González de Linares.

En 1996 a familia Montiel vendeu o xornal ao grupo *PRISA* quen adquiriu o 75% das accións. Coa chegada do grupo de comunicación de Polanco, Alfredo Relaño relevou na dirección do xornal ao veterano xornalista Julián García Candau. Tras superar a *Marca* en difusión na década de 1970 e 1980, dende comezos dos 90 entrou nunha dinámica de crise da que só conseguiu saír tras a compra por parte de *PRISA* (Jones, 1996:33).

No momento de facer esta investigación, *As* distínguese do resto de competidores de prensa deportiva por contar con fortes edicións rexionais. Xa que logo funciona como xornal local e nacional. Son Cataluña, Valencia, Galicia, País Vasco, Andalucía (Sevilla e Andalucía Occidental), Málaga (Málaga e Andalucía Oriental), Canarias, Zaragoza, Alacante, Murcia e Valladolid (Diario AS, 2008:13-14).

El Mundo Deportivo

Con 159.178 exemplares de tirada media (OJD de 2009) e 658.000 lectores de media (EGM), é a publicación deportiva máis antiga que se edita en España e a segunda máis antiga de Europa tras *La Gazzetta dello Sport*.

Fundado como semanario o 1 de febreiro de 1906 (dende 1929 de periodicidade diaria), tivo en Narcís Masferrer ao seu primeiro director. Ao mesmo tempo, Masferrer tamén ocupaba o cargo de presidente da federación española de ciclismo e era directivo do FC Barcelona (El Mundo Deportivo, 2006:24). En 1920 o rotativo barcelonés creou a carreira Jean Bouin, a competición atlética pedestre máis antiga de España.

A pesar de ser un xornal con gran implantación popular, dende a década de 1950 viviu unha etapa de crise, sendo superado claramente por outros rotativos deportivos barceloneses. En 1975 o diario foi comprado polo *Grupo Godó*, pero non sería ata a chegada de Santiago Nolla á dirección en 1992 cando entrou nunha dinámica positiva. Ademais dun cambio de estilo e de deseño, suprimiuse o artigo *El* do nome de diario. Ora ben, é xusto recordar que naqueles anos máis escuros dirixiu o xornal Juan José Castillo (1976-1988), un dos máis destacados xornalistas deportivos de España, moi coñecido polas retransmisións televisivas e radiofónicas (El Mundo Deportivo, 2006:25).

Conta cun forte mercado en Cataluña pero tamén en Madrid e no País Vasco, con edicións especializadas enfocadas aos seareiros de Club Atlético de Madrid, Athletic Club de Bilbao e Real Sociedad. A edición vasca foi creada en 1998 e dous anos despois foi dividida entre Bilbao e San Sebastián. En 2004 foi a quenda para a edición madrileña.

Sport

Con 158.120 exemplares de tirada media segundo os datos do EGM, disputa con *El Mundo Deportivo* unha axustada carreira por ser o xornal deportivo líder en Cataluña e o terceiro de toda España.

Propiedade do *Ediciones Deportivas Catalanas*, -o dono é Joan Gaspart, quen foi vicepresidente e presidente do FC Barcelona-, o seu primeiro número data do 3 de novembro de 1979, baixo a dirección de Josep María Casanovas. Polo seu confesado barcelonismo, a súa aposta polo sensacionalismo e o agresivo uso da cor (foi o primeiro diario en España que desterrou na súa totalidade o branco e negro) supuxo unha ruptura no panorama catalán. A súa eclosión foi un dos motivos principais para que

desaparecesen *4-2-4* en 1980 e *Dicen* en 1985, que ata entón eran os xornais que competían co xa centenario *El Mundo Deportivo*.

Sinala Jones (1996:49) que nun principio tiña intención de converterse nunha revista do FC Barcelona. Xa que logo, *Sport* é un dos xornais europeos que máis vinculados están a un club. En 1992 o *Grupo ZETA* fíxose co diario. Actualmente está dirixido por Joan Vehils.

O *Grupo ZETA* tamén acometeu a creación de varios xornais noutras cidades de España mantendo a estrutura de *Sport*, pero engadindo os seus propios contidos locais. É o que pasou nun primeiro momento co coruñés *Depor Sport*, do que falaremos máis adiante, ou anteriormente co zaragozano *Equipo*. Este último foi fundado en 1994 por Manuel de Miguel como bisemanario. En 1998 foi adquirido polo *Grupo ZETA* e pasou a ser de tirada diaria. O 26 de outubro de 2009 deixou de editarse en formato papel, pero aínda sobrevive na rede⁸³.

Estadio Deportivo e Superdeporte

Desaparecido *Equipo*, e sen contar os coruñeses, existen outros dous xornais deportivos rexionais en España, *Estadio Deportivo* e *Superdeporte*. Tamén compre resaltar a existencia do catalán *El 9 esportiu* que se distribúe principalmente en Barcelona e Girona, conxunta e inseparablemente con outros rotativos cataláns.

*Estadio Deportivo*⁸⁴ naceu en 1995 como semanario para, en agosto de 1996, converterse en diario. Cun tratamento paritario respecto ao Sevilla FC e ao Real Betis, os dous grandes clubs da capital andaluza, o xornal véndese nas provincias de Sevilla, Granada, Córdoba e Málaga. En Cádiz e Huelva conta cunha edición propia tendo tamén páxina web independente. O xornal está dirixido por Joaquín Adorna León.

⁸³ www.difusion.com.es/noticia/5674/Actualidad/zeta-cierra-zaragoza-diario-equipo.html (consultado en PR noticias o 25 de maio de 2011).

⁸⁴ Información recollida na páxina www.estadiodeportivo.com (consultada o 25 de maio de 2011).

Pola súa banda, *Superdeporte*⁸⁵ fundouse en 1994 e é propiedade de *Prensa Ibérica*. Segundo datos do OJD de xullo de 2009 tira 14.673 exemplares diarios. Dirixido por Juan Carlos Martí, véndese nas tres provincias levantinas e as súas portadas están principalmente dedicadas ao Valencia CF.

3.1.1.2. Italia

Xunto a España, Italia é o país europeo no que os xornais deportivos teñen máis importancia no conxunto da sociedade. O fútbol é a disciplina que goza de maior espazo nas páxinas e o tratamento da información é apaixonada e visceral. En Italia están algúns dos xornais deportivos máis antigos de Europa.

Italia ten un índice de difusión de prensa inferior ao de España (80 exemplares por cada 1.000 habitantes), similar ao de Grecia e tan só superior ao de Portugal (50), países, nos que, ao igual que no transalpino, non existe a prensa sensacionalista e destaca a deportiva⁸⁶. Sinala Díaz Nosty que unha das características máis sobranceiras da prensa italiana é a escasa inversión publicitaria en prensa (23%), moi por debaixo da media comunitaria⁸⁷.

Para Longhi (2004:9) os xornais deportivos italianos foron, na década de 1970, os primeiros que humanizaron os contidos. Déronlle maior relevancia á cor e ás fotografías como valor documental e como regalo para os afeccionados. É dicir, foron os primeiros que sentaron as bases do sensacionalismo na prensa deportiva, que máis tarde serían seguidas por gran parte da prensa mediterránea. É este o factor primordial para que este tipo de rotativos sexan os máis lidos en Italia ou España.

La Gazzetta dello Sport

La Gazzetta naceu en Milán como bisemanario o 3 de abril de 1896 -tres días antes da inauguración dos primeiros *Xogos Olímpicos* modernos- tras a fusión doutras dúas publicacións, unha milanese e outra turinesa cunha tiraxe de 20.000 exemplares. É,

⁸⁵ Información recollida na páxina web www.superdeporte.es (consultada o 25 de maio de 2011).

⁸⁶ (AEDE, 2010).

⁸⁷ www.infoamerica.org/web1/paises/italia/general_italia.htm (consultado o 3 de abril de 2011).

polo tanto, o xornal deportivo máis antigo en circulación na actualidade, aínda que ata 1919 non será de periodicidade diaria (dende 1913 tamén o é durante as tres semanas que dura o Giro D'Italia). Editado por Edward Sonzogno, nun primeiro momento dedícase, principalmente, á información ciclista, aínda que conta con noticias doutros deportes, sendo o primeiro xornal europeo que pode ser considerado polideportivo⁸⁸.

Aínda que nun principio era verde, para posteriormente pasar ao branco, *La Gazzetta* comeza a imprimirse na súa cor rosa tan característica o 2 de xaneiro de 1899, ano no que tamén pasa a editarse tres veces por semana. A partir dese momento, Eugenio Costamagna, director do xornal, baixo o auspicio de Tullo Morgnani, novo propietario, promove unha serie de carreiras ciclistas para competir cos outros xornais deportivos do norte de Italia, tal e como apunta Murialdi (2006:96). Entre eles *Sport*, que fora ideado por antigos membros da redacción de *La Gazzetta*. Deste xeito en 1904 nace o Giro di Lombardía, carreira ciclista de éxito internacional, e en 1907 a Milano-Sanremo, outro clásico do calendario deportivo. En 1909 nacerá o Giro D'Italia, carreira ciclista por excelencia en Italia, na que o primeiro clasificado viste unha camiseta rosa na honra do xornal milanés. Ese ano *La Gazzetta* imprimirá máis de 100.000 números, e ao ano seguinte os xornalistas recibirán por vez primeira un salario mensual (de 100 a 500 libras por mes).

Tras a compra do xornal por parte de Sonzogno en 1913, comeza a editarse unha revista mensual que estará en circulación ata 1967. Trátase de *Sport Illustrated* (dende 1923 *La Domenica Sportiva*) que, ao igual que *La Gazzetta*, era enviada gratuitamente aos soldados italianos que participaban na I Guerra Mundial.

Nos anos 20, o xornal chegará a tirar 500.000 exemplares grazas aos éxitos dos ciclistas italianos en Francia. A simbiose entre o xornal e o ciclismo é incluso maior ca a que acontece en *L'Auto*. Isto compróbase cando a Juventus FC se proclama campión da liga de fútbol en 1935. A noticia non sairá en portada, xa que ese mesmo día estíbese a disputar unha etapa do *Giro*⁸⁹.

⁸⁸ Segundo Filippo Grassia, presidente da Unió Sindacale Sportiva Italiana (USSI). www.infolizer.com/9n9n9n-3a1unipvalit/Storia-del-giornalismo-sportivo-italiano.html (consultada o 4 de abril de 2011).

⁸⁹ Segundo Filippo Grassia, presidente da USSI. www.infolizer.com/9n9n9n-3a1unipvalit/Storia-del-giornalismo-sportivo-italiano.html (Consultado o 4 de abril de 2011).

A pesar da limitación de papel e de ter que abandonar momentaneamente a súa característica cor rosa durante a II Guerra Mundial, *La Gazzetta* resiste ao conflito bélico. Baixo a dirección de Bruno Roghi, e despois de José Ambrosini, comeza unha etapa de expansión. Dende finais dos anos 40 acométese unha fase de pluralidade deportiva, cunha maior importancia do fútbol fronte ao ciclismo e cunha prosa moito máis coidada e elaborada.

A gran revolución prodúcese cando en 1977, a editorial *Rizzoli* compra o xornal e nomea a Gino Palumbo como director. Aparece a cor, créanse edicións rexionais, e os titulares sensacionalistas fan a súa aparición. Ata entón a prensa deportiva estaba enfocada á presentación de resultados ao lector, cunha perspectiva esencialmente técnica e sen comentarios nin grafismos. Longhi (2004:6) considera que Palumbo foi a figura clave que revolucionou o xornalismo deportivo dotándoo das características das que xa nunca se separará. Entre elas destacan; a) titulación xigante, b) artigo breve e moralizante, c) curiosidades e anécdotas e d) entrevistas e historias humanas.

Todo isto fixo que a prensa deportiva pasara a ocupar os primeiros postos de difusión na conca mediterránea. O fútbol convértese no deporte a seguir, mentres que os tradicionais, como o ciclismo ou o boxeo, pasan a un discreto segundo plano. Palumbo tivo que loitar cun xornal que se mantivo sempre fiel a si mesmo e que non estaba aberto ás innovacións na linguaxe gráfica ou nos contidos, pero fíxoo con éxito explotando os contidos máis humanos do deporte. Trasladou a mirada do xornalista do terreo de xogo ás gradas, impregnándolle un cariz sensacionalista do que xa non se afastará. De feito, o termo ‘palumbismo’⁹⁰ é usado en Italia para falar deste tipo de información. Así, *La Gazzetta* convértese no diario de maior lectura en Italia en 1982, con cerca de tres millóns de lectores. O 10 de xullo de 2006 tira 2.302.808 con motivo da vitoria italiana na Copa Mundial de Fútbol⁹¹.

Na actualidade, *La Gazzetta* abandonou o seu formato saba tradicional pero mantén a cor rosa. Manter a tradición implica un custe accesorio na fabricación do

⁹⁰ Segundo Filippo Grassia, presidente da USSI. www.infolizer.com/9n9n9n-3a1unipva1it/Storia-del-giornalismo-sportivo-italiano.html (Consultado o 4 de abril de 2011).

⁹¹ Os datos de tiraxe foron recollidos da web www.audipress.it.

diario e resulta negativo para a impresión de fotografías a cor. Non obstante, segue a ser o xornal con maior número de lectores en toda Italia con cifras próximas aos catro millóns.

Il Corriere dello Sport

Il Corriere dello Sport naceu en Bolonia o 20 de outubro de 1924 grazas á iniciativa de Leandro Arpinati e Alberto Madel, dous entusiastas do deporte e do fascismo. Aínda que orixinario da Lombardía, cando Arpinati é ascendido a subsecretario do Interior decídese trasladar o xornal a Roma en 1929, cambiando o seu nome por *El Littoriale*, que se manterá ata o 28 de xullo de 1943.

A diferenza da *Gazzetta*, o xornal romanés enfocou a súa atención ao boxeo, en gran boga principalmente nos anos 50, para así diferenciarse claramente das noticias ciclistas que tan habituais eran no rotativo milanés. O feito de ser de Roma fixo que *Il Corriere* se convertese no xornal deportivo de toda Italia, sen a carga de rexional que tiña o seu principal competidor.

Cando en 1966 Antonio Ghirelli se converte en director do diario acomete grandes cambios, aumentado o número de fotografías, o tamaño dos titulares, e renovando a redacción para penetrar na xuventude italiana. Así, durante os seguintes anos, o xornal converterase nunha plataforma para que escritores, intelectuais ou cineastas falen non só de deporte, senón de todos os cambios sociais que se estaban a producir en Italia e Europa neses anos. Entre os redactores máis salientables estaba o intelectual Gianni Brera, firme defensor do *catenaccio* e introdutor de numerosos alcumes e italianizacións de termos ingleses que hoxe en día forman parte do vocabulario cotián dos seguidores transalpinos. Segundo Longhi (2004:4), mentres que Palumbo cambiou o enfoque e o tratamento da información futbolística co aumento de reportaxes e de opinión, Ghirelli –*Il Corriere*– adoptou as características da radio e da televisión para os seus propios fins. O director do rotativo romanés entendeu que a televisión podería ser un poderoso aliado e nunca un competidor. Por outra banda, *Il Corriere* tamén introduciu no debate deportivo novos factores de discusión, como as cuestións vinculadas á política ou a introdución da ironía nos relatos. De feito, subliña Longhi (2004:6) que tanto Ghirelli coma Palumbo eran compañeiros e amigos e

procedían da escola napolitana do xornalismo, fronte a escola lombarda moito máis ríxida cos cambios. Ambos revolucionaron o panorama da prensa deportiva.

Xa estaba definido que *La Gazzetta* era o xornal deportivo do norte de Italia e *Il Corriere* do sur. Porén, en 1977 *Il Corriere* se fusiona cun pequeno xornal boloñés chamado *Stadio* que lle vai permitir introducirse no rico mercado do norte de Italia. Logra un récord de tirada coa vitoria de Italia na Copa do Mundo de fútbol de 1982 con 1.699.966 copias, tan só superada en 2006 por *La Gazzetta dello Sport*. Aínda que a longo prazo a operación tivo éxito, Longhi (2004:8-10) recorda que nun primeiro momento se tivo que manter a tradicional cor verde de *Stadio* na edición do norte para manter contentos aos lectores boloñeses.

Na actualidade *Il Corriere* segue a ser o grande diario deportivo do sur de Italia, aínda que perdeu moitos lectores dende que *La Gazzetta* decidise crear varias edicións por todo o país. En todo caso, o xornal dirixido por Alessandro Vocalelli segue a ser unha referencia dentro dun xornalismo deportivo serio e rigoroso.

Tuttosport

Tuttosport nace como semanario o 30 de xullo de 1945 (convértese en diario o 12 de marzo de 1951) en Turín, pero con edicións en Roma, Milán e Xénova. Xorde para satisfacer aos afeccionados do Juventus FC, o equipo de fútbol con máis seguidores de toda Italia, que non teñen un diario afecto ao seu club favorito. Tamén acadará grande éxito entre os lombardos que non aceptaron a absorción de *Stadio* por parte do romanista *Il Corriere*⁹².

É un diario eminentemente rexional centrado na zona de Turín e da costa do Tirreno. Porén, dende 1993 ten grande repercusión internacional coa creación do European Golden Boy, trofeo entregado ao mellor futbolista menor de 21 anos de Europa. Actualmente o xornal piemontés está dirixido por Pablo de Paola.

⁹² Segundo Filippo Grassia www.infolizer.com/9n9n9n-3a1unipvalit/Storia-del-giornalismo-sportivo-italiano.html (consultado o 4 de abril de 2011).

1.1.1.3. Francia

Nos estudos sobre deporte considérase que Francia establece unha ponte de unión entre as Illas Británicas e a Europa Continental, a través da cal os deportes ingleses foron aceptados e adaptados polo resto de países europeos.

Francia é un dos cinco países europeos da antiga Unión Europea dos quince con menor difusión de prensa deportiva. Obsérvase unha progresiva perda de lectores dentro dun panorama mediático moi amplo e diversificado. É un mercado fortemente fraccionado con máis do 70% das cabeceiras enfocadas ao local e ao rexional, sendo o máis lido *Ouest France* con 42 edicións distintas.⁹³ En contraste con estes datos, o francés é un dos mercados con maior número de lectores de semanarios, destacando as publicacións de moda e beleza.

Para poder comprender a importancia da prensa deportiva en Francia tense que ter en conta ao ciclismo. A finais do século XIX xa había diarios centrados nesta disciplina no país galo. Un dos máis sobranceiros era *Le Velo*, pero o apoio do seu editor a Dreyfus⁹⁴, fixo que os fabricantes de bicicletas e automóviles promoveran a creación dun novo diario que foi posto en marcha por Henri Desgrange. O novo diario, chamado *L'Auto Velo*, tería que cambiar o seu nome por *L'Auto* en 1903 tras perder un preito ante o seu máis acérrimo rival. Porén, ese mesmo ano Desgrange, tras aceptar a idea do xornalista Géo Lefèvre, decide crear o Tour de France. En poucos anos converteríase na gran carreira ciclista mundial, na que o primeiro clasificado se distingue por levar unha camiseta amarela, cor idéntica á das páxinas do xornal.

Coa ocupación alemá de Francia durante a II Guerra Mundial, *L'Auto* pasa a ser un xornal colaboracionista. Isto provoca que unha vez liberada Francia, a cabeceira sexa prohibida. Un grupo de xornalistas, comandado por Jacques Goddet, conseguen convencer ao presidente De Gaulle para reeditala baixo o nome de *L'Equipe*. Goddet será o primeiro director deste novo xornal que sae á rúa en 1948 e que recollerá o legado de *L'Auto* patrocinando o Tour de France.

⁹³ Segundo Bernardo Díaz Nosty. www.infoamerica.org/web1/paises/francia/general/francia.htm (consultado o 5 de abril de 2011).

⁹⁴ Alfred Dreyfus era un francés de orixe xudía que foi acusado de espionaxe ao sevizo de Alemaña. Entre os numerosos libros sobre o tema pódese consultar o de Pierre Miquel que está traducido ao castelán.

Non se pode entender *L'Equipe* sen ter en conta o semanario *France Football*. Ésta era a revista oficial da Fédération Française de Football (FFF), pero tras ser comprada por parte de *L'Equipe* converteuse no semanario futbolístico máis importante do mundo. Especialmente tras a decisión de crear o trofeo Balón de Ouro en 1955 para o mellor xogador de Europa en cada tempada⁹⁵. Por outra banda, o rotativo francés tamén acometeu a creación do polémico Rally Dakar en 1979.

En 1964 *Amaury*, editorial fundada por Philippe Amaury, faise con parte de paquete de accións do xornal. Tal e como relata Ejnes (2006:231), tras a morte de Goddet en 1984, *Amaury* aproveita para facerse con rapidez de todas as accións do rotativo.

Actualmente *L'Equipe* é a referencia mundial da prensa deportiva. Ten a súa propia canle de televisión dende 1998 e emisora de radio dende 2009. Tamén conta con suplementos semanais dedicados ao deporte feminino e ao deporte infantil. *L'Equipe* é o único xornal deportivo que podería publicar na portada unha resolución do Comité Olímpico Internacional (COI). Mostra gran ecuanimidade de temas e o fútbol tan só é un deporte máis na súa axenda⁹⁶. Existe gran predilección polos deportistas franceses, nomeadamente por aqueles que practican unha disciplina olímpica, pero o tema principal pode referirse a calquera acontecemento deportivo do resto do mundo, exista ou non conexión co deporte francés. De feito, segue a ser considerado o máis elitista dos xornais deportivos, xa que trata con rigorosidade e sen paixón o mundo das competicións e dos resultados, facendo especial fincapé nos deportes minoritarios.

L'Equipe conseguiu por primeira vez en 2004 situarse como o xornal de tirada nacional máis vendido en Francia, segundo os datos da OJD francesa⁹⁷. Ora ben, na

⁹⁵ A relevancia do trofeo (a súa denominación orixinal é Ballon d'Or) fixo que a FIFA chegara a un acordo económico con *France Football* para copatrocinar o galardón dende 2010. Dende 1995 a distinción é outorgada ao mellor xogador do mundo con independencia do seu lugar de nacemento.

⁹⁶ O fútbol tan só ocupa o 25% da superficie redacional de *L'Equipe*. O ciclismo e o atletismo son os seguintes deportes máis tratados. (Jones, 1996:24).

⁹⁷ Con 355.135 exemplares, superando a *Le Monde*, *Le Figaro*, *Le Parisien* e *Libération*. Porén, o xornal máis vendido era o rexional *Ouest France* que entre a súa edición de Bretaña e a do Loira superaba os 760.000 exemplares. En 2009, *L'Equipe* vendía 303.106 exemplares e aínda que seguía estando entre os xornais de referencia, xa non ocupaba o primeiro posto entre os rotativos de tirada nacional franceses. O seu récord de vendas produciuse o 13 de xullo de 1998 tras a vitoria de Francia na Copa do Mundo de fútbol, alcanzando 1.645.907 copias.

última década está a acusar un lixeiro descenso na tiraxe que fixo que en 2009 apenas traspasara a barreira dos 300.000 exemplares. En todo caso, mantense como o único xornal deportivo nacional a pesar dos numerosos intentos dos seus competidores. O último tivo lugar en 2008 cando naceu *Sport 10*, pero que tivo que ser reconvertido nun semanario. Para García (2008) o fracaso deriva das presións de todo tipo que *Amaury* argucia para derribar a todo aquel que pretenda competir contra *L'Equipe*⁹⁸.

Por outra banda, en Francia, ao igual que acontece no Reino Unido, teñen grande peso as apostas deportivas. As carreiras de cabalos son seguidas cada fin de semana por milleiros de persoas, nomeadamente por xente de clase social alta. Tamén por outras capas da sociedade, que ven nas apostas unha fórmula para aumentar os seus ingresos. Así, *Paris Turf* ten unha tirada maior ca a de moitos xornais xeneralistas franceses. É o principal rotativo francés destinado á información hípica, pero a oferta é moi variada.

3.1.1.4. Portugal

Portugal é, xunto con Grecia, o país da antiga Unión Europea dos quince con menor desenvolvemento da prensa diaria. Cunha circulación por día de 686.000 copias, unha terceira parte corresponde a periódicos deportivos. O índice de difusión sitúase en 50 copias por 1.000 habitantes, tres veces menos ca a media europea (166)⁹⁹. De feito, os diarios de maior venda son *Jornal de Notícias* (Porto) e *Correio da Manhã* (Lisboa), que superan escasamente os 100.000 exemplares, cifras moi semellantes ós dos deportivos *Record* e *A Bola*¹⁰⁰.

Martins (2008:28-29) sinala que a aparición de prensa deportiva en Portugal é máis tardía ca no resto da Europa Occidental, mais nas primeiras décadas do século XX xa había semanarios. Destaca *Sporting* que se mantivo en vixencia durante trinta anos. O primeiro de circulación diaria foi *Diario de Sport*, xurdido en Porto en 1924 pero que apenas estivo tres meses na rúa. Pinheiro (2005:185) resalta tamén a existencia de *O Norte Desportivo*, que naceu na década de 1930 e que estivo en vixencia ata 1983. A

⁹⁸ O libro non chegou a España. En internet atópanse vídeos sobre entrevistas na televisión francesa. O recollido para esta investigación foi collido dunha entrevista a *Le Monde* do 9 de outubro de 2008.

⁹⁹ (AEDE, 2010).

¹⁰⁰ Segundo os datos da páxina web dirixida por Bernardo Díaz Nosty, catedrático de xornalismo da Universidade de Málaga. www.infoamerica.org/web1/paises/portugal/general_portugal.htm (consultado o 1 de abril de 2011).

diferenza dos seus sucesores, considérase que este xornal non era sensacionalista e seguía a liña marcada pola prensa deportiva francesa de rigor e análise de contidos, con numerosas colaboracións de firmas estranxeiras.

Na actualidade, *“A Bola, o Record e O Jogo são os três diários desportivos que iniciaram a publicação no século XX, que resistiram à instabilidade do mercado, e que hoje, em pleno século XXI, são responsáveis por uma grande parte das vendas dos jornais em Portugal”*, segundo subliña (Martins, 2008:30). *A Bola* e *Record* foron fundados como semanarios en 1945 e 1949 respectivamente ata que en 1995 ambos se transformaron en diarios. Curiosamente tivo que ser *O Jogo* o que saíra antes á rúa de forma diaria, a pesar de ser o único dos tres que é de Porto e non de Lisboa. Ao igual que acontece cos xornais españois, a grande maioría da información está destinada ao fútbol.

A Bola

A Bola foi fundado en Lisboa en 1945 por Cândido de Oliveira, Ribeiro dos Reis e Vicente Melo e mantívose á marxe dos grandes grupos empresariais portugueses. A pesar de ser o xornal deportivo máis lido de Portugal, ata 1989 foi trisemanal e non foi ata o 10 de febreiro de 1995 cando pasaría a ser de periodicidade diaria. Ese ano tamén abandonou o seu tradicional formato saba polo tabloide. Actualmente está dirixido por Víctor Serpa e é propiedade da empresa *Vicra Sportiva* (Martins, 2008:40).

Pola súa antigüidade, por ser un xornal da capital e por estar considerado un diario afín ó SL Benfica, o grande club portugués, tratase do rotativo máis popular entre os emigrantes portugueses e o máis lido nas antigas colonias de Mozambique e Angola. Está considerado coma un diario influente, e, de feito, ata os últimas décadas tivo a hexemonía da información deportiva, xa que *Record* tiña un mercado moito máis reducido. Murta (1997:20) subliña que mentres na década de 1980 tiña unha cota de mercado do 77% , dez anos despois a cota baixara ata o 41%.

Record

Record é un xornal deportivo lisboeta que naceu o 26 de novembro de 1949, pero que conta cunha edición en Porto. Fundado por Manuel Días, Monteiro Poças e Fernando Ferreira, ata a década de 1980 non tivo apenas peso no mercado luso debido a que non reunía suficientes condicións estruturais. Para paliar a falta de lectores, decidiu saír á venda o día en que non o facía *A Bola*, absorbendo ao público que desexaba ter información cotiá. Deste xeito, o día elixido foi o sábado, especializándose no “*non acontecemento*”, segundo apunta Martins (2008:40-41), xa que tiña que supoñer o que ía acontecer en cada xornada futbolística dominical.

Dende que o 1 de maio de 1985 decide converterse en diario, *Record* dá un grande salto cualitativo axudado por un momento de expansión económica. Tras o nomeamento de Alexandre Pais como director en 2003, *Record* está en continuo crecemento e, segundo os datos de difusión portugueses, ocupa dende hai un lustro o primeiro lugar entre os deportivos lusos con medias de máis de 80.000 números en circulación¹⁰¹.

O Jogo

Ante a necesidade dun xornal deportivo afín ao FC Porto e que tratase con maior profundidade o deporte do norte de Portugal, nace o 22 de febreiro de 1985 na cidade do Douro *O Jogo*. No seu momento foi o primeiro de periodicidade diaria no país luso, xa que tanto *Record* coma *A Bola* aínda non o eran.

Actualmente *O Jogo* é propiedade de *Controlinveste Media* e está dirixido por Manuel Tavares, pero cando se fundou foi unha idea do xeneralista *Jornal de Notícias*. Segundo Murta (1997:22), o bo momento deportivo do FC Porto e a desaparición de *Norte Desportivo* posibilitaron a aparición deste novo rotativo.

Aínda que enfocado á Porto tamén ten unha edición Sur editada en Lisboa. Está pensada para ser o xornal dos seguidores do Sporting Clube de Lisboa, de mesmo xeito que o catalán *Mundo Deportivo* pretende facer o mesmo cos do Club Atlético de Madrid

¹⁰¹ Recollidos no Gabinete para os Meios da Comunicação Social por Martins (2008:42).

ou o *As cos* do RCD Espanyol de Barcelona. Segundo os datos do último lustro tira unha cifra sempre superior aos 40.000 exemplares¹⁰².

3.1.1.5. Grecia

En Grecia hai unha forte tradición de prensa deportiva local na rexión de Salónica e no norte do país que elevan a máis de 20 os xornais deportivos, nun país de apenas 10 millóns de habitantes. Incluso entre os editados en Atenas non todos son de circulación nacional. O xornal deportivo máis vendido de Grecia é *Sport day* con ampla vantaxe sobre outros dous de similares cifras *Fos ton sport* e *Goal news*¹⁰³.

Tal e como corrobora Díaz Nosty, no ano 2000 Grecia era o país da antiga Unión Europea dos quince con menor índice de difusión por cada 1.000 habitantes (65). Esta tendencia é especialmente acusada dende a década de 1990¹⁰⁴. Porén, os xornais deportivos mantiveron os seus datos ou incluso aumentaron as súas cifras. Non obstante, tan só dous deles están entre os dez con maior tirada do país, *Sport day* (46.000) e *Fos ton sport* (34.000).

Ora ben, Kontochristou & Terzis (2007:226) comprobaron que dende comezos do século XXI a venda de prensa está a repuntar en Grecia. Subliña que a metade dos 28 diarios nacionais en circulación son vespertinos, fenómeno singular en Europa. Outro apuntamento característico do país heleno é que hai 24 xornais semanais que circulan os domingos.

Actualmente existen 12 xornais deportivos en Grecia de tirada nacional segundo a E.I.H.E.A, sendo o país con maior número de prensa deportiva de Europa. Aínda sendo de circulación estatal, moitos deles non pasan de ter un mercado moi rexional. Soen ser xornais propagandísticos xa que están moi ligados a un club deportivo, non só no aspecto sentimental, senón tamén no económico. Destacan, ademais dos xa citados, *Dikefalos*, *Filathlos*, *Athlitiki Icho*, *Protathlitis*, *Gata* e *Ora sport ton*.

¹⁰² Recollidos no Gabinete para os Meios da Comunicación Social por Martins (2008:45).

¹⁰³ Segundo a Athens Daily Newspaper Publishers Association (E.I.H.E.A.). En www.oem.gr/main/index.php/diadiktio/569-oi-ellinikes-efimerides-sto-diadiktyo?start=3 (consultado o 18 de maio de 2011).

¹⁰⁴ Da súa páxina web. http://www.infoamerica.org/web1/paises/grecia/general_grecia.htm (consultado o 18 de maio de 2011).

Athlitiki Icho, fundado en 1945, é o xornal deportivo máis antigo do país heleno. Durante décadas informou tanto do deporte nacional coma internacional baixo a aureola de ser un rotativo para todo o público grego. Dende a década de 1990, ante a crecente competencia, decidiu posicionarse a favor do Panathinaikos AO, o club máis importante de Grecia con seccións en decenas de deportes. Aínda así, é considerado moderado fronte a *Derby*, que é un rotativo feito nas propias oficinas da sede do Panathinaikos AO.

Pola súa banda, *Dikefalos* é un xornal deportivo grego afincado en Atenas, que está enfocado á actualidade do AEK, o terceiro club da cidade, tamén con presenza en numerosas disciplinas. Mentres, *Protathlitis*, que naceu o 2 de abril de 1998 grazas a idea de dous xornalistas gregos, está enfocado ás informacións do Olympiakos CFP. Por último, *Filathlos* está considerado como o único xornal deportivo grego capaz de aparecer en portada con información de calquera club. É o máis neutral de Grecia.

3.1.1.6. Turquía

Bans (2007:290) estima que hai máis de 2.000 publicacións en toda Turquía, das cales 40 son xornais diarios de circulación nacional. Un dos grupos mediáticos máis influentes é o *Dogan Group* que posúe o xornal deportivo *Fanatik*. Conta con 260.000 exemplares tirados, ocupando o quinto posto dos diarios otománs. Xurdiu en 1995 sendo o primeiro diario deportivo turco e ten edición en alemán para os emigrados en Austria e Alemaña. Pola súa banda, o gran grupo competidor, *Merker Group*, posúe tamén o seu propio medio deportivo *Pas-Fotomaç*. Foi fundado no ano 2000 e tira unha media de 220.000 exemplares diarios. Outro xornal deportivo destacado é o *Efsane Fotosport*.

3.1.1.7. A antiga Iugoslavia

Croacia

Para Buric (2007:328) a calidade da prensa croata é baixa, o que se demostra comprobando que os xornais predominantes son os tabloides sensacionalistas. En

opinión deste autor, o feito de que os xornais se vendan nos supermercados e nos ultramarinos é sintomático da escasa consideración que a poboación croata ten sobre os seus rotativos.

Sportske novosti é o grande diario deportivo croata. Naceu como revista semanal o 9 de agosto de 1945 baixo o nome de *Ilustrirane fiskulturne novine*. Estaba controlada polo réxime comunista e pretendía mostrar os beneficios do deporte aos lectores de toda Iugoslavia¹⁰⁵.

Tras 1962 é adquirida pola editorial *Vjesnik* e convértese en xornal baixo a súa denominación actual. O diario é reorientado á información dos acontecementos deportivos tanto nacionais como internacionais. Publica varios semanarios dedicados monograficamente a un deporte concreto.

Tras a independencia de Croacia o xornal perdeu o seu carácter de paneslavo e deu un xiro cara a información centrada no fútbol. Ese xiro foi aínda maior tras a chegada ao órgano directivo do xornal do ex futbolista Zvonimir Boban, que dimitiría do seu cargo en decembro do 2008 por discrepancias co editor. Actualmente forma parte do grupo alemán *Europa Press Holding (EPH)* que é líder de vendas en Croacia. Controla decenas de publicacións, entre as que destacan varios xornais xeneralistas, semanarios coma *Globus* ou *Arena*, e as edicións nacionais de revistas como *Cosmopolitan* (Buric, 2007:328).

En decembro de 2009 naceu un novo xornal deportivo en Croacia, concretamente en Rijeka, co nome de *Sportplus*.

Serbia

O réxime comunista de Tito puxo en marcha un xornal deportivo o 5 de maio de 1945 con nome de *Fiskultura*, para, tras sucesivos cambios, adquirir o nome actual de *Sport* anos despois. Xornal plurideportivo, actualmente está enfocado ao deporte serbio, cando, ata a desintegración de Iugoslavia, era o diario deportivo principal dos Balcáns.

¹⁰⁵ Información recollida da páxina web do xornal: www.sportske.jutarnji.hr (consultado o 3 de maio de 2011).

En contraposición a *Sport, Sportski Zurnal* xurdiu en 1990 como un xornal de Belgrado para os serbios e non para toda Iugoslavia. A diferenza do seu competidor, está moi ligado ao fútbol. O seu actual director é Miodrag Simeunovic¹⁰⁶.

Macedonia, Eslovenia e Albania

O macedonio *Sport Press* é un dos xornais deportivos máis novos de Europa xa que o seu primeiro número data do 18 de novembro de 2009. Publícase seis días á semana, excepto os domingos, e o seu director é Robert Aleksoski. En Macedonia tamén está o rotativo *Makedonski Sport*.

En Eslovenia, o país da antiga Iugoslavia máis setentrional, contan co rotativo deportivo *Ekipa*.

Aínda que non pertence á antiga Iugoslavia, compre destacar ao albanés *Sporti Shqiptar*, xa que foi o primeiro xornal deportivo que se creou nos Balcáns baixo a iniciativa de Anton Mazreku. Durante o réxime comunista tivo que cambiar de nome, pero mantívose en pé tras un período de tres anos fora de circulación con motivo da II Guerra Mundial. Foi tras a caída do comunismo cando pasou de saír ao mercado catro veces por semana a facelo todos os días¹⁰⁷.

3.1.2. A prensa deportiva en Europa do leste

Para Jakubowicz (2007:304) a expresión '*Italianization of the media*' é a mellor forma para describir o proceso de apertura democrática nos medios de comunicación en Europa do Leste tras 1989. Fai esta similitude con Italia no sentido de que a democratización é incompleta e combínase cun Estado sancionador e controlador. Os cambios políticos afectan de forma clara ós medios.

¹⁰⁶ Información recollida da páxina web do xornal: www.zurnal.rs (consultado o 4 de maio de 2011).

¹⁰⁷ Información recollida da páxina web do xornal: www.sportishqiptar.com.al (consultado o 15 de maio de 2011).

A prensa dos países comunistas non fora debidamente modernizada en comparación coa da Europa Occidental. A necesidade de inversión estranxeira nas empresas xornalísticas fíxose necesaria para adaptar tecnoloxicamente á prensa ante a nova realidade á que se enfrontaba. Segundo explica Martín de la Guardía (2004:382-384) nun primeiro momento editáronse multitude de xornais e revistas aproveitando a aparición da liberdade de expresión. Porén, unha vez finalizada a voráxine inicial, unicamente sobreviviron aqueles medios nos que existía un forte desenvolvo extranxeiro. Incluso os xornais de longa tradición e con gran peso na sociedade tiveron que adaptarse á nova realidade, e perder o control das súas empresas a favor deses novos inversores.

3.1.2.1. Rusia

Sport Express foi fundado en 1991 por Vladimir Kuchmiv e forma parte do *European Sports Magazine* (ESM) xunto con *Fanatik* (Turquía) e *A Bola* (Portugal). Son os tres únicos diarios que forman parte deste prestixioso grupo de cabeceiras deportivas europeas formado case en exclusiva por semanarios. *Sport Express* é o xornal deportivo máis vendido de Rusia. Está presente en 31 cidades e tamén nas antigas repúblicas soviéticas con aproximadamente 800.000 lectores¹⁰⁸.

Antes da fin do comunismo, o xornal deportivo hexemónico en Rusia era *Sovetsky Sport*, que foi creado en xullo de 1924 coma órgano de propaganda deportiva da Unión Soviética (Comité para a Cultura Física e o Deporte). De feito, ata 1946 o seu nome era o de *Red Sports*. O xornal era distribuído a máis de cen países en todo o mundo, cun prezo simbólico para que puidera ser seguido por todos os traballadores comunistas. A mediados da década de 1980 chegaba a tirar cinco millóns de exemplares sendo o xornal deportivo máis difundido do mundo. Non obstante, Jones (1996:26) aclara que o rotativo non tiña nada que ver cos xornais occidentais. Tratábase dun órgano de propaganda dos beneficios da política deportiva comunista e dos éxitos dos atletas pertencentes ao bloque soviético. Por outra banda, era o encargado de organizar competicións e torneos entre os distintos países do Pacto de Varsovia.

¹⁰⁸www.english.sport-express.ru (consultado o 4 de maio de 2011). Información recollida da páxina web do xornal.

Tras a fin do comunismo, *Sovetsky Sport* perdeu a súa preponderancia ante a aparición de *Sport Express*, pero aínda segue vixente na actualidade, xa que é publicado a cor polo Comité Olímpico Ruso¹⁰⁹.

3.1.2.2. Romanía

Gazeta Sporturilor

Ao igual que acontece nos países latinos, o xornalismo deportivo en Romanía ten unha fonda tradición. A pesar de ser controlado polo réxime comunista de Ceaucescu, con cambio de nome incluído, *Gazeta Sporturilor* mantivo o seu prestixio e na actualidade é o rotativo máis vendido e con maior audiencia de Romanía¹¹⁰.

Fundado en 1924, *Gazeta Sporturilor* foi un dos primeiros xornais en ser privatizados tras o establecemento da democracia en 1990, tras ser comprado pola editorial suíza *Ringier*. Durante o comunismo, o seu nome era *Sporturilor*. A comezos do século XX o xornal volve a estar en propiedade romana, baixo a dirección de Ovidio Ioanitoaia. Explica Ulmanu (2007:412) que tras unha época de crise, actualmente disputa con *Pro Sport* o primeiro posto entre os deportivos romanos, xa que ambos oscilan entre 70.000 e 100.000 copias diarias. O seu éxito levoulle recentemente a crear a súa propia canle de televisión.

Prosport

Foi Ioanitoaia, o xornalista deportivo de maior prestixio en Romanía, quen se puxo a cargo o 2 de xullo de 1997 de *Prosport*. Naceu tras a dimisión de varios xornalistas de *Gazeta Sporturilor*, que non estaban de acordo cos cambios que *Ringier* estaba a realizar no rotativo. Apostou decididamente pola cor nas súas 24 páxinas dende un comezo, intentando diferenciarse do tradicional xornal deportivo romano.

¹⁰⁹ Información recollida da páxina web do xornal: www.sovsport.ru (consultado o 4 de maio de 2011).

¹¹⁰ Segundo ARM e SNA.

ProSport conta con varias edicións locais e presta especial atención ao fútbol romano tanto no interior como no exterior do país, cos numerosos xogadores espallados por toda Europa. O xornal experimentou un forte crecemento dende o seu nacemento ata 2003, momento en que Ionaitoia e grande parte do equipo de redacción, decidiron incorporarse a *Gazeta*, debido ás malas perspectivas financeiras tras a venda do rotativo a *Publimedia Internacional* (Ulmanu, 2007:413).

Dende entón, o xornal pasou ao formato tabloide e adquiriu un enfoque moito máis sensacionalista no que os grafismos son esenciais. O xornal é dirixido por Dan Filoti e en 2009 tiña unha tirada superior aos 43.000 exemplares. Destaca que a partir das 17:00 horas os internautas poden descargar en formato PDF o xornal dese día de forma totalmente gratuíta.

Gooolsport

O máis novo dos xornais deportivos de Romanía saíu á rúa o 1 de setembro de 2008 por iniciativa do empresario Mario Locic. Dirixido por Octavio Topa é un modesto rotativo de 18 páxinas.

3.1.2.3. Polonia

Lara (2007:399-400) argumenta que o mercado de prensa polaco está marcado pola profunda privatización acometida tras 1989. Ésta, que foi común en todos os países de órbita comunista, saldouse en Polonia con aparición de grupos empresariais preferentemente alemáns. O xornal máis lido é o sensacionalista *Fakt*, propiedade do xermán Axel Springer, cunha estética idéntica ao do alemán *Bild*.

Springer tamén é propietario do único xornal deportivo que existe en Polonia a nivel nacional, *Przegląd Sportowy*. Conta con gran tradición xa que foi fundado en 1921 en Cracovia. Actualmente a súa sede central está en Varsovia e tira entre 100.000 e 150.000 exemplares. O seu actual director é Marcin Kalita¹¹¹.

¹¹¹ Información recollida da páxina web do xornal: www.sports.pl (consultado o 15 de maio de 2011).

3.1.2.4. Outros países

Bulgaria

En Bulgaria existen actualmente quince xornais de tirada nacional, tras un proceso de liberación da prensa que comezou en 1989, tal e como referencia Tabakova (2007:315-317). Entre eles destaca o deportivo *Dnispport* que está en circulación dende 1995 e o máis recente *7 days Sport*.

Hungría

Ao igual que no resto de países de órbita comunista, tras a chegada da democracia a estrutura dos medios de comunicación cambia radicalmente. Kaposi (2007:366) sinala que tan só o tabloide *Magyar Nemzet* é de antes de 1989, mentres que o resto de xornais xeneralistas nacionais son de novo cuño.

Porén, *Nemzeti Sport* é unha das cabeceiras deportivas máis antigas de Europa xa que foi fundada en 1903. Actualmente está baixo a propiedade da suíza *Ringier* e atópase entre os tres xornais máis lidos do país maxiar cunha circulación duns 83.000 exemplares, nun país duns 10 millóns de habitantes (Kaposi, 2007:366).

Finalmente en Eslovaquia contamos con *Sport* e en Moldavia con *Sport Plus*, que está escrito en romano.

3.1.3. A prensa deportiva da Europa nas Illas Británicas e no norte de Europa

Para Mancini & Hallin (2007:27-28) o modelo angloamericano de prensa é o que máis se asemella ás características dos medios en Estados Unidos. A prensa diaria xurdiu e, sobre todo, evolucionou antes ca na Europa Continental. O seu forte crecemento baseouse na publicidade, polo que apenas tivo necesidade de apoio económico por parte do Estado. Xa que logo, converteuse nun polo máis do poder, concretamente no cuarto poder.

Por outra banda, Weibull (2007:57-59) afirma que todos os países de Centroeuropa teñen culturas similares e xiran en torno a un país dominante. Ese papel era ocupado polo mundo anglosaxón, e dende 1945 por Alemaña, primeiro a federal e logo a unificada. No país teutón o mercado de prensa está moi atomizado, polo que hai escasos xornais a nivel nacional e cunha forte dependencia tanto das subvencións como das revistas. Tras a II Guerra Mundial, o Estado Alemán sempre se erixiu en salvagarda da liberdade e da xustiza. Para iso é necesario o pluralismo da prensa. Isto fai necesario que sexa subvencionada se as condicións de mercado o requiren.

Porén, se algo teñen en común a prensa en Inglaterra e Alemaña é a ausencia de prensa deportiva diaria. Deste xeito, países como Irlanda, Noruega ou Suecia estarán fortemente influenciados polas dinámicas comunicativas británicas e outros como Chequia ou os Países Baixos polas xermanas. Así, a ausencia de prensa deportiva nos países escandinavos e da Europa Central responde á influencia dos dous grandes países da zona.

Inglaterra

A pesar de ser berce do deporte moderno, en Inglaterra non existe actualmente un xornal deportivo a nivel nacional. As iniciativas que xurdiron ao longo do tempo fracasaron irremediabilmente. A tradición obedece aos semanarios deportivos, mentres que a información diaria é seguida a través dos tabloides sensacionalistas, que funcionan como unha mestura de prensa deportiva e revista do corazón.

Inglaterra é o país europeo con maior desenvolvemento da prensa en canto a estrutura rivalizando con Alemaña. Porén, destaca a preponderancia dos medios nacionais fronte a rexionalizada prensa xermana. Díaz Nosty sinala que en Inglaterra están algúns dos xornais máis baratos de Europa o que axuda a manter un índice de difusión de lectura moi superior ao da media europea¹¹². En todo caso, gran parte destes lectores decántase por unha prensa sensacionalista, que axuda a aumentar

¹¹² Na web do catedrático español www.infoamerica.org/web1/paises/uk/general_uk.htm (consultado o 11 de maio de 2011). En todo caso, segundo o informe do '*Libro Blanco de la Prensa Diaria 2010*', Reino Unido rexistrou un descenso do 7% na difusión de prensa no 2009, tan só superado polos retrocesos sufridos en Italia (8,5 %), Grecia (8,7 %) e Dinamarca (9,1 %).

considerablemente eses resultados. Os máis vendidos son *The Sun* e *The Mirror*, ambos paradigmáticos deste tipo de prensa.

Bromley (2007:43) subliña que o campo mediático do Reino Unido é complicado, longo e moi maduro. Isto tradúcese en numerosas corporacións multimedias con intereses en todo o mundo. Unicamente o sistema de medios estadounidense pode competir co británico. Bromley afirma que os xornais británicos se caracterizan por un forte peso da prensa de tirada nacional con sede en Londres, a pesar de que a prensa local e rexional represente o 98% das cabeceiras en circulación. Esta última é apenas significativa.

Unha vez consolidada a prensa comercial, nacen tres tipos de rotativos no Reino Unido a comezos do século XX: “*quality, middle-market and red-top tabloid*” (Bromley, 2007:44). Os chamados tabloides (coñecidos así polo seu formato máis reducido, aínda que actualmente os xornais de calidade abandonaron o tradicional formato saba polo máis compacto) son os que alcanzaron os primeiros postos en números de venda e de difusión nos últimos 20 anos. *The Sun* alcanza os tres millóns de copias mediante un tipo de información que combina sucesos, prensa rosa e prensa deportiva. Isto fai afogar a calquera empresa que pretenda implantar unha cabeceira con tan só unha destas características.

Historicamente o xornal deportivo de referencia en Inglaterra é *Sporting Life*. Publicouse dende 1859 (dende 1883 coma diario) ata 1998. A pesar da súa lonxevidade, si se mantivo nos quioscos durante case século e medio foi pola súa cobertura das carreiras de cabalos, disciplina moi arraigada en Gran Bretaña, máis que por ser un completo soporte deportivo. Tradicionalmente estivo considerado como un xornal preferente para a monarquía inglesa e para os lords, habituais espectadores dos hipódromos.

Con sede en Leeds, *Sporting Life* segue vixente na actualidade a través da internet. *Sporting Life* tamén ocupa un lugar nos libros de historia porque en 1886 absorveu a *Bell's Life and Sporting Chronicle*. Este último, fundado en 1821, está considerado o primerio semanario deportivo da historia.

O último intento de crear un xornal deportivo en Inglaterra data do 2006, cando a editorial *Dennis Publishing* lanzou *The Sportman* que apenas se mantería sete meses en pé. Era a primeira vez que se intentaba crear un rotativo deportivo dende que en 1991 fixera o propio *Daily Sport*, con idéntico resultado negativo.

Estes exemplos demostran que os únicos rotativos que funcionan son aqueles enfocados ás carreiras de cabalos. Ao igual que en Francia, en Inglaterra ten moito éxito a prensa deportiva destinada ás apostas. Nas Illas Británicas ten aínda maior relevancia ao ser máis profunda esta tradición e dentro dun contexto no que as cabeceiras deportivas son inexistentes. *Racing Post* foi fundado en 1986 polo xequese Mohammed Bin Rashin como competidor de *Sporting Life*, superándoo e converténdose no hexemónico en Inglaterra sendo o gran causante do seu peche. É unha publicación a toda cor na que as características de xinetes e monturas, os resultados e as expectativas inundan a publicación.

Alemaña e outros países

A prensa xermana é no seu conxunto a máis forte de Europa en volume de negocio, superando aos 15.000 millóns de euros. A pesar destas cifras, os ingresos están moi atomizados xa que predomina a prensa rexional. O único xornal nacional con forte tiraxe é o sensacionalista *Bild*, que é a primeira cabeceira mundial tras os diarios asiáticos¹¹³.

Esa rexionalización fai que Alemaña se caracterice polo seu altísimo número de títulos. Para Schneider (2004:224) isto é posible grazas a un amplo número de semanarios e revistas. Compre destacar tamén que a venta de prensa prodúcese nun 75% por subscrición, sendo a venta en quiosco dedicada case en exclusiva aos rotativos sensacionalistas.

En Austria os hábitos de consumo son moi similares, xa que os alemáns contan con amplos intereses mercantís no país alpino. Nin Austria, Holanda, Chequia, Bélxica, así como nos países escandinavos existen diarios deportivos a nivel nacional. Ademais,

¹¹³ Segundo Díaz Nosty na web www.infoamerica.org/web1/paises/alemania/general_alemania.htm (consultado o 11 de Maio de 2011).

ao igual que acontece en Austria, tanto en Bélxica como en Holanda circulan rotativos doutros países, convivindo dentro do panorama nacional.

3.2. A prensa deportiva en América

Estados Unidos é o maior consumidor de deporte do todo o mundo. A súa estrutura deportiva é propia e permanece á marxe das federacións internacionais en moitas disciplinas. Ademais, as súas ligas de baloncesto, hóckey ou fútbol americano están entre as máis seguidas en todo o mundo. Porén, non existe prensa deportiva diaria. Os xornais xeneralistas dedican abundante información ao deporte nas súas páxinas, especialmente estatísticas, imprescindibles para o lector norteamericano. Se non é suficiente, existen numerosas publicacións semanais e mensuais para seguir a actualidade de cada deporte. Ora ben, a falta de tradición e a inexistencia de prensa a nivel nacional, fai que non poidamos falar de prensa diaria deportiva. Unicamente en América Latina podemos contar con estes soportes tan característicos da Europa mediterránea.

3.2.1. Arxentina e Brasil

Tanto Arxentina como Brasil son dous dos países que con maior paixón seguen o fútbol. Dende que os mercantes e empresarios ingleses introduciran o deporte a través dos viaxes oceánicos, ambos países, xunto con Uruguai, convertéronse a comezos do século XX nos mellores expoñentes do novo deporte xunto cos inventores das Illas Británicas. Porén, o gran territorio de ambos os dous países e o grande número de equipos fixo que nunca houbera intención de crear xornais deportivos a nivel estatal. Son os semanarios os encargados de cubrir a información, principalmente, futbolística.

Arxentina

En 1945 nacía *Clarín* como un xornal “*del empresariado industrial de la época, menos apegado a las tradiciones y más moderno*” (Pozo & Ruiz & Waisbord, 2004). Convertido nun dos grandes diarios de Sudamérica, con máis de 500.000 exemplares en circulación, o 23 de maio de 1996 o *Grupo Clarín* decidiu sacar á rúa un xornal

deportivo co nome de *Olé*. Pronto se mostrou que era aceptado polos lectores arxentinos e consolidouse como o grande xornal deportivo, non só de Arxentina, senón de toda Sudamérica. A diferenza do que acontece en España, *Olé* non está centrado na información dun determinado equipo de fútbol e as súas portadas están dirixidas aos éxitos do deporte arxentino. Segue o esquema de *L'Equipe*, aínda que cun ton moito menos rigoroso e centrado fundamentalmente no fútbol¹¹⁴.

Brasil

En Brasil a idea de crear un xornal deportivo a nivel nacional data de 1997 tras unha visita de empresarios brasileiros a Cataluña para ver as instalacións de *El Mundo Deportivo*. Fúndase co nome de *Lance!* en Río de Xaneiro e conta con varias edicións rexionais, aínda que segue o esquema de *Olé*, sen adscribirse a un único equipo. Ademais, ten a honra de ser o primeiro xornal que presentou contidos en papel e na rede ao mesmo tempo, xusto cando foi fundado. *Lance!* conseguiu desbancar a xornais deportivos rexionais de longa tradición como *Gazeta Esportiva* (São Paulo) ou o *Jornal de Sports*. Este último foi fundado en 1931 en Río de Xaneiro, a imaxe e semellanza do italiano *La Gazzetta dello Sport* do que copiou as súas características follas rosas. En *Jornal de Sports* traballou Mario Filho, o máis famoso xornalista brasileiro, ao que se lle foi dedicado o estadio de Maracanã¹¹⁵.

3.2.2. México

O país azteca conta cunha forte tradición de prensa deportiva sendo un dos mercados iberoamericanos de máis peso. O primeiro diario deportivo que existiu en México foi *La Afición*, segundo recolle Caloca (2003:222). Actualmente, o gran rotativo do país azteca é *Esto* que foi fundado en 1941 polo Coronel José García Valseca, creador dun grande emporio da comunicación. Da mesma época é *Ovaciones*, fundado por Luciano Contreras e dirixido por Fernando González Parra, e que dende 1947 compite por acadar o primeiro lugar dentro do mercado de prensa deportiva mexicana (Checa Godoy, 1993:428).

¹¹⁴ Información recollida na páxina web do diario, www.ole/clarin.com (consultado o 4 de abril de 2011).

¹¹⁵ A información da visita dos empresarios brasileiros a Cataluña foi facilitada por Santiago Nolla, profesor do máster en periodismo deportivo da UIC.

Esto, coñecido como ‘el diario de los deportistas’, ten unha tiraxe superior aos 300.000 exemplares e é o xornal deportivo máis antigo en circulación de toda América Latina. Impreso en cor sepia, conta con abundante información taurina nas súas páxinas. Para Jones (1996:26) é un xornal moi desordeado e con mínima calidade fotográfica no que a publicidade ocupa o 65% das súas páxinas. Conta con nove edicións diferentes ademais da editada en Distrito Federal¹¹⁶.

Porén, o xornal deportivo con maior seguimento na actualidade é *Record* que saíu á rúa o 8 de maio de 2002. Fundado polo *Grupo Notmusa* e dirixido por Víctor Edú Rodríguez e tira cerca de 200.000 exemplares diarios. *Record* é a versión mexicana do español *Marca* no que se asemella tanto en maquetación, contidos e seccións. A infografía e a cor teñen gran importancia nun rotativo con forte crecemento nos últimos anos¹¹⁷.

3.2.3. Outros países latinoamericanos

Venezuela

Ata a chegada de Chávez ao poder, dende 1958 Venezuela viviu un período de esplendor democrático que se traduciu nun dos máis altos niveis de lectura de prensa de toda América. *Meridiano*, ‘un diario sin paralelo’, fundado en 1969, é o principal medio deportivo, sendo ademais o máis lido do país petroleiro cunha circulación que oscila entre os 150.000 e os 250.000 exemplares. É o segundo xornal máis lido de Venezuela e pertence ao grupo *Bloque Dearmas*¹¹⁸. O seu primeiro director foi Carlos Rafael González sendo na actualidade Víctor López o encargado de dirixir o rotativo. Trátase dun xornal sensacionalista no que teñen acollida no só informacións deportivas, senón tamén crónicas rosas (Checa Godoy (1993:418).

Venezuela conta dende o 4 de outubro de 2004 con *Líder*, diario deportivo da *Cadena Capriles* que tamén adoptou a estética do madrileño *Marca*, ao igual que o

¹¹⁶ Información recollida da páxina web www.oem.com.mx/esto (consultada o 5 de abril de 2011).

¹¹⁷ Información recollida da páxina web www.record.com.mx (consultada o 5 de abril de 2011).

¹¹⁸ Información recollida na páxina web do diario www.meridiano.com.ve (consultado o 4 de abril de 2011).

fixera o mexicano *Record*. Dirixido nos seus inicios por Francisco Blavía, fai especial fincapé no deporte venezolano, tanto dentro coma fora das súas fronteiras. Conta con varios suplementos semanais, destacando o dedicado á información hípica¹¹⁹.

Honduras

En Honduras tiveron que esperar ata 2006 para ver o nacemento de *Diario Deportivo Diez*, que conta con seccións do español *Marca*. Centrado no fútbol está dirixido por Jorge Canahuati¹²⁰.

Colombia, Ecuador, Perú e Costa Rica

En Colombia compre destacar tanto a *Nuevo Estadio* como a *Diario Deportivo*. En Ecuador temos ao rotativo *Mundo Deportivo*. En Perú *El Bocón* e *Liberio*. En Costa Rica *Ticodeporte*.

3.3. A prensa deportiva no resto do mundo

As dificultades bibliográficas e idiomáticas fan dificultoso presentar un panorama da prensa deportiva no resto do mundo, nomeadamente no Xapón, un dos países de maior riqueza en canto á prensa escrita. E no país nipón onde se concentran os grandes rotativos deportivos, aínda que a súa repercusión e incidencia en Europa é insignificante e pasa desapercibida.

3.3.1. Asia

Os xornais de maior circulación do mundo están localizados en Asia, nomeadamente en Xapón, que ten un dos niveis de lectura de prensa máis altos. China e India tamén se encontran entre os países de maior número de lectores, e, de feito, o hindú *Dainik Jagran* é o máis lido do mundo¹²¹.

¹¹⁹ Información recollida na web oficial do xornal www.liderendeportes.com (consultada o 3 de abril de 2011).

¹²⁰ Información recollida na web oficial do xornal www.diez.hn (consultada o 3 de abril de 2011).

¹²¹ *Público* (9-XII-2009). www.publico.es/televisionygente/276447/el-periodico-mas-leido-del-mundo-se-escribe-en-hindi. A tradución do nome do xornal sería ‘A Verdade’.

Xapón

Como apuntabamos, é en Xapón onde se editan o maior número de xornais deportivos en todo o mundo. Os contidos están centrados no beisbol, o deporte máis seguido no país insular, pero tamén abunda a información dedicada ás artes marciais. Entre os rotativos máis salientables encóntranse *Nikkan Sports* (fundado en 1946 é o máis antigo en circulación e ten unha circulación que se achega aos dous millóns de lectores) *Kobe Shimbun*, *Sankei Sports*, *Sports Hochi*, *Sports Nippon*, *Tokio Sports* ou *Chunichi Sports*.

Corea do Sur

A mesma paixón polo deporte que experimenta Xapón (organizador de Xogos Olímpicos e de Mundiais de distintas modalidades deportivas) represéntaa Corea do Sur. De feito, ata hai menos dun século o territorio que hoxe forma Corea estaba dentro das fronteiras do Xapón. *Sports Seoul*, *Sports*, *Sports Today* e *Ilgan Sports* son os xornais máis destacados do país.

China

China é o outro gran país asiático que se mantivo, en boa medida, á marxe das dinámicas occidentais de colonización. Así, mentres países como Singapur ou Indonesia teñen dinámicas de prensa propias de Inglaterra ou Holanda, onde non existe a prensa deportiva, en China contamos con este tipo de rotativos ao igual que no Xapón e en Corea. Ademais do diario *Oriental Sports Daily* temos os bisemanarios *Titan Sports Weekly*, *Soccer News* (enfocado ao fútbol) e *Sports China* (enfocado aos deportes tradicionais do país).

3.3.2. África

As condicións políticas e económicas de África determinan en boa medida que os xornais estean controlados polos gobernos ditatoriais ou por empresas privadas de capital estranxeiro. Por outra banda, os éxitos deportivos a nivel internacional nestes

países son moi reducidos e están protagonizados por homes e mulleres de raza negra, mentres que os potenciais compradores de xornal soen ter outro perfil. Por último, e non menos importante, a meirande parte dos países africanos son antigas colonias británicas, e Gran Bretaña non ten tradición de prensa deportiva.

Así, tan só merece a pena destacar unha serie de semanarios deportivos. *Annoukhba* e *Al Mountakhab* de Marrocos, *90 minutes sports newspapers* de Ghana e o quincenal *Africa Champion* de Serra Leoa.

CABECEIRAS DEPORTIVAS ENTRE OS 100 XORNAIS DE MAIOR DIFUSIÓN DO MUNDO

Nº	TÍTULO	CIDADE	PAÍS	CIRCULACIÓN
14	<i>Tokyo Sports</i>	Toquio	Xapón	2.230.000
20	<i>Nikkan Sports</i>	Toquio	Xapón	1.810.000
22	<i>Sports Nippon</i>	Osaka	Xapón	1.800.000
32	<i>Sankei Sports</i>	Toquio	Xapón	1.300.000
49	<i>Sports Hochi</i>	Toquio	Xapón	1.015.000
50	<i>Kobe Shimbun</i>	Kobe	Xapón	999.000
73	<i>Chunichi Sports</i>	Nagoia	Xapón	808.000

Cadro 15. *Prensa deportiva entre os 100 xornais con maior difusión (2008)*. Elaboración propia a partir dos datos recollidos para o ano 2008 en International Fédération of Audit Bureaux of Circulations (IFABC) www.ifabc.org/docs/circulation_report.pdf (consultado o 25 de maio de 2011).

CAPÍTULO IV

Historia da prensa deportiva en Galicia

1. Do nacemento á desilusión (1909-1936)

Se hai estudosos que consideran as crónicas de Xenofonte ou as de Xulio César como as primeiras mostras de xornalismo, tamén poderíamos nomear a Homero como o primeiro xornalista deportivo. Tanto na *Ilíada* como na *Odisea* fala dos xogos funerarios. De igual forma, Píndaro escribiu cantos corais dos xogos panhelénicos no século V a.C. Sen negar a conexión que co deporte teñen estas valiosísimas obras históricas, xa determinamos que tanto deporte como xornalismo deportivo son fenómenos contemporáneos. Concretamente a aparición de ambos prodúcese no século XIX.

1.1. Aparición do deporte e da prensa deportiva. O contexto internacional

En 1828, o crego Thomas Arnold é nomeado director da escola pública de Rugby. Nese momento, as grandes escolas de Inglaterra eran Eton e Winchester e o seu sistema de ensinanza era imitado por todas as demais. Tratábase fundamentalmente do estudo das linguas clásicas, a historia antiga e a literatura. Ora ben, Arnold cre que se trata dun sistema deseñado para o coñecemento e con moitas lagoas no tocante á disciplina. É por iso que introduce o deporte nas escolas públicas inglesas para tratar de canalizar a violencia dos suburbios urbanos. Copley (2002:150-155) cre que Arnold non pode ser considerado un deportista, senón un educador. Tomou como exemplo a cultura grega, e é dela da que recolle a idea do deporte para canalizar a forza física¹²².

O *football* era un pasatempo común entre a xuventude inglesa. Era un xogo de pelota de orixe medieval con notables diferenzas segundo o lugar onde se practicase, pero que estaba moi perseguido polo seu carácter violento. Arnold decide instrumentalizalo en regras, que son consensuadas cos alumnos máis veteranos. Estes exercerán de titores ante os novos ingresos, converténdose en pais deportivos, pero, o que é máis importante, en guías escolares das novas xeracións.

¹²² Arnold tamén fomentou o estudo de linguas modernas, historia contemporánea, matemáticas ou xeografía. O seu sistema de ensinanza foi imitado rapidamente por todas as escolas inglesas e é a base do sistema imperante na actualidade.

A burguesía estaba interesada en que a nova clase obreira que se estaba a formar tivera pasatempos. A Igrexa, aínda que máis tarde, tamén verá no deporte unha solución para controlar as revoltas. Inmediatamente as escolas máis prestixiosas de Inglaterra crean as súas propias regras para o *football*, ata que en 1863 son unificadas configurando o que hoxe coñecemos como fútbol. Porén, un grupo de estudantes consideraba que se debían permitir as cambadelas e o xogo coa man, polo que en 1871 unifícanse as regras do rugby moderno. Leva ese nome na honra dos alumnos de Thomas Arnold, defensores desta modalidade.

A pesar de que ten as orixes no ámbito académico, dado que os seus fins primixenios son controlar e entreter ás masas obreiras, non é de estrañar que os clubs de fútbol máis antigos do mundo teñan orixe armera (Arsenal FC), téxtil (Manchester United FC) ou mineira (Recreativo de Huelva). Polo xeral, foron estes os que perviviron co paso de tempo, mentres que os nados ao abeiro dunha escola desapareceron ou se manteñen como club amateur.

Por outra banda, a clase acomodada tamén practica o deporte, aínda que neste caso como forma de refinamento e distinción. Ao igual que o *football*, as diferentes disciplinas son orixe medieval, pero neste caso practicadas pola nobreza. É no século XIX cando son adoptadas como propias pola burguesía, o que fai aumentar o número de practicantes e configura unhas normas de uso común que se traducirán na creación de clubs e de competicións. Destacan disciplinas como o tenis, a hípica ou o boxeo, xa que pegarse, sempre e cando estivera suxeito a unhas regras, estaba ben visto.

Deste xeito, dende mediados do s. XIX se crean diferentes deportes, ben por mor da regulamentación de xogos antigos ou ben porque son ideados ante novas necesidades. Pero todos teñen en común que reproducen as características do Estado moderno.

SIMILITUDE ENTRE O DEPORTE MODERNO E O ESTADO-NACIÓN	
DEPORTE	ESTADOS
Un deportista	Un individuo
Dous deportistas	Dous individuos
Equipo	Cidade
Varios equipos	Varias cidades
Liga	País
Federación que regula a Liga	Goberno que regula o país
Código / regulamento	Leis
Árbitro	Xuíz
Ingresos (entradas)	Ingresos (impostos)

Cadro 16. Similitude entre o deporte moderno e o Estado-Nación. Elaboración propia.

A introdución dos deportes nas axendas dos medios débese entender dentro da evolución da cultura do ocio na sociedade moderna, como ben apunta Barreiro Fernández: *“Aínda que o capitalismo ten a mala fama de que estrullaba e machucaba aos obreiros, hai que recoñecer que a lexislación laboral, que foi froito da loita dos obreiros pero tamén da comprensión dos empresarios, vai a permitir a liberación dun tempo, o que tradicionalmente chamamos ocio. O ocio sempre existiu dende a época grega, como foran as Olimpíadas, pero a medida que entramos nunha sociedade controlada polo Antigo Réxime e pola Igrexa fundamentalmente, o ocio soamente se podía manifestar colectivamente coas festas relixiosas. O capitalismo racha con isto e entramos nunha fase que podemos chamar ocio colectivo, é dicir, a xente comeza a asociarse e admirar mitos novos que se van creando¹²³”*.

Porén, antes de que xurdira a The Football Association (1863) ou a Rugby Football Union (1871), xa existía a prensa deportiva. Na Inglaterra de 1821 créase

¹²³ Entrevista a Xosé Ramón Barreiro Fernández. As palabras deste historiador, recollidas en varios apartados ó longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

Bell's Life and Sporting Chronicle, ás que seguirán outras como *Sporting Life* (1859) ou *The Sportsman* (1865). Pola súa banda, en 1854 editase por vez primeira a francesa *Le Sport* e en 1868 verá a luz *Velocipède*. Son todas revistas destinadas a un público de clase alta nas que se fala de cabalos, ximnasia, loita, esgrima e dun velocipedismo aínda embrionario.

Ademais dos deportes de equipo, esas publicacións tamén informaban acerca de competicións de atletismo, a disciplina máis ligada co esforzo e coa superación persoal. Mandell (1984:141-142) sinala que a meirande parte das disciplinas do atletismo lixeiro proceden da inventiva dos ingleses, os cales tamén fomentaron os conceptos das probas contra o cronómetro ou do record, nun afán por buscar a perfección. O atletismo era considerado como espello de valores nobres.

¿Qué estaba a suceder nas Illas Británicas? Gran Bretaña sempre foi un Estado poderoso, xa que dende a unificación normanda de 1066 nunca xamais sufriu unha invasión, pola que as súas cidades non se converteron en fortalezas defensivas fortemente amuralladas. Para Mandell isto permitiu unha rápida comunicación entre todas as cidades británicas, o que facilitou a expansión do comercio e da industrialización, pero tamén do deporte como medio de superación e de distracción.

Ao mesmo tempo que o deporte como distracción e educación é regulamentado nas Illas, na Europa Continental xorde a escola ximnástica, que ten en Prusia ao seu maior expoñente. A implantación do deporte prodúcese a partir da idea de fomentar a disciplina física para a creación dun exército moderno e ben preparado como instrumento para controlar o Estado-Nación. Coa ximnasia foméntase o sentido da colectividade e de efervescencia nacionalista. Esta modalidade ten ampla aceptación en Alemaña e Italia, países recen nados e que precisaban reafirmarse¹²⁴.

Cómpre ter en conta as diferenzas entre o deporte anglosaxón e o continental. En ambos lugares os novos deportes quedaron abertos á participación e á observación, pero o interese polos records, medidas ou normas foron tema das Illas Británicas. O deporte

¹²⁴ A delegación alemá nos primeiros Xogos Olímpicos (1896) non estaba de acordo co programa das probas por consideralas demasiado inglesas, ao abundar os exercicios atléticos en detrimento das probas físicas e de exaltación do corpo como son as ximnásticas. De feito, os alemáns foron os únicos que non confraternizaron co resto de países participantes.

centroeuropeo do século XIX foi proxectado cunhas ideas ideolóxicas e edificantes propias dun concepto de nacionalismo emerxente. A educación física foi a culminación da tradición filosófica iniciada no Renacemento e apoiada na Ilustración.

Así, é fácil albiscar cales serán os deportes que adquirirán maior importancia na prensa co descorrer dos anos. As disciplinas de equipo e os deportes individuais baseados na loita contra o cronómetro, deron o salto das escolas e das rúas cara grandes estadios e grandes públicos, fomentados por unha ampla cobertura de prensa. Mentres, as disciplinas ximnásticas quedaron recluídas ao ámbito educativo, ante o éxito das disciplinas inglesas¹²⁵.

1.2. Aparición da publicacións deportivas en España e das primeiras noticias deportivas en Galicia

En 1856 édítase en Barcelona o primeiro número de *El Cazador*, considerada por varios estudos sobre prensa como a primeira cabeceira deportiva de España¹²⁶. Porén, Pujadas i Martí & Santacana i Torres (1997:9) sosteñen que o seu carácter e os seus obxectivos distan moito das ideas das primeiras cabeceiras deportivas, nas que se buscaba dar a coñecer unha disciplina e informar das distintas competicións relacionadas con ela. Consideran que *El Cazador* non forma un espazo de comunicación propio entre entidades, colectivos e individuos vinculados cun deporte. Non existen nin uns códigos, nin unha estrutura empresarial e non hai unha linguaxe propia do xornalismo deportivo¹²⁷. De feito, *El Cazador* non se publicou coa idea de funcionar como revista deportiva, senón coma plataforma para estimular ás autoridades a codificar

¹²⁵ “Only after the 1936 Olympic Games started seeing the sport in the whole world with mayor seriousness. But still today, the sport in the Continent is something much more serious than in the English Channel”. Mandell (1984:171). “Sólo después de los Juegos Olímpicos de 1936 se empezó a ver el deporte en todo el mundo con mayor seriedad. Pero todavía hoy, el deporte en el Continente es algo mucho más serio que en el Canal de la Mancha”.

¹²⁶ Relañó (2004:331) considera que a primeira é *Programa Oficial de Carreras de Caballos* de 1842, pero non ten contidos xornalísticos tan só é unha táboa de horarios e resultados de competicións hípcas. Sotelo González (2008:325) apunta a existencia de *El Pedal* en Huesca en 1869. De 1886 é o bilbaino *La Ilustración Gimnástica* e de 1890 e o pamplonés *La Bicicleta* (Díaz Noci, 2000:376). Pola súa banda, López de Aguieta (2008:445-452) cita a *El Cazador* como a pioneira, pero tamén resalta a importancia de *Crónica del Sport* (1885), ilustración quincenal deportiva con información de carreiras de cabalos, regatas, tiro de pichón, velocipedismo e noticias de sociedade. Outras das relevantes nesta primeira etapa serían *El Sport Español* (1887), con noticias de ciclismo e hípica ou *Los Deportes* (1897), revista ilustrada de automovilismo, ciclismo, aviación e demais deportes.

¹²⁷ Ademais, e tal e como se indicou ao comezo desta investigación, a caza non é considerado un deporte.

unha lexislación propia para os cazadores. Despois desta aventura illada e efémera, en 1878 nace tamén en Barcelona *L'Excursionista*, vencellada á investigación arqueolóxica e ás ciencias naturais e cunha liturxia profundamente catalanista promovida pola Associació Catalanista d'Excursions Científiques.

Deste xeito, para Pujadas i Martí & Santacana i Torres (1997:14) as primeiras iniciativas de prensa deportiva, aínda que con escaso éxito, serán *Hipódromo Cómic* (1883) e *El Sport Español* (1876 ou 1885 segundo os autores). Haberá que esperar ata o 16 de xullo de 1891 para que xurda o primeiro número da que será cabeceira emblemática neste inicio da prensa deportiva: *El Ciclista: revista de Sport Nacional y Extranjero*, á que seguira en marzo de 1892 *La Velocipedia*¹²⁸. Un ano despois fai o propio a madrileña *Crónica del Sport* (1893), na que destaca a ausencia do fútbol nas súas páxinas (Paniagua Santamaría, 2009:18-19).

Todo isto está a acontecer nun clima europeo caracterizado pola paz e a prosperidade. Tras a Guerra Franco-Prusiana de 1871, comeza unha época en Europa coñecida como '*Belle-Époque*', na que se produce o primeiro gran espazo de tempo sen guerra dentro das fronteiras do continente europeo. É un período de gran florecemento sociocultural que coincide cos grandes movementos pictóricos e coa aparición das liberdades de prensa de forma xeneralizada arredor da década de 1880. Fórmanse grupos editoriais que en poucos anos pasarán a tirar millóns de exemplares, números que, a pesar do proceso alfabetizador, son moi difíciles de igualar na actualidade. O volume de prensa é tan elevado que xorden variantes para as novas realidades, entre elas o xornalismo deportivo.

Mentres, a Galicia de finais do século XIX vivía nunha realidade social moi diferente á europea e nomeadamente á dos focos de progreso en España. Desangrada pola emigración e cunhas características socioeconómicas que non invitaban á industrialización, a prensa deportiva tardaría en callar no país. Para Durán a prensa galega e de lento desenvolvemento, e moito máis os contidos deportivos, aínda que o protodeporte xa estivera presente nas crónicas das guerras contra o francés: "*En los*

¹²⁸ Cataluña, polo seu dinamismo industrial e a súa proximidade con Francia, foi o lugar xerme da prensa deportiva en España xunto a Euskadi e Madrid. De feito, a Unión Velocipédica Española (UVE) foi impulsada en 1896 polo director de *El Ciclista*, Claudi de Rialp. Tres anos despois, a sede da UVE foi trasladada de Madrid, o seu lugar orixinal, cara a Barcelona.

*periódicos de la Guerra de la Independencia no había ninguna presencia del protodeporte, aunque, por ejemplo, el Duque de Wellington, era un enamorado del protofútbol. Es mucho más activo el juego que la información sobre el juego. El deporte está relacionado con el sistema de educación británico y es más tardío*¹²⁹”.

Aínda que illada xeograficamente, Galicia mantíña conexión co estranxeiro a través do mar. Os barcos que comerciaban cos portos galegos traían as diversas novidades que circulaban por Europa. De feito, o 26 de xuño de 1873 *El Eco de Santiago* fai referencia por primeira vez en Galicia, e por segunda en España, da aparición do fútbol. A efeméride prodúcese meses antes de que se teña constancia da chegada deste deporte a Huelva, cidade considerada berce do *football* ibérico¹³⁰. Despois, Vilagarcía de Arousa será o lugar onde se celebrarán os primeiros partidos regulamentados en Galicia. Pouco a pouco, xurdirán distintos equipos en Ferrol (1892), Vigo (1896) ou A Coruña (1902), nun primeiro encontro que se disputou na Praza de Touros da cidade herculina (Rodríguez Iglesias, 2010:20). A Galicia interior terá que esperar a que en 1907, con motivo das festas do San Froilán, se xogue o primeiro partido en Lugo. Pouco despois fundaríase o Deportivo de Lugo e o Club Lucense, segundo documentou Gordillo, nunha reportaxe publicada en *El Progreso* en 1996.

Pero non só no fútbol podemos comprobar a introdución do deporte no país. Na década de 1880 agroman por Galicia os ximnasios. Como subliñan Lagardera, Espinosa Rodríguez ou Domínguez Almansa (2009:143-144), son asociacións de recreo para a burguesía, con salas de café, salón, teatro e biblioteca e con espazo para as novas modas deportivas, que van dende a esgrima ata a ximnasia, pasando pola patinaxe ou o tiro ao pichón. A importancia dos ximnasios débese, fundamentalmente, por ser un lugar de reunión das clases ilustradas, sendo xerme para o asociacionismo deportivo. O RC Deportivo nacerá en 1906 a través da iniciativa da Sala Calvet, un ximnasio coruñés¹³¹. En todas as cidades galegas existía polo menos un ximnasio antes de comezar o século XX. Incluso vilas coma Pontearreas tiñan un, o que demostra a fortaleza deste

¹²⁹ Entrevista a José Antonio Durán. As palabras deste historiador, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

¹³⁰ Citado por Deza Rey (2008:10). O primeiro lugar onde se ten constancia dalgunha referencia sobre fútbol en España é en Jerez de la Frontera o 1 de novembro de 1870, tal e como recolle o xornal local *El Progreso*.

¹³¹ En España, o Gimnàstic de Tarragona foi fundado coma ximnasio en 1886 pasando a ser club de fútbol en 1914. Hoxe é o club de fútbol máis antigo de España, se non se ten en conta a súa orixe ximnástica.

movemento en Galicia. O máis relevante foi a Sociedad El Gimnasio de Vigo que abriu as súas portas en 1879, chegando a ser o máis sobranceiro de España ata o seu peche en 1936, cando foi clausurado polo bando franquista ao comezo da Guerra Civil. O ximnasio e os seus socios foron vítimas da represión.

Parece, entón, que Galicia non está tan atrasada como se adoita a significar. *“Hai cidades de desenvolvemento en Galicia ao mesmo nivel ca en Europa. O deporte é unha forma de socialización da modernidade e do progreso, tamén en lugares periféricos, que non atrasados, como Galicia”*, apunta Domínguez Almansa. A finais do século XIX o progreso e a comunicación chegan a través de dúas canles: o ferrocarril e o barco. No primeiro caso, Galicia sufrirá unha incomunicación con Madrid e con Europa que non se solucionará ata finais do século XX. No que se refire ao barco encóntrase situada nun marco privilexiado de comunicación con Europa, nomeadamente, coas Illas Británicas. Xa que logo, Galicia sitúase na periferia pero non permanece á marxe das novidades deportivas do momento.

1.2.1. O ciclismo como primeiro deporte de relevancia informativa

No epílogo do século XIX, a información deportiva en Galicia estaba reducida a breves notas dentro da información xeral, frecuentemente dentro dunha sección denominada ‘Eco de sociedad’. Nelas atopábamnos as referencias á actualidade dos ximnasiaos pero facendo fincapé nas súas actividades sociais. Os temas deportivos quedan na súa maioría relegados á anécdota. Febero (1983:57) fala dunha noticia datada o 20 de novembro de 1882 en *La Voz de Galicia* que anuncia o falecemento do gran mestre axedrecista Morphi, como a primeira noticia deportiva rexistrada no xornal coruñés. Ora ben, habería que esperar ata a década de 1890, e grazas ao impulso que colle o ciclismo para comezar a ver nos xornais unha sección titulada ‘De sport’, aceptando o anglicismo en boga. De feito, na carteleira de ‘diversiones públicas y diversiones privadas’ xa se teñen en conta os eventos deportivos xunto cos espectáculos teatros e os concertos¹³².

¹³² A fundación do FC Barcelona a cargo de Hans Gamper en tan tardía data como 1898 tan só foi recollida co título de ‘Nota de sport’ polo xornal catalán *La Vanguardia*.

González Martín (1998:96) sinala que en 1887 tivo lugar nos xardíns da Alameda de Vigo a primeira carreira ciclista de Galicia, tal e como recolleu o xornal pontevedrés *El Anunciador* o 9 de agosto daquel ano. Doce meses antes, membros da revista deportiva madrileña *El Velocípedo* visitan as dependencias de *La Voz de Galicia* na Coruña para facer publicidade do novo deporte. Facilitan o enderezo da revista aos lectores de *La Voz* por se queren pedir algún número atrasado da cabeceira madrileña. O ciclismo é o primeiro deporte de competición e espectáculo con éxito en Galicia, que conta cun calendario propio e que provoca a creación por primeira vez de recintos preparados para a práctica deportiva, como son os velódromos. Porén, aínda así, o velocipedismo, ou ciclismo, non é quen de servir de acicate para a creación dunha prensa deportiva propiamente dita. Nun principio é visto como unha máquina propia da modernidade que aínda non é asumible polas clases modestas. Non será ata a primeira década do século XX cando explote definitivamente como deporte unha vez abaratado o seu custo e asumido polas clases máis modestas. Mentres, o status de máquina moderna será recollido polo automóbil, convertido en paradigma da velocidade e o *glamour*.

Nas cidades xorden revistas progresistas de gran calidade como a pontevedresa *Galicia Moderna*, que, a petición dos lectores, vai incorporando información deportiva pouco a pouco. O ciclismo é un dos temas máis recorridos a pesar de que os artigos sexan anecdóticos ou pintorescos. A bicicleta podía servir para practicar deporte, pero tamén para librarse da esposa, tal e como vemos nunha historia ilustrada en seis partes do 15 de maio de 1898. O protagonista é un bo marido que para non aturar máis a súa muller lle regala unha bicicleta:

“1. En otro tiempo era mi hogar un campo de Agramante, pues mi mujer cuando discutíamos, solía tirarme a la cabeza los argumentos.

2. Un día le dije, monina: noto que te redondea el vientre, y este ejercicio te convendría mucho.

3. Desde entonces comencé a bañarme en un océano tranquilo. Mi mujer volvía a casa muy tarde...

4. Después reventó la bomba. Seis semanas en la cama. ¡Qué delicia!

5. Apenas restablecida se la llevó al campo un entrenador italiano, y... ¡aún no ha vuelto!

6. *Así es que no pueden ustedes imaginarse con que voluptuosidad, solo, feliz, e independiente, recostándome en la tropical mecedora, grito: ¡VIVA LA BICICLETA!”*

Co cambio de século, os ximnasiaos e os clubs ciclistas consolídanse en toda Galicia, agás en Lugo¹³³. Diciamos que o ciclismo, por si só, non foi capaz de facer xurdir unha cabeceira deportiva, pero, existiron, iso sí, boas intencións. Estas quedaron reducidas a proxectos, como o esbozado polo Club Velocípedista en 1896 nas páxinas de *La Voz de Galicia*¹³⁴: “Toma incremento el ciclismo en La Coruña. Engrosan las listas de socios del Club Velocipedista y se van a hacer en breve grandes mejoras en el local que ocupa. Algunos de los miembros de la Junta directiva y varios socios tienen el pensamiento de fundar una revista quincenal que será órgano del ciclismo en toda la región gallega”.

Mais é o fútbol o que realmente incentiva a creación de cabeceiras deportivas en Galicia. Tamén fai falla unha clase burguesa, ilustrada, cosmopolita e deportivamente activa que exerza de promotora de novos formatos de prensa¹³⁵. Será necesario que a xente se interese por un deporte de masas para que eses emprendedores decidan editar publicacións especializadas e con contidos rigorosos. Iso só se producirá co boom do fútbol.

1.3. O fútbol, Vigo e *Letras y Deportes*

A práctica de fútbol era habitual dende finais do século XIX, pero é na primeira década da pasada centuria cando crece de forma imparable converténdose no deporte hexemónico en Europa. Os uniformes, as regras sinxelas e fáciles de aprender, o seu baixo custe, a ausencia de grandes requisitos físicos, a facilidade de aprendizaxe e a posibilidade de ser seguido por espectadores nun espazo público aberto, son as causas do seu éxito. A isto débese engadir a que posiblemente sexa a máis sobranceira; é o

¹³³ Domínguez Almansa (2009:208) sinala que Lugo é a provincia con menor capacidade asociativa, pero en cambio existen vilas como Vilagarcía, Pontearreas, Cesures ou Padrón con notable iniciativa deportiva. Aínda así compre relativizar os éxitos, xa que a asociación ciclista da Coruña contaba con só 70 socios.

¹³⁴ *La Voz de Galicia* (9-II-1896).

¹³⁵ De feito, cidades coma Caldas ou Mondariz son focos deportivos a comezos do século XX, pero ligadas a unha fidalguía que practica a caza e pasa os seus momentos de lecer nos balnearios. Porén, iso non é ápice para que en 1910 se xogara un encontro de fútbol entre Mondariz e Pontearreas nos que os 22 xogadores eran españois, mostra de que o fútbol era coñecido e estaba xa arraigado naquela zona. (Guisado Nogueira, 1988) -relatado por vía telefónica polo autor-.

único deporte no que dende un comezo hai unha identificación identitaria. Ser dun club de fútbol e formar parte dun sentimento colectivo de pertenza a un grupo, un barrio, unha vila, unha rexión ou un país.

A puxanza do fútbol en Galicia é palpable observando os organismos creados neses anos, algúns deles pioneiros en España. En 1905 ten lugar a primeira celebración do Campeonato de Galicia de foot-ball en Vigo, baixo a auspicio do Vigo FC. Catro anos despois nacería en Vigo a Federación Gallega de Clubs de Foot-Ball (FGCF), é dicir, catro anos antes cá española. Tamén compre destacar que en 1910 daba comezo a traxectoria do Colegio de Árbitros de Galicia¹³⁶.

A tenor dos exemplos presentados, é fácil deducir que Vigo é nestes primeiros anos o motor do deporte galego. A cidade olívica é unha urbe dinámica que dobra a súa poboación de 1900 a 1910 (INE) é que iza a bandeira do dinamismo e da modernidade en Galicia. O ximnasio máis sobranceiro do país ou os primeiros partidos de rugby en Galicia (1910) teñen lugar nela, e tamén en Vigo está a sede rexional da UVE para Asturias e Galicia, sendo a quinta en poder de decisión de toda España. De Vigo tamén serán os dous xornalistas deportivos máis relevantes da época, Manuel de Castro ‘Handicap’ e Camilo Bernárdez ‘Thedy’. O eixo atlántico formado pola Coruña e Vigo será no que xurdan as meirandes iniciativas deportivas nesa época, pero cun predominio claro da cidade olívica, tanto nas publicacións como nos triunfos deportivos¹³⁷.

Todo esta preparado para que Vigo vexa a aparición da primeira publicación deportiva galega. Só entendendo a puxanza da cidade e o seu papel protagonista no crecemento e modernización da España deses anos, pódese entender o porqué do nacemento deste tipo de prensa. “*Vigo é a cidade española que ten un crecemento máis rápido dende finais do século XIX ata comezos do século XX. Iso hai que telo en conta á hora de explicar o porqué da aparición deste tipo de xornais. En Vigo, en torno ao mar, crease unha gran riqueza industrial e unha potencia económica extraordinaria*

¹³⁶ Deza Rey (2008:12) sinala que á altura de 1905 tan só existían en España a Copa del Rey e os campionatos rexionais de Cataluña, Centro-Madrid e Galicia.

¹³⁷ De feito, ata a tempada 1926-27 o título de campión de Galicia de fútbol non foi alzado por un club de fora de Vigo, sendo campión o coruñés RC Deportivo.

que atrae unha poboación emigrante que na súa maioría procede de Ourense. O tecido social explica a aparición deses xornais”, apunta Barreiro Fernández¹³⁸.

Aínda que algunhas fontes apuntan a 1908 coa creación de *Elite*, o certo é que non existen probas bibliográficas, polo que a honra de ser a primeira publicación deportiva galega correspóndelle a *Letras y Deportes: revista literaria y deportiva*¹³⁹. Sae á rúa o 18 de xaneiro de 1909 e tirará entre 19 e 20 números baixo a dirección de Miguel de Zárraga. É unha publicación mensual na que, como se indica na súa cabeceira, hai un tratamento literario do deporte con espazo para falar de atletismo, automobilismo, aviación, tiro de pichón, ciclismo e especialmente fútbol. A tenor do comentado por González Villar “*la acogida del público no pudo ser mejor, agotándose rápidamente el primer número*”¹⁴⁰ (1959:65).

Zárraga foi un notable escritor e xornalista español que afincado en Estados Unidos adquiriría fama como profesor universitario e guionista das primeiras películas faladas de Hollywood. Aínda que naceu e estudou en Madrid, cando apenas tiña 26 anos dirixe *Letras y Deportes*. A súa relación con Vigo tamén o leva a elaborar os estatutos

¹³⁸ A crecente importancia de Vigo como foco do deporte no ámbito estatal, reflíctese nun artigo publicado na revista madrileña *Sport Universal* o 28 de febreiro de 1906 publicado baixo o título ‘*Los Sports en Vigo*’: “Entre las capitales españolas donde los sports han tenido jóvenes y entusiastas cultivadores, aparece Vigo ocupando un lugar honroso. Favorecida por la naturaleza esta comarca es realmente encantadora. De un lado una campiña deliciosa (...) de otro lado la ría que es más bien un lago apacible (...) La situación de Vigo era por tanto de las más apropiadas para que en ella arraigase todo género de aficiones deportivas. No es posible citar las numerosas personas que han contribuido en Vigo a crear asociaciones para el desarrollo físico. Entre los jóvenes más inteligentes se distinguen D. César Baraja y D. Manuel Ocaña. El Sr. Baraja es un ciclista de los más expertos (...) tiene establecido el record de kilómetro en pista, lográndolo en un minuto y diecisiete segundos. Con tal motivo fue declarado campeón de Galicia. D. Manuel Ocaña (...) fue presidente, fundador del Vigo Foot-Ball Club y excelente medio del primer team (...) es uno de los primeros aficionados al sport y en particular al foot-ball”. (González Villar, 1959:26-27).

¹³⁹ *Faro de Vigo* (17-I-1909). “Mañana lunes se publicará el primer número de *Letras y Deportes*, crónica semanal de actualidades. La nueva revista será, ante todo, un periódico de juventud y para la juventud, en el que se trataran, lo más amenamente posible, cuantos asuntos de actualidad palpitante puedan tener relación con las Letras y los Deportes. Se venderá el número suelto a diez céntimos, sirviéndose a cincuenta, a domicilio, las suscripciones mensuales, que en la administración de la revista *Príncipe*, 50, 2º se reciben ya para el febrero próximo. Excusado es decir que deseamos a *Letras y Deportes* una larga vida”.

¹⁴⁰ González Villar subliña que cando unha selección de futbolistas vigueses con nome de Galicia viaxou a Madrid o 3 de abril de 1910 para a disputa da *Copa del Rey*, Abdón Trillo, secretario de Vigo, acompañaba á expedición xunto a unha “representación de la revista *Letras y Deportes*, revista a la que enviaría una amplia información del partido”.

de *La Concordia*, rotativo fundado tamén en 1909 por Miguel Fernández de Lema e os da revista ilustrada *Vida Gallega*, xunto a Rafael Fuembuena¹⁴¹.

Ao ano seguinte fará o propio, e tamén na cidade olívica, *Galicia Deportiva* e no 1911 nacerá a primeira cabeceira deportiva coruñesa, *Arte y Sport*. Esta última sae á rúa o 22 de setembro de 1911 cunha periodicidade quincenal. Analizando estas publicacións, compróbase que as noticias e os artigos son moi literarios e pragmáticos, realizados por persoas de boa posición social (os *sportman* aristocráticos) e nos que se intenta explicar as virtudes do deporte que practican e patrocinan. Os xornalistas son os propios deportistas, que ao mesmo tempo, tamén forman parte dos órganos directivos dos seus propios clubs. Estes pseudoxornalistas eran vistos como fillos da Grecia clásica que compartían as virtudes físicas e intelectuais necesarias para o fomento de todo tipo de actividade humana. Isto non quería dicir que puideran acceder gratuitamente a ver os partidos de fútbol, pola única graza de escribir nun xornal. Así lles aconteceu aos redactores que intentaron ver un dos primeiros partidos do RC Celta no campo de Coia, e que se atoparon coas portas do estadio pechadas ao intentar entrar no campo¹⁴².

Para Durán, este tipo de prensa era de curta duración e non se pode entender sen ter en conta as conexións económicas entre o deporte e as empresas inglesas que operaban en Galicia: *“La prensa de información general estaba formada por imprentas que imprimían otras muchas cosas. Se hacían importantes si los periódicos tenían una gran continuidad, pero era una prensa muy precaria. El interés económico de una sección deportiva igual tenía más relación con la gente que practicaba ese deporte. La primera empresa que sostiene el fútbol en Galicia es el Cable Inglés, que tenía su sede en Vigo, por eso el fútbol tenía tanta importancia allí. Iban trenzado el cable telegráfico. Luego también tiene importancia en los colegios al modo inglés para crear un tiempo de ocio y diversión. Se crea un ambiente de elite”*.

As publicacións monotemáticas nacen, principalmente, para falar de fútbol. Eran aqueles partidos que contaban sempre co mesmo árbitro, xa que era o único que sabía o regulamento. Despois, os xogadores ían ao baile onde os futbolistas tiñan máis

¹⁴¹ Información recollida de Asociación de la Prensa de Vigo (2009:25), *La Voz de Galicia* (27-V-2009) e Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.

¹⁴² *Vida Gallega* (5-V-24).

facilidades para ligar, cousa que, por outra parte, non variou en demasía¹⁴³. Nas cidades os equipos de fútbol servían como alicerce na rivalidade entre barrios. Xa que logo, en Vigo conviven o Vigo FC con sede en Coia, e o Fortuna de Vigo, con sede en Bouzas. A ollos de moitos futbolistas esa rivalidade foi creada expresamente polos xornalistas, tal e como recordaba o ex xogador do Fortuna Adolfo Posada nunha entrevista publicada en *Imán*: “*Aparte de la ‘honrilla’, siempre queríamos que predominaran nuestros colores. Nosotros éramos todos amigos, en lo que a cuestión de jugadores se refiere. Pero por el lado fortunista Pepe Nieto, Julio Vila (Ciosvín), Bezares y por el Vigo el malogrado Manolo de Castro, Camilo Bernárdez (Thedy), fueron los que originaron aquella terrible rivalidad*” (21-III-1946).

Nas primeiras décadas do século XX, a ausencia dunha eficiente rede de transportes e a inexistencia de competicións ligueiras a nivel galego ou estatal son acicates para que as rivalidades deportivas se produzan dentro das rúas dunha mesma cidade. Ademais do exemplo de Vigo, na Coruña o RC Deportivo e o Corunna FC loitaban deportivamente pola hexemonía na cidade herculina, en Pontevedra destacaban o Eiriña e o Alfonso XII, en Lugo o Deportivo e o Club Lucense e en Ourense o Victoria e o Unión Deportiva, por citar varios exemplos. Ademais da inexistencia de competicións rexionais, naqueles anos aínda se están configurando as cidades e a identificación coa mesma é aínda moi vaga. Esa rivalidade e o xerme das publicacións locais nas que a partir dos anos 20, coa xeneralización dos campionatos e a mellora dos transportes pasará a ser un enfrontamento entre cidades, nomeadamente entre Vigo e A Coruña¹⁴⁴.

A presenza do fútbol na vida cotiá dos galegos non só se manifesta na creación de publicacións deportivas. Xa antes, o *football* ten presenza de forma continuada nas páxinas da prensa xeneralista. Febero (1983:20-25) subliña que en 1910 Manuel Díaz foi o primeiro enviado especial deportivo de *La Voz de Galicia* ao acudir a Madrid á

¹⁴³ *La Voz de Galicia* (26-I-1987). Entrevista de Vituco Leirachá ao antigo xogador do RC Deportivo Virgilio Rodríguez Rincón.

¹⁴⁴ O caso máis paradigmático é o de Vigo. Os emigrantes da Galicia rural que se asentaban na cidade olívica facíanse afeccionados do Fortuna de Vigo, equipo de Bouzas, que xa no nome daba a entender a busca dun novo futuro por parte dos seus seareiros. O Fortuna de Vigo mantiña unha tremenda rivalidade co Vigo FC, que tiña a súa sede en Coia e que estaba considerado o club daqueles que xa levaban varias xeracións vivindo na cidade. A rivalidade entre Fortuna de Vigo (Bouzas foi concello independente) e Vigo FC mantívose durante moitas décadas, aínda a pesar da fusión de ambos clubs e a creación do RC Celta en 1923.

final a tres da Copa del Rey a disputar entre RC Deportivo, FC Barcelona e Español de Madrid, con triunfo do conxunto catalán. Mentres, González Villar (1959:49-50) apunta que o 27 de xuño de 1908 apareceu en Faro de Vigo a primeira crónica futbolística firmada polo pseudónimo de ‘Caricarto’, co gallo da final da III Copa Galicia entre o Pontevedra FC e o Vigo FC. A importancia do fútbol é tanta que Domínguez Almansa (2009:416) sinala que en 1910 *La Voz de Galicia* publica en 145 días información deportivas nas súas páxinas, sendo 135 deses días información futbolística¹⁴⁵.

Diciamos que os xornalistas deportivos son, na meirande parte dos casos, tamén deportistas que pretenden difundir e dar a coñecer as novas disciplinas. Non obstante, non se deben obviar as premisas monetarias que obedecen á posta en marcha dun xornal. “*Nin a comezos do século XX nin nunca aparece un xornal que non teña a expectativa de poder consolidarse economicamente*”, recorda Barreiro Fernández, subliñando que a pesar do afán deportivo, sempre hai un interese económico á hora de por en marcha un xornal.

O deporte é introducido nos xornais ao darse conta os propietarios do interese que esta nova forma de ocio despertaba entre os lectores. Cando en febreiro de 1910 sae a rúa *La Región* en Ourense, o deporte non forma parte das seccións do xornal, mentres que as noticias culinarias ocupan un lugar primordial. O deporte podía callar na sociedade ourensá, pero aínda non tiña a forza suficiente para ser un ente mediático e económico de interese¹⁴⁶.

É necesario unha burguesía emprendedora para crear un proxecto atractivo para os gustos dos lectores. Pero tamén fai falla unha burguesía co capital suficiente para investir no custoso proceso de creación dunha publicación. Só así se pode entender que a pesar de que cidades como Lugo ou Ourense teñan introducido nas súas dinámicas cotiás o deporte, non exista a masa empresarial necesaria para poñer en funcionamento unha publicación especializada: “*Normalmente este tipo de xornais deportivos*

¹⁴⁵ Como dato curioso sinalar que nas crónicas futbolísticas da época as aliñacións comezaban polos dianteiros e acababan co porteiro. Ademais, na parte superior aparecía o nome do equipo visitante e na inferior o do cadro local, xusto ao contrario do que acontece na actualidade. Isto podemos velo nun encontro que disputan en Monelos o Corunna FC e o Victoria de Ferrol, no que ademais dos datos apuntados, engádese o nome do árbitro, a hora de inicio e quen é o empresario que dona o trofeo en xogo.

¹⁴⁶ Valladares Fernández (1996:147) sinala que para 1910 as seccións fixas de *La Región* eran información xeral, información local, noticia culinaria, crítica musical, notas de sociedade e publicidade. Os deportes ocupaban un lugar secundario en comparación con *La Voz de Galicia* dese mesmo ano.

aparecían como alternativa ou sucursal doutro xornal xeneralista, porque tiñan as máquinas e o persoal de imprenta e decidían sacar unha cousa independente de deportes en vez das dúas ou catro páxinas que podían sacar cada día. Eu parto do suposto de que os xornais son determinados por unha sociedade que necesita mitos sociais e de grupos. O deporte é un fenómeno de masas e é a masa quen explica a demanda e paga esa demanda. Onde non existe iso, non pode haber prensa deportiva e si se crea, en poucos números hai que pechala. En Lugo, non existe a forza industrial que ten Vigo, nin a forza comercial ou de funcionariado, que ten moitas horas libres, da Coruña nin o tirón económico de Ferrol”, apunta Barreiro Fernández.

CABECEIRAS DEPORTIVAS (1909-1914)

Ano	Publicación	Cidade
1909	<i>Letras y Deportes</i>	Vigo
1910	<i>Galicia Deportiva</i>	Vigo
1911	<i>Arte y Sport</i>	A Coruña

Cadro 17. Cabeceiras deportivas (1909-1914). Elaboración propia.

1.4. A modernización da sociedade de masas. A prensa deportiva tras 1914

Cando en 1914 comeza a I Guerra Mundial, a prensa nos grandes países occidentais ten unhas tiraxes extraordinarias, que serán difíciles de igualar no futuro. España vai un paso por detrás nesta eclosión da prensa de masas que busca o beneficio económico e a diversificación de contidos, pero beneficiouse da súa neutralidade durante a contenda para dar o salto cara diante tecnolóxica e intelectualmente.

Durante o período belico, hai un éxodo de grandes fortunas cara a España que se preocupan de investir grandes sumas de diñeiro na prensa para trasladar ás masas opinións de carácter xermanófilo ou anglófilo. A maioría das empresas aproveitan esa inxección económica para modernizarse e comprar a baixo custe as famosas rotativas alemás da época. En Galicia, os cambios nas redaccións tardarán en chegar e farano de forma máis progresiva, e, en moitos casos, non serán reais ata a década de 1930. Porén, podemos apuntar unha serie de características do xornalismo deportivo en Galicia que xa se albiscan nas publicacións nadas arredor de 1920:

1. Modernización das empresas xornalísticas.
2. Estilos informativos máis áxiles.
3. Xornalismo gráfico.
4. Información de competicións deportivas no estranxeiro.
5. Implantación total da crónica deportiva como xénero principal.
6. Profesionalización do redactor con dedicación exclusiva á información.
7. Aumento de cabeceiras fóra das dúas principais cidades.
8. Integración do deporte no ocio moderno: nacemento do espectáculo.
9. Sensibilidade das administracións públicas. O deporte como necesidade hixiénica da xuventude.

Obviamente estes cambios son comúns cos da prensa de información xeral. Nesta última hai unha linguaxe máis áxil e a aparición de numerosas seccións, destacando o interese por temas estranxeiros e polos novas formas de ocio. É aquí onde ten especial cabida o deporte que se empeza a configurar como tema independente e fixo na información diaria.

Quizais o cambio máis importante sexa o da fotografía. O abaratamento de custes e as innovacións técnicas permiten que paseniñamente se substitúan os gravados polas fotografías. Habitualmente considéranse os anos 30 e 40 coma a idade de ouro do fotoxornalismo, unha vez inventada a cámara Leica e o flash, pero é nestes anos cando

se fai habitual ver unha fotografía na primeira páxina dos xornais. O sentido estético e a sensación de movemento da arte fotográfica son ideais para o xornalismo deportivo. O éxito das novas seccións deportivas terá moita relación co uso da fotografía para captar novas sensacións entre os lectores.

A creación de seccións deportivas nos xornais é froito dunha necesidade entre a sociedade, pero tamén ante a constatación do crecente número de xornalistas dedicados a informar sobre deporte. De feito, en Cataluña Narcís Masferrer funda o 22 de xuño de 1911 no número 13 da rúa Canuda de Barcelona o Sindicato de Periodistas Deportivos. Antes, o Conde de Godó fundara en 1906 *El Mundo Deportivo* como publicación semanal, para converterse vinte anos máis tarde en diario, sendo hoxe en día o decano da prensa deportiva en España¹⁴⁷. José Luís Lasplazas, ex director de *El Mundo Deportivo*, consideraba que ese ‘Club de Periodistas del Sport’ non era nada máis que catro amigos deportistas que nos ratos de ocio se dedicaban a facer crónicas de esquí, polo e tenis. Aínda que Lasplazas minimiza a súa importancia, o certo é que eran algo máis de catro amigos, xa que no directorio da AIPS de 1929, o sindicato español era membro fundador da asociación internacional¹⁴⁸.

Configurada a independencia do deporte dentro do xornalismo, é o momento para que xurdan publicacións propias de notable calidade. Tras as breves iniciativas comandadas por *Letras y Deportes*, en marzo de 1916 sae á rúa *Vida Deportiva*, a primeira publicación deportiva galega con estética moderna. Trátase dunha idea do vigués Manuel Núñez na que participan os dous xornalistas deportivos máis destacados na Galicia do momento, Manuel de Castro ‘Handicap’ e Camilo Bernárdez ‘Thedy’,

¹⁴⁷ O primeiro diario deportivo español foi *Excelsior* fundado en 1924 polo bilbaíno Jacinto Miqueralena, quen usaba o pseudónimo de ‘Fugitivo’. O rotativo estivo en circulación ata 1931, e segundo apunta Jones (1996:28), tiraba uns 20.000 exemplares, moi lonxe dos 50.000 que alcanzaba *El Mundo Deportivo*, que ata o 4 de marzo de 1929 non pasaría a ser de periodicidade diaria. A redacción de *Excelsior* estaba formada por catro persoas vinculadas á empresa que xestionaba o frontón de Gernika. Díaz Noci (2000:378) considera que tiña un estilo divulgador, xovial e con fino humor que ofrecía informacións plurideportivas aínda que centradas no fútbol. Por outra banda, compre destacar que en 1930 púxose en marcha *Gran Sport* en Madrid, aínda que apenas estivo dous meses en circulación. De 1931 é *Excelsius*, sucesor de *Excelsior*, xornal deportivo cunha liña editorial vinculada ao movemento nacionalista vasco. Por outro lado, en 1926, *El Diario Deportivo*, tras dúas décadas de existencia, cambiou a súa periodicidade pasando de semanal a diaria.

¹⁴⁸ Narcís Masferrer foi membro integrante do primeiro comité da AIPS que se celebrou en 1924, ano da fundación do sindicato internacional. En 1932 os españois desaparecerán da organización e non será ata 1952, co gallo da celebración dos Xogos Olímpicos de Helsinki, cando os xornalistas deportivos españois volvan a formar parte da AIPS. Información recollida na páxina web oficial da AEPD. www.aepde.org/docs/Historia.pdf (consultado o 6 de xuño de 2011).

exercendo ambos labores de redacción, sendo ademais o primeiro o redactor xefe e o segundo administrador. De ‘Handicap’ falaremos continuamente nesta investigación porque este *“hombre del deporte y personaje de gran relevancia en toda España”*, segundo as palabras de Durán, foi o xornalista deportivo máis importante da súa época e impulsor e difusor de diferentes innovacións no mundo do deporte. ‘Handicap’ xa formaba parte dos redactores da pioneira *Letras y Deportes* e tamén aparecía nas crónicas dos primeiros partidos disputados no campo do Malecón en Vigo. Pero non só Manuel, o resto dos irmáns Castro están presentes dende comezos de século nas crónicas deportivas, como futbolistas, xornalistas ou directivos.

Vida Deportiva era unha publicación tremendamente ambiciosa. Primeiro polos seus contidos, nos que destacan modernas fotografías a toda páxina (a portada do primeiro número está dedicada ao porteiro do RC Deportivo). Segundo, e non por iso menos importante, polas súas aspiracións, xa que pretendía ser referencia para toda Galicia. Non só se vendía na rúa Príncipe de Vigo, tamén se dispensaba *“en la calle Real de Coruña, Santiago, Bilbao, San Sebastián, Irún, Madrid e Barcelona”*. De feito, a pesar de que a redacción estaba en Vigo, había espazo tanto para o fútbol vigués coma o coruñés, así como para o fútbol galego e o nacional. Destacaba tamén a importancia do atletismo, pero especialmente a sección ‘Notas portuguesas’, nas que se recollían as principais novidades do deporte luso.

Aínda sendo unha publicación moderna, non podía obviar os gustos da sociedade á que se dirixía. Ademais do fútbol ou o atletismo informaba sobre actividades como a pesca ou a caza, manifestacións escasamente relacionadas co deporte moderno. No editorial do primeiro número (1-III-1916), *Vida Deportiva* fai unha declaración de intencións, que nos permite comprobar os seus obxectivos: *“Vida Deportiva nace libre de banderas de clubs y en ella hallarán siempre buena acogida todos los aficionados sensatos que deseen laborar por el football, atletismo, caza, pesca (...) aunque parezca raro en estos tiempos, no alimentará pasiones ni odios en sus columnas (...) Galicia cuenta por fin con una revista que la defienda y enaltezca. Bien necesaria se hacia, pues así podemos dar a conocer lo mucho y bueno que tenemos en casa, hasta ahora desconocida por falta de propaganda”*.

A pesar do esforzo, as dificultades económicas que provocan a rápida desaparición deste tipo de publicacións fan que *Vida Deportiva* apenas estea nove meses en circulación. Porén, o 8 de xaneiro de 1920 reaparecerá e farao con forza, engadindo cores á súa portada, aumentado a calidade do papel e o número de fotografías. Aínda que a intención é digna de eloxio, a nova proposta soamente durará dous meses. Nos seguintes anos editaranse números extraordinarios de *Vida Deportiva* co gallo de distintos acontecementos deportivos, pero será no número 42 (27-III-1920) cando a revista peche de forma oficiosa¹⁴⁹: “*Sin haber completado la obra que al reanudarse se había propuesto, VIDA DEPORTIVA desaparece del periodismo deportivo. Los motivos son muchos, tantos, que por mucho que fue nuestro coraje no hemos podido vencer. Faltó el calor y el entusiasmo, tal vez no hemos sabido nosotros buscar (...) nuestra conducta fue de clara honradez, sin embargo no podemos continuar (...) terminamos estas líneas expresando a nuestros lectores nuestra profunda gratitud*”.

Vida Deportiva desaparece ante a falta de apoio económico. Nacera sen o respaldo dun dos grandes xornais familiares de Galicia, os cales aínda dubidaban se apoiar abertamente este tipo de publicacións. Pero a paixón polo deporte é inmensa, e unha vez aberta a espita non pararán de xurdir distintas iniciativas. E entón, cara a 1920, cando se produza un feito insólito na prensa galega da época, e que é mostra da plena madurez do deporte no noso país; o nacemento de catro publicacións deportivas en catro cidades distintas.

A primeira faino un pouco antes. O 8 de decembro de 1918 nace *Galicia Sportiva*. Trátase dun semanario editado en Vigo por *La Concordia*. O director é Miguel Becares, que expresa na editorial do seu primeiro número as súas intencións: “*Dos poderosas razones nos han impulsado a realizar el sacrificio de impulsar esta Revista: la de fomentar la afición a los deportes, particularmente al fútbol, y la de llegar a conseguir que nuestros equipos sean perfectamente conocidos fuera de Galicia (...) Convencidos de que la Prensa es un gran impulsor de los deportes*”. Pódese apreciar un interese polo carácter educativo e pola instrución na busca de novos adeptos para o deporte, característica común a todas as cabeceiras da época.

¹⁴⁹ Ata 1922 apareceron números extraordinarios con motivo dun grande evento deportivo. Quizais o máis salientable é o do 14-V-1922 con motivo da final da Copa del Rey de fútbol que se disputou no campo de Coia de Vigo entre o FC Barcelona e o Real Unión de Irún.

Como sinalábamnos, en 1920, nacen as outras tres publicacións. De norte a sur, a primeira delas é *Ferrol Deportivo* baixo a iniciativa de *El Correo Gallego* e na que destacan os poemas sobre fútbol. Algúns deles eran escritos polo médico socialista Xaime Quintanilla, que acabaría sendo alcalde de Ferrol tras a proclamación da II República. *Coruña Sport*, dirixida por Fernández Gago, e *Arosa Sportiva*, comandada por José Fernández son as outras dúas¹⁵⁰. Todas estas cabeceiras teñen unha serie de características comúns:

1. Locais pero con información de competicións deportivas de toda Galicia.
2. Ausencia de ilustracións salvo na portada.
3. Predominio do fútbol.
4. Uso de pseudónimos.
5. Utilización de textos literarios.
6. Publicacións de curta vida.

Pese a que *Vida Deportiva* estaba á venda noutras cidades, estas cabeceiras distribuíñase principalmente no lugar onde eran editadas. As crónicas futbolísticas contaban cun forte arraigo localista, esaxerando e distorsionando a realidade en moitas ocasións. O caciquismo pasa a ser un tema común nos relatos xornalísticos e as vitorias e as derrotas utilizan o termo de xeito moi recorrente como xustificación.

A eclosión deste tipo de soportes coincide coa consecución da medalla de prata pola selección española de fútbol (formada por trece vascos, catro cataláns e catro galegos) nos Xogos Olímpicos de Amberes de 1920. A importancia do deporte e do

¹⁵⁰ Grazas a *Coruña Sport* (27-V-20) sabemos que o primeiro equipo coruñés de fútbol foi o Corunna FC fundado en 1903.

xornalismo galego, nomeadamente vigués, na creación e éxito da selección española é relevante. O 6 de xullo de 1920 disputouse en Vigo o primeiro encontro de preseleccionados españois para os Xogos de Amberes, baixo a atenta mirada de Luís Colina, secretario do Comité Nacional, e de dous xornalistas, Alberto Martín, director da revista madrileña *Ecos de los Sports* e o galego Manuel de Castro ‘Handicap’. O xornalista vigués formou parte do triunvirato encargado de seleccionar aos futbolistas e máis tarde viaxaría a Amberes como enviado especial de *Faro de Vigo*. En Bélxica a selección de fútbol consegue a medalla de prata, consolidándoo coma o deporte rei e outorgándolle a España un pulo internacional nunha época de gran desprestixio no panorama deportivo europeo.

Tras o éxito de Amberes, en 1921 ‘Handicap’ foi nomeado seleccionador nacional, cargo que seguiu desempeñando co de xornalista en diversos medios. É significativa a súa presenza e a composición deste equipo, unha mostra máis, como apunta Eiré (1998:109-110), de que o movemento reivindicativo galego tiña unha burguesía autóctona que en vez de mirar a Madrid buscaba Europa coma punto de referencia. Foi a través desa nova xeración que intentaba imitar os éxitos de países europeos, caso de Gran Bretaña e Alemaña, como o deporte penetrou na sociedade galega.

CABECEIRAS DEPORTIVAS (1915-1923)

Ano	Publicación	Cidade
1916	<i>Vida Deportiva</i>	Vigo
1920	<i>Vida Deportiva</i> (segunda etapa)	Vigo
1918	<i>Galicia Sportiva</i>	Vigo
1920	<i>Arosa Sportiva</i>	Vilagarcía
1920	<i>Coruña Sport</i>	A Coruña
1920	<i>Ferrol Deportivo</i>	Ferrol

Cadro 18. Cabeceiras deportivas (1915-1923). Elaboración propia.

1.5. Consolidación da prensa deportiva galega. Da ditadura de Primo de Rivera a 1936

Na época de Primo de Rivera (1923-30) dáse en España a maior explosión de prensa deportiva ata a data, o que provoca a aparición en todo o Estado de máis de 100 cabeceiras. A chamada ‘Dictablanda’ promove grandes nacionalizacións en ámbitos tan

dispares coma o petróleo, a radio ou o tabaco. Mentres, o deporte non é regulamentado, aínda que o Estado comeza a tomar medidas ante as conexións entre política e fútbol¹⁵¹.

O aumento de cabeceiras na década de 1920 non está ligado á aparición dun determinado réxime político, senón que é consecuencia da propia evolución da prensa deportiva dende comezos do século XX. Aínda que autores, caso de Barrera, sinalan un descenso do número de cabeceiras neste periodo en España, en Galicia, Almuíña apuntou unhas dinámicas diferentes. Como veremos, a prensa deportiva, cando menos a galega, segue a súa propia evolución.

Ao igual que acontece no resto de Europa, onde agroman os réximes autoritarios que se farían especialmente fortes na década de 1930, esta época de dificultades para a liberdade democrática, coincide cunha explosión creativa nunca vista antes, que ten coma punta de lanza a denominada ‘Generación del 27’ en España e a ‘Xeración Nós’ en Galicia.

Baixo este panorama prodúcese a consolidación total da prensa deportiva como elemento indispensable para a industria dos medios de comunicación. Tal e como reflicte Barreiro Fernández (2001:198) “*no solo no había obstáculos para la creación de revistas deportivas, sino todo tipo de apoyos*”. Pujadas i Martí & Santacana i Torres (1997:38) elaboran para Cataluña os tres piares do asentamento do deporte nas axendas dos medios, que poden ser trasladados para o caso galego:

1. Diversificación da oferta: Aínda que a meirande parte das cabeceiras se centran no fútbol, agora falamos de revistas polideportivas nas que os vellos e os novos deportes pelexan en importancia nos distintos semanarios. Disciplinas coma o boxeo, o ciclismo ou mesmo o hóckey poden rivalizar co fútbol por ocupar o lugar primordial na portada se o acontecemento o require.

¹⁵¹ Segundo relata Rodríguez Pardo, o 14 de xuño de 1925 no campo de Les Corts, o FC Barcelona enfrontouse ao Royal Navy británico, producíndose pitos cando soaron as notas do himno español e aplausos coas notas do himno británico. Primo de Rivera clausurou o estadio e expulsou de España a Hans Gamper, presidente do FC Barcelona. En www.cihefe.es/cuadernosdefutbol/2009/12/historia-de-dos-abucheos (consultado o 29 de novembro de 2009).

2. Afastamento da prensa do marco estritamente asociativo: Tras as primeiras iniciativas persoais na década de 1910, agora son as empresas xornalísticas as que se poñen á cabeza na creación de revistas e semanarios deportivos. Unha vez recoñecida a importancia do deporte creando unha sección propia no xornal, vese con claridade a necesidade de explotar economicamente ese filón. Os semanarios son vistos como instrumento para captar lectores para os xornais xeneralistas.
3. Aparición de promotores e redactores: Este fenómeno non se dará en Galicia coa mesma claridade ca en Cataluña. Porén, dende finais da década de 1920 comezan a aparecer xornalistas deportivos que nunca practicaran o deporte e que incluso procedían doutras disciplinas do xornalismo (por exemplo ‘Franjilla’ na Coruña, que era avogado e militar e tamén facía crónicas xudiciais). Por outra banda, políticos e empresarios implicáranse na promoción do deporte, como é o caso de Alfredo Escobar, alcalde de Vigo, e principal impulsor da creación da Volta a Galicia en 1933, ou Ramón Castromil, dono dunha empresa de transportes que é elixido presidente do Club Compostela en 1930¹⁵². No ámbito feminino destaca a viúva de Del Río, muller da alta sociedade viguesa e impulsora do primeiro partido de tenis da cidade entre “*distinguidos señoritos de Vigo*” e xogadores do Cable inglés, tal e como recolleu *Los Deportes*: “*¡Ah! Los más entusiastas, no, diga usted la más entusiasta, la que hizo con su gran afición al tennis, con sus constantes trabajos a favor de el, que en el deporte hubiera tuviera aficionados numerosos entre los jóvenes de la alta sociedad viguesa fue la señora viuda de Del Río. Contrajo un campo en su finca de la Avenida de García Borbón, donde se reuní la hight (sic) life viguesa*” (11-XII-27).

Deporte era sinónimo de cultura, e a diferenza do que acontecerá tras 1936, o xornalista deportivo tiña un status de referencia que facía que se acercaran ás páxinas de *sport* os máis diversos profesionais liberais: “*Era un periodismo amateur salvo que fueras uno de los directores. Los clubes eran de buena sociedad y en equipos como el Eiríña hasta iban las mujeres. Había gente como 'Handicap' que sólo hacía información deportiva, pero había otros muchos que tocaban todos los temas*”, subliña Durán. Os deportistas pasan a ser iconas da sociedade e os propios xornalistas quedan

¹⁵² *Sprint* (14-VII-1930).

embobados ante estes novos deuses. É o momento da aparición de tan manidas expresións como ‘fue algo inenarrable’, ‘no se recuerda nada igual’, ‘no acertamos a describir la emoción del momento’ o ‘fue apoteósico’¹⁵³.

A explosión deportiva en Galicia pódese comprobar a través do fútbol. En 1925 había en Galicia seis equipos na serie A (RC Celta, RC Deportivo, Eiríña, Atlético de Pontevedra, Racing de Ferrol e Unión Sporting de Vigo) e outros oito na serie B (Ourense, Rápido de Vigo, Español de Vigo, Alfonso XII, Racing de Tui, Adelanto de Porriño, Emdem da Coruña e Armada de Ferrol. Non só agromaban os equipos por toda a xeografía galega, senón que tamén melloraban as instalacións. González Villar (1959:223) cuantifica que á altura de 1922, Galicia xa contaba con 18 campos de fútbol perfectamente regulamentados segundo os criterios do fútbol internacional¹⁵⁴.

Nese mesmo ano, tivo lugar o debut da selección galega de fútbol, a quinta do Estado, cando xa eran operativas as seleccións de Castela, Biscaia, Guipúscoa e Cataluña. Un fito histórico que naceu a pesar dos atrancos dunha FGCF controlada polo Vigo FC e cunha confrontación localista entre cronistas partidarios de cada un dos clubs vigueses e entre a cidade de Vigo e a da Coruña. Novamente tivo que ser un visionario como ‘Handicap’, o que cos seus artigos –xa dende a súa época en *Vida Deportiva* de 1916- alentara á creación desa selección polo ben de toda Galicia. Foi tamén o xornalista vigués o gran impulsor da unión en 1923 entre Fortuna de Vigo e Vigo FC que deu pé á fundación do RC Celta, que viste coas cores azul e branca de Galicia e que ten no escudo a cruz de Santiago. Na Coruña, e a pesar dos enfrontamentos dialécticos que sempre mantivo con ‘Handicap’, José Luís Bugallal y Marchesi –coñecido como ‘Marathon’- pronto se alzou defensor da galeguidade dos equipos de fútbol e estivo totalmente de acordo coa idea do seu colega vigués de formar unha selección galega de fútbol¹⁵⁵.

¹⁵³ Nas páxinas de *Sport* (15-II-1932) preguntábanse: “*Y a ver quien es el delantero, medio, defensa o portero que no se ‘emboba’ con tal derroche de lirismo*”.

¹⁵⁴ Son os campos de xogo dos clubs Fortuna de Vigo, Vigo FC, RC Deportivo, Atlético de Pontevedra, Unión Sporting, Rápido, Español, Alfonso XIII, Racing de Ferrol, Eiríña, Nuevo Club, Santiago Sporting, Sportivo de Puenteareas, Deportivo de Coya, Germania, Seara, Atlético de San Lorenzo y Miñor FC.

¹⁵⁵ Para profundar no desenrolo e consolidación do asociacionismo deportivo en Galicia antes de 1936 pódese consultar o traballo fin de máster de Vázquez Morandeira (2011).

1.5.1. *El Balón*

Unha das cabeceiras máis sobranceiras da época por contidos e traxectoria é *El Balón*. Nace na Coruña en 1924 impulsada polo diario *El Ideal Gallego* e grazas a boa suma aportada por un afeccionado do Unión Sporting. Entre os seus redactores máis salientables estaba o asturiano Francisco Jiménez de Llano ‘Franjilla’ e Manuel Ponte Patiño, quen firmaba como ‘Plogeon’ e que tamén sería correspondente en Galicia do madrileño *Marca* e do barcelonés *El Mundo Deportivo*.

Ligada ao RC Deportivo, a medida que pasan os anos os contidos locais deixan paso a unha información máis plural, tanto de ámbito galego como español, tendo un notorio equipo de correspondentes nas principais cidades españolas.

O semanario será crítico cos tempos novos, e co gallo do seu sétimo aniversario (7-IV-1930) indica o seu sentimento ante a evolución do deporte e da prensa deportiva, fiel reflexo dos cambios e inquedanzas da época: *“El Balón refleja exactamente la evolución del aficionado coruñés en siete años de fútbol activo. El primer año del semanario es atrevido y civil como no hay ejemplo en su clase; el segundo, el tercero, el cuarto y el quinto, son menos atrevidos, progresivamente más ‘científicos’ y evidentemente mejor situados en la época en que se desarrollaron. Y los dos restantes, hasta siete, señalan, con la caducidad de puertas para dentro, dos épocas reflexivas, a veces timoratas, más concretamente prudentes y heroicas (...). Han ido desapareciendo aquellos valientes paladines...y unas miles de líneas de brillante prosa que se oscurecieron como el entusiasmo de los aficionados (...) El Balón parece que siente la nostalgia de los tiempos ‘álgidos’ y que siente el vacío y la soledad en derredor. Ya no hay batallas ‘cruentas’, interviús kilométricas, ni comparaciones, siempre odiosas, pero agradables al público (...) y lo que aún es peor, sin espíritu de rivalidad que es, desde luego, la base de todo progreso. (El Balón) marcha hoy por los senderos del deporte español hablando apenas de la ciudad en que vive y echa sus ramas. No hay en ella temas interesantes sobre que tratar ni enemigos grandes que combatir. Enmudeció ‘Handicap’, enmudeció ‘Thedy’: enmudecimos todos, buenos o malos, todos nos dejamos llevar por el desánimo que siguió a los fracasos de una etapa de cinco años absolutamente calamitosa (...)”*.

É o ano 1930, un momento de incerteza política en España. Co auxe de novas publicacións moito máis dinámicas e modernas nadas a carón da II República, en 1933 *El Balón* bota o peche sendo, naquel intre, o semanario decano en España. Aínda que o seu discurso non era político, o feito de ser unha publicación deportiva controlada pola *Editorial Católica* xogaba na súa contra. De feito, cando en 1932 se produce o intento de Golpe de Estado comandado polo Xeneral Sanjurjo, foron suspendidos decenas de xornais considerados de dereitas, entre eles *El Ideal Gallego*. Explica Fernández Santander (1993:34-35) que, sorprendentemente, tamén foi pechado *El Balón*, que aínda que propiedade de *El Ideal*, tratábase dun semanario deportivo sen contidos políticos.

Para *El Balón*, ao igual que para o resto de publicacións deportivas, boxeo, atletismo, tenis, ciclismo, automobilismo e náutica tiñan gran espazo nas súas páxinas, aínda que é o fútbol o que acapara máis atención. Será o éxito do RC Deportivo ao eliminar ao Real Madrid CF na Copa de la República de 1932 o que máis réditos lle dará a *El Balón*, ata o feito de organizar a festa de celebración á volta do club branquiazul de Madrid o 16 de maio dese ano: *“El Balón ruega a toda la afición coruñesa en masa que se sume a el. Ni un solo aficionado debe faltar (...) El recibimiento tendrá dos partes. Una será la caravana automovilística que ha de salir a recibirles a Betanzos y que tiene que ser algo serio (...) la otra parte (...) debe concentrarse en un sitio estratégico como la Plaza de Orense para tributar allí al equipo coruñés la magna ovación y el interminable hurra que se merece. Cuando se sepa con exactitud la hora de llegada será dada a conocer por El BALÓN en las pizarras de los diarios locales”*.

Novamente apreciamos a fortaleza do fenómeno deportivo e o papel da prensa na divulgación do deporte como mostra de identificación colectiva. As imaxes actuais de masas de cidadáns recibindo a futbolistas en aeroportos, prazas e fontes, e de xornais alentando ese recibimento maxestoso, xa estaban presentes case un século atrás.

1.5.2. *Sprint*, *Hércules* e a rivalidade Vigo-Coruña

Son os semanarios *Sprint* e *Hércules* os que nas súas páxinas fagan máis evidente a rivalidade entre Vigo e A Coruña. *Sprint* é un semanario olívico moi atrevido con información local, rexional e nacional e que conta cunha sección chamada ‘Cositas’ nas que se fai unha ácida crítica a outros xornais, en especial a *Hércules*. Este último nace na Coruña, aínda que se define como “*el periódico deportivo que más circula en la Región y en la capital de Galicia por servir siempre amplias e imparciales informaciones de todos los deportes nacionales y extranjeros*”. Estivo en circulación durante algo máis de cinco anos, aínda que con numerosas dificultades¹⁵⁶.

A rivalidade con *Sprint* é tremendamente forte, desmentindo noticias publicadas polo semanario vigués. Xa que logo, cando dende Vigo se comenta que a única forma de que o campo coruñés estea ateigado de seareiros e cando xoga alí o RC Celta, *Hércules* responde con retransca: “‘*Sprint*’ dice que el Celta le dio al Deportivo una taquilla de ocho mil duros. No tanto, querido. Poco más de la mitad, y gracias”. Ambos considéranse a si mesmos coma “*los guerrilleros del deporte*”. Incluso os coruñeses rebautizaron a *Sprint* como “*la semana sangrienta*” en máis dunha ocasión: “*Anotamos como algo raro y extraordinario el hecho de que ‘la semana sangrienta’ no dedique un par de columnas a Hércules en su último número*”¹⁵⁷.

Os enfrontamentos dialécticos traspasan o ámbito dos semanarios deportivos e prodúcense entre calquera xornal das dúas cidades. *El Balón* non dubida en dedicar un oco nas súas páxinas a calquera comentario que poida ser considerado ferinte sempre e cando veña da cidade rival: “*Leyendo el Faro de Vigo (...) sacamos en consecuencia que el equipo del Club Celta está formado todo por ‘equipiers’ que deberían ser seleccionados para la Olimpiada de París. Sigue luego el articulista, con una ‘modestia’ que le honra, el elogio del Celta, que según el, es el único equipo donde hay jugadores de clase en Galicia. Es decir que los demás equipos de primera categoría que hay en Galicia para el no existen. Sin comentarios*”¹⁵⁸.

¹⁵⁶ *Hércules* (1-XII-1930). Trátase do número oito, cando xa se cumprira o terceiro ano en circulación.

¹⁵⁷ *Hércules* (8-XII-1930).

¹⁵⁸ *El Balón* (26-V-1924).

Porén, que os medios fomenten as paixóns entre cidades non quere dicir que non comprendan a importancia de ter a maior cantidade de clubs deportivos de elite en Galicia. No fondo, os derbis son indispensables para ‘los guerrilleros del deporte’, que precisan desta rivalidade para captar ao lector: *“Nuevamente vuelven a enfrentarse los dos equipos más representativos de la región (...) Es necesario prescindir en absoluto de toda filia o fobia y darnos cuenta lo que supone para la región estos partidos. Pensad todos que no son solo los gallegos los que miran con avidez los cuadros clasificativos de esta contienda. Son millares de españoles los que suman y restan puntos en espera de los ‘onces’ que han de salir victoriosos (...) De este partido ha de salir el verdadero y genuino representante de Galicia para las nuevas luchas. Sea cual fuere Celta o Deportivo el que se clasifique, no es un Club determinado; es Galicia entera la que sale de sus verdes praderas para adentrarse en España en busca de nuevos lauros*¹⁵⁹”.

A rivalidade Vigo-A Coruña vén dada pola importancia do RC Celta e do RC Deportivo, pero tamén se adscribe a que é nestas dúas cidades onde existen publicacións deportivas que fomentan este enfrontamento. Todo forma un bucle sen fin. O grao de penetración destes rotativos era mínimo e tiña unha audiencia moi definida. No caso de *Hércules* o lector podía adquirilo na Coruña (8 puntos de venda), Ferrol (5), Vigo (4) e Santiago, Betanzos, Carballo, Pontedeume, Malpica, Corme, Boiro, Padrón, Noia, Outes, Pontevedra, Lugo e Viveiro (1). É dicir, unicamente 30 quioscos en toda Galicia, quedando amplas zonas do rural, pero tamén vilas importantes, sen a posibilidade de recibir información, polo menos de forma continuada. Pola súa banda, *Sprint* traspasaba a comarca viguesa e vendíanse en cidades coma A Coruña ou Ferrol, aínda que o groso das súas vendas se facía na comarca do río Verdugo¹⁶⁰.

Seguramente a cabeceira máis relevante era *Sprint*. Nace en 1927, tiña tras de si á maquinaria de *Faro de Vigo* e entre os seus redactores a ‘Handicap’, o gran xornalista deportivo do momento. É un semanario tremendamente crítico coas institucións ás que lle esixe un maior fomento e plans ximnásticos dentro das escolas (28-III-1932). Tamén

¹⁵⁹ *Stadium* (15-VIII-1927). Refírese a un encontro entre o RC Deportivo e o RC Celta. O gañador será o representante galego na Copa del Rey.

¹⁶⁰ Nas autopromocións sinalábase: *“Sprint se vende en Vigo, Redondela, Vilagarcía, Caldas, Puenteareas, Porriño, Cangas, Carballino, La Guardia, Santiago, Noya, Coruña, Ferrol y Madrid”*. Son 16 poboacións cifra superior ás 14 de *Hércules*.#

é enérxica a súa defensa dos deportistas galegos e dos seus problemas económicos tras o crack da bolsa neoiorquina (4-IV-1932), e tampouco dubida en criticar aos xornalistas que se exceden no seu traballo e lideran as paixóns deportivas en vez de dominalas (4-VII-1930). Para González Martín, *Sprint* é “*a primeira publicación viguesa moderna*”, xa que eran especialmente notorios os seus grafismos e a publicidade nunha época “*en la que empezaron a establecerse las primeras agencias de publicidad modernas en Vigo* (1998:96)”.

Realmente *Sprint* non fai nada que non repitan *Sport*, *Stadium* ou *El Balón*. O fútbol ocupaba normalmente a metade das follas da publicación (xeralmente de oito páxinas) e sempre aparecía en portada. Ademais, aínda que o fútbol local e rexional segue sendo peza básica nos contidos, perden relevancia ante a recén creada Liga de Fútbol Profesional (LFP) en 1929. Desta forma a competición nacional pasa a ocupar o primeiro posto nas axendas informativas. En todo caso, era a información, impregnada sempre de opinión, sobre o RC Celta a preferente, e cronistas como ‘Handicap’ non dubidan en felicitar ao “*glorioso equipo celeste*” polas súas vitorias¹⁶¹.

Ademais do fútbol, as noticias de atletismo, boxeo e cinexética eran fixas cada semana, mentres que outros deportes como ciclismo, waterpolo ou baloncesto aparecían e desaparecían segundo a axenda do medio. O que tampouco faltaba en ningún número eran os rumores sobre xogadores, adestradores e presidentes. Isto é unha mostra da nova dimensión na que se encontra o deporte con respecto a décadas anteriores. Unha vez que a disciplina xa foi difundida na sociedade e é amplamente coñecida, xorde a necesidade de buscar novos puntos informativos. Iso non quere dicir que non aparezan novos deportes. Estes introdúcense na sociedade mediante a tradución de artigos referentes a campionatos disputados no estranxeiro¹⁶².

¹⁶¹ *Sprint* (9-XI-1931) publica con motivo da vitoria do RC Celta no campionato galego: “*Sprint, que ha puesto todo su entusiasmo y su cariño en esta cruzada de los gloriosos colores celestes, ve hoy recompensada su labor de infundir optimismo a las masas de supporters del viejo campeón y al grupo de heroicos muchachos que ayer dieron término a una campaña que quedará grabada como una de las mejores del Celta. Vaya para ellos y para sus directivos la más efusiva enhorabuena. Así mismo nuestra admiración y aplauso a la animosa hinchada celtista, modelo de entusiasmo y deportividad (...) Lectores de nuestro semanario. Saludemos todos al glorioso Celta, campeón indiscutible de Galicia*”.

¹⁶² Os xornalistas encargados de difundir os rumores firman con nomes tan variopintos como ‘El chico de la portera’ o ‘Uno que regresa de Méjico’. Con eses pseudónimos firmaba a redacción de deportes de *El Ideal Gallego* en 1932 que estaba dirixida por José Luis Bugallal y Marchesi ‘Marathon’.

Ademais da rivalidade con *Hércules*, *Sprint* mantiña un forte enfrontamento en Vigo con *Sport*. O primeiro pertencía a *Faro de Vigo* e o segundo a *El Pueblo Gallego*, xornais ambos, que máis alá de diverxencias políticas, mantiñan unha dura pugna por ser o primeiro xornal da comarca viguesa. Quizais o número máis destacado de *Sprint* foi o publicado na última semana de maio de 1936. Era un especial de 24 páxinas con portada debuxada por Enrique Pardo. *Sprint* desaparece co estalido da Guerra Civil e a incorporación a filas do seu director, Luís del Valle¹⁶³.

Outra cabeceira destacada é a pontevedresa *Aire*¹⁶⁴, quen tamén manterá unha gran rivalidade con *Sprint*. *Aire* ten dúas etapas (1929-30 e 1934-35) e conserva as características das súas contemporáneas, destacando unha sección chamada ‘Fungueirazos’ (na segunda época chamouse ‘Futboleras’) con chismorreos e críticas á competencia. O semanario *Aire* foi impulsado polo *Eiriña*, club pontevedrés presidido por Losada Diéguez e dos que eran seareiros Alexandre Bóveda e Castelao, o cal publicaba caricaturas dos futbolistas en *Aire*. Aínda que non era órgano oficial galeguista, o semanario si que era un lugar de encontro de intelectuais que compartían nesas páxinas as súas inquietudes deportivas. O aumento das fotografías e o paso dun afeccionado deportivo selecto e culto a un máis amplo e heteroxéneo (axudado polo aumento da alfabetización) fan aparecer uns textos menos recargados e rimbombantes.

¹⁶³ O verdadeiro nome de Luís del Valle era Aurelio Rodríguez. Impulsor da práctica da hípica, sucedeu no cargo a Andrés Rodríguez Barbeito. Este fixo fortuna na Arxentina, foi correspondente de *Faro de Vigo* e *Vida Gallega*, patrocinou numerosas probas deportivas e estivo presente na chegada do Plus Ultra a Arxentina. Durante a Guerra Civil colaborou con publicacións republicanas en Madrid e tras a derrota republicana instalouse definitivamente en Sudamérica (González Martín, 1999:8).

¹⁶⁴ Grazas á editorial de *Aire* no seu primeiro número (14-X-29) sabemos da existencia doutras publicacións deportivas: “*Al salir nuestro periódico, nuestras primeras palabras son de saludo cariñoso para la prensa en general y especialmente para los colegas de ‘El Balón’, ‘Hércules’, ‘Correo Deportivo’, ‘Sprint’ y cuantos luchan por el deporte, así como a todos los cronistas que ponen su inteligencia y entusiasmo al servicio de la cultura física(...) En nuestras columnas tendrá acogida fútbol, atletismo, boxeo, ciclismo, náutica (...) Creemos realizar además una labor social. Todo lo que representa acción, en el sector que sea, es progreso*”. O semanario pontevedrés tamén fai referencia nas súas páxinas a *Excelsior*. Na presente investigación non se encontraron referencias bibliográficas nin de *Correo Deportivo* nin de *Excelsior*, porén, si que existen dúas cabeceiras con idéntico nome na España dos anos 30. Polo tanto, considerouse que ambos son semanarios estatais e non galegos. Boga (2007:38) cita a *Stadium*, *La Jornada* e *Récord*, cando fala de cabeceiras prestixiosas para o deporte galego. Porén, a primeira é unha publicación galega, mentres que as outras dúas son nomes de diferentes cabeceiras ao longo da historia da prensa deportiva española, aínda que non se atopou ningunha que conte con sede en Galicia. A investigación suxire que ningunha das citadas é unha publicación deportiva galega, mais é campo aberto para unha nova pescuda.

Pero son se dúbida a aparición de chascarrillos e polémicas as que pronto se revelan como as novidades máis gustosas para os lectores¹⁶⁵.

A orixinalidade e a eclosión literaria e cultural desa década fai que agrome por todos os eidos a singularidade na escrita. Quizais a mostra máis sobranceira do momento sexan as chamadas entrevistas imaxinarias. Nelas, escollíase un deportista famoso, principalmente estranxeiro co que era practicamente imposible contactar, e realizábanse unha serie de preguntas que eran respondidas, non sen certa ironía, polo propio xornalista. As respostas sempre se facían en terceira persoa, dando a entender que quen falaba era o xornalista que simultaneamente estaba a traducir as palabras do deportista. Unha mostra é a ‘interviú imaginaria’ que fixo *El Balón* ao adestrador de atletismo alemán Herr Holz (26-V-1924):

Pregunta: *¿Qué atletas le gustan más?*

Respuesta: *No puede precisar aún, pero le gusta extraordinariamente Lizarra, Pegoyen, Yermo (...) pero repite que necesita reformar su equipo.*

P: *¿Espera sacar partido de estos entrenamientos?*

R: *Pero ya es un poco tarde para comenzar. Dice que si pudiera dedicarse exclusivamente a un núcleo (...) podría hacerse algo.*

P: *¿En qué espera mayores resultados?*

R: *Cree que en altura pasaran en poco tiempo varios de 1,80.*

P: *¿Qué dice de Lizarra?*

R: *¡Oh! Le gusta extraordinariamente. El lanzador guipuzcoano tiene los muslos admirablemente formados.*

P: *¿Y los demás lanzadores de otras especialidades?*

R: *Pues... los encuentra poco cultivados.*

P: *¿Qué más dice el entrenador?*

¹⁶⁵ En Galicia este proceso fíxose de forma feble, xa que non existiron revistas ilustradas deportivas. Nos anos 20 destacaba *Vida Gallega*, aínda que era unha publicación xeneralista. Aínda así tiña numerosos artigos deportivos, moitos deles novos, caso do amplo reportaxe fotográfico publicado en 1924 sobre o béisbol, un deporte case descoñecido en Galicia (15-VI-24).

R: Qué está satisfecho de nuestro país (...) asegura que si durante tres o cuatro años dedica este país al atletismo la mitad, la cuarta parte de la atención que presta al fútbol, se puede asegurar en los venideros Juegos Olímpicos de Los Ángeles en 1928, que España será una de las naciones predilectas.

P: Hasta aquí, nuestro amigo ha ido traduciendo la conversación. Después nos ha abandonado. Y ya no ha sido posible entender ni una sola palabra de las que Herr Holz ha pronunciado.

As publicacións pretendían mostrar a modernidade e o fomento da cultura que tan intrinsecamente estaba ligada á práctica deportiva. Semanarios como o pontevedrés *Gimnástica* destacaban xa no seu primeiro número que o seu *lev motiv* para existir era “*intelecto, ximnasia e deporte*”. Lugar destacado dentro da prensa deportiva de calidade debe estar destinado para *Los Deportes*. Este semanario ilustrado foi ideado por *El Pueblo Gallego* como o seu órgano deportivo en 1927. Aínda que a súa vida foi curta, as súas fotos en cor sepia, a calidade do papel e, especialmente, a calidade dos artigos, fixeron que fora tomada por referencia durante os anos seguintes. En *Los Deportes* obsérvase claramente a delgada liña de unión entre cultura, deporte e alta clase social naquel tempo. Existen artigos ‘pseudocientíficos’ sobre os beneficios do deporte, pero o máis destacado é a páxina destinada á *high-life*, nunha mestura de prensa de corazón e xornal deportivo, a semellanza dos tabloides do norte de Europa.

Aínda que a profesionalización de deportes como o fútbol, provocou a total separación entre redactores e futbolistas, os xornalistas seguían sendo apaixonados deportistas. Son comúns os partidos entre os membros das redaccións, que incluso crean os seus propios equipos de fútbol, caso do de *El Pueblo Gallego*, que se funda en Vigo en 1933¹⁶⁶. Os seus integrantes eran os xornalistas deportivos do rotativo vigués e de *Sport*, segundo semanario que tivo *El Pueblo Gallego*. Do mesmo xeito, o *Ciosvín* naceu coma equipo infantil amateur de Vigo, sendo fundado polo xornalista de *El Pueblo Gallego* Julio Vila. O diario de Portela Valladares tamén fixo o donativo dun trofeo para a liga de modestos de Vigo e celebrou o seu propio campionato patrocinado por *Sport*, ao igual que *Sprint* facía o propio auspiciado por *Faro de Vigo*.

¹⁶⁶ *El Ideal Gallego* (2-IV-1931). Informar dos encontros entre xornalistas é un costume que se manterá co transcorrer dos anos. Por exemplo, *La Voz de Galicia* (3-XII-1959) publica unha noticia en referencia a un partido entre xornalistas de Coruña e de Ferrol.

A simbiose entre prensa, afeccionado e club, iniciada na década de 1910, xa é determinante nos anos 30, esaxerando un localismo mal entendido que dificultará a honestidade. Deste xeito, Harry anuncia que deixa as páxinas de deportes de *La Voz de Galicia* porque a afección estaba a asubiar constantemente ao RC Deportivo nos partidos do antigo Riazor¹⁶⁷.

Deste xeito, cando unha cidade non alcanzaba o nivel de éxitos deportivos agardado comezaban as comparacións, que eran utilizadas polos semanarios para incitar á práctica do deporte local. É o caso de ‘Sprinter’ que utiliza as páxinas do terceiro número da publicación galeguista *SER* para criticar a falla dun estadio deportivo na cidade compostelá. *“El fútbol es el deporte que impera, que sigue imperando. Seguramente el que cuenta con mayor número de partidarios respecto a los demás, si bien las competiciones lo arrastran a la degeneración (...) de ciclismo, aunque no tengamos carreras de gran relieve, lo que es afición no falta (...) en cuanto al hockey, de nuestra ciudad, la gloriosa Compostela, ha salido el University campeón regional y participante en los cuartos de final del campeonato español (...) la natación, pese a la excelencia de los medios, yo creo sin embargo no adquiere el desarrollo debido (...) el boxeo es de los deportes que más brillan en Galicia y en el tenemos figuras destacadas (...) del atletismo no podemos olvidarnos hoy mejor que nunca, ya que entre nosotros tenemos a Celso Mariño, todo un campeón nacional (...) Vigo, la gran urbe del Atlántico, meca de deporte gallego, posee un magnífico Stadium, en cuyo recinto han de celebrarse los campeonatos atléticos nacionales (...) Santiago, ¿tú no le envidias?”*¹⁶⁸.

CABECEIRAS DEPORTIVAS (1924-1936)

Ano	Publicación	Cidade
1924	<i>El Balón</i>	A Coruña
1927	<i>Los Deportes</i>	Vigo
1927	<i>Stadium</i>	A Coruña

¹⁶⁷ *La Voz de Galicia* (3-XI-1933) e *El Pueblo Gallego* (16-XII-1933).

¹⁶⁸ O título do artigo é ‘El desenvolvimiento deportivo de Galicia’. Pertence ao número 3 do semanario, pero non temos referencias da data. O verdadeiro nome de ‘Sprinter’ era Avelino García Fernández. Durante o franquismo traballou como administrativo chegando a ser o primeiro delegado de *La Voz de Galicia* en Pontevedra.

1927	<i>Sport</i>	Vigo
1927	<i>Sprint</i>	Vigo
1928	<i>Hércules</i>	A Coruña
1929	<i>Aire</i>	Pontevedra
1934	<i>Aire (segunda etapa)</i>	Pontevedra
1929	<i>Gimnástica</i>	Pontevedra
1931	<i>Deportes</i>	Ferrol
1932	<i>Publicación Real Club Deportivo</i>	A Coruña
1933	<i>Deportes</i>	Santiago
1933	<i>Stadium</i>	Vigo
1936	<i>Ciaboga</i>	A Coruña

Cadro 19. *Cabeceiras deportivas (1924-1936)*. Elaboración propia.

1.5.3. A prensa e a Volta a Galicia de ciclismo

Para Thompson (2006:7-51), a creación do Tour de France en 1903 axudou decisivamente a construír e consolidar o sentimento de nación entre a poboación francesa, proceso que non foi total ata o estalido da I Guerra Mundial. Coa mesma finalidade naceron probas como o Giro D'Italia (1909), Volta a Catalunya (1911), ou a máis tardía Volta a Portugal (1927), probas todas elas que axudaron a desenrolar o sentimento nacional e que foron promovidas pola prensa autóctona.

A Galicia dos anos 30 estaba a vivir un auxe do sentimento nacional que sería corroborado polo proxecto de Estatuto de Autonomía. Desencantados co centralismo da Organización Republicana Gallega Autónoma (ORGA), en decembro de 1931, a minoría parlamentaria da Federación Republicana Gallega (FRG), na que estaban Castelao, Suárez Picallo ou Otero Pedrayo, deciden fundar o Partido Galeguista (PG). Tal e como documenta Velasco Souto (2000:77) os seus 700 militantes iniciais pasan a ser 3.000 en 1933, unha cifra similar aos do Partido Socialista Obrero Español (PSOE), o principal partido de masas do momento. O PG, un partido dominado polas profesións liberais nos seus inicios, pouco a pouco contará con maior participación de asalariados e labregos.

Castro Pérez (1985:713) sinala que a executiva da FRG pretendía dúas accións no tocante á xuventude. Por un lado creáse unha sección de educación cultural e

patriótica, e, por outro, unha sección de educación física e deportiva. Estes postulados serían recollidos máis adiante polo PG a través da Federación de Mocidades Galeguistas (FMG). Así, en Pontevedra e Vigo fórmanse equipos de baloncesto, mentres que en Ourense organízanse excursións e fúndase un equipo de fútbol chamado Breogán FC con camiseta azul e estrela verde. En Pontevedra tamén se fomenta a natación e o waterpolo ademais do fútbol. O propio PG fundou o seu propio equipo co nome de Keltia FC coa participación entre outros de Enrique Varela e Manuel Fernández.

Nese contexto, a idea de artellar unha volta ciclista en Galicia xorde a comezos de 1933, e é impulsada principalmente polos xornais vigueses. Dende *El Pueblo Gallego* sostense que “*prescindiendo del fútbol (...) Galicia ha hecho en estos últimos años mucho más en beneficio del sport que el resto de las regiones*”, o que lle dá lexitimidade para crear novas competicións e seguir fomentando a práctica deportiva¹⁶⁹. O impulsor e presidente do comité organizador será Alfredo Escobar, que fora presidente do RC Celta. En marzo, Juan Baliño Ledo, secretario do concello de Vigo e expresidente das federacións galegas de fútbol e atletismo, impulsa a celebración da Volta a Pontevedra, que servirá de antesala para a rolda galega. O PG participou activamente na posta en marcha da Volta e a súa directiva doou a copa de prata que se lle concedía ao vencedor baixo o nome de Copa de Galicia¹⁷⁰. Ademais o gañador recibiría 4.000 pesetas en metálico.

Aínda así, dentro do PG existiu un debate acerca de se era conveniente participar nesta iniciativa. Discutíase se era positivo politizar o deporte e se a crecente dimensión deste entre a mocidade fai que estes esquezan os verdadeiros problemas do país: “*A mocidade ten hoxe coma única preocupación o fútbol e fai ídolo ós xogadores (...) a mocidade tenlle sen coidado os problemas da vida que Galicia ten prioridades e añora quen foi Rosalía e Pondal e Pardo de Cela, non sabe nin fai por saber a máis lixeira noción da nosa terra (...) non preocupa a mais grande anormalidade política que padece Hespaña (sic)*”. Porén, é xusto sinalar que Hermida desexaba que os mozos galegos non practicasen nin fútbol nin ciclismo, e que se inscribían en equipos de atletismo, xa que pertencía á federación galega¹⁷¹.

¹⁶⁹ (1-III-1933).

¹⁷⁰ (20-VII-1933).

¹⁷¹ *El Pueblo Gallego* (10-I-1934).

Ademais da implicación do PG, o semanario deportivo *Stadium* puxo en marcha os mecanismos de propaganda e de exaltación popular que contribuíron a que afección e dirixentes tomaran interese na Volta. De tal forma, que o coruñés *El Balón* non dúbida en felicitar aos seus colegas vigueses pola iniciativa: *“Esto se debe al trabajo infatigable de los compañeros (de la revista Stadium) que han sabido imprimir, desde su salida a la palestra, una gran ecuanimidad a sus escritos. De esos compañeros que no olvidaron nunca que Galicia es algo más que Vigo. Han sabido limar asperezas, sacrificar egoísmos personales (...) que no tienen otro objeto que despertar odios y rumores entre pueblos hermanos”*. O semanario *Hércules* tamén considera á Volta como unha mostra da puxanza e da modernidade de Galicia, e así o expresa nunha editorial: *“La mencionada prueba tendrá efecto en la primera quincena de agosto próximo (...) todas las autoridades y fuerzas vivas gallegas que ven en este alarde deportivo un sincero amor a la tierra, un saludable beneficio para Galicia”*¹⁷².

Temos polo tanto un claro exemplo de simbiose entre prensa e deporte. Os semanarios galegos impulsaron e difundiron entre a sociedade a creación dunha nova competición. A Volta adquirirá presenza social grazas ós medios, mentres que a prensa beneficiarase dunha nova fonte de noticias. Por outra banda, observamos intereses políticos, neste caso vinculados ó galeguismo, valéndose do deporte e da prensa para conseguir uns obxectivos.

Interesante para comprobar a puxanza dos nacionalismos dentro do Estado Español e observar como a creación da Vuelta a España data de 1935, sendo máis tardía que a proba galega (1933), vasca (1924) e catalana (1911). A Vuelta foi auspiciada polo diario *Informaciones*, entre outros motivos, por *“intereses políticos”*, segundo sinala de la Cruz Moreno, xa que *“la estabilidad existente en la España del momento convertirá la carrera en una vía de escape de la realidad tanto para aficionados como para el propio diario Informaciones”*¹⁷³. Xa que logo, en 1936, antes do estalido da

¹⁷² *El Balón* (1-III-1933) e *Hércules* (2-III-1933).

¹⁷³ De la Cruz Moreno, Juan Francisco (2002). Periodismo y ciclismo. Perspectivas del papel organizador de la prensa. *Revista Latina de Comunicación Social*, 50.
<http://www.revistalatinacs.org/2002/latina50mayo/5012delacruz.htm> (consultado o 15 de setembro de 2010).

Guerra, foi a información ciclista a que ocupou maior volume de noticias e páxinas, superando tanto ás actividades de Acción Española como aos actos do Partido Radical.

A segunda edición da Volta a Galicia foi organizada polo Velo Club Vigués. En marzo de 1935 acordouse que o comité organizador estaría formado por Manuel Núñez (ex presidente do RC Celta e impulsor de *Vida Deportiva* en 1916), Manuel Neira (comercial e ciclista) e Eduardo Pousada (ciclista, futbolista e practicante do tiro ao pichón)¹⁷⁴. Despois da vitoria de Salvador Cardona en 1933 (do 6 ao 13 de agosto), a Volta non se disputou ao ano seguinte, tendo que esperar ata 1935 para ver o triunfo de Julián Berrendero (do 12 ao 20 de outubro).

Exceptuando esporádicas edicións disputadas entre a década de 1940 e de 1950, a Volta non rexurdiría ata 1984, e a súa recuperación e a súa difusión entre a cidadanía debeuse en boa medida ás retransmisións da TVG, canle nada un ano despois. En todo caso, os obxectivos desta Volta distaban moito dos que a fixeran nacer medio século antes.

1.5.4. A prensa deportiva na antesala da Guerra Civil

Máis aló do específico do caso galego, no panorama nacional, o desenvolvemento social de novos deportes, unido coa creación da LFP, provocou que aqueles xornais que aínda non contaban con sección deportiva fixa no tiveran máis remedio ca creala¹⁷⁵. Este proceso culminou coa edición de suplementos deportivos, primeiramente os martes, e moitos anos despois os luns, cando os diarios pasaron realmente a ser diarios. O deporte ocupa un lugar privilexiado no xornal e as fotografías deportivas irán colocadas nas follas con maior calidade no papel.

Do mesmo xeito, os profesionais solicitan dereitos morais e compensacións polo que eles chaman labor de dignificación e difusión do deporte. É durante a década de 1930 cando se propón a creación dun sindicato de xornalistas deportivos galegos,

¹⁷⁴ *El Compostelano* (26-III-1935). Había rotativos, caso de *La Voz de Galicia*, que contaban con sección fixa de deportes dende outubro de 1926.#

¹⁷⁵ No número 328 (28-I-34) de *Sprint*, encontramos unha das primeiras referencias do hóckey en Galicia, nun artigo firmado por 'Handicap': "*No ofrece duda alguna que el hóckey es el deporte del momento en Vigo. Está de moda. Es un deporte que alcanzará dimensiones populares desproporcionadas*".

organismo xa existente en Madrid, Barcelona ou Bilbao. É dicir, hai unha conciencia plena da importancia e dignificación do deporte, e esa dignidade quérese levar ao papel escrito¹⁷⁶.

Ás características apuntadas por Pujadas & Santacana para os inicios dos anos 20, podemos aventurarnos a engadir outras novas que se configurarán definitivamente na década seguinte. Podemos apuntar sete trazos definitorios:

1. Creación da Liga de fútbol na tempada 1928/29¹⁷⁷.
2. Máis dun 100% de incremento das cabeceiras deportivas en España.
3. Masificación, popularización e espectacularización do xornalismo deportivo.
4. Presenza pública do feito deportivo nas cidades.
5. Incremento da rede asociativa do deporte.
6. Construción de novos estadios e mellora das infraestruturas.
7. Aumento considerable de competicións deportivas de calidade e de toda índole.

Ao mesmo tempo, prodúcese ao longo deste período unha revolución icónica que incidirá na prensa, xa que terá que convivir con estes novos enxeños e, nalgún caso, con novos medios de comunicación. Todos eles usaron o deporte como estandarte:

¹⁷⁶ *El Pueblo Gallego* (11-III-1931). “Tarea incondicionada (ao do xornalista deportivo) y voluntariosa de cuantos se impusieron el deber de escribir sobre el deporte: vehículo de camaradería, de compenetración y de regionalismo. Como tendencias complementarias dignificar, hacer más espiritual el deporte, educar en toda técnica y ética deportiva. Y seleccionar, elevando la importancia de este ejercicio periodístico, bastante desacreditado por la presencia de tanto arribista y espontáneo inepto”.

¹⁷⁷ A creación da LFP en 1929 é motivo de forte discusión na prensa deportiva daquela época. Publicacións como *Los Deportes* ou *Sport* serán os mellores aliados dos defensores da profesionalización do fútbol. Das airas considera que a discusión entre profesionalización e amateurismo chegará a tal punto que “nas vilas e nalgunhas cidades como Ourense se produce un decaimiento total do fútbol” (1994:31).

1. Cine: A eclosión do cine chegará en 1929 a través do entretemento mediante os filmes sonoros e a través da información coa divulgación dos noticiarios. Aparecerá o documental e a reportaxe en imaxes, nas que o deporte será esencial. En 1936 a alemá Leni Riefensthal roda o seu documental *Olimpíada*, dedicado aos *Xogos Olímpicos* de Berlín. Comeza cun gran *flashback* e acaba cun espectacular sistema de realización, que é a base do *travelling* nos estadios de fútbol da actualidade.
2. Radio: En maio de 1927 emítese por primeira vez un evento deportivo en directo na radio en España, tan só tres anos despois do nacemento das emisións radiofónicas españolas. Trátase dun encontro entre o Real Madrid CF e o Real Zaragoza. Malvar (2005:39) relata que a retransmisión fíxose dende Zaragoza mediante unha unidade móbil de *Unión Radio Madrid*. O partido púidose escoitar tanto nas dúas cidades protagonistas do encontro así como en Bilbao, San Sebastián, Salamanca e Sevilla. Xa dende 1935, a Programación Telefónica Sin Hilos (TSH) ofrece programas deportivos diarios. En Galicia, os bares e cafeterías das grandes cidades retransmiten os encontros. Na cervexería El Mundial de Vigo pódense escoitar os encontros da Copa Mundial de Fútbol disputada en 1934 en Italia.
3. Fotoxornalismo: En 1925 aparece en Europa a Cámara Leica que paseniñamente se introducirá en Galicia. O novo enxeño permite facer fotos en serie e realizar reportaxes gráficas, polo que é posible seguir unha xogada, un salto de altura ou os 100 metros lisos nunha proba atlética.
4. Semanarios gráficos: Existe unha simbiose entre texto e fotografía que ten como máximo expoñente a *Life* en 1936. En España edítanse revistas en oco-gravado nas que existe unha complicidade de traballo entre o xornalista e o fotógrafo. No panorama estatal destaca *Stadium*.

Tal e como estamos a ver, o que quizais mellor define ao deporte neste primeiro terzo do século XX e que é un brazo máis da cultura da modernidade. A súa aparición e a súa evolución non se pode entender sen esa unión. O *sport* naceu como un símbolo do bo gusto e da aristocracia e conservaba unhas características de nobreza, gallardía e intelixencia que o facían ser altamente recoñecido polos intelectuais. Isto cambiará tras a Guerra Civil, pero, xa antes, podemos ver síntomas disto no fútbol, un deporte totalmente masificado e aceptado polas masas. Deste xeito, intelectuais como Unamuno, que nun primeiro intre defenderan a práctica deportiva, acabaron criticando os vergonzosos espectáculos de grosería e vandalismo nos estadios que prexudicaban o correcto uso da linguaxe. Estaba en total desacordo cos enfrontamentos de seguidores de diferentes vilas nun triste localismo que na súa opinión “*sacan a relucir nuestra siempre latente guerra civil*”¹⁷⁸. Análise parecida realizou Ortega y Gasset, que nun principio utilizou o deporte nos seus escritos, pero que acabou criticando o fútbol por ser un espectáculo mundano e vulgar. Xa que logo, en 1921 diría que o espírito deportivo é “*el paradigma del estado anímico con el que el hombre encara la vida cuando avanza, crea, inventa y progresa*”, mentres que en 1934 se mostraba desconforme coa importancia que dende a prensa e dende a xuventude se lle daba ao fútbol¹⁷⁹.

Esa conexión entre cultura e deporte tamén se manifesta na prensa deportiva. Podemos apuntar dúas características que se manterán ao longo do tempo:

1. Literatura: É certo que dende os comezos abundan os textos literarios referidos ás noticias de carácter deportivo, pero agora adquirirán tamén dignidade artística. En 1921 Henry de Monthlart escribirá ‘*Las Olímpicas*’ e en 1929 Rafael Alberti publicará ‘*Oda a Platko*’, unha poesía enmarcada no vangardismo dedicada ao xogador do FC Barcelona Pepe Samitier e a unha parada do gardameta checo Platko¹⁸⁰. En Galicia, ‘Marathon’ escribirá unha das primeiras

¹⁷⁸ <http://www.cienciadeporte.com/congreso/04%20val/pdf/c2.pdf> (consultado o 28 de xaneiro de 2011)

¹⁷⁹ No seu ensaio “*El revés del almanaque*” tamén subliña que o deporte é un elemento cultural propio das sociedades contemporáneas, onde a vida no núcleo urbano crea novos costumes e efectos sociolóxicos ata entón descoñecidos. Os vellos hábitos do rural son reinterpretados agora nos estadios deportivos das grandes cidades. Citado en <http://www.cienciadeporte.com/congreso/04%20val/pdf/c2.pdf> (consultado o 28 de xaneiro de 2011).

¹⁸⁰ O profesor Antonio Rivero Herraiz da Universidad Europea de Madrid sinala que os membros da ‘Generación del 27’, considerada unha das máis afamadas na historia da literatura española e universal, eran afeccionados ao deporte. “*Ramiro de Maeztu, Torcuato Luca de Tena, Emilia Pardo Bazán, José*

novelas deportivas en 1927 baixo o título *‘El coloso de Rande’*. No número 149 (7-II-1927) de *El Balón* podemos ver tamén unha poesía dedicada a un xogador, neste caso ao internacional galego Luís Otero. Leva a firma de *‘El Botones’*:

*“¿A quién el gran zaguero no entusiasma?
¿Qué afición no lo ve con embeleso
ni sigue paso a paso su progreso
si en cada nuevo match nueva es la palma?
Su juego de cabeza maravilla
Y en el Otero pone el propio amor
del que sale a jugar con pundonor
y ante el férreo contrario no se humilla.
Amberes lo admiró en una olimpiada,
y desde entonces, en el mundo entero,
no hubo más que un defensa: Luis Otero,
inimitable en cada estilizada”*

‘El Botones’ tamén glosa en verso un derbi entre o RC Deportivo e o RC Celta disputado dous anos despois (11-III-1929):

*“¡Un match de la Liga!
¡Gran día de fiesta!
Juega el Deportivo
con su coco, el Celta
y hay mil discusiones,
y hay muchas apuestas (...)
Se venden boliches,*

Francos Rodríguez, Ramón Pérez de Ayala se mostraron partidarios del deporte (...) Los años veinte fueron especialmente prolíficos en la producción ‘literario deportiva’: así, se escribieron (...) Fábula deportiva (1928) de Jorge Guillén; Oda a Platko (1928) de Rafael Alberti; Retrato (1928) de Vicente Alexandre; Elegía al guardameta, bella y marítima (1928) de Miguel Hernández; Ajedrez (1921) y Desenlace (1932) de Gerardo Diego (...) fue en el ensayo donde más y mejor se abordó el tema deportivo: (...) Gregorio Marañón, ‘Sexo, trabajo y deporte (1929); José María de Cossio, ‘Notas de un club de natación’ (1929) y Jacinto Miquelarena, ‘Stadium’ (1934) (...) Salvador Dalí que en 1921 y 1922 pintó algunos cuadros con motivos deportivos –Retrato del meta Miravittles y Les fires de Figueres’. <http://www.cienciadeporte.com/congreso/04%20val/pdf/c2.pdf> (consultado o 28 de xaneiro de 2011).

*se vende la prensa,
se fuma, se aplaude,
hay enorme juerga (...)
Ya suena el silbato
para la pelea;
las gradas parecen
una gran marea
y ya los fotógrafos
sin cesar 'plaquean'.
¡Empieza la lucha!
¡Ahora si que es ella!
¡Hurra Deportivo!
¡Anímate Celta!
¡Ramón, no te pares!
¡Lilo, estáte alerta! (...)
Y vuelven los gritos,
Y vuelve la gresca;
Hay pitos, aplausos,
y muchas ronqueras;
rostros sonrientes,
caras de pantera,
pechos que se ensanchan
pechos que se cierran.
¡Expectación grande!
¡Deportivo, Celta!"*

Foi a década de 1930 a máis rica nesta simbiose entre ambas artes. Porén, hoxe en día a relación segue manténdose na prensa escrita a pesar do retroceso na calidade dos textos. Isto produciuse porque os grandes escritores se afastaron do deporte, debido a que este xa non é considerado un elemento propio da alta cultura.

2. Tratamento humorístico, místico e sentimental: O deportista é un actor e un político de cultura universal co que a masa sente identificación sen prexuízo

nacional. É un modelo de heroe universal, aínda que con múltiples efectos negativos¹⁸¹.

Temos, en resumo, un marco de crecemento de cabeceiras nun período de dinamismo e prosperidade en España, e nomeadamente en Galicia, que non se volverá a repetir ata o fin do franquismo. Segundo apunta Nogueira, en 1930 hai máis poboación traballando no sector servizos (20 %) e na industria (14,7 %) ca en 1960 (16,2 %) no caso da primeira, e que en 1950 (13,6 %) no caso do segundo sector¹⁸². De feito, a poboación activa no primeiro sector (agricultura e pesca) pasará dun 82,8 % a un 65'3 % no período que vai de 1920 a 1930. Un descenso tan acusado non se producirá ata que se rebaixe dun 47,8% a un 28,8% de 1976 a 1991.

O xornalismo deportivo vive deste benestar e deste interese polo deporte, que é visto como símbolo de modernidade e de progreso, sendo aceptado rapidamente pola xuventude como unha das súas bandeiras. De feito, o máis salientable é a perdurabilidade das cabeceiras nadas na década de 1920 que na súa meirande parte seguirán vixentes na seguinte, demostrando a consolidación definitiva do feito deportivo.

CABECEIRAS DEPORTIVAS GALEGAS (1909-1936)				
Ano de inicio	A Coruña	Vigo	Resto de Galicia	Total
1909-19	1	4	-	5
1920-29	4	3	4	11
1930-39	2	1	2	5
TOTAIS	7 (33,3 %)	8 (38,1 %)	6 (28,6 %)	21

Cadro 20. Cabeceiras deportivas galegas (1909-1936). Elaboración propia.

¹⁸¹ Benito Mussolini eliminou os vocábulos ingleses (*calcio* por fútbol) e creou o termo *Squadra Azzurra*, que provén dos camisas negras (*squadristis*) para falar da selección italiana de fútbol cando Italia organizou e gañou a Copa Mundial de Fútbol de 1934. Nas democracias o deportista é aquela persoa que se fai a si mesma e que chega ao máis alto grazas á superación persoal. En Estados Unidos denominan a isto meritocracia.

¹⁸² Citado por Villares (1985:198).

CRONOLOXÍA DAS CABECEIRAS DEPORTIVAS GALEGAS (1909-1936)

Nº	Ano	Publicación	Cidade
1	1909-10	<i>Letras y Deportes</i>	Vigo
2	1910	<i>Galicia Deportiva</i>	Vigo
3	1911	<i>Arte y Sport</i>	A Coruña
4	1916	<i>Vida Deportiva (1)</i>	Vigo
	1920-22	<i>Vida Deportiva (2)</i>	Vigo
5	1918-19	<i>Galicia Sportiva</i>	Vigo
6	1920	<i>Arosa Sportiva</i>	Vilagarcía
7	1920	<i>Coruña Sport</i>	A Coruña
8	1920	<i>Ferrol Deportivo</i>	Ferrol
9	1924-33	<i>El Balón</i>	A Coruña
10	1927	<i>Los Deportes</i>	Vigo
11	1927	<i>Stadium</i>	A Coruña
12	1927-35	<i>Sport</i>	Vigo
13	1927-36	<i>Sprint</i>	Vigo
14	1928-34	<i>Hércules</i>	A Coruña
15	1929-30	<i>Aire (1)</i>	Pontevedra
	1934-35	<i>Aire (2)</i>	Pontevedra
16	1929-35	<i>Gimnástica</i>	Pontevedra
17	1931-32	<i>Deportes</i>	Ferrol
18	1932	<i>Publicación Real Club Deportivo</i>	A Coruña
19	1933	<i>Deportes</i>	Santiago
20	1933	<i>Stadium</i>	Vigo
21	1936	<i>Ciaboga</i>	A Coruña

Cadro 21. Cronoloxía das cabeceiras deportivas galegas (1909-1936). Elaboración propia.

2. Censura e retroceso. Prensa e xornalismo deportivo durante o franquismo

O fin da Guerra Civil e a vitoria do bando liderado polo Xeneral Francisco Franco tiveron consecuencias dramáticas para o deporte e a prensa. A pesar de que en Galicia o conflito armado apenas existiu, os historiadores, entre os que se encontra Villares (2004:417-420) apuntan que a rápida transformación que estaba vivindo o país quedou profundamente cortada, cun impacto extraordinario en forma de represión. Non houbo unha fronte bélica, pero si un silencio e un colaboracionismo imposto a través do envío de combatentes, alimentos e remesas de diñeiro ao fronte.

Respecto ao deporte, compre subliñar que numerosos deportistas galegos de alto nivel morrerán na Guerra Civil ou terán que marchar cara o exilio. Especialmente traumático é o caso da delegación galega que viaxa ata Barcelona para disputar os Xogos Olímpicos Populares que se inauguran xusto un día despois da proclamación do Alzamento. Antes de que Hitler chegase ao poder, Berlín fora designada como sede olímpica tras superar a Barcelona nunha votación celebrada no COI en 1932. Unha vez confirmado que os nazis aceptaban organizar os Xogos Olímpicos, ideouse unha alternativa a celebrar en Barcelona apoiada pola Internacional Comunista. Ao igual que outras rexións sen estado como Alsacia, Lorena, Euskadi e Cataluña, Galicia contaba con delegación propia.

Segundo relata García Candau (2007:42-47), parte da expedición non conseguiu chegar ata Barcelona, mentres que os que si o fixeron acabarían engrosandoas filas do bando republicano ao longo dos case tres anos de guerra. A delegación do Eiriña non conseguiu chegar a Cataluña e tivo que permanecer en Madrid, onde disputou diversos encontros para levantar o ánimo da poboación da capital¹⁸³. Moitos daqueles deportistas galegos pasaron a formar parte do Batallón Gallego liderado por Joaquín Barreiro, comisario da compañía. Outros zarparon nun vapor de nome Segarra, e tras atracar en Valencia, puxeron rumbo a Madrid por estrada para formar parte do exército republicano.

¹⁸³ O Eiriña acabou sendo desmantelado en 1940 tras retirarse da competición rexional. En 1941 fúndase o Pontevedra FC.

Os dous grandes clubs do deporte galego tiñan orixe republicana e galeguista. Tanto RC Deportivo como RC Celta sufrirán as penalidades da posguerra, pero non serán represaliados como institución, en boa medida, porque en 1935 ambos clubs xa modificaran convenientemente os seus órganos directivos¹⁸⁴. Eiré (1998:110) xustifica o nome de Real no Deportivo como un costume chic do momento. Xa que logo, non é motivo para dubidar do republicanismo nin da cidade nin do club, que tivo como un dos seus fundadores a Luís Cornide, republicano declarado. Tamén sinala que o nome de Celta para o club vigués foi elixido por Xoán Baliño, secretario do concello de Vigo e inhabilitado durante o franquismo pola súa relación cos republicanos e a súa participación na campaña do Estatuto de 1936¹⁸⁵. Despois, nos anos 60 o equipo celeste estará relacionado á familia Alonso, vinculada á construción e ao refinado de aceites. Rodrigo Alonso fixo importantes negocios con diversos personaxes públicos, entre os que estaba Nicolás Franco¹⁸⁶.

Villares considera que “*o número de vítimas da Guerra Civil non se coñece ben, porque aínda está nas pallas unha pescuda sistemática neste asunto*” (2004:420). A represión aínda non é hoxe ben coñecida polo silencio e medo que cubriu a persoas e

¹⁸⁴ En 1935 o RC Celta escolleu como presidente a Rodrigo de la Rasilla, quen substituíra ao produtor Cesáreo González e a Alfredo Escobar, un dos grandes impulsores da Volta a Galicia. O RC Deportivo tiña como presidente a Carlos Allones quen organizara en comisión mixta cos traballadores a directiva do club, ata que en 1935 accede ao cargo o militar José María Salvador y Merino. En 1938, o Goberno Civil vixiou a Allones e aos membros daquela xunta directiva, mentres que, como premio pola súa xestión, Merino accede ese mesmo ano á FEF. O propio Merino relata a súa elección o 24 de agosto de 1935: ‘*Fue una junta celebrada en la Sala Calvet, con asistencia de unas 15 personas. Ramón de Llano era allí el único que encarnaba al Club. Hizo una exposición del calamitoso estado en el que se encontraba el Deportivo y preguntó, ¿quién quiere hacerse cargo de la presidencia? Hubo un silencio sepulcral. Y como de Llano insistía y me animaba, pues yo señalé con anterioridad muchos de los males del club, terminé por decir sí. Luego pregunté, ¿quién se viene conmigo? Pero nadie quiso (...) Teníamos cincuenta mil duros de deuda (...) salíamos Ramón de Llano, sus hijos y yo a vender durante el descanso en los cines, boletos para una rifa, o cogíamos mi modesto coche y nos íbamos a pegar carteles por las noches o ayudábamos con palos y carretillas en las reparaciones de Riazor (...) Y hubo personas generosas, como Ricardo Rodríguez Pastor, que nos dio mil duros. También nos dio, aunque menos, Pedro Barrié. Mediada la temporada se formó la mitad de la junta directiva, en la que figuraban entre otros, Amador Enseñat, Oscar Nevado y Ricardo Balaca (...) me fui destinado a Madrid en 1940*’. (Fernández Santander & Leirachá, 1991).

¹⁸⁵ Eiré (1998:110) recolle as palabras de Baliño Ledo nunha entrevista: “*O nome do Celta foi idea miña. Propuxen dous. Sabe cal era o outro? O Breogán. Eu fun moi amigo de Castelao (...) O reitor da Universidade de Teis, tamén galeguista, era outro daqueles amigos. Nós procuramos que non fose un club vigués, senón galego. Por iso non queríamos que levase o nome de Vigo*”.

¹⁸⁶ Neto dun industrial conserveiro, Rodrigo Alonso Fariña creou REACE e FRISBARRA, empresas a través das cales branqueaba grandes sumas de cartos. Aínda que non era socio do RC Celta nin lle gustaba o fútbol, fôiselle ofrecida a presidencia do club olívico. Segundo Fernández Santander (1990:211), sempre sostivo que non se fixo importante por ser presidente do RC Celta, senón que foi presidente do RC Celta por ser importante. Posteriormente foi condenado a 12 anos de cárcere, aínda que o caso de REACE nunca foi debidamente aclarado.

familiares. Instálase na sociedade unha nova moral na poboación na que as familias republicanas, ou, sinxelamente non adscritas abertamente ao Réxime, son vixiadas ou perseguidas.

Aínda que clubs como os citados continúen coas súas actividades, nos anos máis duros da posguerra o deporte se converterá nun aspecto secundario na vida social. A destrución ou abandono de instalacións, a escaseza de lugares para a súa práctica e as dificultades para o desprazamento e o transporte, impedirán o desenvolvemento normal de numerosas competicións. Isto será notorio no fútbol modesto, pero principalmente no deporte minoritario que tanta puxanza tiña en anos anteriores.

Para os xornalistas a posguerra tamén terá consecuencias nefastas para a súa profesión. O 18 de abril de 1940 unha orde governamental expulsa dos xornais, temporal ou permanentemente, a todos aqueles que ou ben traballaban para publicacións republicanas ou non eran afectos ao Movimiento Nacional. Os xornalistas deportivos nin sequera terán onde escribir, xa que en 1936 desaparecen as cabeceiras existentes. Unicamente quedarán as notas deportivas da prensa xeneralista, moi reducidas neses primeiros anos de franquismo. Aínda que a profesión recuperará o pulso co transcorrer dos anos, a escaseza de soportes deportivos será notoria durante o franquismo, polo menos, no que se refire a Galicia.

Non só se perseguía e controlaba aos xornalistas desafectos, senón que tamén quedaba abolido o estatuto dos xornalistas aprobado durante a II República, no que por primeira vez se adquiriran dereitos como o seguro médico, o retiro de vellez ou as vacacións pagadas: *“A primeira lei de regulación do traballo do xornalista é da época de Primo de Rivera. As Asociacións de Prensa existían dende 1914, aproximadamente, pero non tiñan moita forza e os contratos establecíanse bis a bis entre o xornalista e o dono ou o director do xornal, sendo unha relación de dominio e non de igualdade. Primo de Rivera é o primeiro que lle da unha especie de estatuto aos xornalistas. Despois, coa República xa aparece o auténtico estatuto do xornalista”*, recorda Barreiro Fernández. Fora coa aprobación do artigo 34 da Constitución de 1931 cando se reafirmara a liberdade de prensa, aínda que en 1883 xa se promulgara a lei de imprenta que suprimía a entrega dúas horas antes da publicación e reducía o pago do imposto industrial á prensa.

2.1. A Guerra Civil e a prensa deportiva (1936-1939)

Quizais a exhaustiva obra de García Candau (2007) é o mellor estudo sobre o deporte nos anos da Guerra Civil. No tocante ao xornalismo deportivo ese trienio é frecuentemente omitido á hora de elaborar un traballo sobre a disciplina. Os xornais foron intervidos e as noticias sobre a guerra, os anuncios patrióticos e os actos e disposicións de Falange ocupaban a maior parte das páxinas. É unha época necesaria na investigación, e máis en Galicia, no que a miúdo os historiadores consideran que o franquismo se iniciou en 1936 e non en 1939, como podería ser o caso doutras rexións españolas coma Cataluña ou o Levante.

É en 1936 cando se incauta *El Pueblo Gallego*, aínda que ata o 10 de agosto de 1938 o Ministerio de Gobernación non decretou oficialmente incautar todas aquelas publicacións nas poboacións ‘liberadas’ polo bando nacional. Segundo apunta de las Heras Pedrosa (2000:27-35), a Prensa del Movimiento contaba con 35 xornais, converténdose na maior entidade das existentes. O organismo tiña un patrimonio configurado por todos os bens incautados e por aqueles que deberon ser incautados. É dicir, todo o incautado e o incautable. Xa que logo, en Galicia foron incautados os bens de *Galicia*, *La Zarpa* ou *La Tarde*, aínda que pecharan as súas redaccións e non continuaran en circulación¹⁸⁷.

Tampouco se salvaron da intervención institucións como a Asociación de la Prensa. Fernández de la Cigña Fraga (2009:53-61) relata que en 1936 o mando militar decidiu suspender a asociación de Vigo e nomear a un grupo de afíns para levantar sobre as súas ruínas outra entidade depurada de republicanos e esquerdistas. En todo caso, en febreiro de 1937 foi reestablecida a entidade coa entrada de 14 novos redactores, entre os que estaban nomes tan coñecidos antes do Guerra como Blas Agra, Ángel Sevillano, Gonzalo e Fernando Rey Alar ou Manuel de Castro ‘Handicap’ que sería elixido presidente nesa sesión.

¹⁸⁷ Legalmente a Prensa del Movimiento non foi creada ata o 13 de xullo de 1940 (de las Heras Pedrosa, 2000:32).

Os semanarios deportivos tiveron que botar o peche ante os problemas económicos e a ausencia de competicións das que informar. É lóxico pensar que se *Faro de Vigo* pasou a publicar catro follas diarias, non houbera medios para editar *Sprint*, que días antes do inicio da Guerra Civil publicara un especial con abundantes fotografías de máis de 10 páxinas.

E iso a pesar de que, a diferenza de *El Pueblo Gallego*, o conservador *Faro de Vigo* non tivo problemas para manterse como empresa xornalística familiar. Neses anos conta con dous directores, Otero Bárcena –procedente do núcleo propietario da empresa- e Agra Mancebo –que procede do tradicionalismo-. Tamén manterá a súa independencia *La Región* ou *El Progreso*, este último tras dar un adecuado xiro dereitista pouco antes do inicio do conflito. No caso de *La Voz de Galicia* atopámonos cun claro exemplo da remodelación fascista e logo franquista que vive a prensa durante a Guerra Civil. (Durán, 2004:40-46) considera “*case increíble*” que Alejandro Barreiro se mantivera como director ata agosto de 1937, a pesar de que, entre outras cousas, equiparase a celebración do Día de Galicia co Día do Apóstolo como patrón de España. A pesar dos continuos cambios coa presenza na dirección do falanxista García Venero ou de Francisco Bravo (biógrafo de José Antonio Primo de Rivera), *La Voz de Galicia* mantívose como xornal familiar.

Clausurados os semanarios e restrinxida a información e o abastecemento de papel, dende un primeiro momento o deporte desaparece das axendas informativas. Durante o verán de 1936 tan só se permitirán publicar as noticias procedentes dos Xogos Olímpicos de Berlín destacando os bos resultados dos atletas alemáns. Deste xeito, o vespertino santiagués *La Tarde* non publicará ningunha información deportiva ata o 3 de novembro de 1936, case catro meses despois do inicio da guerra, coincidindo coa disputa dun campionato galego de fútbol no que participan seis equipos: RC Deportivo, Gimnástica Lucense, RC Celta, Racing de Ferrol, Eiriña e Corunna FC¹⁸⁸.

¹⁸⁸ O primeiro evento deportivo que se celebrou en Galicia tras o inicio da Guerra Civil foi un partido de fútbol disputado en Vigo o 3 de setembro de 1936 entre o RC Celta e o RC Deportivo con vitoria dos vigueses por 3-0. O encontro foi en beneficio do mutilado Millán Astray (Fernández Santander, 1990:22). Os partidos en beneficio do Exército, de Falange ou de Auxilio Social serán frecuentes durante eses anos.

A situación non é fácil para os equipos modestos das cidades. Nalgúns casos desaparecen ao ser intervidos, noutros non teñen efectivos, debido a que os rapaces foron chamados á fronte. En todo caso, a suspensión dos torneos locais e a falla de fondos económicos fan obrigados o peche dos clubs aínda que sexa de xeito temporal. Os que sobreviven son os grandes equipos de fútbol que xogan varios amigables co beneplácito dos sublevados. Estes pouco a pouco daranse conta da importancia do deporte para dar unha sensación de normalidade na retagarda.

Nun deses amigables, o RC Deportivo derrotará por vez primeira na súa historia ao RC Celta no estadio de Balaídos (17-11-36). Antes, o 19 de xullo, un día despois do inicio da Guerra, xogarase en Riazor un encontro amigable entre ambos equipos, que non obstante desapareceu das axendas dos medios, que serían intervidos e non volverían á rúa ata varios días despois. É o caso de *La Voz de Galicia* que non o fará ata o día 24, obviando a existencia dun encontro que anunciaba como boa terapia para tranquilizar os ánimos alterados o día 19: *“En estos tiempos en que las emociones nos vienen por diferentes conductos, bienvenido sea un partido de fútbol que, aunque parezca paradoja, puede servir de sedante para nuestros alterados nervios”*.

É durante os nos da contenda cando se funda Radio Nacional de España (RNE). Inagurase como altofalante político en tempos de guerra, no que a información deportiva irase fraguando co transcorrer do tempo. *“En Radio Lugo estaba Antonio Crespo y nadie más. Se fundó en 1937 y no tenía deportes”*, recorda Rivera Cela¹⁸⁹. Iso si, Malvar (2005:13) recolle que tanto durante a Guerra Civil como na II Guerra Mundial, RNE retransmitía os encontros xogados pola selección española de fútbol tanto en territorio nacional como no estranxeiro.

Non obstante, unha vez comprendido o labor propagandístico do deporte sentaranse as bases para instrumentalizalo. Isto será especialmente notorio no caso do fútbol, o maior fenómeno de masas, no que hai unhas instrucións claras de como actuar en cada situación. As consignas son obrigatoriamente anunciadas na prensa do momento, como podemos observar novamente en *La Tarde*: *“Una vez uniformados se les dará la orden de salir al terreno de juego (...) sientan tocar el himno de Falange, en*

¹⁸⁹ Entrevista a Francisco Rivera Cela. As palabras deste xornalista, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

cuyo momento todos los jugadores quedaran automáticamente firmes en la posición en la que se encuentren y levantando el brazo, saludando cara a tribuna. Al parar de tocar el himno de Falange (...) el himno de Requeté, volviendo a quedar en posición de firmes y saludando (...) luego, al oír la marcha Real, saludarán con la mano levantada, quedando en esta posición hasta que termine la música; acto seguido gritaran todos: ¡VIVA ESPAÑA!, ¡ARRIBA ESPAÑA!, ¡VIVA EL GENERAL FRANCO!” (5-VI-37).

Pola súa proximidade con Portugal e por ser unha rexión na que non houbo fronte belica, Galicia converteuse en lugar habitual de manifestacións deportivas profranquistas, de disputa de competicións a favor de Falange e aos subsidios ós combatentes ou similares. En Vigo disputouse en 1937 un partido de fútbol entre a selección española e portuguesa. Nos diferentes xornais todo era “*animado*”, “*extraordinario*” ou “*distinguido*” e había continuas referencias á virilidade e á grandeza de España e do seu equipo nacional. A selección era alcumada como “*equipo azul*”, obviando a palabra vermello, cor característica da camisola española ata 1936 e que non foi recuperada ata a Copa Mundial de Fútbol de 1950¹⁹⁰.

As mentiras e as calumnias forman parte dos contidos dos xornais en tempos de guerra. Aqueles deportistas que permaneceron leais á República son considerados traidores e minimízanse os seus pasados éxitos deportivos. Pola contra, cando un deles decide regresar ao bando nacional é tratado como unha vítima que estivo secuestrada pola barbarie comunista. Pero, aínda así, existen ocasións nas que a importancia do futbolista é tal, que a prensa está obrigada a inventarse unha biografía proclive aos ideais franquistas. Deste xeito, dende xornais coma *El Ideal Gallego* invéntase a morte a mans dos republicanos do dianteiro centro da selección española e máximo goleador da LFP, Isidro Lángara. En realidade, marchara a Francia e a América coa selección vasca de fútbol difundindo a causa republicana por medio mundo: “*Entre las doscientas*

¹⁹⁰ O partido xogouse o 28 de novembro. Podemos ver referencias en dous xornais distintos e observar como a dialéctica é similar. Para *El Ideal Gallego* (28-XI-1937) “*La animación es extraordinaria para asistir al partido (...) las calles presentan un aspecto animadísimo. Todos los edificios están engalanados con banderas españolas y portuguesas y por la noche lucieron iluminaciones (...) los portugueses correspondieron dando muchos vivas a España y al general Franco*”. En *El Pueblo Gallego* (30-XI-1937) lamentease da vitoria portuguesa por 2-1. Consideran que foi por mor da “*baja forma de público y equipo en el campo azul. Ganó Portugal y con justicia, pero hay que reconocer las circunstancias (...) mientras, nuestros hombres se batían en las trincheras contra el marxismo, fusil en mano y muy lejos de toda preocupación deportiva (...) el terreno de juego se encontraba engalanado con profusión de banderas de los colores españoles, portugués y nacionalsindicalista. Presidiendo el campo, dos grandes retratos del Generalísimo Franco y de Oliveira Salazar*”.

personas asesinadas por los rojos momentos antes de abandonar el pueblo, figura el de Lángara, jugador internacional del Real Oviedo. Lángara, español de corazón, siempre desoyó los cantos de sirena del separatismo vasco". (8-I-1937). Lángara instalouse en México e sobreviviu 17 anos á morte de Franco.

2.2. A prensa deportiva ata o fin da autarquía e a aparición da Lei Fraga

O 20 de xullo de 1949, Tomás Cerro Corrochano, Director General de Prensa, facía entrega do carné de xornalista número un do rexistro oficial a Francisco Franco. O número dous era Serrano Súñer, director da Delegación Nacional de Prensa e Propaganda de 1938 a 1941. O número tres era propiedade de José Luís Arrese, que sería o sucesor de Serrano, mentres que o número catro pertencía a Arias Salgado, vicesecretario do anterior e responsable do Ministerio de Información e Turismo dende a súa creación en 1951.

Antes, aínda sen finalizar a Guerra Civil, dítase a Ley de Prensa de 22 de abril de 1938, que atribúe ao Estado o control e vixilancia nos asuntos que teñan relación coa información pública. É unha lei de guerra que se decreta no bando nacional a imaxe e semellanza das existentes en Italia e en Alemaña. Sinala que toda publicación debe ser revisada e que calquera infracción será xulgada militarmente no Tribunal de Orden Público (TOP), é dicir, é unha lei penal¹⁹¹. Na práctica regulaba o número e a extensión das publicacións en circulación, designaba os órganos directivos dos xornais e censuraba aquelas informacións prexudiciais para o Réxime. A lei foi redactada por José Antonio Giménez Arnau por encargo de Ramón Serrano Súñer, ministro da Gobernación. Aínda que anunciada como transitoria estará en vixencia ata a aprobación da Lei Fraga en 1966. Para Sinova (1989:21-23) os motivos da súa creación foron:

- A. A Prensa é considerada culpable: Segundo o autor valisoletano é unha lei contra a Prensa máis ca unha lei de Prensa. Tratábase de redimir ao xornalismo do capitalismo e do comunismo.

¹⁹¹ Nesa época o Goberno enviaba unha nota a todos os medios escritos chamada popularmente 'consigna' cunhas recomendacións sobre o enfoque que darlle ao tema a tratar. A lei dependerá do Servicio Nacional de Prensa, a súa vez, dependente do Jefe Provincial del Movimiento, ata que en 1951 pasa a estar regulada baixo a dirección do Ministerio de Información e Turismo.

- B. Misión da prensa: Prolongación da misión do Estado. Institución nacional entendida como órgano decisivo para a creación dunha conciencia popular.
- C. Condenación da liberdade: Repudio á democracia.
- D. Contra o mercado da noticia: A obtención da verdade non se obtén coa busca da noticia senón coa responsabilidade.
- E. O xornalista como apóstolo: O informador é un vehículo de apoio da acción política, un colaborador inescusable da autoridade.

2.2.1. A censura na prensa e no deporte

A partir de 1941, a Delegación Nacional de Deportes (DND), órgano pertencente ás FET-Jons, ten a potestade de nomear os directores nas empresas privadas. O Ministerio de Gobernación era quen decidía o persoal directivo dos xornais a expensas dos propietarios. No tocante ós redactores deportivos, a regulación levábase a cabo a través de tres consignas que son editadas nun boletín da DND de abril de 1943:

1. Prohibición de criticar aos organismos federativos, tanto nacionais como rexionais e obrigação de non emitir xuízos de valor. Non sería ata comezos de 1970 cando o xornalista radiofónico José María García utilice o aperturismo do Réxime para a crítica político-deportiva e así poñer en tela de xuízo o labor destes organismos.
2. Non se tolerarán campañas para inhabilitar árbitros en todo tipo de disciplinas deportivas. Trátase dunha lei transitiva ($A=B=C$) ($A=C$). Os colexiados son destituídos e inhabilitados a perpetuidade, tendo en conta o seu pasado republicano. A depuración é feita por Pedro Escartín, colexiado e entusiasta franquista¹⁹².

¹⁹² Tendo en conta os datos recollidos por Fernández Santander (1990:67), en Galicia, dos 41 árbitros federados que había en 1936 unicamente se lle permitiu a 17 continuar desempeñando a súa profesión.

3. Crónicas politicamente asépticas: A análise, a crítica ou a sátira desaparecen. Unicamente podía aparecer o desenvolvemento do partido sen ningún tipo de adxectivización.

Anteriormente, nunha disposición de censura de novembro de 1941, a Delegación Nacional de Prensa daba as súas indicacións para o tratamento de información deportiva: “*Se dedicará un especial cuidado a conocer y vigilar la actuación de todos y cada uno de los redactores encargados de la reseña y crítica deportiva (...) en su doble aspecto de moralidad y en el decoro de la redacción de sus crónicas, pues están dirigidas, en su mayor parte, a la juventud*¹⁹³ (...)”.

En todo caso, a censura gañará en flexibilidade segundo avance o franquismo, e no caso da información deportiva, pasará practicamente desapercibida, polo menos en provincias¹⁹⁴. Tras o hermetismo e a represión de comezos dos 40, hai a necesidade de abrir a man en asuntos que non estean relacionados coa política. “*A mí nunca nadie me dijo que hablara o que no hablara de ningún tema. Ni recibí consignas ni nunca tuve problemas cuando en Coruña se disputó la final de la entonces llamada Copa del Generalísimo de fútbol. También cubría una regata que se hacía todos los años y en la que aparecía Franco con el Azor y tampoco tuve problemas. En radio me tienen llamado la atención desde el Gobierno Civil, pero no por temas deportivos, eso nunca*”, considera Juan Guillín, que comezou a dedicarse á prensa deportiva en 1957¹⁹⁵. Da mesma opinión é o lucense Rivera Cela para o que a censura en deportes “*era una carallada. Teníamos que enviar a la Delegación de Información de Turismo una copia de las cosas que se decían y cuando se decía algo delicado se les daba el cambiazo. Hablo de información general porque en deportes nunca tuve que hacerlo*.”. O ourensán Fernández Sobrino tamén é dos que argumentan que “*en deportes no había ningún problema y a los políticos les tenía sin cuidado*¹⁹⁶”.

¹⁹³ AGA 354 do 4 de novembro de 1941. Recollido por Sinova (1989:293).

¹⁹⁴ de las Heras Pedrosa (2000:36) relata que o director de *Marca* angustiábase cada vez que tiña que facer unha crónica do RC Deportivo. No equipo coruñés xogaba, dende 1948, o dianteiro Rafael Franco. Non sabía se podía dicir que “*Franco falló en la misma boca de gol*” ou “*Franco se arrugó ante la defensa contraria*”. Porén, Vituco Leirachá non, ao ser preguntado por esta anécdota, asegurou que nunca tivo problema para escribir sobre este futbolista.

¹⁹⁵ Entrevista a Juan Guillín. As palabras deste xornalista, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

¹⁹⁶ Entrevista a José Manuel Fernández Sobrino. As palabras deste xornalista, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

Lucense e ourensán comezaron a traballar a mediados da década de 1950, pero Vituco Leirachá, que o fixo en 1947, é da mesma opinión: *“Los periódicos en los pueblos no podían criticar nada, no había libertad ninguna y todo era jabón aunque por detrás criticaras al alcalde. En las ciudades pasaba pero mucho menos. Se podía hacer sin problema dos tipos de crítica, municipal y de deportes. En deportes podías decir lo que quisieras”*¹⁹⁷. Porén, que a censura en deportes fora mínima non quere dicir que a vida do xornalista deportivo fose cómoda, como veremos máis adiante.

Ao igual que o exercicio do xornalismo, regulado e controlado dende as altas instancias estaba a práctica deportiva. A DND quedará baixo o mando do xeneral Moscardó, mentres que a FEF será presidida polo Tenente Xeneral Troncoso. Aínda que o exército terá o control do deporte durante o maior parte do franquismo, será Falange quen lle imponha as directrices ideolóxicas, polo menos nos primeiros anos. As FET-Jons consideraban ao deporte como unha fórmula esencial para adoutrinar e controlar á xuventude. Xa que logo, nas vilas e pequenas cidades o deporte pasará a estar tutelado polo Frente de Juventudes a través da Sección de Educación y Descanso.

Os dirixentes de Falange sabían o pulo que tiña o deporte antes de 1936 e pretenden fundar clubs e asociacións deportivas para crear unha forte rede asociativa. Para sorpresa deles, encóntrase coa máis completa parálise. Moitas das asociacións e clubs estaban dirixidos por homes que foran perseguidos ou que nese intre estaban na lista negra do franquismo. Ademais, dar de alta calquera tipo de empresa ou asociación implicaba expoñerse a un listado público no que se investigaba o teu pasado, situación pola cal ninguén quería pasar. Así pois, o baleiro é considerable. Desaparecerá o deporte popular e non será ata o paso dos anos cando se recuperará ese pulo. Curiosamente será baixo o auspicio das organizacións católicas, que ven no deporte unha forma de control e un mal menor fronte ás reformas políticas e sociais¹⁹⁸.

¹⁹⁷ Entrevista a Vicente Leirachá Aneiros. As palabras deste xornalista, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

¹⁹⁸ Segundo explican Pujadas i Martí & Santacana i Torres (1997:64), o Papa Pío XII redactou un texto en decembro de 1951 demandando ós xornalistas deportivos un tratamento a favor dos valores morais do deporte.

En lugares tan periféricos como a Costa da Morte hai rexistros da chegada do fútbol na década de 1920. Hai referencias de encontros entre o Atalaya del Son e o Junquera FC en Cee ou entre o Fortuna e o Hércules en Carballo (deses dous rivais nacería en 1923 o Bergantiños FC), ou destes catro equipos ante o Club Buserana de Muxía¹⁹⁹. Todo iso desapareceu despois da Guerra e tan só hai constancia da existencia de partidos de fútbol en Baio cara o verán de 1944, grazas a iniciativa dos soldados do campamento de artillería emprazado nesa vila coruñesa. Pero terían que pasar aínda trece anos máis para que se fundara un club en Baio (en parte grazas a iniciativa dun párroco) e non sería ata 1964 cando se poñería en marcha a Liga da Costa. É dicir, polo impulso e as gañas de facer deporte de rapaces nados tras a Guerra Civil, e, en definitiva, sen os medos e os temores dos seus pais na inmediata posguerra. No ámbito urbano a situación era semellante. Dos clubs de fútbol modesto que existen actualmente na Coruña, 11 foron fundados entre as décadas de 1920 e 1930 e, aínda que con cambios nas súas directivas, mantivéronse. Nos case 40 anos que durou o franquismo tan só se fundaron 12, cifra semellante en dobre espazo temporal²⁰⁰.

Obviamente a situación de precariedade non invita a practicar deporte, o cal necesita unhas condicións de benestar e desenvolvemento para triunfar na sociedade. Por se fora pouco, o medo ás represalias determina que se hai algún tipo de intención de fundar un club esta desapareza de inmediato. A baixada do nivel deportivo do país e rapidamente percibida polos xornais. A prensa dáse conta da situación, e aínda que loaba que Galicia fora a quinta rexión española en número de clubs deportivos federados, tamén lamentaba que o nivel deportivo fose superior antes de 1936, tal e como podemos ler en *Meta* cando se refire aos anos gloriosos do deporte vigués: “*En aquella época anterior al Glorioso Movimiento Nacional, cuando el ciclismo alcanzaba en Vigo una categoría que había de dar nombre a Galicia en toda España*”²⁰¹.

Na mesma liña encóntrase *Imán*, que esixe o apoio de todas as forzas vivas da comarca viguesa para que o RC Celta alcance os maiores éxitos a nivel nacional: “*La*

¹⁹⁹ Lema Suárez (1994:43).

²⁰⁰ Sin Querer SD (1922), Unión Sportiva (1923), Galicia Gaiteira (1926), Sporting Ciudad (1927), Español SD (1929), Sporting Coruñés (1930), CD Ciudad (1932), Silva SD (1933), Torre SD (1936), SD Vioño (1936) e CD Marte (1936). Visto en Rodríguez Iglesias (2010:47-51).

²⁰¹ *Meta* (20-IX-43). 1) Cataluña 248, 2) Sur 143, 3) Castellana 103, 4) Astur-leonesa 100 e 5) Galicia 88. Os datos obedecen a unha orde normal tendo en conta a poboación das distintas rexións españolas. Sorprende a ausencia de Euskadi nesta listaxe.

ciudad de Vigo debe respaldar al Celta. El Celta interesa a los 'hinchas' por su misteriosa pasión (...) interesa también a los industriales y a los comerciantes (...) el Celta es el elemento de propaganda más importante con que cuenta la ciudad". (4-V-46). A súa defensa de Vigo tamén lle leva a preguntarse porqué tanto a Federación Gallega de Fútbol (FGF) como o Colegio de Árbitros de Galicia trasladaron a súa sede de Vigo a A Coruña: "Se nos ocurren infinidad de comentarios sin que podamos concretar ni hallar una razón fundamentada (...) como si La Coruña fuese la verdadera cuna y sostén de la mayoría de los clubs y sociedades deportivas (...) siendo Vigo la ciudad de más abolengo, más historial, más potencialidad y más capacidad futbolística" (23-VI-1945).

O deporte xa non é un instrumento de modernidade e cultura senón un método de control e adoutramento da xuventude. A vixilancia é total e preténdense facer a través da prensa: *"Teniendo en cuenta la extraordinaria influencia que ejercen las secciones deportivas sobre la juventud y hasta qué punto puede ser orientada desde dichas columnas por los hombres que la redactan (...) deberían confiar a redactores de reconocida capacidad en la materia, de compenetración absoluta en el espíritu de la nueva España y de indiscutible honestidad profesional. Ha de tenerse especial cuidado sobre todo en las reseñas y comentarios de los partidos de fútbol para evitar que el lenguaje no sea el limpio, noble y correcto que corresponde al deporte"*²⁰².

Entre as disposicións tamén estaba a prohibición da dimisión, xa que para o Réxime só existía o cese. Isto era tan válido para as empresas xornalísticas como para as sociedades deportivas. Así, cando en 1943 a directiva do FC Barcelona dimitiu en bloque tras o lanzamento de obxectos por parte dos afeccionados do Real Madrid CF aos xogadores do equipo azulgrana nun encontro da Copa del Generalísimo, a directiva foi obrigada a permanecer nos seus postos desestimando as súas peticións. Non só o aparato legal franquista rexía e controlaba o deporte da época, noutras ocasións era o propio fanatismo e a intransixencia persoal dos cargos públicos o que provoca situacións absurdas. Leirachá conta a historia do gobernador civil da Coruña Pardo de Santanyana, un falanxista de dous metros que acostumaba recibir ás visitas sentado. *"En 1953 el Deportivo jugaba en Oviedo un partido en el que tenía que empatar para*

²⁰² AGA 348 do 28 de xaneiro de 1942. Citado por Sinova (1989:294).

seguir en Primera División. Antes del encuentro amenazó con meter en la cárcel a los jugadores, cortarles el pelo y hacerles comer aceite de ricino si descendían a Segunda". O equipo coruñés logrou empatar baixo a atenta mirada do gobernador que se aloxou no mesmo hotel ca os xogadores.

Aínda así, o modelo non era perfecto e os clubs tiñan diversos métodos para cambiar as directrices establecidas. Deste xeito, e pasados os anos máis duros da posguerra, o FC Barcelona puido elixir libremente o seu presidente, permitindo o acceso ao voto a todos os socios e non só aos socios compromisarios, os cales estaban en gran número establecidos polo goberno franquista. Barreiro Fernández considera que *"hai que matizalo todo"* argumentado que *"a xente tampouco é estúpida e non van a ocultar unha información que lle chegaba por outros medios"*, cando sinala que a pesar do control tanto a prensa como o deporte mantiñan certa autonomía aínda existindo *"unha censura terrorífica"*. Xa que logo, a lei estivo vixente durante 28 anos, mais en constante evolución: *"Era unha lei de guerra e non se podía aplicar con esa rixidez. Dependía un pouco do ministro e moito do director xeral. Toda a sociedade española foi cambiando e tamén a lei de prensa que non se interpretaba con rixidez"*. Este cambio produciuse máis rapidamente no xornalismo deportivo, que sempre contou cunha certa autonomía.

En todo caso, non se debe esquecer que en tempos da II República existiu a censura en prensa. A Ley de Defensa de la República (21-X-1931) prohibía a difusión de noticias que puideran quebrantar o crédito ou perturbar a paz ou a orde pública, así como toda acción ou expresión que redundara no menosprezo das institucións ou organismos do Estado ou a apoloxía do réxime monárquico. Esta lei foi substituída pola Ley de Orden Público (28-VII-1933) que establecía o estado de prevención (censura previa dúas horas antes) ou de alarma (supresión do artigo 34 e censura previa de todos os impresos). Aínda que a repercusión destas leis na prensa deportiva foi irrelevante (polo menos en Galicia) compre destacar que o réxime republicano tivo moitas lagoas no tocante á liberdade de prensa.

2.2.2. *Imán, Meta e Balón*

Neste contexto, a prensa enmárcase nunha etapa moi problemática. Aos problemas existentes, no caso galego hai que engadir o hándicap do idioma, aínda que sempre matizando que no ámbito deportivo non existiu ningunha iniciativa na lingua vernácula antes de 1936. Unha estrutura saudable e democrática pasará a ser piramidal e xerarquizada. Ningunha das cabeceiras deportivas existentes durante a II República sobrevivirá á Guerra. Hai que esperar ao bienio 1944-46 para ver a aparición de tres publicacións monotemáticas deportivas²⁰³.

Na Coruña xurdirá *Balón*, que tentou ser continuadora da cabeceira herculina dos anos 20 co mesmo nome pero fracasando na súa tentativa. O director era Alejandro Lastres, presidente da Federación Gallega de Remo. O seu primeiro número aparece na portada cunha grande fotografía do primeiro deportista do país, o Xeneral Franco: “*Con orgullo de españoles y gallegos alzamos hoy el brazo en saludo ritual al hombre que guía los designios de la Patria (...) también debemos al Caudillo este formidable auge deportivo que acusa la afición nacional (...) Franco se propuso renovar a la juventud española mediante una intensificación de los ejercicios físicos, ordenadamente regulada por un organismo superior afecto al Estado mismo. Y con este objeto se creó la Delegación Nacional de Deportes (...) la cual, por su gran maestro de la educación física que es el Teniente Moscardó, ha logrado forjar el creciente desarrollo que en la actualidad está alcanzado el deporte en nuestra Patria*”(16-X-44). Toda a prensa coruñesa do momento, ao igual que *Balón*, se mostra tremendamente orgullosa da construción dun fabuloso estadio en Riazor con capacidade para 45.000 espectadores,

²⁰³ Antes, en 1941, comezou a publicarse *Peña Trevinca*, revista semestral de montañismo editada no Barco de Valdeorras e de escasa incidencia xornalística. Tal e como recolle no número de novembro de 1944 conta con 102 socios, dos cales 97 son galegos, 3 madrileños e dous da provincia de León, un da capital e outro da vila de Puente de Domingo Florez. Nos anos 50 terá lugar unha iniciativa similar impulsada polo Club Montañeros Celta froito da unión da Peña Excursionista e o Centro Excursionista que se fusionaran en 1942 para crear a sección de montaña do RC Celta. O montañismo, practicado ao aire libre e sen custe para o Estado en instalacións e sen ningún tipo de perigo político, gañou moitos adeptos neses anos. Normalmente partían de iniciativas de institucións católicas que fomentaban o excursionismo. Socio de Club Montañeros Celta era Ramón Otero Pedrayo que recibía o exemplar por correo ordinario na súa casa de Trasalba en Ourense. Mentres, dende *Peña Trevinca* mandáronlle unha carta solicitando o seu apoio para esta publicación de montañismo (5-XI-1945): “*Leyendo su última edición de la Guía de Galicia, se nos ocurre enviarle un ejemplar de nuestra revistilla, que seguramente no conoce usted. Son los nuestro idénticos fines a los (sic) su Guía, aunque modestamente limitados a la montaña gallega, que intentamos conocer y divulgar. Sin mas pretensiones que las deportivas y guiados de nuestro amor a la Naturaleza y muy especial a la de esta Región, nos hemos lanzado a esta labor de crear en Galicia una afición a la montaña, tarea difícil por muchas causas*”.

feito que é considerado de toda xustiza: “*Galicia es –y nadie discutirá esta afirmación– la región más deportiva de España. Fue la primera de todas en celebrar un campeonato de fútbol en plena guerra, la primera en organizar un encuentro internacional, la única en practicar baloncesto*”.

En Vigo nacerán dúas iniciativas que acabarán tendo o mesmo final, *Imán* e *Meta*. Ambas as dúas nacen como publicacións deportivas para, progresivamente, converterse en cabeceiras convencionais cheas de contidos sociais ou de sucesos. Outros, como as notas de cine e os chistes gráficos estiveron sempre presentes dende os comezos.

Meta, cunha traxectoria de dúas décadas, sería a máis salientable en anos de duración. Dirixida por González Rey Alar e editada por Eugenio González de Haz dedicábase principalmente á actualidade deportiva da bisbarra pontevedresa, chegando a tirar 8.000 exemplares semanais. *Meta* acadou o permiso administrativo en 1939 pola Dirección General de Prensa, pero ata xaneiro de 1943 non sairá á rúa. Ao longo da súa extensa vida informativa pasará de semanario a bisemanario, para logo saír aos quioscos ata tres tardes á semana. Os luns tira uns 12.000 exemplares co gallo da xornada ligueira, pasando os xoves a tirar unicamente 3.000.

Pola súa banda, *Imán* nacera o 25 de setembro de 1942 como suplemento deportivo da *Hoja de los Lunes* de Vigo, aínda que pretendía ser órgano deportivo de toda Galicia. Incluso a páxina dedicada ao RC Deportivo e ao deporte coruñés estaba realizada por ‘Marathon’, unha referencia na cidade herculina e naquel momento responsable de deportes de *El Ideal Gallego*²⁰⁴. Os seus obxectivos comulgaban cos ideais da *Obra Sindical de Educación y Descanso*, tal e como se pode comprobar nese primeiro número: “*Nuestro auge y nuestro surgimiento deportivo (...) tendrá lugar con el florecimiento de las manifestaciones deportivas y producir un solo fin: hacer atletismo y trabajar para el Celta (...) que la gente comprenda los fines de la Obra Sindical de Educación y Descanso, creada única y exclusivamente (...) para conseguir esta hermandad y camaradería (...) El deporte es la manifestación que obliga a convivir a patronos y empleados*”.

²⁰⁴ *El Ideal Gallego* (17-V-1940).

Ao igual que o resto de cabeceiras da década de 1940, *Imán* é unha publicación deportiva de escasa calidade, con crónicas asépticas e cun deseño rancio, lonxe dos virtuosos grafismos das cabeceiras dos anos 20 e 30. Ora ben, os contidos mantíñanse en boa medida. Tanto en *Meta* como en *Imán* observamos a presenza de rumores e noticias irónicas. Nesta última realizan entrevistas imaxinarias nas que se pretende, a través da mentira e a inventiva, explicar un suceso ao lector. Estas ‘intervius misteriosas’ gardan similitude cunha práctica xa observada no coruñés *El Balón* uns 20 anos atrás.

Imán tivo moitas dificultades para sobrevivir e variou o seu formato en varias ocasións. Pero sen dúbidas o maior problema que tivo que afrontar era o do suministro de papel, que se tornou en escaso principalmente durante os anos da II Guerra Mundial. Deste xeito, e pouco despois da disputa do I Trofeo Imán travesía Ría de Vigo de natación, podemos ler os motivos que levaron ao semanario a baixar en 25 céntimos de peseta o seu prezo e en catro follas a súa paxinación (27-IX-1945): “*Mientras no tengamos garantizado el suministro normal de papel necesario para la impresión de nuestro semanario, publicaremos este a 12 páginas y al precio de 0’50 (...) anunciamos a nuestros suscriptores que, en su día, tendrán la correspondiente compensación*”. A falla de papel produce tamén unha perda na calidade dos textos xornalísticos, debido á necesidade de comprimir a información²⁰⁵.

Imán foi unha das primeiras cabeceiras que utilizou o patrocinio na retransmisión radiofónica dos encontros de fútbol, algo que comeza a ser cotiá na década de 1940. Os partidos do RC Celta radiados por *Radio Vigo* contan con cuñas de *Imán*, aínda que na segunda volta da tempada 1942-43 deixan o patrocinio “*debido a las condiciones que ha fijado Radio Vigo*” (9-I-43). Certamente, as condicións económicas debían ser leónidas, xa que o propietario da emisora era Eugenio González de Haz, quen

²⁰⁵ Cendán Fraga (2003:53) apunta que nos anos 40 a escaseza de papel era moi acentuada e tan só *El Pueblo Gallego*, órgano governamental de Galicia, tiña o número de páxinas ilimitado. Algunhas publicacións desapareceron temporalmente e incluso cabeceiras históricas coma *La Voz de Galicia* saíron á rúa o 2 de xullo de 1940 con tan só dúas páxinas.

tamén era o dono de *Meta*, rotativo que competía con *Imán* para facerse un oco entre o público vigués²⁰⁶.

Outra publicación deportiva dos anos 40 é a lucense *Marcador*, folla semanal gratuíta. Se *Imán* nacía para traballar a prol do RC Celta, *Marcador* facía o propio en axuda da Gimnástica Lucense. O afán por patrocinar o deporte e promover a súa difusión segue presente nos editoriais dos semanarios deportivos: *“El objetivo que pretendemos conseguir: recoger en un tiempo récord toda la actualidad deportiva local y nacional. No buscamos con ello un afán de lucro, ni fama, ni honores, sino simplemente, el colaborar en la medida de lo posible al mayor auge del deporte lucense, puesto que el desarrollo deportivo de un pueblo, es en definitiva, uno de los fines más nobles que pueden ambicionarse (...) nuestro cordial saludo a la Gimnástica Lucense, a los clubs modestos, y a los deportistas todos”* (4-IX-49).

Todas as publicacións de comezo do franquismo seguen adoutrinando aos lectores sobre a práctica deportiva e a necesidade de apoiar aos equipos máis representativos de cada vila ou cidade. Porén, os textos, aínda que críticos, adquiren un ton paternalista. Non se pretende ferir nas crónicas e os xornalistas, tras relatar os erros dos deportistas, rapidamente os desculpan, como un pai perdoa as equivocacións dun fillo. O xornalista pasou de ser un *sportman* máis a observar o deporte dende a atalaia da superioridade que lle da un maior coñecemento do xogo. En *Marcador* podemos ver como son desculpados os futbolistas da Gimnástica Lucense tras unha derrota ante a Gimnástica Torrelavega: *“Del partido poco hay que decir. En realidad no cabía esperar gran cosa en un partido de comienzo de temporada con el equipo todavía sin aceptar (...) Aparte esto, la Gimnástica presentaba hoy una alineación un tanto rara con jugadores fuera de su puesto, que rindieron mucho menos de lo que cabía esperar (...) Torrijos ni de interior ni medio logró encontrar su sitio. Chispa, lo mismo situado a la derecha no acertó a internarse ni una sola vez. En fin, defectos que esperamos ver subsanados en partidos sucesivos (...) Ganó el Torrelavega y ganó bien (...) no seamos*

²⁰⁶ *Radio Vigo* inaugurouse en 1934. Eugenio González de Haz fíxose coa xestión e propiedade da emisora en 1939, unha vez finalizada a Guerra Civil. Na actualidade segue pertencendo aos herdeiros de González de Haz. Está integrada na *Cadena SER*.

duros por esta vez, pues hay que tener en cuenta que la mayoría de jugadores actuaba por primera vez en nuestro estadio” (4-IX-49) ²⁰⁷.

Xa que logo, temos un marco moito máis modesto de cabeceiras ca en tempo anterior ao estalido da Guerra. É certo que practicamente temos unha nova publicación por ano, pero son de escasa importancia.

CABECEIRAS DEPORTIVAS (1937-1950)

Ano	Publicación	Cidade
1938	<i>La Patada</i>	Lalín
1941	<i>Peña Trevinca</i>	O Barco
1942	<i>Imán</i>	Vigo
1943	<i>Meta</i>	Vigo
1944	<i>Balón</i>	A Coruña
1947	<i>Estadio</i>	Ferrol
1948	<i>Stadium</i>	Vilalba
1949	<i>Marcador</i>	Lugo
1950	<i>Castillo (segunda etapa de Stadium)</i>	Vilalba

Cadro 22. Cabeceiras deportivas (1937-1950). Elaboración propia.

2.2.3. O avance cara a profesionalización do xornalista deportivo

Pódese apreciar como co paso das décadas vaise reafirmando unha estrutura xornalística deportiva. Xa non falamos de *sportman*, senón de persoas, que aínda que se acercan ao deporte dende a afección, son, ante todo, xornalistas.

A diferenza do que acontece na actualidade, o xornalista deportivo de mediados de século adoitaba a ser un home de idade madura, que vestido con gravata e chapeu tiña un toque de distinción fronte ao deportista. Os xogadores tíñanlles moita coraxe e vivían co medo de que falaran mal deles: “*Ser periodista de aquella era importante*”, apunta Leirachá, que aclara: “*Yo era importante porque representaba a La Voz de Galicia, no porque yo fuera importante*”. Iso era o que dicía a teoría, pero o certo é que

²⁰⁷ Podemos ver este ton paternalista tamén na prensa xeneralista. Sinala *La Voz de Galicia* (10-X-1940) tras un triunfo do RC Deportivo en Xixón: “*A apretar, chavales, que esa primera victoria del Molinón obliga a mucho. Todos los queridos compañeros, además, estiman como favorito a nuestro equipo*”.

a firma do xornalista era a que lle daba valor á crónica, e os xornais vangloriábanse de poder contar con estas estrelas informativas²⁰⁸.

O xornalista tiña a facultade de facer famoso a un deportista nunha época na que a publicidade ou o marketing estaban en paños: “*Con el carnet de periodista podías entrar en cualquier lado. Salir en una entrevista en Marca era lo más, aún ahora, pero de aquella mucho más*”, considera Juan Guillín. Un encontro entre xornalistas podía ocupar un titular a tres columnas, deixando nun segundo plano a información sobre o “*traspaso global del siglo*”, como era considerada a posible compra por parte do CA Boca Júniors do barcelonista Kubala e do madridista Didí, dous dos futbolistas máis destacados do momento²⁰⁹.

Os xornalistas deportivos gozaban do cariño popular tal e como recorda Vituco Leirachá: “*La Coruña de finales de la década de los cuarenta era una ciudad muy tranquila y agradable. Nos conocíamos todos. El periodismo, además, te daba popularidad y abría muchas puertas (...) Los médicos te recibían a la hora que quisieses. En las gestiones en organismos públicos siempre te conocía alguien y el asunto se arreglaba antes (...) Entré ganando 500 pesetas mensuales y cuando me*

²⁰⁸ Con motivo do encontro entre o Real Madrid CF e o RC Celta, *Faro de Vigo* anuncia: “*Rienzi facilitará a Faro de Vigo una crónica especial del encuentro*” (5-II-1951).

²⁰⁹ *La Voz de Galicia* (3-XII-1959). A posible fichaxe, na que tamén formaban parte Czibor (FC Barcelona) e Domínguez (Real Madrid CF) queda reducida a dous parágrafos. Mentres, un encontro entre xuvenís a disputar en Ferrol serve de escusa perfecta para falar do partido entre xornalistas. A recadación irá destinada a obras de caridade, aínda que iso non o descubrimos nin no titular nin no subtítulo, a través do cal si sabemos que os xornalistas están preparados: “*Dentro de cinco días el Estadio Rivera de Ferrol será escenario de un interesante acontecimiento futbolístico. Y no lo decimos porque uno de los encuentros del programa hayamos de disputarlo los periodistas de La Coruña contra los de la ciudad departamental –cuyo encuentro tiene una trascendencia fuera de toda duda- (...) también los periodistas tenemos preparado nuestro conjunto, LA VOZ DE GALICIA, Hoja del lunes, La Noche, Semanario Deportivo Riazor y Radio Juventud, por el lado herculino; los mismos periódicos por sus corresponsalías en Ferrol, y Radio Ferrol, del otro lado. Por La Coruña iremos, salvo ausencias de última hora que determinen improbables lesiones de menisco y miedo a las agujetas Hernández, Orestes, Celso Ferreiro, Javier Guimaraens, Carlos Zeda, Enrique Pereira, Benjamín, Enrique Nieto, Pavón, Guillín, Antonio A. Picado, J.M. Guimaraens, más si se animan una vez reestablecidos Paco Ferreiro, Ponte y Eusebio. Los de Ferrol son Valle Remero, Kinso, Penaferro, Peña, Permuy, Mario Couceiro, Vicentón, Benito, Javier García Paredes, Padín, Arjo, Alonso, Pita de Veiga y Porta. Al parecer a nuestros compañeros ferrolanos los tiene preocupado el hecho de que, según ellos, en la selección periodística coruñesa figuran hombres jóvenes en su mayoría. Tienen miedo, en una palabra. A pesar de que todos los días pueden hablar con el árbitro y convencerlo de que siendo casero le irá mejor (...) que ningún aficionado ferrolano se retraiga el martes, acudiendo al Estadio Rivera para ayudar a la mejor Navidad del Necesitado (...) disfrutará viendo ‘el partido del siglo’, como es moda*”.

*retiré ganaba por un domingo trabajado más que el sueldo de tres años seguidos de entonces*²¹⁰”.

Quen mellor conta como de importante era ser xornalista deportivo é Francisco Rivera, que xa de mozo radiaba os resultados do deporte infantil de Lugo e rapidamente coñeceu a repercusión do seu traballo: *“Hay que pensar que el nombre de un niño de 11 años que corriera los 100 metros lisos saliera en la radio, el único medio accesible, porque la prensa era cara y había mucha gente analfabeta, en el Lugo de los años 50 era increíble. Yo contaba esas cosas y fardaba en el instituto y delante de las chicas. Yo tenía facilidades porque hablar en la radio era mucho más importante que hoy salir en televisión. El periodismo deportivo es un trabajo muy agradecido por el público. Yo he hecho muchas cosas pero la gente me sigue recordando por Tribuna Deportiva que era un programa de hora y media de deporte lucense que se hacía todos los días del año en la década de los 70”*.

O xornal era un medio poderoso para obter respecto social e ser coñecido, non só na mesma vila ou cidade, senón fóra dela. Aparecer na prensa era algo vital para os deportistas que tiñan a familia noutro país e querían mandar os recortes aos pais ou ás noivas. Tras un enfado de Leirachá cun xogador do RC Deportivo, o xornalista coruñés deixou de citalo nas súas crónicas de *La Voz* e o futbolista tivo que pedirlle perdón: *“Había un jugador argentino que se llamaba Osvaldo que ni lo mencionaba y me vino a la redacción a pedirme que lo volviera a nombrar porque quería enviarle los periódicos a su familia”*.

Esa relación casi paternal entre uns e outros facía inevitable que xurdira a amizade que *“incluso se mantenía fuera del fútbol”* en palabras de Fernández Sobrino, aínda que nunca sen traspasar a fronteira profesional: *“Llegué a dormir en la misma habitación que el entrenador del Deportivo en alguna ocasión, aunque nunca fui socio del club. Otros periodistas si lo eran, pero yo quería diferenciar entre simpatizante y*

²¹⁰ Citado por Fernández Santander (1993:395). Nesta tese investigamos sobre soportes e non nos introducimos nas vicisitudes da profesión xornalística. En todo caso, é necesario facer fincapé nunha serie de datos en relación á situación laboral. No que se refire aos soldos, Valladares Fernández (1996:402) recolleu na súa tese as prestacións económicas dos xornalistas de *La Región* nun período de 75 anos. En 1910, os dous redactores cobraban 100 pesetas ao mes. En 1930 os reporteiros gañaban esa mesma cantidade, que aumentou a 125 en 1933. En 1970 o soldo ascendeu a 2.576 pesetas mensuais, en 1979 xa eran 32.981 e en 1985 un xornalista de *La Región* cobraba 68.412 pesetas ao mes. Sirvan estes datos como mostra representativa.

socio. *Son unos principios básicos deontológicos del periodista*”, subliña Guillín. Leirachá, si que é socio do RC Deportivo, pero sempre mantivo unha distancia de separación ante o deportista: *“Un periodista veterano cuando yo empecé que se llamaba Ponte Patiño me dijo que jamás aceptara una invitación de un futbolista porque luego iría diciendo que me tenía comprado con una comida. Y que si iba a tomar un café con un jugador que pagara yo los dos cafés porque sino iba a decir que me había invitado a una mariscada”*.

O xornalista era o encargado de transmitir e entender unha paixón, sendo amigo e confidente de dirixentes e deportistas. A dimensión que adquire o fútbol nunha España sen alicientes axuda a expandir e consolidar a popularidade do xornalista. Para Fernández Santander a relación do xornalista era moito máis íntima ca na actualidade tanto cos deportistas coma cos directivos. Pero tamén cos afeccionados. Tan só había un ou dous cronistas deportivos en toda a cidade fronte as decenas que cohabitan de hoxe en día: *“En La Coruña, la primera autoridad fue Bugallal²¹¹ y después fue Leirachá. Y claro, había locales donde no te cobraban. Eran figuras muy populares y la gente les saludaba por la calle”,* e sinala sobre Leirachá: *“De hecho, en el famoso partido de promoción contra el Murcia de 1951, el alcalde Alfonso Molina le llamó durante el descanso para ofrecerles 25.000 pesetas más a los jugadores del Murcia para dejarse perder el partido que lo ofrecido por el Espanyol para ganarlo, que era el rival del Deportivo para permanecer en Primera. Quiero decir con esto que los periodistas tenían gran influencia entre las fuerzas vivas de la ciudad. De hecho, cuando el presidente Otero Peón quiso cobrar a los periodistas por ir al fútbol se organizó un follón impresionante en la ciudad²¹²”*.

Un dos feitos máis sobranceiros no xornalismo deportivo no período autárquico do franquismo é a castelanización dos termos deportivos. Os clubs con nome inglés desaparecen (Atlético por Athletic; Basket Club por Club de Baloncesto) ou recuperan o título de Real suprimido durante a República. Xa dende 1908, Mariano de Cavia utilizaba as súas crónicas no diario madrileño *El Imparcial* para avogar polo termino

²¹¹ Bugallal era neto de José Marchesi Dalmau, alcalde da Coruña. Estudiu dereito e iniciou a súa traxectoria como xornalista en *Orzán* e *Marineda* en 1923, para pouco despois entrar en *El Balón* o semanario deportivo de *El Ideal Gallego* onde tamén traballou. En 1948 pasou a formar parte da redacción da *Hoja del lunes* de A Coruña. Tamén foi membro da RAG

²¹² Entrevista a Carlos Fernández Santander. As palabras deste xornalista e historiador, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

balompié (balompé en galego) en lugar do inglés *football*²¹³. Durante o franquismo, substituíanse palabras coma *football*, *off-side* ou *goal* por fútbol, fuera de xogo (fora de xogo en galego) ou gol. Os anglicismos substituirán por obrigación aos termos orixinais, e no caso de moitos deles sen existir unha aceptación por parte do público, que a pesar de non saber na súa meirande maioría inglés, aínda pasará varias décadas utilizando os vocábulos orixinais²¹⁴.

Por outra banda, pouco a pouco irán desaparecendo os pseudónimos e os xornalistas deportivos comezarán a firmar con nome e apelido. Isto débese a dous motivos; en primeiro lugar á necesidade do Réxime de controlar a quen escribe para ter poder sancionador, e, en segundo lugar, pola regulamentación da profesión. Xa non se compaxina o xornalismo co deporte ou coa presenza nos órganos deportivos dos clubs, como aconteceu ata os anos 30. En todo caso, no mundo do deporte, os pseudónimos mantivéronse ata a Transición, ou incluso ata a época democrática, como podemos observar en publicacións como *Vigo Deportivo* ou *Deportes de Galicia*. Os motivos son variados. Para Fernández Santander non é máis ca un costume, aínda que admita que os xornalistas eran pluriempregados e preferían usar o alcume no xornal para reservar o seu nome para o ‘traballo real’: “*En aquellos tiempos mucha gente era pluriempleada (...) En Riazor Álvarez trabajaba en la jefatura de tráfico, Del Valle, cuyo nombre real era Adolfo Martínez, en la fábrica de armas, Guimerans trabajaba en el Banco Bilbao y se encargaba del tenis y Lestón, que trabajaba en el Tribunal tutelar de menores, hacía los pronósticos de la jornada*”. Porén, xornalistas como Rivera Cela consideran esta hipótese “*una chorrada*” e apuntan outra: “*Yo creo que la información deportiva era vergonzante, era un género menor y de principiantes. Cuando entraba la gente a trabajar, aunque fuera un titulado o un conocido, lo metían en deportes porque para deportes valía todo el mundo. Y todo el mundo sabía de fútbol aunque no supiese. Aquí (en Lugo) firmaba José Antonio Santiso como Jasa, Alfredo Sánchez Carro era*

²¹³ En relación a esta tendencia, González Villar (1959:56-57) destaca un artigo galego datado en 1908 co título “*Football? Balompié*” baixo o pseudónimo de Z no que se fala do pasado histórico de España, cando o país era unha potencia mundial, e se castellanizaban nomes como Burdeos ou Aquisgrán. O artigo sería eloxiado dende *El Imparcial* por Cavia.

²¹⁴ O 28 de decembro de 1931 en *Sprint* (núm.220) podemos atopar o seguinte texto en relación a un encontro a disputar o 3 de xaneiro. A abundancia de palabras inglesas mais de catro décadas despois da chegada do fútbol a Galicia é notoria, e mostra da aceptación do público do uso destas palabras no deporte: “*Gran Stadium de Balaídos: Aficionados: El domingo próximo veremos en nuestro incomparable field, el sensacional match: DEPORTIVO Coruña- CELTA, de Vigo. El partido de la máxima rivalidad gallega. El de la clásica “salsa” deportiva. Y el de mayor emoción. Celtistas: ¡Todos a Balaídos-Stadium a animar a nuestros jugadores!*”.

Alsanca o Anvino que era Andrés Villasenín Nogueira. Yo siempre firmé como Paco Rivera. Como empecé tan joven no tenía ese pudor e incluso me gustaba que apareciera mi nombre”.

En todo caso, o historiador Barreiro Fernández, sen desbotar ningunha hipótese, apunta tres posibles causas: *“Primeiro porque con distintos pseudónimos podes escribir catro artigos nun mesmo xornal. Segundo porque había moitas persoas que polo tipo de artigo que escribían non utilizaban o seu nome xa que non querían que aparecese. Terceiro porque dependendo do que escribas, por exemplo un intelectual que por necesidade escribía de deportes, non lle gustaba poñer o seu nome. Cando entramos na época do franquismo, iso de non escribir para que non te coñecesen non tiña sentido xa que o director tiña que dar ao censor unha lista da xente que escribía no diario”.* Tamén é da opinión de que os pseudónimos que se mantiveron tras 1975 foron especialmente en publicacións pequenas *“porque a metade do xornal era escrito por unha única persoa”.* Aínda así sempre existen casos fóra de toda regra como o de Vicente Leirachá, ao que sinxelamente non lle gustaba o seu nome: *“A mí Vicente nunca me gustó. De Vicentuco, ya mi abuela me llamaba Vituco y me fue quedando. Cuando empecé firmaba como Vicente y el director, que de aquella era Solís, me dijo si quería hacerme el importante. Le dije que no, y ya empecé a firmar con el nombre de Vituco, que es como todo el mundo me llama”.*

Mención especial merece o tratamento que se fará dende os xornais ás mulleres deportistas. Impulsoras de disciplinas coma o hóckey o tenis ou a natación antes da Guerra, agora quedan apartadas do fenómeno deportivo e tan só se permitirá a súa presenza dentro das actividades da Sección Femenina²¹⁵. O baloncesto é o deporte feminino por excelencia para o Franquismo e impulsara a súa práctica. Aínda así, aquelas fotografías de partidos de baloncesto que se publican na prensa pasan previamente pola censura para que as xogadoras non ensinen os xeonllos. ‘Ignotus’, xornalista deportivo que en 1941 traballa no xa santiagués *El Correo Gallego*, escribe unha información que nos outorga unha boa mostra de como eran vistas as mulleres e o

²¹⁵ Antes da Guerra mulleres como María Antonina Sanjurjo ou Emilia Docet convertéranse en figuras públicas do deporte galego. A primeira foi impulsora de deportes como o hóckey ou o tenis, mentres que a segunda foi unha gran nadadora, fervente galeguista e miss España, demostrando que deporte e beleza non están rifadas. Para máis información sobre o papel da muller no deporte durante a II República consultar a obra de Vázquez Morandeira (2011).

estraño que era a súa presenza no deporte franquista. O comentario prodúcese tras un concurso deportivo feito dende o xornal onde dos cinco gañadores, tres foron mulleres: *“Hasta ahora se creía que sólo los hombres teníamos derecho a opinar y discutir sobre fútbol (...) con la participación de las mujeres en estas cosas, el fútbol adquiere un tono de delicadeza y distinción que lo hace más grato y estimable. La mujer ferrolana se ha acreditado de buena sibila deportiva (...) sirvan estos ejemplos para las mujeres compostelanas que hemos podido apreciar no concurren en tan gran número como sus compañeras de El Ferrol del Caudillo”*. (26-XI-1941).

Tal e como comentamos antes, a flexibilidade da censura no eido deportivo non quere dicir que o labor do xornalista durante o franquismo fose cómodo. Isto producíase porque en moitos casos a información deportiva chocaba coa política, e era esta a que prevalecía diante da primeira. O deporte estaba considerado un instrumento para educar aos lectores, polo que se tiveron que ocultar incidentes e ata as pretensións económicas dos futbolistas a menos que se chegara a un acordo entre club e xogador, xa que tal é como afirmará Moscardó *“ningún delantero centro cobrará más que un coronel”*²¹⁶. O absurdo da censura chegou a ter límites case que ridículos nos primeiros anos da posguerra cando a necesidade de ocultar a fame, a represión interior e o illamento internacional fixeron que dende os medios se presentase unha España idílica. Nesa utopía o deporte era unha competición entre cabaleiros na que nunca había malas caras nin liortas e na que os árbitros sempre acertaban botando a culpa de todos os males á esquiva fortuna. *“Los censores entraban a saco, incurriendo a absurdos tan notables como tachar el calificativo ‘merengue’, que desde siempre se ha aplicado al Real Madrid (AGA, 341, corrección a ABC del 17-XI-41) o corregir la crítica de un partido sustituyendo la palabra ‘macho’, con que el autor calificaba un gol de Zubizarreta del Zaragoza, por ‘enérgico’ (AGA, 342, corrección a Gol del 11-XI-42) (...) En un comentario sobre boxeo enviado por el diario Pueblo a censura el 11 de septiembre de 1942 fue suprimido el siguiente párrafo: ‘En Valladolid siguen los árbitros haciendo de las suyas (...) ¿Hasta cuándo vamos a seguir gozando de estas deliciosas genialidades de los albísimos personajes?’*²¹⁷”. (Sinova, 1989:292).

²¹⁶ O soldo máximo para os futbolistas de Primera División era de 600 pesetas, mentres que un coronel recibía 800 pesetas ao mes (Fernández Santander, 1990:69).

²¹⁷ Sinova tamén recolle que estaba prohibido o uso de expresións tipo *“patadas alevosas”, ‘juego subterráneo’, agresiones entre jugadores, actos de gamberrismo entre el público (...) todo aquello que pueda enconar o exacerbar las pasiones entre las distintas regiones españolas”*.

Xa que logo, aínda que había vantaxes, escribir en prensa tiña máis ben dificultades. Non era só polos perigos da censura, fundamentalmente na década de 1940, o máis duro eran os horarios, e máis para aqueles que eran pluriempregados, como Juan Guillin: *“Decía mi mujer que sólo me faltaba el trabajo de sereno. Yo salía de Fenosa a las 6 y me iba al periódico hasta las 10 de la noche. Vivía cerca de la redacción y no tenía problema. Luego los fines de semana tenían que dedicarme a las diferentes competiciones y hacer el petate cuando el Deportivo jugaba fuera”*. Os que se dedicaban en exclusiva ao xornalismo como Leirachá tampouco o tiñan fácil: *“Entrábamos a trabajar a las cinco de la tarde y salíamos sobre las siete. Después volvíamos a las 10 y media de la noche y estábamos hasta las cuatro y media ó cinco de la madrugada. En la primera quincena del mes (cuando teníamos dinero) íbamos a cenar al restaurante ‘El Licorero’²¹⁸”*.

Non só eran os horarios. Fernández Sobrino recorda que a pesar dos contactos e dos amigos adquiridos grazas á profesión outra cousa eran os cartos, ou mellor dito, os cartos regularizados: *“Yo fui gerente del primer gran supermercado que hubo en Ourense o Jefe de Ventas de una empresa de papel de envolver. Como periodista no tuve nómina hasta los años 70. Nunca tuve horario, entraba y salía del periódico”*. Por último, e non por iso menos importante, non debemos esquecer as dificultades e penurias que tiñan que sufrir os xornalistas cando se desprazaban fora da súa cidade para cubrir un encontro deportivo: *“Antes en los desplazamientos no había pupitres de prensa. Ibas al campo y te juntabas con la afición rival y te llamaban de todo. Luego tenías que ir al hotel y escribir la crónica en una máquina de escribir enorme para luego dictarla por teléfono a Vigo. Cuando vino el fax ya fue un avance porque te olvidabas del teléfono. Eso sí, como había hoteles que no tenían, tenías que ir a otros periódicos para que te dejaran enviar el fax”*, recorda Fernando Gallego²¹⁹.

Neses primeiros anos do franquismo, a admiración e o recoñecemento popular íalle chegar a ‘Handicap’ de forma póstuma. Manuel de Castro foi a gran figura do xornalismo deportivo galego durante as primeiras catro décadas do século XX. Un dos escollidos xornalistas españois que estivo en tres Xogos Olímpicos, seleccionador

²¹⁸ Citado por Fernández Santander (1993:395).

²¹⁹ Entrevista a Fernando Gallego Arzuaga. As palabras deste xornalista, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

nacional de fútbol, membro fundador do Colegio de Árbitros de Galicia, presidente da Federación Gallega de Atletismo (a súa verdadeira paixón por riba do fútbol xa que segundo dicía *“nación sin atletismo no puede denominarse deportiva”*) e principal impulsor do RC Celta, falecía nun accidente en 1944, aos 50 anos de idade. Deixaba atrás unha profunda traxectoria no xornalismo deportivo, escribindo en infinidade de publicacións, principalmente *Sprint* e *Faro de Vigo*. En 1946 a cidade olívica decidía recordalo cunha estatua, tal e como se apuntaba en *Meta*: *“Tendrá lugar a la vista de todos en plena ciudad (...) Se acondicionará una plaza magnífica en cuyo centro y en medio de un espacio ajardinado se hallará el monumento a Handicap”*. Finalmente o lugar escollido sería un recinto axardinado a carón do estadio de Balaídos.

Cristina, filla de ‘Handicap’ recorda como era un día de traballo do afamado xornalista: *“Era muy callado, porque siempre estaba pensando en sus artículos y sus cosas y en casa tenía un sitio fijo, un sillón que era su preferido. Se quedaba por las noches hasta muy tarde en el comedor escribiendo y fumando”*. Os días de partido acostumaba a pasear pola rúa Príncipe de Vigo, con foto incluída xunto aos seus fillos, e antes de ir comer, faladoiro con amigos no Gran Hotel. Pola tarde un pequeno paseo ata Balaídos para cubrir a información do encontro²²⁰.

2.2.4. Riazor e Faro Deportivo

Ademais de todos os problemas do esqueleto burocrático do franquismo, o xornalismo galego tiña outros a maiores. Un deles era o illamento xeográfico de Galicia, debido á escaseza de comunicacións. Isto unido ao medo a practicar todo tipo de actividade pública, na que tamén se encontra a compra de cultura, fai que na década dos 50 a subscripción se convirta no método habitual na compra de xornais, e, especialmente, de semanarios. José Antonio Durán, aínda afirmando que isto é certo, considera que son outros os factores que explican a o baixo número de publicacións deportivas galegas nas dúas primeiras décadas de franquismo. Un deles é a falta de papel, pero o outro é novo; a explosión do cine: *“La distracción estaba en las publicaciones cinematográficas.*

²²⁰ *Faro de Vigo* (12-VI-2011). Na reportaxe, Cristina tamén recorda que seu pai levábaa aos finais de etapa das carreiras ciclistas e que en máis dunha ocasión entregou o ramo de flores ao vencedor da etapa. Entre os habituais triunfadores estaba o ponteareán Delio Rodríguez, gañador da Vuelta a España en 1945 e posuidor do maior número de vitorias de etapa na historia da competición, con 39 triunfos conseguidos entre 1941 e 1947.

Probablemente la prensa generalista ya daba suficiente información deportiva ante lo poco que se podía dar y tampoco les interesaba que hubiera prensa especializada". As actrices e actores de Hollywood convertéronse en iconas dun mundo utópico para moitos españois e non perderon o seu status ata a aparición da televisión e o nacemento de novos ídolos coma as estrelas da música rock e pop.

Deste xeito, tan só poderemos falar de dúas publicacións salientables neste período, unha por cada unha das dúas cidades máis prosperas de Galicia:

En 1951, Antonio Amado, dono da axencia de viaxes do mesmo nome e xornalista afeccionado, ten a idea de crear un semanario deportivo na Coruña. Para elaborar o seu proxecto ponse en contacto co seu amigo Orestes Vara, xefe de deportes de *La Voz de Galicia*. Orestes comparte a idea de Amado e ambos deciden levala a cabo. Vituco Leirachá acababa de chegar a *La Voz* e era o terceiro en discordia: *"Los domingos por la noche íbamos los dos con Amado y hacíamos el semanario. Fue un exitazo. Pero se tiraba en la Imprenta Roel y sólo daba pérdidas. En el tercer número Amado dijo que no podía continuar"*.

A imprenta Roel era unha das mellores da cidade, pero non tiña capacidade para ter listo o semanario antes das seis da tarde. É entón, cando Orestes Vara ten que pedir axuda a Sánchez Marín, administrador de *La Voz*, que de inmediato lle manda tratar o asunto con Emilio Rey, o dono do xornal coruñés. Fernández Santander tivo acceso á conversa a través do que lle contou Orestes Vara: *"Orestes habló con Emilio Rey para solicitarle que el semanario se imprimiera en los talleres de La Voz de Galicia, y éste aceptó, a cambio del 50% de la propiedad de Riazor. Según contó Orestes, eso fue la mañana después de que ardiera el Teatro Colón y cuando quiso hablar con Emilio Rey, que estaba en el teatro, éste le dijo que sí, sin saber muy bien de que estaban hablando"*. Rey tamén era o propietario do Teatro Colón e iso fixo que estivera *"alterado"* e aceptara sen moito pensar a proposta, en opinión de Leirachá.

Desta forma nacía un semanario deportivo en formato saba (dende 1970 tabloide) para os luns, unha vez finalizada a xornada futbolística da fin de semana²²¹.

²²¹ En 1964 pasa a levar coma subtítulo 'Decano de Galicia', cambiando de tipografía e de cores, adquirindo importancia a vermella e a azul.

Riazor, que permanecerá en circulación durante 20 anos ata o seu peche o 19 de xullo de 1971, contaba cunha redacción na que ademais dos seus redactores colaboraban xornalistas deportivos tanto de *La Voz* como de *El Ideal Gallego*. Dende os seus inicios, a dirección do semanario estivo a cargo de Orestes Vara, aínda que Leirachá era peza primordial na concepción da publicación: *“Yo a Orestes siempre le tuve una lealtad tremenda. El era el director de Riazor pero siempre se dejó aconsejar y trabajamos los dos codo con codo”*.

Un oco especial na historia da prensa deportiva galega deber ser ocupado por Orestes Vara. A súa historia profesional é similar á de moitos outros xornalistas da época. O máis vello de dez irmáns e orfo de pai fusilado na Guerra Civil, en 1941 ingresa en *La Voz de Galicia* para ordenar fotos no arquivo e recoller teletipos de forma gratuíta, en palabras de Fernández Santander (1993:339). Apaixonado do deporte, especializouse nos textos sobre fútbol modesto e pronto alcanzou o grao de redactor. Á altura de 1951 compaxinaba o seu cargo de xefe de deportes de *La Voz* coa dirección de *Riazor*. Orestes fora porteiro das categorías inferiores do RC Deportivo e seguiría con paixón ao equipo branquiazul ata a súa morte en 1990. *“Yo mandaba crónicas de fútbol modesto a Orestes Vara que era el encargado de deportes del periódico. Y un día, en la calle Olmos, mientras limpiaba los zapatos en el limpiabotas, me pidió que le ayudara en el periódico. Gracias a el, yo soy periodista”*, asevera Leirachá.

Orestes escollería para ser a súa man dereita a Vicente ‘Vituco’ Leirachá, que pronto se convertería nun referente do xornalismo deportivo. ‘Vituco’, como é coñecido, é dos primeiros xornalistas titulados pola Escuela de Periodismo de Madrid (1952). *“Yo no trabajaba en nada. Mis padres tenían un comercio de maletas, ropa y algo de calzado y yo les ayudaba en la tienda. Vivíamos mediadamente bien. Yo ayudaba en La Voz y me gustaba la profesión. Me pagaban una mierda, 100 pesetas o así, pero me valió para ir a Madrid y entrar en la Escuela de Periodismo. En Madrid ya cobraba 500 pesetas porque mandaba noticias y entrevistas desde allí”*. Dez anos despois xa era xefe de deportes de *La Voz de Galicia*, cargo que compaxinaba cos seus traballos semanais en *Riazor*. Correspondente do madrileño *As* en Galicia, foi tamén

subdirector de *La Voz de Galicia* de 1983 a 1987, algo extremadamente difícil de conseguir para un xornalista deportivo²²².

O éxito do semanario e o prestixio de Orestes e Leirachá fixo que houbera “*cola para colaborar*” en opinión deste último. Juan Guillín era un deses novos xornalistas que querían formar parte da publicación: “*Trabajaba en Fenosa y me ofrecí. Conocía a varias de las personas que trabajaban en Riazor y les dije que si les interesaba yo podía trabajar allí haciendo la información de deportes minoritarios.*”. Para Leirachá o mellor colaborador que tivo *Riazor* foi Manuel Fernández Trigo, o cal tamén escribía para *La Voz de Galicia*: “*Trabajaba también Manuel Fernández Trigo al que le encantaba el baloncesto y que luego fue gerente del Deportivo y más tarde del Real Madrid. Se casó y pidió una excedencia en La Voz porque el sueldo de periodista no le llegaba y en el Deportivo cobraba 25.000 pesetas. Firmaba como Mafetri y fue mi mano derecha. Sabía que con el tenía la hacienda segura y bien gobernada. Mientras era periodista también trabajaba en Industrias Gallegas, una empresa del Banco Pastor*”.

Aínda que era unha publicación plurideportiva, o fútbol era o deporte de referencia en *Riazor*. Entre outros motivos porque o RC Deportivo pagaba boa parte dos anuncios do semanario, aínda que outras veces eran cedidos amigablemente por *La Voz* a cambio dun pequeno favor, segundo rememora Leirachá: “*Otras veces los anuncios eran puestos por La Voz ya que servían para costear el viaje del enviado especial con el equipo cuando tenía que jugar fuera de casa*”. A mellor época do semanario é a da década de 1950, coincidindo cunha racha de éxitos do RC Deportivo en Primeira División. Tal e como Orestes Vara escribía nas súas páxinas o que se intentaba era “*realizar el mejor servicio al deporte de nuestra región*” En *Riazor* podemos aprezar unha serie de características, algunhas delas comúns ás publicacións de calidade de antes da Guerra, e outras comúns aos dous diarios deportivos que se editan na actualidade na Coruña:

1. Sección de chascarrillos e curiosidades: Rumores e sátiras baixo o nome de ‘Filipicas’²²³.

²²² De *Riazor* tamén saíu Juan Guillín que máis tarde sería xefe de deportes de *El Ideal Gallego* e xefe da delegación de *Marca* en Galicia. Á hora de elaborar esta tese ostenta o cargo de presidente da FGPD.

2. Novas patrocinadas: *Brandy 103* patrocina ‘La actuación de los deportivistas’. As casas comerciais están presentes nos contidos.
3. Titulares tendenciosos: Os antetítulos e os subtítulos son frecuentes nos grandes titulares. Moitos deles son amarillentos e outros opinan en vez de informar. No número 427 (21-XI-1960) descubrimos en titulares que o RC Deportivo logrou “*otro magnífico empate*” ante o Condal ou que “*ante o Castellón el Celta dio pena*” segundo un titular do número 997 (3-V-1971).
4. Especial atención ao fútbol modesto coruñés: (e doutras delegacións de *La Voz de Galicia*, segundo se vaian creando co paso dos anos). De tal xeito que no número 504 (4-VI-1962) *Riazor* ten en portada a vitoria de España ante México no Copa Mundial de Fútbol, así coma a noticia da lesión do brasileiro Pelé que non poderá xogar no que resta de torneo. Porén, a segunda páxina do xornal está dedicada na súa totalidade ao fútbol modesto coruñés.
5. Compromiso social: Proclamación a favor do deporte e denuncia ante os poderes institucionais da falta de infraestruturas e dunha política deportiva. *Riazor* non dúbida en lamentarse ante o derrubamento de instalacións deportivas antigas (20-VII-1970) aínda que sexa para a construción de novas vías de comunicación. O compromiso social incluso traspasa o mundo do deporte e, deste xeito, no número 943 (16-XI-1970) titula en portada: “*Peces y mariscos condenados a muerte*”, e subtitula: “*La bahía coruñesa y la ría de El Burgo, contaminadas por insecticidas. El ‘Erkowit’ ha vertido al mar parte de su carga tóxica*”.
6. Crítica: Existe un diálogo aberto entre prensa e clubs para a mellora do deporte. Por exemplo, na editorial do número 934 (14-IX-1970) reclámase dende *Riazor* que o RC Deportivo constrúa un patrimonio e un novo estadio.

²²³ As seccións deste estilo xa eran comúns dende os anos 20 e 30 e tamén eran cotiás na prensa xeneralista. Por exemplo, durante os anos 60 Manuel Hernández tiña unha sección nas páxinas de deportes de *El Ideal Gallego* co nome ‘Cosas que pasan’. Eran noticias breves de estilo irónico.

Á semana seguinte o club contesta ao semanario a través das súas propias páxinas: *‘Con respecto a la idea (...) hemos de significarle que la recogemos con toda atención, haciéndole notar, que no es nueva, no obstante, para los rectores del club (...) Sin otro particular, y agradeciéndole el interés que manifiesta por las cuestiones de este Real Club, le saludan muy atentamente, LA JUNTA DIRECTIVA’*.

A segunda gran publicación nesta época é impulsada polo outro gran xornal galego, *Faro de Vigo*. Trátase de *Faro Deportivo*, semanario que naceu o 17 de setembro de 1962 e que estivo na rúa durante oito anos baixo a dirección de Antonio Gabriel e posteriormente Álvaro Cunqueiro, quen era ao mesmo tempo máximo responsable de *Faro de Vigo*²²⁴. Porén, o seu verdadeiro director era Manuel Tourón, un veterano do xornalismo deportivo olívico: *“Cunqueiro era director por unha cuestión legal pero non dirixía nada. Entraba na redacción facía as súas cousas e íase. Faro de Vigo estaba dirixido por Landeira que era o subdirector e Faro Deportivo era cousa de Tourón. Cunqueiro poñía simplemente o nome porque os directores daquela tiñan que ser nomeados polo Goberno”*, apunta José Luís Muñoz²²⁵. *Faro Deportivo* tería despois continuación en *Galicia Deportiva*, que cubriría boa parte da década de 1970, neste caso xa baixo a dirección oficial de Julián Martínez Larranz e Manuel Tourón.

Semanario vespertino posto a venda os luns, con motivo do seu primeiro aniversario explica cales son as súas intencións: *“Se llegó a la conclusión de que los aficionados gallegos necesitaban en la tarde del lunes informaciones deportivas de primera mano que no se podían servir nunca debidamente, hasta el martes en los periódicos diarios. No es un demérito para los esforzados radiofonistas, pero tampoco la radio, a pesar de su velocidad, deja contentos a los hinchas que quieren ver fotografías, escudriñar opiniones de comentaristas en columnas apretadas (...)”* (17-IX-1962). Muñoz afonda nesa idea cando se lle preguntan cales foron os motivos para crear o semanario: *“Foi unha aposta empresarial de Faro de Vigo para facerse co mercado dos luns que era exclusivo da Hoja del lunes. En cidades coma Lugo ou*

²²⁴ Cunqueiro, un dos escritores máis sobranceiros da literatura galega do século XX, era un gran afeccionado ao tarot e aos horóscopos e tiña como costume botarlle as cartas aos equipos galegos de fútbol e vaticinar o resultado de cada xornada antes de que esta se disputase.

²²⁵ Entrevista a José Luís Muñoz. As palabras deste xornalista, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

Ourense estaban xestionados por El Progreso e por La Región, pero en Vigo a Hoja del lunes tiña autonomía e ademais era moi potente. O problema é que non conseguiu moita rendibilidade porque ademais a publicidade íase principalmente para a Hoja del lunes que tiña a exclusividade nos quioscos ata as 12 de mañá”.

O impulsor e promotor do semanario foi José Eladio de Lema, neto da propietaria de *Faro de Vigo*. Era o membro da familia “*que tenía las ideas más modernas, pero no comulgaba con el resto*”, subliña Fernando Gallego. Foi durante eses anos cando o xornal vigués tivo problemas internos entre os defensores de expandirse por toda Galicia ou afirmarse como rotativo local e provincial, gañando esta última opción.

Faro Deportivo nacía recollendo a resaca dos éxitos do RC Celta que dende o seu debut en Primera División en 1939 mantivérase na máxima categoría durante dúas décadas consecutivas, coa excepción do ano 1945. Incluso en 1948 o conxunto celeste chegou á final da Copa del Generalísimo. Foi entón cando o consistorio vigués adxudicou as obras de urbanización a unha avenida que levaría o mesmo nome ca o estadio, xusto a carón da escultura dedicada a ‘Handicap’. “*Destaca la importancia que tuvo el fútbol, deporte nacional por excelencia, en la urbanización del sector de Balaídos con carácter prioritario a otras vías que tenían mucha importancia en la continuidad del desarrollo urbano de aquellos años*” (Pereiro Alonso, 1981:121).

Ademais das noticias futbolísticas, que ocupaban a metade do semanario, e doutros deportes, *Faro Deportivo* contaba con outras seccións, que canto menos eran orixinais. Dende unha entrevista a un ídolo deportivo do pasado a reportaxes nas que se reproducía a vida privada dun deportista. Entre os contidos máis destacados estaban as reportaxes gráficas, cita obrigada en cada número²²⁶.

Especialmente chamativo era a abundante información sobre o deporte coruñés que aparecía no semanario. Unha das diferenzas máis sobranceiras entre *La Voz de Galicia* e *Faro de Vigo* é que o primeiro, a pesar de ser coruñés, estaba enfrascado nun

²²⁶ ‘Ídolos de ayer’ e ‘24 horas en la vida de un famoso’ eran o título que recibían estas dúas seccións. Outras das habituais no semanario eran ‘Siete días a través de la prensa’ ou ‘Las figuras deportivas’ con contidos biográficos de deportistas estranxeiros.

proxecto de expansión para converterse nun xornal galego. Realmente fora o rotativo vigués o primeiro que intentou está expansión, pero os problemas familiares xa citados frearon case que definitivamente esa idea.

Isto provocaba que *Faro Deportivo* fose proceltista, mentres que en *Riazor*, e na sección de deportes de *La Voz*, se xogase “a dos bandas”, cun discurso coruñés nunha edición e cun discurso galego noutra, en palabras de Fernández Santander. Para Muñoz, os enfrontamentos eran máis evidentes nos xornais xeneralistas, e especialmente en Vigo: “O dos enfrontamentos eu creo que era máis entre *La Voz* e *Faro* que entre os semanarios deportivos. Era máis en Vigo, porque *Faro* tiña unha delegación por tela na Coruña, pero *La Voz* tiña edicións, e ademais aproveitou moi ben unha época na que *Faro* estaba pelexado co alcalde de Vigo polo que a redacción trasladouse a Chapela. *La Voz* aproveitou para entrar na cidade e andar detrás de Rafael Portanet que era o alcalde. A edición de Vigo de *La Voz* era moi suave co Celta”.

O último número de *Faro Deportivo* édítase o 29 de xuño de 1970 co gallo da fin da tempada futbolística. Aínda que botan o peche “esperando que la nueva temporada nos permita reanudar la habitual comunicación con nuestros lectores”, o certo é que *Faro de Vigo* decide clausurar o seu semanario deportivo. En todo caso, nuns meses botará a andar *Galicia Deportiva*, que nacerá da mesma raíz.

CABECEIRAS DEPORTIVAS (1951-1969)

Ano	Publicación	Cidade
1951	<i>Alxedrez</i>	A Coruña
1951	<i>Riazor</i>	A Coruña
1952	<i>Club Montañeros Celtas</i>	Vigo
1962	<i>Faro Deportivo</i>	Vigo
1964	<i>Boletín do RC Deportivo Coruña</i>	A Coruña

Cadro 23. Cabeceiras deportivas (1951-1969). Elaboración propia.

2.2.5. A consolidación da prensa diaria deportiva en Barcelona e Madrid e a súa repercusión en Galicia

Coa fin da Guerra Civil, a DND creou unha serie de diarios subvencionados polo Estado, o que se coñece como prensa da Cadena del Movimiento. Na súa maioría son diarios deficitarios e cunha tirada irrisoria, salvo un deles, *Marca*, semanario do Movimiento dende 1938 e diario a partir de 1941. A relevancia do xornal madrileño no día a día dos afeccionados era tal que ata deportistas que se encontraban na fronte de guerra pedían exemplares atrasados, do daquela semanario, a través dos xornais de información xeral.

Aínda que fundado en San Sebastián, *Marca* e o xornal deportivo madrileño e nacional por excelencia. Tras os xeneralistas *ABC* e *Ya*, será o terceiro xornal máis vendido do Estado con cerca de 400.000 exemplares²²⁷. Porén, ata que sexa privatizado en 1984 e se inauguren novas rotativas por toda España, non se converterá no fenómeno xornalístico que é na actualidade, alcanzando o liderado de prensa. Como *As* non aparecerá ata 1967, e tendo en conta que os diarios deportivos cataláns non chegaban ata Galicia, *Marca* convértese no principal medio de información deportiva. Na década de 1950 os xornais tiñan apenas oito follas e aínda que se dedicaba boa parte da paxinación aos deportes, a xente prefería comprar 'la Marca', coma se pedía entón, a pesar que a maioría das veces chegaba con un ou dous días de retraso procedente de Madrid (Fernández Santander & Leirachá, 1991:68). As súas innovacións eran aceptadas de moi bo grado polo lector, como a creación de trofeos para os mellores futbolistas ou a cualificación numérica dos xogadores nas crónicas. Son estas ideas, que dende entón, foron copiadas ou adaptadas por todos os xornais²²⁸.

O outro gran diario deportivo da capital madrileña e *As*, aínda que non aparecería ata 1967. Pertencía á familia de Luís Montiel, quen o fundou antes da Guerra Civil como semanario xunto a outras revistas coma *Estampa*. Montiel era un afamado empresario que durante a II República se encargaba de editar o Boletín Oficial del Estado (BOE). Coa fin da Guerra, Franco tan só lle permitiu manter dúas publicacións,

²²⁷ Datos recopilados por Shaw (1987:69).

²²⁸ A idea xurdiu para os partidos de fútbol da temporada 1955-56. Os futbolistas recibían un 0 como nota mínima e un 3 como nota máxima pola súa actuación (Toro, 2008:95).

As e a revista do corazón *Semana*, iso si, tras anos no purgatorio nos que ningún membro da familia Montiel podía dirixilas. Dende a súa reaparición, As supuxo unha dura competencia para *Marca*, de tal forma que a comezos dos anos 80 o xornal da familia Montiel era líder de vendas deportivas en España.

En Cataluña permanece *El Mundo Deportivo*, pero acusará unha crise galopante, entre outros factores pola aparición de *Dicen*, o gran diario deportivo de Barcelona na década de 1960. Este último xurdirá primeiro como semanario en 1952 para converterse en 1965 en xornal vespertino, segundo Jones “*condició imposta pel Ministerio de Información y Turismo per no perjudicar Marca*”²²⁹. Dirixido naqueles anos por Julián Mir Vicente era un xornal con moita letra, sinxelo e espartano, pero que apostaba con forza pola información plurideportiva. Precisamente, o feito de ser vespertino e unha serie de erros comerciais, provocaron a súa desaparición en 1985²³⁰. Shaw (1987:69) calcula que estes dous diarios deportivos copaban o 25 % da prensa vendida en Barcelona, e unicamente *La Vanguardia Española* superaba en número de vendas a *Dicen*.

Por outra banda, en 1946 aparece o Patronato de Apuestas Mútuas Deportivas Benéficas (1x2). Coñecida popularmente como ‘Quiniela’, esta iniciativa da DND terá positivas consecuencias para os medios de comunicación. Xurdirá en toda España a revista *Goles*, que recollía os resultados da xornada futbolística do domingo e encargábase de anunciarlos nas principais cidades nese mesmo día antes do anoitecer. Ademais, as *Hojas del Lunes* encargábanse de facer o propio ao día seguinte. Ademais, e xa no ámbito radiofónico, a aparición da ‘Quiniela’ provoca o nacemento dun programa de radio para as tardes dos domingos encargado de relatar ao instante os resultados da xornada. É o *Carrusel*, idea de Bobby Deglané, que se mantén vixente na actualidade²³¹.

²²⁹ “*Condición imposta polo Ministerio de Información y Turismo para non prexudicar a Marca*” (Jones, 1996:44).

²³⁰ En 1983 o xornal foi vendido á *Editorial Mancheta*. Era propiedade dun especulador uruguaio chamado Leo Antúñez que levou a *Dicen* á ruína en 1985. Ao ano seguinte a cabeceira e os bens do diario foron subastados publicamente sendo adquiridos por Alberto Royuela.

²³¹ Vicente Marco e Bobby Deglané artellaron un programa no que se combinaba deporte e humor. Un xornalista está encargado da información e un segundo exerce de animador. *Grosso modo*, a fórmula foi sempre a mesma en todas as emisoras españolas. Para máis información sobre a radio deportiva véxase (Malvar, 2005).

No conxunto de España, apréciase un auxe e interese na información deportiva. Tras os duros anos de posguerra hai oferta, pero tamén hai demanda, dunha sociedade que pouco a pouco recupera un nivel de vida que lle permite ter distraccións.

Porén, a forma de artellar esa estrutura depende do Réxime. A centralización do deporte é evidente, así coma a polarización dos enfrontamentos entre Madrid e Barcelona, recollendo esta última cidade as iniciativas propias do resto de rexións do Estado. Nace entón unha forma de facer xornalismo deportivo que está contaminada polo enfrontamento político. Dende entón, a prensa catalá non pode por cultura enaltecer ao Real Madrid CF. A madrileña, pola súa parte, si que o fai co FC Barcelona, pero sempre utilizando o recurso da individualización²³².

Esa polarización e esa instrumentalización do deporte -nomeadamente do fútbol- non se traduce nunha práctica deportiva xeneralizada entre a sociedade. Así, en xullo de 1961 disputáronse por primeira vez os Xogos Deportivos de Galicia, un proxecto de Antonio Ameijide, Secretario de la Junta Provincial de Educación Física Lucense, celebrándose en Lugo, e con subsedes en Foz, Viveiro e Monforte. Gordillo (1963:14) considera que foron un fracaso xa que ningunha das catro provincias foi capaz de inscribir polo menos a un atleta na totalidade dos dez deportes en competición. De feito, foi un triunfo das loitas localistas, xa que nin A Coruña, nin Pontevedra nin Ourense levaron aos seus mellores participantes. En 1963 levouse de novo a cabo a competición, pero a iniciativa volveu a fracasar.

Para Domínguez Almansa *“a falta de asociacionismo fai que a sociedade non faga deporte, quede como mero espectador, e iso artículase en torno á prensa, é un ocio barato. Non es deportista, ves como fan deporte os demais, e a xente faise seguidora de grandes clubs, pero iso non quere dicir que adquieran valores deportivos. E despois, dado que o fútbol é barato, e tendo en conta que o Réxime é pobre e mal estruturado, e a sociedade está desfeita e necesita unha distracción barata e sen*

²³² Cando o FC Barcelona gañou por 0-3 no Santiago Bernabeu o 19 de novembro de 2005, As titulou *‘Ronaldinho es un ser superior’* cunha foto do futbolista azulgrana, omitindo na portada a palabra Barcelona. Do mesmo xeito, cando nesa mesma tempada o equipo barcelonés gañou a UEFA Champions League novamente a foto de portada foi para o futbolista brasileiro, cun titular no que aparecía a palabra España, aludindo ás vitorias europeas do FC Barcelona e o Sevilla FC ante equipos ingleses nas finais europeas disputadas aquel ano.

censura, e dado que o fútbol ten unha traxectoria do pasado que segue vixente e non é castrada, é algo atractivo para todos”.

Deste xeito podemos enumerar en catro as características que fan proclive a consolidación da prensa deportiva madrileña en Galicia durante o franquismo:

1. Interese polos grandes clubs de fútbol con ampla cobertura nos medios de comunicación nacionais. Nomeadamente o Real Madrid CF.
2. Prensa deportiva como fórmula barata e apolítica de ocio.
3. Escasa práctica deportiva que se salda cunha menor importancia dos resultados das ligas locais ou rexionais a nivel mediático.
4. Hexemonía final do fútbol dado a súa facilidade de práctica e mantemento. Imposibilidade do Réxime de crear grandes infraestruturas deportivas e fomentar novas disciplinas.

Sinalaba Durán que na década dos 40, a falta de papel e o interese polo cine americano son dous dos motivos para que non xurdan cabeceiras deportivas. Ora ben, o cine será o instrumento fundamental para a propagación definitiva dos futbolistas no imaxinario colectivo. A través do *NO-DO* pódense ver resumos dos principais partidos de fútbol, poñendo a semente para que cando *Televisión Española (TVE)* comece a emitir en 1958, as retransmisións deportivas se convirtan no grande éxito de audiencias da pequena pantalla. Gran éxito de público teñen tamén as películas protagonizadas polos ídolos do balón como Alfredo Di Stéfano e Lászly Kubala. O astro madridista era o actor principal en *‘Saeta rubía’* (1956), nunha haxiografía sobre a súa vida, e en *‘La batalla del domingo’* (1960), na que se presenta ao dianteiro arxentino como un home fiel ao seu equipo ante os intentos dunha produtora norteamericana de facer negocios coa súa imaxe. Ambas películas mostran a un Di Stéfano honorable, recto e bondadoso, encarnando ao modélico español que rexeita os valores consumistas do exterior. Pero é sen dubida a película *‘Los ases buscan la paz’*, interpretada no seu papel principal en 1953 polo barcelonista Kubala, a que maior rédito lle dará ao franquismo. No filme, no que tamén participan os seus fillos, contase a vida de Kubala, quen pediu asilo político

en España tras escapar da Hungría comunista. O dianteiro é mostrado como un patriota e un excelente pai de familia que loita pola liberdade e polo ben dos seus fillos.

A pesar de que o avance do xornalismo deportivo nas axendas dos medios é evidente, curiosamente as enquisas e estatísticas promovidas polo aparato franquista demostran que nunca chegou a ser a área informativa máis demandada polos españois. En cambio, si que se apreza que co paso do tempo foi gañando importancia. Deste xeito, nos anos máis duros da posguerra, a información deportiva estaba nun segundo plano fronte a noticias sobre a guerra mundial. Porén, a finais da década de 1950 xa puxaba cos sucesos na consecución da hexemonía informativa.

ÁREAS TEMÁTICAS MÁIS DEMANDADAS (1942-1956)							
ANO	1ª ÁREA	%	2ª ÁREA	%	3ª ÁREA	%	OUTRAS ÁREAS
1942	Guerra	5,79	Nacional	5,44	Chistes	5,39	Deportes (4,65 %)
1945	Guerra	49,6	Inf. Xeral	17,1	Deportes	11,4	
1956	Sucesos	18,1	Deportes	15,1	Cine	13,9	

Cadro 24. Áreas temáticas máis demandadas (1942-1956). Elaboración propia a partir dos datos de Sevillano Calero (1998:119-121)²³³.

2.3. A prensa deportiva no tardofranquismo

A década de 1960 é, en España, a década da televisión. A creación de *TVE* en 1958 outórgalle ao deporte un novo medio de expansión e provoca unha irremediable unión entre prensa deportiva e televisión. Deixando á marxe ao fútbol e todo canto o rodea, dende os seus inicios a televisión sempre estivo presente en todas as novas realidades do deporte en España, adaptándose ás modas correspondentes. Disciplinas como o boxeo, o tenis ou o automobilismo non se entenderían neste país sen a presenza da cobertura televisiva²³⁴.

²³³ Os datos están recollidos da Encuesta del Servicio Español de Auscultación de la Opinión Pública (1942), Instituto Español de Opinión Pública y Prensa (1945), Público y Prensa Madrileña (1956). Os parámetros de 1945 son os tradicionais derivados das seccións dos xornais, mentres que nos outros dous casos a separación por temáticas é moito máis exhaustiva. De aí a diferenza de porcentaxes.

²³⁴ Nos anos 60 o segundo deporte máis televisado en España era o boxeo. O combate entre Carrasco e Ramos chegou a repetirse tres veces e foi a emisión máis vista da década de 1960 tras o Eurovision Song Contest.

A presenza de *TVE*, a pesar da reticencia inicial, foi enriquecedora para a prensa deportiva, xa que catapultou aínda máis a hexemonía do deporte nas axendas de ocio da sociedade. Non obstante, aínda sendo positiva, provocou un profundo cambio nos hábitos de consumo que a prensa tardaría en asumir.

Para algúns estudosos, como Alcoba, o fútbol televisado serviu para controlar manifestacións políticas como as do 1º de maio²³⁵. Durante os anos 60 e 70 era tradicional a retransmisión dun encontro de fútbol na noite do 30 de abril. Para outros autores isto non era máis ca consecuencia do calendario, xa que é nesas datas cando as competicións nacionais e internacionais se están decidindo. Obviamente, a coincidencia é aproveitada, pero en principio non é máis ca unha coincidencia. Shaw (1987:110) considera que o franquismo se aproveitou do deporte pero sen chegar nunca a controlalo, xa que este sempre mantivo a súa independencia: *“El régimen empezó gradualmente a comprender que el fútbol estaba actuando como agente de desmovilización política en los años cincuenta, con los estadios llenos y grandes tiradas en los periódicos deportivos, estado de cosas que, naturalmente, complacía al Generalísimo y sus ministros, pero que ellos no habían hecho mucho por crear. Sólo cuando la televisión llegó a España el régimen tuvo la oportunidad de incrementar sistemáticamente la ‘fútbolitis’ del país o al menos asegurarse de que no declinase. Gracias principalmente a los esfuerzos del ministro de Información y Turismo, Fraga Iribarne, esta oportunidad, ciertamente, no fue desperdiciada”*.

A través da televisión podían seguirse en directo os principais acontecementos deportivos do país, pero tamén as grandes citas internacionais, sendo a primeira en emitirse a Copa Mundial de Fútbol de Inglaterra en 1966. Dous anos despois *TVE* retransmitirá os Xogos Olímpicos de México en cor (para aqueles que tivesen un receptor dos escasos que había na época).

Non só a televisión cambia os hábitos do lector de prensa. Dende anos atrás xa o estaba a facer a radio. Non é o mesmo ler unha crónica que escoitar pola radio un encontro de fútbol europeo ou seguir as fazañas dos ciclistas no Tour de France. Prodúcese un xerme de globalización, se o queremos chamar así. É nesa década cando

²³⁵ Conferencia impartida no I Curso de Xornalismo Deportivo da USC (2010).

os rapaces deixan de simpatizar cos equipos da súa vila e fanse seguidores do Real Madrid CF, representante da modernidade, do triunfo e da vitoria. E todo grazas á radio, pero moi especialmente ao xigantismo da televisión.

Ante este panorama, as emisoras de radio aumentan a súa programación deportiva e a prensa xeneralista potencia as súas páxinas deportivas. Comeza a existir un círculo común de traballo entre profesionais que se dedican aos tres medios, principalmente porque os xornalistas que traballan en *TVE* (a única canle do momento) adquiren unha relevancia transcendental fronte aos seus compañeiros de profesión.

A prensa deportiva é consciente de que ofrecendo simplemente información (basicamente resultados deportivos) non pode competir coa radio, pero moito menos coa televisión, e ve necesario explotar outras características como a análise, a crítica e, especialmente, a opinión. É significativo que as primeiras facultades de xornalismo en España se inauguren en 1971, apenas unha década despois do nacemento da televisión. O detonante é o novo plan de estudos de 1970 e a crecente importancia dos medios de comunicación, pero non cabe dúbida de que tamén nacen ante a necesidade da prensa escrita de preparar profesionais que ofrezan un valor engadido ao produto para que sexa competitivo ante as novas tecnoloxías²³⁶.

O problema para a prensa da época é que non ten un marco legal posible para introducir este tipo de reformas. En 1966, o Ministerio de Información e Turismo, dirixido por Manuel Fraga, promulga unha nova lei de prensa que vai substituír á lei de 1938 fundamentada na censura previa. A Lei Fraga substitúe a censura previa por unha multa a posteriori. Na teoría é máis liberal ca a anterior, pero na práctica é moito máis perversa. Así, a empresa xa non ten que enviar a súa publicación ao ministerio para que a revisen, senón que a pode sacar ao mercado sendo despois cancelada se as autoridades o estiman oportuno. Prodúcese entón un proceso de censura moito máis férrea que a

²³⁶ Quesada Pérez (1998:90) subliña que xa en 1932 Ángel Herrera, director de *El Debate*, fundou unha escola de xornalismo que estivo en pé ata a Guerra Civil. Despois, a Delegación Nacional de Prensa creou a Escuela Oficial de Periodismo baixo o mando de Juan Aparicio, nacente en 1952 a Escuela del Periodismo del CIC dirixida por Cladio Colomer director de *El Correo Catalán*, o Instituto de Periodismo en Pamplona (1958) e diversas escolas de xornalismo de Acción Católica en Madrid, Barcelona e Valencia. En 1971 fundase as facultades de xornalismo de Barcelona e Madrid dependentes ambas do Ministerio de Educación y Ciencia.

anterior, xa que o medo ás represalias fai que as publicacións sexan máis conservadoras de antemán e se autocensuren.

Outro feito destacado para o xornalismo na década de 1960 é a aparición por vez primeira das cifras de difusión da prensa coa creación da OJD. Sería tamén en tempos de Manuel Fraga como ministro cando se crea en 1965 unha nova normativa respecto a prohibición da publicación en territorio nacional de xornais os domingos pola tarde e os luns pola mañá. A excepción era o título *Hoja del lunes*, editada pola Asociación de Prensa de cada cidade dende 1926, en tempos de Primo de Rivera. As presións dos medios deportivos, nomeadamente do *Marca*, fixo que se lles permitira publicar o luns, o día no que existe maior demanda deportiva. Porén, as *Hoja del lunes* mantiveron a súa exclusiva ata as 12:00 da mañá. Isto seguía sendo especialmente trágico para os medios deportivos, que ata os anos 80 viron coma non podían saír a rúa os luns a primeira hora, do mesmo xeito que facían as *Hoja del lunes*²³⁷.

Tamén a DND sufrirá un lavado de imaxe en 1966. Tras a morte do Xeneral Moscardó en 1956 o falanxista José Antonio Elola-Olaso fíxose cargo da presidencia do máximo organismo deportivo. Segundo diversos autores, Elola foi aínda máis reaccionario que o seu antecesor, e, de feito, foi idea súa que España non acudise aos Xogos Olímpicos de Melbourne como protesta pola invasión soviética en Hungría. Decídese entón dar a dirección da DND a un campión do mundo de hóckey a patíns e membro do COI, Juan Antonio Samaranch. Aínda que procede do aparato franquista, Samaranch é moito máis aberto e liberal que os seus sucesores e ademais conta con prestixio internacional. É a primeira vez que un deportista se fai cargo da DND e inmediatamente poñerá en marcha unha campaña de captación de deporte co slogan ‘Contamos contigo’. Baixo o seu mandato tamén se crearon as delegacións provinciais de Educación Física y Deportes e a elevación a rango universitario do Instituto de Educación Física (INEF).

²³⁷ En abril do ano anterior tamén se promulgou o Estatuto de la Profesión Periodística, que impedía o exercicio do xornalismo a aquel que non estivera inscrito no Registro Oficial de Periodistas (ROP) e non posuía o título de xornalista. A pesar dos atrancos, Cendán Fraga (2003:111) considera que as iniciativas do tardofranquismo relegaron “a un segundo plano a adhesión aos Principios Fundamentales do Movimiento (...) regulamentando, por vez primeira, o traballo dos profesionais da información”.

Un dos feitos deportivos máis sobranceiros na relación entre deporte e política durante o franquismo foi a negativa a xogar en Moscova ante a URSS o encontro de ida dos cuartos de final do Europeo de Fútbol de 1960. O partido íase disputar o 29 de maio e nos días anteriores eran entrevistados os internacionais e o adestrador. Porén, dende o sábado 28 o partido desaparece das axendas dos medios e temos que esperar ao martes 31 para ler no semanario *Riazor*: “*En el mes de julio se jugará en Francia la fase final de la Copa de Europa de Naciones. Anteayer en Bratislava, Checoslovaquia derrotó por 3-2 a Rumanía (a la que también ganó en Bucarest por 0-2). Ambos encuentros corresponden a la Copa de Europa y Checoslovaquia se clasifica para las semifinales. Estas eliminatorias se jugarán como siguen: 6 de julio en Marsella: Rusia-Yugoslavia. 7 de julio en París: Francia-Checoslovaquia. Este emparejamiento de equipos está determinado desde junio de 1958 en que quedó establecido el calendario*”. Ata o xoves 2 de xuño non aparecerá nos xornais unha nota da axencia estatal *Alfil* na que se indica que se lle ofreceu aos soviéticos “*jugar en campo neutral costeándose todos sus gastos de desplazamiento*”²³⁸. En ningún momento se explicaba que fora unha decisión persoal de Franco, quen baixo ningún concepto quería que o equipo español viaxara a Moscova. En todo caso, catro anos despois, e vistas as consecuencias daquela decisión, foi convencido por Elola-Olaso, polo goberno, e principalmente polas presións da UEFA, para que a URSS disputase en Madrid a final do Europeo de Fútbol de 1964 que acabou con vitoria española²³⁹.

2.3.1. Galicia Deportiva. Un illote durante a Transición

Cendán Fraga (2003:115) considera que o período que vai de 1960 a 1975 é “*unha etapa das que máis transformacións sufran os medios de comunicación impresos galegos, tanto dende o punto de vista empresarial, coma informativo e, incluso, xeográfico*”. Son anos nos que hai unha renovación tecnolóxica nas empresas e se busca dar un novo enfoque á realidade política. Ademais, as diferentes cabeceiras tratarán de ampliar o seu radio de influencia a nivel comarcal, provincial, galego ou incluso internacional, como tentou facer *La Región*.

²³⁸ A *Agencia EFE* era a encargada de darlle información aos medios. Porén, utilizaba distintos nomes segundo a temática. *Alfil* era o nome da subaxencia encargada dos deportes.

²³⁹ Tampouco lle foi permitido viaxar á URSS ao Real Madrid CF de baloncesto para disputar as semifinais da Copa de Europa a pesar das súplicas do directivo madridista Raimundo Saporta.

Nese período de cambios, a información deportiva queda nun segundo plano. Ante a imposibilidade de innovación nos contidos, e cunha prensa deportiva estatal asentada e capacitada para ofrecer cobertura dos grandes acontecementos que son preponderantes na televisión, encontrámonos cun panorama desolador para as cabeceiras deportivas galegas. *Riazor*, semanario emblemático durante dúas décadas bota o peche en 1971. Prodúcese un estancamento na temática deportiva que non volverá agromar ata a década de 1980.

Un illote neste desértico panorama é a creación de *Galicia Deportiva* (continuación de *Faro Deportivo*) en 1970. O semanario vigués chegou a ter unha tiraxe de 20.000 exemplares, mentres que a súa antecesora tirou ata 25.000 números, cifras moi superiores ás *Hojas del lunes* de Ourense ou Lugo é igualando á de Vigo. Estes eran os datos oficiais, aínda que José Luís Muñoz, membro daquela redacción, cre que as cifras eran moito menores: “*Debía andar polos 3.000 exemplares. Seguíase a cadea de distribución de Faro de Vigo e vendíase practicamente toda na cidade e na súa comarca*”. Non é da mesma opinión Fernando Gallego, tamén membro daquela redacción: “*Queríamos hacer un periódico para toda Galicia y tuvo muy buena aceptación. Se utilizaba la furgoneta del Faro y se hacía el reparto. Se vendía bastante en la provincia de Ourense o por ejemplo en Ferrol, que era cuando yo iba con la furgoneta a casa de mi abuela. Yo creo que tirábamos unos 50.000 ejemplares*”.

No semanario dábáselle cabida a todos os deportes, aínda que había unha especial predilección polo RC Celta, xa que varios membros do club vigués estaban implicados no proxecto. Foi Manolo Tourón quen tras o peche de *Faro Deportivo* quixo continuar cunha iniciativa similar, segundo subliña Muñoz: “*Tourón, que era o director, falou co presidente do Celta, que era Rodrigo Alonso, un home polémico que estaba implicado no famoso caso do aceite de Redondela e convenceuno para facer un semanario deportivo que, evidentemente, era moi proceltista. Alonso puxo os cartos e quen dirixía o xornal era Julián Martínez Larránz, un avogado e directivo do Celta*”. Porén, o semanario seguía imprimíndose nos talleres de *Faro*. Os domingos entre as 19:00 e as 00:00 os talleres da familia Lema eran alugados á *Hoja del lunes*. Inmediatamente despois, e ata as 06:00 da mañá, elaborábase e imprimíase *Galicia Deportiva*.

Galicia Deportiva foi o primeiro medio deportivo galego que estivo presente nos grandes acontecementos internacionais, destacando os Xogos Olímpicos de 1972 e 1976 e a Copa Mundial de Fútbol de 1974 disputada en Alemaña. A súa matriz, Faro de Vigo, xa estivera presente nos Xogos Olímpicos de 1920 coa presenza de ‘Handicap’ en Amberes. Pero foi en 1972 cando por vez primeira acudiu un semanario especializado a través de Gonzalo Rey Alar²⁴⁰.

Aínda así, para Fernando Gallego isto só foi o froito dunha interesada amizade e non dunha aposta empresarial: “*Gonzalo Rey Alar, que había dirigido Meta, era un hombre con dinero y que tenía amistad con Juan Antonio Samaranch. Siempre se pavoneaba de ello e iba a los Juegos Olímpicos gracias a ese contacto. El nos mandaba las crónicas y nosotros aprovechábamos para publicarlas*”, apunta Fernando Gallego, que engade: “*No se hacían desplazamientos. Que yo recuerde no fue hasta 1975, ya en la última etapa de Galicia Deportiva, cuando empezamos a viajar con el Celta*”.

Galicia Deportiva nacera como un último alento de *Faro Deportivo*, o cal pechara por diverxencias entre a familia Lema pero tamén por motivos económicos. Xa que logo, *Galicia Deportiva* naceu sen un forte apoio empresarial, e a pesar dos intentos de Larranz, o semanario estaba condenado a fracasar ante a falta de ingresos e os elevados custes. Para Muñoz, *Galicia Deportiva* non era máis ca “*un capricho*” sen viabilidade económica e era de esperar o seu peche, que se produciu en 1978.

Muñoz culpa en boa medida a Tourón, director do semanario. Aínda que mantiña “*unha relación paternalista*” con el, é crítico coa súa forma de traballar: “*Era moi coñecido e a xente saudábao pola rúa. Facía un xornalismo distinto que non me gustaba. El e outros vellos profesionais de deportes case me ex comulgan cando me metía co Celta. Un ano o Celta regaláronnos unha cesta de Nadal e ao día seguinte contei no xornal todo o que nos regalaran e os outros chamáronme de todo. Nos últimos anos de Galicia Deportiva dimos unha especie de golpe de Estado e pasei eu a dirixir o xornal e deixámoslle a Tourón a crónica do Celta*”.

²⁴⁰ Comezou a súa traxectoria en 1928 facendo crónicas deportivas para *El Pueblo Gallego*, onde foi redactor xefe. En 1953 foi nomeado presidente da Asociación de la Prensa de Vigo cargo que ostentou ata 1976. Durante a súa longa carreira como xornalista tamén foi director de *Meta* e traballou en *El Pueblo Gallego* e en *Faro de Vigo*. Tamén fundou *Anuario de Vigo*. Faleceu en 1987.

Para Fernando Gallego todo era moito máis sinxelo. O semanario pechou cando Julián Martínez se cansou de financeiro²⁴¹: *“El era el que nos pagaba con un cheque en mano. Hubo un momento en el que dijo que no podía seguir pagando y cerramos”*. Aínda se tentou formar unha cooperativa para continuar, pero a iniciativa non prosperou tal e como lembra Muñoz: *“Era un saco sen fondo, e, de feito cando Julián Martínez quixo pechalo, Pepe Rey propuxo facer unha cooperativa e buscar un préstamo sindical. Eu non quixen entrar e ao final acabaron con embargos de terceiras persoas ás que conseguiron convencer para avalar. Creo recordar que había un burato duns 10 millóns de pesetas do ano 1978”*.

CABECEIRAS DEPORTIVAS (1970-1979)

Ano	Publicación	Cidade
1970	<i>Galicia Deportiva</i>	Vigo
1975	<i>Real Club Celta</i>	Vigo
1977	<i>Axedrez Galego</i>	A Coruña
1977	<i>Deportes de Galicia</i>	Vigo

Cadro 25. Cabeceiras deportivas (1970-1979). Elaboración propia. Tanto *Axedrez Galego* como *Deportes de Galicia* serán contabilizados no período posdemocrático. Engádense nesta táboa para observar en conxunto os anos do tardofranquismo e a chamada Transición Española.

2.3.2. A crise dos soportes deportivos

Galicia Deportiva foi a única cabeceira salientable na década de 1970. Ora ben, por outra banda, Cendán Fraga (2003:137) proclama que ata finais da década de 1960 existían nas vilas e cidades galegas unhas micropublicacións futbolísticas que proporcionaban nas tardes dos domingos os resultados das distintas competicións. Entendemos que se refire ás follas de resultados dominicais. Estes produtos –que non poden ser considerados xornalísticos–, son de duración efémera na súa maioría e progresivamente irán desaparecendo ante unha maior especialización do sector. É o que Cendón Fraga denomina *“neoxornalismo deportivo”*.

²⁴¹ Ademais do seu papel como empresario e avogado, Julián Martínez Larranz é coñecido pola súa carreira política. Formou parte do núcleo fundacional de Alianza Popular (AP) en Vigo. Estivo nas primeiras listas ao parlamento galego compartindo candidatura, entre outros, con Mariano Rajoy pola provincia de Pontevedra. Tras a vitoria de Fernández Albor exerceu como portavoz na comisión de economía.

Pero, máis aló destas iniciativas, a realidade é que os cambios sociopolíticos do tardofranquismo e da Transición non foron positivos para a prensa deportiva. Nos anos 70 as cabeceiras estatais baixan en números de venta e os únicos soportes deportivos con certo éxito son as revistas satíricas, xa que hai un interese repentino pola política e agroman as publicacións deste tipo²⁴². Ao mesmo tempo aparecerán unha serie de publicacións deportivas cunha crítica política subxacente das que destaca, pola súa continuidade, a barcelonesa *Don Balón*. Impulsada por José María García falaba das estruturas e escándalos deportivos a través das reportaxes de investigación, nunha especie de *Cambio 16* do deporte²⁴³.

Por outra banda, aínda que o fútbol segue a ser o deporte principal, obsérvase un interese e unha divulgación por novos deportes, froito das novas inquedanzas da sociedade. Isto pódese apreciar nos datos de Planificación y Desarrollo de 1973 do goberno español, onde se recollen as estatísticas de entidades e establecementos deportivos para Galicia. Chama a atención as pobres cifras da provincia de Ourense e a importancia do atletismo en Lugo, sendo a segunda provincia de España tras Madrid. En todo caso o fútbol seguía estando á vangarda²⁴⁴.

Historicamente, a esquerda intelectual considerou ao deporte, nomeadamente ao fútbol, unha actividade alienante, unha droga social, unha válvula de escape, un mero negocio ou un instrumento político ao servizo do Estado e dunha determinada clase social. Resulta curioso, cando menos, que fose a URSS un dos países que politizara máis o deporte. Os soviéticos crearon, de forma científica e técnica, campións de todas as disciplinas olímpicas a pesar de contar cunha escasa tradición deportiva. E todo para

²⁴² *El Mundo Deportivo* pasará de 62.000 a 50.000 lectores de 1972 a 1980. En 1972 nacería *Barrabás* un semanario deportivo satírico de enorme éxito e cunha crítica notoria, pero que tamén acabou sufrindo as consecuencias da preponderancia da información política na Transición para pechar en 1976. (Pujadas i Martí & Santacana i Torres, 1997:78).

²⁴³ José María García no programa radiofónico *Hora 25* referíase ao fútbol como 'Don Balón'. De aí o nome da cabeceira. No momento de elaborar esta investigación seguía nos quioscos, aínda que a finais do verán do 2011 se anunciaba a súa fin.

²⁴⁴ Na Coruña o deporte con maior número de entidades deportivas era o fútbol (7.846) seguido do baloncesto con máis de 3.000. Situación similar era a rexistrada en Pontevedra onde o fútbol (4.069) tamén era seguido polo deporte da canastra. En Lugo o maior número de entidades encóntrase no atletismo (4.024), mentres que en Ourense o fútbol tan só superaba lixeiramente ás 2.000 entidades deportivas. Cómpre sinalar que para o informe de *Planificación y Desarrollo* tamén se contabilizaban os establecementos deportivos entre os que estaban grupos de peñas, tendas de roupa deportiva ou librerías deportivas, por citar varios exemplos. Deste xeito, os datos non son significativos para verificar a práctica do deporte, aínda que son válidos para ver as distintas ramificacións do feito deportivo.

obter o recoñecemento internacional do comunismo²⁴⁵. De feito, Domínguez Almansa sinala certa contrariedade cando recorda o que se dicía dende a esquerda e o que realmente se facía nos anos 30, apuntando que na II República a práctica deportiva acrecentouse a pesar da importancia e da gravidade da situación política: *"A sociedade non admite unha marcha atrás e hai un incremento (durante a República) do número de asociacións e de grupos obreiros deportivos. A esquerda que nos comezos é reticente ao deporte por consideralo burgués apúntase a esa dinámica. Hai equipos na Coruña que se chaman CNT. Galicia ten importancia a nivel estatal no ámbito deportivo, e incluso os clubs de fútbol fomentan outros deportes. Incluso aparecen equipos de béisbol en Vigo e nove ou once equipos de baloncesto. Para nada a política lle gana terreo ao deporte, nin tampouco na prensa, quen impulsa a creación da Volta a Galicia"*.

Porén, durante a década de 1970 si que se produce unha clara negación cara o deporte dende as correntes rupturistas de esquerda. O deporte xa non é mostra de modernidade senón que ese labor é recollido pola música, o cine ou a moda. *"Nos anos 60, nese novo senso de modernidade, xa non é o deporte o impulsor, incluso para moitos é algo mal visto, e o seu lugar é ocupado pola música"*, apunta Almansa. García Ferrando (2006:26) subliña que en 1975 o 78% dos españois declaraban que non practicaban ningún deporte, mentres que 20 anos despois a porcentaxe baixa ata o 60%.

Todo isto provoca que o deporte e a prensa deportiva sexan considerados durante os últimos anos do franquismo e na Transición como símbolos da ditadura. É esta unha apreciación errónea, xa que durante o Réxime, existiu un control das institucións e de organismo deportivas ao igual que noutras áreas, pero non houbo unha política deportiva concreta que provocara un rendemento deportivo notable. É certo que o deporte, e nomeadamente o fútbol, é unha distracción barata e con baixos niveis de censura, sendo propensa a ser aceptada pola sociedade e manipulada polo Réxime. Mais

²⁴⁵ Mandell (1984:294) recorda que en 1935 Alexei Stajanov pasou de producir 100 toneladas diarias de carbón a máis de 300. A URSS, a través do seu órgano de propaganda, creou a figura do 'stajanovismo' con cerimoniosas condecoracións, bonos e premios en metálico para os traballadores da industria e da agricultura que conseguisen récords na produción. Stajanov foi considerado un heroe da Unión Soviética, pero, a pesar dos esforzos, os cidadáns da URSS pronto deixaron de interesarse por Stajanov e os países occidentais mofáronse da iniciativa. Trala II Guerra Mundial, a URSS apostou enerxicamente polo adestramento para os deportes de alta competición, así que cando Valeri Borzov gañou a proba dos 100 metros lisos nos Xogos Olímpicos de 1972 as mostras de adulación e respecto, vixentes na actualidade, xurdiron de forma espontánea e sen necesidade de propaganda.

o rendemento que o franquismo saque dos éxitos deportivos será o mesmo que fagan todos os gobernos, incluídos os democráticos.

Ante este panorama nada favorable para a prensa deportiva, destaca o semanario vigués *Deportes de Galicia*. Froito dunha idea de Bernardo Vázquez Gil, esta publicación nace coa intención de servir de órgano deportivo do país, mediante un uso potente da fotografía e do compromiso social. Non eran máis que unha posta na práctica dos ideais de Gil, un home polifacético que ademais de xornalista, exerceu de escultor, músico ou debuxante²⁴⁶.

Seguindo as correntes en boga naquel momento da investigación deportiva, que a nivel nacional comandaba José María García²⁴⁷, en *Deportes de Galicia* denunciárase a inexistencia de proxectos deportivos no país, pedírase a construción dun INEF para Galicia e a mellora dos programas e instalacións deportivas na Universidade de Santiago. Do mesmo xeito, aparecerán numerosas reportaxes e artigos con entrevistas a especialistas proclamando o beneficio do deporte e solicitando aos políticos da nova democracia maior atención para esta realidade social. Aínda que *Deportes de Galicia* pretendía ocuparse de todo o espectro deportivo galego, a meirande parte do semanario estaba destinada ao fútbol, cunha sección fixa dedicada a historia dun club modesto do fútbol galego.

Lamentablemente a iniciativa de *Deportes de Galicia* apenas durou un par de anos. Non era momento para a información deportiva. Os xornais galegos seguen unha organización territorial e temática, na que a política convértese no centro do organigrama informativo. Este tipo de contidos ocupaban cerca do 50 % da paxinación en xornais como *Faro de Vigo* ou *La Voz de Galicia*, nunha mostra de que neses anos o entretemento deixa paso a unha prensa de labor docente e informador (Torres & Rúas &

²⁴⁶ Traballou en *El Pueblo Gallego*, *Faro de Vigo*, *Atlántico Diario* e en varias emisoras. Entre as súas ocupacións máis relevantes destaca a fundación do Instituto de Estudios Vigueses. Publicou varios libros sobre historia local viguesa. Destacan pola súa relación co xornalismo e o deporte '*El humor gallego en los medios de comunicación*' e a comedia teatral '*Yo, seleccionador nacional*'. No referente á escultura pertenceu á escola de gravadores '*Spes*' de Pontevedra e ten realizadas esculturas en bronce e proxección de monumentos. <http://www.galegos.info/bernardo-miguel-vazquez-gil> (consultado o 8 de agosto de 2008).

²⁴⁷ Antes de converterse na gran estrela da radio deportiva española, en 1968 José María García colaboraba coas páxinas deportivas de *El Ideal Gallego* cunha sección titulada '*El Pulsito*'. *El Ideal Gallego* (17-II-1968).

López & Pena, & Blanco, 2010). Non é ata comezos da década de 1980 cando a información de entretemento pasou progresivamente a ocupar o primeiro lugar nas preferencias dos medios.

A pesar do que sinalan os datos, hai que ter en conta que os soportes deportivos o que están é aletargados, polo que non tardarán moito en rexurdir. *“Eu creo que no tardofranquismo aumentou o número de lectores de información política pero o de deportes é moi fiel. É posible que pasase a ler deportes e política e non só deportes. No que respecta á paxinación eu non notei baixada ningunha. Tampouco no persoal, porque houbo moita xente que pasou de local a política pero a xente de deportes considerábase que soamente valía para facer deportes”*, cree Muñoz. Que a política estivese presente no día a día na sociedade, non quería dicir que fora rendible, polo menos para Durán: *“La política no se vende. A mí el director de La Voz me dijo en plena Transición que la política no vendía ni un duro”*. Da mesma opinión son tanto Basilio Orgaz coma Juan Guillín, quen incluso durante a Transición viviu *“una época muy buena”* dentro do xornalismo deportivo.

Tal e como apunta Barreiro Fernández, o deporte, nomeadamente o fútbol, seguía estando presente nas actividades cotiás dos individuos, mentres que o fenómeno político foi un espellismo efémero: *“En tódolos concellos nacen publicacións deste tipo (políticas), pero ninguén as quería ler. O fenómeno da prensa local é unha explosión que non respondía a unha demanda e é efémero. Quedaron as ligadas a algún museo ou organización. Naquel momento a xente seguía vibrando co deporte e consumindo prensa deportiva, deixémonos de tonterías. Outra cousa é que a política tiña unha maior incidencia nun sector reducido e pensante da sociedade que é a que asume a responsabilidade de construír un futuro mellor. Pero iso foron uns cantos de miles de españois non uns millóns de españois”*. Na mesma liña maniféstase Rivera Cela: *“No se si sería al revés, si la gente dejó de hablar de deportes porque algunos medios se empeñaron en hablar de política, pero no por falta de interés”*. Era evidente que no momento no que a voráxine do cambio democrático se desacelerara o deporte volvería á primeira liña das prioridades dos medios, porque seguía estando entre as preferencias do público.

Con todos estes datos podemos valorar numericamente o panorama da prensa deportiva galega durante os case 40 anos que durou o franquismo, facendo un reconto das publicacións. Comprobamos o retroceso no número de soportes en comparación cos anos anteriores á Guerra Civil. Ademais, e exceptuando ás analizadas, a maioría tiveron escasa importancia como produto xornalístico:

CABECEIRAS DEPORTIVAS GALEGAS (1937-1975)				
Ano de inicio	A Coruña	Vigo	Resto de Galicia	Total
1937-49	1	2	5	8
1950-59	2	1	-	3
1960-69	1	1	-	2
1970-75	-	2	-	2
TOTAIS	4 (26,6%)	6 (40%)	5 (33,3%)	15

Cadro 26. *Cabeceiras deportivas galegas (1937-1975)*. Elaboración propia.

CRONOLOXÍA DAS CABECEIRAS DEPORTIVAS GALEGAS (1937-1975)			
Nº	Ano	Publicación	Cidade
22	1938	<i>La Patada</i>	Lalín
23	1941-50	<i>Peña Trevinca</i>	O Barco
24	1942-46	<i>Imán</i>	Vigo
25	1943-62	<i>Meta</i>	Vigo
26	1944-45	<i>Balón</i>	A Coruña
27	1947-48	<i>Estadio</i>	Ferrol
28	1948	<i>Stadium (1)</i>	Vilalba
	1950	<i>Castillo (2)</i>	Vilalba
29	1949	<i>Marcador</i>	Lugo
30	1951	<i>Alxedrez</i>	A Coruña
31	1951-71	<i>Riazor</i>	A Coruña
32	1952-80	<i>Club Montañeros Celtas</i>	Vigo
33	1962-70	<i>Faro Deportivo</i>	Vigo
34	1964-65	<i>Boletín do RC Deportivo Coruña</i>	A Coruña
35	1970-78	<i>Galicia Deportiva</i>	Vigo
36	1975-90	<i>Real Club Celta</i>	Vigo

Cadro 27. *Cronoloxía das cabeceiras deportivas galegas (1937-1975)*. Elaboración propia.

3. O xornalismo deportivo como espectáculo tras a consolidación da democracia

González Ramallal (2003:260-261) considera que a Copa Mundial de Fútbol celebrada en España en 1982 significou o punto de partida da espectacularización do fútbol español, e por ende, do galego. Para este autor, son cinco os cambios esenciais no que se refire ao chamado deporte rei, tendo en conta o ano 1982 como barreira cronolóxica:

Cadro 28. O fútbol español antes e despois de 1982. Elaboración propia a partir das consideracións de Ramallal (2003:60-61).

1. Da furia española ao fútbol espectáculo: Dende que Manuel de Castro 'Handicap' dera por verídica a mítica frase de 'A mi el pelotón, Sabino, que los arrollo', pronunciada por Belauste en Amberes²⁴⁸, o futbolista español sempre tivo a

²⁴⁸ Coma xa se sinalara, nos Xogos Olímpicos de Amberes en 1920 a selección española de fútbol logrou a medalla de prata, que se acadou grazas a unha agónica vitoria ante Suecia. Os nórdicos tiñan fama de ser rocosos. Ao parecer, Belauste gritoulle a Sabino (compañeiro no Athletic Club de Bilbao) que lle mandara un centro a área. Belauste recolleu o balón coa cabeza –algunhas versións din que co peito– e arrastrou a tres xogadores suecos con el para introducirse co balón dentro da portería. Coma daquela non había imaxes, quen lle deu veracidade ao relato e fixo posible a creación do concepto de 'Furia Roja' foi o galego 'Handicap'.

etiqueta de ter unha raza e unha coraxe especial. Ora ben, e aínda que estes estereotipos seguen vixentes, a crecente globalización do fútbol, a chegada de numerosos xogadores estranxeiros ou a introdución das mulleres nas dinámicas do deporte espectáculo, fan que os conceptos de raza ou testosterona non sexan válidos. Agora, ademais de gañar, hai que xogar ben e divertir ao público.

2. A principios da década de 1990 o goberno español aprobou a Ley 10/1990, coñecida como Ley del Deporte, que obrigou aos clubs de fútbol profesionais a converterse en sociedades anónimas para cadrar as súas deficitarias contas²⁴⁹. Na práctica era un rescate encuberto por parte do goberno. Este cambio no réxime xurídico fixo que os clubs deportivos pasaran a ser empresas preocupadas unicamente polo beneficio económico. En deportes como o baloncesto ou o balonmán, os clubs poden ser excluídos das competicións a pesar dos seus éxitos deportivos se non cumpren co estipulado en términos financeiros. A necesidade de ingresos tamén orixinou que o 9 de outubro de 1981, a Real Federación Española de Fútbol (RFEF) autorizara a publicidade nas prendas deportivas dos clubs de fútbol²⁵⁰.
3. Exceptuando a Cataluña, o Real Madrid CF foi o equipo hexemónico da información deportiva en España durante o Franquismo. Coa democracia, o dualismo entre FC Barcelona e Real Madrid CF converteuse no común dentro do fútbol español. Non obstante, a necesidade de espectáculo fai necesario que existan máis protagonistas. O local gaña forza tanto nos medios de comunicación como no ámbito da competición. Dáse un paradoxo, ante a maior globalización xorde con máis forza o local.
4. En 1982 danse os primeiros pasos para converter o deporte, nomeadamente ao fútbol, en proceso informativo hexemónico na sociedade. Coincide coa fin da explosión da información política xurdida tras a morte de Franco e culminará coa

²⁴⁹ Coa excepción de Real Madrid CF, FC Barcelona, Athletic Club de Bilbao e CA Osasuna, que entre 1986 e 1990 presentaron un balance económico positivo.

²⁵⁰ Case que 60 anos antes da conversión dos clubs de elite en sociedades anónimas, xa se propuña esta conversión coincidindo coa legalización do profesionalismo no fútbol. O semanario *Sport* quería que o RC Celta, que daquela tiña 1.800 socios, pasara a ser unha S.A.: “*Una Sociedad Anónima dirigida por un Administrador Gerente y con una Junta Técnica compuesta por el entrenador del equipo y el presidente y el secretario del Consejo de Administración, sería más que suficiente*”. (18-III-29).

proclama de Barcelona como sede dos Xogos Olímpicos de 1992. Durante eses dez anos aparecerán multitude de publicacións deportivas en toda España, así como diferentes programas radiofónicos, e, en especial, iniciarán as loitas televisivas polas retransmisións deportivas co nacemento das canles autonómicas e privadas.

5. Na España predemocrática, o espectador era anónimo e moi homoxéneo. Porén, dende os anos 80 existe unha subcultura en torno ao deporte, que orixina grupos de diferente calado entre os afeccionados, que poden ir dende a mera publicación dun fanzine ata a proclama de consignas radicais. Ademais, e dado que os clubs son agora empresas, son os seareiros os que teñen o papel de manter a identidade do club. Todo isto pódese comprobar nas retransmisións televisivas. Antes poucas veces se enfocaba á grada, mentres que agora recórrese ao público cando os xogadores non aportan espectáculo.

Ademais dos motivos expostos, a explosión da prensa deportiva na década de 1980 e o seu triunfo definitivo no decenio seguinte débese en boa medida a unha revolución do deseño. Hernández Alonso explicao claramente: *“Hoy, el periodista deportivo es además periodista-diseñador (...) De estos cambios enumerados, tres elementos nos parecen más significativos: la fotografía, el color y el tamaño (...) La prensa deportiva mantiene una organización, en algunos aspectos, bastante distinta al resto de la prensa. Destacan mucho más la primera y la última página (...) En los últimos años la primera página se ha convertido en un auténtico campo de experimentación lingüística y de diseño, proclive a la originalidad más atrevida o a la sugerencia más llamativa”* (2003:41). Isto tamén é apreciado por José Antonio Durán para o cal *“la información deportiva es el lugar escogido para realizar cambios dentro de la prensa. Las innovaciones técnicas en un periódico se prueban siempre primero en deportes porque siempre se vende. La política no se vende”*.

O xornal deportivo xa non é unha folla de resultados nin un diccionario sobre os deportes. Explotando a sinerxía coa información televisiva, aliméntase a diario con entrevistas, información impactante e descobre a cara humana -sensacionalista- do deporte. Segundo Longhi (2004:8) o xornalismo deportivo divídese en tres fases: amor, erotismo e pornografía. A etapa de pornografía comeza coa expansión do deporte a

través da televisión e ten a súa contraposición no papel mediante a inclinación ao escándalo, ao entusiasmo e á hipérbole xornalística. Ríos de tinta que crean e destrúen mitos a pasos axigantados²⁵¹.

Do mesmo xeito que as empresas xornalísticas apostan decididamente polo deporte, tamén o fan as institucións. Dende que en 1979 se producisen as primeiras eleccións municipais, os concellos manexaron recursos que lles permitiron construír instalacións deportivas que contentaran as ansias deportivas dos seus veciños²⁵². As iniciativas resultaron ser escasas en moitos concellos e excesivas noutros, nos que se fixeron inversións innecesarias. En todo caso, para Rodríguez Iglesias (2010:13-14) o mérito dos concellos é máximo, xa que tiveron que afrontar con recursos mínimos un proceso que non tivo a colaboración decidida nin do Estado Central nin das Comunidades Autónomas, polo menos ata que se elaborou a Ley del Deporte de 1990. Dende entón, e aínda que con moitas críticas polas inversións no deporte de elite e o abandono da regulamentación e captación dos nenos cara a práctica deportiva de base, a introdución dos organismos públicos no deporte é total. Froito desta política é creado o INEF de Galicia en 1986, cando tan só existían outros tres en toda España (Madrid, Barcelona e Granada). Dependente da Universidade de Santiago, en 2004 a Xunta de Galicia transferiu o INEF á Universidade de A Coruña.

O xornalismo deportivo nas novas institucións

A profesionalización dos xornalistas tamén é un feito coa chegada da democracia e a aprobación da Constitución de 1978. Esta supón a liberdade de prensa e só permite o secuestro de publicacións en virtude dunha resolución xudicial. Ademais

²⁵¹ As retransmisións televisivas deportivas proporcionan, para Blanco (2008:72), “*emociones, entretenimiento y un importante saldo de minutos de socialización*”.

²⁵² As reivindicacións e os debates sobre a construción de equipamentos deportivos con fondos públicos estiveron presentes na prensa dende moito antes da posta en vixencia da Constitución de 1978. Por exemplo, *La Voz de Galicia* (17-I-1932) toma partido no acalorado debate sobre se España debe acudir aos Xogos Olímpicos de Os Ánxeles e decide que o mellor é non participar: “*Que no se diga republicano señor Carner, que se ha dejado usted convencer (...) el Comité Olímpico Español lo integran ilustres, distinguidos señores que como el barón de Güell, el marqués de Lamadrid (...) no tuvieron el gesto elegante de presentar su dimisión el 14 de abril. Cuidado señor ministro. Sería injustificable el despilfarro del medio millón prometido (...) el pueblo español ha de apretarse el cinturón del sacrificio para que unos cuantos aprovechados ciudadanos se lancen a conocer tierras*”. De ámbito local é o conflito que se orixina no Vigo de 1955 acerca de se o concello debe subvencionar probas e competicións deportivas. “*Pedimos que el deporte entre en los presupuestos municipales*”, solicita *Faro de Vigo* (5-XI-1955).

da aparición de facultades de ciencias da comunicación por toda España, as asociacións de prensa deportivas en España tamén se regularon. Tras o breve pero intenso período que durou ata a década de 1930, a Guerra Civil fixo que se clausurara o Sindicato de Periodistas. En xuño de 1953 o Xeneral Moscardó, como máximo dirixente da DND, recibiu unha carta da Union Syndicale de Journalistes Sportifs. Marcel Reichel, presidente da USJS e tamén directivo da AIPS, solícítalle un intercambio de información deportiva entre xornalistas de Francia e España. Avisado por Moscardó, Lucio del Álamo, Presidente de la Asociación de la Prensa, convoca entre outros a Nemesio Fernández Cuesta, director de Marca, e o 30 de decembro de 1954 crease a Agrupación (no se permitía o nome de Asociación) de Periodistas Deportivos de Madrid, que o 26 de maio de 1957 pasará a ser a de toda España. Porén, en 1970 constitúese unha asociación de xornalistas deportivos de radio e televisión e en 1978 crease a Unión de Periodistas Deportivos de España nun intento por esquecer lazos co pasado. Esta amalgama de asociacións fai que en 1985 se disolvan as tres institucións e o 15 de decembro de 1986 se poña en marcha a AEPD, baixo a presidencia de Joaquín Pérez Palacios, totalmente democrática e con novos estatutos adaptados á AIPS²⁵³.

En todo caso, son as facultades e non as asociacións as que marcan un punto de inflexión na profesionalización do xornalismo deportivo. Para José Luís Muñoz nas escolas de xornalismo dicíase que en deportes estaba o “*mejorcito*” de cada redacción en ton despectivo, xa que había poucos licenciados e os que había non escollían nin sucesos nin deportes. Aínda que considera que o xornalismo deportivo “*é o máis vocacional*” cre que a profesionalización fixo aumentar considerablemente a calidade: “*Nos contidos non cambiou moito, coma si fixo na radio e na televisión, pero nos profesionais si que o fixo. Nos Xogos Olímpicos de Barcelona o papel de Olga Viza e Matías Prats foi moi destacado. Na radio entrou xente moi importante en deportes. Eu creo que hoxe a información deportiva está valorada*”.

Porén, outros xornalistas que si acudiron á antiga escola como Leirachá consideran que o título “*daba caché*” pero que o máis importante é “*saber preguntar y tener curiosidad*”, unha liña que tamén mantén Rivera Cela: “*La clave está en la*

²⁵³ Segundo a historia da AEPD. www.aepde.org/docs/Historia.pdf (consultado o 6 de xuño de 2011). Entre as tres asociacións existentes ata 1986 destacan a presenza dos galegos Manuel Tourón, Enrique Mariñas, Juan Guillín, Francisco Rivera, José Antonio Martínez Arias e Modesto García Sánchez.

experiencia y en tener cualidades. En la facultad lo que adquieres es cultura. Éramos 40 alumnos y ahora hay 10.000. Lo que tenemos hoy es un colectivo social que quiere ser periodista, esa es la diferencia. Pero la cantidad no se vio correspondida por la calidad, y sobre todo por la vocación". O que ningún dos entrevistados discute é que a diferenza doutras áreas, en deportes non se requiría nin un mínimo de preparación e coñecementos, algo que cambiou radicalmente a comezos da década de 1980: *"Yo nunca me sentí de segunda, pero es cierto que siempre iba a deportes el que hasta que no demostrara lo contrario no valía para otra cosa. Además la gente que salía de la Escuela de Periodismo prefería otro tema que no fuera el deporte. Hoy hay mucha gente que quiere ser periodista deportivo",* subliña Juan Guillín, que matiza: *"Hay mucha gente que quiere hacer fútbol, pero no que quieran informar de deportes. Lo que quiere es sentarse en el sillón y hacer 40 llamadas de teléfono".*

Nestes últimos 30 anos, o xornalismo deportivo está marcado pola acción de axentes externos ao deporte, nos que a espectacularización e o mercantilismo inciden tanto no profesional xornalístico como no deportista. Historicamente o xornalista deportivo nunca chegou a traspasar o terreo da influencia de poder. Noutras áreas o xornalista e o xornal non podían tocar asuntos prohibidos sen recibir unha réplica dos poderes económicos ou gobernamentais. A censura existía, pero como estamos vendo ao longo desta investigación, no eido deportivo era moito máis flexible. Agora si, aínda que non sexa evidente. É necesario gardar as aparencias e aceptar o xogo proposto dende as altas instancias para poder facer información. Para Rivera Cela *"nunca hubo la censura, ni las limitaciones ni la situación de presión contra los periodistas que hay hoy en día. Hay una autocensura tremenda".* Os grandes clubs e os deportistas máis importantes teñen os seus propios departamentos de comunicación e dirixen a información ao seu antollo. É evidente que o xornalista perdeu autonomía, pero como subliña Guillín *"a la profesión la veo muy maltratada, pero tampoco la profesión se hace respetar".*

3.1. Copa Mundial de Fútbol e Xogos Olímpicos en España. Renovación da prensa deportiva española

Para Alemaña, os Xogos Olímpicos de 1972 e a Copa Mundial de Fútbol de 1974 serviron como mostra ao mundo de que os vestixios dun pasado nacionalsocialista

xa non existían, e que a nova Alemaña estaba entre as novas potencias democráticas. O deporte foi tamén para España a forma máis sobranceira de demostrarlle ao mundo que o pasado franquista estaba esquecido e que era un país moderno acorde coa nova Europa. Foi coa Copa Mundial de Fútbol de 1982 cando a prensa deportiva volveu a adquirir o protagonismo xornalístico que ultimamente tiña a política, e foi cos Xogos Olímpicos de 1992 cando a prensa deportiva se modernizou e informatizou. Xurdiron diferentes soportes buscando unha maior especialización de contidos, poñendo as bases do que progresivamente tamén irá facendo a prensa xeneralista nas súas páxinas deportivas.

O gran impulsor do cambio a comezos da década de 1980 é o diario deportivo barcelonés *Sport*. Dirixido por Josep María Casanovas, nace en 1979 froito dunha excisión do semanario *Don Balón*. O éxito de *Sport* está fundamentado nunha clara e radical aposta polo deporte espectáculo, por ser o primeiro xornal en apostar pola cor nas súas páxinas e por ser tamén dos primeiros en saír a rúa os sete días da semana, eliminando a hexemonía das *Hojas del Lunes*. Realmente foi 4-2-4, xornal barcelonés nacido en 1975, o primeiro que apostou polas fotografías a cor, pero este rotativo desapareceu rapidamente por mor de problemas económicos²⁵⁴. A súa fórmula foi rapidamente copiada polo resto de xornais deportivos e tamén polos xeneralistas, que no momento no que pasan a editarse os luns reelaboran a súa sección de deportes²⁵⁵.

Ese xornalismo de bufanda que comezan a practicar de xeito descarado os xornais deportivos está determinado, en boa medida, pola apertura governamental a publicar os sete días da semana. Nese momento os xornais xeneralistas apostan por

²⁵⁴ Pujadas i Martí & Santacana i Torres (1997:84) sinalan que no seu primeiro ano (1980), *Sport* xa editaba 43.179 exemplares, case os mesmos que *Dicen* (43.533) e poucos menos que *El Mundo Deportivo* (50.476). Ao ano seguinte xa era líder en Cataluña, para superar claramente a *El Mundo Deportivo* ata mediados dos 90. O seu éxito foi determinante no peche de *Dicen*. Respecto a 4-2-4, Jones (1996:45) considera que a campaña feita a favor de Ferran Ariño nas eleccións de 1979 á presidencia do FC Barcelona, fixo que, unha vez que Josep Lluís Nuñez (rival de Ariño) lograra a vitoria, o xornal caíse en desgracia.

²⁵⁵ “Las páginas deportivas que venían incluidas en cada edición del periódico junto a las de información local han pasado a la sección de deportes, que, a partir de ahora, ofrece por lo menos siete páginas, cambiables, con las noticias deportivas de cada Delegación”. *La Voz de Galicia* (21-I-1982). A publicación do xornal os luns prodúcese en xuño, xusto unha semana antes do inicio da Copa Mundial de Fútbol que se ía a celebrar en España: “La Voz de Galicia se publicará todos los lunes, al igual que han hecho otros periódicos españoles (...) será igual a los demás días de la semana, pero llevará un amplio suplemento de deportes (...) en consonancia con la inmediatez de las competiciones que sobre dicha materia se desarrollan”. *La Voz de Galicia* (6-VI-1982).

introducir cadernos deportivos para os luns. Isto obriga a facer unha información máis radical e intensa aos soportes especializados.

A pesar da existencia de publicacións deportivas, neste novo panorama mediático, as *Hojas del lunes* non teñen cabida. Durante décadas, foron consideradas os xornais deportivos por excelencia. Nadas grazas a unha concesión governamental, pertencían ás asociacións de prensa de cada cidade. Funcionaban como unha cooperativa e os beneficios eran repartidos entre os traballadores, pero tamén servían de montepío para a asociación ou para soste as viúvas dos xornalistas.

Estes rotativos eran moi mal vistos polas empresas privadas, que sempre intentaron dinamitalas e axudaron a eliminalas do mercado unha vez que o sector de prensa foi totalmente liberalizado: *“Como era unha concesión, o Goberno converteu a eses traballadores en funcionarios do Estado. Eses antigos traballadores estaban tamén noutros xornais por concesión da Asociación de Prensa e os seus acordos do Goberno. É dicir, no caso de Vigo, o 40% do organigrama de Faro era pagado polas asociacións. Así, xornais como Faro ou La Voz saíron os luns, pero esixindo que se pecharan as Hojas porque eles non ían a pagar o soldo de ambas empresas. En Vigo, Faro convenceu aos empresarios e a UCD para pechar a Hoja”,* recorda Luca de Tena²⁵⁶, que fora director da *Hoja* de Vigo nos seus últimos anos. Para este xornalista, o acaso e derribo acabou no que hoxe chamaríamos *mobbing*: *“As Hojas del Lunes funcionaban como unha cooperativa. Faro recibía un pago por usar as instalacións e a rotativa. En teoría o aluguer era unha cantidade simbólica, pero en realidade era enormemente caro. No noso caso, un día dende Faro de Vigo dixéronnos que non podíamos utilizar o taller nin a rotativa e sinxelamente botáronnos polos acordos que xa comentara. En Lugo e Ourense non tiña forza ante El Progreso e La Región, mentres que na Coruña, La Voz de Galicia decidiu fichar a tódolos redactores, e así cerrou a publicación”*.

A cabalo entre a década de 1980 e a de 1990, España experimentará unha revolución na prensa deportiva, comandada por *Marca*. O xornal madrileño chegará a alcanzar os 490.000 exemplares de venta diaria, moi por encima de *El País*, o que lle

²⁵⁶ Entrevista a Gustavo Luca de Tena. As palabras deste xornalista, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

reportará uns inxentes beneficios económicos. Os motivos dun crecemento que levou ao xornal, baixo a dirección de Luís Infante, a superar os dous millóns de lectores a comezos da década de 1990, pódense sintetizar en seis:

1. A británica *Pearson* compra o xornal con novas ideas editoriais moi próximas aos patróns sensacionalistas da prensa do Reino Unido.
2. Tres anos antes que o resto de xornais deportivos estatais, *Marca* crea unha rede de rotativas por toda España que lle permite estar en cada quiosco a primeira hora da mañá. Mentres, o resto de diarios, con distribución radial, chegan en torno ao mediodía, salvo nas grandes cidades.
3. Grazas á distribución, *Marca* convértese no ‘diario de todas las aficiones’, aproveitando a súa rapidez de distribución e a súa aposta polos contidos locais, deixando en certo segundo plano ao Real Madrid CF.
4. Aposta pola noticia moderna e interesante en temática deportiva, é dicir, ao límite do sensacionalismo. Portada moi popular e incluso humorística e aposta moi atractiva pola infografía²⁵⁷.
5. A finais da década de 1980, *As*, líder da prensa deportiva naquel momento, encóntrase nun proceso de venda. Prodúcese un cambio na liña editorial que fai que se sitúe a favor do Club Atlético de Madrid co cal perde contacto cos seus tradicionais lectores do Real Madrid CF.
6. Créase a Liga Fantástica MARCA, un xogo que permite ter ao lector atrapado día a día e relacionalo persoalmente co xornal. Todo lector é un adestrador en potencia xa que elixe un equipo e uns xogadores cada xornada que serán puntuados segundo as crónicas e os criterios de *Marca*. Xa que logo, se fai indispensable comprar o xornal para seguir as evolucións do teu equipo virtual.

²⁵⁷ A infografía na prensa foi unha creación do estadounidense *USA Today*. En España, *El Mundo* apostou sempre forte por ela dende os seus comezos, con especial importancia na Guerra do Golfo de 1991. Porén, serían os xornais deportivos, co gallo da celebración dos Xogos Olímpicos de Barcelona, os que consolidarían a infografía na prensa española, ademais de dar un impulso definitivo á cor.

Poderíamos definilo como a primeira rede social deportiva, adiantándose ao que farán os xornais nas súas edicións dixitais anos máis tarde.

En España, ao existir tanta prensa deportiva é necesario segmentar o mercado. Débese buscar novas arestas, abrir moito máis o campo de actuación e crear eventos propensos para a información. A prensa deportiva está acostumada a ofrecer algo interesante ao lector, crear un tema de interese a partir dunha realidade que non é insulsa. Sobre un acontecemento créanse todas as alternativas posibles, e iso é algo que non todos os xornalistas son capaces de facer. Cando un xornalista político vai a unha sesión plenaria describe todo o que ve, e só os máis preparados son capaces de sacar un segundo significado do acontecido. No xornalismo deportivo, ante un panorama marcado polas novas tecnoloxías, nun encontro fálase de todo menos do que sucede no terreo de xogo, e para iso son necesarias determinadas condicións.

Especialmente a través da organización dos Xogos Olímpicos, foi medrando a consideración social e a valoración da cidadanía cara o xornalista deportivo. As redaccións comezan a estar formadas por licenciados e os compañeiros de profesión teñen maior valoración sobre aqueles que se dedican ao deporte.

Porén, a figura dos xornalistas deportivos segue a ser motivo de polémica e repulsa social, fundamentada nunha visión mundana, *esnob* e superficial que a sociedade tiña da actividade deportiva, inútil para algúns e perigosa para moitos outros. Levinsky (2002:149) considera que na actualidade segue a existir unha imaxe da “*sección de deportes como anteintellectual*” e de que o xornalista deportivo é un profesional frustrado que acepta de bo grado o traslado a calquera outra área do xornal “*como si se tratara de un crecimiento profesional*”²⁵⁸.

²⁵⁸ En ‘*Periodistes d’esports*’, citado por Pujadas i Martí & Santacana i Torres (1997:87), Enric Bañeres sinala o que lle dixeran cando entrou a traballar en *El Correo Catalán* en 1973: “*El director, gairebé excusant-se, em va dir: Ho sento, ara només et puc oferir un lloc a Esports, però de seguida que pugui et trasdallaré a una altra secció*” (o director, escusándose, díxome: síntoo, pero agora mesmo só che podo ofrecer un traballo en deportes, pero en canto poida trasladareite a un outra sección).

3.2. A eclosión do xornalismo deportivo amateur. As cabeceiras locais

Os anos 80 traerán consigo un cambio substancial no panorama das publicacións deportivas galegas. Dende o restablecemento da democracia, aparecen soportes de corta duración vinculados a unha vila ou bisbarra. Xorden revistas ou folletos deportivos impulsados por xoves deportistas, asociacións ou clubs, coa finalidade de dar a coñecer os resultados das distintas disciplinas nas que participan.

Son polo xeral de carácter afeccionado, pero algunhas converteranse en publicacións xornalísticas ao profundar nos contidos e artellar un medio de comunicación no que tivera como orixe unha simple folla de resultados. Son tribunas abertas á participación dos compoñentes dos colectivos que promoven a publicación.

Este tipo de soportes completan a oferta dos xeneralistas galegos, que en Galicia teñen unha clara compoñente local e comarcal. Isto provoca que os diarios estatais -a excepción dos deportivos- teñan pouca cabida no mercado autóctono. López García (2001:10-11) sinala que a prensa galega está dirixida a un público moi definido e localizado xeograficamente. Aínda sen esquecer ao global fronte ao próximo, cuantitativamente o valor do local sempre é o preponderante á hora de elaborar un xornal.

O deporte profesional de Galicia deses anos encóntrase nunha profunda depresión, o que provoca, máis se cabe, a aparición de publicacións locais ante a imposibilidade de encontrar un referente deportivo para todo o país. Para Pampín (1988:221) falar de deporte galego como colectivo naquel tempo, e incluso ao longo da historia, é case imposible, xa que os dirixentes non teñen unha liña de actuación común. O maior problema é que non existe unha concienciación de apoio ao propio, observándose unha significación especial aos logros e méritos individuais (e locais) por riba dos colectivos (galegos). De feito, a década de 1980 comeza co RC Deportivo e o RC Celta en Segunda División B, a terceira categoría do fútbol español.

Un dos motivos polos que aparecen numerosas cabeceiras creadas por afeccionados débese a que moitos dos deportes que ata entón eran amateurs semiprofesionalízanse. Ata entón, o fútbol era practicamente o único deporte cunha

estrutura profesional, pero agora multiplícanse, constituíndo máis grupos de interese conxuntural que clubs e entidades formadoras de tecido social (Rodríguez Iglesias, 2010:14). Nesta nova realidade, co xurdimento ou rexurdimento, de numerosas disciplinas, optarase por novas vías á hora de elaborar un soporte deportivo.

Naquel tempo o fútbol sala chega a Galicia sendo o seu principal foco de crecemento a bisbarra coruñesa²⁵⁹. E na Coruña un dos primeiros lugares de España onde se ten noticia dese novo tipo de fútbol creado en Brasil. Xa que logo, o pavillón deportivo do Colexio Salesianos da cidade herculina será coñecido coma a catedral do fútbol sala. Rapidamente esta disciplina adquirirá grande éxito por tres motivos: 1) a súa similitude co fútbol; 2) maior acceso da poboación dado que as dimensións máis reducidas do terreo de xogo implica un menor esforzo físico e 3) as condicións climatolóxicas galegas e a proliferación de polideportivos nos distintos concellos fan agromar os equipos e as ligas amateurs. Isto verase traducido en numerosas publicacións de carácter *amateur* como *Semanal-Lugo fútbol sala* (1981), *7 a 9 fútbol sala Pontevedra* (1981), *Chapa* (1986) ou *Tutto Sport Sala* (1988). Todas elas serven para dar a coñecer os resultados e clasificacións desas competicións. Mais tamén invitan á lectura mediante un tipo de xornalismo *amateur* con abundantes entrevistas e reportaxes informativas. Equipos coma o Xalledín de Ferrol, o Rosaleda de Santiago ou o Chaston da Coruña (campión de España en 1984 e 1985) foron os membros máis representativos dun deporte que ten continuidade na actualidade co Autos Lobelle de Santiago ou o Prone de Lugo.

Tamén existen alternativas de carácter plurideportivo, sendo a máis destacada pola súa duración *Vigo Deportivo*. Nada en 1986 pretendía converterse no órgano semanal da comarca viguesa. As dificultades económicas lastraron esta interesante iniciativa que acabou desaparecendo tras converterse progresivamente nunha revista de anuncios políticos, con sitio para a promoción da corporación local ou de órganos financeiros como Caixavigo.

²⁵⁹ O fútbol sala foi introducido en España polo xornalista José María García a mediados dos anos 70 a raíz dunha iniciativa solidaria do programa 'Hora XXV' da Cadena SER. Ó comezo da década de 1980 xa se convertera nun deporte profesional. En 1977 xogouse o Primeiro Torneo Galego con carácter oficial por iniciativa do CSD (Rodríguez Iglesias, 2010:35).

Pero o gran e sorprendente boom, na década do 80, é o do hóckey a patíns. O deporte do stick fora introducido nos anos 40 polo catalán José María Sastre Soms, e viña a coller o relevo do hóckey sobre herba, deporte de gran importancia na Galicia anterior á Guerra Civil. Ademais de Soms, o outro gran impulsor do hóckey foi o xa daquela veterano xornalista José Luís Bugallal ‘Marathon’, quen pronto comezou a difundir as excelencias da nova disciplina a través da prensa escrita, tal e como relata Rodríguez Iglesias (2010:61). Sorprendentemente, a cidade herculina converteuse nun foco illado do hóckey en toda España rivalizando con Cataluña, onde este deporte ten gran aceptación popular. Tras ser sede do Campionato Mundial de Hóckey en 1972, e construído o novo palacio de deportes de Riazor, o HC Liceo estaba preparado para alcanzar os maiores éxitos. Apoiado por Caixa Galicia e baixo a dirección do avogado Augusto César Lendoiro, converte un deporte minoritario na gran atracción deportiva coruñesa²⁶⁰. Agromarán unha serie de publicacións, de carácter empresarial (*Patín Sport* ou *Gallia*), propias do club (*Liceo Caixa Galicia*) ou amateurs (*Pellicier*).

O caso de *Gallia* é excepcional dentro do panorama xornalístico galego. Fundada por Basilio Orgaz, impulsor de varias publicacións deportivas na Coruña, era un produto destinado non só a Galicia, senón tamén ao resto de rexións de España con grande afección polo hóckey, nomeadamente Cataluña. “*Yo era el director y la empresa era editada por Gallia S.A. que estaba formada por cuatro socios de Coruña entre los que había publicistas y dueños de imprenta. Como el Liceo iba bien y la revista funcionaba se quiso expandir el negocio. En Cataluña, que es la cuna del hóckey, se editaba desde hacía varios años Patín Sport. Entonces Gallia decidió comprar la cabecera de Patín Sport, el archivo fotográfico y la cartera de suscriptores pasando a editarse desde Coruña en lugar de hacerlo desde Barcelona. El primer número editado en Galicia fue el 49*²⁶¹”.

Temos, polo tanto, un caso excepcional en Galicia. Falamos dun soporte deportivo feito dende aquí e con cobertura internacional. É certo que o hóckey é un deporte minoritario é que está moi localizado nunha decena de países, pero é

²⁶⁰ De feito, o HC Liceo é o único club deportivo galego con éxitos internacionais. Concretamente alzouse en cinco ocasións co título da European League. O primeiro trofeo logrouse no ano 1987. É o cuarto equipo máis laureado da máxima competición internacional, e o primeiro se non contamos aos equipos cataláns, superando os éxitos portugueses e italianos.

²⁶¹ Entrevista a Basilio Orgaz Blanco. As palabras deste xornalista, recollidas en varios apartados ao longo desta investigación, pódense consultar nos anexos da tese.

sorprendente que unha revista feita na Coruña fora a máis seguida, entre outros, polos afeccionados cataláns *“Es un caso atípico. Y pasado uno o dos años los editores de la publicación quisieron desvincularse del negocio y me lo vendieron a mí. Pasé a ser editor y director hasta el cierre de la revista”*, relata Orgaz.

Patín Sport distribuíase non só en Cataluña senón tamén noutros lugares de España como Alcoi ou Oviedo onde hai afección polo hóckey, e en países como Arxentina, Suíza ou Macao mediante un forte labor de promoción²⁶²: *“Íbamos a todos los campeonatos de Europa y Mundiales e incrementamos los suscriptores por todo el mundo entre jugadores y aficionados. Empezamos de cero, pero al comprar la cabecera y los suscriptores que había en Cataluña, conseguimos ampliar las redes y ser la revista para todo el mundo del hóckey”*. Aínda que a revista obtiña beneficios e era un éxito, Orgaz decidiu botar o peche en 1992. Traballaba dende Coruña e non contaba con comerciais en Cataluña polo que os ingresos proviñan practicamente dos subscritores: *“En 1992 el hóckey fue deporte olímpico de exhibición en Barcelona. Nosotros estuvimos allí y yo tuve la impresión de que habíamos tocado techo. El hóckey a nivel comercial no es el golf ni el tenis. Todas nuestras firmas, de sticks o patines eran fundamentalmente catalanas, pero eso era una industria muy pequeña. Nosotros nos sustentábamos principalmente de empresas de Coruña. Y en ese 1992 a la gente de Coruña le deja de interesar el hóckey porque el Deportivo está en Primera División”*.

3.3. A prensa coruñesa e o Superdepor. O xerme para un diario deportivo na cidade da Coruña

Se no marco estatal os Xogos Olímpicos significaron unha explosión do fenómeno deportivo en España, a aparición do ‘Superdepor’ na Coruña en 1992 supuxo un cambio sideral no panorama galego. Tras ascender a Primeira División o ano anterior, tras dúas décadas en Segunda División, o RC Deportivo alcanzou de xeito sorprendente o terceiro posto na Liga 1992-93, tan só por detrás de FC Barcelona e Real Madrid CF.

²⁶² Unha das seccións habituais de *Patín Sport* era ‘Como jugar’. A semellanza dos semanarios do primeiro terzo de século, o que se pretendía era dar a coñecer ao lector as regras dunha disciplina deportiva de novo cuño. Aínda que o hóckey estaba arraigado na comarca herculina, facíase necesario este tipo de contidos ante un crecente número de afeccionados que se estaban a interesar polo hóckey, unicamente tras os éxitos do HC Liceo.

Dende entón, e a pesar dos altibaixos, mantívose ata hoxe coma un club importante dentro do fútbol español. Os seus éxitos foron motivo para impulsar, directa ou indirectamente, multitude de cabeceiras deportivas.

Riazor Sport (dende 1990 *Estadio Sport*) foi unha das primeiras revistas nadas nesta nova dinámica²⁶³. Tratábase dunha publicación quincenal a distribuír nos días de partido cerca do estadio tanto en man como en librerías e cafeterías próximas. Contaba con información previa do encontro, crónica do partido anterior, entrevistas a xogadores, análise do RC Deportivo e do rival, e artigos de opinión sobre o que podía deparar a xornada futbolística. *Riazor Sport* contaba, ademais, cunha sección histórica sobre o RC Deportivo. Autoproclamada coma “*revista informativa independiente*”, foi unha das primeiras cabeceiras coruñesas que ampliou o seu radio de acción cara Lugo, aproveitando o aumento de afeccionados do club branquiazul noutros lugares de Galicia²⁶⁴.

Algunhas destas publicacións tamén aproveitaban para facer unha radiografía do panorama deportivo do resto dos equipos de elite da cidade que xogaban nesa fin de semana. Así, o baloncesto, o balonmán, o voleibol ou o hóckey local tamén tiñan oco para os deportivistas, configurando unha mentalidade deportiva netamente coruñesa. Estas cabeceiras proliferarán ata a actualidade, sendo a maioría de carácter gratuíto, repartidas nos días de partido. No primeiro número de *Domingo Deportivo* (29-XI-1992) podemos observar as características deste tipo de publicacións: “*Este periódico intenta ofrecer a sus lectores algo distinto a lo ya existente. Es un servicio de los anunciantes para pasar un rato agradable, mientras los protagonistas no saltan al terreno de juego*”. O mesmo estilo será utilizado por *Superdepor fútbol* (1996), *Futbolsite* (1999), *El Partido* (1999) ou *Líder deportivo* (2005). Antes nacera, *Curva*

²⁶³ Feito infrecuente nos soportes deportivos é encontrar mulleres ostentando o cargo de director dunha publicación. Unha das excepcións é María Luz Sabell, directora de *Estadio Sport*. Antes de dedicarse ao xornalismo, Sabell fora unha destacada deportista. En 1975, militando no RC Deportivo, foi a primeira patinadora galega que participou nunha competición nacional de patinaxe artística, neste caso en categoría infantil. En 1983, xunto a Magdalena Rumbo, convértese tamén na primeira muller galega que obtén o título de adestradora nacional de patinaxe artística. Tamén foi pioneira en Galicia ao obter o título de xuíza nesta disciplina, nesta ocasión en 1986. www.fgpatinaje.com/historialfedehistoria1999.htm (consultado o 9 de agosto de 2011).

²⁶⁴ No número 80 (12-XI-1992), *Estadio Sport* sinala: “*ESTADIO SPORT en un plan de expansión y de esfuerzos compartidos en próximas fechas se allegará a Lugo y a los lucenses quienes, por otra parte viven y comparten los éxitos deportivistas*”.

Mágika (1989) o primeiro fanzine galego, vixente na actualidade, impulsado polo grupo Riazor Blues, os seguidores máis radicais do RC Deportivo.

Aproveitando o éxito do RC Deportivo tamén xurdirán revistas mensuais de carácter polideportivo entre as que destaca *Marineda Deportiva* (1990) e, especialmente, *Tododeporte Coruña* (1992). Esta última, de carácter quincenal, foi impulsada por Basilio Orgaz, destacado xornalista e responsable do éxito de *Patín Sport*. *Tododeporte Coruña* é un soporte tradicional no mercado herculino, cun público fiel e consolidado, a pesar dunha dura competencia que inclúe actualmente dous diarios deportivos. Na editorial do primeiro número (2-X-1992) deixaba ver as pautas do seu comportamento: “*Sin ánimo de parecer pretenciosos, la revista que tiene el lector en sus manos posee un soporte estético y técnico que nada tiene que envidiar a las publicaciones de tirada nacional, pero, además, está elaborada por profesionales de prestigio en el campo de la información deportiva de La Coruña (...) Nacer sin vinculación a ningún grupo de presión –político, económico o deportivo- sin directrices preconcebidas, es empresa arriesgada, quizás suicida, pero creemos que La Coruña deportiva está demandando un medio de comunicación de estas características (...) Nos definimos como localistas y deportivistas, lo que no implica ser pueblerinos ni forofos*”. A estrutura da revista permanece case inalterada dende os comezos cunha carga forte de publicidade. Aínda que se mantivo independente, nos últimos anos e un dos medios que se manifesta crítico coa xestión do presidente do RC Deportivo Augusto César Lendoiro, como se pode ler no número 332 (21-XII-2008): “*Lendoiro, nos ha robado la Navidad. De todas formas, el no tendrá problemas porque con los más de 100 millones que gana anualmente malo será que no tenga para comprar sus regalos familiares*”.

Orgaz decidiu abandonar o hóckey e apostar polo fútbol e o deporte coruñés, nunha operación canto menos que arriscada: “*En 1992 a la gente de Coruña le deja de interesar el hóckey porque el Deportivo está en Primera División. El Deportivo había fichado a Mauro Silva y Beбето, dos fenómenos y yo sabía que esto iba a ir para adelante y no nos equivocamos*”, rememora. O contexto de crise na prensa e o descenso do rendemento do RC Deportivo, que xa non se atopa entre os candidatos a obter títulos, fixo que *Tododeporte Coruña* tivese que reorganizarse para poder manterse no mercado: “*Tiramos entre 5.000 y 8.000 ejemplares pero ahora tenemos menos páginas. No es lo mismo que venga el Real Madrid a que venga el Valladolid. Hemos ampliado*

la publicación a la provincia de Coruña. Dedicamos siempre un reportaje a un equipo de la provincia y también al deporte de cada ayuntamiento. Ha habido beneficios, una etapa en la que hemos perdido y ahora estamos estabilizándonos”.

3.4. As revistas galegas. Busca dunha visión supralocal

Aínda que existiron cabeceiras locais que intentaron dirixirse a un público galego, e cabeceiras centradas no fútbol que intentaron facer información polideportiva, o certo é que ata a década de 1980 non houbo un intento serio de facer unha revista plural tanto no xeográfico coma nos contidos.

En 1984 nace *Equipo 5: revista gallega de deportes*, coa intención de converterse no referente mensual do deporte no país. Cabeceira con portada e temática variada, sen importar o deporte, e facendo unha clara aposta polas opcións minoritarias, foi unha aposta ambiciosa que non tivo o éxito agardado.

Dirixida por Gonzalo Rey Lama²⁶⁵, tratábase dunha revista mensual con amplías reportaxes e entrevistas. Porén, a pesar da calidade xornalística, a maquetación non estaba á mesma altura. A ausencia de destacados, ladiños ou diferentes tipos de letra dábanlle á revista unha monotonía á que tampouco axudaban as poucas páxinas a cor. Tamén destacaba de forma negativa a inexistencia de táboas de resultados e clasificacións, punto de partida de calquera publicación deportiva aínda que sexa de periodicidade mensual.

Tamén aparecen no mercado cabeceiras dedicadas especificamente a un deporte que se mostran moito máis fiables á hora de intentar triunfar no mercado galego. *Crono motor* nace en 1985 coa intención de captar aos amantes dos rallys en Galicia, e no que parece ser un segundo intento, tal e como expresa no seu primeiro número (VI-1985): *“Esta vez espero que sea la definitiva, y a aquellos que siempre están dispuestos a poner la zancadilla a alguien, espero que se olviden de mí por lo menos algún tiempo. Quiero disculparme por las personas que en Vigo confeccionan un programa de radio con el mismo nombre, y asegurarles que hasta hace muy poco no nos enteramos, hay*

²⁶⁵ Ostentou diversos cargos relacionados co deporte no concello santiagués. Tamén e colaborador dos medios do *Grupo El Correo Gallego*.

que tener en cuenta que ese nombre se ideó en Ferrol y allí poca idea se tenía de este programa". Dende entón ten a honra de ser a publicación máis antiga en Galicia con máis de 250 números publicados e con edición on-line, algo que, por exemplo, non teñen os diarios deportivos do país.

Dirixida por Alfredo Bárcena sempre se mostrou moi belixerante coa Federación Galega de Automóbil con numerosos enfrontamentos, sendo un dos máis salientables o acontecido no verán de 1989 cando a Federación propón celebrar o rally de terra de Parada do Monte en substitución da Subida a Almofrey, unha das probas veteranas, por motivos económicos. Unha mostra desta postura crítica coa federación podemos vela en decembro de 1997 (número 113): *"Lo que está pasando con el automovilismo gallego es increíble, es algo así como una tormenta tropical llena de rayos y centellas. Por un lado, a los organizadores de los ralis Rías Bajas y San Froilán (y posiblemente Chantada) les han amenazado con mandarles en vez de la subvención que les ha concedido la Xunta y Diputación (2.200.000 pts) la importante cantidad de "1.000 pelillas" mientras que el resto se lo quedará la F.G.A. (...)". Después de que Javier Piñeiro se proclamase Campeón de Galicia de Ralis(...) la F.G.A ha decidido cambiar el reglamento (...) el segundo, que en vez de Pedro Burgo, pasa a ser Javier Paz, y por supuesto también varía el tercer clasificado. Pero si esto es grave, todavía es más gordo lo que ocurre en la montaña, ya que los Campeones (...) no coinciden segundo el propio reglamento de la F.G.A. con las clasificaciones dadas por la misma".*

Máis modesta era a iniciativa impulsada por Óscar Lorenzo Vila, considerado o gran responsable da difusión das probas de bicicleta de montaña en Galicia. *Mountain bike galego* nace en 1997 como unha publicación bimensual sobre esta disciplina con tanto éxito entre a xuventude. *313 Wakeboard*, presente no mercado estatal, tamén e outra forte aposta galega de revista especializada, neste caso centrada no surf. *Carisma náutico* édítase en 2003 coa intención de aglutinar toda a actualidade galega no mundo da vela nunha única revista. Con sede na Coruña, publícase para todos os clubs náuticos de Galicia intentando aportar unha visión de conxunto, coa dificultade de que boa parte deses clubs náuticos galegos teñen a súa propia publicación de carácter interno.

Como se pode observar, as iniciativas supralocais son escasas e de éxito relativo, coa excepción de *Crono motor*. Como veremos máis adiante, serán as distintas

federacións deportivas as que impulsaran cabeceiras galegas. Incluso os diarios deportivos están destinados ao público da bisbarra coruñesa, fracasando os intentos de facer un diario supralocal.

3.4.1. *Terceiro Tempo*. O galego coma lingua no xornalismo deportivo

Reafirmamos que Galicia é un mercado autosuficiente na creación de produtos e contidos xornalísticos nos que a base da información é o local. Isto dificulta a creación dun medio supralocal. Para López García, “*Galicia no conforma una unidad, sino que aparece dividida en diversos mercados locales (...) Solamente dos periódicos gallegos –La Voz de Galicia y O Correo Gallego– (este último xa desaparecido. N. del A) y los periódicos editados en Madrid se dirigen a Galicia como una unidad. La mayor parte de los diarios gallegos basaron su estrategia durante los últimos años en la consolidación de sus mercados locales o provinciales y en el respeto por el espacio de venta de sus competidores*” (2001:23). O certo é que os xornais conseguiron acercarse ao lector mediante a información local, xa que non lograron facelo a través da lingua. Afastado do proceso de escolarización ata a chegada da democracia, o galego perdeu a súa posibilidade de entrar no mundo escrito quedando recluso ao oral. Aínda que o potencial lector utilice o galego como lingua de expresión, na lectura e na escrita o castelán segue a ser o idioma predilecto, e para moitos, o único posible.

O galego sempre foi un elemento estraño nos medios de comunicación en Galicia, nomeadamente no ámbito deportivo. Antes da Guerra Civil, todas as publicacións deportivas que había estaban escritas en castelán, cando noutras áreas informativas o movemento galeguista fixera agromar publicacións en galego. Durante o franquismo, o castelán foi o idioma de uso nas publicacións, sendo esa aposta polo local o que fixo atrapar aos lectores. Eran os contidos e non a lingua o que acentuaba a fidelidade co público.

Tras a normalización democrática e o asentamento do Estatuto de Autonomía comezaron a aparecer cabeceiras en galego. No caso do deporte fixérono con moita máis lentitude, xa que este tipo de información sempre estivo asociado ao castelán. A

pesar de que hai algunha iniciativa modesta, pola súa relevancia e pola calidade de contidos destacan *A Peneira Deportiva* e *Terceiro Tempo*²⁶⁶.

A Peneira Deportiva é un semanario en galego centrado principalmente no fútbol modesto e na provincia de Pontevedra. Dirixida por Guillermo Rodríguez, a importancia desta publicacións reside en como dende un espazo non urbano (Ponteareas) se pode facer unha cabeceira de calidade, sendo referente para unha comarca e en lingua galega. De feito, *A Peneira Deportiva* naceu coma unha aposta puntual de *A Peneira*, publicación de información xeral ligada ao nacionalismo, que na actualidade xa non conta cunha publicación satélite deportiva, pero si cun suplemento de humor e outro cultural²⁶⁷.

Terceiro Tempo pódese considerar un milagre dentro da información deportiva en Galicia. En 1993 nace na Estrada un semanario, que no seu primeiro número (24-IV-1993) explica claramente o porqué do seu nacemento: “*Si otras comunidades, otros lugares de España, cuentan con periódicos deportivos, ¿porqué en Galicia no podría ser? La pregunta se contesta con este esfuerzo colectivo (...) por el momento seremos de periodicidad semanal, aunque esperamos que por poco tiempo ya que nuestra meta es llegar al mes de septiembre con la suficiente fuerza como para poder ser un periódico diario de información deportiva*”.

Durante un trienio, *Tercer Tiempo* mostrarase belixerante coas institucións autonómicas e locais pola escasa atención prestada aos clubs e deportistas galegos. No número 184 (XII-1996), a publicación despídese dos seus lectores. Martín Fernández, na súa columna ‘A grella deportiva’ co nome de ‘Repaso’ subliña: “*Facemos un alto na historia de TERCER TIEMPO; non só coa esperanza de seguir sendo o Primeiro Xornal Deportivo Galego. E máis; coa esperanza de convertermos no único punto de*

²⁶⁶ A primeira publicación deportiva en galego que encontramos é *Axedrez Galego* (1977). Trátase dun boletín informativo da sección de xadrez do club *Oza Juvenil* da Coruña. Enviábase gratuitamente a todas as federacións de xadrez de España e aos colexios e centros culturais de Galicia. Xa no ámbito empresarial, destaca *Salitre* (1998), iniciativa do *Grupo de Comunicación Business Galicia*, na que foi a primeira publicación náutica en galego. No seu primeiro número *Salitre* enumeraba en tres os seus obxectivos: 1) consolidar a publicación no mercado, 2) promocionar as actividades náuticas que se celebran en Galicia e 3) promoción lingüística do galego. Nos seus tres anos de vida, *Salitre* foi gañando en contidos institucionais e acabou sendo, en boa medida, unha revista de anuncios e notas das asociacións náuticas galegas, polo que perdeu gran parte da súa riqueza xornalística.

²⁶⁷ No ano 2011 o equipo de *A Peneira* decidiu sacar unha nova publicación deportiva co nome de *Hermes & Atenea*. Porén, o ámbito temporal traspasa os obxectivos da nosa investigación.

referencia do Deporte Galego e de Vostedes, os lectores, ámbolos dous o máis importante para esta empresa". Ese mesmo día, podía lerse no editorial: "Ha sido un año difícil para todos, pero particularmente duro para nosotros (...) Sopesando con objetividad nuestra labor no podemos quitarnos el mérito que a fuerza de honrado trabajo supimos conseguir. Durante cuatro años pusimos cada semana en la calle un número de nuestra publicación que, mal le pese a algunos, han hecho historia en el periodismo gallego (...) apostamos siempre por un proyecto que, despojado de parcialidad y estúpidos localismos (...) Con muy pocas ayudas y con demasiadas trabas sacamos adelante cada edición (...) los escollos comienzan a trocarse en auténticos 'golpes bajos' lanzados desde las sombras de un lunático despacho. Llega entonces el momento de las lamentaciones y si de algo debemos arrepentirnos, es el de haber apostado en su momento por personas que nos han defraudado como directivos y lo que es peor, estafaron nuestra amistad".

A cabeceira dirixida por José Ángel Blanco chega deste xeito a unha breve paréntese de tres meses, que dará co renacemento de *Terceiro Tempo* (co nome en galego e tamén coa totalidade da revista en lingua galega), agora baixo a dirección de Maite Gestido, e, posteriormente, de Daniel Soto. *Terceiro Tempo* cambia de sede (de A Estrada a Vigo a partir de xullo de 1997) faise mensual e da un xiro nos seus contidos para apostar decididamente polo deporte minoritario e de base en Galicia. Porén, pola súa configuración, é unha revista de claro éxito na provincia de Pontevedra. Iso si, nunca abandonara a súa crítica ante a falta de infraestruturas e apoios para o deporte galego, así como a súa denuncia aos localismos mal entendidos e a preponderancia do fútbol de elite nas axendas dos medios e dos políticos. Por exemplo, mostrárase belixerante con Augusto César Lendoiro, presidente do RC Deportivo, que foi o único responsable dun club de elite galego que non felicitou a *Terceiro Tempo* co gallo do seu número 200 (III-2000).

Na súa aposta polo deporte minoritario, *Tercer Tiempo S.L.* editou tamén dúas revistas con contidos específicos, de remo e de balonmán. *Tempo de Traíñas* é unha publicación quincenal, que sae á venda entre xuño e outubro, e que cobre un amplo burato informativo sobre as competicións das traíñeiras, un dos deportes máis arraigados e con máis tradición en numerosas vilas mariñeiras das Rías Baixas.

“*Intentaremos aportar o seu grano (sic) de area que axude a medrar aínda máis ás trañas*”, indica no primeiro número xustificando a existencia desta publicación. Pola súa banda, *Tempo de Balonmán* non tivo tanto éxito, pero aproveitou o crecente número de equipos de elite que existen nas comarcas de Pontevedra, Morrazo e Vigo para facer unha publicación propia galega que cubrira ese segmento deportivo²⁶⁸.

3.5. Publicacións públicas. Subvencións e revistas das federacións

O Estatuto de Autonomía e a creación da Xunta de Galicia, determinaron a creación de numerosas federacións deportivas autonómicas. Para as xa existentes, significou un pulo de aire fresco e renovación, xa que vivían á sombra das distintas federacións españolas. Nos últimos 25 anos creáronse varias publicacións dependentes destes organismos autonómicos. A meirande parte delas non poden ser consideradas produtos xornalísticos xa que son anuarios ou memorias con resultados, contas ou unha simple autopromoción dos logros e iniciativas da organización impulsora. Porén, existen, ou existiron cabeceiras, que aínda que non son independentes, teñen un gran valor como produto xornalístico deportivo.

Actualmente, no que os xornalistas deron en chamar ‘a década de ouro do deporte español’, as corporacións están a centrar as súas inversións en eventos deportivos puntuais e exclusivos que outorgan notoriedade e rendemento económico. No século XXI o deporte volve a ser visto como un símbolo da modernidade, tal e como sucedera nas primeiras décadas da pasada centuria. O que se pretende é dar protagonismo mediático ás cidades e deste xeito a xestión municipal ou autonómica entrégase á inercia dos espazos públicos xestionados privadamente (Rodríguez Iglesias, 2010:14-15).

Entre as máis salientables destacan *Piragüismo galego* (1989) que apostou polo galego cando aínda moitas das federacións seguían usando o castelán como primeira lingua. De feito, cabeceiras como a da Federación Galega de Golf seguen a utilizar o

²⁶⁸ O balonmán é un deporte orixinariamente centroeuropeo que foi introducido en España a partir de 1939 pola mariña de guerra alemá. En Galicia os seus inicios foron promovidos pola Obra Sindical de Educación y Descanso con rápida difusión e consolidación a partir da década de 1950 en certos puntos da Coruña, pero especialmente nas rías de Vigo e Pontevedra.

castelán aínda en tempos tan recentes coma o 2008. *Arcogal* (1991), da Federación Galega de Tiro con Arco, *Galicia Atlética* (1994) da Federación Galega de Atletismo ou *Tenis en Galego* (1999) da Federación Galega de Tenis están entre as máis salientables.

Por outra banda, a Secretaría Xeral para o Deporte da Xunta de Galicia tamén fixo unha publicación suprafederativa. En 1993 o goberno de Manuel Fraga sacaba a rúa *Deporte Galego*, ao prezo de 500 pesetas. En 2004 retomárase a iniciativa co gallo da saída dende Vigo da Volvo Ocean Race, para un ano despois, e xa baixo o auspicio do goberno bipartito presidido por Emilio Pérez Touriño e a Fundación Deporte Galego, converterse no órgano de referencia do deporte na Xunta de Galicia. Aínda que fortemente institucional, estas publicacións pretendían ser referente do deporte do país. A FGDP tentou sen éxito facerse cargo dos contidos da cabeceira aínda mantendo o patrocinio institucional, mais finalmente non conseguiron chegar a un acordo.

As subvencións, tanto autonómicas como municipais, tamén fixeron agromar numerosas publicacións impulsadas por clubs modestos. Deste xeito, equipos amateurs chegaron a ter a súa propia revista, de dubidoso contido xornalístico, repartíndose de xeito gratuíto, na meirande parte dos casos, entre os socios do propio club.

Toda esta explosión de cabeceiras, tanto públicas como privadas, en galego ou en castelán, e locais ou supralocais, impulsaron notablemente as cifras da prensa deportiva en Galicia, cuns números nunca acadados anteriormente. Non obstante, débese ter en conta que a especialización de soportes non está parella a unha especialización de contidos, polo que moitas destas publicacións non pasan de ser iniciativas modestas e sen estrutura empresarial:

CABECEIRAS DEPORTIVAS GALEGAS (1976-1994)				
Ano de inicio	A Coruña	Vigo	Resto de Galicia	Total
1976-79	1	1	-	2
1980-84	3	2	4	9
1985-89	10	5	5	20
1990-94	8	4	14	26
TOTAIS	22 (38,6 %)	12 (21,1 %)	23 (40,3 %)	57

Cadro 29. Cabeceiras deportivas galegas (1976-1994). Elaboración propia. No caso de publicacións que cambiaron de cidade (por exemplo *Crono Motor*) escóllese o lugar no que foron fundadas (neste caso

Vigo e non Cambre, lugar posterior da redacción). O primeiro lustro seleccionado (1976-1979) é realmente un período de catro anos. Consideramos que 1975 debe formar parte da etapa histórica correspondente ao franquismo.

CRONOLOXÍA DAS CABECEIRAS DEPORTIVAS GALEGAS (1976-1994)

Nº	Ano	Publicación	Cidade
37	1977	<i>Axedrez Galego</i>	A Coruña
38	1977-78	<i>Deportes de Galicia</i>	Vigo
39	1980	<i>Ajedrez</i>	Vigo
40	1981-82	<i>Semanal- Lugo fútbol sala (1)</i>	Lugo
	1988	<i>Semanal-Lugo fútbol sala (2)</i>	Lugo
41	1981-82	<i>7 a 9 fútbol sala Pontevedra</i>	Pontevedra
42	1982-83	<i>Gallia</i>	A Coruña
43	1983-92	<i>Patín Sport</i>	A Coruña
44	1984	<i>Pelibor</i>	A Coruña
45	1984-85	<i>Equipo 5</i>	Santiago
46	1984-85	<i>Tribuna deportiva</i>	Vigo
47	1984-90	<i>OAR Revista</i>	Ferrol
48	1985-89	<i>Liceo Caixa Galicia</i>	A Coruña
49	1985-	<i>Crono motor</i>	Vigo e Cambre
50	1985-	<i>Pontevedra Deportiva</i>	Pontevedra
51	1985-94	<i>A Peneira Deportiva</i>	Ponteareas
52	1986	<i>Chapa</i>	A Coruña
53	1986-89	<i>Marineda Deportiva</i>	A Coruña
54	1986-97	<i>Vigo deportivo</i>	Vigo
55	1987	<i>Fútbol sala</i>	A Coruña
56	1987-98	<i>Vigo Sport</i>	Vigo
57	1988	<i>La Coruña Oval</i>	A Coruña
58	1988	<i>Tutto sport sala</i>	Pontevedra
59	1988-89	<i>Deporte en Vigo</i>	Vigo
60	1989	<i>Club Ciclista Noroeste</i>	Santiago
61	1989	<i>Voleitín</i>	A Coruña
62	1989	<i>Piragüismo galego</i>	Pontevedra
63	1989-90	<i>Artabros (1)</i>	A Coruña
	1990	<i>El Artabrado (2)</i>	A Coruña
	2000-05	<i>O pequeno Artabrado (3)</i>	A Coruña
64	1989-90	<i>Hércules</i>	A Coruña
65	1989-90	<i>Riazor Sport (1)</i>	A Coruña
	1990-92	<i>Estadio Sport (2)</i>	A Coruña
66	1989-91	<i>Galicia Deportiva</i>	Vigo e Pontevedra
67	1989-	<i>Curva Mágika</i>	A Coruña
68	1990	<i>Deporte Marineda</i>	A Coruña

69	1990	<i>Dos-dos-uno</i>	Ferrol
70	1990	<i>Escaques</i>	Santiago
71	1990-91	<i>Cairn</i>	Ourense
72	1990-00	<i>Celta</i>	Vigo
73	1990-	<i>Pantín Classic</i>	Ferrol
74	1991	<i>Historias del motociclismo</i>	Lugo
75	1991	<i>Galicia Sports</i>	Vigo
76	1991-	<i>Gol</i>	Santiago
77	1991-92	<i>Tenis-Lugo</i>	Lugo
78	1991-93	<i>Arcogal</i>	A Coruña
79	1992	<i>Deportivo</i>	A Coruña
80	1992-93	<i>Domingo Deportivo (1)</i>	A Coruña
	1993	<i>Urbe Deportes (2)</i>	A Coruña
81	1992-93	<i>Grada</i>	A Coruña
82	1992-93	<i>Ferrol Deporte</i>	Ferrol
83	1992-	<i>Tododeporte Coruña</i>	A Coruña
84	1992-94	<i>HAC Deporte</i>	A Coruña
85	1993	<i>Deporte galego</i>	Pontevedra
86	1993	<i>Hoja deportiva</i>	Viveiro
87	1993-95	<i>El Académico</i>	Ourense
88	1993-97	<i>Equitación</i>	Vigo
89	1993-96	<i>Tercer Tiempo (1)</i>	A Estrada
	1997-	<i>Terceiro Tempo (2)</i>	Vigo
90	1994-96	<i>Cuatro estilos</i>	Pontedeume
91	1994-98	<i>Galicia Atlético</i>	A Coruña
92	1994-	<i>Doble Axel</i>	Vigo
93	1994-	<i>Bolboreta</i>	Pontevedra

Cadro 30. Cronoloxía das cabeceiras deportivas galegas (1976-1994). Elaboración propia.

3.6. O século XXI. As cabeceiras locais substitúen o papel pola rede

Paniagua Santamaría argumenta que grazas a internet o xornalismo escrito “*vuelve a tomar la preponderancia perdida en la época electrónica a favor del lenguaje audiovisual*” (2002:139). O autor ten en conta que unha maior evolución tecnolóxica implica un maior uso de contidos sonoros e visuais. Porén, mentres que na prensa tradicional a escrita retrocede ante a cor, a tipografía e a fotografía, na rede, a escrita mantén a súa importancia, aínda que para acceder ao texto teñamos que introducirmos de cheo nos contidos. O infinito da rede xoga a favor da escritura. Wayne Wilson concreta

en catro as razóns polas cales internet ofrécese como medio ideal para a produción, almacenamento e difusión de contidos deportivos²⁶⁹:

- A. O deporte e a web son fenómenos globais que están entrelazados.
- B. A rede permite o coñecemento de resultados deportivos de xeito inmediato.
- C. Proporciona texto, son e imaxes simultaneamente.
- D. Permite calcular e manexar estatísticas facilmente, algo fundamental no deporte.

A aparición de soportes na rede fai que o papel perda importancia, xa que a tecnoloxía permite multitude de posibilidades a baixo custo e sen fronteiras xeográficas. A rede ofrece a posibilidade de interacción da comunicación entre o medio e o lector permitindo unha maior fragmentación de contidos. Paniagua Santamaría (2002:143-144) subliña que internet provoca unha perda da identidade e da importancia do xornalista a favor do usuario. Porén, tal e como apuntaba Wilson, a inxente cantidade de parámetros numéricos que manexa o deporte fan que a rede se volva indispensable, e, en ocasións, máis necesaria que a identidade do xornalista.

Deste xeito, observamos como na última década hai unha clara diminución das publicacións deportivas galegas en comparación co último decenio do século XX. A implantación dos medios dixitais provoca a desaparición de numerosas cabeceiras que por distribución, custo e por *target* prefiren publicar na rede a facelo en papel. Este fenómeno é especialmente significativo nas revistas de clubs e asociacións cun público moi definido. Estas son concibidas principalmente como órgano de información e resultados para os socios ou simpatizantes do propio club promotor da publicación. Deste xeito, atopan en internet o seu lugar predilecto para actuar, xa que é unha forma sinxela, rápida e especialmente barata, de chegar a ese pequeno grupo de afeccionados.

Entre as cabeceiras que cambiaron o papel pola rede destacan *Gazeta Laranxa* (2006), órgano do CD Burela FS, ou *Mañá en Xogo* (2006), publicación deportiva da

²⁶⁹ Citado por Sotelo González (2008:346).

Terra Chá que sae á rúa os venres. O uso da internet é moi común entre as federacións e os deportes minoritarios que apostan pola rede para abaratar custes. Entre os máis salientables temos á revista dixital da SD Teucro, decano do balonmán galego e un dos equipos con máis tradición en España.

Pola eclosión de internet e pola diminución do pastel publicitario, o número de gratuítos tamén se está reducindo. Ademais, agora tamén teñen que competir con dous xornais deportivos (na Coruña) e cos contidos locais dos xornais deportivos estatais, algo que non acontecía a comezos da década de 1990. Os anos 80 foron o momento de expansión do chamado fútbol modesto, cando as principais cidades de Galicia potenciaron os seus campionatos de peñas. Aquelas competicións tiñan o seu propio órgano de comunicación, pero a proliferación da rede fixo desaparecer á meirande parte delas.

CABECEIRAS DEPORTIVAS GALEGAS (1995-2009)				
Ano de inicio	A Coruña	Vigo	Resto de Galicia	Total
1995-99	6	10	10	26
2000-04	3	5	5	13
2005-09	3	1	5	9
TOTAIS	12 (25%)	16 (33,33%)	20 (41,66%)	48

Cadro 31. Cabeceiras deportivas galegas (1995-2009). Elaboración propia. O ano 1995 marca un fito decisivo coa creación do primeiro xornal deportivo de periodicidade diaria: *Dxt Campeón*.

CRONOLOXÍA DAS CABECEIRAS DEPORTIVAS GALEGAS (1995-2009)

Nº	Ano	Publicación	Cidade
94	1995	<i>Galicia Golf</i>	A Coruña
95	1995-	<i>Sprint Motor</i>	Teo
96	1995-	<i>Dxt Campeón</i>	A Coruña
97	1996	<i>Superdepor fútbol</i>	A Coruña
98	1996	<i>O Regate</i>	Monforte
99	1996	<i>Solo Sala</i>	Ourense
100	1996-97	<i>Vigo en juego</i>	Vigo
101	1996-98	<i>Unidepor</i>	Vigo
102	1997-98	<i>Orgullo celeste</i>	Vigo
103	1997-98	<i>O Grovense</i>	O Grove
104	1997-98	<i>Mountain Bike Gallego</i>	Vigo
105	1997-05	<i>Chapela</i>	Redondela
106	1997-00	<i>Tempo de Traiñas</i>	Vigo
107	1997-	<i>A Raqueta</i>	Cangas

108	1998	<i>Pontevedra CF</i>	Pontevedra
109	1998	<i>Baluma</i>	Vigo
110	1998-99	<i>Club Baloncesto Cies</i>	Vigo
111	1998-99	<i>Meta Sport</i>	A Coruña
112	1998-00	<i>Salitre</i>	Teo
113	1999	<i>Todobasket</i>	Vigo
114	1999	<i>Rodar</i>	Vilalba
115	1999-00	<i>El Partido</i>	A Coruña
116	1999-00	<i>Tempo de Balonmán</i>	Vigo
117	1999-01	<i>Ximnasia</i>	Ourense
118	1999-03	<i>Tenis en galego</i>	Vigo
119	1999-	<i>Futbolsite</i>	A Coruña
120	2000-02	<i>Vigo deporte</i>	Vigo
121	2000-06	<i>Marcaxe Zonal</i>	Lalín
122	2000-07	<i>El periódico del Celta</i>	Vigo
123	2001-	<i>RCD</i>	A Coruña
124	2002	<i>Fútbol granate</i>	Pontevedra
125	2003	<i>Marín Deportivo</i>	Marín
126	2003-05	<i>Líder deportivo</i>	Cambre
127	2003-	<i>Carisma Náutico</i>	A Coruña
128	2003-	<i>Mundo Golf Galicia</i>	A Coruña
129	2003-	<i>Revista oficial do Prone Lugo A.D.</i>	Lugo
130	2004-05	<i>Ciclismo</i>	Vigo
131	2004-07	<i>313 Wakeboard</i>	Vigo
132	2004-	<i>Motor Galicia</i>	Vigo
133	2005-	<i>Líder</i>	Lugo
134	2005-09	<i>Deporte Galego</i>	Vigo
135	2005-06	<i>Depor Sport (1)</i>	A Coruña
	2006-	<i>Depor Sport (2)</i>	A Coruña
136	2006	<i>Moto galicia</i>	A Coruña
137	2006-	<i>Mañá en xogo</i>	Vilalba
138	2006-07	<i>Gazeta laranxa (1)</i>	Burela
	2007-	<i>A Gazeta.org (2)</i>	Burela
139	2007-08	<i>6 Metros</i>	Pontevedra
140	2007-	<i>Brazadas</i>	Pontevedra
141	2008-	<i>Revista da Federación Galega de Golf</i>	A Coruña

Cadro 32. Cronoloxía das cabeceiras deportivas galegas (1995-2009). Elaboración propia.

SOPORTES CON ESTRUCTURA PROFESIONAL E AFECCIONADA (1976-2009)

PROFESIONAIS		AMATEURS	
Ano	Cabeceira	Ano	Cabeceira
1977	<i>Deportes de Galicia</i>	1977	<i>Axedrez Galego</i>
1982	<i>Gallia</i>	1980	<i>Ajedrez</i>
1983	<i>Patín Sport</i>	1981	<i>Semanal-Lugo fútbol sala</i>
1984	<i>Equipo 5</i>	1981	<i>7 a 9 fútbol sala</i>
1984	<i>OAR Revista</i>	1984	<i>Pelibor</i>
1985	<i>Crono motor</i>	1984	<i>Tribuna deportiva</i>
1985	<i>Pontevedra Deportiva</i>	1985	<i>Liceo Caixa Galicia</i>
1985	<i>A Peneira Deportiva</i>	1985	<i>Pontevedra Deportiva</i>
1986	<i>Marineda Deportiva</i>	1986	<i>Chapa</i>
1986	<i>Vigo deportivo</i>	1987	<i>Fútbol sala</i>
1989	<i>Riazor Sport</i>	1987	<i>Vigo Sport</i>
1989	<i>Galicia Deportiva</i>	1988	<i>La Coruña Oval</i>
1990	<i>Deporte Marineda</i>	1988	<i>Tutto sport sala</i>
1990	<i>Escaques</i>	1988	<i>Deporte en Vigo</i>
1990	<i>Pantín Classic</i>	1989	<i>Voleitín</i>
1991	<i>Galicia Sports</i>	1989	<i>Piragüismo galego</i>
1992	<i>Deportivo</i>	1989	<i>Club Ciclista Noroeste</i>
1992	<i>Ferrol Deporte</i>	1989	<i>Artabros</i>
1992	<i>Tododeporte Coruña</i>	1989	<i>Hércules</i>
1993	<i>Equitación</i>	1989	<i>Curva Mágika</i>
1993	<i>Tercer Tiempo</i>	1990	<i>Dos-dos-uno</i>
1995	<i>Dxt Campeón</i>	1990	<i>Cairn</i>
1996	<i>O Regate</i>	1990	<i>Celta</i>
1997	<i>Mountain bike gallego</i>	1991	<i>Historia del motociclismo</i>
1997	<i>Tempo de Traíñas</i>	1991	<i>Arcogal</i>
1998	<i>Meta Sport</i>	1991	<i>Gol</i>
1998	<i>Salitre</i>	1991	<i>Tenis-Lugo</i>
1999	<i>Todobasket</i>	1992	<i>Domingo Deportivo</i>
1999	<i>Rodar</i>	1992	<i>Grada</i>
1999	<i>Tempo de balonmán</i>	1992	<i>HAC Deporte</i>
2000	<i>Vigo deporte</i>	1993	<i>Deporte galego</i>
2001	<i>RCD</i>	1993	<i>Hoja deportiva</i>
2004	<i>313 Wakeboard</i>	1993	<i>El Académico</i>
2004	<i>Motor Galicia</i>	1994	<i>Galicia Atlética</i>
2005	<i>Líder</i>	1994	<i>Doble Axel</i>
2005	<i>Depor Sport</i>	1994	<i>Bolboreta</i>
2006	<i>Mañá en xogo</i>	1995	<i>Galicia Golf</i>
		1995	<i>Sprint Motor</i>
		1996	<i>Superdepor fútbol</i>
		1996	<i>Solo Sala</i>
		1996	<i>Vigo en juego</i>
		1996	<i>Unidepor</i>
		1997	<i>Orgullo celeste</i>

	1997	<i>O Grovense</i>
	1997	<i>Chapela</i>
	1997	<i>A Raqueta</i>
	1998	<i>Pontevedra CF</i>
	1998	<i>Baluma</i>
	1998	<i>Club Baloncesto Cies</i>
	1999	<i>El Partido</i>
	1999	<i>Ximnasia</i>
	1999	<i>Tenis en galego</i>
	1999	<i>Futboliste</i>
	2000	<i>Marcaxe Zonal</i>
	2000	<i>El periódico del Celta</i>
	2002	<i>Fútbol granate</i>
	2003	<i>Marín Deportivo</i>
	2003	<i>Líder deportivo</i>
	2003	<i>Carisma Náutico</i>
	2003	<i>Mundo Golf Galicia</i>
	2003	<i>Revista oficial do Prone Lugo A.D</i>
	2004	<i>Ciclismo</i>
	2005	<i>Deporte Galego</i>
	2006	<i>Moto galicia</i>
	2006-	<i>Mañá en xogo</i>
	2006	<i>Gazeta laranxa (1)</i>
	2007	<i>6 Metros</i>
	2007	<i>Brazadas</i>
	2008	<i>Revista da Federación Galega de Golf</i>

Cadro 33. Soportes con estrutura profesional e afeccionada (1976-2009). Elaboración propia.

4. A prensa diaria deportiva en Galicia e o fracaso do supralocal

González Ramallal (2003:267) cita ao EGM para resaltar o descenso de tirada e difusión que tivo *Marca* entre 1997 e 2000²⁷⁰. *Deporte Campeón* fixo a súa aparición a finais de 1995 para cubrir, principalmente, a actualidade deportiva das dúas provincias do norte de Galicia. Tres anos despois faría o propio *Meta Sport*, cunha tiraxe inicial de 25.000 exemplares, aínda que unicamente estivo un ano nos quioscos. A aparición destes dous diarios deportivos galegos fixéronlle dano á prensa estatal, en especial á madrileña, moito máis forte ca catalá en Galicia. Incluso, semanarios especializados en deportes minoritarios como *Terceiro Tempo* chegaron a consolidarse a finais da década de 1990.

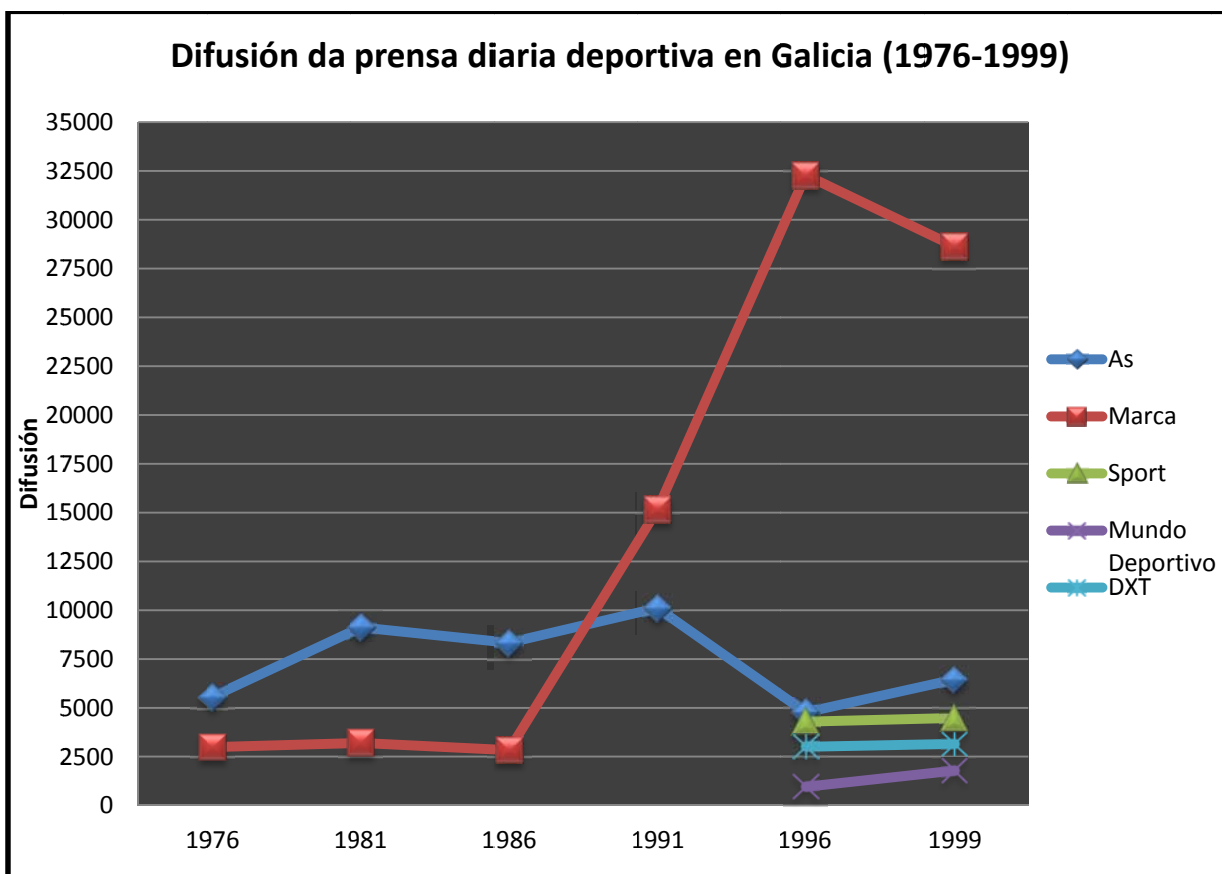

Gráfico 1. *Difusión da prensa diaria deportiva en Galicia (1976-1999)*. Elaboración propia a partir dos datos recollidos por López García (2001:83-104). Para ver os datos máis detallados no período 1996-1999 pódese consultar o cadro 35.

²⁷⁰ En 1997 alcanzouse o rexistro histórico da difusión da prensa deportiva escrita española con catro diarios entre os nove primeiros de Europa, tal e como recolle Castañón Rodríguez (2003) na revista online *Idioma y deporte*. Na Unión Europea, *Marca* ocupa o primeiro lugar cunha difusión de 458.441 lectores, *Sport* é quinto (131.400 lectores), *As* é sexto (123.447) e *El Mundo Deportivo* é noveno (101.072). Entre os dez primeiros, están os italianos *La Gazzetta dello Sport* (2) e *Il Corriere dello Sport* (4), os portugueses *A Bola* (7) e *Récord* (8) e o francés *L'Equipe* (3).

Para González Ramallal (2003:274) tres son as causas que marcan o boom en prensa deportiva que se deu en Galicia na década dos 90:

1. O éxito deportivo dos equipos galegos (en 1994 coincidiron tres clubs en Primera División)²⁷¹.
2. O referente dos seguidores como salvagarda última da identidade propia.
3. A cobertura masiva de ambas circunstancias por parte dos medios de comunicación, tanto galegos como estatais, e incluso internacionais.

O certo é que se pasa dunha cobertura deportiva que ata entón era principalmente local a unha explosión informativa a nivel estatal. Son os medios madrileños os que converten ao Celta en Celta ou ao Deportivo en Superdepor. É a exaltación do concepto 'Galicia Calidade' traspasado á fronteira do fútbol.

É evidente que unicamente o fútbol pode remover os cimentos informativos e coa súa forza provocar a creación dun xornal deportivo. Segundo unha enquisa de Sondaxe para 1992 o fútbol (32,8%) era o deporte preferido para os galegos, porcentaxe que ascendía ata o 36,1 % na Coruña, en boa medida alentado polos éxitos do RC Deportivo²⁷².

A situación presenta uns interrogantes sen resolver. O máis significativo é se a magnificación dos éxitos por parte dos medios deportivos pode constituír un instrumento de primeira orde para reforzar unha identidade galega, algo complicado, xa que a propia prensa está cultivando un localismo exacerbado que fará fracasar as iniciativas xornalísticas galegas.

²⁷¹ O 9 de maio de 1994, *La Voz de Galicia* recolle, na súa edición Norte, unha portada histórica na que aparecen noticias referentes a RC Deportivo, RC Celta e SD Compostela, os tres equipos galegos de Primera División. É a única información na portada.

²⁷² *La Voz de Galicia* (2-VIII-1992). Aínda que o fútbol é con diferenza o deporte máis seguido nas catro provincias, obsérvase unha predilección polo baloncesto en Ourense e polo ciclismo en Lugo. O baloncesto é o deporte máis practicado, sendo o primeiro entre as mulleres cunha lixeira diferenza respecto ao fútbol (15,5 % fronte ó 15%).

A Coruña sempre foi unha cidade cun acentuado localismo, moi apegada a Madrid por cuestións históricas. A súa tradición liberal e progresista tivo, polo xeral, un discurso coruñés e non galego. En opinión de Eiré, durante o franquismo o RC Deportivo vive nun segundo plano a expensas do Real Madrid CF, no que *“xogou un papel fundamental a prensa coruñesa. Con El Ideal Gallego propiedade da Igrexa e La Voz de Galicia nas mans dunha burguesía local cos intereses e as miras en Madrid”* (1994:11). Coa democracia, o RC Deportivo pouco a pouco recupera o seu sitio no panorama futbolístico galego e español chegando a situarse dende 1992 na elite do balompé estatal. Este éxito, traducíuse nunha inxente cantidade de iniciativas empresariais deportivas nadas a carón do éxito do club herculino, que culminan coa creación dos tres únicos diarios deportivos monotemáticos da historia de Galicia. Porén, todas estas iniciativas terán un carácter local e cando tenten articularse como galegas fracasarán, xa que o éxito do RC Deportivo está moi relacionado a súa comarca.

Mentres, Vigo, a cidade máis populosa de Galicia e berce para o nacemento e expansión de numerosas disciplinas deportivas, nunca foi capaz de artellar un xornal diario deportivo. A raíz dos éxitos do RC Celta xurdiron varias iniciativas destacando *Celta* (1990), *Vigo en juego* (1996) ou *El periódico del Celta* (2000). Porén, o número de cabeceiras e, especialmente a súa importancia, non se pode comparar co fenómeno do RC Deportivo na bisbarra coruñesa.

Basilio Orgaz considera que o fenómeno de prensa coruñesa é *“un caso atípico porque hay tantos periódicos como en Madrid y la tarta es la misma. Para mí es algo que no tiene explicación”*. Para José Luís Muñoz a conduta coruñesa é errónea. Para el, o empresariado vigués mostrou máis intelixencia ca o herculino, xa que na súa opinión un xornal deportivo está condenado a sufrir perdas: *“Este tipo de xornais non teñen razón de ser porque os xornais xeneralistas dos luns teñen máis forza. Non teñen sentido. Non sei porque non xurdiu esa idea en Vigo pero os empresarios vigueses demostraron máis sapiencia cos da Coruña. Eu non poñería un can para facer un xornal deportivo en Vigo”*. Máis alá do interese empresarial, Juan Guillín cre que había mercado suficiente para levar a cabo unha iniciativa deste tipo no sur de Galicia: *“Siempre ha sido una pregunta que se ha hecho en A Coruña y que no tiene respuesta. Vigo en su día tenía tres periódicos algo que no tenía nadie más en Galicia, pero no sé. Y había periodistas deportivos muy buenos como Handicap o Manuel Tourón”*.

Temos polo tanto unha realidade deportiva galega, que para González Ramallal (2003:283) e máis simbólica ‘*soft*’ que real ‘*hard*’. Está sendo constantemente creada polos seguidores e recreada polos propios medios, onde se confunden as dinámicas de identidade local e *chovinista*, baseada máis no sentimental e no emocional ca no racional. Se así fose, unha identidade simbólica estaría sustentado certos obxectivos económicos (audiencias, merchandising...) e políticos de nivel real.

4.1. A prensa diaria deportiva española na actualidade e panorama en Galicia

A prensa deportiva foi o motor do forte crecemento da prensa estatal durante as últimas décadas. López García (2001:20) sostén que dende 1976 o xornal deportivo representa a metade da prensa nacional vendida en Galicia. Tras a morte de Franco, os xornais deportivos estatais representaban o 5% da prensa vendida (9.000 exemplares), mentres que en 1996 a porcentaxe aumentaba ata o 15% da prensa distribuída en Galicia (42.000 exemplares). Tamén sinalaba que -con datos de 1996- o 44% da prensa deportiva era vendida na Coruña, o 33% en Pontevedra e o 23% restante vendíase entre as provincias de Ourense e de Lugo.

Porén, o século XXI é sinónimo dun grande retroceso para *Marca*, iso si, tendo en conta que de que segue a mesma dinámica que o resto da prensa española. Deste xeito, e a pesar do descenso, segue a ser o líder da prensa estatal con máis de 300.000 exemplares vendidos. De feito, entre *Marca* e *As copan* o 70% do mercado da prensa deportiva actual (Díaz Nosty, 2011:39).²⁷³

Deixando á marxe cuestións estruturais e comúns para toda a prensa, podemos valorar en cinco os motivos concretos no retroceso de *Marca* fronte ao resto de diarios deportivos:

²⁷³ Concretandoo no que acontece en Galicia, os datos de decembro de 2009 sitúan a *Marca* con 23.032 exemplares de tiraxe. *Marca* distribúese na Coruña (41,36 %), Pontevedra (34,51 %), Ourense (12,66 %) e Lugo (11,47 %). Datos de decembro de 2009.

1. A diferenza do que acontecía a comezos da década de 1990, o proceso de distribución é similar para os catro grandes xornais deportivos estatais. Xa non existe unha vantaxe horaria nos quioscos para ningún deles.
2. As iniciativas, coma a Liga Fantástica MARCA, con gran éxito de fidelidade na década de 1990, non teñen cabida na era dixital. Ademais, as promocións dos distintos xornais na súa edición en papel son similares.
3. Aínda que *Sport* e *El Mundo Deportivo* seguen a ser xornais eminentemente cataláns, con moita menor incidencia no resto de España, os éxitos do FC Barcelona nos últimos 20 anos e un cambio nos gustos e tendencias das novas xeracións levaron a un aumento de venda da prensa catalana en gran parte das rexións do país. De feito, *Sport* será o xerme de *Depor Sport*, mentres que *El Mundo Deportivo* pasa a distribuírse en Galicia de forma masiva dende mediados da década de 1990.
4. A aparición de internet fixo diminuír o número de lectores, un dos motivos que están a levar á prensa escrita a un momento de indefinición. Non obstante, o lector de prensa deportiva é máis fiel co da prensa xeneralista e os lectores mantéñense a uns niveis similares aos de fai unha década. As perdas prodúcense en venda directa e ingresos por publicidade.
5. A competencia de *As* é moi seria, e ese quizais é o gran problema de *Marca*. Tras anos de indefinición, *As* é comprado polo grupo *PRISA* en 1996. Jesús de Polanco crea un *lobby* do deporte formado pola *Cadena SER* (emisora de radio xeneralista pero cunha gran aposta deportiva) e *Sogecable* (televisión de pago baseada no fútbol). *PRISA* é remisa a posicionarse como xornal do Real Madrid CF a escala nacional e comeza unha forte aposta polas edicións locais, intentando ser o xornal ‘do Madrid e de’. Isto provoca que fracase en Euskadi, pero, pola contra, medra no resto de Comunidades.

4.2. *Dxt Campeón*. Orixes e fracaso dun xornal para toda Galicia

Entre as diversas publicacións que naceron na Coruña co gallo do éxito do RC Deportivo tras o ascenso e a aparición do fenómeno do Superdepor en 1992, encontrábase *Grada*. Promovida pola editorial *La Capital S.A.*, era un semanario deportivo gratuito ligado á actualidade do club herculino. Contaba con forte patrocinio do concello herculino e tirábase en toda a provincia cunhas cifras que roldaban os 75.000 exemplares (sempre segundo os seus promotores). *Grada* (1992-93) naceu coma publicación deportiva, pero tamén contaba cun suplemento de motor e outro de información xeral, aproveitando a sinerxía de forzas coa redacción de *El Ideal Gallego*. As portadas e reportaxes de *Grada* xa deixaban ver un estilo de xornalismo con titulares expresivos e directos, semellantes aos da prensa deportiva sensacionalista²⁷⁴.

Tras a boa acollida de *Grada*, e a consolidación do Superdepor como unha alternativa de futuro no panorama futbolístico español, a editorial *La Capital S.A.* sopesa a opción de crear o primeiro xornal deportivo feito en Galicia. Juan Carlos Boga, director de *Dxt Campeón* de 1999 a 2009, comenta que a idea “*parte del conocido periodista Bieito Rubido, quien se asocia para este proyecto con el Director de Radio Coruña, Ángel Gómez Hervada*”. Estes dous xornalistas presentan o proxecto a *La Capital S.A.* que o fai seu deseguido, creándose en 1995 a empresa *Editores Deportivos del Norte de Galicia S.L.*, editora dunha cabeceira que recibe por nome *Deporte Campeón*²⁷⁵.

O xornal sae a rúa o 19 de decembro de 1995 para toda Galicia e a súa fronte encóntrase César Casal, director ata 1999²⁷⁶. Na editorial do primeiro número, baixo o titular “*Ya estamos aquí*”, podía lerse:

²⁷⁴ En *Grada* (12-II-1993) atopamos numerosos exemplos. Unha portada co título “*Samba-riazor*” na honra do dianteiro brasileiro Bebeto. Reportaxe a Lendoiro e a súa boa xestión co nome “*Los trucos del mago*”. Tamén hai unha entrevista a Paco Buyo, porteiro do Real Madrid CF na que se pon na súa boca as palabras “*el Depor si que mola*”.

²⁷⁵ O nome do xornal dende 1995 terá tres fórmulas: *Dxt*, *Deporte Campeón* e *Dxt Campeón*. Por subtítulo leva ‘primer diario deportivo de Galicia’. Tamén cambiarán as cores, xa que ata xullo de 1996 era *Dxt:deporte* en cor azul e a partir dese mes pasa a ser *Deporte Campeón* en cor vermella.

²⁷⁶ Bieito Rubido é un dos xornalistas galegos con máis éxito a nivel nacional. Foi director de *La Voz de Galicia* e na actualidade é director de *ABC*. No momento no que se crea *Deporte Campeón* era director de *Antena 3 Televisión* en Galicia tras case unha década na emisora de radio do mesmo grupo. Ángel Hervada é o continuador da saga familiar iniciada por Francisco Hervada García Sanpedro que fundara *Radio Coruña* en 1934. En 1949 a emisora pasa a intregarse dentro da *Cadena SER*. Pola súa banda César

“Por fin. Se ha cumplido el sueño. Tenemos el honor de convertir en realidad el deseo de que Galicia tenga un diario de información deportiva, un periódico con denominación de origen. Desde hoy les acompañaremos todas las mañanas en los quioscos de la comunidad autónoma y el Bierzo. Con la información más fresca, como las tres exclusivas con las que adornamos nuestra salida. Todo el deporte en sus manos (...) dxt nace con la sana intención de ponerle un punto de humor al deporte, de aproximar la realidad de los terrenos de juego con esa mirada distinta que tanto caracteriza a los gallegos allá por dónde van (...) Estamos ante una oportunidad histórica que no debemos de desaprovechar por culpa de la indiferencia (...)”.

Dxt Campeón nace cunha clara aposta pola infografía e con tres edicións (Norte -RC Deportivo-, Centro -SD Compostela- e Sur -RC Celta-), aproveitando que os tres clubs militaban en *Primera División*. Porén comete o erro de focalizar a atención nestes tres equipos, deixando á marxe tanto á provincia de Ourense como a de Lugo, que naqueles anos tamén contaban con equipos de elite, neste caso no baloncesto. Respecto as seccións, *Dxt Campeón* estaba subdividido en: ‘Galicia de Primera’, ‘Fútbol de Primera’, ‘Fútbol gallego’, ‘Baloncesto’, ‘Balonmano’, ‘Polideportivo’ e ‘Sociedad’.

Aínda que na editorial do segundo número (20-XII-1995) indicábase con orgullo que se distribuíran *“quince mil ejemplares en los quioscos y nos los quitaron de las manos (...) toda la geografía gallega respondió como un solo hombre a nuestro nacimiento”*, o certo é que o xornal só conta con tirón na Coruña. Tan só seis meses despois, cando remata a tempada deportiva 1995-96, *Dxt Campeón* pasa de ser un xornal galego a ser un xornal coruñés.

DATOS DE DIFUSIÓN DE <i>DXT CAMPEÓN</i> (1996-1999)					
Ano	A Coruña	Lugo	Ourense	Pontevedra	Galicia
1996	2.550	50	50	550	3.000
1997	2.593	51	51	356	3.050
1998	2.635	52	52	361	3.100
1999	2.678	53	53	367	3.150

Cadro 34. *Datos de difusión de Dxt Campeón (1996-1999)*. López García (2001: 83).

Casal, tras o seu paso por *Dxt Campeón*, fixo carreira en *La Voz de Galicia* desempeñando diversos cargos de responsabilidade no diario de Santiago Rey.

Podemos comparar estes datos cos do resto da prensa deportiva estatal que circulaba en Galicia neses mesmos anos.

DATOS DE DIFUSIÓN DOS XORNAIS DEPORTIVOS EN GALICIA (1996 e 1999)				
Ano	As	Marca	Sport	Mundo Deportivo
1996	4.769	32.284	4.295	955
1999	6.450	28.645	4.483	1.784

Cadro 35. *Datos de difusión dos xornais deportivos en Galicia (1996 e 1999).* Elaboración propia a partir dos datos recollidos por López García (2001: 83-104).

Independentemente da escasa importancia que os clubs de elite de Ourense e Lugo tiveran en *Deporte Campeón*, para Durán a clave está no baixo nivel dos equipos de fútbol de ambas cidades: *“Deportivamente Lugo y Ourense nunca fueron comparable a Coruña, Vigo o incluso a Pontevedra en términos de fútbol, que al final es lo más importante. Con las páginas deportivas del lunes de El Progreso y La Región supongo que era más que suficiente para lo que demandaba el lector.”*

Para Boga as causas do fracaso derivan, principalmente, das loitas localistas que impide que un xornal creado na Coruña poida triunfar en Vigo: *“Los motivos no son otros que la dificultad de implantar en Vigo un diario cuya sede principal está en Coruña, aunque tenía una delegación muy importante en la ciudad olívica, así como el poco respaldo social al Compostela en Santiago. Por tanto, se decidió centrar la información en la edición de Coruña una vez conocidas las cifras de mercado del primer año de vida del diario”*. Da mesma opinión é Basilio Orgaz, quen, ademais, considera que nunca aceptaría crear ou dirixir unha publicación a nivel galego: *“Si la leen unos, los otros la van a quemar. Aquí hay mucha rivalidad y hasta los periódicos gallegos cambian sus páginas en cada ciudad. Además las publicaciones se mantienen con la publicidad y es difícil tener comercios a nivel gallego dentro de tu revista”*.

Juan Carlos Boga considera *“practicamente imposible”* volver a facer un xornal deportivo de ámbito galego xa que *“vender contenidos de un área en la otra, desde luego no tiene sentido, básicamente porque no interesan”*. Por se fora pouco, na actualidade tampouco é viable ante o *“descenso generalizado en el número de ventas de prensa escrita”*. Boga tamén da a súa versión sobre a diferenza entre A Coruña e Vigo, para que a primeira fora o xerme de tres xornais diarios mentres que a segunda non

tivera ningunha iniciativa deste tipo: *“Creo que es por la propia característica del aficionado celeste, que no llenó Balaídos ni en el partido de ida, con la eliminatoria aún abierta, de octavos de final de la Champions ante un Arsenal plagado de estrellas. En la actualidad, la situación deportiva del Celta no es la más favorable para la edición de un diario deportivo en Vigo, porque el deporte minoritario necesita un buque insignia informativo que convierta en rentable un proyecto empresarial periodístico. Si regresa a Primera División y se asienta, quizá si sea posible aunque hoy en día es muy complicado afianzar una nueva publicación impresa y más si es diaria”*.

4.2.1. *Dxt Campeón* como xornal rexional do fútbol modesto coruñés

Dende que finaliza a tempada futbolística 1995-96, *Dxt Campeón* pasa a ser un xornal de órbita coruñesa, tendo como punto de referencia as informacións que teñan que ver co RC Deportivo. O rotativo pasa de tres edicións a unicamente unha, e, deste xeito, xa dende o 2 de xuño de 1996 (número 164) tan só aparecerá a mancheta de A Coruña. A principios dese mes son suprimidos os delegados en Santiago e Vigo (con tres xornalistas en cada delegación) e convértense en correspondentes. O xornal adelgaza e hai unha división en tres seccións cos tres equipos de fútbol máis importantes do panorama galego: ‘Depor de Primera’, ‘Compos de Primera’ e ‘Celta de Primera’. Ora ben, estas dúas últimas teñen unha aparición secundaria cedendo protagonismo cuantitativo e cualitativo a FC Barcelona e Real Madrid CF. Do mesmo xeito, *Dxt Campeón* pasa a tirar 8.000 exemplares, case a metade da que tiraba nos seus comezos, sempre segundo os seus propios números.

Porén, máis que circunscribir o xornal a unha bisbarra concreta, o gran cambio de *Dxt Campeón* é a súa aposta polo fútbol modesto. A dirección do xornal dáse conta de que non pode competir cos diarios deportivos estatais, e que a pesar dos éxitos do RC Deportivo a súa masa social non é tan ampla como para sustentar *Dxt Campeón*. Búscase un novo nicho de mercado e aumentan o número de contidos destinados ao fútbol semiprofesional e afeccionado. Boga apunta que é o RC Deportivo o que da vida a *Dxt Campeón*, pero tamén sinala que *“era necesario que el deporte local, en todas sus categorías, dispusiese de un lugar de referencia para recoger todo lo relacionado con el, como resultados, clasificaciones o entrevistas, ya que no sólo el deporte profesional*

merece protagonismo en los medios de comunicación". O 12 de xuño de 1996 (número 174) publica un especial sobre o SD Ordes, equipo coruñés de Tercera División, mentres que o 14 de xullo dese ano (número 206) sae en portada cunha foto da voda de Manjarín (xogador do RC Deportivo) e con outra da final do Trofeo Ciudad de La Coruña de fútbol base e da Copa de La Coruña de fútbol amateur. Esa será a portada para toda Galicia, mostra do xiro que dá un xornal que comezou como diario deportivo para todo o país.

Segundo Juan Guillín soamente "*dedicándole más columnas y más líneas a otros deportes*" pode permanecer no mercado un xornal como *Dxt Campeón*. Aínda sabendo que diminuíndo a información sobre o fútbol profesional o rotativo "*pierde caché*".

4.2.2. *Dxt Campeón* e RC Deportivo. Do amor ao enfrontamento

Unha vez definida a liña editorial do xornal, consolidado o diario como referente do deportivismo e do fútbol modesto da provincia da Coruña, e superada a competencia con *Meta Sport* (do que se falará no punto 4.3), o 4 de xaneiro de 2000 (número 1462), *Dxt Campeón* dá un salto cara adiante. O día 14 disólvese no rexistro mercantil e cambia de editorial, pero mantense co mesmo equipo de redacción, a excepción do seu director, que dende o ano anterior pasa a ser Juan Carlos Boga en substitución de César Casal. O xornal pasa a ser na súa totalidade propiedade de *La Capital S.A.* tras a compra das accións de Hervada e Rubido. A sinerxía con *El Ideal Gallego* será entón definitiva, compartindo redactores entre ambos xornais.

Ata entón, *Dxt Campeón* mantivo unha liña a prol da xestión de Augusto César Lendoiro, presidente do RC Deportivo. Era habitual ver nas portadas do xornal louvanzas cara o avogado de Corcubión, tanto en temas deportivos como económicos. Lendoiro sempre tivo unha forte rivalidade política con Francisco Vázquez, por aquel entón alcalde da Coruña, e *Dxt* sempre estivo a carón das teses do máximo dirixente branquiazul. De feito, Lendoiro era cualificado como "*el chico del barrio*" (19-VII-1999) que logrou "*revitalizar a una entidad agónica y logro implicar a la ciudad con su*

club más emblemático". As louvanzas eran frecuentes para un presidente que era "el único en ir delante de los otros clubs a la hora de ver el futuro y adelantarse a el" (26-I-2000).

Co paso do tempo, e coincidindo cos anos máis álxidos do RC Deportivo, Lendoiro realizará unha serie de accións para fundar un grupo de comunicación propio, que desembocará coa creación dun diario deportivo do club. En palabras de Juan Carlos Boga o obxectivo de Lendoiro era "lograr el cierre de Dxt para hacerse con su mercado de lectores". Dende entón, e ata a actualidade, *Dxt* segue unha liña de enfrontamento con Lendoiro (ao igual que outros medios de comunicación coruñeses). Conta cunha sección diaria chamada 'En voz baja' na que sempre hai algún comentario en relación a 'El líder', como ironicamente é chamado Lendoiro, quen antigamente recibía o alcume de 'El Chico del barrio' en tono cariñoso. As críticas tamén apuntan ao terreo persoal con comentarios despectivos e cheos de sorna: "*Lendoiro estaba esta mañana (perdón, por la tarde) que trina. El órgano de propaganda del club le saca tres fotos en una misma página y el hombre sale cortado, que ni se le ve el abrigo de Caramelo en toda su dimensión*²⁷⁷" (28-II-2009). Dous son os cabalos de batalla nesta turbia relación:

1. A xestión económica do club: En especial con todo o que estea relacionado coas empresas que non teñen conexión directa co aspecto deportivo, caso do Restaurante Playa Club, xestionado por un fillo de Lendoiro: "*Los bajos del Playa Club, conocidos como Los Arcados o Las Arcadas, tendrán una cervecería que gestionará directamente el nuevo patrocinador blanquiazul (...) ¿Será cierto lo que dicen por ahí que el nuevo patrocinador adelantó dinero hace tiempo para, precisamente, obrar en los bajos del Playa y que, cansado de esperar a que dichas reformas estuviesen realizadas, dio un puñetazo encima de la mesa para obtener de manera urgente una contraprestación real del club por el dinero adelantado, que es el patrocinio en las camisetas, y que al líder no le quedó más remedio que tragar?*" (20-III-2009).

²⁷⁷ A meirande parte das xestións e negociacións do presidente do RC Deportivo son feitas pola tarde e a altas horas da noite, de aí a referencia ao pouco madrugador que é Lendoiro. *Dxt* tamén fala, con relativa sutileza, do exceso de peso do presidente branquiazul, recurso utilizado en infinidade de ocasións.

2. O trato aos antigos xogadores do RC Deportivo: Lendoiro sempre antepuxo os intereses do club aos aspectos persoais sen facer distinción entre os futbolistas, aínda que fosen ‘vacas sagradas’ para a afección. De feito, o equipo de veteranos que representa a o equipo branquiazul no levan nin o escudo do club nin poden utilizar as instalacións do RC Deportivo para adestrarse. A xestión dos activos persoais do club polo seu presidente é algo moi criticado dende *Dxt Campeón*: “*Los Veteranos del Deportivo, sin el apoyo del club (...) Cada vez cuesta más mantener el nivel que han exhibido hasta ahora porque es complicado entrenar juntos, no hay instalaciones indoor permanentes en nuestra ciudad y no cuentan con el apoyo que se merecen por parte del club. Hasta cualquiera diría que Lendoiro presenta hoy un fichaje sólo para restar protagonismo a los Veteranos. Ni así*” (29-V-2009).

4.2.3. A difícil subsistencia

A creación de *Depor Sport*²⁷⁸ e a desaparición do *RC Deportivo* dos postos altos da LFP no último lustro, fíxolle moito dano a *Dxt Campeón*. No ano 2009 faise unha redución de persoal e reorganízase o organigrama tanto de *Dxt* como da sección de deportes de *El Ideal Gallego*, xa que ambas comparten persoal. O 31 de maio dese ano Juan Carlos Boga deixa a dirección do xornal para formar parte do Gabinete de Comunicación da Consellería de Sanidade da Xunta de Galicia, pasando á dirección Andrés Ríos Mejuto, que ata entón era redactor xefe. Hai un momento de indefinición que a punto está de custarlle a vida a *Dxt* coincidindo coa crise financeira que comezaba a asolagar ao mundo occidental. O xornal redúcese ata as 24 páxinas e hai un cambio no formato de papel. Incluso chégase a pensar en convertelo en suplemento de *El Ideal Gallego*. Por outra banda, a liña editorial tamén se mostra dubitativa, e co gallo da disputa da selección española dun encontro en Riazor no mes de setembro, *Dxt* saca en portada unha foto do estadio deportivista pintada coas cores da bandeira nacional, algo impensable co anterior director.

²⁷⁸ No apartado 4.4 falarase de *Depor Sport*.

Porén, a partir de outubro de 2009, *Dxt* volve ás 32 páxinas nun esforzo suplementario do equipo de redacción, moito máis reducido e con máis carga de traballo. Ao mesmo tempo cámbiase a portada e introdúcese unha nova gama de cores cunha maior aposta pola infografía. Unha vez superado ese momento crítico, Boga aposta por un longo futuro do xornal: *“A Dxt Campeón le queda un largo recorrido, cumplirá 15 años el próximo mes de diciembre (do ano 2010), porque tiene unos lectores fieles y pertenece a un grupo de comunicación consolidado y en expansión como es Editorial La Capital. Depor Sport durará mientras a su dueño le consientan seguir perdiendo un dinero que no sale de su bolsillo”*. Non é da mesma opinión Barreiro Fernández quen asevera que máis cedo ca tarde o xornal será vendido xunto co resto do paquete de rotativos da *Editorial La Capital*: *“É inviable, pero eles saberán. Deporte Campeón pertenece a El Ideal Gallego. Eu teño relación cun dos propietarios e sei que a redacción é pequena e compatibilizan cos dous. Non é negocio evidentemente. Pero El Ideal creou moitas cabeceiras comarcais e eu creo que queren facer un gran paquete para vender ao mellor postor. Non é este o mellor momento pero vas a ver como isto vai a pasar”*.

DEPORTE CAMPEÓN / DXT	
Subtítulo	Primer diario deportivo de Galicia
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1995-. Primeiro número, 19-XII-95
Periodicidade	Diaria
Formato	Tabloide
Páxinas	24-48
Ilustracións	Branco e negro e fotografías a cor
Prezo	110 - 125 pesetas. Actualmente o seu custe ascende a 1 euro
Redacción e administración	Polígono de Pocomaco, Parcela C-12. A Coruña Delegación de Santiago: Travesía do Franco, 3 Bis Delegación de Vigo: Marqués de Valladares, 14 6º
Imprenta	El Ideal Gallego
Edita	Editores Deportivos del Norte de España, S.A / Editorial La Capital S.L
Directores	César Casal González (1995-1999) / Juan Carlos Boga (1999-2009) / Andrés Ríos

	Mejuto (2009-)
Redactores e colaboradores	Yolanda Valera, José Antonio Alonso Rodrigo, María Alonso, Luís de la Cruz, Carlos A. Sánchez, Pedro Pablo Gutiérrez, José Antonio Fraga, Juan Carlos Boga, Arturo Lezcano, Teresa Rubio, Iñaki García, Ana Torres, Óscar Benito, Toño Bermúdez, Miguel Carpintero, José Luís Núñez, Doda Vázquez, Carlos Sánchez Pontón, Alberto Mahía, Manuel Rodríguez, Marta Arias, Pablo Gómez, Antonio Fafián, Juan Pedro Barco, Chaly Novo, Luis Novo, Kiko Novoa, Arcadio Silvosa, Manu Sainz, Eugenio Cobas, Israel Zautúa, Armando Palleiro, Alberto Torres, Hugo Santiso, Carlos Alberto Fernández, Rubén García
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia e O Bierzo. 15.000 tiraxe. Cando se fixo local pasou a tirar entre 3.000 e 4.000 exemplares principalmente na provincia da Coruña. As delegacións tamén deixaron de existir en 1996 cando o xornal apostou por abandonar a súa idea primixenia de ser soporte deportivo para toda Galicia
Significación histórica	Primeiro diario deportivo de Galicia. Vixente na actualidade
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

Cadro 36. Ficha de análise de Dxt Campeón. Elaboración propia.

4.3. Meta Sport. Outro fracaso dun xornal diario deportivo para Galicia

Cando se crea *Dxt Campeón* a raíz do gran momento do fútbol galego, *La Voz de Galicia*, líder da prensa xeneralista no país, decide potenciar a súa área de deportes. En ningún momento chega a pensarse na creación dun novo medio de comunicación deportivo como xa fixera nos anos 50 co semanario *Riazor*. Tras a xubilación de Leirachá en 1988, a redacción de deportes de *La Voz* para por unha época de dúbidas que non será solucionado ata que en 2001 se faga co mando da sección Fernando Hidalgo.

Porén, unha vez consolidado *Dxt*, *La Voz* atópase nunha difícil tesitura xa que observa como por influencia da información deportiva ten un problema ante *El Ideal Gallego*. Así, *La Voz* decide participar activamente nunha iniciativa impulsada polos xornalistas Manuel de Castro e Antonio Sangiao²⁷⁹ que verá a luz o 14 de outubro de 1998.

A intención é lograr o que non fixo *Dxt*, é dicir, ser un diario deportivo para toda Galicia, como expresa no seu primeiro editorial: *“La presencia del deporte –exponente, entre otros, de la calidad de vida de un pueblo-, en el día a día de los gallegos es cada vez mayor. Es un espacio, el deporte, que ha propiciado una auténtica revolución en las relaciones entre las ciudadanas y los ciudadanos; y, que, en ocasiones, ha hecho más por precipitar al vacío las barreras sociales ante cualquier imposición legal (...) Apoyados por el mejor soporte tecnológico que se ha empleado en Galicia hasta hoy, pondremos en vuestras manos un diario deportivo que tiene que girar sobre tres ejes: el diseño, la fotografía y la redacción (...) De ahí nuestro compromiso con el deporte, con la independencia (el día que dejemos de serlo lo sabrán en esta página de opinión) y con Galicia, por eso un número importante de páginas será también escrito en nuestra lengua”*.

Para Fernández Santander, membro da redacción de deportes de *La Voz*, todo foi idea *“de un consejero delegado de La Voz, José Gabriel González Arias, que quería sacar Meta para contrarrestar a Deporte Campeón, y lo primero que hicieron fue fichar a su director, César Casal, que se convirtió en el jefe de deportes de La Voz. Pero Meta no se vendió nada y hubo que cerrarlo con muchísimas pérdidas. Lo cierto es que cuando se creó Meta, la idea inicial era crear un suplemento deportivo dentro de las páginas de La Voz de Galicia, pero al final optaron por hacer el nuevo periódico”*. Todo foi por mor dunha serie de decisións erróneas na xestión da empresa: *“Fue un auténtico desastre. Emilio Rey, el hijo de Santiago, quería expansionar el periódico. Se hizo La Voz de Baleares que duró poco tiempo, se compró el Diario de León, se expansionó Radio Voz y se compró Diario 16 que fue otro fiasco. Era consejero delegado, un chico joven, y cometió muchos errores. Meta fue un desastre total”*.

²⁷⁹ Antonio Sangiao Novo tamén formou parte da redacción de *Dxt Campeón* e participou no equipo que fundou *Xornal.com*, o primeiro diario dixital de Galicia.

Meta Sport fai unha forte aposta pola infografía e o deseño fotográfico. Sae á rúa con dúas edicións (con distintas portadas); norte e sur, e coas seccións: ‘Deportivo’, ‘Celta’, ‘Barcelona’, ‘Real Madrid’, ‘Primera’, ‘Segunda’ (Compostela), ‘Segunda B’, ‘Terceira’, ‘Polideportivo’, ‘Ciclismo’, ‘Baloncesto’, ‘Fútbol sala’ e ‘Vela’. Para Guillín a forte presenza de información referente ao FC Barcelona e ao Real Madrid CF foi o gran erro do xornal xa que os equipos galegos nunca tiveron a importancia necesaria dentro do rotativo: “*Tenía que haber hecho un periódico para A Coruña y centrarse en lo local y no llenar páginas con el Madrid y el Barcelona. Creyeron que podían competir con el Marca y el AS y se fueron al carajo*”.

Meta realizou portadas-collage, moi visuais, nas que intentaba acercarse ao audiovisual, pero que non funcionaron por ser demasiado confusas. Búscase innovar, mais dende os comezos o xornal ten problemas para despegar e non consegue ter beneficios²⁸⁰. Outro dos erros -aínda que común a todos os rotativos deportivos naqueles anos- era non poñer o horario e a canle do encontro na portada do xornal, nun intento de restar espectadores á televisión, que por aquel entón comeza a emitir no modo de pago por visión (PPV)²⁸¹.

Meta Sport apenas estivo no mercado dez meses, pero a necesidade de conseguir unha fórmula ganadora fixo que fora rediseñado en varias ocasións e introducira suplementos sobre fútbol base (a imaxe e semellanza de *Dxt*) pero sempre con escaso éxito.

De feito, foi a competencia con *Dxt Campeón*, que xa tiña un nicho de mercado consolidado, un motivo moi forte para que non prosperara a iniciativa de *Meta Sport*. Na bisbarra coruñesa xa non tiña oco e a súa aposta por ser o xornal deportivo de todos os galegos volveu a demostrar que a prensa local e á única viable, e máis no deporte,

²⁸⁰ O 15 de xaneiro de 1999, *Meta* fixo catro portadas nunha, con catro fotografías e catro titulares, nas que é difícil saber a que corresponde cada información. Entre o 23 de novembro e o 7 de decembro de 1998, *Meta* chegou un acordo coa cadea de supermercados do Grupo IFA para regalar o xornal con cada compra coa intención de dar a coñecer o rotativo, sen acadar o resultado esperado.

²⁸¹ Dende que a televisión ten potestade para elixir os horarios dos partidos arrecían as críticas dos seareiros e dos propios futbolistas. Este fenómeno naceu coa aparición do pago por visión, pero xa na década de 1940 atopamos críticas polos horarios dos encontros. Obviamente non é por mor da televisión, pero si por motivos económicos alleos ao seareiro local. “*El Celta nos comunica que el encuentro ante el Real Madrid comenzará a las cuatro de la tarde. Nos parece muy temprano, pero se quiere complacer a la afición forastera*”. *Faro de Vigo* (16-V-1941).

onde é necesario ‘adscribirse’ a un equipo, para que a partir del xire a información. É por iso que dende un comezo, dende as páxinas de *Dxt*, houbo unha campaña contra *Meta* acusándoos directamente de “*no ser un medio especializado en el Deportivo*”, fórmula que lle deu grandes éxitos. Deste xeito, o 23 de xullo de 1999 botaba o peche a que, ata a actualidade, é a última iniciativa para toda Galicia dun diario deportivo.

Para a meirande parte dos xornalistas consultados, o fracaso de *Meta* demostra a inviabilidade dun proxecto deportivo para toda Galicia. Argumentan motivos de rivalidade, pero Rivera Cela engade causas económicas e recorda os problemas de distribución que existirían, por exemplo, na provincia de Lugo: “*Es posible, pero no es viable economicamente. Lo puedes hacer como que te puedes tirar por la ventana. A mí hace más de un año me ofrecieron y me intentaron convencer de hacer un semanario gratuito deportivo en Lugo con una tirada de 30.000 ejemplares. A la persona que hizo la propuesta le expliqué las pocas posibilidades que había, los costes económicos y lo desanime completamente. No se puede hacer un periódico deportivo rentable. La broma podía costar 100 millones de pesetas anuales. Eran castillos en el aire. Se necesitan diez personas, trabajar el domingo, corresponsables, gente que te consiga las fotos. Es una locura*”.

Unha vez botado o peche de *Meta Sport*, *La Voz de Galicia* decide seguir dúas estratexias distintas. Na Coruña decide potenciar a súa área de deportes e aumenta a paxinación e os redactores. Mentres, en Vigo decide sacar un semanario gratuito de distribución conxunta ou independente con *La Voz*, baixo o nome de *Vigo Deporte*. Manterase dous anos no quiosco (2000-2002), sendo a última tentativa dun soporte deportivo por parte do *Grupo Voz* ata o día de hoxe.

META SPORT	
Subtítulo	Diario deportivo de Galicia
Cidade	A Coruña e Vigo
Lingua que utiliza	Castelán. Presenza feble do galego
Cronoloxía	1998-99. Primeiro número, 14-X-98. Último número, 23-VII-99
Periodicidade	Diaria
Formato	Tabloide
Páxinas	38-48
Ilustracións	Fotografías en branco e negro e a cor

Prezo	125 pesetas
Redacción e administración	Delegación de A Coruña: Rúa Costa Rica, 3 baixo Delegación de Vigo: Avenida de Castrelos, 20 3º
Imprenta	La Voz de Galicia S.A.
Edita	Grupo Voz
Directores	Manuel de Castro e Antonio Sangiao
Redactores e colaboradores	Yolanda Valera, Manuel Rodríguez, José Luís Barreiro, José Antonio Fraga, Diego Fernández Durán, Mónica Martínez, Óscar Losada, Víctor López, Manuel Iglesias, Alfonso Hermida
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia
Significación histórica	Segundo xornal deportivo de Galicia. Contaba con dúas delegacións e pretendía abarcar á totalidade do público galego
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

Cadro 37. Ficha de análise de Meta Sport. Elaboración propia.

4.4. *Deport Sport. Antecedentes e orixes dun xornal propio do RC Deportivo*

Xa na década de 1960 o RC Deportivo tiña un boletín informativo para os seus socios, pero sería coa chegada de Augusto César Lendoiro á presidencia do club coruñés en 1988 cando comezaría a xerminar a creación dunha revista propia do equipo. En 1989 nace *Hércules*, semanario do club que conta cunha sección chamada ‘Los amigos de oro’ onde se expón o conxunto de empresas e particulares que apoian economicamente ao RC Deportivo. *Hércules* nace coma “*un órgano participativo, informativo y abierto*” tanto do club branquiazul coma do HC Liceo, tamén presidido por Lendoiro.

Tres anos despois, e coincidindo coa conversión do equipo en sociedade anónima deportiva, édítase *Deportivo*, unha publicación mensual destinada a socios e accionistas que conta tamén con seccións dedicadas ao ciclismo, baloncesto ou ao deporte feminino. No editorial do primeiro número (IV-1992) sinala que nace sendo a cabeceira “*con la mayor difusión de las que se hacen hoy en nuestra tierra. Su*

magnitud se debe a un fecundo acuerdo con el R.C. Deportivo. Esta entidad garantiza una fuerte distribución a los domicilios de sus socios. Las dimensiones de su masa social permite a su vez la realización de economías de escala en la elaboración de la revista. Por lo que el Club también se beneficia de una publicación a costes muy inferiores a los que se derivarían de su adquisición en el mercado". Xa dende o segundo número constará dunha sección chamada 'Informes' nas que o cometido será *"dar cuenta a los accionistas del estado de los aspectos societarios de la nueva entidad y abordar los aspectos estratégicos de la realidad y el futuro deportivista"*.

A iniciativa máis salientable, e que se mantén na actualidade, xorde en 2001 baixo o nome de *RCD*. Trátase dunha revista –primeiro bimensual e logo cuadrimestral– de gran calidade fotográfica e con reportaxes en profundidade, destinada aos socios, mais tamén de venta ao público. Está dirixida por Augusto César Marcos, fillo do presidente deportivista, o cal, no primeiro número (I-2001) explica os motivos da creación desta cabeceira: *"Necesitábamos como agua de mayo una relación directa y periódica con los cerca de 30.000 socios (...) Cada número dedicaremos muy especial atención a una de las empresas o actividades del club (...) Se dividirán entre el envío a los socios y la venta a través de sistemas tradicionales de distribución"*.

Lendoiro manterá un forte enfrontamento con gran parte dos medios de comunicación de A Coruña, xa que ademais de *RCD* tamén poñerá en marcha unha radio e intentará facer o propio cunha canle de televisión na rede. Ademais, dende que en 2002 Santiago Fernández Rey Latorre volvera a facerse cargo da dirección de *La Voz de Galicia* comezou un duro enfrontamento entre este e Lendoiro. Deste xeito, o presidente deportivista quixo crear un órgano diario propio co cal poder enfrontarse a *La Voz* e tamén a outros medios como *Dxt Campeón*.

Sempre dirixiu ao RC Deportivo de xeito presidencialista. Xa que logo, cando os problemas apareceron, as críticas, ao igual que antes acontecera coas louvanzas, foran dirixidas ao terreo persoal. Este enfrontamento, que se reflicte nas cabeceiras propulsadas por ambos, naceu en 1989 cando o presidente branquiazul tentou alcanzar a alcaldía da Coruña, presidida polo socialista Francisco Vázquez: *"El problema comenzó cuando Lendoiro se presentó a alcalde frente a Francisco Vázquez. Lendoiro llegó a decir que La Voz de Galicia estaba comprado por Vázquez y que a el no se le concedían*

entrevistas. A partir de ahí todo fue en aumento con acusaciones personales. Al final este tipo de disputas provoca que haya dos diarios deportivos en una ciudad como Coruña que es algo inviable”, señala Fernández Santander. Da mesma opinión é Vituco Leirachá que viviu persoalmente o cambio na relación entre Lendoiro e La Voz de Galicia: “Yo tenía en los años 80 unos cinco periodistas deportivos a mi mando y quería que hiciéramos información de hockey, pero no tenía gente. Yo me porté con él como Dios. Él mismo hacía crónicas sobre el Liceo delante de mí y se las publicaba en el periódico. A él, el hockey no le salía rentable y tenía dificultades y me las contaba a mí personalmente. Lendoiro fue muy listo y se movió rápido y bien para ser presidente del Deportivo. Luego entra en política, pierde las elecciones y culpa a La Voz de Galicia. El había pagado muchos anuncios tanto en La Voz como en El Ideal acusando por unos asuntos de terrenos a la mujer de Vázquez. Luego culpó a La Voz por haber ayudado a Vázquez”.

Dende 2002, o presidente branquiazul comeza unha serie de negociacións con Francisco Matosas, presidente do *Grupo ZETA*, empresa propietaria do diario deportivo barcelonés *Sport*. Este último pretendía introducirse no mercado galego, polo que se chega a un acordo para compartir contidos cunha participación do 50% por parte de ambas empresas. De tal xeito que o 23 de xaneiro de 2005 nace *Depor Sport*. Por un lado é un xornal con informacións sobre o RC Deportivo feitas dende unha redacción creada dende o propio club e con sede nos baixos do estadio de Riazor. Por outra banda, o resto de noticias sobre fútbol español, polideportivo e deporte internacional son engadidas dende a redacción de *Sport* en Barcelona. Por motivos técnicos, os contidos que chegan de Barcelona son imprimidos en branco e negro. A grandes trazos, a diferenza entre *Depor Sport* e *Sport* son a portada e as primeiras 8-10 páxinas do xornal, que no caso do coruñés son dedicadas ao RC Deportivo e no caso do barcelonés ao FC Barcelona. No editorial do primeiro número indícase: “*Quisimos bautizar el periódico con el nombre del equipo en su versión más cariñosa, el DEPOR, y hoy acudimos por primera vez a la cita con el lector y el kiosco (...) Muy pocas instituciones en el mundo, y el Real Club Deportivo es una de ellas, tienen el poder de aparecer en el santuario familiar como uno más de la familia. De ahí que DEPOR Sport aspire legítimamente a que el lector le acoja como a uno más de la familia*”.

O día anterior da súa saída á rúa lanzouse un *Depor Sport* gratuito no que se daba a coñecer o equipo de traballo e o sistema de distribución. Aparecía unha editorial de benvida de Manuel Fraga, coas firmas de Luís Mariñas, Siro López, Mónica Martínez ou Cristino Álvarez. Contaba con dúas cartas, unha delas de Xaime Calviño, director do rotativo: *“DEPOR Sport nace para promover y proteger los valores e intereses deportivistas (...) Es nuestro deber, por tanto, preservar y disfrutar de una de las mejores obras de arte que se han creado en la Galicia contemporánea, el R.C. Deportivo. Para ello, el Club blanquiazul ha encontrado un aliado formidable: el Grupo Zeta (...) Este grupo de comunicación cuenta con una cabecera de deportes, el diario Sport, que acaba de cumplir 25 años defendiendo los valores del barcelonismo. Nosotros trataremos de hacer lo mismo con el Deportivo (...)”*. Pola súa banda, Augusto César Lendoiro sinalaba: *“DEPOR Sport supone un esfuerzo tremendo del Real Club Deportivo de La Coruña y del Grupo Zeta. Un esfuerzo en aras de la libertad informativa, de la veracidad, y por supuesto, un esfuerzo en aras del deportivismo (...) Que el aficionado escuche directamente, sin cortapisas de ningún tipo, lo que queremos decir (...)”*.

4.4.1. Exclusivas e enfrontamentos directos

Depor Sport nace con gran éxito entre o público, tal e como indica Xaime Calviño no cuarto número (26-I-2005): *“Sabíamos que el recibimiento de este diario, al que el público ya comienza a denominar como ‘DEPOR’, iba a despertar un cierto grado de expectación. El caso es que la respuesta del público ha superado nuestras propias previsiones. Las primeras estimaciones nos refuerzan ante el lector (...)”*. O xornal medra rapidamente, e só tres días despois ten lugar un suceso que no futuro será habitual no xornal: a exclusiva da información a través da liña directa co club, o promotor do xornal.

Ese día anúnciase o interese do RC Deportivo en Fabricio Coloccini, xogador do AC Milano. Ao día seguinte envíase un xornalista á cidade italiana para que lle faga unha entrevista ao xogador, viaxe con el ata a A Coruña e faga o primeiro posado coa camiseta do que será o seu novo equipo. *Depor Sport* sinala que *“no vamos a entrar en la rumorología de fichajes hasta que los asuntos de Estado, que son los que afectan al*

Deportivo, estén encauzados (...) El presidente ha aguantado el tirón de los que decían que no había ni un duro en la caja, los mismos que no se cansan de repetir que el Deportivo está más tieso que la 'mojama'". O rotativo coruñés non tirará man da rumoroloxía tan común na prensa deportiva, pero non o fará por motivos éticos, senón porque ten liña directa co club e dende as súas páxinas aparecerán as fichaxes e as noticias antes que en ningún outro xornal. Por outra banda, cando outros diarios dan unha serie de nomes como futuribles para fichar polo RC Deportivo, *Depor Sport* encárgase rapidamente de denunciar a incompetencia dos medios e “asegurar” que ningún dos citados forma parte da terna de futuribles que manexa Lendoiro e o seu equipo de traballo²⁸².

Este tipo de actuacións foron prexudiciais, especialmente para *Dxt Campeón*, e pronto comezou un duro enfrontamento que se mantén hoxe en día. Dende o xornal do club táchase ao *Dxt* de ‘panfletos’ ou ‘folletín’ e dende o xornal de *La Capital* considérase a *Depor Sport* un ‘órgano de propaganda’. Juan Carlos Boga é moi crítico co rotativo do RC Deportivo: “*Lendoiro creó un medio de comunicación propio para atacar contra los que el considera sus enemigos, que se pudo comprobar son todos los que no comparten su opinión y no son pocos. En realidad, Depor Sport no es más que un órgano de propaganda. Si se hace un seguimiento de los principales temas que afectan al Deportivo, más de un noventa por ciento los ha publicado Dxt, incluso desde la puesta en marcha de Depor Sport, por lo que el posado con la camiseta no pasa de ser una anécdota frente a la multitud de exclusivas que ha publicado Dxt frente a Depor Sport, aún tratándose de un diario oficial del club*”.

Unha perspectiva totalmente oposta é a dada polo sociólogo Miguel Cancio, que aproveitou as páxinas da revista *RCD*, outro dos órganos do club branquiazul, para facer unha defensa da xestión de Lendoiro. Para Cancio, o dirixente de Corcubión logrou situar ao RC Deportivo no posto 16º na clasificación de empresas galegas, mentres que o *RC Celta* “*figura en el puesto 116 de las primeras empresas gallegas a pesar de*

²⁸² No número 132 (4-VI-2005) *Depor Sport* sae en portada coas fotos de Bielsa, Camacho, Del Bosque e Koeman, catro adestradores que segundo diversos medios, son os candidatos que manexa o club para adestrar ao RC Deportivo. *Depor Sport* sinala que ningún deles é o elixido e apunta outros catro nomes: Valverde, Aguirre, Muñoz e Caparrós. Ao día seguinte, mentres o resto de prensa indaga cal dos catro anunciados por *Depor Sport* pode ser o elixido, o diario deportivista saca en portada unha foto en exclusiva de Lendoiro cenando con Caparrós no Playa Club, restaurante que pertence ao presidente branquiazul. Caparrós será finalmente o elixido.

*contar con más apoyos y una base industrial superior". O problema deriva da falta de apoios institucionais que ten o RC Deportivo, provocados, en opinión de Cancio, pola actuación despectiva que os medios, principalmente *La Voz de Galicia*, teñen cara ao equipo: "El grupo Voz intenta ningunear sistemáticamente al club blanquiazul, tratando de desprestigiarlo y boicotearlo de muy malas maneras periodísticas (...) aplica con el Depor de Lendoiro un efecto maléfico, maniqueo y ninguneador que consiste en desprestigiar y atacar sistemáticamente al presidente del Depor (...) Cuando hay algún problema, éste se agranda (cuando no se manipula) y se repite constantemente por los circuitos adecuados. Si no hay problemas, se inventan (...) Sin embargo, cuando el equipo blanquiazul consigue un éxito importante, Lendoiro no existe. Los mayores éxitos del Depor se atribuyen a Arsenio Iglesias (al que el alcalde de La Coruña, Francisco Vázquez, le ha levantado una estatua; el Depor de Lendoiro aún no ha merecido la medalla de la ciudad a pesar de conquistar seis títulos), a Fran, al montaje político mediático de lo bravú, al alcalde y a otras personalidades coruñesas de su entorno" (2004:44-45).*

Cancio (2004:46) recorda que cando o RC Deportivo logrou o título de Copa del Rey no Bernabéu no ano 2002 as fotografías de Juan Carlos I abrazando a Lendoiro, e as do capitán branquiazul Fran facéndolle entrega da Copa ao presidente, non foron publicadas por *La Voz* a pesar de editar un xornal especial dedicado ao título. Sinala tamén coma agravio as escasas "35 palabras" que *La Voz* lle dedica a Lendoiro no especial de 208 páxinas sobre a LFP da tempada 2004-05.

É evidente, que configurado como "*boletín del Deportivo*", en palabras de Basilio Orgaz, tiñan que existir problemas co resto de medios de comunicación. Recapitulando, os conflitos pódense dividir *grosso modo* en tres:

1. Enfrontamentos coas institucións públicas: Segundo *Depor Sport* os organismos públicos non axudan economicamente ao RC Deportivo, algo que si fan con outros equipos galegos. As trifulcas dialécticas entre Lendoiro e o consistorio coruñés cando estaba rexido polo PSOE eran constantes: "*Sin tener en cuenta el impacto publicitario u otro tipo de consideraciones, el Deportivo ha aportado un mínimo de quince millones de euros a las arcas de la ciudad. Solo en Champions y en apenas treinta partidos (...) Socios*

aparte, aquí no pone un duro nadie (...) Es una vergüenza. Y sobre todo, es una vergüenza que el Real Club Deportivo sea tratado a mamporrazos por determinada prensa. Aquí hay autoridades que se compran buenas viviendas, incluso viviendas catalogadas como monumento nacional, pero las instituciones no tienen un chavo para el Deportivo (...) El Deportivo es el único estamento que no controlan los de siempre, los mismos que manejan el destino de la capital herculina desde hace varias décadas (...) Desde su salida, DEPOR Sport no ha contado con el más mínimo guiño de señorío y elegancia por parte de la competencia” (24-III-2005).

2. Enfrontamentos con medios de comunicación: Especialmente con *La Voz de Galicia* e *Dxt Campeón*, xa que compiten no mesmo mercado, pero tamén debido a enfrontamentos de carácter persoal, en especial ao existente entre Augusto César Lendoiro e Santiago Fernández Rey Latorre: “*Un día si y otro también, el diario 'La Voz de Galicia' aborda con todo lujo de detalles la deuda deportivista. Parece acertada esta política si el objetivo es que las instituciones y autoridades financieras gallegas apoyen al Celta de Vigo en perjuicio del Deportivo de La Coruña (...) Desconozco si los editores de periódicos piensan tomar una iniciativa semejante (implantar el déficit cero), lo cual obligaría a 'La Voz de Galicia' a reducir su propia deuda al galope (...) (El Celta) goza de unos apoyos institucionales –como el que le brinda el Ayuntamiento de Vigo–, mediáticos –caso de 'La Voz de Galicia'– y financieros, de los que carece el Real Club Deportivo (...)*”. (30-III-2005)²⁸³. Os enfrontamentos entre o Grupo Voz e o RC Deportivo chegan a extremos tan absurdos coma aos de contestar en días sucesivos ás informacións dadas en cada xornal, orixinando un bucle sen fin do que é imposible saír. Xa que logo, cando *La Voz de Galicia* (9-XII-2010) reproduce na súa portada a primeira fotografía existente dun partido do club herculino dun enfrontamento ante o Pontevedra Sporting Club do 24 de agosto de 1907 a réplica de *Depor Sport* (10-XII-2010) é fulgurante: “*Esta es la primera: la fotografía más antigua del Deportivo obra en poder del club*”, sinala na súa

²⁸³ O 4 de xuño de 2005, *Depor Sport* publica unha fotomontaxe de Francisco Vázquez, alcalde da Coruña, disparando unha pistola co titular: “*El alcalde carga contra el Deportivo a quince días de las elecciones*”.

portada, na que apunta que a primeira instantánea foi feita por Pedro Ferrer, está en posesión do club e foi tomada na Gaiteira o 8 de decembro de 1906 nun encontro entre o RC Deportivo e o Club Corunna. Despois de sinalar que *“Santi Rey desprecia el trabajo del Depor”* explica en páxinas interiores: *“Una vez más, el diario de Santi no lleva razón (...) La Voz de Galicia ha vuelto a arriesgar su credibilidad con el único objetivo de erigirse en una pretendida ‘voz del deportivismo’ (...) no acudió a la fuente fundamental, que es el propio club (...) Curiosamente, ‘La Voz’ se acuerda de este asunto la semana en la que el Deportivo cumple 104 años de edad, dato que no menciona (...) el trabajo realizado por ‘La Voz de Galicia’ fue publicado en la edición de ayer del rotativo de Sabón, con una clara intención de marcarse un tanto en la cruzada por erigirse en la ‘verdadera voz del deportivismo’. Es difícil de conseguir tal cosa si ni siquiera se tienen en cuenta los archivos de la entidad blanquiazul a los que ha tenido acceso DEPOR Sport”*.

3. Conflictos con antigos xogadores: Os problemas económicos do club nos últimos anos provocaron retrasos nos pagos das nóminas dos futbolistas. Ademais, a forma de negociar do presidente branquiazul fixo que en máis dunha ocasión tivera que pasar polo xulgado para solucionar diversos trámites que pouco ou nada teñen que ver directamente coa práctica futbolística. De tal xeito, que xogadores como Fran, galego e capitán do RC Deportivo durante quince anos, acabou enfrontado co club ao denunciar un caso de impago. Dende entón, *Depor Sport* considera ao futbolista máis emblemático da historia da entidade como ‘El capitán pesetero’. *“Cuando era jugador del Depor y le importaba un comino que el club, y con el club sus propios compañeros, se fueran a Segunda B, este periódico le tildó de traidor. Ahora ya ni siquiera podemos acusarlo de deslealtad hacia el club que lo hizo rico. Ahora que Fran es un ciudadano más simplemente podemos decir que no tiene decencia (...) una cosa es ser buen futbolista, como lo fue Fran, y otra cosa es ser buena persona, cualidad humana que desgraciadamente para el y para los que le rodean queda muy lejos (...) Quiere que el Deportivo le financie su buena vida y quiere que el Deportivo le siga pagando –a los 37 años- su decisión de vivir del cuento y no darle un*

palo al agua (...)” (8-VI-2006). Cando o 17 de xuño dese ano, Ruben Ventureira e Alexandre Centeno, xornalistas de *La Voz de Galicia*, presenten a biografía de Fran, *Depor Sport* contesta no seu editorial: “*Una biografía es la historia de la vida de una persona, con sus virtudes y sus defectos, sus luces y sus sombras. Todos los seres mundanos, incluso Fran, cometemos errores además de aciertos. Una hagiografía es la historia de la vida de los santos, y yo creo que ‘Fran, O Neno 10’, es una hagiografía*”.

DEPOR SPORT (1ª etapa)	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2005-06. Primeiro número, 23-I-05
Periodicidade	Diaria
Formato	A4
Páxinas	40-48
Ilustracións	Fotografías en branco e negro e a cor
Prezo	0,90 euros
Redacción e administración	Rúa Manuel Murguía, s/n, Estadio de Riazor. A Coruña
Imprenta	Norpremsa S.A.
Edita	Grupo ZETA
Directores	Xaime Calviño
Redactores e colaboradores	Raúl Benito, Carlos Voto, Miguel Pardo, Eduardo F. Caridad, Lucía Urresti, Eugenio Cobas, Javier Gundín, Pedro López
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia. Nomeadamente nas provincias de A Coruña e Lugo. Indican que a tiraxe é de 35.000 exemplares (potenciais seguidores do RC Deportivo) aínda que as cifras sitúanse en torno aos 1.000 ou 2.000 números
Significación histórica	Diario do RC Deportivo tras un acordo co xornal catalán <i>Sport</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudos Locais, A Coruña

Cadro 38. Ficha de análise de *Depor Sport* (1ª etapa). Elaboración propia.

4.4.2. Segunda etapa. Un xornal coruñés para un público coruñés

Unha vez consolidado o xornal, o RC Deportivo decide facerse co 100 % do diario. Crease a editorial *Ediciones Deportivas Gallegas* que estará presidida polo fillo de Augusto César Lendoiro, o que rapidamente lle acarrearán grandes críticas por parte de certos sectores da prensa coruñesa. O 29 de setembro de 2006, *Depor Sport* pasará a ser totalmente un xornal coruñés esquecéndose dos seus inicios cataláns. Xa dende o terceiro día da súa nova etapa cargará contra *La Voz de Galicia*, cunha durísima crítica baseada en dous puntos: a) publicar na terceira páxina do xornal un cintoño no que pon: “*V Aniversario del cierre de Diario 16 por el Grupo Voz*”, b) cada vez que se fai referencia a *La Voz* publícase unha fotografía do seu director bebendo unha copa de champaña. Esta última iniciativa mantense na actualidade.

Depor Sport empeza a prescindir dos contidos que antes lle eran enviados dende Barcelona e pasa a imprimirse totalmente en cor. Comeza tamén a facer unha forte aposta polos equipos inferiores do club e polo fútbol modesto, cunha distribución de seccións moi parecida á de *Dxt Campeón*. Para Juan Carlos Boga é unha mostra máis da clara intención de copiar á competencia do xornal de Lendoiro: “*Depor Sport copió a Dxt en todo: número de páxinas, secciones, distribución de secciones en la paginación, sistemas de trabajo, promociones...por lo que tampoco aportó nada nuevo al mercado. Siempre ha ido a remolque de Dxt*”.

Segundo a OJD de decembro de 2006, *Depor Sport* situábase en 1.678 exemplares de tiraxe, vendidos nas provincias da Coruña (92, 65 %), Lugo (7,28 %) e Barcelona (0,06 %). Os datos eran semellantes aos de xuño de 2005 cando o xornal aínda era copropiedade catalana e tiraba 1.972 exemplares, vendidos en máis dun 94 % na provincia da Coruña. Os domingos as cifras ascendían a 6.420 exemplares.

O 1 de xullo de 2007, Xaime Calviño abandona a dirección de *Depor Sport* para afrontar a xefatura da redacción de deportes en *Xornal de Galicia*²⁸⁴. Dende entón ocupa o cargo de director Carlos Voto e as directrices do xornal seguen a ser as mesmas

²⁸⁴ Antes de asumir a dirección de *Depor Sport*, Calviño traballou en numerosos xornais galegos como *Faro de Vigo*, *El Progreso* ou *La Opinión* onde asumiu a dirección da sección de deportes. Mesmo cargo que ocupou en *Xornal de Galicia*.

cás da anterior etapa cunha postura belixerante a todo o que atente cos intereses do club, e, en especial, cos do seu presidente.

Para Juan Guillín *“fue un error del Deportivo querer salir en letra impresa. Sport empujó la historia pero se retiró rápidamente por la línea que se marcó Lendoiro, que creo que se ha equivocado, no era lo que necesitaba el Deportivo. A los ególatras les pasa eso. A mí me dicen que la tirada no llega a los 1.000 ejemplares”*. Boga sinala que *“las pérdidas económicas de Depor Sport son muy preocupantes, tal y como reflejan sus cuentas”*, liña que tamén mantén Barreiro Fernández: *“É un caso aparte. É unha manía de Lendoiro e é un negocio familiar onde a familia non pon un euro pero benefíciase do traballo dos demais. Vende moi pouco. Ademais, La Voz de Galicia dedícalle moitas páxinas ao deporte. O número de xornais deportivos na Coruña non é indicativo para a demanda”*.

Tal e como sinala Barreiro Fernández parece evidente que, máis alá de disputas empresariais, unha vez finalizado o ciclo de éxitos que encambrou ao RC Deportivo a elite do fútbol español e europeo, e inviable a existencia de dous diarios deportivos na Coruña. Iso si, a cidade herculina mostrouse como a única cidade galega capaz de sustentar unha iniciativa que non se logrou materializar en ningunha outra parte do país. Salvo Barcelona e Madrid, en ningunha outra cidade española conviven dous xornais diarios deportivos.

DEPOR SPORT (2ª etapa)	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2006-. Primeiro número, 29-IX-06
Periodicidade	Diaria
Formato	A4
Páxinas	32-40
Ilustracións	Fotografías a cor. Nos comezos en branco e negro
Prezo	0,90 - 1 euro
Redacción e administración	Rúa Manuel Murguía, s/n, Estadio de

	Riazor. A Coruña
Imprenta	Norprensa S.A.
Edita	Ediciones Deportivas Gallegas S.L.
Directores	Carlos Voto
Redactores e colaboradores	Guillermo Parga, Leticia G. Chas, Raúl Benito, Pedro López, Eduardo F. Caridad, Sergio Eiroa, Cristina Amigo, Lucía Urresti, Rafael García Solano, Carlos Díaz Pereiro
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia. Nomeadamente nas provincias de A Coruña e Lugo. Indican que a tiraxe é de 35.000 exemplares (potenciais seguidores do RC Deportivo) aínda que as cifras sitúanse en torno ós 1.000 ou 2.000 números
Significación histórica	Diario do RC Deportivo editado por unha empresa do presidente Augusto César Lendoiro
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

Cadro 39. Ficha de análise de *Depor Sport* (2ª etapa). Elaboración propia.

5. Representación gráfica da prensa deportiva en Galicia (1909-2009)

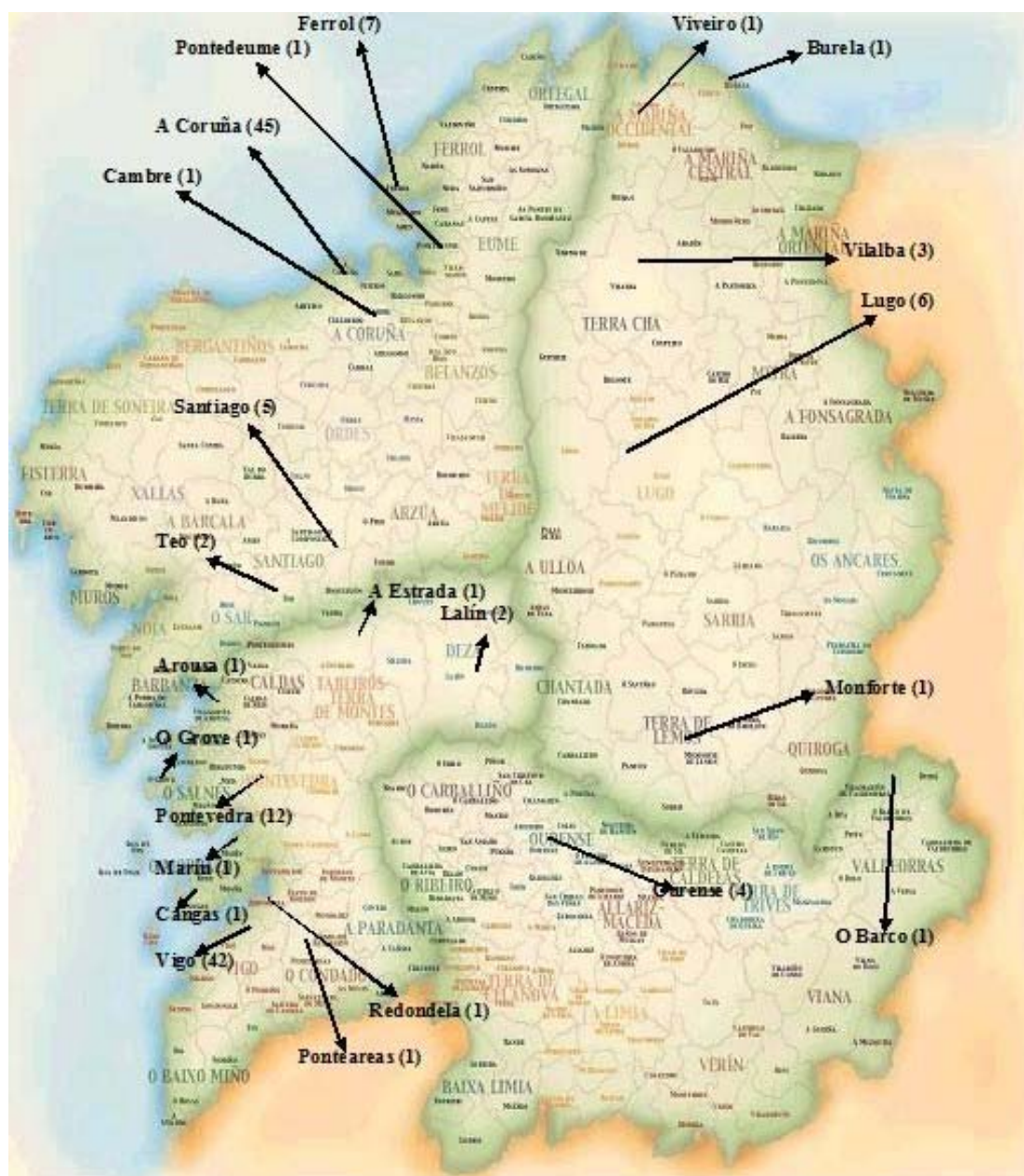

Gráfico 2. Mapa de cabeceras deportivas de Galicia. Elaboración propia.

PROVINCIA DE A CORUÑA

Gráfico 3. *Mapa de cabeceiras deportivas da provincia de A Coruña.* Elaboración propia.

PROVINCIA DE LUGO

Gráfico 4. *Mapa de cabeceiras deportivas da provincia de Lugo.* Elaboración propia.

PROVINCIA DE OURENSE

Gráfico 5. *Mapa de cabeceiras deportivas da provincia de Ourense.* Elaboración propia.

PROVINCIA DE PONTEVEDRA

Gráfico 6. *Mapa de cabeceiras deportivas da provincia de Pontevedra.* Elaboración propia.

CABECEIRAS DEPORTIVAS GALEGAS (1909-2009)				
Ano de inicio	A Coruña	Vigo	Resto de Galicia	Total
1909-1936	7	8	6	21
1937-1975	4	6	5	15
1976-1994	22	12	23	60
1995-2009	12	16	20	45
TOTAIS	45 (31,91 %)	42 (29,79 %)	54 (38,30 %)	141

Cadro 40. Cabeceiras deportivas galegas (1909-2009). Elaboración propia.

As cidades da Coruña e Vigo representan case que as 2/3 partes das publicacións editadas en Galicia. Nos últimos 35 anos obsérvase a primacía da cidade herculina fronte a olívica e o desenvolvemento da prensa deportiva, principalmente amateur, no resto da Comunidade.

DISTRIBUCIÓN POR PROVINCIAS (1909-2009)		
PROVINCIA	Nº DE CABECEIRAS	PORCENTAXE
Pontevedra	63	44,68 %
A Coruña	61	43,26 %
Lugo	12	8,51%
Ourense	5	3,54 %
TOTAL	141	100 %

Cadro 41. Distribución por provincias (1909-2009). Elaboración propia.

Claramente demóstrase que o eixo atlántico formado polas provincias da Coruña e Pontevedra ostentan case que o 90% das iniciativas xurdidas en torno á prensa deportiva en Galicia. Lugo, e especialmente Ourense, ocupan un lugar secundario nas dinámicas a seguir no século analizado.

DISTRIBUCIÓN POR COMARCAS (1909-2009)		
COMARCA	Nº DE CABECEIRAS	PORCENTAXE
A Coruña	46	32,62 %
Vigo	43	30,49 %
Pontevedra	12	8,51 %
Ferrol	7	4,96 %
Santiago	7	4,96
Lugo	6	4,25 %
Ourense	4	2,83 %
Terra Chá	3	2,12 %
Deza	2	1,41 %
O Salnés	2	1,41 %
O Morrazo	2	1,41 %
Eume	1	0,71 %

Terra de Lemos	1	0,71 %
A Mariña Occidental	1	0,71 %
A Mariña Oriental	1	0,71 %
O Condado	1	0,71 %
Tabeirós	1	0,71 %
Valdeorras	1	0,71 %
TOTAL	141	100 %

Cadro 42. Distribución por comarcas (1909-2009). Elaboración propia.

Observamos como o predominio das provincias da Coruña e Pontevedra no número de cabeceiras non quere dicir que esa distribución sea homoxenea por comarcas. A concentración establécese en torno ás rías de Ferrol e Coruña e ás de Pontevedra e Vigo.

DISTRIBUCIÓN POR LOCALIDADES (1909-2009)		
LOCALIDADE	Nº DE CABECEIRAS	PORCENTAXE
A Coruña	45	31,91 %
Vigo	42	29,79 %
Pontevedra	12	8,51 %
Ferrol	7	4,96 %
Lugo	6	4,25 %
Santiago	5	3,54 %
Ourense	4	2,83 %
Vilalba	3	2,13 %
Lalín	2	1,42 %
Teo	2	1,42 %
Pontedeume	1	0,71 %
Cambre	1	0,71 %
Viveiro	1	0,71 %
Burela	1	0,71 %
Monforte	1	0,71 %
Vilagarcía de Arousa	1	0,71 %
Ponteareas	1	0,71 %
A Estrada	1	0,71 %
Redondela	1	0,71 %
Cangas do Morrazo	1	0,71 %
O Grove	1	0,71 %
Marín	1	0,71 %
O Barco de Valdeorras	1	0,71 %
TOTAL	141	100 %

Cadro 43. Distribución por localidades (1909-2009). Elaboración propia.

Reafírmase o indicado na clasificación anterior, verificando a importancia das 7 grandes cidades galegas. Destacan tamén as 3 cabeceiras creadas en Vilalba, capital chairega.

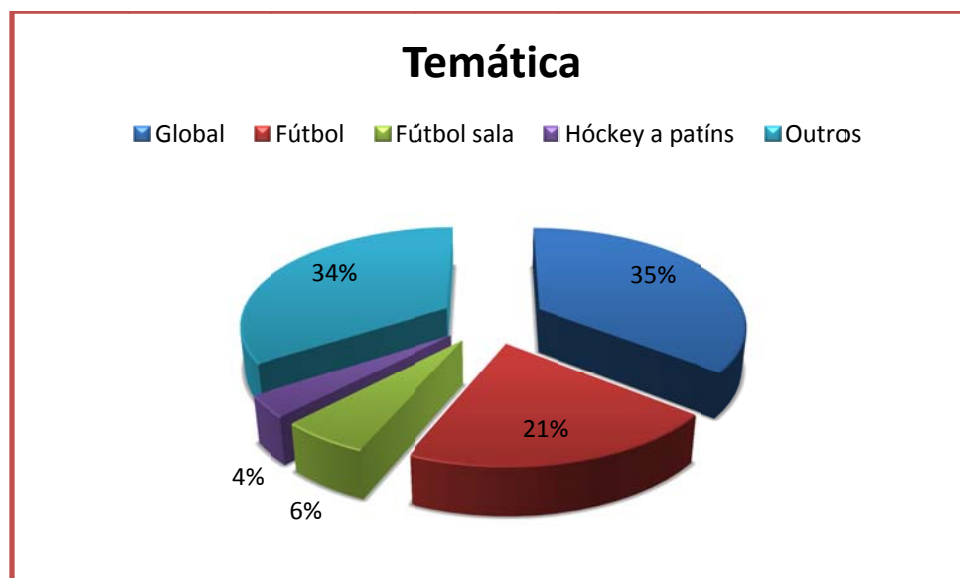

Gráfico 7. Temáticas das cabeceiras deportivas galegas (1909-2009). Elaboración propia.

TEMÁTICA	Nº DE CABECEIRAS	PORCENTAXE
Global (xeneralista deportiva)	50	35,71 %
Fútbol	29	20,71 %
Fútbol sala	8	5,71 %
Hóckey a patíns	5	3,57 %
Baloncesto	4	2,86 %
Ciclismo	4	2,86 %
Montañismo	4	2,86 %
Xadrez	4	2,86 %
Balonmán	3	2,14%
Natación	3	2,14%
Golf	3	2,14 %
Tenis	3	2,14 %
Automobilismo	3	2,14 %
Vela	3	2,14 %
Atletismo	2	1,43 %
Motociclismo	2	1,43 %
Surf	2	1,43 %
Remo	1	0,71 %
Rugby	1	0,71 %
Voleibol	1	0,71 %

Piragüismo	1	0,71 %
Ximnasia	1	0,71 %
Patinaxe	1	0,71 %
Tiro con arco	1	0,71 %
Hípica	1	0,71 %
Descoñecida ou sen definir	1	
TOTAL	141	100 %

Cadro 44. Temática das cabeceiras deportivas galegas (1909-2009). Elaboración propia.

A prensa deportiva galega presenta un marco temático moi rico e variado. Ora ben, hai un peso xeral tanto do fútbol, o deporte con máis adeptos, como das publicacións plurideportivas. En todo caso, nestas últimas (ás que denominamos globais), o fútbol ocupa o lugar principal na información.

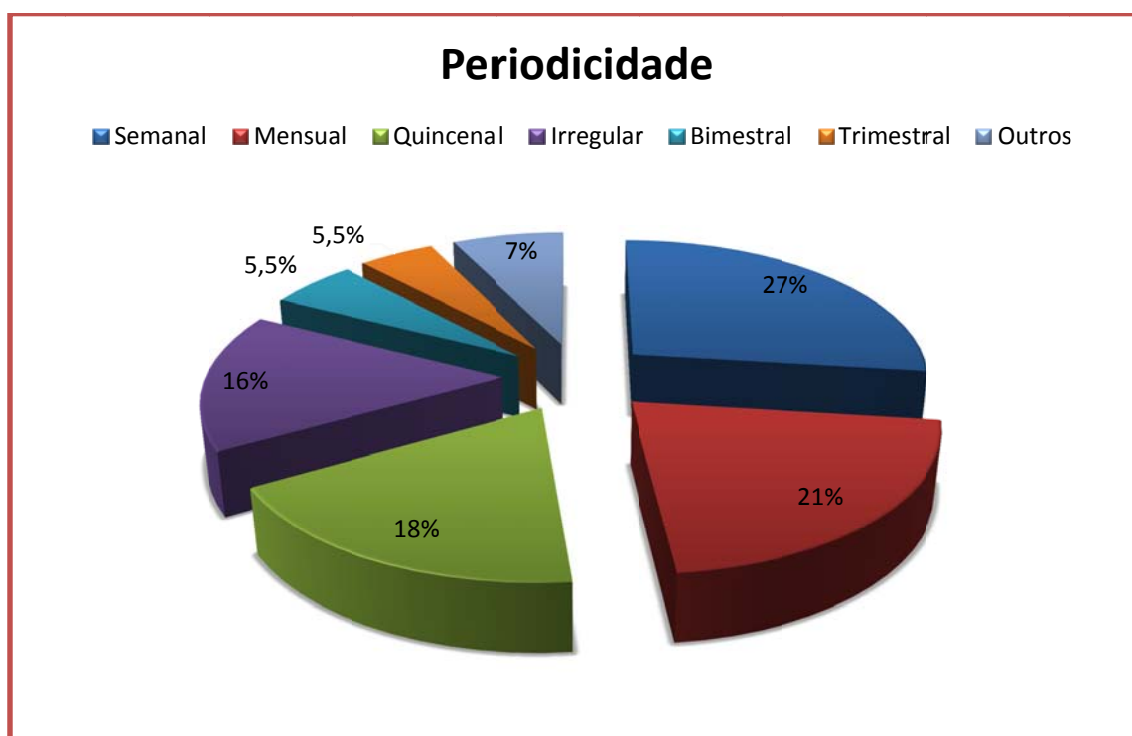

Gráfico 8. Periodicidade nas cabeceiras deportivas galegas (1909-2009). Elaboración propia.

PERIODICIDADE	Nº DE CABECEIRAS	PORCENTAXE
Semanal	34	26,78 %
Mensual	27	21,26 %
Quincenal	23	18,11 %
Irregular	20	15,75 %

Bimestral	7	5,51 %
Trimestral	7	5,51 %
Semestral / anual	4	3,15 %
Diaria	3	2,36 %
Cuadrimestral	1	0,79 %
Decenal	1	0,79 %
Descoñecida	14	
TOTAL	141	100 %

Cadro 45. Periodicidade das cabeceiras deportivas galegas (1909-2009). Elaboración propia.

Moi plural é a periodicidade da prensa deportiva editada en Galicia nestes 100 anos de estudo. En todo caso, os semanarios e as publicacións mensuais e quincenais representan máis do 65% do total. Tamén é salientable observar que contabilizamos 20 publicacións que por diversos motivos variaron na súa periodicidade.

MODO DE OBTENCIÓN	Nº DE CABECEIRAS	PORCENTAXE
Previo pago	63	53,39 %
Gratuítas	55	46,61 %
Descoñecida ou sen definir	23	-
TOTAL	141	100 %

Cadro 46. Modos de obtención das cabeceiras deportivas galegas (1909-2009). Elaboración propia.

Practicamente en dúas metades podemos dividir o modo de obtención das cabeceiras. A gratuidade é un bo indicador para valorar o amateurismo das publicacións. É necesario sinalar que non fomos quen de clasificar ata un total de 23 das 141 iniciativas encontradas.

TIPO DE EMPRESA	Nº DE CABECEIRAS	PORCENTAXE
Iniciativa empresarial / privada	77	54,61 %
Club amateur / asociación	35	24,82 %
Federacións e organismos oficiais	16	11,35 %
Club deportivo profesional / de elite	13	9,22 %
TOTAL	141	100 %

Cadro 47. Tipos de empresa das cabeceiras deportivas galegas (1909-2009). Elaboración propia.

Ata 77 das 141 publicacións foron promovidas por iniciativa empresarial ou privada. Nesta clasificación atopamos tanto aquelas impulsadas por unha gran corporación de comunicación como aquelas que son promovidas por unha sociedade limitada. É dicir, falamos dunha clasificación moi heteroxenea e na que iniciativa empresarial non ten porque indicar unha profesionalización.

LINGUA	Nº DE CABECEIRAS	PORCENTAXE
Castelán	103	79,85 %
Galego	26	20,15 %
Descoñecida ou sen definir	12	-
TOTAL	141	100 %

Cadro 48. Lingua utilizada nas cabeceiras deportivas galegas (1909-2009). Elaboración propia.

Con case o 80% das iniciativas promovidas en castelán, comprobamos como o galego é unha opción menor a considerar na historia da prensa deportiva en Galicia. Aínda así, é significativo sinalar que as 26 publicacións están enmarcadas unicamente dende 1976, sendo, aínda así, inferiores en número ás editadas en castelán.

CAPITULO V

CONCLUSIÓN

Exposto ata aquí o resultado da investigación formulada, consideramos que cumprimos co obxectivo fundamental desta tese, isto é, localizar e clasificar as publicacións deportivas galegas entre 1909 e 2009, cerrando un ciclo de cen anos coincidente coa edición da primeira. Mais tamén, coa achega aquí ofrecida, cremos que quedan contrastadas as hipóteses enunciadas no punto 4 do capítulo I da investigación.

A simbiose que dende un comezo hai entre prensa deportiva e deporte provoca que exista un achegamento directo e claro co lector, pero tamén unha menor consideración social cara a este tipo de soportes. A pesar dos modernos e eficaces medios de conservación dos que dispoñemos na actualidade, a prensa deportiva segue a ser un material destinado ao esquecemento ou a destrución, sendo dificultoso atopar números de moitas publicacións, e, directamente imposible, atopar coleccións enteiras das mesmas. Do mesmo xeito, as clasificacións que os expertos en biblioteconomía fan destas publicacións periódicas, non son, no noso criterio, excesivamente rigorosas.

Consideramos que fomos capaces de elaborar unha listaxe de publicacións deportivas, algo nunca feito ata o momento, e que servirá de patrón e guía para futuras investigacións sobre a materia. Somos conscientes das limitacións e posibles erros deste traballo, ao ser o primeiro deste tipo, pero ten como virtudes non só cuantificar e clasificar estes soportes, senón presentar unha panorámica xeral da prensa deportiva en Galicia dentro do contexto nacional e europeo, e relacionar a súa evolución coa propia evolución do deporte, da sociedade e do xornalismo no período estudado.

Chegados a este punto, debemos recordar que o noso criterio para a selección destas publicacións foi o seu carácter non xeneralista, é dicir, a especialización temática de soportes e non de contidos. Seleccionamos as publicacións pola presenza da temática deportiva como material xornalístico exclusivo en todas e cada unha das súas páxinas (o que se entende na teoría do xornalismo especializado por especialización en primeiro grao ou en soportes). Non abordamos o que academicamente se ten polo grao máis acaído de especialización no xornalismo, o de contidos, que será o que a partir de agora centre o noso itinerario de investigación sobre a prensa deportiva en Galicia, e consecuentemente sobre o xornalismo deportivo practicado nela.

Todas as cabeceiras recollidas cumpren determinadas premisas vencelladas cun tratamento de temas e criterios comúns que están a revelar unha intención informativa e unha aceptación, cando menos mínima, dos modelos de produción xornalística en relación cos xéneros. É dicir, a súa estrutura formal. O feito de que se cumpran estas premisas redunda na consideración das mesmas como un produto de estudo e análise homologable, independentemente dos contidos e dos destinatarios.

Cremos que a prensa deportiva (xa que logo tamén o xornalismo deportivo) segue a ter no estudos académicos un interese secundario. Pensamos que esta tese tamén axuda a entender a importancia deste tipo de prensa dentro do panorama mediático galego e español. Tamén valoramos a súa utilidade como punto de apoio á hora de elaborar unha análise da sociedade, do deporte, e, especialmente, da prensa galega na última centuria.

Xa que logo, consideramos que quedan explicitadas cinco das cuestións básicas referidas ao tema de investigación:

1. Determinamos as razóns e necesidades que posibilitan o nacemento de publicacións especializadas en temática deportiva. Clarificamos os fins educativos e culturais deste tipo de soportes, así como a súa intención de difundir o fito deportivo e os seus beneficios.
2. Presentamos unha realidade deportiva rica en cabeceiras, modelos e contidos con anterioridade á Guerra Civil, mesmo dende o punto de vista da temporalidade. A consolidación de semanarios, maioritariamente ligados a diferentes empresas xornalísticas, está vencellada á aparición dunha sociedade moderna, culta e progresivamente urbana.
3. Analizamos os motivos do retroceso cuantitativo e cualitativo da prensa deportiva durante a ditadura franquista, tendo en conta as limitacións nas liberdades de información e prensa que pesaban sobre as empresas, os medios e os xornalistas, e tamén no control que o réxime inflixiu ao deporte.

4. Clasificamos e analizamos moi especialmente o fenómeno de explosión de cabeceiras *amateurs* nas últimas tres décadas. Principalmente observando a inversión pública en deporte e a aparición de Internet. O primeiro é motivo primordial para a difusión e práctica de diversas disciplinas e a creación de distintos clubs, asociacións e federacións con publicacións propias. O segundo é causa fundamental para un retroceso deste tipo de publicacións dende comezos do século XXI, ao apostar polo sinxelo e gratuidade de Internet en vez de polo papel para difundir contidos.
5. Resaltamos cales son os motivos polos que se crea prensa diaria deportiva de carácter profesional en Galicia. Relacionado co éxito dun equipo de fútbol, característica común a outros soportes estatais, pero cunhas sinerxías propias vinculadas a conflitos empresariais e aos localismos. Isto dá como resultado que unha cidade de tamaño medio como A Coruña teña na actualidade dous diarios deportivos.

Tendo en conta estas consideracións xerais, e ao fío do estudado ata o de agora, permitímonos formular as seguintes conclusións para este traballo de investigación:

1. Cando falamos de prensa deportiva estémonos a referir a un fenómeno de traxectoria e proxección universal recollido en distintos soportes (revistas, suplementos en xornais xeneralistas). É, fundamentalmente, no sur de Europa onde este interese pola información deportiva se traduce na creación de diarios deportivos. A existencia nos últimos anos (dende 1995) de tres cabeceiras de periodicidade diaria en Galicia é froito da evolución da prensa deportiva ao longo da súa historia, pero tamén é un proceso lóxico que só se pode entender coñecendo as características deste tipo de prensa en España e nos demais países do sur de Europa.
2. A historia da prensa deportiva en Galicia está estreitamente relacionada cos procesos seguidos pola prensa xeneralista e polo xornalismo impreso nas súas diferentes etapas históricas. Porén, o éxito deste tipo de soportes e da información deportiva tamén incidiron no comportamento da prensa

xeneralista, moi especialmente no tratamento que este tipo de prensa lle deu ao deporte nas súas páxinas.

3. A prensa deportiva galega caracterízase por un nacemento tardío en relación a outras rexións españolas, pero adquire un rápido impulso e consolidación nas primeiras décadas do século XX. Tendo como motor a Vigo, Galicia amosa a súa puxanza e demostra que ser unha rexión periférica non é motivo para deixar de ser protagonista dunha sociedade que estaba a adoptar os patróns de comportamento do resto do mundo occidental. Á altura de 1936 está demostrado que a proliferación de soportes deportivos na realidade comunicativa galega obedece ao interese dos lectores e ás posibilidades de negocio que os propietarios albiscan introducindo este tipo de soportes. Non obstante, o que se pretendía nun segundo plano era dar a coñecer os novos deportes ao gran público, as súas regras, os seus protagonistas, as súas competicións e difundir as vontades do deporte como soporte fundamental para o progreso cultural da sociedade.
4. A meirande parte das 141 publicacións atopadas son de carácter *amateur*. Quere dicir isto que a súa valía é máis cuantitativa que cualitativa. Cuantitativamente é o período iniciado en 1982, coa celebración da *Copa Mundial de Fútbol* en España, o de maior relevancia histórica. Dáse unha proliferación de cabeceiras vinculadas a unha asociación, club ou organismo oficial. As redaccións están formadas polos propios interesados, por deportistas ou por directivos, polo que, en certo modo, se trata dunha volta aos comezos da prensa deportiva, cando o que se pretendía era difundir un deporte e dar conta dos resultados e das distintas competicións.
5. A pesar do explicado no punto anterior, constatamos a presenza dunha minoría de cabeceiras deportivas de notable calidade. Salvo excepcións, todas elas teñen un denominador común: foron postas en marcha por un xornal xeneralista (ou por un grupo empresarial que posúe unha ou varias cabeceiras xeneralistas). Unha forma máis de comprobar o interese da prensa xeneralista nos contidos deportivos e a busca da captación de lectores a través deste tipo de información.

6. A feble presenza do galego nas publicacións deportivas e sumamente notoria, especialmente tras as políticas de normalización lingüística dos últimos 30 anos. Nas iniciativas privadas o galego ocupa un lugar moi secundario, quedando á marxe nos tres xornais de periodicidade diaria que existiron no país. Máis rechamante é comprobar que nin tan sequera nas publicacións promovidas polas distintas federacións e nas subvencionadas por organismos oficiais existe unha uniformidade de idioma.
7. A época de menor relevancia cuantitativa e cualitativa nas publicacións deportivas prodúcese durante os anos da ditadura do Xeneral Franco. Isto orixínase porque hai unha desvinculación social entre cultura e deporte e un control gubernamental das empresas, dos medios, da información e dos xornalistas, reducíndose a calidade dos soportes deportivos. É tamén nesta época cando o xornalista deportivo pasa a estar regularizado, outorgándolle unha exclusividade laboral que non tiña e que terá como colofón final a creación das facultades de xornalismo. En todo caso, a súa profesionalización será moito máis tardía cá no resto das áreas.
8. A aparición de publicacións deportivas monotemáticas de baloncesto, hóckey, balonmán, vela, mountain-bike, automobilismo ou fútbol sala dende a década de 1980 é unha mostra da pluralidade deportiva que vive a sociedade actual. Xa antes, o atletismo, o ciclismo ou a natación están presentes nas cabeceiras do primeiro terzo de século, ou o boxeo é considerado un deporte estrela durante o franquismo. Ora ben, aínda que moitas publicacións autodenomínanse como plurideportivas, o fútbol e *de facto* o motor da meirande parte delas. Isto é especialmente apreciable naqueles soportes cun fin comercial. Tamén se observa a través das entrevistas recollidas para a investigación, xa que os entrevistados outórganlle ao fútbol a preponderancia informativa.
9. Internet está a facilitar a autoedición de produtos xornalísticos que ata hai unha década esixían facerse a papel con participación externa, e, polo tanto, encarecer os custos. Actualmente (2000-2009) o número de publicacións está

lonxe de achegarse ao acadado nas dúas últimas décadas do século XX, moitas delas na bisbarra coruñesa, sendo caldo de cultivo para a aparición do primeiro xornal de periodicidade diaria de Galicia.

En resumo, o que quixemos foi dar a coñecer todo o que en prensa deportiva existiu en Galicia durante os cen anos que abarcou a investigación. Facendo foco naquilo que consideramos novo, por descoñecido ou porque marca algún tipo de singularidade ou diferenza.

BIBLIOGRAFÍA

LIBROS

AEDE. (2010). *Libro Blanco de la Prensa Diaria*. Madrid: AEDE.

Alcoba, A. (1980). *El periodismo deportivo en la sociedad moderna*. Madrid: Universidad Complutense.

Alcoba, A. (1988). *Especialización: futuro del periodismo*. Madrid: Caja de Ahorros y Monte de Piedad.

Alcoba, A. (1993). *Como hacer periodismo deportivo*. Madrid: Paraninfo.

Alcoba, A. (2005). *Periodismo deportivo*. Madrid: Síntesis.

Almuña, C. (2001). La prensa gallega durante el siglo XX. En Carlos Boutet & Martín Llopis, *Periodismo y periodistas. De las gazetas a la Red* (páxs. 142-152). Barcelona: España Nuevo Milenio.

Alsina, M. (2007). *La construcción de la noticia. Nueva edición revisada y ampliada*. Barcelona: Paidós.

Altabella, J. (1987). Historia de la prensa deportiva madrileña. En VV.AA., *Orígenes del deporte madrileño 1870-1936* (páxs. 169-226). Madrid: Consejería de Educación.

Álvarez Pousa, L. (1999). *Periodismo especializado. Proyecto docente*. Santiago: Universidad Santiago de Compostela.

Álvarez Pousa, L. (1999). *Prensa amenazada. Dende a transición ó fraguismo*. Santiago: Lea.

Álvarez Pousa, L. (2004). La especialización en el tiempo de la globalización. En J. Fernández del Moral, *Periodismo especializado* (páxs. 63-83). Barcelona: Ariel Comunicación.

Aquesolo, J. (1992). *Diccionario de las Ciencias del Deporte*. Málaga: Unisport.

Armesto Faginas, J. F. (2009). Faro de Vigo, el sueño hecho realidad de José Carbajal y Pereira. En Asociación de la Prensa de Vigo, *Cien años de la asociación de la prensa en Vigo (1909-2009)* (páxs. 195-201). Vigo: Asociación de la Prensa de Vigo.

Asociación de la Prensa de Vigo. (2009). *Cien años de la Asociación de la Prensa de Vigo*. Vigo: Asociación de la Prensa de Vigo.

Bahamonde, Á. (2002). *El Real Madrid en la historia de España*. Madrid: Taurus.

Bans, R. (2007). The turkish media landscape. En G. Terzis, *European media governance: national and regional dimensions* (páxs. 289-303). Bristol: Intellect Books.

Barreiro Fernández, X. R. (2001). *Colección Histórica de periódicos del museo de La Voz de Galicia*. Arteixo: La Voz de Galicia S.A.

Barrera, C. (2004). *Historia del periodismo universal*. Barcelona: Ariel.

Beck, P. (1999). *Scoring for Britain: International football and international politics (1900-39)*. Londres: Frank Cass.

Benito Jaén, Á. (2004). Fundamentos teóricos de la prensa especializada. En M. Casals, *Mensajes periodísticos y sociedad del conocimiento* (páxs. 121, cap. II). Madrid: Fragua.

Beramendi, J. (2009). *De provincia a nación. Historia do galeguismo político*. Vigo: Xerais.

Billings, A. (2010). *La comunicación en el deporte*. Barcelona: Editorial UOC.

Birley, D. (1993). *Sport and the making of Britain*. Manchester: Manchester University Press.

Blanco, J.M. (2001). *Las retransmisiones deportivas: Técnicas de narración radiofónica*. Barcelona: CIMS

Blanco, J.M. (2008). El fenómeno televisivo del deporte en directo. En J. Marín Montin, *Imagen, comunicación y deporte. Una aproximación teórica* (páxs. 69-79). Madrid: Vision Libros.

Blanco Pereira, E. (2007). *Instalaciones deportivas de la Comunidad Autónoma de Galicia*. Madrid: Consejo Superior de Deportes.

Borrat, H. (1989). *El periódico, actor político*. Barcelona: Gustavo Gili.

Borrat, H. (1993). *Hacia una teoría de la especialización periodística*. Barcelona: Anàlisi 13.

Braisford, D. (2001). *British Sport. A social history*. David Brown Book Company.

Bromley, M. (2007). The United Kingdom media landscape. En G. Terzis, *European media governance: national and regional dimensions* (páxs. 43-55). Bristol: Intellect Books.

Bryant, J., & Raney, A. (2006). *Handbook of Sport and Media*. New Jersey: LEA.

Buckley, R., & Crispín, J. (1973). *Los vanguardistas españoles (1925-1935)*. Madrid: Alianza Editorial.

Buric, N. (2007). The croatian media landscape. En G. Terzis, *European media governance: national and regional dimensions* (páxs. 327-339). Bristol: Intellect Books.

- Cabrera, M. Á. (2004). Periodismo digital y nuevas tecnologías. En C. Barrera, *Historia del periodismo universal* (páxs. 393-414). Barcelona: Ariel.
- Cagigal, J. M. (1981). *Cultura intelectual y cultura física*. Buenos Aires: Kapelusz.
- Cal Martínez, M. R. (1988). *La prensa alternativa en la zona "no urbana" de Galicia (1975-1984)*. Madrid: Tesis doctoral. UAM.
- Caloca, E. (2003). *Recuerdo histórico del periodismo*. México: Instituto Politécnico Nacional.
- Capistegui, F., & Walton, J. (2001). *Guerras danzadas: fútbol e identidades locales y regionales en Europa*. Pamplona: Eunsu.
- Castro Pérez, X. (1985). *O galeguismo na encrucillada republicana. Volumen II*. Ourense: Deputación Provincial de Ourense.
- Cendán Fraga, A. (2003). *Xornalismo e medios de comunicación en Galicia durante o franquismo*. Sada: Edicións do Castro.
- Checa Godoy, A. (1993). *Historia de la prensa en Iberoamerica*. Sevilla: Alfar.
- Concello de As Pontes. (1994). *Pasado, presente e futuro do deporte pontés*. As Pontes.
- Copley, T. (2002). *Black Tom: Arnold of Rugby: the myth and the man*. New York: Continuum.
- Cucci, I., & Germano, I. (2003). *Tribuna Stampa. Sportivo allí Pindaro de Storia critica del giornalismo un Internet*. Roma: Minotauro.
- De las Heras Pedrosa, C. (2000). *La prensa del movimiento y su gestión publicitaria*. Málaga: Universidad de Málaga.

Deza Rey, J. M. (2007). *Historia da selección galega de fútbol (1922-2006)*. Santiago: Óscar Losada.

Diario AS. (2008). *40 años de AS*. Madrid: Diario AS.

Díaz Nosty, B. (2011). *El libro negro del periodismo en España*. Madrid: Asociación de la Prensa de Madrid.

Diem, C. (1966). *Historia de los deportes*. Barcelona: Luis de Caralt.

Domínguez Almansa, A. (2009). *Historia social do deporte en Galicia (1850-1920)*. Vigo: Galaxia.

Donato Castro, X. (1997). *Lembranzas e fotografías de Caldas de Reis*. Caldas de Reis: Concello de Caldas.

Durán, J. A. (2004). Corenta anos de periodismo. O paso de Francisco Pillado por La Voz de Galicia. En X. R. Pousa, *Atando cabos. Homenaxe a Francisco Pillado* (páxs. 35-67). Santiago: Universidade de Santiago.

Eiré, A. (1998). *O fútbol na sociedade galega*. Vigo: Edicións A Nosa Terra.

Ejnes, G. (2006). *L'Equipe, 60 Ans: 1946-2006, Soixante ans de la vie d'un journal, soixantes minutes de legende du sport*. Paris : L'Equipe.

El Correo Gallego. (2007). *130 aniversario Grupo Correo Gallego*. Santiago: Editorial Compostela.

Elias, N. (1991). *Deporte y ocio en el proceso de civilización*. Madrid: S.L. Fondo de cultura económica de España.

Elias, N., & Dunning, E. (1992). *Deporte y ocio en el proceso de civilización*. México D.F.: FCE.

Esteve, F. & Fernández del Moral, J. (2004). *Áreas de especialización periodística*. Barcelona: Ediciones Universitarias Barcelona.

Fernández del Moral, J (Coord.) (2004). *Periodismo especializado*. Barcelona: Ediciones Internacionales Universitarias.

Fernández del Moral, J., & Esteve, F. (1993). *Fundamentos de la información periodística especializada*. Madrid: Síntesis.

Fernández Pulpeiro, J. C. (1981). *Apuntes para la historia de la prensa del siglo XIX en Galicia*. Sada: Edicións do Castro.

Fernández Santander, C. (1990). *El fútbol durante la guerra civil y el franquismo*. Madrid: San Martín.

Fernández Santander, C. (1993). *El Ideal Gallego. 75 años de historia (1917-1992)*. Sada: Edicións do Castro.

Fernández Santander, C. (1993). *La Voz de Galicia. Crónicas de un periódico (1882-1982)*. Sada: Edicións do Castro.

Fernández Santander, C., & Leirachá, V. (1991). *Historia del RC Deportivo de La Coruña*. A Coruña: La Voz de Galicia.

Firenze, F. (1977). *Storia dello sport in Italia*. Florencia: Guaraldi.

Fontcuberta, M. (1992). *Proyecto docente*. Barcelona: Universidad Autónoma de Barcelona.

Fontcuberta, M. (1993). *La noticia. Pistas para percibir el mundo*. Barcelona: Paidós.

Fontcuberta, M. (1997). Propuestas sistémicas para el análisis y producción de información periodística especializada. En F. Esteve Ramírez, *Estudios sobre*

información periodística especializada (págs. 17-25). Valencia: Fundación Universitaria San Pablo C.E.U.

García, D. (2008). *La face cachée de L'Equipe*. Paris : Danger Public

García Candau, J. (2007). *El deporte en la Guerra Civil*. Madrid: Espasa.

García Fernández, G. *Gran Peña 1926-1989*.

García Ferrando, M., & Puig Barata, N., & Lagardera Otero, F. (1998). *Sociología del deporte*. Madrid: Alianza Editorial.

García González, A. (1997). *Diario de Pontevedra: A fórmula da súa permanencia*. Santiago: Edicións Lea.

García González, A. (2009). *Historia de la empresa La Voz de Galicia (1939-1992)*. Libros en red.

Gil Gañán, R. (2004). *La prensa deportiva. Periodo de entreguerras en España (siglo XX)*. Madrid: Tesis doctoral. Universidad Complutense.

Gómez Calderón, B. (2010). El análisis: un género interpretativo al servicio de la especialización periodística. En E. Blanco Castilla, & F. Esteve Ramírez, *Tendencias del periodismo especializado* (páxs. 329-337). Málaga: Universidad de Málaga.

González Martín, G. (1998). Vigo, cuna del ciclismo gallego. En *El año de Faro. 145 aniversario* (páx. 96). Vigo: Faro de Vigo.

González Ramallal, M. (2003). La cancha de las identidades. Periodismo deportivo y fútbol gallego. En V.F. Sampedro Blanco, *La pantalla de las identidades: medios de comunicación, políticas y mercados de identidad* (páxs. 259-284). Barcelona: Icaria.

González Ramallal, M., & Ramos Benítez, J. (2008). Medios de comunicación e identidad nacional: la (s) selección (es) nacional (es). En A.E.I.S.A.D., *Comunicación y deporte* (páxs. 105-115). Madrid: Librerías Deportivas Esteban Sanz.

González Villar, C. (1959). *Albores del fútbol vigués*. Vigo: Faro de Vigo.

González, L. M. (2003). *100 años del Tour de Francia*. León: Everest.

Grandío, E. (2010). *A Segunda República en Galicia: memoria, mito e historia*. Vigo: Nigra Trea.

Guilianotti, R. (1999). *Football: a sociology of the global game*. Cambridge: Polity Press.

Guisado Nogueira, J. (1988). *Mondariz: historia, guía y hechos pasados*. Pontevedra: Concello de Mondariz.

Guttmann, A. (1978). *From ritual to record: the nature of modern sports*. New York: Columbia University Press.

Hernández Alonso, N. (2003). *El lenguaje de las crónicas deportivas*. Madrid: Cátedra.

Holt, R. (1981). *Sport and society in modern France*. Londres: Shoe String.

Horky, T. (2001). *Die Inszenierung des Sports in der Massenkommunikation. Theoretische Grundlagen und Analyse von Medienberichterstattung*. Jesterburg: XOX.

Isasi Varela, A. (2006). *La construcción del derbi futbolístico Real Madrid C.F - F.C. Barcelona en el discurso periodístico de El País y La Vanguardia entre 1996 y 2004*. Santiago de Compostela: USC.

Jakubowicz, K. (2007). The eastern europe. Post-communist media model countries. En G. Terzis, *European media governance: national and regional dimensions* (páxs. 303-315). Bristol: Intellect Books.

Jones, D. E. (1996). *Esport i mitjans de comunicació a Catalunya*. Barcelona: Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport.

Jones, S. (1992). *Sport, politics and the working class*. Manchester.

Juiz Fernández, C. (2011). *El papel de La Voz de Galicia en el debate sobre la capitalidad*. Santiago de Compostela: Trabajo fin de máster. USC.

Kontochristou, M. & Terzos, G. (2007). The greek media landscape. En G. Terzis, *European media governance: national and regional dimensions* (páxs. 225-239). Bristol: Intellect Books.

Koppett, L. (1981). *Sport illusion, sport reality: A reporter's view of sport's journalism and society*. Boston: Hought Company.

La Voz de Galicia. (1991). *Historia do Real Club Deportivo de La Coruña*. A Coruña: La Voz de Galicia.

Lanfranchi, P. (1992). *Il calcio i el suo pubblico*. Nápoles.

Lara, A. (2007). The polish media landscape. En G. Terzis, *European media governance: national and regional dimensions* (páxs. 399-411). Bristol: Intellect Books.

Leonard, W. (1984). *A sociological perspective of Sport*. Minneapolis.

Levinsky, S. (2002). *El deporte de informar*. Buenos Aires: Paidós.

Llano, R. (2008). *La especialización periodística*. Madrid: Tecnos.

López García, X. (1992). *A prensa local e comarcal*. Santiago: Lea.

López García, X. (2001). *La prensa diaria en Galicia (1976-2000)*. Santiago: Universidade de Santiago de Compostela.

López García, X. (2007). Os medios impresos. Tempos de redifinición de estratexias. En X. López García (Coord.), *A comunicación en Galicia 2007* (páxs. 61-80). Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.

Lowerson, J. (1993). *Sport and the English Middle Classes (1870-1914)*. Manchester.

Luca de Tena, G. (2004). O xornalismo perdido. A política de prensa do Franquismo. En X. R. Pousa, *Atando cabos. Homenaxe a Francisco Pillado Rivadulla* (páxs. 21-35). Santiago: Universidade de Santiago.

Magnane, G. (1964). *Sociologie du sport: situation du loisir sportif dans la culture contemporaine*. Paris: Gallimard.

Marrone Otero, J. (2010). *La portada de Marca es creativa y vende*. Madrid: Fragua.

Malvar, L. (2005). *La radio deportiva en España (1927-2004)*. Madrid: Pearson.

Mancini, P., & Hallin, D. (2007). The north atlantic or liberal media model countries. En G. Terzis, *European media governance: national and regional dimensions* (páxs. 27-33). Bristol: Intellect Books.

Mandell, R. (1984). *Sport. A cultural history*. New York: Columbia University Press.

Martialay, F. (1996). *Implantación del profesionalismo y nacimiento de la Liga*. Madrid: RFEF.

Martín de la Guardía, R. (2004). Las transiciones periodísticas en la Europa central y oriental. En C. Barrera, *Historia del periodismo universal* (páxs. 375-393). Barcelona: Ariel.

Martins, H. (2008). *Imprensa desportiva: uma análise comparative entre Portugal, Espanha e Itália*. Setúbal: Tesis doctoral. Instituto Superior de Ciencias do Trabalho e da Empresa.

Mason, T. (1980). *Association football and English society (1863-1915)*. Brighton.

Moragas, M. d. (1996). Esports i mitjans de comunicació. En D. E. Jones, *Esport i mitjans de comunicació a Catalunya* (páxs. 11-19). Barcelona: Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport.

Moragas, M. d. (2008). Comunicación y deporte en la era digital. En A.E.I.S.A.D., *Comunicación y deporte* (páxs. 15-29). Madrid: Librerías Deportivas Esteban Sanz.

Mourelle de Lema, M. (1997). *El periodismo gallego en los siglos XIX y XX*. Madrid: Grugalma.

Mundo Deportivo. (2006). *Cien años de emociones*. Barcelona: Mundo Deportivo.

Muñoz Torres, J.R. (1997). Aproximación al concepto de información periodística especializada. En F- Esteve, *Estudios sobre información periodística especializada* (páxs. 25-41). Valencia: Fundación Universitaria San Pablo CEU.

Murialdi, P.(2006). *Storia del giornalismo italiano. Dalle gazzette a Internet*. Roma: Il Mulino.

Murta, D. (1997). *O mercado português dos jornais desportivos: descrição e modelização da rivalidade estratégica*. Coimbra: Universidade de Coimbra.

Nomdedeu, A. (2004). *Terminología del fútbol y diccionarios: elaboración de un diccionario de especialidad para el gran público*. Barcelona: Tesis doctoral. Universidad Autónoma.

Núñez Ladevéze, L. (1995). *Introducción al periodismo escrito*. Barcelona: Ariel Comunicación.

Núñez-Romero Olmo, F. (2009). La información deportiva como causa de la evolución estructural de las páginas del diario El Debate (1910-1936). En E. Felú, *Comunicación. Memoria, historia y modelos* (páxs. 310-318). Madrid: Universidad Complutense.

- Orive, P., & Fagoaga, C. (1974). *La especialización en el periodismo*. Madrid: Dossat.
- Otero Moreno, J. M. (2002). *Incidencia económica del deporte*. Málaga: Junta de Andalucía.
- Pampín, M. (1988). O deporte galego sen rumbo. En A. Blanco Torrado, & M. López Rodríguez, *Doce anos na búsqueda da nosa identidade (1977-1988)* (páxs. 221-224). Guitiriz: Asociación Cultural Xermolos.
- Paniagua Santamaría, P. (2002). *Información deportiva. Especialización, géneros y entorno digital*. Madrid: Fragua.
- Paniagua Santamaría, P. (2003). Periodismo deportivo. En M. de Ramón, *10 lecciones de periodismo especializado* (páxs. 111-127). Madrid: Fragua.
- Paniagua Santamaría, P. (2009). *Cultura y guerra del fútbol. Análisis del mensaje informativo*. Barcelona: UOC.
- Papa, A., & Panico, G. (1993). *Storia sociale del calcio in Italia. Dai club dei pioneri alla nazione sportiva (1887-1945)*. Bolonia.
- Papathanassopoulos, S. (2007). The mediterranean. Polarized pluralist media model countries. En G. Terzis, *European media governance: national and regional dimensions* (páxs. 191-201). Bristol: Intellect Books.
- Pereiro Alonso, X. (1981). *Desarrollo y deterioro urbano de la ciudad de Vigo*. Vigo: COAG.
- Pozo, Z. d., & Ruiz, F., & Waisbord, S. (2004). Los medios de comunicación en América Latina. En C. Barrera, *Historia del periodismo universal* (páxs. 319-375). Barcelona: Ariel.
- Puig, N., & Heinemann, K. (2000). *El deporte en la perspectiva del año 2000*. Málaga: Alianza Editorial.

Pujadas i Martí, X., & Santacana i Torres, C. (1997). *L'esport és notícia. Historia de la Premsa Esportiva a Catalunya (1880-1992)*. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya.

Quesada Pérez, M. (1986). *La investigación periodística. El caso español*. Barcelona: Ariel.

Quesada Pérez, M. (1998). *Periodismo especializado*. Barcelona: Ediciones Internacionales Universitarias.

Relaño, A. (2004). La prensa deportiva. En J. Fernández Sanz, *Doce calas en la historia de la prensa española especializada* (págs. 331-367). Guadalajara: Asociación de la Prensa de Guadalajara.

Rodríguez Iglesias, Francisco. (2010). *O deporte na Coruña*. A Coruña: Hércules de ediciones.

Rodríguez Rivas, A. M. (2005). *O xornalismo en Galicia. Percorrido histórico pola prensa de Lugo*. Vigo: Galaxia.

Rojas Torrijos, J.L. (2010). *Bases para la formulación de un libro de estilo de última generación: Construcción de un modelo teórico válido para los medios deportivos escritos y digitales en lengua española*. Sevilla: Tesis doctoral. Universidad de Sevilla.

Román Portas, M. (1997). *Historia de La Voz de Galicia (1882-1939)*. Vigo: Universidade de Vigo.

Sánchez Postigo, F. (2005). *Fuentes documentales deportivas aplicadas a la historia de un club deportivo español: Historia del Club Atlético de Madrid*. Madrid: Tesis doctoral. Universidad Complutense.

Santos Gayoso, E. (1990). *Historia de la prensa gallega. Volumen I*. Sada: Edicións do Castro.

- Santos Gayoso, E. (1995). *Historia de la prensa gallega. Volumen II*. Sada: Edicións do Castro.
- Schneider, I. S. (2004). La prensa escrita en los principales países occidentales. En C. Barreda, *Historia del periodismo universal* (páxs. 169-229). Barcelona: Ariel.
- Seijas, L. (2003). *Estructura y fundamentos del periodismo especializado*. Madrid: Universitas.
- Sevillano Calero, F. (1998). *Propaganda y medios de comunicación en el Franquismo, 1936-1951*. Alicante: Universidad de Alicante.
- Shaw, D. (1987). *Fútbol y franquismo*. Madrid: Alianza Editorial.
- Sinova, J. (1989). *La censura de Prensa durante el franquismo*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Sobrados León, M. (2005). Entre la información y la opinión. Una revisión de los principales géneros en el periodismo deportivo. En J. Marín Montin, *Comunicación y deporte: nuevas perspectivas de análisis* (páxs. 184-201). Sevilla: Comunicación Social.
- Sotelo González, J. (2008). Panorama actual de la prensa deportiva en España. En J. J. Fernández Sanz, *Prensa especializada actual* (páxs. 321-353). Madrid: McGraw-Hill.
- Sunkel, G. (2002). *La prensa sensacionalista y los sectores populares*. Bogotá: Norma.
- Tabakova, V. (2007). The bulgarian media landscape. En G. Terzis, *European media governance: national and regional dimensions* (páxs. 315-327). Bristol: Intellect Books.
- Thompson, C. (2006). *Tour of France: A cultural history*. California: University of California Press.

- Timoteo Álvarez, J. (2004). Los medios y el desarrollo de la sociedad occidental. En C. Barrera, *Historia del periodismo universal* (páxs. 25-43). Barcelona: Ariel.
- Torres, E., & Rúas, X., & López, X., & Pena, A., & Blanco, F. (2010). *A prensa galega durante a aprobación do Estatuto de Autonomía de Galicia*. Santiago: Lea.
- Toro, C. (2008). *La historia de Marca*. Madrid: La esfera de los libros.
- Ulmanu, Á. (2007). The romanian media landscape. En G. Terzis, *European media governance: national and regional dimensions* (páxs. 411-423). Bristol: Intellect Books.
- Valcárcel López, M. (1987). *A prensa en Ourense e a súa provincia*. Ourense: Deputación Provincial de Ourense.
- Valladares Fernández, E. (1996). *Historia de una empresa periodística gallega: La Región*. Ourense: La Región S.A.
- Vázquez Morandeira, G. (2011). *Socialización e cultura deportiva na Galicia da II República (1931-1936)*. Santiago de Compostela: Trabajo fin de máster. USC.
- Velasco Souto, C. (2000). *Galiza na II República*. Vigo: A Nosa Terra.
- Verga, A. (1965). *El periodismo por dentro*. Buenos Aires: Libera.
- Villares, R. (1985). *Breve historia de Galicia*. Madrid: Alianza Editorial.
- von Bertalanffy, L. (1976). *Teoría general de los sistemas: fundamentos, desarrollo y aplicaciones*. México D.F: Fondo de cultura económica.
- VV.AA. (1978). *Partisanos: deporte, cultura y represión*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Wahl, A. (1997). *Historia del fútbol. Del juego al deporte*. Trieste: Ediciones B.

Weibull, L. (2007). The northern european democratic corporatist media model countries. En G. Terzis, *European media governance: national and regional dimensions* (páxs. 55-63). Bristol: Intellect Books.

Wipper, H. (2003). *Sportpresse unter Druck. Die Entwicklung der Fußballberichterstattung in den bundesdeutschen Printmedien*. Berlin: Freie Universität.

ARTIGOS E REVISTAS

Acuña, X. (1994). Fútbol; o espello da sociedade. *Cadernos A Nosa Terra de pensamento e cultura* nº17.

Baker, J. W. (1979). The making on a working-class football culture in Victorian England. *Journal of Social History* , páxs. 241-251.

Berasategui, M. (2000). Datos para la historia de la prensa deportiva en Cataluña. *Revista General de Información y Documentación* nº1, páxs. 153-169.

Boga, J. C. (2007). El poder de la tinta del árbol blanquiazul. *Hoja del lunes* (30-III-2007) , páx. 38.

Cancio, M. (2004). Persecución al Depor por La Voz de Galicia. *RCD* nº15 , páxs. 44-49.

Carré Aldao, E. (1919). La imprenta y el periodismo en Vigo. *Boletín Real Academia Galega* nº130 , páxs. 268-304.

Carré Aldao, E. (1919). Periódicos de la provincia de Pontevedra. *Boletín Real Academia Galega* nº130 , páxs. 329-334.

Das airas, X. (1994). Fútbol, trunfos e miserias. Comentario en dous tempos e unha prórroga. *Cadernos A Nosa Terra de pensamento e cultura n°17*, páxs. 26-32.

De la Fuente, M. Off-side. Faro deportivo en su primer aniversario. *Faro de Vigo (16-IX-1963)*, páxs. 26.

Díaz Noci, J. (2000). Los nacionalistas van al fútbol. *Zer. Revista de estudios de comunicación*, páxs. 357-394.

Eiré, A. (1994). As equipas, reflexo do clima social. O fútbol, un estado de ánimo. *Cadernos A Nosa Terra de pensamento e cultura n°17*, páxs. 4-12.

Febero, L. Cien años del deporte gallego. *La Voz de Galicia (9-II-1983)*, páxs. 20-25.

Febero, L. Las primeras noticias deportivas. *La Voz de Galicia (9-II-1983)*, páxs. 57.

Fernández de la Cigoña Fraga, S. (2009). Genealogía de familias asturianas en San Nicolás de Bari (Avilés) en Galicia. Los Fernández de la Cigoña en Vigo, los Conde en Vigo y Bande (Ourense). *Pontevedra. Revista de Estudos Provinciais n°22*, páxs. 53-61.

García Ferrando, M. (2006). Veinticinco años de análisis del comportamiento deportivo de la población española. *Revista internacional de sociología n°44*, páxs. 15-38.

González Martín, G.(1999). Sprint. *Faro de Vigo (25-I-1999)*, pág. 8.

Gordillo, J. (1963). Los juegos deportivos de Galicia. *Faro de Vigo (16-IX-1963)*, pág. 14.

Jones, D. (1996). *Medios de comunicación deportivos. Telos n°38*, páxs. 101-108.

Horky, T. (2009). Contenidos y elaboración de la información deportiva en la prensa escrita. Resultado de un estudio comparativo internacional (traducción del alemán). *Apunts. Educación física y deportes, 3º trimestre*, páxs. 70-79.

Lema Suárez, X. M. (1994). O fútbol modesto nas vilas da Costa da Morte. A Liga da Costa. *Cadernos A Nosa Terra de pensamento e cultura* nº17, páx. 42-50.

Longhi, L. (2004). Storia e futuro il giornalismo sportivo. *Rivista di storia e storiografia* nº5, octubre.

López García, X., & Neira Cruz, X. A. (2001). A evolución da difusión da prensa en Galicia. *Estudios de comunicación* nº0, páxs. 7-16.

López de Aguieta Clemente, C. (2008). El nacimiento de la prensa del motor en España. Las primeras revistas del automóvil. *Revista Latina de Comunicación Social* nº63, páx. 445-452.

Ñudi, J. I. La caza no es un deporte. *Trofeo. Enero 2010*, páx. 3.

Otero Carvajal, L. E. (2003). Ocio y deporte en el nacimiento de la sociedad de masas. *Cuadernos de Historia Contemporánea*, nº25, páxs. 169-198.

Pérez, M. (2008). Ósmase a crise de lectores. *Tempos Novos*, nº133, páxs. 93-95.

Pinheiro, F. (2005). Imprensa desportiva portuguesa: do nascimento à consolidação. *Ler História* nº49, páxs. 171-190.

Puig, N., & Heinemann, K. (1991). El deporte en la perspectiva del año 2000. *Papers. Revista de sociología*, nº38, páxs. 123-141.

Pujadas i Martí, X., & Santacana i Torres, C. El club deportivo como marco de la sociabilidad en España. Una visión histórica. *Hispania*, nºLXIII, páxs. 505-522.

Tuñón, A. L'especialització en periodisme: un canvi de paradigma. *Anàlisi*, nº15, 1993.

Veiga, M. (2002). Unha lectura histórica de Faro de Vigo desde a actualidade. *Estudios de Comunicación* nº1, páxs. 161-169.

Weber, E. (1970). Pierre Coubertin and the introduction of organized sports in France. *Journal of Contemporary History* vol.5, páxs. 3-26.

Weber, E. (1971). Gymnastics and sport in Fin de Siecle. France: opium of classes? *American Historical Review* vol.76, páxs. 70-98.

Wheler, R. (1978). Organized Sport and Organized Labour: The worker's movement. *Journal of Contemporary History*, páxs. 191-210.

FONTES REFERENCIADAS A TRAVÉS DA REDE

As obras que se citan a continuación pertencen a unha serie de investigacións, libros ou artigos que ou ben non foron editados, ou ben non foron atopados na versión de papel.

Bianchi, F. (1991). *Formación del periodista deportivo. Cuadernos de comunicación.*

Obtenido de:

www.fcom.altavoz.net/prontus_fcom/site/artic/20050620/pags/20050620193605.htm

Castañón Rodríguez, J. (2003). *25 años de deporte, lenguaje y audiencias en los medios de comunicación de España.*

Obtenido de: <http://www.idiomaydeporte.com/audiencias1.htm>

De la Cruz Moreno, J.F. (2002). *Periodismo y ciclismo. Perspectivas del papel organizador de la prensa.*

Obtenido de: <http://www.revistalatinacs.org/2002/latina50mayo/5012delacruz.htm>

Díaz Nosty, B. (2000). *Infoamerica. Revista iberoamericana de comunicación. La prensa en Europa. Informe.*

Obtenido de: <http://www.infoamerica.org/web1/informe/indice.htm>

Domínguez Pérez, J.P. (2009). *Ensayo sobre la cuádruple espectacularidad del periodismo deportivo*.

Obtenido de: <http://www.razonypalabra.org.mx/N/n69/index.html>

Grassia, F. (2001). *Storia del giornalismo sportivo italiano*

Obtenido de:

www.infolizer.com/9n9n9n-3a1unipvalit/Storia-del-giornalismo-sportivo-italiano.html

Muñoz Guillén, J.A. (2001). Definiciones de deporte.

Obtenido de: <http://www.tiquicia.com/columnas/deportes/016q20501.asp>

Rivero Herraiz, A. (2006). Ciencia y deporte.

Obtenido de: <http://www.cienciadeporte.com/congreso/04%20val/pdf/c2.pdf>

Robles Rodríguez, J. (2009) Concepto y clasificaciones del deporte.

Obtenido de:

<http://www.efdeportes.com/efd138/concepto-y-clasificaciones-del-deporte-actual.htm>

Rodríguez Pardo, J.M. (2009). Historia de dos abucheos.

Obtenido de: <http://www.cihefe.es/cuadernosdefutbol/2009/12/historia-de-dos-abucheos>

ANEXOS

ÍNDICE DE DOCUMENTOS DO ANEXO

- 1.** Listado e ficha de análise das 141 publicacións deportivas catalogadas
- 2.** Listado e consideracións das 73 publicacións deportivas descartadas
- 3.** Índice de cadros e gráficos da tese de doutoramento
- 4.** Entrevistas a xornalistas
- 5.** Entrevistas a especialistas
- 6.** Arquivos e centros consultados válidos para elaborar o mapa de publicacións
- 7.** Mostra en papel de diversas publicacións deportivas galegas
- 8.** Situación actual do xornalismo deportivo en Galicia

LISTADO E FICHA DE ANÁLISE DAS 141 PUBLICACIÓNS DEPORTIVAS ANALIZADAS

**Listado de publicacións deportivas galegas con rexistro legal segundo orde
cronolóxica**

Nº	Ano	Publicación	Cidade
1	1909-10	<i>Letras y Deportes</i>	Vigo
2	1910	<i>Galicia Deportiva</i>	Vigo
3	1911	<i>Arte y Sport</i>	A Coruña
4	1916	<i>Vida Deportiva (1)</i>	Vigo
	1920-22	<i>Vida Deportiva (2)</i>	Vigo
5	1918-19	<i>Galicia Sportiva</i>	Vigo
6	1920	<i>Arosa Sportiva</i>	Vilagarcía
7	1920	<i>Coruña Sport</i>	A Coruña
8	1920	<i>Ferrol Deportivo</i>	Ferrol
9	1924-33	<i>El Balón</i>	A Coruña
10	1927	<i>Los Deportes</i>	Vigo
11	1927	<i>Stadium</i>	A Coruña
12	1927-35	<i>Sport</i>	Vigo
13	1927-36	<i>Sprint</i>	Vigo
14	1928-34	<i>Hércules</i>	A Coruña
15	1929-30	<i>Aire (1)</i>	Pontevedra
	1934-35	<i>Aire (2)</i>	Pontevedra
16	1929-35	<i>Gimnástica</i>	Pontevedra
17	1931-32	<i>Deportes</i>	Ferrol
18	1932	<i>Publicación Real Club Deportivo</i>	A Coruña
19	1933	<i>Deportes</i>	Santiago
20	1933	<i>Stadium</i>	Vigo
21	1936	<i>Ciaboga</i>	A Coruña
22	1938	<i>La Patada</i>	Lalín
23	1941-50	<i>Peña Trevinca</i>	O Barco
24	1942-46	<i>Imán</i>	Vigo
25	1943-62	<i>Meta</i>	Vigo
26	1944-45	<i>Balón</i>	A Coruña
27	1947-48	<i>Estadio</i>	Ferrol
28	1948	<i>Stadium (1)</i>	Vilalba
	1950	<i>Castillo (2)</i>	Vilalba
29	1949	<i>Marcador</i>	Lugo
30	1951	<i>Alxedrez</i>	A Coruña
31	1951-71	<i>Riazor</i>	A Coruña
32	1952-80	<i>Club Montañeros Celtas</i>	Vigo
33	1962-70	<i>Faro Deportivo</i>	Vigo
34	1964-65	<i>Boletín do RC Deportivo Coruña</i>	A Coruña
35	1970-78	<i>Galicia Deportiva</i>	Vigo
36	1975-90	<i>Real Club Celta</i>	Vigo

37	1977	Axedrez Galego	A Coruña
38	1977-78	Deportes de Galicia	Vigo
39	1980	Ajedrez	Vigo
40	1981-82	Semanal- Lugo fútbol sala (1)	Lugo
	1988	Semanal-Lugo fútbol sala (2)	Lugo
41	1981-82	7 a 9 fútbol sala Pontevedra	Pontevedra
42	1982-83	Gallia	A Coruña
43	1983-92	Patín Sport	A Coruña
44	1984	Pelibor	A Coruña
45	1984-85	Equipo 5	Santiago
46	1984-85	Tribuna deportiva	Vigo
47	1984-90	OAR Revista	Ferrol
48	1985-89	Liceo Caixa Galicia	A Coruña
49	1985-	Crono motor	Vigo e Cambre
50	1985-	Pontevedra Deportiva	Pontevedra
51	1985-94	A Peneira Deportiva	Ponteareas
52	1986	Chapa	A Coruña
53	1986-89	Marineda Deportiva	A Coruña
54	1986-97	Vigo deportivo	Vigo
55	1987	Fútbol sala	A Coruña
56	1987-98	Vigo Sport	Vigo
57	1988	La Coruña Oval	A Coruña
58	1988	Tutto sport sala	Pontevedra
59	1988-89	Deporte en Vigo	Vigo
60	1989	Club Ciclista Noroeste	Santiago
61	1989	Voleitín	A Coruña
62	1989	Piragüismo galego	Pontevedra
63	1989-90	Artabros (1)	A Coruña
	1990	El Artabrado (2)	A Coruña
	2000-05	O pequeno Artabrado (3)	A Coruña
64	1989-90	Hércules	A Coruña
65	1989-90	Riazor Sport (1)	A Coruña
	1990-92	Estadio Sport (2)	A Coruña
66	1989-91	Galicia Deportiva	Vigo e Pontevedra
67	1989-	Curva Mágica	A Coruña
68	1990	Deporte Marineda	A Coruña
69	1990	Dos-dos-uno	Ferrol
70	1990	Escaques	Santiago
71	1990-91	Cairn	Ourense
72	1990-00	Celta	Vigo
73	1990-	Pantín Classic	Ferrol
74	1991	Historias del motociclismo	Lugo
75	1991	Galicia Sports	Vigo
76	1991-	Gol	Santiago
77	1991-92	Tenis-Lugo	Lugo
78	1991-93	Arcogal	A Coruña
79	1992	Deportivo	A Coruña

80	1992-93	Domingo Deportivo (1)	A Coruña
	1993	Urbe Deportes (2)	A Coruña
81	1992-93	Grada	A Coruña
82	1992-93	Ferrol Deporte	Ferrol
83	1992-	Tododeporte Coruña	A Coruña
84	1992-94	HAC Deporte	A Coruña
85	1993	Deporte galego	Pontevedra
86	1993	Hoja deportiva	Viveiro
87	1993-95	El Académico	Ourense
88	1993-97	Equitación	Vigo
89	1993-96	Tercer Tiempo (1)	A Estrada
	1997-	Terceiro Tempo (2)	Vigo
90	1994-96	Cuatro estilos	Pontedeume
91	1994-98	Galicía Atlética	A Coruña
92	1994-	Doble Axel	Vigo
93	1994-	Bolboreta	Pontevedra
94	1995	Galicía Golf	A Coruña
95	1995-	Sprint Motor	Teo
96	1995-	Dxt Campeón	A Coruña
97	1996	Superdepor fútbol	A Coruña
98	1996	O Regate	Ourense
99	1996	Solo Sala	Ourense
100	1996-97	Vigo en juego	Vigo
101	1996-98	Unidepor	Vigo
102	1997-98	Orgullo celeste	Vigo
103	1997-98	O Grovense	O Grove
104	1997-98	Mountain Bike Gallego	Vigo
105	1997-05	Chapela	Redondela
106	1997-00	Tempo de Traiñas	Vigo
107	1997-	A Raqueta	Cangas
108	1998	Pontevedra CF	Pontevedra
109	1998	Baluma	Vigo
110	1998-99	Club Baloncesto Cies	Vigo
111	1998-99	Meta Sport	A Coruña
112	1998-00	Salitre	Teo
113	1999	Todobasket	Vigo
114	1999	Rodar	Vilalba
115	1999-00	El Partido	A Coruña
116	1999-00	Tempo de Balonmán	Vigo
117	1999-01	Ximnasia	Ourense
118	1999-03	Tenis en galego	Vigo
119	1999-	Futbolsite	A Coruña
120	2000-02	Vigo deporte	Vigo
121	2000-06	Marcaxe Zonal	Lalín
122	2000-07	El periódico del Celta	Vigo
123	2001-	RCD	A Coruña
124	2002	Fútbol granate	Pontevedra

125	2003	Marín Deportivo	Marín
126	2003-05	Líder deportivo	Cambre
127	2003-	Carisma Náutico	A Coruña
128	2003-	Mundo Golf Galicia	A Coruña
129	2003-	Revista oficial do Prone Lugo A.D.	Lugo
130	2004-05	Ciclismo	Vigo
131	2004-07	313 Wakeboard	Vigo
132	2004-	Motor Galicia	Vigo
133	2005-	Líder	Lugo
134	2005-09	Deporte Galego	Vigo
135	2005-06	Depor Sport (1)	A Coruña
	2006-	Depor Sport (2)	A Coruña
136	2006	Moto galicia	A Coruña
137	2006-	Mañá en xogo	Vilalba
138	2006-07	Gazeta laranxa (1)	Burela
	2007-	A Gazeta.org (2)	Burela
139	2007-08	6 Metros	Pontevedra
140	2007-	Brazadas	Pontevedra
141	2008-	Revista da Federación Galega de Golf	A Coruña

Fichas de análise das 141 publicacións deportivas analizadas

LETRAS Y DEPORTES	
Subtítulo	Revista literaria y deportiva
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1909-10. Primeiro número, 17-I-1909
Periodicidade	Mensual
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	10 céntimos de peseta. A subscrición mensual ascendía a 50 céntimos
Redacción e administración	Rúa Príncipe, 50 2º. Vigo
Imprenta	Talleres de Faro de Vigo
Edita	
Directores	Miguel de Zárraga
Redactores e colaboradores	Herberto Blanco Rodríguez 'Helenor', Manuel de Castro 'Handicap', Trillo, Z, Tapias
Deporte ao que dedica máis atención	
Difusión	
Significación histórica	Probablemente o primeiro medio galego sobre deporte. Publicou entre 19 e 20 números. Para Santos Gayoso (1990) esta honra corresponderíalle a <i>Élite</i> , nada en 1908 en Vigo, pero non hai referencias desta publicación
Localización dos fondos ou bibliografía	Carré Aldao (1919:268-275), <i>Faro de Vigo</i> , 17-I-1909 e elaboración propia

GALICIA DEPORTIVA	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1910-?
Periodicidade	
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	
Difusión	
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Carré Aldao (1919:301-304)

ARTE Y SPORT	
Subtítulo	Publicación
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1911-?. Primeiro número, 22-IX-1911
Periodicidade	Quincenal. Días 7 e 22 de cada mes
Formato	
Páxinas	16-18. A metade estaban impresas en papel satinado
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	
Difusión	
Significación histórica	O texto da revista axustábase ós enunciados do título
Localización dos fondos ou bibliografía	Santos Gayoso (1990:534)

VIDA DEPORTIVA (1ª etapa)	
Subtítulo	Revista decenal ilustrada
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1916. Primeiro número, 1-III-1916. Último número, XII-1916
Periodicidade	Decenal
Formato	Tabloide
Páxinas	8
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	10 céntimos de peseta
Redacción e administración	Rúa Circo, 12. Vigo
Imprenta	Lema Hijos
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	Fellow, Out, Nervión, Equis, Don Sincero, Marco Aurelio, Cotarelo
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia. Vendíase en Vigo, Santiago, A Coruña, Bilbao, San Sebastián, Irún, Barcelona e Madrid
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Penzol de Vigo

VIDA DEPORTIVA (2ª etapa)	
Subtítulo	Gran órgano de sports. Automovilismo, aeronáutica, motorismo, football, ediciones especiales para las grandes pruebas
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1920-22. Primeiro número, 8-I-1920. Último número, 25-IX-1922
Periodicidade	Decenal
Formato	Tabloide
Páxinas	8-10
Ilustracións	Sepia
Prezo	20 céntimos de peseta
Redacción e administración	Rúa Urzaiz, 24. Vigo
Imprenta	Librería Barrientos. Rúa Príncipe, 23, Vigo
Edita	Manuel Núñez
Directores	Eugenio de Castro
Redactores e colaboradores	Manuel de Castro 'Handicap', Camilo Bernárdez 'Thedy', El derbi, El duende de Pasarón, Véritas, Mathieu, Out, Gasco, Cobas
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia
Significación histórica	O último número editouse o 27-III-1920. Porén, ata 1922 apareceron números extraordinarios con motivo dun grande evento deportivo. O máis salientable é o do 14-V-1922 con motivo da final da Copa del Rey de fútbol que se disputou no campo de Coia de Vigo entre o FC Barcelona e o Real Unión de Irún
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Penzol de Vigo, <i>Faro de Vigo</i> , 4-I-1920 e <i>Galicia</i> , 25-IX-1922

GALICIA SPORTIVA	
Subtítulo	Revista semanal. Semanario deportivo ilustrado
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1918-19. Primeiro número, 8-XII-18. Último número coñecido, 23-XI-19
Periodicidade	Semanal
Formato	Cuartilla
Páxinas	16
Ilustracións	
Prezo	15 - 20 - 25 céntimos de peseta
Redacción e administración	Praza do Sol, 5. Vigo / Paseo de Alfonso XII, 33 2º. Vigo
Imprenta	La Concordia
Edita	La Concordia
Directores	Miguel Becares
Redactores e colaboradores	Blas R. Migue, Manuel Fernández, Emedege, Off-side, Q, K-Racha, Raffles, Ostilokari, J de la Sarela, Gerola, Routier, Sagi, Pedro Termens
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia
Significación histórica	Consta de varias seccións fixas: 'De actualidade', 'Cosas de casa', 'El último partido' e 'De todos portes'
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca do Museo de Pontevedra

AROSA SPORTIVA	
Subtítulo	Revista semanal independente
Cidade	Vilagarcía
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1920-? Primeiro número, 27-III-20. Último número coñecido, 15-VI-20
Periodicidade	Semanal
Formato	Cuartilla
Páxinas	14
Ilustracións	
Prezo	20 - 25 céntimos de peseta
Redacción e administración	Praza Ravella, Vilagarcía
Imprenta	Imprenta de Galicia Nueva. Praza Ravella, Vilagarcía
Edita	
Directores	José Fernández
Redactores e colaboradores	José. R. Baladia, José González Viso 'Goal', Veritas, Patroclo, Dayzac, Simplo
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Comarcal. A pesar do seu nome trae información futbolística de toda Galicia e tamén crónicas de partidos do resto de España firmados polos seus correspondentes. Son crónicas nas que abunda o aspecto literario e escasean as estatísticas
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca do Museo de Pontevedra

CORUÑA SPORT	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1920. Único número coñecido, 27-V-1920
Periodicidade	
Formato	A4
Páxinas	10
Ilustracións	
Prezo	20 céntimos de peseta
Redacción e administración	Rúa Porta de Aires, 2. A Coruña
Imprenta	Tipográfica Obrera Coruñesa. Rúa Socorro, 3. A Coruña
Edita	
Directores	J. Fernández Gago
Redactores e colaboradores	JA Berraondo, Nicolás, Manecho, Tejedor, Rafael
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Comarcal
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca do Museo de Pontevedra

FERROL DEPORTIVO	
Subtítulo	
Cidade	Ferrol
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1920-? Primeiro número, 4-VII-20
Periodicidade	
Formato	Cuartilla
Páxinas	16-26
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	25 céntimos de peseta
Redacción e administración	
Imprenta	El Correo Gallego y est
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	Gerola, Manuel de Castro 'Handicap', Ricardo Amor 'Linesmen', Francisco Abordes 'P. Nalty', Jaime Quintanilla, Chalín
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol. Hai poemarios e outros artigos literarios, pero sempre relacionados co deporte
Difusión	Comarcal. Pero infórmase sobre o deporte de toda Galicia
Significación histórica	
Localización dos fondos	Biblioteca do Museo de Pontevedra

EL BALÓN	
Subtítulo	Revista semanal de sports / Revista semanal de deportes / Semanario deportivo / Decano de los semanarios deportivos de España
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1924-33
Periodicidade	Semanal
Formato	A4
Páxinas	12-16
Ilustracións	Caricaturas e fotografías en branco e negro
Prezo	20 - 30 céntimos de peseta. O prezo segue unha liña descendente
Redacción e administración	Rúa Castelar, 17 baixo. A Coruña / Fonte de San Andrés, 32 baixo. A Coruña / Rúa Socorro, 3 baixo. A Coruña / Rúa Estrela, 35 baixo. A Coruña
Imprenta	Talleres El Ideal Gallego
Edita	El Ideal Gallego
Directores	
Redactores e colaboradores	Manuel Ponte Patiño, José Luis Bugallal y Marchesi 'Marathón', Francisco Jiménez 'Fanjilla', Conde, Ramón María de Llano, El Botones, Pedrusco, Guardameta, Jack, Egurrola, El Duende de X, Trinquete, Plongeón
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Centrábase no RC Deportivo pero tiña contidos doutras disciplinas. A medida que pasan os anos os contidos coruñeses son substituídos polas noticias deportivas nacionais e incluso internacionais. Revista impulsada por <i>El Ideal Gallego</i> que será retomada nos anos 40 co título de <i>Balón</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

LOS DEPORTES	
Subtítulo	Revista semanal ilustrada. Football, boxeo, tennis, yatching, tiro de pichón, automovilismo, aviación, remo
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1927. Primeiro número, 31-X-1927. Último número, 26-XII-1927
Periodicidade	Semanal
Formato	Tabloide
Páxinas	26
Ilustracións	Sepia
Prezo	25 céntimos de peseta
Redacción e administración	Rúa Victoria, 28 1º. Vigo
Imprenta	
Edita	El Pueblo Gallego
Directores	
Redactores e colaboradores	Rienzi, José Vidal, Allatnas, Arturo, Peña Novo, Olímpico, A.C. Lema, Zas-Bun
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Provincial
Significación histórica	Funcionaba ao estilo da prensa sensacionalista do norte de Europa, xa que combinaba as noticias deportivas cos sucesos e da vida dos personaxes da 'high-life'
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Penzol de Vigo

STADIUM	
Subtítulo	Revista semanal de deportes
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	Número coñecido, 15-VIII-1927
Periodicidade	Semanal
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	San Andrés, 104. A Coruña
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Colección histórica de periódicos del Museo de La Voz de Galicia

SPORT	
Subtítulo	Semanario deportivo del lunes
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1927-35. Último número coñecido, 29-II-1932
Periodicidade	Semanal
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	El Pueblo Gallego
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	
Significación histórica	En 1935 existía o Trofeo Sport, competición de fútbol entre os equipos amateurs de Vigo. O gañador recibía unha copa de prata que ofrecía o semanario <i>Sport</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Santos Gayoso (1990:534) e elaboración propia

SPRINT	
Subtítulo	Periódico deportivo / Todos los deportes / Deportes
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1927-36. Primeiro número, 7-X-27. Último número coñecido, VI-36 (especial)
Periodicidade	Semanal
Formato	Berlinés. Co transcorrer dos anos evoluciona a saba
Páxinas	4-8. Páxinas de cor verde, vermello e amarelo. Normalmente en azul na honra do RC Celta
Ilustracións	
Prezo	10 céntimos de peseta
Redacción e administración	Rúa Príncipe, 30 baixo. Vigo / Rúa Oliva, 12 baixo. Vigo
Imprenta	
Edita	Faro de Vigo
Directores	Andrés Rodríguez Barbeito 'Amadiós' / Aurelio Domínguez 'Luís del Valle'
Redactores e colaboradores	Manuel de Castro 'Handicap'. Mesenguer, Cantón, Juan Carreras y Perroquet, Tomix, Bully, José de Trauko, Sotamano, Equipier, Sprinter, Luis del Valle, Drive, Sprinter, Enrique Nieto 'Otein', Federico de Castro, Manuel Durán Valiño 'Man d'Uval'
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Provincial. Xornal de Vigo pero que trata a actualidade deportiva de España
Significación histórica	Conta con seccións coma: 'Cositas', nas que se critica a outros xornais ou cóntase o que hoxe se chamarían exclusivas. Rivalidade co semanario coruñés <i>Hércules</i>
Bibliografía ou localización dos fondos	Biblioteca do Museo de Pontevedra e Biblioteca Xeral da USC

HÉRCULES	
Subtítulo	Semanario deportivo independente. Defensor de los clubs modestos
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1928-34? Último número coñecido, 8-XII-30
Periodicidade	Semanal
Formato	Saba
Páxinas	8
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	15 céntimos de peseta
Redacción e administración	Rúa Galera, 21. A Coruña / Rúa Real, 26. A Coruña
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	Jover, Rallober, Don Cuento, Abel Fabiola, José González Viso 'Goal', Pepín, Isidoro, Varela, Carbonell, Lameig
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Comarcal, aínda que se vende na Coruña, Lugo e Pontevedra
Significación histórica	Rivalidade co semanario vigués <i>Sprint</i> e con <i>Aire</i> de Pontevedra. Hai referencias nestes dous semanarios da existencia de <i>Hércules</i> en 1934
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

AIRE (1ª etapa)	
Subtítulo	Semanario deportivo
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1929-30. Primeiro número, 14-X-29. Último número, 24-II-30
Periodicidade	Semanal
Formato	Tabloide
Páxinas	4
Ilustracións	
Prezo	10 céntimos de peseta
Redacción e administración	Rúa Charino, 29. Pontevedra
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	Reddy, Acler
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Na sección 'Fungueirazos' criticase a outros compañeiros e soportes da prensa deportiva
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca do Museo de Pontevedra

AIRE (2ª etapa)	
Subtítulo	Semanario deportivo
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1934-35. Primeiro número, 19-XI-34. Último número, 27-V-35
Periodicidade	Semanal
Formato	Tabloide
Páxinas	4
Ilustracións	
Prezo	10 céntimos de peseta
Redacción e administración	Rúa Charino, 7. Pontevedra
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	Reddy, Acler, Sensitiva, Don Verdades, Von Zabae, Tolete
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Ten unha sección chamada 'Futbolerías' nas que critica a coetáneos da prensa deportiva. Ten gran rivalidade con <i>Sprint</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca do Museo de Pontevedra

GIMNÁSTICA	
Subtítulo	Órgano de la Sociedad Gimnástica de Pontevedra
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1929-1935. Último número coñecido, IX-35
Periodicidade	Mensual
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Atletismo
Difusión	Local
Significación histórica	Tratábase dunha publicación de educación física
Localización dos fondos ou bibliografía	Elaboración propia

DEPORTES	
Subtítulo	La semana deportiva de Ferrol
Cidade	Ferrol
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1931-32? Primeiro número, 6-IV-1931. Último número coñecido, 18-I-1932
Periodicidade	Semanal
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	<i>La Voz de Galicia</i> , 4-IV-1931 e <i>Sprint</i> , 18-I-1932

PUBLICACIÓN DEL REAL CLUB DEPORTIVO	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1932-? Número coñecido, 1-V-32
Periodicidade	
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Colección histórica de periódicos del Museo de La Voz de Galicia

DEPORTES	
Subtítulo	
Cidade	Santiago
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1933-? Primeiro número, 13-XI-1933
Periodicidade	Semanal
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	Rúa Franco, 44. Santiago de Compostela
Imprenta	
Edita	
Directores	Carlos M.D. Vázquez
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Nace coma intento de lograr para Santiago <i>“la inclusión inmediata de un equipo compostelano en serie B”</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	<i>Faro de Vigo</i> , 11-XI-1931 e elaboración propia

STADIUM	
Subtítulo	Semanario deportivo
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1933
Periodicidade	Semanal
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	El Pueblo Gallego
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	
Significación histórica	Citado nas páxinas de <i>El Pueblo Gallego</i> era o semanario pertencente ao xornal de Portela Valladares. Ten relación coa revista do mesmo nome de tirada nacional
Localización dos fondos ou bibliografía	Elaboración propia

CIABOGA	
Subtítulo	Órgano de la Federación de Remo
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1936-? Último número, 15-VII-1936
Periodicidade	
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	Federación Gallega de Remo
Directores	Enrique Pena Vila
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Remo
Difusión	Galicia
Significación histórica	Hai constancia da súa existencia antes de 1936 segundo a testemuña do actual presidente da Federación
Localización dos fondos ou bibliografía	<i>La Voz de Galicia</i> , 15-VII-1936 e elaboración propia

LA PATADA	
Subtítulo	
Cidade	Lalín
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1938
Periodicidade	
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	Imprenta Carrón
Edita	Carrón
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	Revista do Club Deportivo Loriga
Localización dos fondos ou bibliografía	Santos Gayoso (1990:534)

PEÑA TREVINCA	
Subtítulo	Montañeros de Galicia. Afiliada a las Federaciones Gallegas de Esquí y Española de Montañismo
Cidade	O Barco de Valdeorras
Lingua que utiliza	Castelán (só un poema de F.Delgado no número 7 en galego)
Cronoloxía	1941-1950. Primeiro número coñecido, IX-1944. Último número, XII-1950
Periodicidade	Irregular. Trimestral, semestral e despois anual
Formato	Cuartilla
Páxinas	26-32. Páxinas en cor sepia
Ilustracións	Portada en branco e negro
Prezo	Gratuíto para federados
Redacción e administración	
Imprenta	Gráficas Gutemberg de Vigo / Imprenta do Seminario Conciliar de Santiago
Edita	Club Pena Trevinca
Directores	Francisco Neyra Arias / Gonzalo Guriarrán Rodríguez
Redactores e colaboradores	Pilar Rodríguez Arias, Francisco Marfany, Gonzalo Guriarrán, F.Delgado
Deporte ao que dedica máis atención	Esquí e montañismo
Difusión	Galicia
Significación histórica	En 1944 tiña 102 socios, 97 galegos, 3 de Madrid e 2 da provincia de León
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca do Museo de Pontevedra, Biblioteca Penzol de Vigo e elaboración propia

IMÁN	
Subtítulo	Hoja gratuita
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1942-46. Primeiro número, 25-IX-1942. Último número, 4-V-1946
Periodicidade	Semanal
Formato	Tabloide. Con lectura vertical na portada e horizontal no interior
Páxinas	4-16
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito. Despois 0,50 - 0'75 céntimos de peseta
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	Obra Sindical de Educación y Descanso
Directores	José María Castroviejo
Redactores e colaboradores	José Luis Bugallal 'Marathon', Xan, Don Mendo, Martinico, Avelino García Fernández 'Sprinter', Episcopo, Martínez Guisande 'Derviche', Redondel, Crespo, Palitroque, A. Polo, Don Veracitas, Botepronto, Penalty, G. Fuentes
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Empezou sendo un xornal deportivo para acabar converténdose nunha publicación áxil e polémica. <i>"Nuestro auge y nuestro surgimiento deportivo (...) tendrá lugar con el florecimiento de las manifestaciones deportivas y producir un solo fin: hacer atletismo y trabajar para el Celta (...) que la gente comprenda los fines de la Obra Sindical de Educación y Descanso, creada única y exclusivamente (...) para conseguir esta hermandad y camaradería (...) El deporte es la manifestación que obliga a convivir a patronos y empleados"</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC e Biblioteca Penzol de Vigo

META	
Subtítulo	Gaceta de los deportes / Semanario deportivo / Bisemanario deportivo / Bisemanario de los deportes y la actualidad / Antena de Galicia / Al servicio del deporte y de los deportistas de Galicia
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1943-62? Primeiro número, 29-I-43. Último número coñecido, 10-XII-62
Periodicidade	Irregular. Tres veces á semana
Formato	Saba e tabloide
Páxinas	4-12. De cores salmón e verde
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	60 céntimos - 1,50 pesetas
Redacción e administración	Rúa Oliva, 12. Vigo / Rúa Príncipe, 53. Vigo
Imprenta	Talleres El Pueblo Gallego
Edita	Eugenio González de Haz
Directores	Gonzalo Rey Alar
Redactores e colaboradores	Carlos Movilla, Julio Santos, Arillo, Pepe Tula, Larriba, José Andrade Paz, Manuel González Campo, Antonio Nieto, Pelotita, Esguin, El Radar, J. Silva, Trebolero
Debuxantes	
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Provincial. 8.000 tiraxe
Significación histórica	Dedícase ao deporte de toda a comarca de Pontevedra, con resultados de toda Galicia e apuntamentos de España. A comezos dos anos 60 convértese nunha publicación convencional con contidos sociais, económicos ou de sucesos
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca do Museo de Pontevedra e Biblioteca Xeral da USC

BALÓN	
Subtítulo	Semanario deportivo
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1944-45. Primeiro número, 16-X-1944. Último número, 25-V-1945
Periodicidade	Semanal
Formato	Cuartilla
Páxinas	4-8
Ilustracións	
Prezo	40-50 céntimos de peseta
Redacción e administración	Rúa Olmos, 24 1º. A Coruña
Imprenta	Imprenta Galera
Edita	Alejandro Lastres García
Directores	José Luis Bugallal y Marchesi 'Marathon'
Redactores e colaboradores	Francisco Jiménez de Llano 'Franjilla', Joaquín Caruncho Angueira, Francisco Dans Losada, Virgilio Domínguez Galán, Fernando Fariña Barros, Maximino Fernández Gago, Carlos Fernández Novo, Juan José Ferreiro Iglesias, Salvador Fojón Pardiño, Feliciano Gómez Pedreira, Manuel Monteagudo, Julio Llorens Ebrat, Antonio Meijide Pardo, Andrés Peña Martelo, Jesús Rey Alvite, José María Sastre Soms, Ramón Suárez Pedreira
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Comarcal
Significación histórica	É continuadora de <i>El Balón</i> , revista deportiva dos anos 20 e 30.
Localización dos fondos ou bibliografía	Arquivo Municipal de A Coruña. Fondo Bugallal y Marchesi

ESTADIO	
Subtítulo	Publicación deportiva
Cidade	Ferrol
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1947-48
Periodicidade	Semanal
Formato	Cuartilla
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	Imprenta Manufacturas de papel / Imprenta Cervantes
Edita	Petybal
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	
Significación histórica	Publicación dedicada á tempada futbolística do Racing de Ferrol, aínda que tamén publica as clasificacións e resultados dos demais equipos galegos de alto nivel
Localización dos fondos ou bibliografía	Santos Gayoso (1990:534)

STADIUM (1ªetapa)	
Subtítulo	Información deportiva interparroquial
Cidade	Vilalba
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1948
Periodicidade	Semanal
Formato	
Páxinas	6
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	Crónicas, resultados e clasificacións dos torneos que disputaban os equipos de fútbol da comarca da Terra Chá
Localización dos fondos ou bibliografía	Cendán Fraga (2003:80)

CASTILLO (2ª etapa)	
Subtítulo	
Cidade	Vilalba
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1950. Primeiro número, 18-III-1950
Periodicidade	Semanal
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	Racing Vilalbés
Directores e fundadores	Zoilo López Ron e Xosé Luís García Mato
Redactores e colaboradores	José Burgo Otero, Álvarez Mosquera Bouzo, José Fernández 'Epi', José Luis García Mato
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	Creada con motivo do Campeonato Internacional de Fútbol que se celebrou en Vilalba. O nome da publicación provén do 'Campo del Castillo', nome do estadio inaugurado polo equipo chairego nesas datas. Continuación de <i>Stadium</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Santos Gayoso (1990:534)

MARCADOR	
Subtítulo	Los deportes al día
Cidade	Lugo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1949-? Primeiro número, 4-I-1949
Periodicidade	Semanal
Formato	
Páxinas	4
Ilustracións	
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Colección histórica de periódicos de La Voz de Galicia

ALXEDREZ	
Subtítulo	Boletín de información de la Sección de Ajedrez del Casino de La Coruña
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1951. Primeiro número, VI-51. Último número, X-51
Periodicidade	Mensual
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	Gratuito para os xadrecistas e os clubs
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	Enrique Mariñas, Venancio Carro, Dionisio Dopico, Eduardo Pérez Hervada, Ramón Patiño
Deporte ao que dedica máis atención	Xadrez
Difusión	Local. 300 exemplares de tiraxe
Significación histórica	Contiña informacións sobre torneos de xadrez e entrevistas
Localización dos fondos ou bibliografía	Santos Gayoso (1990:534)

RIAZOR	
Subtítulo	Semanario deportivo / Decano de Galicia
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1951-71. Primeiro número, IX-51. Último número, 16-XI-71
Periodicidade	Semanal
Formato	Saba. Dende o 7-IX-1970 en formato tabloide
Páxinas	8-24
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	1,25 - 1,5 - 2 - 3 - 3,5 - 4 - 5 pesetas
Redacción e administración	Rúa Concepción Arenal, 11. A Coruña / Rúa Concepción Arenal, 9. A Coruña
Imprenta	Imprenta Roel / Talleres de La Voz de Galicia S.A
Edita	Antonio Amado / La Voz de Galicia S.A
Directores	Orestes Vara Calzada
Redactores e colaboradores	Vituco Leirachá 'Vicencio' o 'Vituco', Adolfo Martínez 'Del Valle', Routier, Rodama, Pavon, Amador José, José Antonio Loren, Finca, JM Gordillo, Felipe, Arce, Roberto Luis Moskowich, Juan Manuel, Lake, Manuel Fernández Trigo 'Mafertri' o Sugar Mafer', Antonio. D. Olano, Eusebio Álvarez, Alba, Juan Guillín
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial incidencia ao fútbol
Difusión	Comarcal. Entre 3.000 e 4.000 exemplares
Significación histórica	Actualidade local, nacional e internacional. Con resultados, entrevistas e reportaxes. Ao principio dedicábase á actualidade do RC Deportivo e á información futbolística, evolucionando posteriormente en contidos polideportivos, pero sempre co RC Deportivo coma referente
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña e Colección histórica de periódicos de La Voz de Galicia

CLUB MONTAÑEROS CELTA	
Subtítulo	Adherido a la FEM y a la FEDE. Boletín de Información Social / Adherido a las federaciones de montañismo, esquí y actividades subacuáticas
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1952-80? Primeiro número, III-52. Último número coñecido, 1980
Periodicidade	Irregular. Cuadrimestral, anual
Formato	Cuartilla
Páxinas	12-24
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito para socios
Redacción e administración	Marqués de Valladares, 19 baixo. Vigo
Imprenta	Faro de Vigo / Imprenta Monge. Rúa Simancas. Vigo
Edita	Club Montañeros Celta
Directores	Miguel Regueira Martínez / Constancio Veiga
Redactores e colaboradores	Antonio Veiga González, Constancio Veiga, Luís Viñas, Tricuni, Salvador Iserte, Manuel Puente Blanco, María de Bautista Veloso, Manuel Conde, Benigno Alonso, Santiago Suárez
Deporte ao que dedica máis atención	Montañismo
Difusión	Galicia
Significación histórica	Sección de montaña do RC Celta creada tras a fusión do Centro Excursionista e a Peña Excursionista. Na editorial de marzo de 1952, indica: <i>“Al aparecer este Boletín después de una interrupción de tres años”</i> . Ramón Otero Pedrayo era socio. A revista inclúe notas necrolóxicas
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC e Biblioteca Penzol de Vigo

FARO DEPORTIVO	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1962-70. Primeiro número, 17-IX-1962. Último número, 29-VI-1970
Periodicidade	Semanal
Formato	Saba
Páxinas	12-16
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	3 - 5 pesetas
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	Faro de Vigo S.A.
Directores	Antonio Gabriel / Álvaro Cunqueiro
Redactores e colaboradores	Xoan Bernárdez Vilar, Manuel Tourón, Eugenio Eiroa, Gonzalo Rey Alar, José María Castroviejo, Fernando Gallego, José Francisco Armesto, Cronos, Víctor Posada, Tito de Mena, Manuel de la Fuente, Carlos Fuertes Peralba, Víctor Posada
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Galicia. 25.000 tiraxe
Significación histórica	Publicación dependente de <i>Faro de Vigo</i> . En 1970 parte do equipo de redacción intégrase en <i>Galicia Deportiva</i>
Bibliografía ou localización dos fondos	Biblioteca Penzol de Vigo e Biblioteca Xeral da USC

BOLETÍN DEL R.C. DEPORTIVO DE LA CORUÑA	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1963-64
Periodicidade	Semanal
Formato	Tabloide
Páxinas	24
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	5 pesetas
Redacción e administración	Rúa Santa Catalina. A Coruña
Imprenta	Imprenta Moret. A Coruña
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Historia e figuras do fútbol, crónicas, fútbol modesto e xuvenil e pasatempos. Hai unha reportaxe sobre Ramón Casal, figura do boxeo
Localización dos fondos ou bibliografía	Santos Gayoso (1995:181)

GALICIA DEPORTIVA	
Subtítulo	Semanario de deportes y espectáculos
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1970-1978? Número consultado, 2-I-78
Periodicidade	Semanal
Formato	Saba
Páxinas	20
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	15 pesetas
Redacción e administración	Avenida Camelias, 28 1º. Vigo
Imprenta	
Edita	Faro de Vigo S.A.
Directores	Julián Martínez Larranz / Manuel Tourón
Redactores e colaboradores	Manuel Tourón, Joaquín Rollán, Pepe Rey, Gustavo Luca de Tena, José Luís Muñoz, Fernando Gallego, Martínez, Mago, Luís Soto, Luis M. Salgado, Luís Artime, Eugenio Eiroa
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia. Entre 5.000 e 20.000 exemplares
Significación histórica	Ademais de por <i>Faro de Vigo</i> , estaba promovida por algúns futbolistas do <i>RC Celta</i> e pola asociación de prensa viguesa
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca do Museo de Pontevedra

REAL CLUB CELTA	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1975-90
Periodicidade	Quincenal. Cando o RC Celta xoga en Balaídos
Formato	Cuartilla
Páxinas	16
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuíto. Repártese no estadio
Redacción e administración	
Imprenta	Artes Gráficas Galicia SA
Edita	Real Club Celta de Vigo
Directores	Antonio Álvarez Ferreiro
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	
Bibliografía ou localización dos fondos	Biblioteca Penzol de Vigo

AXEDREZ GALEGO	
Subtítulo	Boletín informativo da sección de axedrez do Oza Juvenil
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1977-? Único número coñecido, III-77
Periodicidade	Trimestral
Formato	Cuartilla
Páxinas	28
Ilustracións	
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	
Imprenta	La Voz de Galicia S.A.
Edita	Sección de Axedrez do Oza Juvenil
Directores	Miguel Gómez Pose
Redactores e colaboradores	Domingo Merino, Carlos Permuy, Eduardo Pardo Roel, Juan A. Sardina
Deporte ao que dedica máis atención	Xadrez
Difusión	Galicia. Envíase de balde ás federacións de xadrez de toda España, colexios de Galicia, centros galegos e centros culturais
Significación histórica	Conta coas seccións: 'Información', 'Sección teórica', 'Xadrez na escola' e 'Partida do trimestre'
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca do Museo de Pontevedra

DEPORTES DE GALICIA	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1977-78. Primeiro número, 17-IX-1977. Último número coñecido, 10-I-1978
Periodicidade	Semanal
Formato	Tabloide
Páxinas	34
Ilustracións	Cor e branco e negro
Prezo	50 - 80 pesetas. O prezo foi máis elevado no primeiro ano ca no segundo
Redacción e administración	Rúa Coruña, 54 4ºC. Vigo
Imprenta	AG Galicia. Rúa Segovia, 15. Vigo
Edita	RAM
Directores	Bernardo M. Vázquez Gil
Redactores e colaboradores	Antonio Bermúdez, Ernesto Losada, Virus Becerra, Villaverde, Maloca, R. Louro, E. Louro, Villaravid, Lu-jo, V
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia
Significación histórica	
Bibliografía ou localización dos fondos	Biblioteca Penzol de Vigo

AJEDREZ	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1980
Periodicidade	
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Xadrez
Difusión	
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Cal Martínez (1988:1091)

SEMANAL-LUGO FÚTBOL SALA (1ª etapa)	
Subtítulo	
Cidade	Lugo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1981-82. Primeiro número, 30-X-81. Último número, 12-VI-82
Periodicidade	Semanal
Formato	Cuartilla
Páxinas	16
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Rúa Armanya, 4. Lugo
Imprenta	Imprenta Gayoso. Lugo
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol sala
Difusión	Provincial. Distribúese en distintos locais comerciais
Significación histórica	Versa acerca do fútbol sala amateur da provincia
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

SEMANAL-LUGO FÚTBOL SALA (2ªetapa)

Subtítulo	
Cidade	Lugo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1988-? Primeiro número, 17-XI-88
Periodicidade	Semanal
Formato	Cuartilla
Páxinas	16
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	Rúa Armanya, 4. Lugo
Imprenta	Imprenta Gayoso. Lugo
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol sala
Difusión	Provincial. Distribúese en distintos locais comerciais
Significación histórica	Versa acerca do fútbol sala amateur da provincia
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

7 a 9 FÚTBOL SALA	
Subtítulo	Revista Informativa editada por C.D. Grupo 7 a 9
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1981-82? Primeiro número, XII-81. Último número coñecido, V-82
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	22-44
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	Pavillón Municipal de Deportes. Rúa Xoán Manuel Pintos, s/n. Pontevedra
Imprenta	Gráficas Pontevedra
Edita	Club Deportivo 7 a 9
Directores	Bernardo Pou Jorge e Ángel Ferreira Iglesias
Redactores e colaboradores	Balbino de las Fuentes Mora, Tito García, Rafael García Rodríguez, Adolfo Penedo Giráldez, César López Marras
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol sala
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Revista amateur que, aínda que de carácter comarcal, trata tamén da actualidade do fútbol sala amateur en Galicia
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

GALLIA	
Subtítulo	Revista mensual de patinaje
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1982-83. Primeiro número, XII-82. Último número, 9-X-1983
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	30
Ilustracións	Fotografías a cor e en branco e negro
Prezo	125 pesetas
Redacción e administración	Rúa Caballeros, 7 10º. A Coruña
Imprenta	Venus Artes Gráficas S.A.
Edita	Gallia S.A.
Directores	Basilio Orgaz Blanco
Redactores e colaboradores	Pablo Rebollar Figueroa, Luís Valiño Rodríguez, Luís de Soto Vázquez
Deporte ao que dedica máis atención	Hóckey a patíns
Difusión	Galicia
Significación histórica	En 1983 absorbe á catalana <i>Patín Sport</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Elaboración propia

PATIN SPORT	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1983-92. Primeiro número, 9-X-1983. Último número, VIII-1992.
Periodicidade	Mensual e bimestral
Formato	A4
Páxinas	40
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	225 pesetas
Redacción e administración	Rúa Caballeros, 7, 10º, A Coruña
Imprenta	Venus Artes Gráficas S.A
Edita	Galipress S.L
Directores	Basilio Orgaz Blanco
Redactores e colaboradores	Manuel González, Juan Guillín, Eduardo Blanco, Miguel Ángel Sánchez, Terence C.Cain, Pati Blanco, Xosé Manuel Mallo, Javier Martínez y León, P. Baleiro, Joseph María Armangol, José María Felegueroso
Deporte ao que dedica máis atención	Hóckey a patíns
Difusión	Estat. 5.000 tiraxe
Significación histórica	Revista galega con puntos de venda en Cataluña, Madrid, Asturias e Comunidad Valenciana. Nace como publicación catalana en 1979, pero o 9-X-1983 a coruñesa <i>Gallia</i> adquire a carteira de subscritores, converténdose na revista hexemónica do hóckey en toda España
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC e elaboración propia

PELIBOR	
Subtítulo	Peña licheista Borbolla
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1984-? Primeiro número, XI-84
Periodicidade	
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Hóckey a patíns
Difusión	Local
Significación histórica	Todo o que se relaciona coa organización e co HC Liceo
Localización dos fondos ou bibliografía	Santos Gayoso (1990:853)

EQUIPO 5	
Subtítulo	Revista gallega de deportes
Cidade	Santiago
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1984-85? Primeiro número, XI-84. Último número coñecido, III-85
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	70-80
Ilustracións	Branco e negro e fotografías a cor
Prezo	175 pesetas
Redacción e administración	Apartado 576. Santiago
Imprenta	Velograf S.A. Milladoiro
Edita	Gallega de Publicaciones Deportivas S.L.
Directores	Gonzalo Rey Lama
Redactores e colaboradores	Jesús Lodeiro, Emilio Navaza, Víctor Tobío, José Antonio Martínez, Emilio González, Alfonso Crespo, Antonio Estévez, A. Aneiros, Tito García
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Galicia
Significación histórica	Revista de calidade con portada e tema variado e galego sen importancia da disciplina deportiva
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

TRIBUNA DEPORTIVA	
Subtítulo	Periódico semanal
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1984-1985? Número coñecido, 30-II-85
Periodicidade	Semanal
Formato	A4
Páxinas	16
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	Avenida de Fragoso, 69 4ºC. Vigo
Imprenta	
Edita	
Directores	Severino Cardeñoso Álvarez
Redactores e colaboradores	Álvaro Pérez Barrio
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	Resultados deportivos da comarca
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca do Museo de Pontevedra

OAR REVISTA	
Subtítulo	
Cidade	Ferrol
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1984-90? Primeiro número, VII-94. Último número coñecido, IX-90
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	34-46
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	200 pesetas
Redacción e administración	Rúa Sol, 210 entrechán. Ferrol
Imprenta	Talleres Gráficos López Torre e Gráficos Galaico S.A
Edita	Club Baloncesto O.A.R.
Directores	Vicente Villa García Noblejas / Carlos Barcón
Redactores e colaboradores	Francisco Xiol, Carmen Martín, Francisco Clemente, Espino Arnus, Javier Ballesteros, Jesús Yuste, Ángel Casanova, Belén Aneiros, Andrés París, Leopoldo Ibáñez, Paco Cobas
Deporte ao que dedica máis atención	Baloncesto
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Revista do Club Baloncesto O.A.R.
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

LICEO CAIXA GALICIA	
Subtítulo	Revista quincenal
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1985-89? Primeiro número, 11-IX-85. Último número coñecido, 11-I-89
Periodicidade	Quincenal. Cando o HC Liceo xoga coma local
Formato	Tabloide
Páxinas	4-8
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Rúa Cernadas, 20. A Coruña
Imprenta	
Edita	HC Liceo
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Hóckey a patíns
Difusión	Local
Significación histórica	Repártese antes dos encontros. Conta co patrocinio de Caixa Galicia
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

CRONO MOTOR	
Subtítulo	
Cidade	Vigo / Cambre
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1985-. Primeiro número, VI-85
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	40-96
Ilustracións	Branco e negro e fotografías en cor dende 1997
Prezo	150 - 175 - 350 - 400 pesetas. Actualmente o seu custe ascende a 3 euros
Redacción e administración	Gran Vía, 196 3º. Vigo / Rúa río Valiña, 3 5ºA. A Barcala, Cambre / Urbanización La Picota, 4. Cambre
Imprenta	Artes Gráficas Galicia S.A. Rúa Segovia, 15. Vigo / Agencia Gráfica Gallega S.L. Vía Nobel, 14. Polígono do Tambre, Santiago / Alfer S.A. A Coruña
Edita	Editorial Crono Motor
Directores	Alfredo Bárcena
Redactores e colaboradores	Beny Fernández, Carlos Miranda, Julio Bouzo, Evangelino Otero, Luís Barreras, Manuel Neira, Javier Larrañaga, Carlos Roca, Miguel Cumbras Álvarez, Pablo Cerecedo, Fernando Arévalo, Luis Eiriz, Javier Figueiredo, Ramón Sala, Ventura Jiménez, Marcelo Carboné
Deporte ao que dedica máis atención	Automobilismo
Difusión	Galicia. Con puntos de venda en Ponferrada, Asturias e Portugal
Significación histórica	Revista de rallys, con especial incidencia nas probas galegas aínda que sen descoidar a actualidade nacional. Tamén se ocupa doutras disciplinas relacionadas co mundo das catro rodas. É unha revista moi belixerante coa actuación da Federación Galega. Vixente na actualidade, é a publicación deportiva máis antiga de Galicia
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC e Biblioteca Penzol de Vigo

PONTEVEDRA DEPORTIVA	
Subtítulo	
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1985-
Periodicidade	Quincenal, cando o Pontevedra CF xoga no estadio de Pasarón
Formato	Cuartilla. Cambiou a formato tabloide
Páxinas	8
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	
Imprenta	Artes Gráficas Pontevedra / Comercial Papelería e Impresos S.L.
Edita	
Directores	Miguel Martínez Bastida
Redactores e colaboradores	José Luís Torres, Kiko Alonso, Manuel Quiroga, Jorge Jorge, David Rosal, Miguel Martínez
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local. 6.000 tiraxe. Publicación de Unión Granate, colectivo de socios do equipo pontevedrés
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Pública de Pontevedra

A PENEIRA DEPORTIVA	
Subtítulo	Semanario do deporte galego
Cidade	Ponteareas
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1985-94? Último número coñecido, IX-94
Periodicidade	Semanal
Formato	A4
Páxinas	32
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	150 pesetas
Redacción e administración	Paseo marítimo, 1 1º. Ponteareas
Imprenta	
Edita	Edicións Egasur
Directores	Guillermo Rodríguez
Redactores e colaboradores	Pepe González Montero, Manuel Seixo, Severo Veiga, Xaime Escudeiro, Terio Carrera, Pedro Souto, Xesús Alonso, Roberto González, Antonio de Mauricio
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Na editorial do número de IX-94 sinálase que é o segundo intento tras saír á rúa por vez primeira en 1985. Céntrase nos equipos de fútbol modesto da provincia de Pontevedra. Á hora de elaborar esta tese a cabeceira <i>A Peneira</i> segue existindo coma unha publicación xeneralista. No 2011 volveu tentalo no eido deportivo con <i>Hermes & Athenea</i> mais con escaso éxito
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

CHAPA	
Subtítulo	Boletín informativo
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	
Cronoloxía	1986-? Primeiro número, IX-86
Periodicidade	
Formato	A4
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	Gratuíto para socios
Redacción e administración	Rúa Orzán, 130. A Coruña
Imprenta	
Edita	Peña Liceista CHAPA
Directores	Luis Quiñoa
Redactores e colaboradores	Luqui, Chapa, Guillermo
Deporte ao que dedica máis atención	Hóckey sobre patíns
Difusión	Local
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Santos Gayoso (1990:867)

MARINEDA DEPORTIVA	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1986-89. Primeiro número, 6-VIII-86
Periodicidade	Quincenal
Formato	Tabloide
Páxinas	24-40
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	60 - 100 pesetas
Redacción e administración	
Imprenta	Artes Gráficas El Ideal Gallego
Edita	Gonzalo Soto e Luís Amor
Directores	Xosé Manuel Mallo / Ramón R. Barrena
Redactores e colaboradores	Alfonso Queijo, Alberto Martínez, Felipe Maldonado, José Antonio Martínez, Mario Velo, Carlos Muiño, Orestes Vara
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	A Coruña
Significación histórica	Xornal deportivo con preferencia para o fútbol. Considérase sucesora de <i>Balón</i> , <i>Hércules</i> e <i>Riazor</i> . O veterano Orestes Vara deixou de colaborar cansado de non cobrar polas súas colaboracións
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés, A Coruña

VIGO DEPORTIVO	
Subtítulo	Periódico deportivo semanal
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1986-97. Primeiro número, 30-IX-1986. Último número, III-1997
Periodicidade	Irregular. Semanal. Dende o 5-VII-1990 pasa a ser mensual
Formato	Saba. Dende o 1-IX-1987 en formato revista
Páxinas	12-42
Ilustracións	Branco e negro e fotografías en cor
Prezo	60 - 75 - 100 - 150 pesetas
Redacción e administración	Travesía de Vigo, 28, entrechán. Vigo / Travesía de Vigo, 16, entrechán. Vigo / Rúa Rosario, 7, entrechán. Vigo
Imprenta	I. Feito
Edita	
Directores	Javier Iglesias López
Redactores e colaboradores	Julio Larrañaga, Mariano Iglesias, Novo, Antonio Cordero, José Luís González, Jorge Valcárcel, Gonzalo Rey, Beatriz Rodríguez, Fernando López, Pilar Vázquez, Santi Rodríguez, Yago Aymerich, Mariano Marcos, Guillermo Barral, Alejandro Gancho, Muiños de Beni, Carlos Avizor, Garderuz, Larra
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	En febreiro de 1995 non se publica e cando reaparece en marzo convértese nun órgano de patrocinio político no que ten forte peso o Concellería Local de Deportes de Vigo e a Secretaría de Deportes da Xunta. Tamén hai publireportaxes de Caixa Vigo coma de Autopistas do Atlántico
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC e Biblioteca Penzol de Vigo

FÚTBOL SALA				
Subtítulo	Ejemplar	gratuito	realizado	por
	Ventureira			
Cidade	A Coruña			
Lingua que utiliza	Castelán			
Cronoloxía	1987-? Primeiro número, 7-XI-87			
Periodicidade	Semanal			
Formato	Tabloide			
Páxinas	4			
Ilustracións	Branco e negro			
Prezo	Gratuito			
Redacción e administración				
Imprenta	Artes Gráficas El Ideal Gallego			
Edita				
Directores	José Francisco Rodríguez Ventureira			
Redactores e colaboradores	Pepe Luís, Xosé Manuel Mallo, Constantino Castro Ruso			
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol sala			
Difusión	Local			
Significación histórica	Publicación que se adquiere en librerías e comercios de A Coruña. Actualidade do fútbol sala amateur e do Egasa Chaston, equipo profesional			
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC			

VIGO SPORT	
Subtítulo	Revista de información deportiva/ Revista deportiva
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1987-98? Último número coñecido, 31-VIII-97
Periodicidade	Quincenal. Cando o RC Celta xoga na casa
Formato	Cuartilla e despois A4
Páxinas	18-32
Ilustracións	Fotografías a cor e en branco e negro
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Rúa Pi i Margall, 72, baixo. Vigo
Imprenta	Imprentas Reunidas de Galicia S.L / Gráficas de Pontevedra S.L / Alfer S.A.
Edita	Galionda S.L.
Directores	V. Castro y J.M. Esperon / Rafa Costas
Redactores e colaboradores	Eugenio Álvarez, Javier Gamallo, Vituco
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	Continuadora das iniciativas de <i>Vigo en juego</i> e <i>Vigo deportivo</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC, Biblioteca Pública de Pontevedra e Biblioteca Penzol de Vigo

LA CORUÑA OVAL	
Subtítulo	Boletín mensual del club de rugby arquitectura técnica
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1988-. Primeiro número, VIII-88
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	12-26
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito para socios
Redacción e administración	Rúa Orillamar, 34, portal D 2ºA. A Coruña
Imprenta	
Edita	Club Rugby Arquitectura Técnica
Directores	
Redactores e colaboradores	Ramón Andrés Bernat Pazos, Juan Carlos Fernández López, Jose Rio Rodríguez
Deporte ao que dedica máis atención	Rugby
Difusión	Local
Significación histórica	Revista do C.R.A.T. Conta coas seccións: 'Desde la pizarra', 'Jugando con el reglamento en la mano', 'Conoce tu club', 'Noticias generales', 'Resultados y clasificaciones' e 'A Palos'
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

TUTTO SPORT SALA	
Subtítulo	
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1988-? Primeiro número, III-88. Último número coñecido, 28-V-88
Periodicidade	Semanal
Formato	Cuartilla
Páxinas	26
Ilustracións	
Prezo	50 pesetas
Redacción e administración	Rúa Cobián Roffignac, 19. Pontevedra
Imprenta	Tutto Sport Sala
Edita	Tutto Sport Sala
Directores	Bernardo Pou Jorge
Redactores e colaboradores	Ángel Ferreira, Agudo, Líbero, Catenaccio, Power
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol sala. Ligas provinciais de Pontevedra e Vigo
Difusión	Comarcal. 7.000 tiraxe
Significación histórica	Na editorial do primeiro número indica: <i>"Nace, y esperamos que esta vez de forma definitiva, un Boletín Informativo (...)"</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

DEPORTE EN VIGO	
Subtítulo	Revista de información deportiva
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1988-89
Periodicidade	Quincenal. Cando o RC Celta xoga en Balaídos
Formato	Cuartilla
Páxinas	18
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	
Imprenta	Imprentas Reunidas de Galicia S.L.
Edita	
Directores	Carmen Cereijo
Redactores e colaboradores	Jorge Núñez, JL Piñeiro, Tito Ribadulla, Carudel, Paco Filgueira, Paco de Javier
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Comarcal. 3.000 tiraxe
Significación histórica	Típica revista futbolística na que tamén hai algunha información sobre a actualidade viguesa de baloncesto, vela ou balonmán
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

NOROESTE	
Subtítulo	Club Ciclista
Cidade	Santiago
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1989-? Primeiro número, 16-II-89
Periodicidade	Mensual
Formato	Tabloide
Páxinas	4
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	Club Ciclista Noroeste
Directores	Fernando Otero Raviña
Redactores e colaboradores	Antonio Tojo
Deporte ao que dedica máis atención	Ciclismo
Difusión	Galicia
Significación histórica	Dedícase á actualidade do ciclismo en España, non só do Club Ciclista Noroeste
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

VOLEITIN	
Subtítulo	Revista de la Federación Gallega de Voleibol
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1989-? Número coñecido, VI-89
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	44
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito a federados
Redacción e administración	Praza de Agustín Díaz, 3. A Coruña
Imprenta	Gráfico Galaico
Edita	Federación Gallega de Voleibol
Directores	Lola Roel
Redactores e colaboradores	Atanasio Raimúndez, José Luís Moreira, Manuel Justo e María Dafonte
Deporte ao que dedica máis atención	Voleibol
Difusión	Galicia
Significación histórica	A pesar de ser unha publicación oficial e de ter contidos pro-federativos funciona coma unha revista e non como anuario ou folleto informativo
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

PIRAGÜISMO GALEGO	
Subtítulo	Boletín oficial da Federación Galega de Piragüismo
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1989-? Primeiro número, XI-89
Periodicidade	Bimestral
Formato	A4
Páxinas	36
Ilustracións	Fotografías a cor e en branco e negro
Prezo	Gratuito a federados
Redacción e administración	Avenida Corbaceiras, 58 1ºC. Pontevedra
Imprenta	Imprentas Reunidas de Galicia, Pontevedra
Edita	Federación Gallega de Piragüismo
Directores	Manuel García Rodríguez
Redactores e colaboradores	Alfredo Estévez
Deporte ao que dedica máis atención	Piragüismo
Difusión	Galicia
Significación histórica	A pesar de ser unha publicación oficial e de ter contidos pro-federativos funciona coma unha revista e non como anuario ou folleto informativo
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

ARTABROS (1ª etapa)	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1989-90. Primeiro número, IV-89
Periodicidade	Irregular
Formato	Cuartilla
Páxinas	20
Ilustracións	
Prezo	Gratuito a socios
Redacción e administración	Rúa Santa Teresa 14, baixo. A Coruña
Imprenta	VENUS artes gráficas S.A. Mesoiro
Edita	Sociedade de montaña Ártabros
Directores	
Redactores e colaboradores	Pedro Zas, David Jove, Juan Matas
Deporte ao que dedica máis atención	Montañismo. Fálase de sendeirismo, tiro con arco ou fotografía. Actividades lúdicas da sociedade
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Segunda época. Antecesora de <i>El Artabrado</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

EL ARTABRADO (2ª etapa)	
Subtítulo	Boletín informativo de la sociedade de montaña <<Ártabros>>
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1990-00. Primeiro número, VI-90
Periodicidade	Trimestral
Formato	A4
Páxinas	10-24
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito a socios
Redacción e administración	Rúa Santa Teresa 14, baixo. A Coruña
Imprenta	VENUS artes gráficas S.A. Mesoiro
Edita	Sociedade de montaña Ártabros
Directores	José Luís Quintela
Redactores e colaboradores	Juan Matas Sobral, X.A. Espada, Miguel Reviejo, Marta Trueba, Carlos Navarrete, Jacobo Barros, Luís Taboada
Deporte ao que dedica máis atención	Montañismo. Fálase de sendeirismo, tiro con arco ou fotografía. Actividades lúdicas da sociedade
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Terceira época
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

O PEQUENO ARTABRADO (3ª etapa)	
Subtítulo	Sociedade de Montaña Ártabros
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	2000-05
Periodicidade	Trimestral
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	Rúa Santa Teresa, 14, baixo. A Coruña
Imprenta	
Edita	Sociedade de Montaña Ártabros
Directores	Alfonso Mancera
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Montañismo
Difusión	Comarcal
Significación histórica	No 2005 pasa a editarse en formato on-line
Localización dos fondos ou bibliografía	Arquivo do Consello da Cultura Galega

HÉRCULES	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1989-90. Primeiro número, 1-X-89. Último número consultado, 20-VI-90
Periodicidade	Irregular
Formato	Tabloide
Páxinas	8
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito a socios
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	F. Barbeito
Debuxantes	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol e hóckey a patíns
Difusión	Local. 15.000 tiraxe
Significación histórica	Xornal impulsado por Augusto César Lendoiro. Consta cunha sección bautizada como 'Los amigos de oro' onde se expón ao conxunto de empresas e particulares que apoian economicamente ao RC Deportivo
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña

RIAZOR SPORT (1ª etapa)	
Subtítulo	Revista informativa independiente
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1989-90
Periodicidade	Quincenal. Cando xoga o RC Deportivo
Formato	A4
Páxinas	18
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	
Imprenta	Gráficas Folio S.L.
Edita	Galiser S.L.
Directores	
Redactores e colaboradores	José Insua, Mario Velo, Rocamar, Nino, Carlos Sobrino
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	É a precursora de <i>Estadio Sport</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

ESTADIO SPORT (2ª etapa)	
Subtítulo	Revista informativa independiente
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1990-92? Último número coñecido, 12-XI-92
Periodicidade	Quincenal. Cando xoga o RC Deportivo
Formato	A4
Páxinas	28-68
Ilustracións	Branco e negro e fotografías a cor
Prezo	Gratuito. O 2 de febreiro de 1992 pasa a venderse a 100 pesetas
Redacción e administración	Rúa Rey Abdullah, 12 1ºB. A Coruña / Rúa Monforte, 12 2º Esquerda. A Coruña / Alcalde Jaime Hervada 40 chalet 1. A Coruña
Imprenta	Gráfico Galaico S.L.
Edita	Galiser S.L.
Directores	María Luz Sabell, Julio C. López, Pedro Puig de Llano
Redactores e colaboradores	Mario Velo, Gonzalo Soto, Nano, Rocamar, Luisa Mariño, Tito Lesende, José Ríos, Jorge Dual, Juan Vázquez, Chalo Soto, Mónica Fernández, Manolo Castelo, Lis Franco, Alfonso Lavandeira
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Provincial. En 1992 expándese a Lugo
Significación histórica	É a continuadora de <i>Riazor Sport</i> . Conta coa ficha dos partidos, protagonistas, sección histórica, estatísticas e actualidade do resto de deportes de A Coruña
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

GALICIA DEPORTIVA	
Subtítulo	Revista independiente
Cidade	Vigo e Pontevedra
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1989-91?
Periodicidade	Semanal
Formato	Cuartilla
Páxinas	18
Ilustracións	
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	
Imprenta	Imprentas Reunidas de Galicia S.L.
Edita	Vitoriano Castro
Directores	Javier Gamallo
Redactores e colaboradores	Francisco Ferrón, Tito Ribadulla, JL Piñeiro, J. Nuñez
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol. Portada cambiante entre Pontevedra e Celta
Difusión	Comarcal, aínda que expándese a Vilagarcía, Cambados e Santiago e ofrecerá información de motociclismo e baloncesto de toda Galicia
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Pública de Pontevedra

CURVA MÁGIKA	
Subtítulo	Boletín de Riazor Blues. Forza Depor
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1989-. Primeiro número, IX-89
Periodicidade	Mensual
Formato	Cuartilla
Páxinas	12
Ilustracións	Montaxes fotográficos e cómic
Prezo	
Redacción e administración	
Edita	Riazor Blues
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Comarcal. 600 exemplares de tiraxe
Significación histórica	Pode ser considerado o primeiro fanzine da prensa deportiva galega. Segue vixente
Localización dos fondos ou bibliografía	Santos Gayoso (1995:362) e elaboración propia

DEPORTE MARINEDA	
Subtítulo	Revista mensual del deporte coruñés
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán. Conta con artigos en galego
Cronoloxía	1990. Primeiro número, V-90. Último número coñecido, IX-90
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	52
Ilustracións	Portada a cor. Branco e negro
Prezo	150 pesetas
Redacción e administración	Costa da Palloza, 6. A Coruña
Imprenta	Venus Artes Gráficas, S.A. Polígono de Pocomaco, parcela E-37. A Coruña
Edita	
Directores	Ezequiel Pérez Montes
Redactores e colaboradores	Dribling, Quinocho, Pancho Veiga, Pedro Carro, Miguel Ramos, Miguel Martínez, Julio Rodríguez, Rosa E. Ulfe
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Conta cunha sección dedicada a un diccionario galego-castelán de deportes chamada 'El deporte en gallego'. Esa sección tamén existía en <i>Marineda Deportiva</i> . Outras seccións da revista son: 'Deportivo', 'Fútbol modesto', 'Fútbol sala', 'Galegos en Madrid', 'Deporte escolar' e informacións sobre judo, baloncesto, chave, dardos, boxeo, motociclismo e natación
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña e Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

DOS DOS UNO	
Subtítulo	Gaceta del Estudiantes B.C.
Cidade	Ferrol
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1990-? Primeiro número, III-90
Periodicidade	Trimestral
Formato	A4
Páxinas	28-32
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	
Imprenta	Imprenta San Esteban. Fene
Edita	Estudiantes Basket Club
Directores	
Redactores e colaboradores	Manuel Carballeira Romero, Francisco Cernadas Veiga, Antonio Pía Castiñeira, Antonio Barros Pico
Deporte ao que dedica máis atención	Baloncesto. Dedícase ao Estudiantes Basket Club e aos equipos da comarca
Difusión	Comarcal
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

ESCAQUES	
Subtítulo	Revista bimestral de Xadrez
Cidade	Santiago
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1990-? Primeiro número, XII-90
Periodicidade	Bimestral
Formato	Cuartilla
Páxinas	28
Ilustracións	
Prezo	200 pesetas
Redacción e administración	Rúa Concepción Arenal, 9. Santiago
Imprenta	Grafinova S.A.
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	Yago Arribas, David Asegurado, Raúl Asegurado, Manuel Labandeira, Manuel Lamas, David Losada, Antonio Migue, Pablo Nieto, Adolfo Sanz, Carlos Ulibarrena, José L. Veiga
Deporte ao que dedica máis atención	Xadrez
Difusión	Galicia
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

CAIRN		
Subtítulo	Caderno informativo-Clube Alpino	Manzaneda
Cidade	Ourense	
Lingua que utiliza	Galego	
Cronoloxía	1990-91? Único número coñecido, VI-91	
Periodicidade	Trimestral	
Formato	Cuartilla	
Páxinas	12	
Ilustracións		
Prezo		
Redacción e administración	Club Alpino Manzaneda, 24. Entrechán.	Ourense
Imprenta		
Edita	Club Alpino Manzaneda	
Directores		
Redactores e colaboradores	Kiko Valencia, Artur Cougil, Pedro Seaone	
Deporte ao que dedica máis atención	Montañismo	
Difusión	Comarcal	
Significación histórica	Está feita con máquina de escribir	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC	

CELTA	
Subtítulo	Boletín informativo
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1990-2000. Primeiro número, 9-IX-90
Periodicidade	Quincenal. Cando o RC Celta xoga no estadio de Balaídos
Formato	Cuartilla
Páxinas	28-32
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	
Imprenta	A.G. Galicia S.A.
Edita	A.G. Vicus S.A.L.
Directores	Antonio Álvarez Ferreiro
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	Revista coa previa e análise do rival do RC Celta, resultados e clasificacións
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

PANTÍN CLASSIC	
Subtítulo	
Cidade	Ferrol
Lingua que utiliza	Castelán e inglés
Cronoloxía	1990-. Último número coñecido, VIII-97
Periodicidade	Descoñecida
Formato	A4
Páxinas	40-62
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	
Redacción e administración	Apartado de correos, 543. Ferrol
Imprenta	Artes Gráficas Galicia S.A.Vigo
Edita	Océano Club Surf
Directores	Vicente Irisarri
Redactores e colaboradores	Antonio, Fabiola, Loli, Mako Valle, C. Aguilar, J. Porta, Pichero, G. Cueto
Deporte ao que dedica máis atención	Surf
Difusión	Galicia
Significación histórica	Publicación editada con motivo do Campeonato Internacional Pantín Classic pero que tamén se publica con motivo doutros eventos do Océano Club Surf
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

HISTORIAS DEL MOTOCICLISMO	
Subtítulo	
Cidade	Lugo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1991-? Primeiro número, XII-91
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	32
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	
Imprenta	Imprenta Breogán. Lugo
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Motociclismo
Difusión	Local
Significación histórica	Revista sen firmas nas que no apartado de colaboradores aparecen os entrevistados. É unha iniciativa particular fomentada con abundante publicidade
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

GALICIA SPORTS	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1991. Primeiro número, IV-91
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	80
Ilustracións	
Prezo	375 pesetas
Redacción e administración	Camiño do forno, s/n. Canido-Vigo
Imprenta	Pro-Raquets, S. L
Edita	Fernando Rey Tapias
Directores	
Redactores e colaboradores	Simón Allende, Fernando Rey Tapias, Leonello Forti
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Galicia
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Santos Gayoso (1995:326)

GOL	
Subtítulo	El fútbol del domingo
Cidade	Santiago
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1991-? Primeiro número, 2-IX-1991
Periodicidade	Quincenal. Cando a SD Compostela xogaba na casa
Formato	
Páxinas	16
Ilustracións	
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	
Imprenta	Grafinova S.A
Edita	Moncho Lemos
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	López García (1992:71)

TENIS-LUGO	
Subtítulo	Revista tenística lucense
Cidade	Lugo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1991-92? Primeiro número, III-91. Último número coñecido V-92
Periodicidade	Irregular. Comezou sendo trimestral
Formato	A4
Páxinas	32-52
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	San Salvador de Muxa. Lugo
Imprenta	Imprenta Breogán. Lugo
Edita	Tenis Club Fluvial de Lugo
Directores	José A. Arrojo
Redactores e colaboradores	María Elisa Díaz Santalla, Fernando Rey Tapias, Enrique Iglesias, Carballo Patao, Vázquez Gallego, Solana Galdámez, Horacio Muñoz, María Jesús Fernández, Antonio Prado, Agustín González
Deporte ao que dedica máis atención	Tenis
Difusión	Comarcal
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

ARCOGAL	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1991-93. Primeiro número, 10-XI-91
Periodicidade	Trimestral
Formato	Cuartilla
Páxinas	22
Ilustracións	Fotografías en branco e negro
Prezo	Gratuíta a federados
Redacción e administración	Rúa Salvador Allende, 3 5º. A Coruña
Imprenta	
Edita	Federación Gallega de Tiro con Arco
Directores	Antonio Pérez Mudarra
Redactores e colaboradores	Manuel. R. Patiño, Jaime Balado, Flor Fernández
Deporte ao que dedica máis atención	Tiro con arco
Difusión	Galicia
Significación histórica	Revista editada pola Federación Galega de Tiro con Arco pero que a pesar de ser pro-federativa funciona coma unha publicación independente
Localización dos fondos ou bibliografía	Elaboración propia

DEPORTIVO	
Subtítulo	Revista del Real Club Deportivo de La Coruña Sociedad Anónima Deportiva
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1992-? Primeiro número, IV-92
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	60-68
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	300 pesetas
Redacción e administración	Rúa Zalaeta, 22 1º, A Coruña
Imprenta	Galicia Editorial S.A.
Edita	EAS S.L.
Directores	Pedro Arias Veira
Redactores e colaboradores	José Manuel Blanco, Lis Franco, Berta Guillín, Fernando Otero, Mario Velo, Manuel Corredoira, Lucas Suárez, Manuel Pombo, Juan Fernández
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Ademais das páxinas enfocadas á actualidade do RC Deportivo, conta con seccións dedicadas ao deporte feminino, baloncesto, ciclismo ou ao nutricionismo
Difusión	Comarcal. 25.000 tiraxe
Significación histórica	Revista destinada aos socios do RC Deportivo. Aínda que se declara independente, en realidade é un órgano do club
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña

DOMINGO DEPORTIVO (1ª etapa)	
Subtítulo	Periódico gratuito de información deportiva
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1992-93. Primeiro número, 29-XI-92. Último número, 7-III-93
Periodicidade	Quincenal. Cando o RC Deportivo xoga na casa. Repártese no estadio de Riazor e nas cafeterías próximas
Formato	Tabloide
Páxinas	24-32
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Rúa Durán Loriga, 2-4. A Coruña
Imprenta	Reclam, publicidad, marketing y artes gráficas, S.A.
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Global, con especial atención ao fútbol
Difusión	Local. 25.000 tiraxe
Significación histórica	Destinada principalmente ao RC Deportivo tamén se dedica a outras modalidades. Fusiúnase con <i>Urbe Deportes</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Estudios Locais, A Coruña

URBE DEPORTES (2ª etapa)	
Subtítulo	Publicación gratuíta
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1993-? Primeiro número, 21-III-93
Periodicidade	Quincenal. Cando o RC Deportivo xoga coma local
Formato	Tabloide
Páxinas	24
Ilustracións	Fotografías a cor e en branco e negro
Prezo	Gratuíto. Repártese no estadio e nas cafeterías da zona de Riazor
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	Distribuidora Gallega de Publicaciones, S.L. A Coruña
Directores	
Redactores e colaboradores	Lucas Pérez, Francisco Cajigas, Juan Lojo, M.Turrás, Yolanda Valera
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol, nomeadamente ao RC Deportivo
Difusión	Local. 30.000 tiraxe
Significación histórica	Continuación de <i>Domingo Deportivo</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

GRADA	
Subtítulo	Semanario deportivo GRATUÍTO
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán e galego como lingua secundaria
Cronoloxía	1992-93? Primeiro número, 5-II-92. Último número coñecido, 12-II-93
Periodicidade	Semanal
Formato	Tabloide
Páxinas	32
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	Polígono de Pocamaco, parcela C-12. A Coruña
Imprenta	
Edita	La Capital S.A.
Directores	
Redactores e colaboradores	Juan Andrés, Juan Mejuto, Alis Gómez, Sergio Baltar, Jorge Sobrino
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Provincial. 75.000 tiraxe
Significación histórica	Publicación impulsada por <i>El Ideal Gallego</i> e con forte patrocinio do Concello de A Coruña. Conta cun suplemento de motor e con noticias de carácter xeral
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

FERROL DEPORTE	
Subtítulo	El deporte como cultura
Cidade	Ferrol
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1992-93? Último número coñecido, XII-93
Periodicidade	Semestral
Formato	A4
Páxinas	84-110
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	300 pesetas
Redacción e administración	Apartado 339. Ferrol
Imprenta	Talleres Gráficos E. Paramés
Edita	SAF Publicaciones
Directores	Francisco Cobas
Redactores e colaboradores	Carlos Barcón, Ramón Sánchez Dopico, Antonio Aneiros, Leopoldo Ibáñez, Luís Taboada, Diego López, Santiago Rey Cancela, Emilio Barreiro, Fernando Arias, Rafael Romero
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Revista de gran calidade que fala de tódolos deportes con practicamente igual importancia
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

TODODEPORTE CORUÑA	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1992-. Primeiro número, 2-X-92
Periodicidade	Quincenal
Formato	A4
Páxinas	48-100
Ilustracións	No comezo branco e negro. Na actualidade realízase totalmente a cor
Prezo	200 pesetas - 1,2 euros. Actualmente custa 1 euro
Redacción e administración	Praza do Mestre Mateo, 5 3ºB, A Coruña
Imprenta	Gráfico Galaico S.A, Grafiber
Edita	Galipress S.L
Directores	Basilio Orgaz Blanco
Redactores e colaboradores	José Luís Álvarez, Gloria Maldonado, José Francisco Ventureira, Enrique Tomé, Benito Martín, Pili Pardo, Álvaro Aldrey, Francisco Gutiérrez
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Provincial. 5.000-8.000 tiraxe
Significación histórica	Edítase cada vez que o <i>RC Deportivo</i> xoga na Coruña. Dedícase tamén á actualidade das diferentes disciplinas deportivas da cidade e dos equipos de fútbol modesto da provincia da Coruña. Vixente na actualidade, e unha das publicacións máis antigas de Galicia
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés e Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

HAC DEPORTE	
Subtítulo	Club Deportivo da Universidade da Coruña
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1992-94? Último número coñecido, V-94
Periodicidade	Cuadrimestral
Formato	Saba
Páxinas	4
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Rúa Manuel Murguía, s/n. A Coruña / Casa do Francés, s/n. Campus de A Zapateira. A Coruña
Imprenta	Imprenta Mundo S.L.
Edita	Vicerreitorado de extensión universitaria
Directores	Ángeles Mera
Redactores e colaboradores	Javier Suárez Fernández, Emilio González, Jesús Manuel Díaz Bello, Ramón Martul
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Local
Significación histórica	Revista do deporte universitario
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

DEPORTE GALEGO	
Subtítulo	
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1993-? Primeiro número, I-93
Periodicidade	
Formato	Revista
Páxinas	82
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	500 pesetas
Redacción e administración	Rúa Alfonso XII, 11 1ºD. Pontevedra
Imprenta	Gráfico Galaico S.A. Polígono de Pocomaco, parcela G-16. A Coruña
Edita	Deypublic S.L.
Directores	Manuel García Rodríguez
Redactores e colaboradores	Jacobo Pérez Paz, Franco Cobas, Octavio Rodríguez, José. R. Carballido, Juan Carlos Da Silva, Emilio Navaza, Eugenio López, José Durán
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Galicia
Significación histórica	Revista patrocinada pola Secretaria Xeral para o Deporte da Xunta de Galicia
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña e Biblioteca Xeral da USC

HOJA DEPORTIVA	
Subtítulo	Semanario del deporte en A Mariña
Cidade	Viveiro
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1993. Primeiro número, 30-IV-93. Último número, 3-XII-93
Periodicidade	Semanal
Formato	A4
Páxinas	12
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	100 pesetas
Redacción e administración	Rúa Antonio Bas, 10. Viveiro
Imprenta	
Edita	VSV Ediciones
Directores	Vitoria González Iglesias
Redactores e colaboradores	José Vicente Mon, David Martínez, XX Pereira, Jesús Iglesias Uz, Manuel Palmeiro
Deporte ao que dedica máis atención	Global, con especial atención ao fútbol
Difusión	Comarcal. Dedicado especialmente ao fútbol rexional
Significación histórica	No último número comenta que reaparecerá en xaneiro. Porén, non o fará, xa que non se atoparon fondos da revista a partir da devandita data
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

EL ACADÉMICO	
Subtítulo	Revista deportiva
Cidade	Ourense
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1993-95? Primeiro número, V-93. Último número coñecido, I-95
Periodicidade	Quincenal, pero acabou sendo bimestral
Formato	A4
Páxinas	12-16
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	Imprenta Sanmartin
Edita	Grupo Academia Postal
Directores	Fabián Clinaz
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol sala
Difusión	Local
Significación histórica	Revista do Grupo Academia Postal que nace meses antes de que o equipo certifique o ascenso á División de Honra. Conta cun consultorio médico sobre lesións deportivas
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

EQUITACIÓN	
Subtítulo	Deporte e industria hípica
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1993-97? Primeiro número, V-93. Último número coñecido, III-97
Periodicidade	Bimestral
Formato	A4
Páxinas	58-74
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	350 - 600 pesetas
Redacción e administración	Rúa Policarpo Sanz, 22 3ªdcha. Vigo
Imprenta	Gráficas Numancia / Agencia Gráfica
Edita	S.I.P.S.A
Directores	Tinuca Alonso
Redactores e colaboradores	Luisa G. AVECILLA, Ana Jacob, Enrique Cambón, Juan Prada, Charo Andrade, Moncho Giradles, Héctor Sanmartín, Fran Rodríguez
Deporte ao que dedica máis atención	Hípica
Difusión	Galicia
Significación histórica	Revista deportiva de hípica que conta cun apartado para o coidado e a cría de cabalos
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

TERCER TIEMPO (1º etapa)	
Subtítulo	Semanario gallego de información deportiva / Periódico gallego de información deportiva
Cidade	A Estrada
Lingua que utiliza	Galego e castelán
Cronoloxía	1993-1996. Primeiro número, 24-IV-93. Último número, 7-XII-96
Periodicidade	Semanal
Formato	Tabloide
Páxinas	24-40
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	100 pesetas
Redacción e administración	Rúa Padrón, 3 2º. A Estrada
Imprenta	Publicacións Tameiga
Edita	
Directores	José Antonio Montoto / José Ángel Blanco
Redactores e colaboradores	Manuel Iglesias, Javier Fortes, Pepe Seijo, Daniel Amor, Víctor Blanco, Manolo Corredoira, Maite Gestido, Pili Pardo, José Manuel Fandiño
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia
Significación histórica	Xornal deportivo galego que sofre unha profunda transformación en 1997
Localización dos fondos	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña

TERCEIRO TEMPO (2º etapa)	
Subtítulo	A voz independente do deporte galego
Cidade	A Estrada / Vigo
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1997-. Primeiro número, III-97
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	32-40
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	100-250 pesetas. No momento de facer esta tese o seu custe ascende a 1,80 euros
Redacción e administración	Rúa Padrón, 3 2º. A Estrada / Rúa Barcelona, 33, entrechán. Vigo
Imprenta	
Edita	Edisport. Vigo
Directores	Maite Gestido / Daniel Soto
Redactores e colaboradores	José Ángel Blanco, José Escudero, Eugenio Eiroa, Pepe Barbero, Maruxa Alfonso, José Manuel Gordillo, Juan Rodrigo, María Rey, Xaquín Blanco, Pili Pardo, Luís Macías, Eberto Pena
Deporte ao que dedica máis atención	Deportes minoritarios e de base
Difusión	Galicia. 3.500 tiraxe
Significación histórica	Nova etapa da iniciativa <i>Tercer tiempo</i> . Dende o número de VII-97 cambia a súa sede de A Estrada a Vigo
Localización dos fondos	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña

CUATRO ESTILOS	
Subtítulo	
Cidade	Pontedeume
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1994-96? Primeiro número, I-94. Último número coñecido, VII-96
Periodicidade	Irregular. Tentou ser bimestral
Formato	A4
Páxinas	52-58
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito para socios
Redacción e administración	
Imprenta	López Torre, Pontedeume
Edita	C.N.Cedeira, C.N.Ferrol e C.N.Ortigueira
Directores	
Redactores e colaboradores	R. G. S. Emilio Gorogojo, Guillem Alsina
Deporte ao que dedica máis atención	Natación
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Revista dos clubs náuticos da comarca ferrolá con atención á actualidade nacional e internacional da natación
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

GALICIA ATLÉTICA	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán nos comezos. Logo pasou ao galego
Cronoloxía	1994-98? Primeiro número, IX-94. Último número, IV-98
Periodicidade	Trimestral
Formato	A4
Páxinas	60-100
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	250 - 400 pesetas
Redacción e administración	Avenida de Glasgow, 13. Complexo Deportivo de Elviña, A Coruña
Imprenta	Comunicación e impresión Coruña S.L. / Ediciones Saniño, A Coruña
Edita	Federación Gallega de Atletismo
Directores	Sergio Vázquez Gómez / Benito Martín Bécares
Redactores e colaboradores	Isidoro Hornillos Baz, Dolores Rojas Suárez, Claudio Hornillos Baz, Luis Gómez
Deporte ao que dedica máis atención	Atletismo
Difusión	Galicia. 1.000 tiraxe
Significación histórica	Aínda que impulsada pola Federación, funciona coma unha revista estritamente deportiva con toda a actualidade do atletismo galego e estatal
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

DOBLE AXEL	
Subtítulo	Patinaxe artística
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1994-. Primeiro número, VI-94
Periodicidade	Semestral
Formato	A4
Páxinas	28-32
Ilustracións	Fotografías en branco e negro
Prezo	Gratuíto a socios
Redacción e administración	Estrada xeral Valladares, 233. Vigo
Imprenta	Artes Gráficas Bemar
Edita	Club Patinaxe Artística Valladares
Directores	Félix. C. Álvarez Fernández
Redactores e colaboradores	Mónica Valderrama Santomé
Deporte ó que dedica máis atención	Patinaxe
Difusión	Comarcal. 500 tiraxe
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

VOLVORETA / BOLBORETA	
Subtítulo	Boletín do Clube Natación BUDO / Revista dos Clubs N. Galaico e Rías Baixas-BUDO
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1994-. Primeiro número, IX-94
Periodicidade	Irregular. Comezou coma bimestral
Formato	A4
Páxinas	18-46
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito a socios
Redacción e administración	Avenida Alférez Provisional, 17. Pontevedra / Joaquín Costa, 25 1º. Pontevedra / Complexo de Rías do Sur, rúa Matos s/n. Pontevedra
Imprenta	Gráficas Anduriña. Pontevedra
Edita	C. N. Galaico-Budo
Directores	Roberto R. Cocheteux Lourido / Xosé Ramón Meiriño González / José Gulias Varela
Redactores e colaboradores	Pedro Conde González, Miguel López Alvarado, Francisco Javier Silva, Milagros Mora, Héctor Vilariño
Deporte ao que dedica máis atención	Natación
Difusión	Comarcal. 600 tiraxe
Significación histórica	Revista subvencionada pola Xunta de Galicia que comezou sendo un órgano do Club Natación BUDO para converterse en revista de varios clubs náuticos da comarca de Pontevedra
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Pública de Pontevedra, Biblioteca Xeral da USC e Arquivo do Consello da Cultura Galega

GALICIA GOLF	
Subtítulo	Revista Oficial Federación Gallega de Golf
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1995-? Primeiro número, V-95
Periodicidade	Irregular
Formato	A4
Páxinas	24
Ilustracións	Fotografías a cor e en branco e negro
Prezo	Gratuíto a federados
Redacción e administración	Rúa Cabo Santiago Gómez, 8. A Coruña
Imprenta	Corporación Gráficas
Edita	José Mariñas Lage
Directores	José Mariñas Lage
Redactores e colaboradores	Roberto Vidal, Salvador Neira
Deporte ao que dedica máis atención	Golf
Difusión	Galicia
Significación histórica	Órgano da Federación que funciona coma publicación deportiva con reportaxes e entrevistas sobre o mundo do golf galego
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

SPRINT MOTOR	
Subtítulo	
Cidade	Teo
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1995-
Periodicidade	Mensual
Formato	Tabloide. En 2009 pasou a formato A4
Páxinas	22
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	Urbanización San Sadurniño, Rúa B 21. Teo
Imprenta	Recoprint Rábade S.L.
Edita	Tórculo Edicións
Directores	Jorge Sobrino Morán
Redactores e colaboradores	Miguel Cumbras, Rai Mosquera, Luis Penido, Ramón Novo, Edu Lavandeira
Deporte ao que dedica máis atención	Automobilismo
Difusión	Comarcal. 6.000 tiraxe
Significación histórica	Distribúese en cafeterías e centros similares da comarca de Santiago
Localización dos fondos ou bibliografía	Arquivo do Consello da Cultura Galega

DEPORTE CAMPEÓN / DXT	
Subtítulo	Primer diario deportivo de Galicia
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1995-. Primeiro número, 19-XII-95
Periodicidade	Diaria
Formato	Tabloide
Páxinas	24-48
Ilustracións	Branco e negro e fotografías a cor
Prezo	110 - 125 pesetas. Actualmente o seu custe ascende a 1 euro
Redacción e administración	Polígono de Pocomaco, Parcela C-12. A Coruña Delegación de Santiago: Travesía do Franco, 3 Bis Delegación de Vigo: Marqués de Valladares, 14 6º
Imprenta	El Ideal Gallego
Edita	Editores Deportivos del Norte de España, S.A / Editorial La Capital S.L.
Directores	César Casal González (1995-1999) / Juan Carlos Boga (1999-2009) / Andrés Ríos Mejuto (2009-)
Redactores e colaboradores	Yolanda Valera, José Antonio Alonso Rodrigo, María Alonso, Luís de la Cruz, Carlos A. Sánchez, Pedro Pablo Gutiérrez, José Antonio Fraga, Juan Carlos Boga, Arturo Lezcano, Teresa Rubio, Iñaki García, Ana Torres, Óscar Benito, Toño Bermúdez, Miguel Carpintero, José Luís Núñez, Doda Vázquez, Carlos Sánchez Pontón, Alberto Mahía, Manuel Rodríguez, Marta Arias, Pablo Gómez, Antonio Fafián, Juan Pedro Barco, Chaly Novo, Luis Novo, Kiko Novoa, Arcadio Silvosa, Manu Sainz, Eugenio Cobas, Israel Zautúa, Armando Palleiro, Alberto Torres, Hugo Santiso, Carlos Alberto Fernández, Rubén García
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia e O Bierzo. 15.000 tiraxe. Cando se fixo local pasou a tirar entre 3.000 e 4.000 exemplares principalmente na provincia da Coruña. As delegacións tamén deixaron de existir en 1996 cando

	o xornal apostou por abandonar a súa idea primixenia de ser soporte deportivo para toda Galicia
Significación histórica	Primeiro diario deportivo de Galicia. Vixente na actualidade
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

SUPERDEPOR FÚTBOL	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1996-? Primeiro número, VIII-96
Periodicidade	
Formato	A4
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	Diseño y Comunicación SC
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC (sen opción de consulta)

O REGATE	
Subtítulo	Revista deportiva do Sur de Lugo
Cidade	Monforte de Lemos
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1996-? Número coñecido, X-96
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	48
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	275 pesetas
Redacción e administración	
Imprenta	Imprenta Fénix
Edita	
Directores	Juan Carlos Rodríguez Santolhao
Redactores e colaboradores	Pilar Castaño Aira, Roberto Óscar Carrera Díaz
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

SOLO SALA	
Subtítulo	La revista del fútbol sala ourensano
Cidade	Ourense
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1996-? Número coñecido, 10-VI-96
Periodicidade	Semanal. Descansa de xuño a outubro
Formato	Cuartilla
Páxinas	10
Ilustracións	
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	Farías, Forneiro y Asociados
Directores	María del Carmen Forneiro Rodríguez
Redactores e colaboradores	Leandro, Patricio, Sebastián
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol sala
Difusión	Local
Significación histórica	Revista de crónicas e resultados do fútbol sala ourensán
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

VIGO EN JUEGO	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1996-97? Primeiro número, 8-IX-96. Último número coñecido, 22-VI-97
Periodicidade	Quincenal. Cando o RC Celta xoga en Balaídos
Formato	A4
Páxinas	32-40
Ilustracións	Fotografías a cor e en branco e negro
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Rúa Pi y Margall, 72 galerías. Vigo
Imprenta	Gráficas Alfer S.A. A Coruña
Edita	Gabinete de Comunicación Agencia de publicidad y servicios y Flash Comunicación
Directores	Carlos García Machuca e Rafa Costas
Redactores e colaboradores	Rafael Rodríguez López, Carlos García Machuca, Eugenio Álvarez
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	Revista coa previa, crónica e datos do rival do RC Celta, así como entrevistas
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

UNIDEPOR	
Subtítulo	Boletín informativo del deporte universitario
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán. Galego a partir do número 6
Cronoloxía	1996-98? Primeiro número, III-96. Último número coñecido, VI-99
Periodicidade	Mensual. Cesa no verán
Formato	Cuartilla. Formato A4 dende o número 6
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	
Redacción e administración	Campus Universitario, s/n. Vigo
Imprenta	
Edita	Universidade de Vigo
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Comarcal
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Elaboración propia

ORGULLO CELESTE	
Subtítulo	Federación de Peñas del R.C. Celta de Vigo S.A.D.
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1997-98? Último número coñecido, 1-IX-98
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	32
Ilustracións	Fotografías en branco e negro e a cor
Prezo	Gratuito para peñistas
Redacción e administración	Estadio de Balaídos, s/n. Vigo
Imprenta	Gráficas Ibernón
Edita	Federación de Peñas del R.C. Celta de Vigo S.A.D
Directores	Xavier Otero
Redactores e colaboradores	José Méndez, Valentina Alonso, Arximiro Rodríguez, Begoña Vázquez, Almu Pazo
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Fanzine do RC Celta
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

O GROVENSE	
Subtítulo	Boletín informativo do C.D Grove
Cidade	O Grove
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1997-98? Primeiro número, XI-97. Último número coñecido, II-98
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	24-28
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuito para socios
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	
Directores	
Redactores e colaboradores	Carlos Prieto
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local. 450 tiraxe
Significación histórica	Revista do CD Grove e da actualidade do deporte da comarca
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

MOUNTAIN BIKE GALEGO	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1997-98? Primeiro número, III-97. Último número coñecido, VII-98
Periodicidade	Bimestral
Formato	A4
Páxinas	36-40
Ilustracións	Fotografías en branco e negro e a cor
Prezo	250 pesetas
Redacción e administración	Rúa Torrecedeira, 78 8ºB. Vigo
Imprenta	Obradoiro Gráfico. Puxeiros, Mos
Edita	Asociación Biciverde
Directores	Óscar Lorenzo Vila
Redactores e colaboradores	Miguel Lorenzo Vila, José Comesaña Fortes, Guillermo Janeiro
Deporte ao que dedica máis atención	Ciclismo
Difusión	Galicia
Significación histórica	Conta coas seccións: 'Competición', 'Equipos', 'Rutas', 'Novidades técnicas', 'Mantemento', 'Medicina deportiva', 'Freestyle', 'Trial-sin' e 'BMX'
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

CHAPELA	
Subtítulo	
Cidade	Chapela, Redondela
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1997-05. Primeiro número, IX-97
Periodicidade	Irregular. Tentaba ser mensual
Formato	A4
Páxinas	24
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuíto a socios
Redacción e administración	Avenida de Redondela, 19. Chapela, Redondela
Imprenta	T.T. S.L
Edita	Sociedade Deportiva Chapela
Directores	
Redactores e colaboradores	Antonio García, Daniel Soto, Xaime Escudeiro
Deporte ao que dedica máis atención	Balonmán
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Revista da SD Chapela
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC e Arquivo do Consello da Cultura Galega

TEMPO DE TRAÍÑAS	
Subtítulo	A revista do remo galego
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1997-00. Primeiro número, 26-VI-97. Último número, VIII-00
Periodicidade	Irregular. Quincenal dende xuño a outubro
Formato	A4
Páxinas	24-44
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	200 - 400 pesetas
Redacción e administración	Rúa Barcelona, 33, entrechán. Vigo
Imprenta	
Edita	Tercer Tiempo S.L.
Directores	Daniel Soto
Redactores e colaboradores	Maite Gestido, Xosé Núñez, Xoan Rodrigo
Deporte ao que dedica máis atención	Remo
Difusión	Galicia
Significación histórica	Pertence a <i>Terceiro Tempo</i> . Dende o ano 2000 edita números de forma puntual segundo o calendario de competicións das traíñas
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña

A RAQUETA	
Subtítulo	Revista do tenis do Morrazo / Revista dos clubs de tenis do Morrazo
Cidade	Cangas do Morrazo
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1997-. Primeiro número, VII-97
Periodicidade	Empezou coma semestral e logo pasou a anual
Formato	A4
Páxinas	12-16
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	Club de Tenis do Morrazo, Apartado 195. Cangas do Morrazo
Imprenta	Viláfer. Cangas
Edita	Club de Tenis de Bueu, Club de Tenis de Cangas, Club de Tenis de Moaña
Directores	
Redactores e colaboradores	Rubén López, Jesús Chapela
Deporte ao que dedica máis atención	Tenis
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Ocúpase das distintas competicións organizadas polos clubs fundadores da publicación, mais tamén da actualidade do tenis mundial. As revistas <i>Grand Slam</i> , <i>Madrid Tenis</i> e <i>Tenis a Fondo</i> aportan as fotografías
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Pública de Pontevedra

PONTEVEDRA C.F.	
Subtítulo	Revista de alumnos de Publicidad y Relaciones Públicas
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1998-?
Periodicidade	
Formato	A4
Páxinas	28
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	
Imprenta	Norgráfica Seara, 45. Vigo
Edita	Pontevedra C.F.
Directores	Romina Eiras Comesaña, Yolanda Martínez Comesaña, Tania Sueiro e Myriam Viso
Redactores e colaboradores	Marta Álvarez, Marcos Calviño, Ana García, Alicia Montes, Clara Horonato, Griselda García
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	Revista editada por alumnos da Facultade de Comunicación Audiovisual da Universidade de Vigo co patrocinio do Pontevedra CF
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

BALUMA	
Subtítulo	Boletín trimestral de la Federación Gallega de Vela
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1998-? Primeiro número, VI-98
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	20
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuito a federados
Redacción e administración	Peirao de Bouzas. Vigo
Imprenta	
Edita	BA Edigrafik
Directores	Manuel Blanco Pérez
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Vela
Difusión	Galicia. 5.000 tiraxe
Significación histórica	Revista da Federación con entrevistas e crónicas das distintas competicións de vela de toda Galicia
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

CLUB BALONCESTO CIES VIGO	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1998-99? Número coñecido, 16-I-99
Periodicidade	Quincenal. Cando o Club Baloncesto Vigo xoga na casa
Formato	Cuartilla
Páxinas	18
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	Gratuíto. Repártese os días de partido
Redacción e administración	Rúa Príncipe, 28 2º. Vigo
Imprenta	
Edita	Club Baloncesto Vigo
Directores	
Redactores e colaboradores	Miguel M. Méndez, Antonio Pérez
Deporte ao que dedica máis atención	Baloncesto
Significación histórica	Local. Revista de análise do rival do Club Baloncesto Vigo, do encontro anterior e con entrevistas a xogadores
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

META SPORT	
Subtítulo	Diario deportivo de Galicia
Cidade	A Coruña e Vigo
Lingua que utiliza	Castelán. Presenza feble do galego
Cronoloxía	1998-99. Primeiro número, 14-X-98. Último número, 23-VII-99
Periodicidade	Diaria
Formato	Tabloide
Páxinas	38-48
Ilustracións	Fotografías en branco e negro e a cor
Prezo	125 pesetas
Redacción e administración	Delegación de A Coruña: Rúa Costa Rica, 3 baixo Delegación de Vigo: Avenida de Castrelos, 20 3º
Imprenta	La Voz de Galicia S.A.
Edita	Grupo Voz
Directores	Manuel de Castro e Antonio Sangiao
Redactores e colaboradores	Yolanda Valera, Manuel Rodríguez, José Luís Barreiro, José Antonio Fraga, Diego Fernández Durán, Mónica Martínez, Óscar Losada, Víctor López, Manuel Iglesias, Alfonso Hermida
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia
Significación histórica	Segundo xornal deportivo de Galicia. Contaba con dúas delegacións e pretendía abarcar á totalidade do público galego
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

SALITRE	
Subtítulo	Revista náutica galega / Xornal galego náutico
Cidade	Teo
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1998-00. Primeiro número, 1º semestre 1998. Último número, 1º trimestre 2000
Periodicidade	Trimestral. O primeiro número foi semestral
Formato	Tabloide
Páxinas	16
Ilustracións	Fotografías en branco e negro
Prezo	250 pesetas. 100 pesetas a partir do segundo número
Redacción e administración	Urbanización San Sadurniño. Rúa B, 21. Teo
Imprenta	Artes Gráficas La Capital
Edita	Grupo Comunicación Bussines
Directores	Xurxo Sobrino Morán
Redactores e colaboradores	Fernando Martínez, Marisa Covelo, Juan Domato, Ana Barcala, Juan Manuel Pérez, Xoa Rodríguez, Manuel López, Xabier Vilariño, J. Moran, M. Crespo
Deporte ao que dedica máis atención	Vela. Atención a tódolos deportes náuticos con informacións sobre piragüismo, remo ou natación
Difusión	Galicia
Significación histórica	Primeira e única publicación náutica editada en galego. Conta con subvención da Dirección Xeral de Política Lingüística. Foi unha das primeiras revistas en utilizar o papel reciclado para a súa elaboración.
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC e Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña

TODOBASKET	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1999-? Primeiro número, IV-99. Último número coñecido, VII-99
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	24
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	200 pesetas
Redacción e administración	Rúa Anduriña, 11 5º. Vigo
Imprenta	
Edita	Unimedia Comunicación S.L.
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Baloncesto
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Actualidade do baloncesto vigués, categorías inferiores e equipos profesionais
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

RODAR	
Subtítulo	Ciclismo galego
Cidade	Vilalba
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1999-? Primeiro número, V-99. Último número coñecido, XII-99
Periodicidade	Bimestral
Formato	A4
Páxinas	14
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	350 pesetas
Redacción e administración	Rúa As Lapelas, 1, baixo. Vilalba
Imprenta	Artes Gráficas Sera S.L. Vilalba
Edita	Rodar 99 CB
Directores	Remedios Ferreiro
Redactores e colaboradores	Alberto Hermida, Gus Mejjide, Iván Manuel
Deporte ao que dedica máis atención	Ciclismo
Difusión	Comarcal. 500 tiraxe
Significación histórica	Revista que se dedica á actualidade do ciclismo amateur en Galicia
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

EL PARTIDO	
Subtítulo	Diario deportivo de A Coruña
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1999-00? Primeiro número, 29-XI-99. Último número coñecido, 25-I-00
Periodicidade	Irregular
Formato	Tabloide
Páxinas	48
Ilustracións	Branco e negro
Prezo	75 pesetas
Redacción e administración	Ronda de Outeiro, 288 2ªA. A Coruña
Imprenta	Publicaciones Tameiga. Vigo
Edita	
Directores	José Manuel Rodríguez (director rexional)
Redactores e colaboradores	María Isabel Lamas, Belén Vázquez, Carlos Castiñeiras, Marta R. Baleiro, Ana Oreiro
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Cabeceira nada en Barcelona, pero que conta con edicións independentes en diversas capitais españolas. <i>El Partido de A Coruña</i> naceu en 1999. Céntrase nos equipos coruñeses, pero funciona como un diario estatal
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

TEMPO DE BALONMÁN	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Galego e castelán. Predominio do primeiro
Cronoloxía	1999-00? Primeiro número, I-99. Último número coñecido, XII-00
Periodicidade	Bimestral
Formato	Revista
Páxinas	24
Ilustracións	Fotografías en branco e negro
Prezo	200 pesetas. 1'20 euros
Redacción e administración	Rúa Barcelona 33, entrechán. Vigo
Imprenta	
Edita	Tercer tiempo S.L.
Directores	Daniel Soto
Redactores e colaboradores	Xavier Otero, David Acevedo
Deporte ao que dedica máis atención	Balonmán
Difusión	Galicia
Significación histórica	Revista dependente de <i>Terceiro Tempo</i> que aínda se publica cando hai algún acontecemento especial relacionado co balonmán galego
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Nodal de Lugo

XIMNASIA	
Subtítulo	Revista galega
Cidade	Ourense
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1999-01. Primeiro número, IV-99. Último número, III-01
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	42-50
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	3 - 3,10 euros
Redacción e administración	Avenida da Habana, 79 6º. Ourense
Imprenta	Gráficas Gallegas S.L.
Edita	Federación Galega de Ximnasia
Directores	Antonio Prada Zorelle
Redactores e colaboradores	Míriam González Iglesias, Pino Díaz, Aurora Martínez, Silvia Alonso
Deporte ao que dedica máis atención	Ximnasia
Difusión	Galicia
Significación histórica	Conta con apartados de aeróbic, ximnasia artística masculina e feminina, rítmica, trampolín e ximnasia xeral
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Xeral da USC

TENIS EN GALEGO	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	1999-03. Primeiro número, 15-XII-99. Último número, 5-V-03
Periodicidade	Quincenal
Formato	A4
Páxinas	8
Ilustracións	Tres cores. Negro, verde e branco
Prezo	Gratuito a federados
Redacción e administración	Rúa fotógrafo Luís Kasado, 17, baixo. Vigo
Imprenta	Imprenta Feito
Edita	Federación Galega de Tenis
Directores	Rafael Costas
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Tenis
Difusión	Galicia. 150 tiraxe
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Elaboración propia

FUTBOLSITE	
Subtítulo	Periódico gratuito de Xornal.com
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	1999-
Periodicidade	Quincenal
Formato	Xornal
Páxinas	8
Ilustracións	Fotografías a branco e negro e a cor
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Ronda de Outeiro, 421 1ºB. A Coruña
Imprenta	Publicaciones Tameiga. Vigo
Edita	Xornal Galinet S.A
Directores	Antonio Sangiao / Mario Gontade
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local. 20.000 tiraxe
Significación histórica	Xornal que se publica os días que o RC Deportivo xoga en Riazor
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

VIGO DEPORTE	
Subtítulo	Todo el deporte del área metropolitana viguesa
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2000-02. Primeiro número, 18-VII-2000. Último número, 5-III-2002
Periodicidade	Semanal
Formato	Saba
Páxinas	12-16
Ilustracións	Fotografías en branco e negro e a cor
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Avenida García Barbón, 104, baixo. Vigo
Imprenta	Avenida da Prensa, Polígono de Sabón. Arteixo
Edita	La Voz de Galicia S.A
Directores	
Redactores e colaboradores	Tomás Alonso, Jorge Lamas, Raúl Varela, Marta F. Pedrera, E. Pita, J. Roperro, A. Saborido
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Entregábase conxunta e inseparablemente os martes con <i>La Voz de Galicia</i> sen aumento de prezo
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Penzol de Vigo

MARCAXE ZONAL	
Subtítulo	O teu xornal deportivo
Cidade	Lalín
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	2000-06. Número consultado, 11-I-04
Periodicidade	Irregular
Formato	A4
Páxinas	38
Ilustracións	Fotografías en branco e negro e a cor
Prezo	1,50 euros
Redacción e administración	Rúa B, 42, baixo. Lalín
Imprenta	Imprenta Marcaxe
Edita	A.C. Deportiva Franel
Directores	Manuel Anxo
Redactores e colaboradores	Blanca Royo Novoa, Manuel Anxo, Javier Lalín
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Ten redacción tamén en A Estrada
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Pública de Pontevedra

EL PERIÓDICO DEL CELTA	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2000-07. Primeiro número, 5-III-00
Periodicidade	Quincenal. Cando o RC Celta xoga en Balaídos
Formato	Tabloide
Páxinas	24
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Avenida de Balaídos, s/n. Vigo
Imprenta	Celta de Artes Gráficas S.A.
Edita	RC Celta de Vigo S.A.D.
Directores	
Redactores e colaboradores	Joaquín Gandón, Diego Durán, Paula Avilés, JC Milán
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Xornal do RC Celta
Localización dos fondos ou bibliografía	Arquivo do Consello da Cultura Galega e Biblioteca Xeral da USC

RCD	
Subtítulo	Fútbol + ocio / Revista oficial del R.C. Deportivo de La Coruña
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2001-. Primeiro número, I-01
Periodicidade	Bimestral. Logo pasou a cuatrimestral
Formato	A4
Páxinas	68-100
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	3 euros. Gratuíta para os socios
Redacción e administración	Praza de Pontevedra, 19 1º. A Coruña
Imprenta	Alva Gráfica S.L.
Edita	RC Deportivo de La Coruña S.A.D
Directores	Augusto César Marcos
Redactores e colaboradores	Cristino Álvarez, Luis Soto, Cristina Barreiro, Carlos Voto, Héctor Fernández, Cristina Amigo, Suso Casanova, Pepe Guillín, Sergio Eiroa, Raúl Benito, Eduardo F. Caridad, Leticia G. Chas
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Galicia. 30.000 tiraxe
Significación histórica	Revista do <i>RC Deportivo</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña e Arquivo do Consello da Cultura Galega

FÚTBOL GRANATE	
Subtítulo	
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2002-? Primeiro número, IX-02. Último número coñecido, IX-02
Periodicidade	Quincenal
Formato	Cuartilla
Páxinas	16
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Rúa de Benito Corbal, 16. Pontevedra
Imprenta	Gráficas Anduriña
Edita	Pontevedra Club de Fútbol
Directores	
Redactores e colaboradores	Enzo Portuese, Rafael Hernánz, Rubén Rey e Guadalupe Murillo
Deporte ó que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Local
Significación histórica	Revista do Pontevedra CF que se reparte nos días que o equipo xoga como local
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Pública de Pontevedra

MARÍN DEPORTIVO	
Subtítulo	Revista del deporte marinense
Cidade	Marín
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2003-? Número consultado, III-03
Periodicidade	
Formato	Cuartilla
Páxinas	16
Ilustracións	Fotografías en branco e negro e a cor
Prezo	Gratuíta
Redacción e administración	Rúa Ernesto Caballero, 24. Marín
Imprenta	Mapelno S.A
Edita	Publicaciones S y G Asociados
Directores	
Redactores e colaboradores	Publicaciones S y G Asociados
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Local
Significación histórica	Distribución gratuíta nas instalacións onde se practica deporte na vila de Marín
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Pública de Pontevedra

LIDER DEPORTIVO	
Subtítulo	
Cidade	Cambre
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2003-2005-? Primeiro número, 21-VI-03
Periodicidade	Quincenal. Sae a rúa cando xoga o RC Deportivo en Riazor
Formato	Tabloide
Páxinas	16
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Rúa Luís Seoane, 1 1ºA. Cambre
Imprenta	Norprensa S.A
Edita	Lidepor S.XXI S.L
Directores	María José Vilas Cancela
Redactores e colaboradores	I.González, Roberto L.Moskovich, Jesús García
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Comarcal
Significación histórica	Repártese en locais de hostalería, comercios en xeral e mediante o buzoneo
Localización dos fondos ou bibliografía	Colección histórica de periódicos de La Voz de Galicia e Biblioteca Nodal de Lugo

CARISMA NAÚTICO	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2003-
Periodicidade	Bimestral. Logo pasou a cuatrimestral
Formato	Tabloide
Páxinas	24
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	Rúa Ferrol, 3 1ºA. A Coruña / Rúa Juana de Vega, 8 2ºIzq. A Coruña
Imprenta	Recoprint Rábade S.L.
Edita	Carisma Multimedia S.L.
Directores	Ricardo Castillo
Redactores e colaboradores	Tomás Carrero
Deporte ao que dedica máis atención	Vela
Difusión	Galicia. 15.000 tiraxe
Significación histórica	Editase para toda Galicia e tamén en clubs náuticos do norte de España e Portugal
Localización dos fondos ou bibliografía	Arquivo do Consello da Cultura Galega

MUNDO GOLF GALICIA	
Subtítulo	Periódico mensual gratuito
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2003-. Primeiro número, VIII-03
Periodicidade	Mensual
Formato	Tabloide
Páxinas	16-24
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuito
Redacción e administración	Rúa Ferrol, 3 1ºA. A Coruña / Rúa Juana de Vega, 8 2ºIzq. A Coruña
Imprenta	Recoprint Rábade S.L.
Edita	Carisma Multimedia S.L. / Grupo Vertebral S.L
Directores	Ricardo Castillo
Redactores e colaboradores	Miguel Ángel Caderot, Carmela Fernández Piera, María Acacia López Bachiller, José Luís Catoira, José L. Sinde Eiras
Deporte ao que dedica máis atención	Golf
Difusión	Galicia. 12.000 tiraxe
Significación histórica	Distribúese en tódolos campos de golf de Galicia e tamén en Asturias, León, Madrid e Cantabria. As noticias son enviadas á redacción polos propios clubs
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Nodal de Lugo

REVISTA OFICIAL DE PRONE LUGO A.D.	
Subtítulo	
Cidade	Lugo
Lingua que utiliza	Castelán. No número 4 do terceiro ano (X-05) cambia de idioma e pasa ao galego
Cronoloxía	2003-. Primeiro número, IX-04. Último número consultado, II-06
Periodicidade	Quincenal. Sae cando o Prone Lugo AD xoga na casa
Formato	Cuartilla
Páxinas	28-40
Ilustracións	Branco e negro. Fotografía central a cor
Prezo	Gratuito. Repártese os días de partido
Redacción e administración	Rúa da Terra, s/n. Lugo
Imprenta	
Edita	Gráficas Lucenses S.L.
Directores	Jacobo Gómez
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol sala
Difusión	Local
Significación histórica	Revista coa previa do partido do Prone Lugo AD e co resumo do anterior. Tamén inclúe estatísticas detalladas e análise do rival
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Nodal de Lugo

CICLISMO	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	2004-05
Periodicidade	Semestral
Formato	
Páxinas	28
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuíta a federados
Redacción e administración	Fotógrafo Luís Ksado, 17. Vigo
Imprenta	Estudio Rafa Cáccamo
Edita	Federación Galega de Ciclismo
Directores	Manuel Martínez
Redactores e colaboradores	Donato Rey
Deporte ao que dedica máis atención	Ciclismo
Difusión	Galicia. 2.200 tiraxe
Significación histórica	Impulsada pola Federación Galega de Ciclismo, soamente tivo dous anos de vixencia
Localización dos fondos ou bibliografía	Elaboración propia

313 WAKEBOARD	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2004-07
Periodicidade	Irregular. Mensual no verán
Formato	
Páxinas	
Ilustracións	
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	Rúa da República Arxentina, 22 6ºA.Vigo
Imprenta	
Edita	Triplea Wake S.L
Directores	Andrés Anaya
Redactores e colaboradores	Adrián Hervella, David Paredes
Deporte ao que dedica máis atención	Surf
Difusión	Estatat. 10.000 tiraxe
Significación histórica	Distribúese nas tendas de wakeboard e nas probas do Circuito Nacional de Wakeboard
Localización dos fondos ou bibliografía	Arquivo do Consello da Cultura Galega

MOTOR GALICIA	
Subtítulo	
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2004-
Periodicidade	Mensual
Formato	A4
Páxinas	48-64
Ilustracións	Cor
Prezo	3 euros
Redacción e administración	Avenida da Hispanidade, 55 1. Vigo / Rúa Carballeira, 8, baixo. Vigo
Imprenta	
Edita	Motor Galicia S.L.
Directores	José Manuel Magallanes Rodríguez
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Automobilismo
Difusión	Galicia
Significación histórica	Aínda que conta con anuncios e patrocinios destinados á compra-venta de automóviles, ten amplos reportaxes sobre as distintas competicións automobilistas de Galicia
Localización dos fondos ou bibliografía	Elaboración propia

LIDER	
Subtítulo	El periódico deportivo de Lugo
Cidade	Lugo
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2005-. Primeiro número, 7-IX-05
Periodicidade	Semanal. Sae os mércores
Formato	Tabloide
Páxinas	24-32
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	1 euro
Redacción e administración	Avenida da Coruña, 373, baixo. Lugo
Imprenta	Norpremsa S.L.
Edita	J.L. Díaz Mosquera
Directores	Javier Ferreiro
Redactores e colaboradores	Marta Coria
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol
Difusión	Provincial
Significación histórica	Véndese en once locais (librerías e bares) da cidade de Lugo. Dedícase ao fútbol amateur
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Nodal de Lugo

DEPORTE GALEGO	
Subtítulo	Revista oficial da Fundación Deporte Galego
Cidade	Vigo
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	2005-2009. Primeiro número, I-05
Periodicidade	Bimestral
Formato	Revista
Páxinas	58
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	
Imprenta	Alva Gráfica S.L.
Edita	7Mares Comunicación. Vigo
Directores	Donato Rey
Redactores e colaboradores	Luís Cabanas, Manuel García, Gonzalo Gay, Santiago Rey, Mariola Pérez, José Luís Iglesias
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Galicia
Significación histórica	A pesar do seu carácter político está baseada en reportaxes, crónicas e entrevistas de claro contido xornalístico. No 2004 fíxose un número especial con motivo da disputa en Galicia da Volvo Ocean Race. Foi promovida pola FGDP pero a súa politización fixo que a Federación se desligase do proxecto.
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña

DEPOR SPORT (1ª etapa)	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2005-06. Primeiro número, 23-I-05
Periodicidade	Diaria
Formato	A4
Páxinas	40-48
Ilustracións	Fotografías en branco e negro e a cor
Prezo	0,90 euros
Redacción e administración	Rúa Manuel Murguía, s/n, Estadio de Riazor. A Coruña
Imprenta	Norpremsa S.A.
Edita	Grupo ZETA
Directores	Xaime Calviño
Redactores e colaboradores	Raúl Benito, Carlos Voto, Miguel Pardo, Eduardo F. Caridad, Lucía Urresti, Eugenio Cobas, Javier Gundín, Pedro López
Deporte ao que dedica máis atención	Global. Con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia. Nomeadamente nas provincias de A Coruña e Lugo. Indican que a tiraxe é de 35.000 exemplares (potenciais seguidores do RC Deportivo) aínda que as cifras sitúanse en torno aos 1.000 ou 2.000 números
Significación histórica	Diario do RC Deportivo tras un acordo co xornal catalán <i>Sport</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudos Locais, A Coruña

DEPOR SPORT (2ª etapa)	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2006-. Primeiro número, 29-IX-06
Periodicidade	Diaria
Formato	A4
Páxinas	32-40
Ilustracións	Fotografías a cor. Nos comezos en branco e negro
Prezo	0,90 - 1 euro
Redacción e administración	Rúa Manuel Murguía, s/n, Estadio de Riazor. A Coruña
Imprenta	Norpremsa S.A.
Edita	Ediciones Deportivas Gallegas S.L.
Directores	Carlos Voto
Redactores e colaboradores	Guillermo Parga, Leticia G. Chas, Raúl Benito, Pedro López, Eduardo F. Caridad, Sergio Eiroa, Cristina Amigo, Lucía Urresti, Rafael García Solano, Carlos Díaz Pereiro
Deporte ao que dedica máis atención	Global, con especial atención ao fútbol
Difusión	Galicia. Nomeadamente nas provincias de A Coruña e Lugo. Indican que a tiraxe é de 35.000 exemplares (potenciais seguidores do RC Deportivo) aínda que as cifras sitúanse en torno aos 1.000 ou 2.000 números
Significación histórica	Diario do RC Deportivo editado por unha empresa do presidente Augusto César Lendoiro
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca de Estudios Locais, A Coruña

MOTO GALICIA	
Subtítulo	Todo el mundo de la moto a tu alcance
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2006-?
Periodicidade	Mensual
Formato	Tabloide
Páxinas	16
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuíto. Distribúese en tódolos concesionarios de motos de Galicia
Redacción e administración	Rúa Ferrol, 3 1ºA. A Coruña
Imprenta	Recoprint Rábade S.L .
Edita	Carisma Multimedia S.L. A Coruña
Directores	Ricardo Castillo
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Motociclismo
Difusión	Galicia. 10.000 tiraxe
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Nodal de Lugo

MAÑÁ EN XOGO	
Subtítulo	O deporte en estado puro
Cidade	Vilalba
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	2006-. Primeiro número, 17-XI-06
Periodicidade	Irregular. Tiña intención de ser semanal pero acabou sendo quincenal
Formato	Tabloide
Páxinas	16-24
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuito. Tras os primeiros números pasou a custar 0,90 céntimos
Redacción e administración	Avenida da Terra Chá, 135, entrechán local 7. Vilalba
Imprenta	Norpremsa S.A.
Edita	Manuel Montero
Directores	Mayte Corbelle
Redactores e colaboradores	Manuel Montero
Deporte ao que dedica máis atención	Global
Difusión	Provincial. 3.000 tiraxe
Significación histórica	Xornal deportivo da provincia de Lugo, con máis incidencia na zona da Terra Chá. Especializado en deportes minoritarios. Segundo López García (2007:65) sae os venres cunha tiraxe de 3.000 exemplares e subscritores en toda Galicia.
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Nodal de Lugo e López García (2007)

GAZETA LARANXA (1ª etapa)	
Subtítulo	Deporte, cultura e sociedade de Burela / Unha publicación do CD Burela F.S Pescados Rubén
Cidade	Burela
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	2006-07. Primeiro número, X-06. Último número, X-07
Periodicidade	Quincenal. Edítase cando o Burela FS xoga un partido coma local
Formato	Tabloide
Páxinas	8
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	Avenida Arcadio Pardiñas, 97, entrechán. Burela
Imprenta	Norpremsa S.A
Edita	Club Deportivo Burela Fútbol Sala Pescados Rubén
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol sala
Difusión	Local
Significación histórica	Continuará en <i>A Gazeta.org</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Nodal de Lugo

A GAZETA.ORG (2ª etapa)	
Subtítulo	Unha publicación do CD Burela F.S Pescados Rubén
Cidade	Burela
Lingua que utiliza	Galego
Cronoloxía	2007-. Primeiro número, X-07
Periodicidade	Quincenal. Edítase cando o Burela FS xoga un partido coma local
Formato	Tabloide
Páxinas	8
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	Avenida Arcadio Pardiñas, 97, entrechán. Burela
Imprenta	Norprensa S.A
Edita	Club Deportivo Burela Fútbol Sala Pescados Rubén
Directores	
Redactores e colaboradores	Rocío Corral Ladra
Deporte ao que dedica máis atención	Fútbol Sala
Difusión	Local
Significación histórica	Publícase tamén en Internet baixo a dirección de Javier Pico Abad. É a continuación de <i>Gazeta Laranxa</i>
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Nodal de Lugo

6 METROS	
Subtítulo	Un esforzo editorial sin precedentes (dende o número 18 do segundo ano)
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Castelán
Cronoloxía	2007-08. Primeiro número, 22-IX-07. Último número, 22-XI-08
Periodicidade	Quincenal. Publícase cando a SD Teucro xoga coma local
Formato	Tabloide
Páxinas	16-24
Ilustracións	Fotografías a cor. Dende o número 6 combina as páxinas en branco e negro con páxinas a cor salmón
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	Avenida de Vigo 31, portal B 1ºD. Pontevedra
Imprenta	Publicaciones Tameiga
Edita	Norma Publicidad y Eventos S.L
Directores	
Redactores e colaboradores	Ana Álvarez, Pilar García, Alba García e Ana Novo
Deporte ao que dedica máis atención	Balonmán
Difusión	Local. Sinalan que a tiraxe é de 10.000 exemplares, aínda que estimamos que é sensiblemente inferior
Significación histórica	É o órgano propio da SD Teucro
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Pública de Pontevedra

BRAZADAS	
Subtítulo	Revista do Club Náutico de Pontevedra
Cidade	Pontevedra
Lingua que utiliza	Galego dende o segundo número
Cronoloxía	2007-
Periodicidade	Anual
Formato	A4
Páxinas	38
Ilustracións	Cor
Prezo	Gratuíto
Redacción e administración	Rúa Fernando Olmedo, s/n. Pontevedra
Imprenta	Entretamentos Play S.L.
Edita	Club Natación Pontevedra
Directores	
Redactores e colaboradores	Sergio Bethencourt, Mónica Escalona, Fernando Rodríguez
Deporte ao que dedica máis atención	Natación
Difusión	Comarcal
Significación histórica	
Localización dos fondos ou bibliografía	Biblioteca Pública de Pontevedra

REVISTA DA FEDERACIÓN GALEGA DE GOLF	
Subtítulo	
Cidade	A Coruña
Lingua que utiliza	Galego e castelán
Cronoloxía	2008-. Primeiro número, I-08
Periodicidade	Trimestral
Formato	
Páxinas	36
Ilustracións	Fotografías a cor
Prezo	Gratuíto a federados
Redacción e administración	
Imprenta	
Edita	Federación Galega de Golf
Directores	
Redactores e colaboradores	
Deporte ao que dedica máis atención	Golf
Difusión	Galicia
Significación histórica	Repártese nos clubs de golf de toda Galicia
Localización dos fondos ou bibliografía	Elaboración propia

LISTADO E CONSIDERACIÓNS DAS 73 PUBLICACIÓNS DESCARTADAS

Listado de publicacións deportivas galegas descartadas por non cumprir cos requisitos esixidos para ser consideradas válidas nesta investigación:

1. Por non ser estritamente deportivas
2. Por ser publicacións técnicas
3. Por ser memoria ou anuario
4. Por non ser un produto xornalístico
5. Por ser ilocalizables

PUBLICACIONES DEPORTIVAS GALEGAS DESCARTADAS

Nº	Publicación	Cidade
1915	<i>El explorador de Puente Caldelas</i>	Ponte Caldelas
1922-23	<i>Marineda</i>	A Coruña
1927-28	<i>Stadium de Riazor</i>	A Coruña
1928-45	<i>Galicia Social</i>	Vigo
1929	<i>ACG</i>	A Coruña
1929-30	<i>Coruña automovilista</i>	A Coruña
1957	<i>Boletín informativo del Comité Regional de Fútbol Aficionado y Juvenil</i>	A Coruña
1965-89	<i>Memoria del Club del Mar de La Coruña</i>	A Coruña
1975	<i>O Aguillón</i>	Negreira
1978-79	<i>Fútbol Regional Gallego</i>	Vigo
1980	<i>Teletipo deportivo</i>	
1981	<i>Vixiador</i>	Vigo
1981-83	<i>RTPEF</i>	A Coruña
1981-07	<i>Anuario Federación Galega de Automobilismo</i>	Ourense
1982-83	<i>Lugo Competición</i>	Lugo
1982-83	<i>Gol</i>	Viveiro
1985-86	<i>Balonmán galego</i>	Lugo
1985-89	<i>La Coruña Deportiva</i>	A Coruña
1986-	<i>Acción, deporte y bienestar</i>	Vigo
1986-87	<i>Gool!</i>	Pontevedra
1986-89	<i>Andaina</i>	A Coruña
1987-	<i>RED</i>	A Coruña
1987-88	<i>Arjeriz Xuncas</i>	Lugo
1987-89	<i>O Boedo</i>	Guitiriz
/ 1995		
1988	<i>Galicia'89</i>	Santiago

1988-90	Información Budo	Vigo
1989	Xoven deportista	Poio
1989-07	Anuario Federación Galega de Motociclismo	Vigo
1990-	Rompeolas	Foz
1991-98	Teresa Herrera	A Coruña
1992	Agamede	Lugo
1992	Sada Sport	Sada
1992-	Boletín deportivo	Vilagarcía
1992-95	Revista do Club Náutico de Camariñas	Camariñas
1992-02	Memoria Federación Gallega de Vela	Vigo
1992-03	Marcha Cicloturista Pardo de Cela	Foz
1993-96	Liga Sport	Lugo
1993-96	Beiramíño	Lugo
1993-02	La Coruña en bici	A Coruña
1995-96	Deporte para todos	A Coruña
1996-06	El Boletín del Basketgal	Santiago
1996	Galicia Judo	A Coruña
1996-	O Sil 2000	O Barco de Valdeorras
1997	Club Atlético Fátima	Santiago
1997-99	San Ciprián Deportivo	Cervo
1997-00	Boletín informativo Federación Gallega de Baloncesto	Santiago
1998	Club Xuventude Cambados	Cambados
1998-	Club Baloncesto Arxil	Pontevedra
1998-99	Boletín Informativo da Federación Galega de Fútbol	A Coruña
1998-05	A Chave	Oleiros
1999-	Espacio Submarino	A Coruña
2000	A Modo	A Coruña
2000-03	Naútico	A Coruña
2001	La baliza del noroeste	Portosín
2002-	DCL	Santiago
2004-	Revista oficial da Federación Galega de Taekwondo	A Coruña
2004-	Boletín da Federación Galega de Balonmán	Vigo
2004-05	Fútbol Liga da Costa	Carballo
2004-05	Club Atletismo Cuntis	Cuntis
2005	Club Estudiantes Lugo	Lugo
2005	Revista Club O Pepin	Lugo
2005-06	Lxd	Burela
2005-06	Balonmán	Viveiro
2007	10 aniversario Federación Galega de Surf	Vigo
2008	Atletismo galego	A Coruña
	INFODEpo	Pontevedra
	Marcador deportivo	O Carballiño
	Deportivo esspres	A Guarda
	Flax deportivo	Vigo

	<i>Deporte, ocio y cultura</i>	Ferrol
	<i>Aeronáutica</i>	Vigo
	<i>Bajo Palos</i>	Lugo
	<i>Azul e branco</i>	Santiago

1. Por non ser estritamente deportivas

1. *El explorador de Puente Caldelas*: Foi creada polo indiano Víctor Fraiz Villanueva o 1 de xaneiro de 1915. Estivo destinada ao escultismo ata o 1 de febreiro dese mesmo ano, cando pasou a chamarse *El Herald de Puente Caldelas* e a tratar información de todo tipo. Conservada por Xosé Ramón Barreiro.
2. *Galicia Social*: É unha publicación que nace en 1928 en Vigo como órgano dos Sindicatos Católicos. Desapareceu en 1934 e reapareceu en 1937 durante a Guerra Civil como órgano franquista. En 1945 rexorde recuperando os seus inicios como semanario católico e dedica a segunda, das súas catro páxinas, á actualidade deportiva baixo a sección: 'Cartel Deportivo'. A pesar de que Cañada (1974) e Santos Gayoso (1990) clasifican *Galicia Social* coma publicación deportiva, o certo é que soamente nunha etapa final se centrou no deporte, aínda que sempre dentro doutros contidos. Os fondos localízanse na Biblioteca do Museo de Pontevedra.
3. *ACG*: Revista mensual do *Autoaeroclub de Galicia*. Trátase dunha publicación costumista na que se trata temas como viaxes, compra de coches e tamén deportes. Os fondos localízanse no Museo de La Voz de Galicia, aínda que dentro das publicacións consideradas como deportivas, o que para nós é un erro. Brey (2005) sitúa equivocadamente o seu inicio en 1930 e Barreiro Fernández (2001:198) consideraa unha publicación deportiva. Pola súa banda, López de Aguieta Clemente (2008) clasifícaa como revista de difusión local e autonómica de automobilismo. De carácter técnico, similar a outras contemporáneas que se editaban naqueles anos no resto de España caso de *Auto Nación*, *Chofers de Gerona* ou *Autotécnica*.
4. *Marineda*: Revista semanal ilustrada dirixida por Enrique Dequit Carreras. Bugallal y Marchesi (1975) e Santos Gayoso (1990) tratan dos

pormenores desta publicación e enumeran os temas que formaban parte dos seus contidos. Podemos dividilos en poesías, pasatempos, notas de sociedade e deportes. A información deportiva era realizada por José Luís Bugallal Marchesi e Enrique Dies Gasol. Os fondos localízanse na Biblioteca Penzol de Vigo.

5. *Vixiador*: Revista do Centro Cultural Deportivo de Candeán sufragada pola Caja de Ahorros Municipal de Vigo. Dirixida por Manuel Costas, segundo as clasificacións de Cañada (1974) e Santos Gayoso (1990) tratábase dunha publicación deportiva. Porén, unha vez examinada compróbase que é eminentemente cultural. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
6. *La Coruña Deportiva*: Boletín deportivo municipal con vixencia coñecida entre 1985 e 1989. Informa sobre as actividades deportivas, instalacións, contas e políticas relacionadas co deporte no Concello da Coruña. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
7. *Andaina*: Publicación da Asociación Cultural Andaina dirixida por José Luís Fontecha. Conta con informacións do equipo de fútbol sala da asociación, mais é unha revista eminentemente cultural. Data de 1986 e os fondos localízanse na Biblioteca Pública Miguel González Garcés de A Coruña.
8. *Galicia'89*: Dirixida por José Luís Otero Feijoo e editada en catro idiomas (galego, castelán, inglés e francés) é unha revista realizada con motivo da sétima edición do Campionato do Mundo Júnior de Balonmán que se celebrou en Galicia en 1989. Porén, era unha publicación institucional na que se dá a coñecer a xeografía e os reclamos turísticos da nosa Comunidade. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
9. *Rompeolas*: Voceiro do Club Náutico de Foz que está en vigor dende 1990. É unha publicación que relata todas as actividades deportivas do Club. Aínda así non pode ser considerada como unha revista deportiva,

xa que estes contidos son mínimos dentro do día a día do Club Náutico. Os fondos localízanse no Arquivo do Consello da Cultura Galega e na Biblioteca Xeral da USC.

10. *Teresa Herrera*: Editada, polo menos, entre 1991 e 1998 pola Comisión Organizadora do Trofeo Teresa Herrera a través de *Filtro Comunicación* e baixo o encargo do Concello da Coruña. É unha revista informativa dos equipos e do programa do torneo e tamén turística sobre a cidade. Os fondos localízanse na Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña.
11. *Sada Sport*: Revista deportivo informativa do club de fútbol Sporting Sada na que prima tanto o contido publicitario coma a autopromoción municipal. Repartíase de forma gratuíta entre socios do club e anunciantes en 1992. A pesar de contar con reportaxes e entrevistas sobre o conxunto sadense non pode ser considerada unha publicación deportiva. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
12. *Revista do Club Náutico Camariñas*: Voceiro do Club Náutico de Camariñas editada por primeira vez en 1992 e dirixida por Xosé Luís Blanco Campaña. Trátase dunha publicación social e deportiva que relata todas as actividades feitas no Club Náutico e que conta cun forte apoio institucional. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
13. *Beiramiño*: Publicada por primeira vez en 1993, é a revista do Club Fluvial de Lugo. Dirixida por Quique Alvarellós e subvencionada pola Deputación de Lugo, os seus contidos tratan de todas as actividades do club, tanto deportivas coma sociais ou culturais. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
14. *Deporte para todos*: Publicación da Asociación Española de Deporte para Todos dirixida por Eduardo Blanco Pereira. É unha revista institucional na que se fala de saúde, carreiras populares, actividades infantís ou exercicios de mantemento para a terceira idade. Nace en 1995

e os fondos localízanse na Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña.

15. *O Sil 2000*: Publicación mensual que se edita no Barco de Valdeorras dende 1996. Comezou sendo unha publicación xeneralista con noticias da bisbarra do Sil, mais con abundante información deportiva, especialmente nos meses de verán. Os clubs de fútbol, atletismo, voleibol, tenis e demais deportes do oriente ourensán tiñan cabida nas súas páxinas. A partir de agosto de 1997 (número 14) o deporte perde preponderancia nas temáticas da publicación. Na actualidade a información deportiva aparece nun suplemento autónomo. Os fondos localízanse na Facultade de Ciencias da Comunicación da USC.
16. *Espacio Submarino*: Publicación en vixencia dende 1999 que se ocupa de todas as actividades recreativas mariñas que teñen que ver co mundo do submarinismo e cos deportes acuáticos. Os fondos localízanse no Arquivo do Consello da Cultura Galega, organización que na súa clasificación de setembro de 2005 considera a *Espacio Submarino* como unha revista deportiva. Porén, non se ocupa nin de deportistas, nin de competicións, nin hai artigos de carácter deportivo.
17. *Náutico*: Revista do Real Club Náutico de La Coruña que se editou por primeira vez no ano 2000. Trata das actividades do club, principalmente os diversos actos sociais que se celebran. Dirixida por Gabriel de Llano Monelos, os fondos localízanse na Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña.
18. *La baliza del noroeste*: Boletín informativo do Club Náutico de Portosín que se publicou por primeira vez en 2001 baixo a dirección de Albino Vázquez Aldrey. Os contidos deportivos son mínimos, primando os de carácter social. Os fondos localízanse na Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña.

19. *DCL*: Publicación nada en 2002 en Compostela baixo a dirección de Santiago López Cuadrado. Contén noticias dos distintos equipos que xogan no Multiusos do Sar, así como das distintas actividades culturais e de ocio do pavillón santiagués. Os fondos localízanse no Arquivo do Consello da Cultura Galega, que na súa catalogación de setembro de 2005 considera a *DCL* como publicación deportiva, na nosa opinión, de forma errónea.
20. *Lxd*: Revista de información e deporte que publicou o seu primeiro número en Burela no ano 2005. A pesar de que se autoproclama como publicación deportiva, consta de publicidade encuberta de diferentes empresas da Mariña. Tamén ten unha sección de emprego e outra de novidades inmobiliarias. Os fondos localízanse na Biblioteca Nodal de Lugo.
21. *INFODepo*: Boletín deportivo informativo da Deputación de Pontevedra con todas as novas referidas a probas e políticas deportivas, así como instalacións baixo a xurisdición da propia Deputación. Funciona como órgano institucional de novidades.
22. *Deporte, Ocio y Cultura*: Publicación ferrolá con numerosos contidos sobre festas, romarías e actividades culturais. O deporte ten un oco secundario dentro da revista. Os fondos localízanse na Biblioteca de Catalunya.

2. Por ser publicacións técnicas

1. *Coruña automobilista*: Órgano oficial del Centro Protección Chaffeurs dirixido por Ángel Antón. É unha revista mensual de automobilismo, mecánica e turismo, destinada aos condutores profesionais nas que se fala de tráfico ou normativas vixentes. A súa incidencia como revista deportiva é escasa. Publicación que data de 1930 e que estivo en circulación ata xuño de

1936. Os fondos localízanse na Biblioteca de Estudos Locais de A Coruña e na Hemeroteca Municipal de Madrid.

2. *RTPEF*: Revista técnico-profesional de educación física que naceu en 1981 na Coruña baixo a dirección de Eduardo Blanco Pereira. Está considerada por Santos Gayoso (1995) coma unha publicación deportiva. Ora ben, tratábase dunha revista técnica de preparación física e saúde, sen contar con contidos estritamente deportivos.
3. *Acción, deporte y bienestar*: Revista técnica informativa da Agrupación Deportiva DI-SOM dirixida por José Luís Rodríguez Acevedo que data de 1986. Considérase a primeira publicación sobre kung-fu en Galicia. É unha revista que busca a iniciación ao deporte entre os seus lectores, pero sen ningún contido xornalístico. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
4. *RED*: Revista de adestramento deportivo que conta con artigos de especialistas en distintas disciplinas deportivas e médicas. É unha publicación trimestral nada en 1987. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
5. *Información Budo* Dirixida por Santiago Durán, campión galego de taekwondo, é unha revista que trata sobre os ximnasiaos, os seus beneficios e posibilidades de uso en Galicia. Comezouse a publicar en febreiro de 1988 e os fondos localízanse na Biblioteca Penzol de Vigo.
6. *Xoven deportista*: Editada en 1989 pola escola municipal de fútbol do Concello de Poio. Neste caso o que atopamos é unha revista de nutrición e conceptos tácticos relacionados co balompé. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
7. *Agamede*: Publicación da Asociación Galega de Medicina do Deporte que se comezou a publicar en Lugo en xullo de 1992. Revista trimestral con

información sobre as diferentes lesións provocadas na práctica do deporte. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.

8. *La Coruña en bici*: Boletín informativo editado entre 1992 e 2003 que ten coma obxectivos fomentar o uso da bicicleta como medio de transporte e ocio, organizar actividades relacionadas coas dúas rodas, defender ao ciclista e impulsar a creación de carrís-bici. Foi dirixida por Jesús Ángel Sánchez García Tizón, Marcos A. García e nunha última etapa por Joaquín Vilas de Escauriaza. Os fondos localízanse na Biblioteca de Estudios Locais de A Coruña.
9. *A Chave*: Revista informativa da Asociación Galega de Docentes de Educación Física (AGADEF). Os fondos localízanse no Arquivo do Consello da Cultura Galega, que na súa catalogación de 2005 considera *A Chave* como publicación deportiva. Porén, soamente hai artigos de profesores en relación a exercicios ximnásticos destinados á escola.
10. *A Modo*: Boletín informativo do colectivo Eixo da Coruña na que se busca a concienciación dos ciclistas á hora de circular na estrada e o uso da bicicleta. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.

3. Por ser memorias ou anuarios

1. *Boletín informativo del Comité Regional de Fútbol Aficionado y Juvenil*: Santos Gayoso (1995) considera que esta revista da Federación Gallega de Fútbol é unha publicación deportiva. Ante a imposibilidade de encontrar un exemplar e tendo en conta que polo nome e as súas características pode ser un anuario de resultados, non será considerado coma prensa deportiva nesta tese doutoral.

2. *Memoria del Club del Mar de La Coruña*: Relación de contas anuais, mais coa salvedade de contar con resultados e informacións das competicións de chave, tenis de mesa, halterofilia, balonmán, bádminton, patinaxe, pesca submarina, pesca, vela, remo e natación, disciplinas todas que se realizan no Club del Mar. Publícase dende 1965. Os fondos localízanse na Biblioteca González Garcés da Coruña.
3. *Anuario Federación Galega de Automobilismo*: Publicación anual que recollía resultados e toda a lexislación relacionada co ámbito de actuación da Federación. Fíxose dende 1981 ata o 2007, cando pasou en formato dixital. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
4. *Balonmán galego*: Santos Gayoso (1990) clasifica coma publicación deportiva esta revista editada pola Federación Galega de Balonmán en 1985 e 1986. Nesta investigación non se atoparon exemplares, e ante a posibilidade de que sexa un anuario ou unha memoria sen contidos xornalístico, non será considerado unha publicación deportiva nesta tese doutoral.
5. *Anuario Federación Galega de Motociclismo*: Publicación anual que recollía resultados, lexislación e novidades relacionadas co ámbito da Federación. Fíxose dende finais de 1989 ata 2007, cando se abandonou a edición en papel e pasou a realizarse en formato dixital.
6. *Boletín deportivo*: Iniciativa do IES Armando Cotarelo Valledor de Vilagarcía nada en 1992 e vixente na actualidade. Revista que aparece ao finalizar cada trimestre e na que se recollen os resultados deportivos dos escolares con noticias feitas polos propios alumnos. Ademais contén entrevistas feitas polos rapaces a deportistas da comarca. Os fondos localízanse no Arquivo do Consello da Cultura Galega.
7. *Marcha Cicloturista Pardo de Cela*: Publicación anual que o Club Ciclista de Foz puxo en marcha entre 1992 e 2003, baixo a iniciativa de Mauro Álvarez, con motivo da celebración da Marcha Cicloturista Pardo de Cela.

Repartíase entre os socios unha vez finalizada a proba ciclista e contaba con fotografías e resultados da carreira e, ademais, un balance de como foi o ano para o Club Ciclista. Os fondos localízanse no Arquivo do Consello da Cultura Galega.

8. *Memoria Federación Gallega de Vela*: Publicada entre 1992 e 2002 baixo a dirección de Castor Maciel Andrés, repartíase anualmente e de forma gratuíta entre os federados. Balance anual deportivo dos distintos participantes e das distintas competicións promovidas pola Federación.
9. *Galicia Judo*: Revista Oficial da Federación Galega de Judo que se publica dende 1996. Dirixida por Eduardo Galán Palla, repártese anualmente de forma gratuíta entre os máis de 5.000 atletas federados que existen en Galicia. Ante a imposibilidade de localizar un exemplar, e tendo en conta que é un balance anual, non se vai considerar unha publicación deportiva.
10. *El Boletín del Basketgal*: Anuario da Federación Galega de Baloncesto con vixencia dende 1996 a 2006. Tirábanse uns 300 exemplares que se repartían gratuitamente entre os federados.
11. *Club Atlético Fátima*: Revista do club de fútbol do mesmo nome publicada para a tempada 1997-98 con motivo do vixésimo aniversario da fundación do equipo. Javier Ferreiro foi o impulsor da publicación. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
12. *San Ciprián Deportivo*: Anuario deste club de fútbol amateur de Cervo co resumo da tempada futbolística anterior e o avance da vindeira. Dirixida por Javier Rivera Ponte e subvencionada pola Xunta de Galicia, comezou a publicarse en 1997. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
13. *Club Xuventude Cambados*: Publicación conmemorativa do vixésimo aniversario do Club Xuventude de Baloncesto editada en novembro de 1998. Os fondos localízanse na Biblioteca Pública de Pontevedra.

14. *Club Baloncesto Arxil*: Anuario subvencionado pola Xunta de Galicia cun resumo fotográfico da tempada concluída e un avance da vindeira campaña deste club de baloncesto feminino. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
15. *Boletín informativo da Federación Galega de Fútbol*: Publicación semestral editada ao comezo e ao final da tempada futbolística 1998, cun resumo de resultados e clasificacións dos distintos clubs que compoñen a Federación Galega de Fútbol.
16. *Revista oficial da Federación Galega de Taekwondo*: Anuario que se publicou por primeira vez no 2004, cun resume da tempada e dos resultados en todas as categorías do taekwondo galego. A revista está baixo a dirección de David Alfaya.
17. *Memoria Federación Galega de Balonmán*: Anuario que se publicou por primeira vez no 2004 e que se reparte gratuitamente entre os federados. Analiza a tempada, resultados e clasificacións de todas as categorías do balonmán galego.
18. *Fútbol Liga da Costa*: Coleccionable editado en Carballo con entrevistas, reportaxes e con toda a información sobre os equipos participantes na Liga da Costa da tempada 2004-05. Os fondos localízanse na Biblioteca Pública de Pontevedra.
19. *Club Estudiantes Lugo*: Revista editada no 2005 por este club de baloncesto lucense baixo a dirección de Hugo Álvarez. É un número especial que se pode localizar na Biblioteca Nodal de Lugo.
20. *Balonmán*: Boletín do Club Balonmán Viveiro que consta de dous únicos números (2005 e 2006). É clasificado coma publicación deportiva polo Consello da Cultura Galega en setembro de 2005, porén, é un anuario co resumo da tempada do conxunto da Mariña.

21. *10 aniversario Federación Galega de Surf*: Revista conmemorativa do décimo aniversario da Federación, que fai un percorrido polo surf galego dende 1997 a 2007.
22. *Atletismo galego*: Publicación editada no ano 2008, nun único número, pola Federación Galega de Atletismo baixo a dirección de Víctor Araufe. Foi repartida de xeito gratuíto aos federados e posta a venda por 12 euros ao público.
23. *O Aguillón*: Cal Martínez (1988) considera esta publicación un produto xornalístico, pero trátase dun anuario dos universitarios santiagueses que organizaban campamentos de verán con actividades deportivas en Negreira. Outras iniciativas similares, presentadas pola mesma autora, tamén funcionan como anuarios.
24. *Fútbol Regional Gallego*: Anuario editado pola Federación Galega de Fútbol baixo a dirección de Jaime Cross cos xogadores de todos os equipos galegos de categoría nacional. Editouse dende 1978 a 1980. Os fondos localízanse na Biblioteca Penzol de Vigo.

4. Por non ser un produto xornalístico

1. *Stadium de Riazor*: Revista con abundante publicidade destinada aos socios do RC Deportivo con información previa dos encontros que ía disputar o conxunto coruñés. A diferenza de folletos similares editados a partir da década de 1990, neste caso tan só temos unha presentación dos xogadores e do partido e non atopamos ningún tipo de elemento xornalístico coma crónicas, entrevistas ou reportaxes. Os fondos localízanse no Museo de La Voz de Galicia.

2. *Teletipo deportivo*: Boletín publicitario con contidos deportivos que se publicou por primeira vez en setembro de 1980 e que se mantén en circulación na actualidade. Nos comezos tiña tres edicións (Vigo, Coruña e Pontevedra) que progresivamente foron ampliadas. Consta de catro follas nas que aparecen os resultados futbolísticos e a quiniela correspondente á xornada de Liga. Non pode ser considerado un produto xornalístico, xa que sinxelamente é un taboleiro de resultados. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
3. *Lugo Competición*: Boletín publicitario con contidos deportivos que data de 1982. Non pode ser considerado un produto xornalístico, xa que é un taboleiro de resultados. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
4. *Gol*: Boletín publicitario con contidos deportivos publicado por vez primeira vez en 1982 en Viveiro. Non pode ser considerado un produto xornalístico, xa que é un taboleiro de resultados. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
5. *Gool!*: Boletín publicitario con contidos deportivos publicado por vez primeira vez en 1986 en Pontevedra. Non pode ser considerado un produto xornalístico, xa que é un taboleiro de resultados. Os fondos localízanse na Biblioteca Pública de Pontevedra.
6. *Liga Sport*: Boletín publicitario con contidos deportivos publicado por vez primeira vez en 1993 en Lugo. Non pode ser considerado un produto xornalístico, xa que é un taboleiro de resultados. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
7. *Marcador deportivo*: Boletín publicitario con contidos deportivos publicado en Carballiño por iniciativa do CD Arenteiro. Non pode ser considerado un produto xornalístico, xa que é un taboleiro de resultados. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.

8. *Deportivo Esspres*: Boletín publicitario con contidos deportivos publicado na Guarda. Non pode ser considerado un produto xornalístico, xa que é un taboleiro de resultados. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
9. *Flax deportivo*: Boletín publicitario con contidos deportivos publicado en Vigo. Non pode ser considerado un produto xornalístico, xa que é un taboleiro de resultados. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
10. *Arjeriz Xuncas*: Publicación de resultados e clasificacións do equipo de baloncesto feminino Arjeriz Xuncas de Lugo. Fíxose por vez primeira para a tempada 1987-88. Os fondos localízanse na Biblioteca Xeral da USC.
11. *O Boedo*: Publicación nada en Guitiriz o 29 de outubro de 1987 e que durou ata o 12 de decembro de 1989. Tratábase dunha publicación semanal feita pola Peña Traca e dirixida por Tonecho Sánchez. Distribuíase gratuitamente polos comercios da comarca e daba conta dos resultados e de informacións dos deportistas amateurs da vila. En 1995 tivo unha breve reaparición. Non cumpre cos requisitos para ser catalogada coma publicación deportiva nesta tese doutoral.
12. *Boletín informativo Federación Gallega de Baloncesto*: Publicado entre 1997 e 2000, era o segundo órgano da Federación (o outro era *El Boletín del Basketgal*) e servía unicamente para actualizar clasificacións e novas de última hora. Repartíase gratuitamente entre os federados. Os fondos localízanse na Biblioteca Miguel González Garcés de A Coruña.
13. *Club Atletismo Cuntis*: Publicado por vez primeira en agosto de 2004, é considerada coma revista deportiva pola clasificación do Consello da Cultura de setembro de 2005. Porén, non é máis ca unha recopilación de recortes de prensa de noticias deportivas de Cuntis e a súa bisbarra. Dirixida por José Pardal e Humberto Río, os fondos localízanse no Arquivo do Consello da Cultura Galega.

14. *Revista Club O Pepin*: Citada na clasificación de publicacións deportivas do Consello da Cultura Galega de setembro de 2005, é unha revista escolar destinada á infancia para que os rapaces se inicien no mundo do xadrez. É editada pola Escola Luguesa de Xadrez. Ante a imposibilidade de localizar un exemplar e tendo en conta que é un produto escolar, non é considerada unha revista deportiva nesta tese doutoral.

5. Por ser ilocalizables

1. *Aeronáutica*: Hai constancia da existencia dunha publicación da Federación de Aeronáutica cando a súa sede estaba en Vigo, é dicir, antes de 1998.
2. *Bajo palos*: Hai constancia da existencia dunha revista deportiva da USC adscrita ao Campus de Lugo na década de 1990.
3. *Azul e branco*: Hai constancia da existencia dun xornal do gabinete de prensa da SD Compostela, subvencionado pola Dirección Xeral de Política Lingüística, na década de 1990.

ÍNDICE DE CADROS E GRÁFICOS DA TESE DE DOUTORAMENTO

Cadro 1. Tipos de disciplinas deportivas	42
Cadro 2. O estudo do deporte. Perspectiva usada na investigación	48
Cadro 3. Relación deporte-medios e medios-deporte	59
Cadro 4. Diferenzas entre xornalista xeneralista e especializado	89
Cadro 5 e 6. Número de cabeceiras en Galicia (1913-1927)	134
Cadro 7 e 8. Datos de tiraxe da prensa galega antes de 1930	135
Cadro 9. Diarios galegos vixentes entre 1936 e 1975	138
Cadro 10. Datos de difusión dos principais xornais galegos (1979-2009)	140
Cadro 11. Principais xornalistas deportivos de <i>La Voz de Galicia</i>	146
Cadro 12. Principais xornalistas deportivos de <i>Faro de Vigo</i>	149
Cadro 13. Cabeceiras creadas polas asociacións de prensa galegas	158
Cadro 14. Datos de difusión da prensa deportiva na Unión Europea (2000)	160
Cadro 15. Prensa deportiva entre os 100 xornais con maior difusión (2008)	192
Cadro 16. Similitude entre o deporte moderno e o Estado-Nación	197
Cadro 17. Cabeceiras deportivas (1909-1914)	210

Cadro 18. Cabeceiras deportivas (1915-1923)	216
Cadro 19. Cabeceiras deportivas (1924-1936)	229
Cadro 20. Cabeceiras deportivas galegas (1909-1936)	238
Cadro 21. Cronoloxía das cabeceiras deportivas galegas (1909-1936)	239
Cadro 22. Cabeceiras deportivas (1937-1950)	258
Cadro 23. Cabeceiras deportivas (1951-1969)	273
Cadro 24. Áreas temáticas máis demandadas (1942-1956)	278
Cadro 25. Cabeceiras deportivas (1970-1979)	285
Cadro 26. Cabeceiras deportivas galegas (1937-1975)	290
Cadro 27. Cronoloxía das cabeceiras deportivas galegas (1937-1975)	290
Cadro 28. O fútbol español antes e despois de 1982	291
Cadro 29. Cabeceiras deportivas galegas (1976-1994)	313
Cadro 30. Cronoloxía das cabeceiras deportivas galegas (1976-1994)	315
Cadro 31. Cabeceiras deportivas galegas (1995-2009)	317
Cadro 32. Cronoloxía das cabeceiras deportivas galegas (1995-2009)	318

Cadro 33. Soportes con estrutura profesional e afeccionada (1976-2009)	320
Cadro 34. Datos de difusión de <i>Dxt Campeón</i> (1996-1999)	327
Cadro 35. Datos de difusión dos xornais deportivos en Galicia (1996-1999)	328
Cadro 36. Ficha de análise de <i>Dxt Campeón</i>	334
Cadro 37. Ficha de análise de <i>Meta Sport</i>	338
Cadro 38. Ficha de análise de <i>Depor Sport</i> (1ªetapa)	346
Cadro 39. Ficha de análise de <i>Depor Sport</i> (2ªetapa)	349
Cadro 40. Cabeceiras deportivas galegas (1909-2009)	353
Cadro 41. Distribución por provincias (1909-2009)	353
Cadro 42. Distribución por comarcas (1909-2009)	354
Cadro 43. Distribución por localidades (1909-2009)	354
Cadro 44. Temática das cabeceiras deportivas galegas (1909-2009)	356
Cadro 45. Periodicidade das cabeceiras deportivas galegas (1909-2009)	357
Cadro 46. Modos de obtención das cabeceiras deportivas galegas (1909-2009)	357
Cadro 47. Tipo de empresa das cabeceiras deportivas galegas (1909-2009)	357

Cadro 48. Lingua utilizada nas cabeceiras deportivas galegas (1909-2009)	358
Gráfico 1. Difusión da prensa diaria deportiva en Galicia (1976-2009)	321
Gráfico 2. Mapa de cabeceiras monotemáticas deportivas de Galicia	350
Gráfico 3. Mapa de cabeceiras da provincia da Coruña	351
Gráfico 4. Mapa de cabeceiras da provincia de Lugo	351
Gráfico 5. Mapa de cabeceiras da provincia de Ourense	352
Gráfico 6. Mapa de cabeceiras da provincia de Pontevedra	352
Gráfico 7. Temática das cabeceiras deportivas galegas (1909-2009)	355
Gráfico 8. Periodicidade das cabeceiras deportivas (1909-2009)	356

ENTREVISTAS A XORNALISTAS

BOGA SÁNCHEZ, JUAN CARLOS. Abril 2010

-¿Cómo surge la idea de crear *Dxt Campeón*? ¿Quién participó en su creación?

-La idea de crear un diario deportivo parte del conocido periodista Bieito Rubido, quien se asocia para este proyecto con el director de *Radio Coruña*, Ángel Gómez Hervada. En 1995 pasó de ser una idea a una realidad con la puesta en marcha de la empresa *Editores Deportivos del Norte de Galicia S.L.* y la creación de la cabecera *Dxt Campeón*, cuyo primer director fue el ahora subdirector de *La Voz de Galicia* César Casal.

La idea surge porque el Deportivo¹ se convierte en una alternativa a ganar títulos, confirmándolo con la Copa del Rey de 1995, con la presencia del Celta en los puestos altos y con un tercer equipo gallego en Primera, el Compostela. La intención es que el deporte gallego y local tenga un diario de referencia en Galicia. El 19 de diciembre de 1995 sale a la calle el primer número.

-En sus comienzos *Dxt* nace como un periódico gallego (tres ediciones), pero en apenas un año pasa a ser un periódico deportivo coruñés, ¿cuáles son los motivos?

-Los motivos no son otros que la dificultad de implantar en Vigo un diario cuya sede principal está en Coruña, aunque tenía una delegación muy importante en la ciudad olívica, así como el poco respaldo social al Compostela en Santiago. Por tanto, se decidió centrar la información en la edición de Coruña, una vez conocidas las cifras de mercado del primer año de vida del diario.

-A comienzos de los 90 el RC Deportivo pasa a ser un referente futbolístico y aparecen publicaciones semanales o mensuales como *Deportivo*, *Domingo Deportivo*, *Grada*, *Urbe deportes*, *Tododeporte Coruña*...¿Hacía falta un periódico

¹ Na transcripción das entrevistas manteremos o nome de institucións e clubs tal e como foron expresados polos entrevistados.

diario en su opinión? ¿por qué no cuajó un periódico deportivo en otra empresa? Por ejemplo, *La Voz de Galicia*, el diario hegemónico, tuvo un semanario referente en el mundo deportivo en los años 50 y 60 como fue *Riazor*, según usted, ¿por qué *La Voz* no tomó esa iniciativa?

-Considero que hacía falta un diario deportivo porque debido a la buena marcha del RC Deportivo en el aspecto competitivo había una gran demanda de información sobre noticias relacionadas con el club debido al incremento de su masa social. También era necesario que el deporte local, en todas sus categorías, dispusiese de un lugar de referencia para recoger todo lo relacionado con ello (resultados, clasificaciones, entrevistas...) ya que no sólo el deporte profesional merece protagonismo en los medios de comunicación.

Respecto a *La Voz*, creo que sus gestores consideraron entonces que con potenciar la sección de deportes de su diario de información general era suficiente para cubrir la demanda informativa. Respecto a que otras empresas no editasen un diario deportivo, creo que no se creían que el Deportivo fuese a estar tantos años en la élite del fútbol nacional e internacional, además del elevado coste económico de un diario impreso.

-En el año 1998 aparece *Meta*, con la misma filosofía inicial de *Dxt* (periódico gallego) y tan sólo dura diez meses en los quioscos. ¿ Los motivos de su fracaso son los mismos que llevaron a *Dxt* a cambiar la filosofía de periódico gallego a periódico coruñés? En su opinión, ¿cuál es el motivo del triunfo de *Dxt* y el fracaso de *Meta*?

-El que da primero, da dos veces. *Dxt* ya llevaba tres años en la calle cuando apareció *Meta* y ya contaba con un número importante de lectores fieles que entendieron que el nuevo diario no les aportaba nada nuevo. Además, las tres ediciones de *Meta* fueron una sangría económica importante.

**-¿Podría dar su versión del conflicto entre Lendoiro y *Dxt Campeón*?
¿Cuándo y por qué comienza todo? ¿Considera un medio de comunicación a *Depor Sport* o cree que es el órgano de una empresa?**

-Lendoiro creó un medio de comunicación propio para atacar contra los que él considera sus enemigos, que se pudo comprobar son todos los que no comparten su opinión y no son pocos. Desde su puesta en marcha ha tenido varias demandas y se ha enfrentado con otros medios de comunicación, políticos, asociaciones, empresarios, etc. En realidad, *Depor Sport* no es más que un órgano de propaganda.

Cuando Lendoiro creó *Depor Sport*, su primer objetivo fue lograr el cierre de *Dxt* para hacerse con su mercado de lectores y así lo intentó con varias maniobras de dudosa moralidad. De ahí viene el conflicto, de su afán en cerrar un medio de comunicación sin tener en cuenta los puestos de trabajo que hay en juego en una empresa.

-¿Podría explicar, desde su óptica de exdirector de *Dxt*, como influyó la llegada de *Depor Sport* a los quioscos? Me refiero tanto a datos de venta como a la hora de publicar contenidos (por ejemplo en el caso de los nuevos fichajes que suelen ser ‘robados’ por *Depor Sport* para tener la exclusiva del posado con la camiseta)

-Si se hace un seguimiento de los principales temas que afectan al Deportivo, más de un noventa por ciento los ha publicado *Dxt*, incluso desde la puesta en marcha de *Depor Sport*, por lo que el posado con la camiseta no pasa de ser una anécdota frente a la multitud de exclusivas que ha publicado *Dxt* frente a *Depor Sport*, aún tratándose de un diario oficial del club.

Depor Sport copió a *Dxt* en todo: número de páginas, secciones, distribución de secciones en la paginación, sistemas de trabajo, promociones...por lo que tampoco aportó nada nuevo al mercado. *Depor Sport* ha ido siempre a remolque de *Dxt*.

-¿Cree, sinceramente, que son viables dos periódicos deportivos en la zona de A Coruña? ¿Cree que a *Dxt Campeón* o a *Depor Sport* le queda mucho recorrido?

-No creo que sean viables dos diarios deportivos en la zona de A Coruña, como de hecho así ha quedado demostrado. Las pérdidas económicas de *Depor Sport* son muy preocupantes, tal y como reflejan sus cuentas. A *Dxt Campeón* le queda un largo recorrido, cumplirá 15 años el próximo mes de diciembre, porque tiene unos lectores fieles y pertenece a un grupo de comunicación consolidado y en expansión como es *Editorial La Capital*. *Depor Sport* durará mientras a su dueño le consientan seguir perdiendo un dinero que no sale de su bolsillo.

-¿Qué futuro le augura a las múltiples publicaciones gratuitas y no gratuitas que se publican ligadas al RC Deportivo cada semana o cada quince días cuando juega el equipo en Riazor?

-Un futuro complicado por no decir negro, sobre todo a las gratuitas porque viven de la publicidad y ya sabemos cómo está el mercado publicitario en este momento de crisis económica.

-Al igual que en la realidad socioeconómica, en el deporte también hay un eje Coruña-Vigo que une Galicia, ¿cree que es viable hacer un periódico deportivo gallego? ¿ Tiene sentido vender contenidos coruñeses en el área de Vigo o viceversa?

-Hoy lo considero prácticamente imposible por el elevado coste que supone la edición de un diario en papel más que por un tema de rivalidad deportiva, así como por el descenso generalizado en el número de ventas de la prensa escrita. Quizá sí tendría hueco un diario deportivo gallego en internet.

En cuanto a vender contenidos de un área en la otra, desde luego no tiene sentido básicamente porque no interesan.

-Aunque el RC Deportivo alcanzó un gran éxito a principios de los 90 que lo catapultó a la fama en toda España y en parte de Europa, en origen su masa social es parecida a la del Celta, dando por supuesto que uno se enfoca en el eje Coruña-Lugo y el otro en el eje Pontevedra-Ourense. Entonces, ¿por qué no existe un periódico deportivo diario que siga la actualidad del RC Celta y si dos que sigan la actualidad del Deportivo? ¿Qué provoca que equipos con una masa social más amplia, caso del Athletic Club de Bilbao o del Club Atlético de Madrid, tengan que depender de las ediciones de *El Mundo Deportivo* –periódico catalán- y no sean seguidos diariamente por una publicación local nacida en Bilbao o en Madrid como si pasa en el caso del RC Deportivo?

-En el caso de Vigo, creo que es por la propia característica del aficionado celeste, que no llenó Balaídos ni en el partido de ida, con la eliminatoria aún abierta, de cuartos de final de la Champions ante un Arsenal plagado de estrellas. En la actualidad, la situación deportiva del Celta no es la más favorable para la edición de un diario deportivo en Vigo, porque el deporte minoritario necesita un buque insignia informativo que convierta en rentable un proyecto empresarial periodístico. Si regresa a Primera y se asienta, quizá si sea posible siempre. Aunque, hoy en día, es muy complicado afianzar una nueva publicación impresa y más si es diaria.

Respecto a Bilbao, sí extraña que no exista ningún diario deportivo propio porque hay tradición futbolística y deportiva en general, además de varios deportes propios del País Vasco, como la pelota, que concitan gran interés social. Desconozco los motivos, pero sí considero una buena plaza para que exista un diario deportivo local. En cuanto al Atlético de Madrid, la presencia de *Marca* y *As* con sus ediciones de Madrid son un lastre muy pesado para editar un diario deportivo local.

-¿Qué tiene el fútbol para ser el deporte tras lo que surge todo lo demás?

-La pregunta del millón. Yo no sé la respuesta.

-¿El localismo acentúa la práctica deportiva o la práctica deportiva acentúa el localismo?

-Buena pregunta. Creo que es la práctica deportiva la que acentúa el localismo porque a la hora de competir, es normal que tanto a nivel individual como colectivo se enfrenten equipos de norte y sur de Galicia, ya que se suelen dividir así las competiciones en las distintas federaciones. Afortunadamente, creo que poco a poco estos localismos se centran en aspectos puramente deportivos, lejos de rivalidades que provocaban incidentes debido a una forma totalmente errónea de entender la rivalidad en el deporte. La rivalidad debe ser bien entendida, sin caer en excesos a veces, por desgracia, incentivados desde los propios medios de comunicación. *Dxt* supo dar el salto para pasar del localismo excesivo a la rivalidad deportiva sin caer en extremismos.

-¿Es el periodista el que crea eventos deportivos y les da notoriedad o es a la inversa? Es decir, ¿considera que los deportes minoritarios no están en la agenda de los medios deportivos debido a que no son atractivos para el público o cree que si el medio le da cobertura en portada y en profundidad durante un periodo de tiempo serán aceptados por el lector?

-Los deportes minoritarios no están entre las prioridades de la agenda de los medios deportivos porque no ‘tiran’ a nivel de ventas. Tienen que ser un complemento, y de obligada publicación, de otras informaciones más potentes para el lector, como puede ser el Deportivo, en el caso de Coruña, o de Real Madrid o Barcelona, en el de otros diarios deportivos nacionales, que son los que realmente proporcionan cuota de mercado. La masa social que mueven los clubes de fútbol profesionales no tiene comparación con el de resto de deportes, salvo casos muy concretos como el Ciudad Real de balonmano (en la actualidad Club Atlético de Madrid. N. del A.) o el Caja Laboral de Vitoria en baloncesto, por ejemplo. Es un motivo puramente comercial.

-Diversos autores opinan que el franquismo usó el deporte como medio de distracción y ese es el motivo de que hoy en día la prensa deportiva sea la hegemónica en España, ¿comparte o discrepa sobre esta idea?

-Usar el deporte como medio de distracción no es sólo mérito del franquismo. Hoy en día, en un momento de crisis que conlleva más de cuatro millones de parados, en España se ha conseguido que haya fútbol televisado todos los días de la semana: Primera sábado, domingo y lunes; Segunda: viernes, sábado y domingo; Champions: martes y miércoles; UEFA: jueves. No es casualidad. Es un recurso muy fácil.

La prensa deportiva es hegemónica en España porque hay un nivel muy alto de periodismo deportivo, aunque reciba muchas críticas, que no cae en la información rosa como sí sucede en otros países (Inglaterra) y porque los deportistas españoles actuales están en lo más alto del deporte mundial en casi todos los frentes (fútbol, baloncesto, balonmano, tenis, hockey, fútbol sala, fórmula uno, motociclismo, ciclismo, waterpolo...). De no haber sido por estos motivos, la prensa deportiva hubiese dejado de ser hegemónica porque Franco murió hace ya 35 años, tiempo suficiente para que hubiese desaparecido o menguado el interés por la prensa deportiva.

SANTANDER FERNÁNDEZ, CARLOS. Maio 2011**-¿Cómo surge el semanario *Riazor*?**

-La idea es de Orestes Vara, pero como no tenía mucho dinero tuvo que buscar dos socios capitalistas. Uno de ellos era Antonio Amado, el de la agencia de viajes del mismo nombre.

Orestes Vara era un gran deportivista e incluso llegó a probar como portero del Deportivo. La prueba era en el viejo campo de Riazor, donde hoy está el convento de Las Esclavas. Los veteranos estaban dando unos balonazos terribles y apareció Acuña que paraba todo lo que le tiraban y claro, el seleccionado fue él. Orestes Vara lo tiene contado muchas veces, aunque creo que nunca por escrito.

Orestes llegó a jugar varios encuentros amistosos con el Deportivo, pero inmediatamente entró de periodista en *La Voz de Galicia*. Con él tiempo fue jefe de deportes del periódico hasta que en 1962 lo sustituyó Vicente Leirachá.

-¿Pero *Riazor* es una apuesta particular de Orestes Vara o es una idea de *La Voz de Galicia*?

-No tiene nada que ver con *La Voz*, es una idea personal de Orestes Vara. Lo que pasa es que el semanario se hacía en la Imprenta Roel que estaba en la zona de Paseo de los Puentes. Era un sitio pequeño y era imposible que editara *Riazor* antes de la seis de la tarde. Así que Orestes habló con Emilio Rey para solicitarle que el semanario se imprimiera en los talleres de *La Voz de Galicia* y éste aceptó, a cambio del 50% de la propiedad de *Riazor*. Según contó Orestes, eso fue la mañana después de que ardiera el Teatro Colón y cuando quiso hablar con Emilio Rey, que estaba en el teatro, éste le dijo que sí, sin saber muy bien de que estaban hablando.

-Sabemos que antes de la Guerra Civil existían muchas publicaciones deportivas en Galicia y algunas de ellas propiedad de periódicos generalistas. Había *El Balón* que era de *El Ideal Gallego* o *Sprint* que pertenecía a *Faro de Vigo*, ¿*La Voz de Galicia* nunca tuvo intención de crear una publicación deportiva?

-La única vez fue a finales de la década de 1990 cuando crearon *Meta* que fue un desastre que duró unos meses. Un consejero delegado de *La Voz*, José Gabriel González Arias, quería sacar *Meta* para contrarrestar a *Deporte Campeón*, y lo primero que hicieron fue fichar a su director, César Casal, que se convirtió en el jefe de deportes de *La Voz*. Pero *Meta* no se vendió nada y hubo que cerrarlo con muchísimas pérdidas. Tenía dos ediciones en A Coruña y Vigo, y sin embargo el *Deporte Campeón* sigue hasta hoy resistiendo en Coruña. En su momento, en la gran época del Deportivo llegó a vender más que *El Ideal Gallego*. Hoy, por lo que yo se, debe andar por los 1.500 ejemplares tirados, que aún así deben ser más que los del *Depor Sport*, que no está sujeto al OJD.

-Es evidente, que a pesar de que *La Voz* es el gran periódico de Galicia, o al menos del norte de Galicia, y a pesar de la importancia del fenómeno deportivo durante todo el siglo XX, es la aparición de *Deporte Campeón* lo que hace que surja *Meta*, ¿Por qué? ¿Tanto daño le hacía ese nuevo periódico deportivo a *La Voz*?

-Tampoco se el motivo. Lo cierto es que cuando se creó *Meta*, la idea inicial era crear un suplemento deportivo dentro de las páginas de *La Voz de Galicia*, pero al final optaron por hacer el nuevo periódico. Fue un auténtico desastre. Emilio Rey, el hijo de Santiago, quería expansionar el periódico. Se hizo *La Voz de Baleares* que duró poco tiempo, se compró el *Diario de León*, se expansionó *Radio Voz* y se compró *Diario 16* que fue otro fiasco. Era consejero delegado, un chico joven, y cometió muchos errores. *Meta* fue un desastre total.

-Se argumenta que la disputa de *La Voz* con *Depor Sport* es una cuestión de rivalidad entre Santiago Rey y Augusto César Lendoiro. ¿También es motivo para que *Dxt* esté en conflicto con *Depor Sport*?

-Hay mucho de eso. El problema comenzó cuando Lendoiro se presentó a alcalde frente a Francisco Vázquez. Lendoiro llegó a decir que el periódico estaba comprado por Vázquez y que a él no se le concedían entrevistas. A partir de ahí todo fue en aumento con acusaciones personales. Al final este tipo de disputas provoca que haya

dos diarios deportivos en una ciudad como Coruña que es algo inviable. Yo creo que en breve caerá alguno.

-¿Por qué *El Ideal Gallego* tiene la idea de hacer un periódico deportivo?

-La idea del *Deporte Campeón* no es sólo de *El Ideal Gallego*. Tenía participación Ángel Hervada, dueño de *Radio Coruña*, el periodista Bieito Rubido. Luego *El Ideal* le compró las acciones a ambos siendo el dueño absoluto del periódico. Nace con el objeto de sacar partido del Superdepor pero en el momento en el que el Deportivo baja el nivel tiene gran problema. Además quiso vender fuera de Coruña y no lo consiguió.

-Volviendo a *Riazor*, quizá el semanario que le hacía competencia era el vigués *Faro Deportivo*.

-Pertenecía a *Faro de Vigo* y estaba enfocado al Celta, pero tampoco había demasiada rivalidad porque eran publicaciones muy locales o provinciales. Había algunos duelos entre periodistas a raíz de los partidos entre Deportivo y Celta, polemizando por jugadas polémicas, o por jugadores que pasaban de un equipo a otro como Pahíño, pero no era competencia. El director era Álvaro Cunqueiro, que era quien dirigía el periódico.

-Usted está hablando de rivalidad deportiva, pero hoy en día vemos como la rivalidad es periodística con acusaciones entre profesionales y contestando a artículos de otros compañeros en otros medios, independientemente de lo que pasa en el terreno de juego entre los equipos.

-También había esa rivalidad antes, especialmente en el momento en el que *La Voz de Galicia* se hace regional y llega a la provincia de Pontevedra. En Vigo se podía poner a parir al Deportivo, pero no se podía hacer lo mismo con el Celta si querías vender fuera de Coruña. Pero esta rivalidad es más moderna. En la época de *Riazor* el semanario no llegaba a Vigo.

-Pero en la época de *Riazor* ya había edición de *La Voz de Galicia* en Vigo.

-Sí, pero las ediciones no estaban aún consolidadas y las tiradas eran mínimas. Era algo testimonial.

-¿Se jugaba a dos bandas? Quiero decir, ¿se escribía una información en *Riazor*, que estaba pensada para Coruña, y una distinta en las páginas de deportes de *La Voz*, pensada para toda Galicia?

-Sí.

-Finalizando ya con el repaso de *Riazor*, ¿cuál fue el motivo de su cierre?

-El *Riazor* bueno es el de los años 50, cuando el Deportivo estaba en Primera. Luego se convirtió en algo amorfo. Coincide más o menos con los mejores años de Orestes Vara. Después se fue apagando hasta que desapareció.

-Dejando al margen *Riazor* y hablando de la profesión periodística en general, ¿cómo era la relación de los periodistas tanto con los directivos de los clubs como con los deportistas? ¿Había mayor proximidad?

-Había una relación mucho más íntima. En Coruña, quizá el periodista más destacado es Leirachá. De hecho, en el famoso partido de promoción contra el Murcia de 1951, el alcalde Alfonso Molina le llamó durante el descanso para ofrecerles 25.000 pesetas más a los jugadores del Murcia para dejarse perder el partido que lo ofrecido por el Espanyol para ganarlo, que era el rival del Deportivo para permanecer en Primera. Quiero decir con esto que los periodistas tenían gran influencia entre las fuerzas vivas de la ciudad. De hecho, cuando el presidente Otero Peón quiso cobrar a los periodistas por ir al fútbol se organizó un follón impresionante en la ciudad.

-¿Había más amistad entre deportistas y periodistas?

-Cuando yo empezaba a mi Orestes Vara me dijo que nunca me hiciera un amigo de un futbolista que luego estaría cohibido para escribir, pero, de todas maneras, él

nunca lo llevó a cabo. Había amistad, y las crónicas se hacían de esta forma. La prensa tenía más influencia porque no había la cantidad de medios que hay ahora. Además, los periodistas era gente mayor, y hoy son todos jóvenes. Había respeto de los jugadores. De hecho, Rivera Manso, que era periodista deportivo de Lugo, era comandante de artillería.

-Se puede decir que antes era el periodista el que mandaba sobre el futbolista y hoy el futbolista domina al periodista.

-El periodista antes trataba al futbolista como un hijo. Hoy son gente joven que además tienen sueldos ridículos comparados con los de los futbolistas. Antes los jugadores iban a las redacciones de los periódicos a pedir a los periodistas que por favor se hablara bien de ellos. Pasaba especialmente con los jugadores que no eran de aquí, porque querían mandar los recortes de prensa a sus familias y necesitaban que el periodista hablara bien de ellos. Hoy hay miedo a hacer críticas por miedo a perder el trabajo.

-Sin embargo se suele apuntar que antes el que se dedicaba a la prensa deportiva era el que no valía para otra cosa.

-Fíjate la cantidad de periodistas deportistas gallegos de los 40, 50 y 60 de categoría que hay, empezando por Enrique Mariñas. Si, eso se decía, pero yo creo que hubo gente muy avezada en deportes. En Coruña, quien hizo las crónicas del Mundial de 1982 para Perú fue Mario Vargas Llosa. Yo no tengo esa percepción.

-Decía que los periodistas deportivos eran respetados entre los jugadores, ¿también lo eran para el resto de la ciudad?

-Había muy pocos y eran muy conocidos. En La Coruña, la primera autoridad fue Bugallal y después fue Leirachá. Y claro, había locales donde no te cobraban. Eran figuras muy populares y la gente les saludaba por la calle. Yo creo que fue la televisión lo que cambió todo. Cada ciudad, o cada periódico, tenían una figura que se encargaba de la crónica futbolística, que era lo principal.

-Todo el tiempo estamos hablando de fútbol, ¿no había espacio para otros deportes?

-Por ejemplo, en *Riazor* se cogía a periodistas de *La Voz de Galicia*, había 6 o 7 redactores que eran colaboradores. Es decir, se hablaba de fútbol y luego había gente como Eusebio Álvarez que hacía la información de atletismo o López de Alba que se dedicaba al hockey. Pero esto era gente que estaba pluriempleada y colaboraba con el periódico por afición. Álvarez trabajaba en la jefatura de tráfico, Del Valle, cuyo nombre real era Adolfo Martínez, en la fábrica de armas, Guimerans trabajaba en el Banco Bilbao y se encargaba del tenis y Lestón, que trabajaba en el Tribunal Tutelar de Menores, hacía los pronósticos de la jornada.

-Hablabas de Del Valle, que era un pseudónimo de Adolfo Martínez, ¿cuál era el motivo de esa costumbre que hoy prácticamente es inexistente? ¿Tener dos empleos?

-No creo, porque en aquellos tiempos mucha gente era pluriempleada. La verdad es que no se el motivo, pero es verdad que estaban 'Marathon', 'Del Valle'... y luego había acrósticos como 'Mafertri' o 'Franjilla'... eso ya no existe. Igual ahora el periodista quiere tener más protagonismo. No lo sé, la verdad, pero 'Mafertri', que era Manuel Fernández Trigo, cuando hacía noticias de ciclismo firmaba como 'Grimpeur' y cuando hacía boxeo ponía 'Sugar Mafer'.

-Para acabar quería preguntarle dos cuestiones. La primera es a que achaca que las iniciativas deportivas procedan principalmente de A Coruña y Vigo. Y por otro lado, como se puede entender que un equipo con más tradición en Primera División como el RC Celta y con una ciudad con más habitantes como Vigo no fuera germen deportivo como si fue A Coruña.

-Respecto a lo primero, son los únicos lugares donde había equipos de fútbol de Primera o al menos de Segunda. El fútbol, tanto antes como ahora, es de lo que se hablaba en deportes. Y a lo segundo no puedo responderte. Problema económico no fue y la ciudad es algo más grande que La Coruña. Realmente yo en Vigo sólo conozco la iniciativa de *Faro Deportivo*.

-Para concluir, ¿qué valoración hace de la prensa deportiva gallega respecto a la del resto de España?

-La prensa gallega es menos hiriente que la de otros lugares de España. Es menos crítica y más dócil con los clubs y los deportistas.

FERNÁNDEZ SOBRINO, JOSÉ MANUEL. Maio 2011

-Díganos cuál es su trayectoria profesional en el mundo de la prensa deportiva

-Nací el 27 de julio de 1936. Con 18 años, siendo secretario de la Federación Orensana de Baloncesto, hacía un programa en *Radio Orense* con el nombre ‘¿Y del baloncesto, qué?’ Luego hice las crónicas de los partidos para *La Hoja del Lunes*. Después, Otilio Muñoz me llevó a la recién creada *La Voz del Miño* y simultaneaba como corresponsal deportivo de *Dicen* de Barcelona y *Faro Deportivo*. También trabajé como redactor deportivo en *La Región*, bajo la dirección de Alfonso Sánchez Izquierdo, el actual director de CRTVG. Fue Alfonso quien me llevó a la COPE en 1979 donde estuve hasta que me prejubilé en 1994. Mi especialidad fue la retransmisión de partidos de fútbol del Orense y del COB de baloncesto.

-Además de su faceta como periodista ha escrito libros sobre la historia del CD Orense y sobre la ciudad ourensana. ¿Qué puede contar sobre la prensa deportiva en su ciudad antes de 1936?

-No puedo contestar a esto. Pero justo después de la Guerra, cuando tuve uso de razón se leía *La Región*, un periódico de cuatro páginas e iba al fútbol de la mano de los padres Salesianos, al Campo Loña, en medio de una manzana de las casas orensanas.

-Dígame entonces como veía el mundo de la prensa deportiva de comienzos de la década de 1940, cuando usted aún era un niño.

-Había un semanario vigués llamado *Meta*. Yo ha escondidas leía *Marca*. Los Salesianos no nos lo dejaban leer y nos castigaban si lo hacíamos, porque nos distraía de nuestros estudios. La información de prensa era muy escueta porque el periódico local era mínimo.

-¿Cómo empezó en el mundo de la prensa deportiva?

-Lo primero que hice fue publicar cosas en el periódico del colegio, y una vez la crónica de un partido del equipo jugado en el Campo Loña. Me gustaba el baloncesto pero lo hacía bastante mal, era un jugador lamentable. Fui federativo primero y luego árbitro. Llegué a arbitrar en Primera División y estuve en la Federación cuando se jugaba al baloncesto en campos de tierra y con improvisados tableros de madera hechos por carpinteros amigos.

Como cronista comencé haciendo crónicas de baloncesto para la *Hoja del Lunes* y por teléfono para *Radio Orense*, improvisándolas desde un locutorio pidiendo la conferencia, como había que hacer antes, ya que no se marcaba de provincia a provincia. El periódico me pagaba 140 pesetas por escribir la crónica al llegar y la radio 50 pesetas. Como la radio la escuchaba todo el mundo y no había ni competencia ni televisión gozaba de gran popularidad en la ciudad. Además tenía una gran audiencia entre las amas de casa, porque al acabar los deportes comenzaban las esquelas.

-¿Cómo describiría una jornada de trabajo en aquellos años? ¿Qué me puede decir de horarios o sueldos?

-Yo no tuve nómina hasta los años 70 y creo recordar que cobraba alrededor de 2.000 pesetas. Pero, para ganarlas, también tenía que hacer dos páginas a la semana de información agrícola. Estaba a las órdenes del jefe de deportes correspondiente y mi misión era hacer las crónicas de los partidos. Los gastos iban de cuenta de la emisora de radio para la que también trabajaba y el periódico me pagaba 1.500 pesetas por las crónicas que hacía por España adelante. En la radio no tenía seguro, y cobraba la mitad de los ingresos por publicidad que yo mismo buscaba. Nunca tuve horario, entraba y salía del periódico, lo importante era cumplir con la información y traerla.

-Hablabas antes de que no tenía seguro, ¿Cuál era la cobertura legal del periodista? ¿Cuáles eran sus derechos y deberes?

-Éramos periodistas improvisados. Yo también fui gerente del primer gran supermercado que hubo en la ciudad o jefe de ventas de una empresa de papel de

envolver. Teníamos un carné profesional de periodista que nos lo convalidaban por años de servicio. Los periodistas deportivos en realidad fuimos siempre tenidos por colaboradores, fieles a nuestro medio y sin pedir nada a cambio. No solíamos estar en nómina. Nos guiaba la afición a escribir. En mi caso, salí muy mal parado cuando me jubilé, porque aunque tenía dos sueldos en radio y prensa, la Seguridad Social sólo me hizo número donde tenía la nómina. De hecho generalmente tenía que pagar de mi propio sueldo a los colaboradores que contrataba para que me ayudaran.

-Es evidente que había una relación más romántica y menos profesional con el periodismo de la que hoy en día. ¿Se podría decir lo mismo del trato diario entre deportistas y periodistas?

-El Estadio del Couto, inaugurado en 1949 con el nombre de Estadio José Antonio, tenía un banco para la prensa en el palco en el centro de la tribuna. Allí estábamos todos y éramos todos como de la casa. Pasado el tiempo podía haber alguna diferencia, pero mínima. Se defendía al equipo a capa y espada. Luego, entre periodistas y deportistas había gran amistad. Yo incluso llegue a mantenerla fuera del fútbol. Lo más llamativo era en los partidos de menor categoría. Cuando en un partido había peleas, los aficionados o los jugadores iban directamente a la emisora o a la redacción a contarlos. A veces era divertidísimo y a veces había que poner orden. En la radio los oyentes lo pasan de cine.

-Hoy en día hay mucha información en prensa tanto del fútbol internacional como de Real Madrid CF y FC Barcelona en el ámbito nacional, ¿antes ocurría lo mismo o se hablaba más del fútbol local o regional?

-Antes todos éramos del Athletic de Bilbao y otros del Real Madrid. Lo del Barcelona vino más tarde. Todo funcionó paralelo a la entrada de la información deportiva nacional, primero por la radio y luego por la televisión. En el caso concreto de Orense lo fuerte era el fútbol de los pueblos de la provincia.

-¿Cuántos periodistas componían una redacción de deportes en un periódico como *La Región*?

-Seis u ocho periodistas que formaban una familia bien avenida. Y como colaboradores un par de ellos, durante veinte o treinta años, yo mismo. Eran gente mayor, con sus manías, su fervor y pasión por el futbol. Luego había un redactor que combinaba la temática local con los deportes, que trabajaba en la Diputación y venía a la oficina con el trabajo hecho. También había un padre de familia que trabajaba en deportes y escribía también cosas para *Faro de Vigo*. Yo mismo, lo primero que hice fue para *El Pueblo Gallego*.

-Se dice que el periodista deportivo era aquel que no servía para otra cosa, aquellos que tenían menos formación, que no valían para política o sucesos.

-Mientras vivió Franco no había que preocuparse de la política, que ya te la mandaban hecha por el teletipo. La libertad existía en tema municipal y en deportes. Es cierto que el que no valía para hacer otra cosa, lo mandaban a deportes, pero alguno hemos salido adelante. El secreto estaba en ser el productor de tus propias noticias. Logramos una cierta posición, sin ser unas lumbreras. Hoy los periódicos controlan todo, tienen sus agentes de publicidad, controlan los viajes, los gastos...Antes hacíamos de todo.

-Por lo que dice, la censura no era tan severa en lo referido a información deportiva.

-A mí nunca me afectó. Bueno, ya dije que no había que meterse en camisas de once varas. En deporte claro que no había problemas. A los políticos les tenía sin cuidado, es más, lo vivían y lo animaban con lo del pan y circo. En medio siglo dedicado a esto nunca tuve el menor problema con los políticos.

-Pan y circo, ¿controlaba el Régimen el deporte a su antojo?

-A todos nos iba bien el deporte. La riada humana que iba por la calle de Ervedelo andando camino del centro de la ciudad era la mejor confirmación de que la gente lo pasaba bárbaro en el campo. Éramos felices con muy poco. ¿Qué al poder le iban bien los avatares deportivos?. Pero oye, que nunca vi a Franco ni a ningún general

escribiendo voces de aliento a un equipo y Zapatero acaba de publicar un artículo en *Marca* con un ¡Aupa Barça!

-¿Considera que la situación cambió en la Transición? ¿Pasó el deporte a un segundo plano hasta la década de 1980 o incluso hasta los Juegos Olímpicos de 1992?

- Las plazas de Madrid estaban repletas despidiendo a Franco y a los dos días igual recibiendo a la democracia. Cambiamos como si nada. No es que los Juegos Olímpicos marcaran una nueva etapa, es que si lo hicieron fue porque los tiempos mejoraron. Había otra forma de hacer deporte, había espectáculo, la televisión lo modernizó y lo cambió todo. La juventud se preparó de otra forma.

-¿Cómo explica usted que en Galicia, y en España, los periódicos más leídos sean los de prensa deportiva?

-Porque la política es poco seria. Como decía Adolfo Domínguez, “*Orense no es una ciudad de aventureros, aquí solo fabricamos gente para hacer oposiciones, no somos ambiciosos*”. Y puestos a elegir prensa, lo menos comprometido, y lo más divertido, es el deporte.

-Habla de un periodismo divertido y poco comprometido, ¿pasaba lo mismo antes? ¿Había sensacionalismo?

-El de antes era un periodismo muy breve. Sin apenas fotografías, no había manera de mandarlas. Llegaban por correo y se publicaban con retraso en los periódicos de provincias. En los años 60 y 70 apareció *As* que era un periódico con formato de revista, eminentemente gráfico, pero ahora ya es como *Marca*, *Sport* o *Mundo Deportivo*. Yo mismo empecé haciendo crónicas bastante largas y al final ya eran más breves.

-¿Tiene la impresión de que el deporte es la primera noticia de importancia para los periódicos generalistas?

-Los periódicos generalistas no quisieran que fuera así, pero tienen que aceptarlo porque nadie convoca más gente que una final de Copa de Europa.

-Hoy la relación entre periodista y deportista es mucho más fría. Pero no se si ocurre lo mismo en las ciudades de provincias como Ourense, donde el deporte de elite es más escaso.

-La relación entre prensa y deportista depende de la categoría en que el equipo milita. Lo que diga Ronaldo o Messi interesa más a los ourensanos que lo que digan sus chavales, porque están en Tercera. Cuando estén arriba será otra cosa. Y la relación del periodista depende de ello.

-¿Nunca tuvo *La Región* la intención de crear un semanario o una revista mensual deportiva?

-Publica unos cuadernillo semanales que atienden especialmente al deporte base con sus resultados y clasificaciones, pero nada más. Y ya creo que los publicitarios que consiguen el apoyo económico para ello son unos héroes.

-Se dice que tanto Ourense como Lugo van a una segunda velocidad respecto a las provincias de A Coruña y Pontevedra, ¿está de acuerdo con esta afirmación? ¿Considera que el periodismo deportivo en Ourense no ha tenido el mismo desarrollo que en las provincias atlánticas?

-El periodismo deportivo depende de la categoría de los equipos y de la calidad de los que escriben. Y después, del espacio que le asignen desde dirección. Lugo y Ourense fuimos siempre las provincias pobres.

-En los años 90, en Ourense aparecen una serie de revistas relacionadas con el fútbol sala como *Solo Sala* o *El Académico*. Sin embargo, no he encontrado ninguna publicación relacionado con el COB que tan buenas temporadas vivió en la ACB o incluso con el CD Ourense.

-El Academia Postal es el equipo de la fábrica de opositores a puestos estatales que son miles en Orense. El director, que se llama Paco, es un hombre identificado con el deporte y posiblemente no era de su agrado lo que se vivía alrededor del equipo. Recurrió a este sistema para poder controlar mejor la actualidad del equipo.

-¿Cómo ve la prensa deportiva gallega en la actualidad?

-Desigual. Pero, en general, no me gusta. Además los equipos gallegos van en picado.

-¿Cómo ve al periodista deportivo en la actualidad?

-Vuelvo a insistir que depende de la posición de los equipos. Si no va bien, la información puede hacerla cualquiera. Cuando veas una crónica de un partido del equipo local de cada ciudad y no esté firmada por un periodista es que las cosas van mal. Señal de que del propio equipo, el entrenador, el delegado o el utilero le dieron los datos al periódico y el redactor de guardia hizo la crónica basado en ellos.

-Como bien sabrá, la única vez que se intentó hacer un periódico gallego deportivo fue en 1998 con *Meta Sport* que fracasó estrepitosamente, ¿por qué fracasó esa iniciativa? Nunca ha habido un periódico deportivo en Galicia, ni siquiera un semanario deportivo que triunfara, ¿cuál es el motivo en su opinión? ¿es culpa de los localismos?

-Yo no creo en la prensa escrita en gallego porque pertenezco a una generación a la que le cuesta leer en nuestro idioma. Hablarlo ya es otra cosa. Ahora hay dos periódicos en Coruña y deben ser muy localistas porque nunca he visto ninguno de ellos en Orense. Si estuviera trabajando en ellos, estaría muy preocupado.

¿Podría decirme los periodistas deportivos de prensa escrita, en su opinión, más destacados de la provincia de Ourense a lo largo de la historia?

-Dos de baloncesto, Ron y Montero, que se ocuparon de este deporte en *La Región*. Hay un tercer periodista que está en Vigo pero que se hizo y es de aquí, Xosé

Ramón Castro, de *La Voz de Galicia*. Y Xesus Colmeiro en *Faro de Vigo*. De años atrás, los ya fallecidos Alejandro López Outeiriño ‘Arquero’ y Segundo Alvarado Feijoo Montenegro.

GALLEGO ARZUAGA, FERNANDO. Setembro 2011**- Cuales fueron sus inicios en el periodismo deportivo**

-El Celta tenía sus oficinas en la calle Colón. Mi padre trabajaba en el restaurante que tenía el club en la planta baja y mi madre era la cocinera. Yo mamé el Celta desde pequeño y siempre tenía contacto con los futbolistas. Mi abuela era de Ferrol y cuando iban a jugar allí tengo viajado en el autobús con el equipo y quedarme en casa de mi abuela hasta que acababa el partido y se volvía a Vigo. Entre en *Faro de Vigo* como auxiliar en el año 1959 con 14 años y empecé en deportes en 1963 o 1964. En 1978 me hicieron jefe de deportes y allí estuve hasta que me jubilé en 1996.

-Y entra también en *Faro Deportivo*.

-En deportes estábamos 'Derviche', al que se le llamaba así porque era un bicho y tenía muy mal genio, Varela, Eiroa y otros que vinieron después como Faginas. Trabajábamos en *Faro* y luego los domingos por la tarde, junto a otros colaboradores, hacíamos *Faro Deportivo*.

-¿Tenía algún otro trabajo o se dedicaba en exclusiva al periodismo?

-Yo soy periodista. No fui a la Escuela Oficial pero me dieron el carnet en 1984 por antigüedad. Nunca tuve otro trabajo. Eso sí, también fui corresponsal de *Sport*, *As* y *El Correo Gallego*. De hecho, durante años trabajé al mismo tiempo en *Galicia Deportiva*, *Faro de Vigo* y *Hoja del Lunes*.

-Trabajando de lunes a domingo y en tres periódicos distintos, ¿cómo era un día habitual de trabajo?

-Era una vida muy esclava. Yo me levantaba a las 9:00 de la mañana y hasta las 2:00 de la madrugada no llegaba a casa. También era el encargado de hacer las crónicas de equipos modestos como Gran Peña, Turista o Coruxo. Después de los partidos tenía que hacer información de vestuarios y escribir algo distinto para cada uno de los periódicos. Además, antes el Celta no tenía donde entrenar y por la mañana temprano

tenías que ir a Balaídos y preguntar al club donde se iban a ejercitar. Cada día cambiaban de sitio en función de que campo, fuera o dentro de Vigo, se les prestaba para entrenar.

-Por lo que cuenta el fútbol era el eje de la información deportiva, tal y como ocurre en la actualidad

-Yo casi siempre me dedique al fútbol. También hice alguna información de ciclismo y algo de béisbol cuando había. También fomentamos las traineras desde *Faro de Vigo*. Dependía del espacio y del interés, y de recomendaciones de la empresa. Por ejemplo, se le daba mucha cancha al golf porque en un determinado momento le interesaba al director por cuestiones personales. Pero el fútbol era lo fundamental, incluso yo creo que más que en la actualidad, porque había menos equipos de nivel en otras disciplinas.

-Una vez que se echa el cierre a *Faro Deportivo*, inmediatamente después se inicia la experiencia de *Galicia Deportiva*.

-*Galicia Deportiva* tuvo mucho tirón en toda Galicia. Yo iba a hacer reportajes a Coruña o a Ferrol. Había periodistas, como yo, que procedíamos de *Faro Deportivo*. Luego entraron otros como Armesto Faginas, que luego fue director del *Faro*, o también José Luis Muñoz.

-Imagino que entre los reportajes fuera de Vigo estarían las crónicas y desplazamientos en los partidos del RC Celta.

-No se hacían desplazamientos. Que yo recuerde no fue hasta 1975, ya en la última etapa de *Galicia Deportiva* cuando empezamos a viajar con el Celta. Se hacía una crónica para el semanario y otra para el *Faro de Vigo* que salía el martes. Con el mismo material había que hacer dos crónicas distintas. Luego teníamos un resumen de Primera y Segunda División y crónicas pequeñas de Tercera División. El fútbol era lo fundamental en la revista.

-Tengo entendido que *Galicia Deportiva* fue precursor en el envío de corresponsales a los Juegos Olímpicos y a la Copa Mundial de Fútbol.

-No es así exactamente. Gonzalo Rey Alar, que había dirigido *Meta*, era un hombre con dinero y que tenía amistad con Juan Antonio Samaranch. Siempre se pavoneaba de ello e iba a los Juegos Olímpicos gracias a ese contacto. Él nos mandaba las crónicas y nosotros aprovechábamos para publicarlas.

-Volviendo a los inicios del semanario, ¿de quién fue la idea de hacer un semanario deportivo?

- Fue idea de José Eladio de Lema, nieto de Mercedes de Lema, que era la propietaria del periódico. Queríamos hacer un periódico para toda Galicia y tuvo muy buena aceptación. Se utilizaba la furgoneta del *Faro* y se hacía el reparto. Se vendía bastante en la provincia de Ourense o por ejemplo en Ferrol, que era cuando yo iba con la furgoneta a casa de mi abuela. Yo creo que tirábamos unos 50.000 ejemplares.

- ¿Y cuáles son los motivos que llevaron al cierre del semanario?

- Tenía muy poca publicidad. Y hubo problemas en la familia Lema. José era el que tenía las ideas más modernas, pero no comulgaba con el resto. Fue entonces cuando se hizo una especie de cooperativa, tras la venta de la cabecera por parte de *Faro* y la compra de Rodrigo Alonso, que era presidente del Celta, y Larranz. Seguíamos imprimiendo en los talleres de *Faro*, pero entraron socios, entre ellos Julián Larranz que era abogado y directivo del Celta y ejercía como gerente. Él era el que nos pagaba con un cheque en mano. Hubo un momento en el que dijo que no podía seguir pagando y cerramos.

-¿Cuánta gente podía trabajar en un semanario como *Faro Deportivo* o *Galicia Deportiva*?

-Teníamos corresponsales por toda Galicia. Y luego contábamos con cuatro o cinco redactores. Si añadimos la gente que trabajaba en talleres, que eran los que estaban para *Faro de Vigo*, y los auxiliares podíamos ser unos 35. Compartíamos la

redacción con *Faro de Vigo*, tanto en la primera época del semanario como en la segunda.

-¿Cuáles eran las condiciones de trabajo?

-A mí el periodismo me tiene costado mucho dinero. Sobre todo cuando era Jefe de Deportes de *Faro* porque tenías que invitar a comer a los presidentes o a los futbolistas para enterarte de cosas. Otras veces también invitaban ellos porque querían enterarse de cosas que sólo sabíamos la prensa. Eso ha sido siempre.

Antes en los desplazamientos no había pupitres de prensa. Ibas al campo y te juntabas con la afición rival y te llamaban de todo. Luego tenías que ir al hotel y escribir la crónica en una máquina de escribir enorme para luego dictarla por teléfono a Vigo. Cuando vino el fax ya fue un avance porque te olvidabas del teléfono. Eso sí, como había hoteles que no tenían, tenías que ir a otros periódicos para que te dejaran enviar el fax. En Málaga, por ejemplo, siempre enviaba la crónica desde *El Sol*, que tenía la redacción al lado del estadio de La Rosaleda.

-¿Y cuál podía ser el sueldo de un periodista en los años 70?

-Había categorías diferentes. Entre auxiliar y redactor había diferencias y entre redactor y redactor jefe también. Yo creo que el sueldo de un redactor andaría por las 12.000 pesetas mensuales. Redactores en deportes habían dos. Cuando me jubilé en 1996 éramos 6 redactores en deportes y con muchas más facilidades tecnológicas.

-¿Cómo era la redacción con los clubes y con los deportistas?

-Era más cercana que en la actualidad. Éramos pocos periodistas y pocos medios y lo que decíamos era importante. A mí me han querido sobornar para que hablara bien de ellos, tanto directivos como futbolistas.

-Por los mismos años existía *Riazor* que era el semanario deportivo impulsado por *La Voz de Galicia*, ¿llegaba a Vigo o no tenía repercusión?

-En Vigo hubo antes otro semanario que se llamaba *Meta* que no tenía mucha importancia salvo en el fútbol modesto. Nosotros le llamábamos la hoja parroquial. Luego *Riazor* no llegaba apenas. Sabíamos que existía y poco más.

-¿No existía entonces una rivalidad entre *Faro Deportivo* y *Riazor*, tal y como existe entre *RC Deportivo* y *RC Celta*?

- Había una rivalidad sana. Daba gusto ir a Coruña y era una maravilla que ellos vinieran a Vigo. Y luego en los artículos también era una rivalidad sana.

-¿Se hacía una crónica diferenciadora para *Faro de Vigo* y para *Faro Deportivo* pensando en el lector coruñés?

-No, se hacía la misma. De aquella no teníamos delegaciones.

-Cambiando de tema, ¿cuál su opinión sobre la profesión de periodista deportivo? ¿Comparte la idea tan difundida, especialmente durante el franquismo, que del que se dedicaba a los deportes era el que no servía para nada más?

-Era lo que se decía pero no estoy nada de acuerdo. De hecho yo creo que el periodismo deportivo es el más sacrificado.

-¿Había rivalidad o desprecio por parte de los periodistas de otras secciones?

-En mi caso nunca noté nada parecido. Creo que eso depende mucho de la empresa. Yo en *Faro de Vigo* estuve casi 50 años y nunca sentí desprecio por trabajar en el periodismo deportivo por parte de otros compañeros.

-¿Cuáles son para usted los dos o tres periodistas deportivos más destacados de Vigo?

-Yo creo que hay que destacar a Manuel de Castro 'Handicap'. Lo fue todo en el deporte y promotor de la creación del Celta. Fue también seleccionador nacional de

fútbol y precursor del deporte y del periodismo en toda España. Incluso también ejerció de arquitecto porque diseñó en parte el estadio de Balaídos, aunque luego hicieron otros modelos. Es curioso, porque no lo se seguro, pero creo que él no practicaba deporte (sí, fue futbolista. N. del A.).

GUILLÍN VARELA, JUAN. Xuño 2011

-Díganos cuál es su trayectoria profesional en el mundo de la prensa deportiva

-Nací en 1930, soy de la quinta, que hicimos la mili juntos, de Arsenio Iglesias. Comencé a trabajar en *Radio Juventud* y luego en 1957 entré en el semanario deportivo *Riazor*. Luego me ficharon para *El Ideal Gallego* donde estuve cerca de 30 años y llegué a ser jefe de deportes del periódico durante dos años. También me encargué de la delegación de *Marca* en la provincia de Coruña desde el año 1970 cuando se jubiló Ponte Patiño. Yo me jubilé pero sigo escribiendo artículos en *Marca* cada quince días y además soy presidente de la Federación Gallega de Prensa Deportiva.

-¿Cómo empezó usted en el mundo de la prensa deportiva?

-Yo hice el bachillerato en el seminario pero lo dejé. En verano íbamos a veranear al balneario de Arteixo y jugaba al fútbol, pero lo hacía mal. Después de hacer la mili, en 1952 creo que fue, empecé a hacer radio. Para entrar sólo tenías que conocer a alguien y que te gustara el deporte. Estaba soltero y mientras trabajaba en la radio también jugaba al baloncesto porque era de los más altos de Coruña. Había jugado también al balonmano y de hecho yo empecé informando del deporte minoritario. En esa época ya estaba en Fenosa que fue mi trabajo durante más de 40 años.

-Al tener dos trabajos imagino que el de periodista era para usted algo así como un hobby.

-El periodismo lo ejercía por afición. Informaba sobre baloncesto, atletismo, balonmano...deportes que me gustaban. Hacía los deportes que no hacían nadie y que a mí me gustaban. Yo fui el primero que dio información sobre golf en Coruña. Hacía todo menos fútbol.

-Supongo entonces que le ofrecerían el trabajo por saber de deportes que nadie entendía. Por ejemplo, ¿cómo entró en *Riazor*? ¿Fueron a buscarlo?

-No, me ofrecí yo. Conocía a varias de las personas que trabajaban en *Riazor* y les dije que si les interesaba yo podía trabajar allí haciendo la información de deportes minoritarios.

-¿Hablamos entonces de nómina o no era un trabajo remunerado?

-No podía haber nómina porque estaba en Fenosa y no podía tener dos. A mí me pagaban por recibo pero no podía tener dos seguros de la Seguridad Social. Era colaborador fijo, sí lo quieres llamar así. Tenía mis recibos y pedía mi resumen de la declaración de la renta, cuando se implantó lo de la declaración.

-Incluso cuando fue jefe de deportes de *El Ideal*, su trabajo, llamémosle oficial, seguía siendo el de Fenosa.

-Claro. Además el trabajo de Fenosa era fijo y sabía que en el periodismo me podían despedir en cualquier momento y poner en mi lugar a alguien a quien también le podían quitar del puesto. Yo le daba salida a mi afición sin más problemas. Era el encargado de las relaciones públicas de Fenosa en Coruña, ni se me ocurría dejarlo.

Es cierto que gracias al periódico o la radio podía faltar tres días en Fenosa y no me ponían problemas. De hecho, un jefe de Fenosa me pidió que le hiciera un reglamento para una competición de traineras y me dio todo el tiempo que quisiera para hacerlo despreocupándome de mi puesto de trabajo. Lo hice y fue así como pusimos en marcha el Torneo Conde de Fenosa en 1979.

-Se suele decir que los periodistas deportivos son periodistas de segunda, porque entraban en la profesión por afición y además los menos capacitados eran los que ocupaban esos puestos, ¿está usted de acuerdo?

-Y ese status sigue hoy exactamente igual. Yo nunca me sentí de segunda, pero es cierto que siempre iba a deportes él que hasta que no demostrara lo contrario no valía para otra cosa. Además la gente que salía de la Escuela de Periodismo prefería otro tema que no fuera el deporte.

-Dice que hoy es igual, pero en la actualidad hasta las mujeres se pelean por entrar en el periodismo deportivo.

-Hay mucha gente que quiere hacer fútbol, pero no que quieran informar de deportes. En Coruña mismo la gente estaba acostumbrada a informar del Deportivo en Primera, pero hay más deportes que sólo aparecen cuando se consiguen la medalla. El periodista no se levanta del asiento para ver una regata de vela, una carrera de atletismo o un partido de baloncesto. Hoy hay mucha gente que quiere ser periodista deportivo, pero para sentarse en el sillón y hacer 40 llamadas de teléfono.

-¿Cómo era el periodismo deportivo de entonces? ¿Mejor, peor o simplemente distinto al actual?

-Yo viví un periodismo deportivo fenomenal. De hecho, recorrer Galicia cuando el Deportivo estaba en Tercera División fue para mí una época fantástica. No sé, era distinto. Éramos pocos y también eran pocos los medios. Salir en una entrevista en *Marca* era lo más, aún ahora, pero de aquella mucho más. También había amistad con los deportistas. Llegué a dormir en la misma habitación que el entrenador del Deportivo en alguna ocasión, aunque nunca fui socio del club. Otros periodistas si lo eran, pero yo quería diferenciar entre simpatizante y socio. Son unos principios básicos deontológicos del periodista.

-Hablabas antes de la Escuela de Periodismo de Madrid, ¿había diferente trato, a nivel de sueldo o de mejores condiciones o puestos de trabajo, entre los que venían de la Escuela y los que entraban sin esa titulación?

-Yo estuve a punto de ir a la Escuela de Periodismo, pero estaba casado y había que ir a Madrid. Lo que si hice fueron unos cursos de radio que duraban tres años. En lo demás como yo tenía el problema económico resuelto nunca protesté. Para mí era una afición, me gustaba y aún encima me pagaban. Me ofrecieron entrar en *La Voz* y en *As*, y me pagaban, pero no tenía esa necesidad económica.

-¿Cómo era un día de trabajo habitual para usted?

-Decía mi mujer que sólo me faltaba el trabajo de sereno. Yo salía de Fenosa a las 6:00 y me iba al periódico hasta las 10:00 de la noche. Vivía cerca de la redacción y no tenía problema. Luego los fines de semana tenía que dedicarme a las diferentes competiciones y hacer el petate cuando el Deportivo jugaba fuera. Iba siempre con mi esposa y el periódico me pagaba también el billete de mi mujer.

-¿Y cuánta gente trabajaba en una redacción de deportes? Por ejemplo en *Riazor*, que era el único semanario que había en Galicia junto a *Faro Deportivo* durante el franquismo. ¿Cuál era su repercusión en A Coruña?

-Pasábamos poco de media docena. *Riazor* era un semanario que se leía pero no con el volumen que hay hoy, no había ese poder adquisitivo. Yo de hecho soy de los que defienden que en la actualidad se lee más, a pesar de los precios.

-¿Y cuál era la temática de *Riazor* o de la prensa deportiva de la época? ¿Había preponderancia del fútbol o era una información mucho más polideportiva?

-*Riazor* tenía todos los deportes. Fernández Trigo hacía unas crónicas de ciclismo internacional fenomenales. Luego se daba deporte local, pero también las publicaciones tenían menos hojas que en la actualidad. Baloncesto coruñés o atletas gallegos siempre aparecían en el semanario. Yo creo que entonces se conocían más a las figuras nacionales que en la actualidad. Hoy se sabe mucho de fútbol, de Gasol o de Nadal, pero antes se sabía mucho más de los principales deportistas de todos los deportes. Hoy el deporte mal llamado minoritario está discriminado.

-En otro orden de cosas, hay los que defienden que durante el franquismo la censura afectó al deporte al igual que al resto de disciplinas periodísticas, mientras que hay quien considera que apenas existió en el ámbito deportivo, ¿usted qué opina?

-A mí nunca nadie me dijo que hablara o que no hablara de ningún tema. Ni recibí consignas ni nunca tuve problemas cuando en Coruña se disputó la final de la entonces llamada Copa del Generalísimo de fútbol. También cubría una regata que se

hacía todos los años y en la que aparecía Franco con el Azor y tampoco tuve problemas. En radio me tienen llamado la atención desde el Gobierno Civil, pero no por temas deportivos, eso nunca.

-Entonces no estará de acuerdo con los que sostienen que el Régimen manejó el deporte y al periodismo deportivo en su beneficio y, fruto de ello, hoy la prensa más leída de España es la deportiva. O que durante la Transición el interés por el deporte disminuyó

-No he visto nunca nada que me haga sospechar de eso. Franco se pudo aprovechar el deporte al igual que se aprovechan ahora. Y en la Transición yo no noté ningún tipo de bajón en el interés. De hecho, me tocó vivir una época muy buena y en la que con el carnet de periodista deportivo podías entrar en cualquier lado.

-¿Es con la democracia cuando el periodismo deportivo se profesionaliza?

-Pues no lo sé. Los periodistas de plantilla siempre estuvieron bien pagados. Los que éramos colaboradores como yo pues teníamos el seguro en el otro trabajo. Siempre existió el periodista pluriempleado, incluso actualmente. Yo conozco varios.

-Quería preguntarle por la prensa deportiva en Galicia y si tiene dos velocidades. ¿Cree que Vigo o A Coruña han desarrollado una prensa que no existe en otras ciudades?

-Para empezar, Vigo y A Coruña debían de una puñetera vez hermanarse. Luego, en el resto de ciudades nunca hubo un gran equipo de fútbol para desahogarse los fines de semana. El deporte popular por excelencia es el fútbol, y es el que se lleva al gato de agua en información deportiva.

-Lo decía principalmente porque en Coruña, principalmente, aparecen multitud de revistas, especialmente a caballo entre los años 80 y 90, que no surgen en otras ciudades como *Marineda*, *Riazor Sport*, *Grada*...

-Muchas de esas revistas son ramalazos de oportunistas. Yo colaboré en algunas de ellas y aún sigo esperando cobrar. Uno de los más destacados es Basilio Orgaz, que actualmente dirige una que se llama *Tododeporte Coruña*. Orgaz vino de Madrid procedente de *Pueblo* porque se casó con una coruñesa. Él empezó en la época dorada del hockey con *Patín Sport*, y ahora mantiene sus tres o cuatro empleados, una buena cadena de patrocinadores, con una revista quincenal que es muy agradable de leer y que está al día.

-El caso es que en Vigo, una ciudad de tamaño superior a Coruña, con gran desarrollo industrial y con equipos de elite en más disciplinas que en A Coruña, no hay ni periódicos deportivos ni tampoco el mismo número de semanarios que en la ciudad herculina.

-Siempre ha sido una pregunta que se ha hecho en A Coruña y que no tiene respuesta. Vigo en su día tenía tres periódicos, algo que no tenía nadie más en Galicia, pero no sé. Los de Vigo es que son muy vigueses. Y había periodistas deportivos muy buenos como 'Handicap' o Manuel Tourón.

-Decía antes que echaba de menos un hermanamiento entre Vigo y A Coruña. Publicaciones como *Equipo 5* o *Meta Sport* fracasaron, ¿cree que es posible hacer una publicación deportiva para toda Galicia?

-*Meta Sport* no duró ni un año. Tenía que haber hecho un periódico para A Coruña y centrarse en lo local y no llenar páginas con el Madrid y el Barcelona. Creyeron que podían competir con el *Marca* y el *As* y se fueron al carajo. Ojo, esto no quiere decir que no se pueda hacer un periódico gallego, que no te quepa la menor duda. Lo que no se puede es centrar la información en Madrid y Barcelona.

-¿Con el descenso del RC Deportivo cree que se mantendrán los dos periódicos deportivos de A Coruña?

-Yo he visto descender al Deportivo por lo menos diez veces, una hasta Tercera División y en ningún momento peligró una radio, una televisión o un periódico. Hay

que potenciar el deporte de base. Hablando con el director del *Deporte Campeón* quedamos en que ahora había que dedicarle más columnas y más líneas a otros deportes. En la prensa local el Deportivo seguirá siendo el primer equipo de la ciudad. Perderá caché, pero en el panorama local lo veo viable. Hay que salir a la calle y potenciar el deporte de aquí y no el que venga de Madrid y de Barcelona.

-¿Qué opina de *Depor Sport*?

-Para mí fue un error del Deportivo por querer salir en letra impresa. *Sport* empujó la historia pero se retiró rápidamente por la línea que se marcó Lendoiro, que creo que se ha equivocado, no era lo que necesitaba el Deportivo. A los ególatras les pasa eso. A mí me dicen que la tirada no llega a los 1.000 ejemplares, pero tampoco me lo creo demasiado. Yo lo hojeo, no digo leer sino hojear, pocas veces. Creo que fue una equivocación que cuesta dinero.

-¿Desaparecerá con el descenso del RC Deportivo?

-No creo. El ególatra es ególatra hasta que se muere. Si tiran 1.000 ejemplares, tiraran 500. En todo caso, el *Deporte Campeón* tira mucho más que el *Depor Sport*.

-Dos preguntas más para acabar. Primero me gustaría saber su opinión sobre la prensa y los periodistas deportivos gallegos, y españoles, en la actualidad.

-Son muy sensacionalistas y pierden respeto por su marcado forofismo. El deporte no es así. Después se habla mucho de fútbol y en el periodismo hay algo más que fútbol. Y luego el resto de la prensa habla mucho de deportes. Si los periódicos no informaran nada sobre deportes puede ser que al principio lo notaran, pero al final los que lo iban a notar serían los clubs. Y a la profesión la veo muy maltratada, pero tampoco la profesión se hace respetar.

-Me puede decir dos o tres periodistas de prensa deportiva, que en su opinión sean los más destacados en A Coruña.

-Aquí destacó Manuel Hernández, que ya falleció y que era jefe de deportes de *El Ideal Gallego*, y luego Orestes Vara y Vituco Leirachá que fueron auténticos iconos de la prensa deportiva en Coruña y que trabajaron fundamentalmente en *La Voz de Galicia*.

LEIRACHÁ ANEIROS, VICENTE ‘VITUCO’. Agosto 2011**-Díganos como entró en el mundo de la prensa deportiva.**

-Entré en el año 1947 cuando en España no había nada, y en el 50 o en el 51 ya estaba en el banquillo del Bernabéu. Yo soy cojo desde los 12 años y en aquella época todos los equipos de barrio tenían un cojo o jorobado que no valía para jugar pero llevaba el botiquín. Era muy aficionado al fútbol y estaba en el Varela Silvari, equipo de la calle del mismo nombre. Cuando me casé con 18 años lo que quería era mandar, y un año antes, más o menos, entre el dinero que le pedía a mi padre y lo que le cogía sin permiso me hice con el equipo y lo levanté. Entonces, lo que hacía era mandar crónicas del fútbol de modestos a *La Voz de Galicia* porque quería que tuviera auge. Antes, con catorce o quince años, ya mandara comentarios a *Gol* que era un periódico deportivo de Madrid, y después me hice directivo del Fabril.

-Y con esas crónicas entró en *La Voz de Galicia*.

-Antes Coruña era una ciudad muy pequeña. Yo mandaba las crónicas a Orestes Vara que era el encargado de deportes del periódico. Y un día, en la calle Olmos, mientras limpiaba los zapatos en el limpiabotas, Orestes me pidió que le ayudara en el periódico.

-Estaba tan sólo Orestes en deportes.

-Sí, porque se hacían deportes todos los días pero sólo unas dos columnas. Pero había muchos equipos modestos. El fútbol modesto de aquella época tenía mucho auge. Había muchos resultados y clasificaciones que hacer. Yo era el pequeño de la redacción ya que de aquella los periodistas eran mayores. Empecé como chico para todo y me fui quedando.

-Empezó como afición. Entonces imagino que tenía otro trabajo.

-Yo no trabajaba en nada. Mis padres tenían un comercio de maletas, ropa y algo de calzado y yo les ayudaba en la tienda. Vivíamos mediadamente bien. Yo ayudaba en

La Voz y me gustaba la profesión. Me pagaban una mierda, 100 pesetas o así, pero me valió para ir a Madrid y entrar en la Escuela de Periodismo. En Madrid ya cobraba 500 pesetas porque mandaba noticias y entrevistas desde allí. Me valió mucho para el caché, ya que conocí y me hice amigo entre otros de Helenio Herrera. Yo siempre fui el mismo, pero la gente dependiendo de con quien te vea cambia.

Siempre fui periodista. También estuve en *Radio Coruña EAJ-41* haciendo deporte y fui uno de los impulsores del nuevo *As*, cuando reapareció después de la guerra. Fui corresponsal de *As* hasta que me jubilé en 1988, y luego dejé de corresponsal a Lestón Fabeiro, que era el que me ayudaba. Y desde que me jubilé estoy en *Radio Voz*, porque me le pidió Santiago Rey que es muy buen amigo mío.

-Usted es un hombre conocido y respetado en toda la comarca coruñesa, ¿se sentía un hombre importante?

-Ser periodista de aquella era importante. Yo no era importante pero tenía buenas amistades y sabía preguntar. No fui buen periodista pero tuve éxitos porque tenía curiosidad. A mí me ayudó mucho cuando en septiembre de 1957 hice una información por la que se tiraron 45.000 ejemplares frente a los 15.000 que tiraba *La Voz* diariamente, y eso que hubo que parar a las dos de la tarde porque no había papel para sacar el periódico el día siguiente. Sánchez Marín, que era el administrador, mandó parar porque las bobinas de papel sólo llegaban cada dos días.

-¿De qué información hablamos? ¿Era de tema deportivo?

-Era sobre un niño de tres años que desapareciera. Emilio Rey me dijo que me olvidara de los deportes y que hasta que supiera algo de Pepito Mendoza, que así se llamaba el niño, no volviera a la redacción. Ser periodista no era el que era buen literato, por lo menos de aquella, era el que tenía curiosidad. Y yo tenía olfato. Y preguntando en la comisaría y en algún comercio tuve la suerte de encontrar alguna pista. Fue la única vez que un único periodista cubrió tanto la primera página de *La Voz* como la última. ¿Sabes por qué? Porque era una España en la que no pasaba nada y había censura por todo y que se perdiera un niño era un notición. Fue mi espaldarazo en el periódico y a nivel nacional.

-Veo que en la noticia firma como ‘Vicencio’ y en deportes como ‘Vituco’, ¿de donde viene lo de Vituco?

-A mí Vicente nunca me gustó. De ‘Vicentuco’, ya mi abuela me llamaba ‘Vituco’ y me fue quedando. Cuando empecé firmaba como Vicente y el director, que de aquella era Solís, me dijo si quería hacerme el importante. Le dije que no, y ya empecé a firmar con el nombre de ‘Vituco’ que es como todo el mundo me llama. Aunque yo siempre habló de mí como el hijo de la señora Juanita.

-Tiene una larga trayectoria tanto como periodista raso como desde 1962 dirigiendo la sección de deportes y luego una subdirección de *La Voz*. Cuando se habla de censura en el franquismo la información deportiva suele permanecer en segundo plano. Usted que la ha vivido desde los puestos más bajos a los más altos, ¿existía la censura en deporte?

-Yo a López de Alba, un buen amigo y buen periodista, lo empujé para que fuera delegado de *La Voz* en Ribeira. Y le dije medio en broma que tenía que tener una habitación sólo para las cestas de Navidad. De aquella los más importantes del pueblo eran, si era puerto de mar, primero el comandante de Marina, luego el capitán de la Guardia Civil y después el alcalde y el cura. Pero luego estaba el delegado de *La Voz* que controlaba todo. Los periódicos en los pueblos no podían criticar nada, no había libertad ninguna y todo era jabón aunque por detrás criticaras al alcalde. En las ciudades pasaba pero mucho menos. Se podía hacer sin problema crítica municipal y de deportes.

-Entiendo que en deporte no había censura.

-En deportes podías decir lo que quisieras. Eso sí, luego había los gobernadores civiles de turno, como uno que tuvimos aquí que se llamaba Pardo de Santayana. Quería poner y quitar jugadores y decírnos a los de la prensa lo que teníamos que poner. En 1953 el Deportivo jugaba en Oviedo un partido en el que tenía que empatar para seguir en Primera División. Antes del encuentro amenazó con meter en la cárcel a los jugadores, cortarles el pelo y hacerles comer aceite de ricino si descendían a Segunda. Era un cabrón, pero se enfrentó con el alcalde Alfonso Molina y lo mandaron a Zaragoza. Molina llamó a Carmen Polo y lo sacaron de La Coruña.

-Volviendo a lo que era la profesión estábamos hablando del poder que tenía el periodista.

--Dicen que el periodista es notario de la verdad, pero no estoy de acuerdo. El periodista debe vestirse de curioso y preguntar, no vale sólo con lo que ve él. Yo era importante porque representaba a *La Voz de Galicia*, no porque yo fuera importante. Trabajar en *La Voz* era como trabajar en la Diputación, tenías trabajo para toda la vida.

Yo por ejemplo empujé a Eduardo Toba para que fuera seleccionador. Estaba en la Delegación de Deportes Benito Castejón que estaba casada con una de Arteixo y me preguntó. Fui yo quien le dije que eligiera a Toba, que era de Muxía. Antes éramos pocos periodistas. Hoy, por ejemplo, se hacen unas comidas de empresa enormes, entonces eran reducidas pero eran alucinantes. Éramos siete u ocho periodistas pero luego venían todas las personalidades políticas. Estaban los de *La Voz de Galicia*, *El Ideal Gallego* y la *Hoja del Lunes*, que la mayoría de ellos trabajaban en *El Ideal*.

-Antes había mucha más amistad con los jugadores. ¿No era más difícil criticar a los futbolistas o al equipo?

-Un periodista veterano cuando yo empecé que se llamaba Ponte Patiño me dijo que jamás aceptara una invitación de un futbolista porque luego iría diciendo que me tenía comprado con una comida. Y que si iba a tomar un café con un jugador que pagara yo los dos cafés porque sino iba a decir que me había invitado a una mariscada. Aquí había un jugador argentino que se llamaba Osvaldo que ni lo mencionaba y me vino a la redacción a pedirme que lo volviera a nombrar porque quería enviarle los periódicos a su familia. Lo que siempre fui fue listo. Los equipos viajaban a Coruña los viernes y cuando llegaba el entrenador del equipo rival se le hacía una entrevista. Yo siempre la tenía del jueves porque llamaba por teléfono un día antes al entrenador de turno.

-Pero entonces usted si que era alguien.

-No, no, no. Yo era alguien porque era de *La Voz de Galicia*. Si no fuera periodista de *La Voz* yo no sería nadie. Allí trabajaba mucha gente. A las cuatro de la tarde había que ponerse a hacer las páginas para que saliera de madrugada. No teníamos

ni un duro pero tenías la suerte de poder relacionarte con gran parte de la sociedad y recibíamos constantemente invitaciones. No era trabajo para ganar dinero, sino para hacer amigos importantes.

-Además de en *La Voz de Galicia* usted estuvo en el semanario *Riazor* desde sus comienzos, ¿no es así?

-Así es. *Riazor* nació en 1951 porque Antonio Amado, de Viajes Amado, tiene la idea de hacer un semanario deportivo porque entonces el lunes sólo salía la *Hoja del Lunes* y los periódicos deportivos no se podían vender hasta las dos de la tarde. Pero el *Marca*, que era el que había, llegaba muy tarde y pocos lo compraban. Se pone en contacto con Orestes Vara que era el número uno de deportes en La Coruña.

-Jefe de deportes de *La Voz* y el hombre que lo introdujo en el periódico.

-Yo a Orestes siempre le tuve una lealtad tremenda. Él era el director de *Riazor* pero siempre se dejó aconsejar y trabajamos los dos codo con codo. Gracias a él yo soy periodista. Los domingos por la noche íbamos los dos con Amado, que también era periodista, y hacíamos el semanario. Fue un exitazo. Pero se tiraba en la Imprenta Roel y sólo daba pérdidas. En el tercer número dijo Amado que no podía continuar y Orestes habló con Manuel Sánchez Marín, que era el administrador de *La Voz*, y este le mandó hablar con Emilio Rey, director del periódico. Ese mismo día ardió el Teatro Colón, que era de Rey, y estaba alterado y le dijo que lo tirara en la rotativa. Orestes asume la dirección, Amado queda al margen y esos 3.000 o 4.000 ejemplares se empiezan a tirar en *La Voz*.

-Siempre estamos a hablar de fútbol, nunca de deportes.

-El balón es el que genera el dinero tanto antes como ahora. Hacíamos boxeo, ciclismo o baloncesto, pero lo importante era el fútbol. Además nosotros salíamos adelante porque el Deportivo metía mucho dinero en anuncios dentro del semanario. Otras veces los anuncios eran puestos por *La Voz* ya que servían para costear el viaje del enviado especial con el equipo cuando tenía que jugar fuera de casa.

-¿Cuánta gente trabajaba en *Riazor*?

-Estábamos Orestes y yo que trabajábamos en *La Voz*. Luego había cola para colaborar. Trabajaba también Manuel Fernández Trigo al que le encantaba el baloncesto y que luego fue gerente del Deportivo y más tarde del Real Madrid. Se casó y pidió una excedencia en *La Voz* porque el sueldo de periodista no le llegaba y en el Deportivo cobraba 25.000 pesetas. Firmaba como 'Mafetri' y fue mi mano derecha. Sabía que con él tenía la hacienda segura y bien gobernada. Mientras era periodista también trabajaba en Industrias Gallegas. Por otro lado, también colaboraban González, que era sargento del ejército y Chispa, que era portero del Hércules de San Pedro. Estaba también Eduardo Viso.

-*Riazor* cerró en 1971, ¿cuáles fueron los motivos del cierre del semanario?

-En el 71 ya llegaba con regularidad la prensa de Madrid. Cerramos nosotros y también *Meta* que era un semanario de Vigo que a Coruña prácticamente no llegaba. Además el fútbol de modestos iba perdiendo fuerza. Antes la gente acudía en miles de personas a ver los partidos de modestos y los domingos por la mañana había gente jugando al hockey, baloncesto o balonmano por las plazas principales de la ciudad. Eso se fue perdiendo y hoy ya no existe.

-Luego se intentó hacer un periódico a finales de los 90 pero apenas estuvo diez meses en el mercado.

-Yo me jubilé en 1988 y pasaron varios periodistas por la jefatura de deportes como Calvo, Blanco o Ventoso. No funcionó, pero yo no estaba dentro y prefiero no opinar. Desde 2001 está Fernando Hidalgo que es un periodista serio y muy bueno.

-Es íntimo amigo de Santiago Rey y como él, usted es un firme defensor del RC Deportivo pero un acérrimo enemigo de la gestión del presidente Lendoiro. Sin entrar en agrias polémicas me gustaría que me explicara su postura, cual es su opinión sobre el periódico *Depor Sport* y en relación a la política deportiva de *La Voz de Galicia*.

-Lendoiro me llama cacique, pero al principio venía a mí. Yo tenía en los años 80 unos cinco periodistas deportivos a mi mando y quería que hiciéramos información de hockey, pero no tenía gente. Yo me porté con él como Dios. Él mismo hacía crónicas sobre el Liceo delante de mí y se las publicaba en el periódico. A él el hockey no le salía rentable y tenía dificultades y me las contaba a mí personalmente. Él fue muy listo y se movió rápido y bien para ser presidente del Deportivo. Para mí es un mafioso, pero eso no quita que sea muy inteligente.

-Pero, ¿cuál es el origen de la polémica?

-Fue en 1989 con la campaña política para la alcaldía entre Paco Vázquez y Lendoiro. Pierde las elecciones y culpa a *La Voz de Galicia*. Él había pagado muchos anuncios tanto en *La Voz* como en *El Ideal* acusando por unos asuntos de terrenos a la mujer de Vázquez. Luego culpó a *La Voz* por haber ayudado a Vázquez.

-Es curioso, porque no tiene nada que ver ni con el deporte ni con el RC Deportivo.

-Es cierto, pero él ha mangoneado todo después a través del Deportivo. Gay de Liébana, un catedrático de economía catalán, cifró la deuda del Deportivo en 292 millones en el 2009. Yo tengo una pena, y es que creo que voy a morirme sin ver a Lendoiro sin salir de la presidencia del equipo del que soy socio número cuatro.

-Dígame, para acabar, los periodistas deportivos más destacados de la ciudad en su opinión.

-Hay muchos, pero si tengo que decir uno es Orestes Vara. Gracias a él yo soy periodista.

LUCA DE TENA, GUSTAVO. Setembro 2011

-¿Cómo xorden as *Hojas del Lunes*?

-Durante a Ditadura de Primo de Rivera pensouse que dándolle aos xornalistas o descanso dominical e o dereito en exclusiva a editar unha publicación o luns conseguirían mellorar as súas condicións. Pero ao final foi algo contradictorio, porque aínda que se lles da un descanso están obrigados a traballar os domingos. A pescadiña que se morde a cola. As *Hojas del Lunes* tiñan tres funcións: por un lado eran o montepío das Asociacións da Prensa, en segundo lugar servían para darlles uns cartos ás viúvas dos xornalistas, e en terceiro lugar os xornalistas en activo obtiñan os beneficios das vendas e prominencia en escala menor de editor. É dicir, tiñan liña directa con membros do Estado.

-Aínda así as Asociacións eran órganos autónomos e independentes en cada cidade.

-Sí, pertencían ao que poderíamos chamar un colexio de xornalistas e tiñan independencia. Nas catro cidades galegas había a *Hoja del Lunes* propia e independente.

-¿Cando se rompe a exclusiva dos luns para as Asociacións da Prensa?

-Foi despois da aparición da Lei Fraga e foi en gran medida pola presión dos medios deportivos, fundamentalmente o *Marca*. O luns era o día do deporte e en moitos sitios, caso de San Sebastián, eran o xornal deportivo por excelencia. Por esa fenda coláranse unha serie de publicacións caso de *Galicia Deportiva*. As publicacións deportivas estaban moi ben vistas pola Delegación Nacional de Deportes.

-É nese intre cando entra vostede en contacto con mundo do xornalismo deportivo.

-Eu marchara para Inglaterra no ano 1968 e regresei definitivamente a Galicia entre o 1974 e a morte de Franco. Entrei na redacción de *Galicia Deportiva*, pero foi nunha etapa moi breve na que tamén se introduciron outros contidos, coma o cine.

Brevemente foi unha revista de deportes e espectáculos. Despois pasei a traballar na delegación de *La Voz de Galicia* en Vigo e logo xa pasei a dirixir a *Hoja del Lunes* de Vigo.

-¿Cál era o organigrama de funcionamento de *Galicia Deportiva*?

-Larranz, que era directivo do Celta, era o propietario. Despois había xente que participaba modestamente. Era unha estrutura moi semellante á *Hoja del Lunes*. Daba cobertura á xente que traballaba noutros medios, e dicir, alugaba o traballo dominical. Había certa incompatibilidade porque moita xente facía para o martes unha crónica para un xornal e o luns para outro. Había catro ou cinco redactores, que eran Eugenio Eiroa, Manuel Tourón que era de Celanova, José Luís Muñoz e estaba tamén Joaquín Rollán e Martínez Guisande, coñecido por 'Derviche'.

-¿Cal era a relación e a conexión que había entre semanarios como *Galicia Deportiva* e as *Hojas del Lunes*?

-Había unha competencia directa. Fíxose necesario facer unha lei para resolver o litixio. Segundo ese decreto había que esperar ata as 12:00 da mañá para que as *Hojas* tiveran maior marxe de manobra. Porén, os talleres que tiñan alugado a noite do domingo para facer as *Hojas* volvían a realugarse. É dicir, a *Hoja* de Vigo compoñíase nos talleres de *Faro* entre as 7:00 da tarde e as 12:00 da noite. Inmediatamente despois aparecían os redactores de *Galicia Deportiva* que estaban ata as 6:00 da mañá.

-E había moitos xornalistas que traballaban en ambos xornais.

-Efectivamente. Aínda así, as *Hojas del Lunes* ata requirían a axuda da policía para que se cumprira a lei de venda dos luns a pesar de que compartían redacción. Pero houbo un momento no que *Galicia Deportiva* vendía máis que a *Hoja del Lunes*, aínda que coa morte de Franco e o interese polas cuestións políticas tivo que pechar. A Transición requiría información política e fíxolle dano ás publicacións deportivas dos luns.

-¿Cómo era ese contrato de aluguer entre *Faro de Vigo* e a *Hoja del Lunes*?

-As *Hojas del Lunes* funcionaban coma unha cooperativa. *Faro* recibía un pago por usar as instalacións e a rotativa. En teoría o aluguer era unha cantidade simbólica, pero en realidade era enormemente caro. Especialmente a comezos do franquismo, cando existían os cupos de papel.

-Imaxino que cando se abre a veda para que os xornais poidan publicarse o luns o conflito será total coa *Hoja del Lunes*.

-Estando en *La Voz de Galicia*, os cooperativistas de *Hoja del Lunes* elixíronme para ser o director en 1981, xa na época final. Creo recordar que a finais dese ano xa empezou a publicar *Faro de Vigo* os luns. Empezamos a facer un xornal moi comprometido politicamente e que tivo moito éxito. Había o que podíamos chamar dous rotativos diferenciados. Eran unhas 36 páxinas e as últimas 18 eran as que se dedicaban a deportes.

-¿Sucedia o mesmo no resto de provincias galegas?

-Nos fixémonos cun mercado forte. Dicían de nos que éramos a ‘Roja del Lunes’. Vendíamos uns 38.000 exemplares cando unicamente eran 12.000 cando comecei coa dirección. Había un acordo tácito de non vender noutras provincias, pero tivemos tanto éxito que traspasamos esa fronteira. De aí naceu a idea de facer una publicación para toda Galicia, pero non prosperou.

-¿Qué pasou con aqueles xornalistas que traballaban unicamente os domingos para a *Hoja del Lunes*?

-Como era unha concesión, o Goberno converteu a eses traballadores en funcionarios do Estado. Eses antigos traballadores estaban tamén noutros xornais por concesión da Asociación e os seus acordos do Goberno. É dicir, o 40% do organigrama de *Faro* era pagado polas Asociacións de Prensa. Así, xornais coma *Faro* ou *La Voz* saíron os luns, pero esixindo que se pecharan as *Hojas* porque eles non ían a pagar o soldo de ambas empresas. En Vigo, *Faro* convenceu aos empresarios e á UCD para

pechar a *Hoja*. Non hai que esquecer que a *Hoja del Lunes* era coñecida en Vigo como o ‘Faro del lunes’. Desda forma era como se pedía nos quioscos.

-Se nos referimos unicamente ao deporte, ¿cales foron as innovacións da *Hoja del Lunes* nesa última etapa baixo a súa dirección?

-Nos fixemos unha publicación cun 60% en galego. Fíxemos cambios na fotografía. Tiñamos a Ángel Llanos, un home nado no século XIX, ao que lle pedimos que cambiara esas fotografías estáticas tan típicas por imaxes en movemento, e fíxoo moi ben. Por outro lado fixemos as crónicas máis sintéticas e utilizamos os despeces. Os xornalistas de sempre querían reducir a letra de nove puntos a oito para que entrara máis texto, pero implantamos a premaqueta, algo moi pouco habitual no deporte daquel tempo. Destacamos tamén as cuestións políticas no deporte, coma por exemplo cando o Celta saltou o campo cunha bandeira xigante de Galicia, algo que non gustou aos xornalistas de sempre. Por último, podo sinalar que intentamos desbotar os tópicos e facer unha linguaxe menos retórica.

-¿Cómo desaparece a *Hoja del Lunes*?

-No noso caso, un día dende *Faro de Vigo* dixéronnos que non podíamos utilizar o taller nin a rotativa e sinxelamente botáronnos polos acordos que xa comentara. En Lugo e Ourense non tiña forza ante *El Progreso* e *La Región*, mentres que na Coruña, *La Voz de Galicia* decidiu fichar a tódolos redactores, e así cerrou a publicación.

.

MUÑOZ PORTABALES, JOSÉ LUIS. Xuño 2011**-Dígame cal é a súa traxectoria no xornalismo deportivo**

-Nacín en 1946 e son xornalista deportivo por accidente. Eu empecei a traballar no *Faro de Vigo*. Os deportes sempre me gustaron pero non como algo vocacional. O director de *Faro Deportivo*, que era Manuel Tourón, díxome se me interesaba ir aos partidos do Celta e díxenlle que si, e de paso que ía facía entrevistas ou as crónicas de vestiario. Era un traballo un pouco de cachondeo para os fins de semana. En *Galicia Deportiva* xa entrei no organigrama, pero era un traballo de sábados e domingos xa que pola semana seguía en *Faro de Vigo*. En *Faro* facía outro tipo de información aínda que un verán tiven que facer unha substitución e durante un mes fun o encargado de deportes. Despois incorporeime á *TVG* en 1985 coma xefe de deportes, porque na televisión non querían a ninguén que estivera moi viciado pola información deportiva.

-Polo tanto non cumpre con canón preestablecido de afeccionado ao deporte que se introduce no xornalismo coma pasatempo, tan habitual nos anos 60.

-Para nada. A min gústame o deporte pero sempre quixen facer información de tipo político. O deporte é un campo moi estreito e ten que gustarche moito. Nunca foi a miña vocación.

-¿Notábase nas redaccións esa diferenza entre xornalistas apaixonados e outros que informaban de deporte coma traballo e non coma hobby coma era o seu caso?

-Si. Eu facíao porque o tiña que facer pero non me desvivía polo deporte. Hoxe en día tamén, pero daquela moito máis, nas redaccións deportivas entraba xente que tiña os estudos básicos. Normalmente era o típico rapaz que con 14 anos entra a cortar teletipos e que despois acaba facendo deportes porque é o que entende todo o mundo. O criterio profesional nas redaccións de deportes eran moi limitado. Era a defensa dunhas cores e punto.

-Comezou a facer deportes en *Faro Deportivo*, ¿cómo xorde a idea de facer ese semanario?

-Foi unha aposta empresarial de *Faro de Vigo* para facerse co mercado dos luns que era exclusivo das *Hojas del Lunes*. En cidades coma Lugo ou Ourense estaban xestionados por *El Progreso* e por *La Región*, pero en Vigo a *Hoja del Lunes* tiña autonomía e ademais era moi potente. O problema é que non conseguiu moita rendibilidade porque ademais a publicidade íase principalmente para a *Hoja del Lunes* que tiña a exclusividade nos quioscos ata as 12 de mañá. Terminou pechando.

-E nada máis pechar inicia a súa traxectoria en *Galicia Deportiva*.

-Manolo Tourón, que era o director, falou co presidente do Celta que era Rodrigo Alonso un home polémico que estaba implicado no famoso caso do aceite de Redondela (REACE), e convenceuno para facer un semanario deportivo que evidentemente era moi proceltista. Alonso puxo os cartos e quen dirixía o xornal era Julián Martínez Larranz, un avogado e directivo do Celta. O problema da publicidade seguía a ser o mesmo e mantíñase coma capricho. As débedas acumuláronse.

-Non había entón relación algunha entre *Galicia Deportiva* e *Faro de Vigo*.

-A única relación era que se editaba e se imprimía nos talleres de *Faro*. Houbo un ano no que *Faro* estivo en folga durante un mes e tivemos que imprimir nos talleres de *El Correo Gallego*, mentres que a *Hoja del Lunes* tivo que facelo en Ourense nos talleres de *La Región*.

-Falaba antes de que Tourón era o director de *Faro Deportivo* pero na mancheta sempre aparecía o nome de Álvaro Cunqueiro, que por aquel entón era o director de *Faro de Vigo*.

-Cunqueiro era director por unha cuestión legal pero non dirixía nada. Entraba na redacción facía as súas cousas e íase. *Faro de Vigo* estaba dirixido por Landeira que era o subdirector e *Faro Deportivo* era cousa de Tourón. Cunqueiro poñía simplemente o nome porque os directores daquela tiñan que ser nomeados polo Goberno.

-¿Canta xente podía compoñer a redacción dun semanario deportivo?

-Todos traballábamos nun xornal xeneralista co noso contrato e o do semanario era unha cousa de fin de semana onde che pagaban sen contrato. Estábamos Joaquín Rollán, Pepe Rey, Tourón, Luca de Tena e eu. Podíamos ser uns cinco. Por outra parte estaban os colaboradores, que eran xente que traballaban para tódolos medios da zona. Por exemplo en *Faro de Vigo* estaban Gallego e Varela que se dedicaban exclusivamente ao Celta. Para o resto de deportes utilizábanse teletipos de Madrid. Na información local e de vilas escribían uns colaboradores que eu creo que nin sequera cobraban.

-Antes comentaba que seguía facendo información xeral en *Faro de Vigo* mentres traballaba en *Galicia Deportiva*. ¿Cal era a súa situación en termos de contrato?

-Era unha época moi distinta á actual. Eu tiven unicamente dous contratos en toda a miña vida, en *Faro de Vigo* e na TVG. *Galicia Deportiva* era un traballo de domingos. Daquela traballábase de luns a sábados e o domingo era o día libre porque non había xornais os luns.

-Comentaba que este tipo de publicacións foran economicamente insolventes, ¿cal podía ser a tirada media?

-*Galicia Deportiva* debía andar polos 3.000 exemplares. Seguíase a cadea de distribución de *Faro de Vigo* e vendíase practicamente toda na cidade e na súa comarca. Era un saco sen fondo e, de feito, cando Larranz quixo pechalo, Pepe Rey propuxo facer unha cooperativa e buscar un préstamo sindical. Eu non quixen entrar e ao final acabaron con embargos de terceiras persoas ás que conseguiron convencer para avalar. Creo recordar que había un burato duns 10 millóns de pesetas do ano 1978.

-Neses anos na Coruña editábase *Riazor*, ¿había enfrontamentos entre os xornalistas deportivos da Coruña e de Vigo?, ¿Chegaba *Riazor* aos quioscos de Vigo?

-*Galicia Deportiva* chegaba a Santiago e a Ourense, pero pouco máis e imaxino que *Riazor* tamén o faría a outros sitios, pero en Vigo non o vías e se o poñían no quiosco non o compraba ninguén.

O dos enfrontamentos eu creo que era máis entre *La Voz* e *Faro* que entre os semanarios deportivos. Era máis en Vigo, porque *Faro* tiña unha delegación por tela na Coruña, pero *La Voz* tiña edicións e ademais aproveitou moi ben unha época na que *Faro* estaba pelexado co alcalde de Vigo, polo que a redacción trasladouse a Chapela. *La Voz* aproveitou para entrar na cidade e andar detrás de Rafael Portanet que era o alcalde. A edición de Vigo de *La Voz* era moi suave co Celta.

-Comentaba que estudara na Escuela de Periodismo nunha época onde poucos xornalistas tiñan titulación, ¿había diferenza de tratamento ou de soldo respecto a aqueles outros?

-Non percibín esa diferenza. Daquela había catro categorías, auxiliar de redacción, redactor, xefe de sección e redactor-xefe e cada unha tiña o seu soldo. Subdirector e director xa eran cargos de confianza e tiñan contratos diferentes. Sen título e sen antigüidade eras auxiliar de redacción, aínda que logo daban suplementos e cobrabas coma redactor. Eu fixen a carreira e entrei como auxiliar de redacción en setembro de 1969 e cando en febreiro de 1970 saquei o título fixéronme redactor. Quero dicir que había un único contrato e diferentes categorías. Logo tamén había rapaces que cortaban teletipos ou facían recados.

-Pero nas redaccións deportivas o que abundaban eran os colaboradores

-Eses ou non cobraban ou facíano a discreción. Eran normalmente pluriempregados. ‘Derviche’, que foi durante moitos anos xornalista deportivo en *Faro de Vigo*, onde sacaba os cartos era dunha tenda de roupa interior que tiña na Praza da Constitución. Isto pasaba fundamentalmente en deportes.

-Fala de ‘Derviche’, ¿cal era o motivo do abundante uso de pseudónimos no xornalismo deportivo?

-Eu firmaba crónicas serias e non ía a utilizar o meu nome para, falando en broma, facer chorradas. No meu caso facíao por vergoña, aínda que a xente que só se dedicaba a deportes non sei porque o facía. Eu usei de pseudónimos Ramón Galide e Luís Fidalgo e incluso cos dous meténdose un co outro.

-¿Cal era o motivo para que ese tipo de colaboradores fosen admitidos nas redaccións dun xornal?

-Era un xénero menor naquela época. Algo do que falaba todo o mundo. Hai que ter en conta que entón os xornais buscaban aos xornalistas. Non tiñas que ir a buscar traballo coma pasa hoxe. Éramos pouco os titulados e escollíamos os temas que máis nos gustaban. O deporte non era escollido, a pesar de que ten moitos lectores e que a xente recorda máis a túa etapa en deportes ca en política. Así que quedaban ocos por cubrir na área de deportes para os que se necesitaban colaboradores.

-¿A información deportiva era un tema a tratar na Escuela de Periodismo?

-Era un tema máis e estudábase, aínda que sempre dicían que ‘lo mejorcito de cada redacción está en deportes’. Non debería ser así, pero así foi.

-Imaxino que no tardofranquismo o nivel de censura era moito menor que o de décadas anteriores, pero ¿coñece casos de censura na prensa deportiva?

-A censura en deportes podía vir polos intereses empresariais dun directivo dun clube, pero nada máis. No coñezo casos de censura nin de consignas en deporte. Tamén é certo que eu empecei en 1969. Eu cheguei a cachondearme de ministros sen problema algún.

-Hai quen sostén que durante a Transición a información política pasa a un primeiro plano e os deportes ven reducidos a súa paxinación e o seu interese por parte dos lectores, ¿comparte esta idea?

-Eu creo que aumentou o número de lectores de información política pero o de deportes é moi fiel. É posible que pasase a ler deportes e política e non só deportes. No

que respecta á paxinación eu non notei baixada ningunha. Tampouco no persoal, porque houbo moita xente que pasou de local a política pero a xente de deportes considerábase que soamente valía para facer deportes.

-Con todo o que temos falado, ¿cal cree que é a liña que marca a profesionalización da prensa deportiva?

-Cando comezou a funcionar a Universidade. Na miña época saían uns 50 titulados para toda España. Como che dixen antes seccións, caso de sucesos ou deportes quedaron orfas ata que foron tapados os buratos cos novos licenciados.

-Podemos dicir que deportes é unha das áreas que máis tardou en profesionalizarse

-Probablemente. Que eu recorde do meu paso por *Faro de Vigo*, que foron 17 anos, so recordo a José Francisco Armesto Faginas coma o único director de deportes con titulación. Logo foi director do xornal.

-¿Cómo podemos entender entón que fai 30 anos os novos xornalistas non quixeran informar sobre deporte e hoxe unha alta porcentaxe, incluído mulleres, queiran dedicarse á esta área informativa?

-Cambiou a mentalidade. A televisión potenciou moito o deporte e nos Xogos Olímpicos de Barcelona o papel de Olga Viza e Matías Prats foi moi destacado. Na radio entrou xente moi importante en deportes. Eu creo que hoxe a información deportiva está valorada.

-¿Tamén dentro da propia profesión?

-Dentro do xornalismo a información deportiva é a máis vocacional, e, quizais, dentro do xornalismo considérese a menos importante ou a menos trascendental.

-¿Considera mellor o xornalismo deportivo actual fronte o de fai 30 ou 40 anos?

-Nos contidos non cambiou moito, cousa que si fixo a radio e a televisión, pero nos profesionais si que o fixo.

-Na actualidade hai dous diarios deportivos na Coruña e existiron varias publicacións semanais. Vigo, sendo cidade maior en habitantes e cunha forza deportiva como mínimo igual de importante ca a Coruña non ten ese nivel de prensa deportiva, ¿cal é o motivo na súa opinión?

-Considero que o *Depor Sport* é un antollo de Lendoiro así que non conta, mentres que o *Deporte Campeón* debe ser unha típica acción de *El Ideal Gallego* para contrarrestar a *La Voz de Galicia*. Este tipo de xornais non teñen razón de ser porque os xornais xeneralistas dos luns teñen máis forza. Non teñen sentido. Non sei porque non xurdiu esa idea en Vigo pero os empresarios vigueses demostraron máis sapiencia cos da Coruña. Eu non poñería un can para facer un xornal deportivo en Vigo.

-¿E a nivel galego?

-Non se pode facer salvo que fagas distintas edicións. O lector da Coruña é do Deportivo e o de Vigo é do Celta. E non hai nada máis. O que vende é o fútbol, tanto agora coma fai 30 anos.

-Para concluír gustárame que me dixera os dous ou tres xornalistas deportivos de Vigo e a súa comarca máis destacados na súa opinión.

-Eu prefiro non nomear a ningún. Tan só a Armesto Faginas que tivo un paso efémero por deportes. Por exemplo, Manolo Tourón era moi coñecido e a xente saudábo pola rúa. Facía un xornalismo distinto que non me gustaba. Él e outros vellos profesionais de deportes case me excomulgan cando me metía co Celta. Un ano regaláronnos dende o club unha cesta de Nadal e ao día seguinte contei no xornal todo o que nos regalaran e os compañeiros chamáronme de todo. Pero aínda que terminei mal con Tourón tiñamos unha relación moi paternalista. De feito, nos últimos anos de *Galicia Deportiva* dimos unha especie de golpe de Estado. Pasei eu a dirixir o xornal e deixámoslle a Tourón a crónica do Celta.

ORGAZ BLANCO, BASILIO. Xullo 2011

-Díganos cuál es su trayectoria profesional en el mundo de la prensa deportiva.

-Tengo 54 años. Cursé estudios de Ciencias de la Información en la Universidad Complutense. En el último año hice un máster de la *Edica (Editorial Católica)* que al acabar me daba derecho a hacer prácticas en un periódico de la cadena. Escogí hacerlas en *El Ideal Gallego* y empecé a trabajar el 1 de julio de 1980. Martín Aguado, el director de entonces, me dijo si podía quedarme un mes más para cubrir vacaciones de otro compañero y en octubre ya me ofrecieron un contrato fijo. Las condiciones no eran lo precarias que son ahora. Acepté y a los ocho meses me casé con mi novia de Madrid y ganaba tanto dinero que no lo podía gastar, siempre sin lujos, pero llegábamos a final de mes con holgura.

-Pero no empezó a trabajar en deportes.

-No. Empecé cubriendo fiestas, luego local, pasé a ser jefe de sección y luego redactor jefe. Estuve once años en el periódico pero nunca en deportes. Lo que pasa es que simultaneaba el trabajo en *El Ideal* con el de dirección de la revista *Gallia*. A mí los deportes siempre me han gustado y me propusieron hacer una publicación de hockey en la época en la que el Liceo comenzaba a ser importante.

-Por lo tanto no había relación alguna entre *El Ideal Gallego* y *Gallia*.

-Para nada. Yo era el director y la empresa era editada por *Gallia S.A.* que estaba formado por cuatro socios de Coruña entre los que había publicistas y dueños de imprenta. Como el Liceo iba bien y la revista funcionaba se quiso expandir el negocio. En Cataluña, que es la cuna del hockey, se editaba desde hacía varios años *Patín Sport*. Entonces *Gallia* decidió comprar la cabecera de *Patín Sport*, el archivo fotográfico y la cartera de suscriptores pasando a editarse en 1984 desde Coruña en lugar de hacerlo desde Barcelona. El primer número editado en Galicia fue el 49.

-Entonces dejó de existir *Gallia*.

-Efectivamente. Al comprar la cabecera en 1984 *Patín Sport* pasa a ser propiedad de *Gallia S.A.* Hablamos de un caso atípico, porque el hockey es el deporte nacional de Cataluña. Yo seguía siendo el director y el redactor jefe era Manuel González Menéndez. Pero pasado uno o dos años los editores de la publicación quisieron desvincularse del negocio y me lo vendieron a mí.

-¿Tuvo que crear una empresa para hacerse cargo del negocio?

-*Galipress*, que es mi empresa, ya existía aunque no se dedicaba a nada de deportes a pesar de algún encargo esporádico, como uno sobre el deporte en Guinea. En todo caso, pasé a ser director y editor hasta el cierre de la revista.

-De este modo tenemos una publicación gallega que se vende principalmente en Cataluña.

-No sólo en Cataluña, sino que íbamos a todos los campeonatos de Europa y Mundiales e incrementamos los suscriptores por todo el mundo entre jugadores y aficionados. Teníamos principalmente en Cataluña, pero también en otros sitios donde se practicaba hockey como Madrid, Alcoy, Oviedo, Argentina, Brasil o hasta Macao. Nosotros empezamos de cero, pero al comprar la cabecera y los suscriptores que había en Cataluña, conseguimos ampliar las redes y ser la revista para todo el mundo del hockey. En Coruña trabajábamos tres personas y luego teníamos colaboradores que mandaban sus artículos por carta.

-Y sin embargo la revista cierra a pesar de ser la principal referencia para los aficionados del hockey.

-En 1992 el hockey fue deporte olímpico de exhibición en Barcelona. Nosotros estuvimos allí y yo tuve la impresión de que habíamos tocado techo. El hockey a nivel comercial no es el golf ni el tenis. Todas nuestras firmas, de sticks o patines, eran fundamentalmente catalanas, pero eso era una industria muy pequeña. Nosotros nos sustentábamos principalmente de empresas de Coruña. Y en ese 1992 a la gente de

Coruña le deja de interesar el hockey porque el Deportivo está en Primera División. Decido cambiar y hacer una revista deportiva para Coruña el 2 de octubre de 1992 con el nombre de *Tododeporte Coruña*.

-Siendo la publicación hegemónica en Cataluña, ¿cómo es que la mayoría de la publicidad era contratada a través de empresas coruñesas?

-En Cataluña hubo algún intento de hacer una revista pero apenas nos enteramos, debido a que estábamos muy asentados a nivel de suscriptores. El problema es que una revista necesita de la publicidad, los suscriptores son menores. Yo no tenía comerciales ni en Reus, ni en Voltregá ni en Vic, yo sólo tenía labor comercial en Coruña.

-Y nace la aventura de *Tododeporte Coruña* que sigue en pie desde entonces.

-El Deportivo había fichado a Mauro Silva y Bebeto, dos fenómenos, y yo sabía que esto iba a ir para adelante y no nos equivocamos. En nuestro primer número hicimos un reportaje con ellos. Es una publicación quincenal que sale cuando el Deportivo juega en casa y luego en verano hacemos un especial. Contamos con varios colaboradores, pero el único empleado fijo, digamos, soy yo.

-¿Cuál es la tirada media de la revista? Imagino que los éxitos y fracasos del RC Deportivo influirán en ello.

-Influye la crisis. Tiramos entre 5.000 y 8.000 ejemplares pero ahora tenemos menos páginas. No es lo mismo que venga el Real Madrid a que venga el Valladolid. La crisis no influye en las ventas, es en la publicidad donde se nota la bajada de ingresos. Yo tengo clientes de hace quince años que han tenido que dejarlo porque tienen que pagar a sus empleados. Pero seguimos en marcha y somos la revista más antigua de Galicia y creo que también en otras materias. Y además lo hacemos sin subvenciones de ningún tipo.

-No se atisba el fin de *Tododeporte Coruña*.

-Eso nunca se sabe. Lo que sí hemos hecho es ampliar la publicación a la provincia de Coruña. Dedicamos siempre un reportaje a un equipo de la provincia y

también al deporte de cada ayuntamiento. Ha habido beneficios, una etapa en la que hemos perdido y ahora estamos estabilizándonos.

-Volviendo atrás en el tiempo, usted comienza en el mundo del periodismo en los años de la Transición, una época en la que según muchos el deporte pasa a un segundo plano frente a la política, ¿qué opinión le merece esta afirmación?

-Me parece una mentira como una casa. Lo único es que era políticamente incorrecto ir con el *Marca* debajo del brazo, se tenía que esconder como si llevaras una revista pornográfica. Eso sí, independientemente de que la gente estaba mucho más interesada por la política de lo que está ahora.

-¿Cómo se entiende que hoy la prensa deportiva sea la más leída y con tanta diferencia?

-La gente lee lo que le apetece leer. Antes la gente estaba preocupada por la política y ahora no hay esa inquietud. Una vez pasado el problema de que era lo que iba a pasar con el país, la gente lo que hace es disfrutar.

-En todo caso, ¿cree que hoy hay un monopolio del fútbol que no había hace 30 años? ¿Era más fácil sacar al mercado una revista de hockey antes que ahora?

-Era difícil antes, es ahora y será después. La gran mayoría de publicaciones que salen están subvencionadas. Es muy difícil en todos los sectores, pero más en la prensa deportiva, porque las publicaciones más potentes sacan sus especiales sobre deporte minoritarios y no te dejan campo de acción.

-Volviendo a Coruña, no sé qué opinión le merece que una ciudad de tamaño medio como ésta tenga dos periódicos deportivos?

-Para mí solo hay uno. El *Depor Sport* es un boletín del Deportivo. *Deporte Campeón* creo que funciona incluso mejor que la matriz y es un periódico muy digno. En todo caso, La Coruña a nivel de prensa es un caso atípico porque hay tantos

periódicos como en Madrid y la tarta es la misma. Para mí es algo que no tiene explicación.

-La última. Como editor de publicación deportiva que es, ¿cree viable hacer una revista deportiva a nivel gallego?

-Para mí es imposible. Si la leen unos, los otros la van a quemar. Aquí hay mucha rivalidad y hasta los periódicos gallegos cambian sus páginas en cada ciudad. Además las publicaciones se mantienen con la publicidad y es difícil tener comercios a nivel gallego dentro de tu revista.

RIVERA CELA, FRANCISCO. Xuño 2011**-Díganos cuál es su trayectoria profesional en el mundo de la prensa deportiva**

-Nací el 29 de septiembre de 1941. Cuando iba en 3º de Bachillerato empecé a hacer la información de los campeonatos escolares de Lugo, que antes eran un asunto serio e interesante. Los hacía para la *SER* que era la única emisora que había en Lugo en los años 50 y que además era totalmente local y había muchas horas de programación que cubrir. Todas las informaciones a mayores que podían llegar eran muy bien acogidas. Hacía un programa de una hora con todas las disciplinas deportistas. No cobraba nada, pero en aquel momento estaba como jefe de deportes el profesor Alfredo Sánchez Carro y me hizo colaborador fijo y locutor de deportes. Resulta que Alfredo se casa y se va de luna de miel y con 15 años me quedo al frente de deportes con un sueldo de 100 pesetas al mes. Después pasé a hacer deportes en *El Pueblo Gallego* y en la emisora *La Voz de Vigo* haciendo crónicas deportivas desde Lugo a 25 pesetas. Me mantuve en la radio, fui a la Escuela Oficial de Periodismo y colaboré en *El Ideal Gallego* y *ABC*, pero nunca sin abandonar los deportes desde la radio, fundamentalmente en la *COPE*. Por otra parte fui Presidente de la Asociación de la Prensa Deportiva y fui durante 24 años organizador del Marathon Popular de Lugo.

-Empezó muy joven y además en la única emisora que había en Lugo. Supongo que desde joven sería visto con importancia entre los lucenses, ¿sentía prestigio social por ser periodista?

-Que el nombre de un niño de 11 años que corriera los 100 metros lisos saliera en la radio, el único medio accesible, porque la prensa era cara y había mucha gente analfabeta, en el Lugo de los años 50 era increíble. Yo contaba esas cosas y fardaba en el instituto y delante de las chicas. Yo tenía facilidades porque hablar en la radio era mucho más importante que hoy salir en televisión. El periodismo deportivo es un trabajo muy agradecido por el público. Yo he hecho muchas cosas, pero la gente me sigue recordando por *Tribuna Deportiva* que era un programa de hora y medio de deporte lucense que se hacía todos los días del año en la década de los 70. De hecho, tenía 45 días de vacaciones al año y dejaba 45 programas grabados para ser emitidos.

-Su padre fue periodista deportivo. Desconozco si ejerció antes de la Guerra Civil y si le habló del periodismo antes de 1936.

-No ejerció porque mi padre en la Guerra Civil tenía 16 años. Pero antes de 1936 aquí no había nada. Estaba Antonio Crespo en *Radio Lugo* y nadie más. *Radio Lugo* se fundó en 1937 y no tenía deportes. Mi padre era un significado periodista deportivo de Lugo y desde pequeño iba a los partidos con él y así conocí a muchos deportistas. Estaba metido en ese ambiente y conocía a la gente de *Radio Lugo*. Mi padre firmaba como 'Dardo'.

-Dice que su padre firmaba como 'Dardo', ¿conoce el motivo?, ¿por qué en deportes se usan tantos pseudónimos?

-Yo creo que la información deportiva era vergonzante, era un género menor y de principiantes. Cuando entraba la gente a trabajar, aunque fuera un titulado o un conocido, lo metían en deportes porque para deportes valía todo el mundo. Y todo el mundo sabía de fútbol aunque no supiese. Aquí firmaba José Antonio Santiso como 'Jasa', Alfredo Sánchez Carro era 'Alsanca' o 'Anvino' que era Andrés Villasenín Nogueira. Yo siempre firmé como Paco Rivera. Como empecé tan joven no tenía ese pudor e incluso me gustaba que apareciese mi nombre.

-¿Qué opina de los que dicen que se usaban pseudónimos porque los periodistas tenían un segundo trabajo y debían ocultar su nombre?

-Me parece una chorrada. Puede ser, pero yo no lo creo.

-Centrándonos en prensa escrita imaginó que el panorama deportivo en Lugo estaría comandado por *El Progreso*, ¿Cuál era su dinámica de trabajo? ¿Cómo era la redacción de deportes, si es que la había?

-Lugo ha sido siempre una ciudad muy polideportiva. Creo que ninguna ciudad en España del tamaño y de tan poca repercusión económica como Lugo tiene tanta riqueza polideportiva. *El Progreso* no tenía capacidad para que mi padre, que era el responsable de deportes, cubriera todos los acontecimientos deportivos. Había una o dos

personas fijas y luego lo que se hacía era pedir a la gente de cada equipo que mandara la información al periódico. Eso fue la cuna de muchos periodistas o de lo que hoy llamamos gabinetes de prensa de los clubes.

-Periodistas y deportistas al mismo tiempo.

-Exacto. José Antonio Santiso era jugador de baloncesto y empezó haciendo información de baloncesto, Sánchez Carro era atleta y comenzó dando información de atletismo o Jacinto Regueira que era piragüista mandaba la información de piragüismo. Y decía que mi padre era responsable de deportes, pero creo que nunca estuvo en plantilla.

-Durante el franquismo en Galicia hay dos grandes semanarios que son *Riazor* y *Faro Deportivo*, ¿llegaban a Lugo?, ¿*El Progreso* tuvo alguna vez la intención de hacer un semanario deportivo?

-Llegaban pero era una anécdota, aunque siempre funcionaron mejor los de Coruña que los de Vigo. Eso sí, *El Pueblo Gallego* iba muy bien. *El Progreso* nunca tuvo intención porque a los dueños los considero inteligentes y bastante pragmáticos. Los periódicos deportivos siempre fueron un fracaso económico estrepitoso. El gran periódico deportivo que se podía plantear en Galicia eran las *Hojas del Lunes* que estaban pensadas para el deporte y que de hecho funcionaban, aunque en Lugo tardó mucho en llegar y aquí estaba la de Coruña.

-Decía que *El Progreso* no tenía a nadie en plantilla en lo que se refiere a deportes. Usted es un caso atípico porque la gente que hacía deportes en ocasiones no cobraba y lo hacía por afición. Para usted siempre fue un trabajo y cobró desde muy joven. De hecho fue a la Escuela de Periodismo.

-Hay que aclarar que hice todos los cursos pero no hice la tesis doctoral y no me dieron el título. En aquellos momentos salió la directriz de que te daban el carnet por años de antigüedad y ya no me hacía falta sacarme el título. Lo que si me saqué luego fue el título de la Escuela Oficial de Publicidad. Había también unos cursos que

montaba la *Editorial Católica*. Yo es verdad que empecé a ganar dinero enseguida y entré en la profesión de otra manera.

-Pero, ¿ se podía vivir siendo tan sólo periodista deportivo?

-No, era imposible. Por ejemplo, Sánchez Carro en *Radio Lugo* ganaba 500 pesetas al mes que era una mierda. Sánchez Carro era maestro, José Antonio Santiso era funcionario de la Secretaría General del Movimiento y Alejandro Amieiro vendía telas en una tienda. Pero también pasa hoy en día con la gente que trabaja en la prensa deportiva de Lugo.

-Deduzco entonces que usted es de los que mantiene que en la actualidad el periodista deportivo sigue estando mal visto, a pesar de que cada vez hay más gente que se quiere dedicar a ello, incluso mujeres.

-Vamos a ver, yo antes era muy importante por ser periodista deportivo pero es que ahora se ha mitificado. La gente cree que va a acabar transmitiendo los partidos de la selección española o dirigiendo el *Marca*. Hoy hay un sentido del periodismo como un trabajo mítico y es un trabajo donde la clave es la vocación, y hay que conformarse con no perder dinero en la mayoría de los casos.

-Hábleme de su trabajo en la Asociación de la Prensa Deportiva, ¿cuáles son los fines de la organización?

-Había dos asociaciones que estuvieron a la greña durante un buen tiempo. Uno de los dirigentes era Díaz Palacios que era locutor de *RNE* y de *TVE*. Durante mucho tiempo estuvieron a la greña porque la de la prensa tenía en un segundo plano a la de radio y televisión porque es verdad que el intrusismo era mayor en las ondas, pero era la que mejor funcionaba de cara al exterior. Al final nos unimos. Todas estas organizaciones dependen mucho del interés y de la influencia de quienes están al frente. Si hay gente activa y gente con ideas marchan fantásticamente.

-Quería hacerle una serie de apreciaciones generales y que me manifieste su opinión. La primera argumenta que durante el franquismo se manejaba al deporte

y a la prensa deportiva según los designios del Régimen y que ese es el principal motivo por el que hoy la prensa más leída sea la deportiva.

-El hablar mal de los muertos es muy fácil. Para mí nunca hubo la censura, ni las limitaciones ni la situación de presión contra los periodistas que hay hoy en día. Antes había unos temas tabús y fuera de ahí decías lo que te daba la gana. Hoy es imposible. Hay una autocensura tremenda.

-No comparte la teoría, ¿había censura en lo que se refiere a contenidos deportivos?

-Que va. Yo no sé lo que pasaba en capitales pero en provincias la censura era una carallada. Teníamos que enviar a la Delegación de Información de Turismo una copia de las cosas que se decían y cuando se decía algo delicado se les daba el cambiazo. Hablo de información general, porque en deportes nunca tuve que hacerlo.

-Respecto a los años de la Transición y primeros de la democracia, ¿considera que hubo un retroceso en la venta de información deportiva?, ¿qué la población pasó a interesarse principalmente en la política?

-Es posible porque hubo un desfogue. Pero no se si sería al revés, si la gente dejó de hablar de deportes porque algunos medios se empeñaron en hablar de política, pero no por falta de interés. Para mí los años 70 y los 80 fueron los mejores a nivel profesional con el programa *Tribuna Deportiva* que hacíamos en *Cope Lugo*. Fue la época en la que gané más dinero. Yo llegué a ganar 10 veces por la información deportiva, por publicidad, que lo que ganaba por mi sueldo base.

-¿Es entre los 70 y los 80 cuando la prensa deportiva se profesionaliza? ¿Cuál cree que es el punto de inflexión que permite distinguir entre un periodismo aficionado y uno profesional?

-No se poner una fecha. El momento es cuando, económicamente hablando, el periodista se siente capacitado para exigir y la empresa tiene posibilidades para responder. No quiero ofender a nadie que haya estudiado, pero en el periodismo la clave

está en la experiencia y en tener cualidades. En la Facultad lo que adquieres es cultura. En la Escuela éramos cuatro gatos y todos trabajamos en los medios mientras estudiábamos. Ya teníamos 23, 24 o 25 años e incluso había gente mayor. Éramos 40 alumnos y ahora hay 10.000. Lo que tenemos hoy es un colectivo social que quiere ser periodista, esa es la diferencia. Pero la cantidad no se vio correspondida por la calidad, y sobre todo por la vocación.

-¿Ha cambiado algo el panorama de la prensa deportiva en Lugo en las últimas décadas? ¿Sigue inalterable la hegemonía de *El Progreso*?

-Ahora tiene una delegación potente *La Voz de Galicia* (se inauguró en 1965. N. del A.) y aunque *El Progreso* arras en Lugo hay una cierta inquietud y competencia. Antes nadie podía quitarle noticias. Siempre tuvo gente de deportes aunque ahora más. Pero estoy convencido de que hay gente que lee *El Progreso* y que lee *La Voz*. Lo que no estoy nada seguro es que haya alguien que lea *La Voz* y no lea *El Progreso*.

-No se si sabe que en Coruña hay dos periódicos deportivos diarios que son *Deporte Campeón* y *Depor Sport*. Hablaba antes de que la rentabilidad de la prensa deportiva es nula, ¿qué le parece la existencia de estos dos rotativos?

-A mí hace más de un año me ofrecieron y me intentaron convencer de hacer un semanario gratuito deportivo en Lugo con una tirada de 30.000 ejemplares. A la persona que hizo la propuesta le expliqué las pocas posibilidades que había, los costes económicos y lo desanime completamente. No se puede hacer un periódico deportivo rentable. La broma podía costar 100 millones de pesetas anuales. Eran castillos en el aire. Se necesitan diez personas, trabajar el domingo, corresponsables, gente que te consiga las fotos. Es una locura. Yo imagino que estos periódicos son idea de gente muy romántica.

-¿Quién era? ¿Eran de *El Progreso*?

-No, era un grupo de empresarios de Lugo, los mismos que han puesto la emisora de *Punto Radio*. Considero a la familia Cora muy inteligente como para plantearse eso.

-Dejando al margen lo económico, ¿cree que es posible hacer un periódico deportivo a nivel gallego teniendo en cuenta las diferentes rivalidades locales?

-Es posible, pero no es viable económicamente. Lo puedes hacer como que te puedes tirar por la ventana. Si fuera posible ten la seguridad de que se hubiera hecho. Pero por los localismos, yo creo que sin ninguna duda. Tienes que hacer un periódico que sea atractivo para Coruña y para Vigo, pero si lo haces bien sería leído. Eso del localismo es una cosa de la gente de arriba.

-¿Cómo ve al periodismo deportivo actual, tanto al gallego como al nacional?

-Yo no creo en el periodista deportivo aséptico. Para vender no puedes ser imparcial. Yo no creo que la prensa sea excesivamente sensacionalista como se dice, sencillamente el cliente quiere titulares más impactantes y con juegos de palabras, y eso vende mucho y es bueno económicamente. Quizás antes no había tanto ingenio ni tanta gente dedicada a eso, pero fue siempre parecido.

-Para concluir me gustaría que me dijera los dos o tres periodistas deportivos de prensa escrita más significativos de Lugo en su opinión

-Creo que uno debe ser mi padre, Francisco Rivera Manso, 'Dardo', que también fue la primera medalla al mérito deportivo de la provincia de Lugo y ocupó distintos cargos deportivos en fútbol y primer presidente de las federaciones gallegas de motociclismo y de baloncesto. Acaparaba todo en el deporte. También destacó Alfredo Sánchez Carro y luego quizás yo, pero no por mí, sino porque fue otra época mejor económicamente.

ENTREVISTAS A ESPECIALISTAS

BARREIRO FERNÁNDEZ, XOSÉ RAMÓN. Maio 2011

-A primeira publicación monotemática galega é de 1909, pero o deporte xa está nos medios dende o último terzo do século XIX, ¿cales son as causas para que a prensa decida incluír contidos deportivos nas súas páxinas?

-O deporte aparece no século XIX ocupando un espazo bastante secundario, pero é froito dunha evolución da sociedade capitalista que cambiou radicalmente o modo de vida da xente. Aínda que o capitalismo ten a mala fama de que estrullaba e machucaba aos obreiros, hai que recoñecer que a lexislación laboral, que foi froito da loita dos obreiros pero tamén da comprensión dos sindicatos, vai a permitir a liberación dun tempo, o que tradicionalmente chamamos ocio. A vida cotiá divídese en traballo, descanso e ocio. O ocio empeza a adoptar fórmulas que superan ao individualismo. O ocio sempre existiu dende a época grega, como foran as Olimpíadas, pero a medida que entramos nunha sociedade controlada polo Antigo Réxime e pola Igrexa fundamentalmente, o ocio soamente se podía manifestar colectivamente coas festas relixiosas. O capitalismo racha con isto e entramos nunha fase que podemos chamar ocio colectivo, é dicir, a xente comeza a asociarse e admirar mitos novos que se van creando. Todo isto está controlado polo poder ao que lle interesa que a xente se desafogue nun campo de fútbol para que non faga tantas folgas ou moleste ao Estado. Por todo isto o deporte entra nos xornais xeneralistas. Se despois créase unha prensa deportiva específica quere dicir que xa está constituída na sociedade unha necesidade que proviña tanto dos xeneralistas coma da prensa deportiva de fora de Galicia que chegaba ata aquí.

-Polo que vostede insinúa, a prensa introduce o deporte nas súas axendas para obter réditos. Desbota entón a idea de que son os propios deportistas os que entran nos xornais para dar a coñecer aos cidadáns as características e os beneficios dese novo feito deportivo.

-Esta claro que un xornal non se crea nunca con grandes vontades nin con aleluias. Se non hai negocio non se fai.

-¿Tampouco nunha situación coma a de comezos do século XX para dar a coñecer que é o deporte?

-Nin a comezos do século XX nin nunca aparece un xornal que non teña a expectativa de poder consolidarse economicamente. Normalmente este tipo de xornais deportivos aparecían coma alternativa ou sucursal doutro xornal xeneralista, porque tiñan as máquinas e o persoal de imprenta e decidían sacar unha cousa independente de deportes en vez das dúas ou catro páxinas que podían sacar cada día. Non se pode analizar un xornal sen ter en conta o contexto social onde aparece. Por exemplo, Vigo é a cidade española que ten un crecemento máis rápido dende finais do século XIX ata comezos do século XX. Iso hai que telo en conta á hora de explicar o porqué da aparición deste tipo de xornais. En Vigo, en torno ao mar, crease unha gran riqueza industrial e unha potencia económica extraordinaria que atrae unha poboación emigrante que na súa maioría procede de Ourense. O tecido social explica a aparición deses xornais.

-Xa que fala de Vigo, é no eixo Vigo-Coruña onde aparecen tódalas cabeceiras deportivas galegas dende 1909 ata 1936. Nin na provincia de Lugo nin na de Ourense existe este tipo de publicación. Porén, Domínguez Almansa demostrou que o deporte estaba implantado en ámbalas dúas provincias xa á altura de 1920, ¿cal é o motivo para que non se plasmara na creación de prensa deportiva?

-Porque aínda que exista actividade deportiva, non hai un tecido social que garanta a creación dun xornal específico. Ti partes do suposto de que os xornais están predeterminados polos que practican o deporte. Eu parto do suposto de que os xornais son determinados por unha sociedade que necesita mitos sociais e de grupos. Entón, ¡claro que en Ourense e Lugo hai deporte! O que non existía era un tecido social que sustentara un xornal deportivo. Coma xa había este tipo de información na prensa xeneralista, non facía falta nada máis. O deporte é un fenómeno de masas e é a masa quen explica a demanda e paga esa demanda. Onde non existe iso, non pode haber prensa deportiva, e si se crea, en poucos números hai que pechala.

-O que si está demostrado é que eran os xornalistas que escribían de deportes os propios deportistas, polo menos neses primeiros anos. Polo tanto, se había masa deportiva, poñamos por caso en Lugo, tamén había xente que quería escribir sobre deporte.

-Quería escribir, pero se o que escribían non era negocio, non aparecería un capitalista que quixera poñer os cartos para satisfacer a ese grupo de deportistas. O fenómeno da aparición de prensa ten múltiples factores. Eu non sei se eran os deportistas os que escribían nos xornais, iso terás que verificalo ti. Pero, vamos a partir da túa hipótese. Mentres non exista un fenómeno de demanda social para soste un xornal, non vai a aparecer este xornal. En Lugo, non existe a forza industrial que ten Vigo, nin a forza comercial ou de funcionariado, que ten moitas horas libres, da Coruña, nin o tirón económico de Ferrol. Logo está Pontevedra que é un caso particular. Dende o século XIX foi unha cidade con moita riqueza xornalística.

-Cambiamos de terzo. Existen varias teorías sobre o uso de pseudónimos entre os xornalistas, ¿cal é a súa?

-En primeiro lugar sempre se utilizou moitísimo e ten moitas razóns de ser. Primeiro porque con distintos pseudónimos podes escribir catro artigos nun mesmo xornal. Segundo porque había moitas persoas que polo tipo de artigo que escribían non utilizaban o seu nome, xa que non querían que aparecese. Terceiro porque dependendo do que escribas, por exemplo un intelectual que por necesidade escribía de deportes, non lle gustaba poñer o seu nome. Cando entramos na época do franquismo, iso de non escribir para que non te coñecesen non tiña sentido, xa que o director tiña que dar ao censor unha lista da xente que escribía no diario.

-Polo tanto, co franquismo progresivamente os pseudónimos desaparecen, pero mantéñense na prensa deportiva. En *Vigo Deportivo*, publicación de finais dos 70, os xornalistas aparecen con pseudónimos e tamén por aquel entón aínda se poden ver nas páxinas de deportes de *La Voz de Galicia*.

-No caso das publicacións pequenas pode ser porque a metade do xornal era escrito por unha única persoa. A veces tamén se facían famosos os pseudónimos, sobre todo nos grandes xornais, e entón xa non interesaba poñer o nome real.

-¿Cómo era o día a día do xornalista antes da Guerra Civil? ¿Cómo eran as imprentas?

-Sobre as imprentas é complicado falar. Ademais en Galicia non hai ningún traballo sobre a materia. Sobre os xornalistas, hai que ter en conta que a primeira lei de regulación do traballo do xornalista é da época de Primo de Rivera. As asociacións de prensa existían dende 1914 aproximadamente pero non tiña moita forza e os contratos establecíanse bis a bis entre o xornalista e o dono ou o director do xornal, sendo unha relación de dominio e non de igualdade. Primo de Rivera é o primeiro que lle da unha especie de estatuto aos xornalistas. Despois, coa República xa aparece o auténtico estatuto do xornalista. É a primeira vez que se lle conceden vacacións por lei aos xornalistas, que de quince días. É o momento no que teñen seguros ou retiro de vellez. O que pasa é que definir o concepto de xornalista é moi complicado. Non había escolas e polo tanto non había un título de xornalismo. Xornalista ben podía ser un catedrático ou un que tiña interese en escribir. Non se pode definir o xornalismo nesas pautas.

-E falamos de empresas familiares.

-Tamén había sociedades anónimas coma *La Voz de Galicia* que empezou sendo de tres persoas, aínda que logo Fernández Latorre, habilmente, comproullo aos outros dous. Excepto *El Ideal Gallego* que era da Igrexa, os demais eran familiares. *Faro de Vigo* era da familia Lema, *El Correo Gallego* era dos Varconde, *El Progreso* dos Cora, *La Región* dos Outeiriño. E foron os que mellor resistiron ás crises.

-¿Vostede aprecia cambios dentro na información deportiva dos medios xeneralistas cos cambios de réxime político?

-Iso é elemental. A utilización dos adxectivos van estendéndose a tódolos niveis e o cronista deportivo non é indiferente a esa linguaxe.

-Eu non me refiro á linguaxe, senón aos contidos. Se, poñamos por caso, o fútbol sigue sendo fútbol co franquismo ou na II República ou non. Hai unha idea xeneralizada de que en España lese moita prensa deportiva debido a que na ditadura non se podía ler outra cousa. Non sei se comparte esta apreciación.

-Iso hai que matizalo e moito. Evidentemente hai momentos en que o Réxime aproveitase do deporte. Unha vez estábamos varios cenando con Pío Cabanillas e chamouno Alonso Vega, ministro de Gobernación, que lle dixo que lle preparara un partido de fútbol para o 1 de maio. Cabanillas chamou á Federación Iugoslava de Fútbol. Cando descubre Alonso Vega de que ían traer a bandeira comunista a Madrid, inmediatamente dixo que era unha barbaridade e acto seguido chamou á delegación portuguesa para xogar o encontro ante os lusos.

-Reitero que eu refírome aos contidos. Por exemplo, antes da Guerra había información sobre numerosas disciplinas, despois practicamente só se fala de fútbol. A miña pregunta é se isto ten connotacións políticas.

-Habería que estudalo a fondo, pero por exemplo, durante o franquismo falábase moito de Zatopek que era un gran atleta checoslovaco. Hai que matizalo todo, porque a xente tampouco é estúpida e non van a ocultar unha información que lle chegaba por outros medios.

-Durante o franquismo destacan *Riazor* e *Faro Deportivo* en Galicia, mentres que antes da Guerra había unha oferta moito máis ampla, ¿hai unha centralización da prensa cara a Madrid ou é froito dun retroceso económico que impide a creación de empresas xornalísticas?

-Eu creo que é a crise económica. É certo que en deportes non había tantos problemas no control da prensa como no resto de materias, pero coa censura había medo a que acabaran coa túa carreira deportiva. Era terrorífico, aínda que en provincias era un pouco máis flexible. Eu non fixen a análise, pero en deportes quizais exista maior flexibilidade. Tamén inflúe moito a situación deportiva tanto do Celta como do Deportivo á hora de crear este tipo de prensa.

-No caso da Lei Serrano Súñer, ¿aprecia unha maior flexibilidade nos anos 60 que nos anos duros de represión da década de 1940, ou a lei foi igual de ríxida dende 1938 ata a súa abolición en 1966?

-Foi evolucionando, claro. Era un lei de guerra e non se podía aplicar con esa rixidez. Dependía un pouco do ministro e moito do director xeral. Toda a sociedade española foi cambiando e tamén a lei de prensa que non se interpretaba con rixidez.

-Curiosamente, as familias propietarias de antes da Guerra mantivéronse durante o franquismo salvo excepcións.

-Salvo *El Pueblo Gallego* que foi entregado a Falange foille quitado a Portela Valladares. No caso de *La Voz de Galicia*, que era un xornal moi progresista, tivo moitísimos problemas e o franquismo puxo a falanxistas moi duros como directores e estivo a piques de nacionalizar o xornal. O vello Rey foi hábil e manobrou moi ben para que non lle quitaran o xornal.

-Damos un salto no tempo. Durante a Transición agromaron multitude de publicacións políticas e sociais, ¿A prensa deportiva deixou de ser de interese para os cidadáns aínda que só fora durante un curto período de tempo?

-Para nada. ¿Quen ía falar de política? En tódolos concellos nacen publicacións deste tipo, pero ninguén as quería ler. O fenómeno da prensa local é unha explosión que non respondía a unha demanda e é efémero. Quedaron as ligadas a algún museo ou organización. Naquel momento a xente seguía vibrando co deporte e consumindo prensa deportiva, deixémonos de tonterías. Outra cousa é que o deporte tiña unha maior incidencia nun sector reducido e pensante da sociedade que é a que asume a responsabilidade de construír un futuro mellor. Pero iso foron uns cantos de miles de españois, non uns millóns de españois.

-Respecto á actualidade, ¿ten a impresión de que a prensa deportiva foi a única capaz de sobrevivir á expansión da televisión e de internet, mentres que a xeneralista non soubo coma afrontar esa nova tendencia?

-Estou acordo. Os xornais xeneralistas ademais teñen moita carga de páxinas e dan unha ampla información que é difícil de consumir. Os afeccionados fieis a un club determinado sempre compraran un xornal deportivo que é afín aos seus intereses.

-Na Coruña, unha cidade de tamaño medio a nivel español, temos dous xornais deportivos, e un deles pertence ao RC Deportivo, ¿parécelle viable a existencia destes dous rotativos?

-É inviable, pero eles saberán. *Deporte Campeón* pertence a *El Ideal Gallego*. Eu teño relación cun dos propietarios e sei que a redacción é pequena e compatibilizan cos dous. Non é negocio, evidentemente. Pero *El Ideal* creou moitas cabeceiras comarcais e eu creo que queren facer un gran paquete para vender ao mellor postor. Non é este o mellor momento, pero vas a ver como isto vai a pasar. O do Deportivo é un caso aparte. É unha manía de Lendoiro e é un negocio familiar onde a familia non pon un euro pero benefíciase do traballo dos demais. Vende moi pouco. Ademais, *La Voz de Galicia* dedícalle moitas páxinas ao deporte. O número de xornais deportivos na Coruña non é indicativo para a demanda.

-Tendo en conta a puxanza de Vigo e que o RC Celta, ata fai un par de décadas, tivo mellor traxectoria ca o RC Deportivo, ¿Cómo se explica que en Vigo nunca xurdira un diario deportivo?

-Pois non teño idea. Non podo responder a esa pregunta.

-Actualmente a prensa deportiva é a máis lida en España nunha tendencia que ben de moitas décadas anteriores, ¿cal é a súa opinión?

-Non hai nada que opinar. É unha mostra moi clara do que é España. Ou o resto de Europa, na que os xornais que máis se venden son puramente sensacionalistas. A sociedade rompeuse e a meirande parte da xente actúa por impulsos e soamente hai uns poucos que pensan algo.

DOMÍNGUEZ ALMANSA, ANDRÉS. Xaneiro 2010

-A historiografía di que Cataluña, Madrid e Euskadi son os focos nos que emerxe o deporte a finais do século XIX e comezos do século XX. Vostede engade a Galicia nesta idea.

-Hai que ter en conta que Galicia queda unida ao conxunto de potencias do Estado, pero non toda, ao igual que non é toda Gran Bretaña. Son forzas colectivas moi determinadas, burguesía ilustrada e cosmopolita. Non só en Cataluña ou Euskadi, senón en toda España. Ademais dependen das vías de comunicación, para que esa burguesía estea máis aberta ao mundo. Tamén hai que ter en conta aos barcos. Hai cidades de desenvolvemento en Galicia ao mesmo nivel ca en Europa. O deporte é unha forma de socialización da modernidade e do progreso, tamén en lugares periféricos, que non atrasados, coma Galicia. O propio deporte serve coma mecanismo na socialización do progreso e da modernidade. A xente acostúmase, a través do deporte, a contemplar o novo, como pode ser o ciclismo e as máquinas. O deporte é unha canle moi boa da modernidade.

-Existe a impresión de que o eixe atlántico Coruña-Vigo existe dende fai 30 anos. Porén, vostede tamén racha con esa idea.

-Hai certos matices, pero si que existe un eixo, pero quizais hai que substituír Santiago por Vilagarcía coma cidade de progreso, de modernidade. O mundo do mar, as burguesías, non se centran na cidade, ábrese ao mundo e teñen intereses en tódolos portos.

-¿Cal é o motivo para que cidades interiores puxantes a comezos de século caso de Lugo, Ourense ou Monforte non teñan relevancia deportiva, e si cidades balneario caso de Caldas ou Mondariz?

-Non é que non chegue o concepto de deporte, pero non o fai con tanta intensidade. É curioso, xa que o fenómeno dos balnearios chega ligado ao mundo da caza, un dos primeiros deportes modernos. A caza necesita espazo, e é nos balnearios onde estas burguesías realizan estas prácticas. As veces o deporte eclosiona en figuras e

non nunha sociedade. Iso pasa en Lugo, onde non hai sociedades velocipédicas, pero si individuos ou grupos nos que comeza a callar ese deporte. Despois, máis en Ourense ca en Lugo, si que existe unha penetración máis importante no deporte.

-¿Encontra causas sociopolíticas no maior desenvolvemento do deporte na costa ca no interior?

-Ao principio é similar, pero é normal que co desenvolvemento da sociedade se produza unha fenda entre os sitios máis dinámicos, debido a unha socialización dos obreiros imitando o que fai a burguesía, un aumento da clase media...Nos lugares onde hai ese tecido social é onde o deporte prende con máis capacidade e ten máis éxito. Non é unha cuestión política, senón de dinamismo social.

-¿Cal é o punto definitivo da consagración do deporte en Galicia?

-É unha dinámica, non é un punto concreto. Para min hai tres etapas; a primeira é a finais de 1870 e comezos de 1880 cando aparecen os ximnacios vinculados a esa idea de modernidade. Por exemplo, Vigo, 1879, cunha importante relevancia en España ata 1936 cando varios dos seus integrantes son fusilados. A segunda é a finais do século XIX, cando se crea unha primeira cultura do deporte con espazos propios, que se produce coa chegada do velocipedismo. A terceira é a mediados da primeira década do século XX, que é cando eclosiona o fútbol, que ten a capacidade de estirar os seus tentáculos a toda a sociedade.

É curioso, xa que mentres hai unha sensación de atraso e tristeza unida ao desastre de Cuba, fronte a iso, hai unha sociedade dinámica e de progreso, e non hai atraso, senón todo o contrario. Nas cidades galegas hai unha aceptación do moderno, do novo, de auxe....

-¿Qué ten o fútbol para ser o deporte tralo que xurde todo o demais?

-Hai que buscar as causas na estrutura do propio deporte. É sinxelo, pódese practicar en calquera lado e non require nin grandes condicións técnicas nin físicas, por

aquel entón, nas que había moitas diferenzas pola alimentación ou o estilo de vida. É moi asequible e democrático, e pódese xogar en calquera lado.

Por outro lado, é un deporte de equipo e ten o atractivo de que se asocia a un lugar e a unha identidade concreta. Pero inicialmente son as propias características intrínsecas do fútbol. O ciclismo ou o atletismo son deportes moi individuais. O fútbol pasa de ser unha actividade moderna, xuvenil e que se fai con roupas escandalosas para a época a ser un sentimento de pertenza do lugar, nunha época na que se están fraguando as cidades e onde os localismos son moi notorios.

-A pesares de que o ciclismo xorde con forza en 1890, a comezos de século desaparece durante uns anos, sendo o fútbol o motor deses inicios deportivos, ¿cal é o motivo?

-As cidades nacen con forza pero tamén nacen incapaces de facer algo máis colectivo, máis galego. Aínda non existe unha proba unitaria en Galicia como a Volta a Cataluña, por exemplo, polo que o ciclismo non chega máis aló. Por outro lado, ao principio o ciclismo é un símbolo de modernidade baseado nunha máquina que non é asumible polas clases modestas e rexeitada polas clases altas que están suxeitas no pasado. Eclosiona como elemento de modernidade, pero o coche ou a motocicleta usurpanlle esa concepción. ¿Cando rexurde? Pasa a ser un hábito deportivo e non un símbolo de modernidade e convértese xunto co fútbol e o cross, nos tres deportes principais en Galicia.

-¿O localismo acentúa o deporte ou é o deporte o que acentúa o localismo?

-O localismo non é algo só galego. Nace nas parroquias e aínda existe, e eu creo que o deporte é unha manifestación disto. A través do localismo constrúese ao deporte. Estas rivalidades son primeiro entre equipos dentro das propias cidades, clubs cunha concepción de construción desas cidades distintas. Despois será cidade contra cidade e iso fomenta os desprazamentos, o coñecemento doutros lugares, e ao mesmo tempo a idea de pertenza a un sitio común. Eu creo que a rivalidade Vigo-Coruña provoca tamén unhas dinámicas de unión e contacto que antes non existían.

-¿Vostede comparte a idea de que Vigo é o berce do deporte galego e A Coruña a cidade que fixo que se consolidara?

-Esas teses de primeiros parécenme cousas sen importancia. En todo caso, a finais do século XIX hai unha cidade potente en Galicia que é A Coruña pero ao mesmo tempo hai unha cidade emerxente que é Vigo. Nese senso, a eclosión de Vigo é destacable, pero para min hai dous polos diferentes. Comparativamente, sendo máis pequena naquel momento ca A Coruña quizais o dinamismo de Vigo sexa máis forte. Pero, por exemplo, o primeiro ximnasio galego aparecerá na Coruña, aínda que logo os ximnacios se consoliden en Vigo.

-¿Pero non é certo que tras a Guerra Civil o deporte e as publicacións deportivas adquiren moita maior relevancia na Coruña ca en Vigo?

-Vigo ten moita forza, pero é certo que xa dende os anos 30 gaña en forza A Coruña. Quizais sexa certo. Hai que ter en conta que en Vigo hai unha desfeita social no 1936 e poden ser os motivos. Pero é evidente que hoxe en día e tras os anos 50 si que a nivel de clubs ten maior forza A Coruña.

-Volvendo á Galicia interior, ¿cando se pode dicir que emerxe o aspecto deportivo?

-Eu defendo a idea de que a Galicia interior non é un páramo. Lugo, e en especial Ourense, non se aloxan da cultura deportiva, o que pasa é que as canles e as redes polas que transitan son un pouco máis lentas. Hai un encanto e unha atracción pola modernidade moi grande. É o momento no que a tecnificación do campo, as asociacións agrarias ou as remesas dos emigrantes fan callar nas vilas do interior a chegada da modernidade.

-Falando xa de prensa, ¿cómo se explica que o deporte xorda con forza a finais do século XIX e ata 1909 no apareza a primeira publicación deportiva galega?

-En termos de importancia, en especial da bicicleta dende 1890, si que chegou tarde, poder ser un hándicap. Pero, por exemplo, aparece unha revista moderna de bastante nivel, que se chama *Galicia Moderna* que a petición dos lectores, como eles mesmos din, vaise abrindo número a número ao deporte. Iso é sintomático de que as publicacións estanse abrindo ao deporte. En Galicia temos prensa que incorpora o deporte e cunhas inquietudes que van máis alá. Como dis ti, en 1909 aparece *Letras y Deportes* e logo outras, pero eu creo que é *Galicia Moderna* a impulsora.

-Podemos falar entón de referencias a deportes ou de explicación de regras, pero non de información deportiva.

-Hai referencias habituais ao ciclismo dende 1890, especialmente, na prensa, pero xa dende 1910 a presenza é diaria en toda a prensa e con asiduidade, xa en especial no fútbol.

-¿Presenza diaria do deporte ou presenza diaria do fútbol?

-Vai por momentos. Cando se fala de deportes fálase do ciclismo, de velódromos e décadas despois o ciclismo pasa a segundo plano e o foco pasa ao fútbol. Xa en 1910 vese un comportamento, quizais máis burdo, pero similar ao que existe hoxe en día. Aparece o xornalista deportivo, o cal está unido ao deporte do que fala. 'Handicap', Thedy...son iniciadores, fomentadores e participantes do fenómeno deportivo.

-¿É o xornalista o que crea eventos deportivos e lles da notoriedade ou é a inversa?

-Hai unha mestura de ámbalas dúas cousas. O xornalista non crea a paixón da xente cara o fútbol, pero si que axuda a consolidar un mundo ao seu redor. Axuda a integrar ese deporte, a darlle importancia á xente que anima... O xornalista é parte desa eclosión do fútbol, non traballa facendo noticias, é parte do fútbol e magnifica esa paixón. Outórgalle ao deporte ese carácter transcendental, o seu carácter colectivo. A prensa fomenta ese interese polo simbólico, pola comunidade. É nese aspecto, no de que o fútbol non acaba no terreo de xogo, onde si que teñen gran relevancia os xornalistas.

Por exemplo, fálase de caciquismo no fútbol, o cal ten relación co imaxinario colectivo da época.

-Damos un salto no tempo e vamos ata a Guerra Civil, ¿qué lle pasa ao deporte galego de 1936 ao 1939?

-Unha traxedia. A sociedade galega sofre un trauma xeral, hai un Golpe de Estado que non deriva en guerra senón en represión brutal. Desaparece a rede asociativa que foi xerme de modernidade ao longo dos anos anteriores. O asociacionismo voluntario e o sistema liberal desaparecen. Incluso, Falange, que non quere eliminar o deporte de base, lamentase nos anos 40 desa desaparición do deporte amateur.

Respecto ás mulleres, as cales xa estaban asumidas nas dinámicas deportivas dos anos 30, desaparecen totalmente. Ademais, cando xurdía unha sociedade había que dar o nome da xunta directiva e moita xente, sabendo que ía ser investigada, xa se retrae de participar. Desta forma, España que foi subcampiona olímpica de fútbol en 1920, non volve a ese nivel ata 1992.

-Volvendo atrás no tempo, cara a II República, ¿hai un retroceso da información deportiva tan exhaustiva dos anos 20, cara a unha maior focalización da política e dos conflitos sociais?

-Ao contrario. A sociedade non admite unha marcha atrás e hai un incremento de número de asociacións e grupos obreiros deportivos. A esquerda, que nos comezos é reticente ao deporte por consideralo burgués, apúntase a esa dinámica. Hai equipos na Coruña que se chaman CNT. Galicia ten importancia a nivel estatal no ámbito deportivo, e incluso os clubs de fútbol fomentan outros deportes. Incluso aparecen equipos de béisbol en Vigo e nove ou once equipos de baloncesto. Para nada a política lle gana terreo ao deporte, nin tampouco na prensa, quen impulsa a creación da Volta a Galicia. Hai dinámicas que aínda hoxe en día son discutidas. Na prensa, *El Pueblo Gallego* é un xornal moderno que nas fotografías impulsan ao deporte. Despois, nos anos 60, nese novo senso de modernidade, xa non é o deporte o impulsor, incluso para moitos é algo mal visto.

-Hoxe en día, hai unha idea flotante baseada en que o franquismo utilizou o deporte como medio de distracción e ese é o motivo de que hoxe a prensa deportiva sexa a máis lida en España, pero vostede incide no aspecto da importancia do deporte na II República, polo tanto, ¿os motivos polos que a prensa deportiva é hexemónica teñen algo que ver co franquismo?

-Na II República o deporte era a modernidade, pero logo, nos anos 60, nese novo senso de modernidade, xa non é o deporte o impulsor, incluso para moitos é algo mal visto, e o seu lugar é ocupado pola música. Un claro exemplo de que Franco non fixo nada co deporte é o rendemento deportivo de España coa recuperación democrática que volve e supera os niveis dos anos 30. No franquismo non hai nada, ningunha vontade de facer nada co deporte, entre outras cousas debido a que a sociedade civil non se artella no asociacionismo. Outra cousa é que o franquismo utilice para si os éxitos deportivos, pero iso é algo que tamén fan as democracias.

Agora ben, a falta de asociacionismo fai que a sociedade non faga deporte, quede como mero espectador, e iso artículase en torno á prensa, é un ocio barato. Non es deportista, ves como fan deporte os demais, e a xente faise seguidora de grandes clubs, pero iso non quere dicir que adquiran valores deportivos. E despois, dado que o fútbol é barato e algo atractivo para todos por tres motivos: 1) o Réxime é pobre e mal estruturado; 2) a sociedade está desfeita e necesita unha distracción barata e sen censura; 3) o fútbol ten unha traxectoria do pasado que segue vixente e non é castrada.

DURÁN, JOSÉ ANTONIO. Agosto 2011

-Usted ha fomentado buena parte de su trabajo de investigación en la prensa gallega. Aunque no ha tratado el fenómeno deportivo, ¿cuáles son los aspectos más significativos sobre la materia que ha percibido?

-Siempre me ha llamado la atención que la información deportiva es el lugar escogido para realizar cambios dentro de la prensa. En el caso de *La Voz de Galicia*, que es el periódico que mejor conozco, el cambio de formato a tabloide es producido tras ser aceptado por las páginas de deporte. Las innovaciones técnicas en un periódico se prueban siempre primero en deportes porque siempre se vende. La política no se vende. A mí el director de *La Voz* me dijo en plena Transición que la política no vendía ni un duro.

-¿Dónde situaría el momento en el que los deportes aparecen en la prensa gallega?

-En los periódicos de la Guerra de la Independencia no había ninguna presencia del protodeporte, aunque, por ejemplo, el Duque de Wellington, era un enamorado del protofútbol. Es mucho más activo el juego que la información sobre el juego. El deporte está relacionado con el sistema de educación británico y es más tardío.

-Cuando a finales del siglo XIX aparece la información deportiva en prensa se trata de deportistas que quieren dar a conocer ese nuevo juego y hacer partícipe de sus reglas y sus características a los ciudadanos. Siendo esto cierto, ¿dónde está el interés económico de todo medio de comunicación?, ¿tiene la información deportiva en sus inicios interés económico?

-La prensa de información general estaba formada por imprentas que imprimían otras muchas cosas. Se hacían importantes si los periódicos tenían gran continuidad, pero era una prensa muy precaria. El interés económico de una sección deportiva igual tenía más relación con la gente que practicaba ese deporte. La primera empresa que sostiene el fútbol en Galicia es el Cable Inglés, que tenía su sede en Vigo, por eso el fútbol tenía tanta importancia allí. Iban trenzado el cable telegráfico. Luego también

tiene importancia en los colegios al modo inglés para crear un tiempo de ocio y diversión. Se crea un ambiente de élite.

-Hace referencia a Vigo como cuna del fútbol gallego.

-No sólo Vigo, toda la comarca sur de Galicia. En Vilagarcía hay documentados partidos y de Gondomar era uno de los periodistas deportivos más importantes en España. Como 'Handicap', que es un personaje de gran relevancia en España, como periodista y como hombre del deporte.

-Ahora que hace referencia a 'Handicap', ¿podía decirnos como era el día a día de un periodista deportivo en los años 20 o 30 del siglo pasado?

-Era un periodismo amateur salvo que fueras uno de los directores. Lo hacían por afición e iban invitados por los clubes a ver los partidos. Los clubes eran de buena sociedad y en equipos como el Eiríña hasta iban las mujeres, según me tiene contado mi madre. Era un periodismo de cuatro páginas y una de ellas ya estaba destinada a publicidad. Más que cobrar, el periodista se beneficiaba de los contactos que podía tener el periódico para poder trabajar en la administración pública.

-En aquellos periódicos escribía el médico, el literato, el abogado, ¿el que hacía deportes estaba en un escalafón inferior?

-En los inicios no era necesariamente menor. Luego durante el franquismo cambió. Pero al comienzo, había gente como 'Handicap' que sólo hacía información deportiva pero había otros muchos que tocaban todos los temas. Tenemos el caso de Fernández Florez que hizo textos interesantes sobre deporte. El concepto de 'futbolización' procede de los escritores de *La Codorniz*.

-Antes de 1936 hay numerosos semanarios deportivos, principalmente en Vigo y A Coruña. Todos ellos desaparecen tras la Guerra, incluido *Sprint* que pertenecía al conservador *Faro de Vigo*. Si la información deportiva es considerada inofensiva políticamente, ¿cómo es que no se mantuvieron esos semanarios?

-La posguerra es dura. No había papel y un analfabetismo enorme. Mantener una prensa en esas condiciones es impensable.

-Es cierto que no había papel, pero el analfabetismo ya era enorme en 1936. Además, que mejor momento que los años 40 para sacar una publicación deportiva que distrayese a los ciudadanos.

-Es que la distracción estaba en las publicaciones cinematográficas. Probablemente la prensa generalista ya daba suficiente información deportiva ante lo poco que se podía dar y tampoco les interesaba que hubiera prensa especializada. Sólo me acuerdo de *Meta*, en la que estuvo Angel Huete que era uno de tantos que encontró en el deporte un lugar para mantenerse en el periodismo a pesar tener de un pasado republicano. Pero *Meta* luego dejó los deportes. Las empresas periodísticas estaban todas arruinadas y se mantuvieron las muy familiares sin manifestación política. Caso contrario es el de *La Voz*, pero tuvo que soportar una fase falangista.

-Pero ya en los 50 y luego en los 60 sí que hay publicaciones como *Riazor* o *Faro Deportivo*.

-El franquismo es muy complejo y hay que estudiarlo. Lo llamaron el milagro económico. Evidentemente ahí vuelve a tener hueco la prensa deportiva.

-Los grandes periódicos de provincias han tenido en algún momento del siglo XX una publicación deportiva dependiente. No es el caso de *El Progreso* y de *La Región*. Siendo ambos grandes dominadores de la prensa lucense y ourensana respectivamente, ¿por qué nunca ha surgido esa iniciativa?

-Probablemente no han tenido necesidad de hacerlo. Deportivamente Lugo y Ourense nunca fueron comparable a Coruña, Vigo o incluso a Pontevedra en términos de fútbol que al final es lo más importante. Con las páginas deportivas del lunes de *El Progreso* y *La Región* supongo que era más que suficiente para lo que demandaba el lector.

-Comentaba al comienzo de la entrevista que las innovaciones técnicas siempre se experimentan en deportes. Es en la década de 1980 da el salto definitivo que le da la hegemonía que tiene en la actualidad, ¿es fruto de la introducción de elementos como el color o la infografía años antes de que lo haga la prensa generalista?

-Todo tiene que ver con todo. Aunque yo creo que la prensa deportiva siempre fue la hegemónica.

-No, otra cuestión es que fuera siempre importante, pero según la OJD no es hasta la década de 1980 cuando sube al primer puesto.

-Puede ser, desconozco esos datos. Hay algo evidente, y es que nunca ha habido tanta utilización política del fútbol como ahora. El volumen de páginas deportivas en la prensa generalista es espectacular, especialmente los lunes. Los medios de comunicación son cómplices en este entendimiento.

**ARQUIVOS E CENTROS
CONSULTADOS VÁLIDOS PARA
ELABORAR O MAPA DE
PUBLICACIÓNS**

- Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago de Compostela (USC)
- Biblioteca da Facultade de Ciencias da Comunicación da USC
- Centro da Emigración do Consello da Cultura Galega
- Biblioteca Pública Miguel González Garcés de A Coruña
- Biblioteca de Estudos Locais de A Coruña
- Biblioteca Nodal de Lugo
- Biblioteca Pública de Pontevedra
- Biblioteca do Museo de Pontevedra
- Biblioteca Penzol de Vigo
- Colección histórica de periódicos del museo La Voz de Galicia
- Centro de Estudos do século XX en Galicia

Principais xornais de información xeral consultados²

- La Voz de Galicia
- Faro de Vigo
- El Pueblo Gallego
- El Ideal Gallego

² Aínda que o fondo de xornais de información xeral consultados é máis amplo que o aquí referenciado, consideramos estes como os principais.

**MOSTRA EN PAPEL DE DIVERSAS
PUBLICACIÓNS DEPORTIVAS
GALEGAS**

SITUACIÓN ACTUAL DO XORNALISMO DEPORTIVO EN GALICIA

Con motivo do I Curso de Xornalismo Deportivo organizado na USC en 2010, realizamos un informe sobre a situación dos xornalistas deportivos dentro dos diarios de información xeral e dos deportivos, tanto galegos como os nacionais que teñen delegacións en Galicia.

Analizados 16 xornais xeneralistas galegos e estatais con presenza en Galicia podemos chegar a unha serie de conclusións referentes á estrutura das redaccións de deportes no noso país. Os rotativos estudados foron: *Xornal de Galicia*, *La Opinión*, *Atlántico Diario*, *Diario de Arousa*, *Diario de Bergantiños*, *Diario de Ferrol*, *Diario de Pontevedra*, *El Progreso*, *El Correo Gallego*, *Faro de Vigo*, *Galicia Hoxe*, *El Ideal Gallego*, *La Región*, *La Voz de Galicia*, *El País*, *La Vanguardia*³.

Podemos falar de 90 xornalistas deportivos atendendo á enquisa realizada.

Resulta sorprendente descubrir que o 82,3 % dos xornalistas que traballan nas redaccións deportivas galegas son fixos e que sexa soamente o 17,7 % o número de colaboradores/bolseiros, tendo en conta a precariedade do mercado xornalístico na actualidade e da crise económica que coincide coa crise no sector.

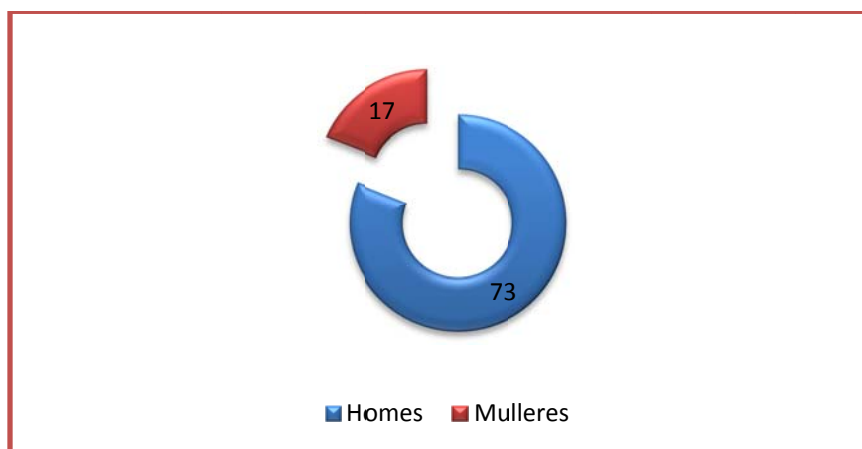

Facendo unha media, podemos observar como hai case seis xornalistas deportivos (5,6) en cada redacción dos que case (4,75) son empregados con contrato

³ Os datos foron recollidos no mes de decembro de 2009 e no mes de xaneiro de 2010. Obviamente poden existir modificacións respecto á situación laboral dos xornalistas deportivos no momento de presentación desta tese. Como xa se comentou, unha das máis significativas é o peche de *Xornal de Galicia* e *Galicia Hoxe* en 2011.

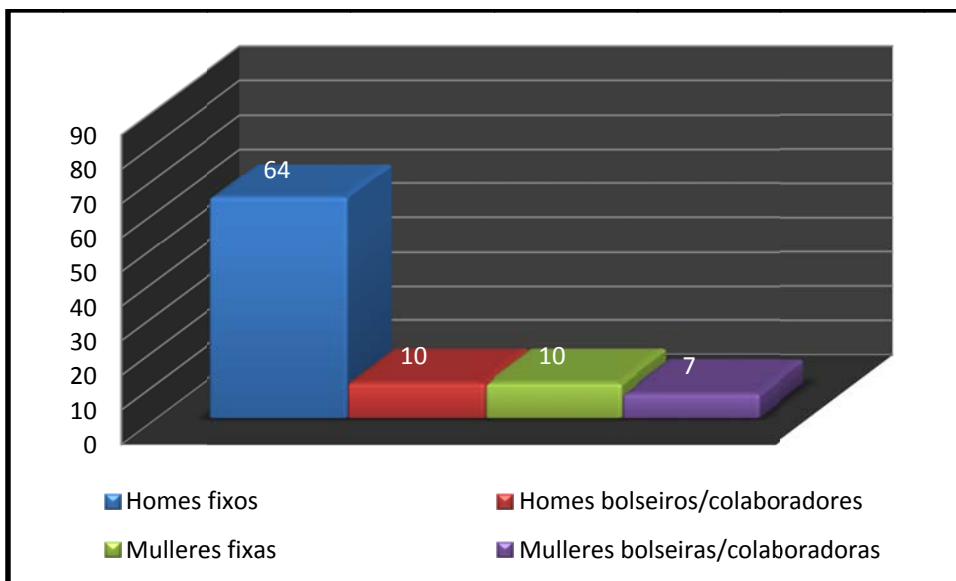
estable. Non obstante hai que ter en conta que os resultados son relativamente ficticios. *La Voz de Galicia*, xornal hexemónico no noso país, ten 39 xornalistas deportivos, distribuídos entre os nove que hai na redacción central de Sabón e as 15 delegacións, que contan cunha media de dous xornalistas cada unha. Doutra banda, os xornais estatais que operan en Galicia como *El País* ou *La Vanguardia* contan con un ou con ningún xornalista deportivo. Deste xeito, e tendo en conta os devanditos condicionantes, rebaixaríase ata algo máis de catro o número estándar de profesionais da información deportiva de media nas redaccións dos xornais galegos.

No tocante á situación laboral feminina, unha simple ollada aos resultados permítenos comprobar como a pesar de que o número de mulleres nas facultades de xornalismo é crecente nos últimos anos, así coma nos medios de comunicación e nos gabinetes, o ámbito deportivo segue a ser un reduto masculino. De feito, soamente 17 dos 90 xornalistas deportivos que traballan en xornais xeneralistas en Galicia son mulleres.

Aínda máis significativos son os datos en relación á temporalidade no traballo no referido ás mulleres. Mentres que a porcentaxe de colaboradores/becarios é reducido no caso dos varóns, o número é elevado no caso das mulleres. De feito, das 17 profesionais deportivas, sete son colaboradoras/becarias e soamente 10 son fixas.

De 17 colaboradores/becarios hai ata 7 mulleres (43,75 %), ora ben, dos 74 fixos soamente 10 son mulleres (13,5%):

En relación ao apartado doutros profesionais, non existen fotoxornalistas ou infógrafos que se dediquen exclusivamente ao deporte. Si que é certo que hai determinados xornalistas que se dedican diariamente a cubrir eventos deportivos (nomeadamente adestramentos ou encontros de fin de semana) pero están dispoñibles para ocuparse da actualidade de calquera outra sección do xornal.

INFORMACIÓN DIARIA

Outra das preguntas claves cando se fala de información deportiva e se estamos a falar de información deportiva ou de información futbolística. É o fútbol o deporte que marca as axendas dos medios (no 93,7 % dos casos). Os motivos son evidentes; son quen dominan o volume de negocio. Unicamente nas cidades onde outros deportes ocupan o lugar de deporte rei, caso de Lugo (*El Progreso*) ou Santiago (*El Correo Gallego*-especialmente), o baloncesto (12,5%) ou o fútbol sala (7,1%) substitúen nas axendas ao fútbol. Incluso cando non hai un equipo de elite, o xornal decide igualmente apostar polo balompé aínda que sexa un equipo non profesional (*Diario de Arousa* ou *Diario de Bergantiños*).

Na actualidade o xornalista deixou de ser un intérprete da realidade para converterse, en moitos casos, en simple transmisor da información. Deste xeito, unicamente na metade dos medios consultados (8/16), existe unha información de luns a domingo en relación a un equipo/deporte concreto. Deses oito medios que si fan un

seguimento diario a ese club, o método seguido é o do contacto directo (56%) seguido en porcentaxe polas chamadas de teléfono (37%), as notas de gabinete ou correo electrónico (5%).

Deses oito xornais que fan información diaria dun equipo/evento, hai cinco deles que tamén o fan dunha segunda modalidade. Isto é común nos xornais rexionais que teñen que atender a dúas disciplinas con forte arraigo na cidade, ou no caso dos xornais estatais caso de *El País*. Neste caso, é o teléfono (55%) o método de información máis usado, seguido do contacto directo (35%) e as notas de gabinete ou correo electrónico (10%).

Os xornais xeneralistas dedican algo máis de catro páxinas de información deportiva propia nos días semanais. Se temos en conta que hai 5,6 profesionais por redacción, nin sequera hai unha páxina por xornalista. Non obstante, hai moitas variacións segundo os xornais. *Galicia Hoxe* ou *Xornal de Galicia*, apenas teñen unha ou dúas páxinas dedicadas ao deporte, mentres que xornais como *Atlántico Diario*, *Diario de Pontevedra* ou *Faro de Vigo*, superan as sete páxinas diarias.

*Media de número de páxinas deportivas nos xornais:

□ **4,06**

FIN DE SEMANA

A información deportiva colle un pulo especial na fin de semana. O sábado e o domingo son os días nos que se producen a meirande parte dos acontecementos deportivos e tamén aumenta de forma ostensible a importancia que o deporte ten no xornal. Os rotativos apostan por estar presentes en todos os eventos competitivos de relevancia para o target ao que se dedica ese xornal:

DEPORTE	Número de xornais	Porcentaxe
Fútbol	15	93.75%
Baloncesto	14	87.5%

Baloncesto feminino	5	31.25%
Fútbol sala	6	37.5%
Fútbol rexional	6	37.5%
Balonmán	2	12.5%
Hóckey	2	12.5%
Voleibol	1	6.25%
Regatas, F1, Ciclismo	1	6.25%

O fútbol copa as axendas dos medios, xa que 15 dos 16 xornais -todos excepto *Galicia Hoxe*- fan crónicas propias dos equipos estrela para o target de cada xornal. Incluso, hai seis xornais que elevan a esa categoría de deporte principal aos equipos de fútbol da comarca en Terceira División ou en categoría rexional. Mención aparte merece o baloncesto, nomeadamente o feminino, que aparece coma o único reduto da muller no mundo do deporte.

Por último, destaca a cobertura que *Diario de Arousa* fai das regatas. Tamén compre indicar que *La Voz de Galicia*, cunha estrutura deportiva sobranceira, fai cobertura propia tanto do partido máis relevante da *LFP*, participen ou non os equipos galegos, así como fai seguimentos personalizados con correspondentes nas grandes probas ciclistas (Tour de France e Vuelta a España) ou oferta crónicas propias, co apoio da televisión, das carreiras de F-1.

Os xornais tamén tenden a reforzar os seus organigramas durante a fin de semana ante a avalancha de eventos deportivos. Nese caso recórrese a colaboradores que, ou ben fan un labor de oficina no traballo das distintas páxinas destinadas a elaborar clasificacións, ou están destinados a seguir a un determinado equipo (na maioría dos casos de carácter amateur ou dun deporte minoritario):

* Colaboradores/becarios que traballen as fins de semana:

31 (1,93 colaboradores por xornal). Polo tanto:

Nas fins de semana temos 121 xornalistas deportivos en nómina en Galicia (7,5 por medio de comunicación escrito), dos cales 64 son fixos (4,75 por xornal) e 47 colaboradores (2,93 por medio). Polo tanto, a porcentaxe de colaboradores (38,8%) e moito máis alta os sábados e os domingos en comparación co resto de semana (17,7%).

Como xa se dixo anteriormente, o volume de información deportiva na fin de semana é considerablemente superior ao do resto dos días. Deste xeito, tamén aumenta o número de páxinas dedicadas ao deporte. Cómpre ter en conta que o sábado e os domingos hai un reponte nesa información que se acrecenta os luns, nos a que a maioría dos xornais elaboran un suplemento especial dedicado ao deporte. Deste xeito, rotativos como *Atlántico Diario*, *Diario de Pontevedra* ou *El Progreso* superan as 15 páxinas propias en información deportiva.

* Número de páxinas en prensa as fins de semana

□ **8,68 (139/16)**

RESULTADOS DA ENQUISA (5 XORNAIS DEPORTIVOS)

Analizados dous xornais deportivos galegos e tres estatais con presenza en Galicia, podemos chegar a unha serie de conclusións referentes á estrutura de redacción de deportes no noso país. Os rotativos estudados foron: *DEPOR Sport*, *Dxt Campeón*, *As*, *Marca* e *Mundo Deportivo*.

Porén, cómpre facer unha diferenciación. *DEPOR Sport* e *Dxt Campeón* deben ser estudados aparte. Ámbos os dous conforman órganos propios nos que non podemos falar dunha estrutura de redacción deportiva, xa que eles mesmos son un xornal deportivo. Polo tanto, estamos a falar de xornais cun plantel próximo aos 20 membros sen contar os servizos de documentación, infografía ou fotografía. É dicir, non estamos a estudar unha área especializada, senón un xornal propio.

Cómpre destacar que actualmente non traballa ningunha muller –en labores de redacción– en *Dxt Campeón* (aínda que ata hai pouco si que había representación

feminina), mentres ca en *DEPOR Sport* hai unha feble presenza feminina (Leticia. G. Chas).

Xa que ambos os dous son xornais ligados ao RC Deportivo, teñen unha estrutura de seccións moi similar, que, *grosso modo*, sería: 'Deportivo', 'Fútbol de Primera', 'Fútbol modesto' e 'Polideportivo', no que existen subseccións como 'Baloncesto' ou 'Hóckey'.

Coma xornais dedicados ao RC Deportivo, é salientable subliñar que existe un contacto diario cos lugares de adestramento, e evidentemente hai información diaria sobre o equipo herculino. Por outra banda, ambos os dous xornais apostan fortemente polo fútbol amateur da bisbarra con amplas crónicas propias, así coma co seguimento das principais disciplinas polideportivas da zona da Coruña.

Por último, cómpre ter en conta que *Dxt Campeón* pertence á Editorial *La Capital S.L.*, quen posúe, entre outros rotativos, a *El Ideal Gallego* e *Diario de Bergantiños*. Así, as páxinas de deportes en *El Ideal* son feitas polo mesmo equipo de traballo que en *Dxt Campeón*, polo que ambas as redaccións están integradas. No caso de *Diario de Bergantiños*, envíase a información dende *Dxt Campeón*, e é en Carballo onde se fan os labores de axuste e maquetación final, xunto co traballo da redactora que se dedica exclusivamente ao *Diario de Bergantiños*.

XORNAIS DEPORTIVOS ESTATAIS

No caso de *As*, *Marca* e *Mundo Deportivo* (cómpre recordar que *Sport* non ten redactores propios en Galicia ao estar ligado nos seus comezos a *DEPOR Sport*) existe unha estrutura propia galega que está supeditada ás redaccións de Madrid e Barcelona. Deste xeito, podemos falar de 17 xornalistas deportivos nestes tres medios de comunicación, dos cales tan só seis son fixos (35,2%) e 11 son colaboradores (64,7%), o cal xa demostra de inicio unha clara diferenciación coa rutina dos medios xeneralistas.

Aínda máis salientable é que non existen mulleres xornalistas nos medios de comunicación deportivos estatais que operan en Galicia. Deste xeito, os 17 profesionais deportivos son todos varóns.

Unha diferenciación evidente cos xornais xeneralistas é que si que existen fotógrafos propios para cada medio. Nomeadamente, *As* conta con catro fotógrafos (dous na Coruña e dous en Vigo, ademais de colaboracións puntuais en Ferrol, Lugo e Pontevedra) e *Marca* con outros dous (un na Coruña e outro en Vigo).

INFORMACIÓN DIARIA

Por outra banda, mentres que *Marca* e *As* seguen a diario os adestramentos de RC Deportivo e RC Celta, *Mundo Deportivo* non realiza ese labor. No que si coinciden os tres é en dar información de ambos os dous equipos de forma diaria. O modelo habitual de traballo responde a un contacto directo que representa o 70%, o teléfono o 20% e as notas de gabinete ou o correo electrónico o 10%.

Existe un segundo foco de atención diaria de información, neste caso o CAB Obradoiro, aínda que soamente é seguido por *As*. Neste caso, a información xestionase mediante un contacto directo (60%) e teléfono (40%).

No tocante ao número de páxinas propias feitas en Galicia de luns a venres, existe unha clara diferenciación entre os tres diarios.

FIN DE SEMANA

Sábados e domingos son días claves nas redaccións dun xornal deportivo. A razón der ser da existencia de redaccións propias en Galicia é a da que fagan seguimentos en directo dos eventos deportivos para ser enviados logos ás redaccións centrais de Madrid e Barcelona.

Hai que ter en conta que *El Mundo Deportivo*, a diferenza de *As* e *Marca*, non fai edición propia, polo que soamente se realizan crónicas específicas se hai algún equipo galego que dispute un encontro ante un equipo catalán. Por outra banda, *Marca*, aínda que ten información específica para Galicia, fai as crónicas dos eventos dende Madrid a través da TV.

Unha característica particular nestes tres xornais, a diferenza dos dous xornais deportivos galegos e dos xeneralistas, é que non reforzan o seu organigrama nas fins de semana. Isto débese a que as clasificacións non se fan en Galicia e a que a propia idiosincrasia dos xornais deportivos fai que sexa necesario un colaborador os sete días da semana para que ofrezca información diaria.

Por último, compre destacar que por esa mesma idiosincrasia, o número de páxinas propias tampouco varia especialmente en relación aos días laborais.